X. KÖTET, 3—4. FÜZET. ÚJ FOLYAM. 1902. JULIUS—DECZEMBER

MAGYAR KÖNYVSZEMLE.

A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM KÖNYVTÁRÁNAK

KÖZLÖNYE.

A NM. VALLÁS- ÉS KÖZOKTATÁSÜGYI MINISZTERIUM MEGBÍZÁSÁBÓL

SZERKESZTI

KOLLÁNYI FERENCZ.

1902. ÉVI FOLYAM.

III—IV. FÜZET.

A SZÉCHÉNYI ORSZ. KÖNYVTÁR SZÁZ ÉVES FENNÁLLÁSÁNAK EMLÉKÉRE.

BUDAPEST
KIADJA A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM KÖNYVTÁRA.
1902.

Magyar Könyvszemle, 1902. évf. 209. lap.

A SZÉCHÉNYI-ORSZÁGOS-KÖNYVTÁR MEGALAPÍTÁSA.

KOLLÁNYI FERENCZTŐL.

(Egy melléklettel és három hasonmással a szövegben.)

Az 1790. évi országgyűlés meghozta az első törvényt a magyar nyelv jogáról. A törvény nem nyújtott sokat, de biztosította nyelvünk természetes jogát és szentesítette a hazafiak abbeli törekvését, hogy a magyar nyelv »terjedjen és csinosodjék«. A magyar nyelv, a melyet annyi veszély fenyegetett II. József császár törekvéseiben, s a melyért annyi kitartással küzdöttek a nemzet jobbjai.

A küzdők sorában, a kik a jobb jövő reményében igyekeztek »erőt venni a bal időn«, látjuk gróf Széchényi Ferenczet is.

A midőn 1787-ben súlyos betegsége s főképpen II. Józsefnek alkotmányellenes intézkedései arra birják, hogy lemondjon kir. biztosi hivataláról és egyéb méltóságairól, búcsút vesz a politikától és »hazája szomorú sorsa felett érzett szomorúságában — írja ő maga — vígasztalást keresvén«, más irányban kíván az országnak javára lenne. Ismereteinek gyarapítására külföldi utazásokat tesz, szorgalmasan utána néz gazdaságának, több időt szentel könyveinek, és keresve-keresi az alkalmat, hogy hasznos szolgálatokat tegyen a serdülő magyar irodalomnak. Több író emberrel már előbb is összeköttetésben állott, sőt nem egy volt köztük, a kiket anyagilag is támogatott. Most még sűrűbben érintkezik velük, még többet tesz értük, úgy hogy csakhamar az írók egész tábora veszi körül, a kik nemcsak szeretetreméltóságát dicsérik, hanem hálás lekötelezettjeinek is vallják magukat.

Talán a legelső azok közt, a kik pártfogásával dicsekedhetnek, Kónyi János strázsamester uram az Eszterházy-ezredben, a ki már 1782-ben 110 forintot kap tőle Ganganelli levelei fordításának kinyomatására, és két év mulva, a mikor megvált a katona-

ságtól, újból vagy pénzbeli segélyt, vagy pedig valamely alkalmazást kér tőle, bizonyára nem eredménytelenül.[1]

Teschedik Sámuel szarvasi lelkésznek a magyar földmüvelés állapotáról írt német nyelvű munkája, szintén az ő költségén jelent meg magyarul Pécsett, 1786-ban.

Ugyanezen évben Révai Miklós megküldvén neki »Költeményes Gyűjteményének első darabját«, elpanaszolja, hogy már két ízben nem tudta munkáit megjelentetni az igért határidőre, »a miért nagyon vesztette hitelét a Magyarság előtt. Most is tsekélyül jő a segedelem«. Azért első sorban hozzá folyamodik, hogy adjon neki »ha csak költsön is legalább 50 aranyat, a mennyivel megerősödvén, a Szent Leopoldi Pesti vásárra — a többi öt Darabokat is kibocsáthassa. Akkor már nyilvánosan látván a Magyarság, hogy vagyon valami a dologban, azonnal oly buzgón fogja őt elősegíteni, a mint első igéretére felgerjedezett, kivált hogy megint oltsóbban szándékozik adni a darabokat«.[2]

S midőn 1797 végén bajban van, ismét nála keres segítséget. »A kegyelmes úrnak olly sok ízben hozzám mutatott hajlandóságát — írja Esztergomból deczember 26-án kelt levelében — tudom, csak azzal az egyel érdemelhettem, hogy Magyar szivemet, mellyet különösen a Magyar Literaturának előmozdításában buzgodó igyekezetemmel mutattam, betsülte bennem a kegyelmes úr.«

Elmondja azután, hogy minden baja onnan származik, hogy hajlandósága ellenére szerzetbe lépett; mert ettől fogva ezer felé kellett küzködnie, hogy olyan életpályára jusson, a melyen »nyugalomban és jelesebben szolgálja hazáját«. Míg azonban ezt elérte, más mindenféle nyomorúságba keveredett. Dolgozott az irodalom terén és belebukott. Győrött kilencz esztendeig tartott fenn egy rajzoló iskolát, a mire ráfizetett. Ilyen adósságokkal jött Esztergomba éppen a téli időben. Fizetését úgyszólván teljesen elnyelték tartozásai, úgy hogy alig birt tengődni. Sőt nem volt elég hogy rongyokban járt, hogy a szükséges könyvekre nem tudott szert tenni, hanem még hitelezőinek szidalmait is kellett tűrnie.

»Kesergés, inség és tsaknem kétségbeesés az életem,« olvassuk levelében. A Magyar Literaturának űzésében naponként hűl

[1] A gróf Széchényi-család levéltára a M. N. Múzeumban. I. kötet, 9. szám, III. csomag, 56. sz.

[2] U. ott.

buzgóságom, elhal minden elevenségem. Kegyelmes Úr! esedezem alázatosan, méltóztassék ezen inséges állapotomat kegyesen érző szívére venni. Elveszek egészen, ha tsak ollyan Nagyságok nem segítenek rajtam, kiket a Hazaszeretés, a közjóért buzgódó jámbor fiakon való könyörületességre szokott indítani. Ezeknek számokban főképen a Kegyelmes Úrban vetem bizodalmamat. Méltóztassék kegyes jószántából valami segedelmet nyújtani, hogy tsak vagy egy részében is könnyebbüljön olly igen megszorult és elkeseríttetett állapotom. A Kegyelmes Úrnak nemesen gondolkodó Nagy-Lelke abban fogja gyönyörűségét találni, hogy Édes Hazájának bennem egy buzgón és hasznosan munkálkodó szolgáját fogja holtából ezen kegyes adakozásával új életre támasztani. Leköteles magának egy olly jámbor szívet, a ki a hálaadatosságot mind magában, mind nyilván holtig fogja legédesebb és legszentebb kötelességének tartani« stb.[1]

Nem ismerjük Széchényi válaszát, de meg vagyunk róla győződve, hogy mint annyi más esetben, ezúttal is meghallgatta a hozzá kiáltó szavát.

Belnay György pozsonyi akadémiai tanár 1792-ben úgy nyilatkozik »vajha mindnyájan olyanok volnának a mi Magyarjaink, és aképpen gondoskodnának a közjónak előmozdítása eránt, mint Széchényi gróf, minő virágzó állapotba jutna akkor édes Hazánk! S melly készek lennének a szép Mesterségekre és Tudományokra az iffjak!« Őt magát valami benső ösztön szüntelen arra unszolja, hogy külföldre utazzék, »de korántsem azért, hogy ott napjait gyávaságban töltse, hanem hogy magát kimívelhesse«. Legjobban Rómába kívánkozik. Hogy azonban ide eljuthasson, arra őt egyedül Széchényi segítheti.

Nagyváthy János gazdasági írónak 436 frtot ad kölcsön, hogy Mezei Gazdáit kinyomathassa. A munka azonban lassan fogyott, bár az író utóbb már féláron kínálta. 1792 deczember utolsó napján ezzel menti magát Nagyváthy, hogy adósságát mindezideig nem törleszthette.

Dechy Sámuel, a Magyar Kurir szerkesztője, szintén adósa volt már régebbről 1767 forinttal. 1793-ban hosszú levélben mentegeti magát, hogy eddig nem fizetett s igéri, hogy egy év alatt

[1] Széchényi levéltár. I. kötet, 9. szám, III. csomag, 56. szám.

teljesen törleszti adósságát. Hogy azonban ez még hét év multán sem történt meg, azt Dechynek egy 1800 april 15-én kelt leveléből tudjuk, a melyben hivatkozással arra, hogy előfizetői évről-évre fogynak, a bécsi élet pedig napról-napra drágul, arra kéri a grófot »részesítse őt azon kegyelmességben, melyet több magyar tudóssal bőven közlött«, és a még fennmaradt több mint 1000 frtra rúgó összeget engedje el neki. A mit meg is nyert.

Görög Demeter és Kerekes Sámuel, a Bécsben megjelenő »Hadi Történetek« és »Magyar Hírmondó« kiadói szintén tanúságot tesznek arról, hogy Széchényi »hazánk több tudósainak fáradozását ezer forintokat meghaladó summákkal felsegítette«. Mielőtt Nápolyba utazott volna őnekik is felajánlotta támogatását, a melyet akkor nem akartak igénybe venni. 1793-ban azonban némely mappák kiadására 600 frtot kérnek tőle kölcsön. A következő évben pedig egy magyar nyelvtan kiadására kérnek 300 frtot. Mindkét kérelmük teljesül.

Andrád Sámuel orvos, midőn szélütés érte és a különféle fürdőkben költekezett, hasonlóképpen a grófnak panaszolja el »példátlan nyomorúságos állapotját. Hogy éhen ne veszszek — írja — könyveket kezdék írni, melyek nékem nem kenyeret, hanem adósságot okozának. Azután a »Virágos Kert« czímű Journálhoz fogék, de Mélt. consiliarius Lányi úr olyan tudósítást tétete ártatlan írásom ellen a »Magyar Hírmondó«-ba, melly ez úttal is a gégémet megmettzé«. 1794 elején kölcsön kér tőle 50 frtot. Meg is kapja; de nem képes visszafizetni. 1795-ben arra kéri tehát »hogy befolyásával Pesten vagy Budán egy legalábbvaló császári kis kenyeret exoperáljon neki, mert így reményli, hogy ott apróságmunkácskáinak kinyomtatásokra és eladásokra alkalmatossága lévén, úgy lassan-lassan segedelme is eshetik rajta«.

A siklósi főszolgabíró is fennen hirdeti 1794 augusztus 16-án kelt levelében, hogy Széchényi vezette ki »a tehetetlenségnek szugolyából a munkás tehetőségnek téres piatzára«.

Németh László győri tanár szintén bizonyítja 1795 november 17-én kelt soraiban, hogy Széchényit, »mint legnagyobb elősegítőjeket úgy tisztelik a tudományok és tudósok hazánkban«. Ugyanekkor két kis munkáját küldi meg neki, és egyben felkéri, ha valahol üresedés lenne, segítse őt valami titkári, könyvtárosi vagy levéltárosi álláshoz.

Bacsányi János is, »miután élnie kell«, kénytelen hozzá segítségért folyamodni. »Ha valamivel engem segíteni méltóztatik Excellenciád — írja Bécsből 1796 szeptember 27-én, — valaha boldogabb állapotba jutván, vissza fogom téríteni a többivel; ha pedig előbb el kellene mennem az élők közül, hogysem eleget tehetnék kötelességemnek, enyhítse meg Excellenciádnak ebbéli kárát az a gondolat, hogy a mint tőlem kitelhetett is, igyekeztem szolgálni annak a Hazának, a mellyért áldozatokat tenni Excellenciádnál szokássá vált.«

Vályi András tanár a pesti egyetemen 1797-ben felkéri, hogy munkájának III. kötetét neki ajánlhassa, és hogy könyvét az ő arczképével »nevezetessé thesse«. 1798 január 10-én pedig, bár jól tudja, hogy »az ilyen esedezésekkel mindenfelől ostromoltatik, s mint a méhek úgy tolonganak a szűkölködők — a gróf — könyörülő Kassához«, nem tudván magán másként segíteni, arra kéri, hogy bár küldött neki a munka kiadására 100 frtot, könyörüljön rajta, hogy a III. kötetet új teher nélkül kinyomathassa, »mivel sokkal nagyobb az ő szegénysége és nyomorúsága, mint a Haza gondollja«.

»Valamint többnyire minden ügyetlen literatorok«, úgy Csokonai is az ő »nagylelkében s hazafiúi kegyelmes szívében találta fel a segedelmet. De mivelhogy minden közjóra czélozó planuma a Magyarnak vagy a költség, vagy a pártfogók nem léte miatt, hol az irigység, hol más szerencsétlenség miatt, még eddig részént füstbe ment, részént szikrát sem kaphatott«, ennélfogva 1798-ban is »az Új Mindenes Gyűjteménynek homlokára kivánta a hazaszerette Széchényi-nevet függeszteni, és azt teljes megalázódással a grófnak oltalmába ajánlani, főhajtva könyörögvén, hogy azt hatalmas szárnyai alá venni és a világra lejendő kijöhetésre felsegélleni méltóztassa«.

Szvorényi Mihály karádi esperes-plébános és egyháztörténetíró 1799-ben szintén az ő pártfogását kéri valamely egyházi kitüntetés elnyerése czéljából. 1801-ben pedig valami más irányú foglalkozáshoz óhajtana támogatásával jutni. Könyvek közt növekedvén fel, ezek közé kivánkozik vissza. Kéri tehát segítse őt valami irodalmi, vagy tanári álláshoz. Megelégednék azzal is, ha udvari káplánja és könyvtárnoka lehetne.

Tertina Mihály nagyváradi profeszor 1799-ben csak arra

kéri, hogy könyvét neki ajánlhassa; 1801-ben pedig már 6000 forintot kér tőle kölcsön.[1]

Milyen mérveket ölthetett Széchényinek az irodalom munkásaival szemben tanusított nagylelkűsége, megitélhetjük abból a körülményből is, hogy Kovachich Márton, a kivel szintén már régebben összeköttetésben állott, 1796 nyarán indíttatva érzi magát arra kérni őt, hogy az író emberekkel szemben eddig tanusított bőkezűségét, ha nem is szünteti be teljesen, legalább szorítsa bizonyos határok közé, mert kevesen vannak köztük olyanok, a kik tanulmányaikkal előbbre haladnak, még kevesebben, a kik a kiválók közé emelkednek; és sokkal jobb lenne azt a pénzt, a mit néhány ismeretlen ember így elvon tőle, saját gyűjteményeire fordítani. Eltekintve attól, hogy minden ilyen kezdő könnyen azt képzelheti majd magáról, hogy joga van ezekhez a segélyekhez, és ha azt tapasztalja, hogy más talán nagyobb mértékben részesül ebben mint ő, csupa irigységből még rágalomra is vetemedik.[2]

Széchényi mindannak fejében, a mit az irodalom érdekében ilyen módon áldozatul hozott, nem várt s nem kivánt egyebet, mint hogy az illető íróemberek további munkálkodásukkal hasznára legyenek a hazai tudományosságnak. Azok közé a teljesen önzetlen, igazán szerény emberek közé tartozott, a kik irtóznak attól, hogy égig magasztalják minden lépésüket. Ő magában a jó cselekedetben találta meg a maga jutalmát, abban a tudatban, hogy jól cselekedett.

Nem mondjuk, hogy teljesen érzéketlen volt a magasztalások iránt, de nemcsak nem áhítozott ezekre, hanem a hol tehette, ki is tért előlük.

Midőn egy ízben Kovachich arra kérte őt, engedje meg, hogy munkáját neki ajánlhassa, a következő szavakkal adta meg ehhez beleegyezését: »hogy példámat követve mások is hasznos szolgálatokat tegyenek a hazának, az ajánlást köszönettel elfogadom. Kikötöm azonban, hogy az előszóban ne dicsőítsen, mert nem szenvedhetem az olyan dicséreteket, a melyek a gazdagságnak szólanak, ha mindjárt jó czélra fordíttatik is az. Semmi

[1] Mindezek a levelek megvannak a Széchényi-levéltárban. I. kötet, 9. szám, III. csomag, 56. szám.

[2] U. ott.

érdemem sincs abban, hogy őseimtől vagyont örököltem, és hogy ezt kötelességem szerint gyermekeim számára megőrzöm«.[1]

A mit azonban íróink az ő kívánságára elhallgattak a nagy nyilvánosság előtt, azt annál szabadabban mondották el egymás között, magánleveleikben, a midőn minden tartózkodás nélkül adhattak kifejezést annak a csodálatnak, a melylyel egyénisége eltöltötte lelküket. »Őrülj Széchényinek — írja Horváth Ádám Kazinczynak 1789 szeptember 9-én — és imádkozz, hogy ő éljen és több lelket megnyerjen.«[2]

Ugyanezen évben Kazinczy ezt írja Aranka Györgynek: »Széchényi egy szent hazafi. Igen tanult, igen nyájas, igen jó ember. A ki őtet látja, hazafiságát hallja, azonnal hozzá fog az íráshoz.«[3]

Széchényit nemcsak nagylelkű adományai miatt tartották oly nagyra az irodalmi emberek, hanem mert azt tapasztalták, hogy a csüggedés szomorú napjaiban, a mikor a hazafias önfeláldozás csaknem kiapadt a folytonos tehetetlenségben, ő nem szünő bizalommal emeli mind magasabbra a kultura világító szövétnekét.

Nem elégszik meg azzal, hogy anyagi áldozatokat hoz a nemzeti irodalom fejlesztése érdekében, hanem másokat is meg akar nyerni, kivált a vagyonos főrangúak közül, ennek a hazafias törekvésnek. 1789-ben pl. arra szövetkezik Horváth Ádámmal, hogy ez keressen maga mellé magyar tudósokat, ő pedig néhány mágnás jóbarátját veszi rá, hogy mindegyik tartson maga mellett titkárul egy-egy magyar ifjút, a kiknek egyéb dolguk ne legyen, mint a jó német és franczia könyveket magyarra fordítani.[4]

Midőn pedig 1790-ben a Magyar Tudós Társaság létesítésének eszméje foglalkoztatja az embereket, egy főrangúakból és írókból álló előkelő társaság az ő házánál tartja ez ügyben tanácskozásait.[5]

A hazafias érzésen, az irodalom szeretetén, a kiváló lelki műveltségen kívül azonban volt még más valami is Széchényi lelkében, a mi őt az írók táborába vonzotta és ott mind jobban

[1] Kovachich levelezése. A M. N. Múzeum Kézirattárában. Quart. Lat. 43. XIV. kötet. 84.

[2] Váczy: Kazinczy Ferencz levelezése. Bpest, 1891. II. 120.

[3] U. ott. I. 519.

[4] U. ott. I. 420.

[5] U. ott. II. 120.

fogva tartotta: a könyvnek szeretete. Oly mértékben volt ez meg nála, hogy talán nem is annyira az írók iránt érzett rokonszenve kedveltette meg vele a könyveket, hanem megfordítva, a könyvek szeretete keltette fel benne az érdeklődést azok írói iránt.

Úgy látszik a Terezianumban, a hová mint 18 éves ifjú lépett be 1772-ben, nemcsak nemzeti érzése növekedett meg hazafias szellemű tanárainak, Schönwisnernek és Palmának vezetése mellett, hanem az intézet régi gazdag könyvtára, és főképpen tanárának, Denis Mihálynak, a hírneves bibliografusnak hatása alatt, a könyv szeretete is feléledt lelkében.

Később pedig kétségkívül befolyással volt reá azon körülmény, hogy 1779-ben Hajnóczy József, mint ügyvéd oldala mellé került.

Hajnóczy egyike volt kora legbuzgóbb és legavatottabb történetkutatóinak, és az első a világi tudósok sorában, a ki a történeti anyag gyűjtésével foglalkozik. Nagyműveltségű, széles látkörű ember volt, a ki egyaránt érdeklődött a külföldi irodalom termékei és hazánk történelmi multjának emlékei iránt.[1]

Széchényi csakhamar felismeri a benne nyert segítséget, és alig pár hónap mulva megbízta őt, rendezze a horpácsi kastély könyvtárát, és egyúttal tegyen neki javaslatot a beszerzendő munkákra nézve is.

Hajnóczy az 1779. év végén fog a munkához és január 26-án már azt jelentheti a grófnak, hogy a szakkatalogussal teljesen elkészült. Egyúttal néhány észrevétel keretében megteszi javaslatát úgy a könyvtár elhelyezésére, mint a beszerzendő munkákra vonatkozólag.

Ha a könyvek jobb helyet nyernek és kényelmesebb szekrényekbe kerülnek, így hangzott jelentése, jobban is lehet azokat elrendezni és számokkal is el lehet majd látni az egyes munkákat. A betűrendes lajstrom csak a tavaszi idő beálltával lesz egybeállítható, miután a könyvtári helyiség nem fűthető. A kisebb iratok külön szekrénybe helyeztettek el. Az aszketikus munkákat legjobb lenne az oratoriumba vinni, hogy a ki Istenhez akarja elméjét emelni, könnyen megtalálhassa azokat. A csonka munkákból kijegyezte a hiányzó lapszámokat. Azokat, a melyekről azt hiszi, hogy egyáltaljában nem egészíthetők ki, ha csak valaki az egész művet újból meg

[1] Fraknói: Martinovics és társainak összeesküvése, Bpest 1880. 100. l.

nem vásárolja, kereszttel jelölte meg. A kettős példányokat az ablakon helyezte el, a kiselejtezendőket pedig egy külön asztalon. Ha a grófnak nincs valami terve a duplumokkal, néhányat elkérne ezek közül.

A jegyzékbe, a melyet a beszerzendő könyvekről állított össze, egy olyan munka sincs felvéve, a melyet vagy maga ne olvasott volna, vagy pedig valami kedvező ismertetést ne tudna róla. Azok címe mellé, a melyeket tiltott könyveknek tartott, egy N. B.-ét tett. A melyeket kiválóan a gróf figyelmébe ajánlott, azokat egyszer húzta alá. A melyeket pedig méltóknak tartott arra, hogy a gróf által figyelemmel átolvastassanak, azokat kétszer húzta alá. Egyúttal ajánlkozik, hogy egy másik jegyzéket is készít, a melyben a magyar történelemre vonatkozó megvásárlandó könyvek lesznek felsorolva. Végül figyelmezteti a grófot, ügyeljen a könyvvásárlásoknál arra is, hogy az egyes kiadások fel ne cseréltessenek, nehogy valamely munkából az egyik kötet más kiadásban legyen meg, mint a másik.[1]

A mint Hajnóczy ezen leveléből megítélhetjük, Széchényi 1779—80-ban még nem annyira könyvgyűjtő, mint inkább csak könyvbarát volt, a ki mindenekelőtt azt szerette volna tudni, micsoda könyvek vannak a horpácsi kastély könyvtárában. Ezen érdeklődéssel természetszerű kapcsolatban állott elhatározása, hogy a hiányokat pótolni fogja, és hogy a gyűjtemény egyúttal szellemi életének hasznos segítőeszköze lehessen, újabb beszerzéseket is tesz. Arra nézve azonban, hogy mit rendeljen meg, annyira nem jött még tisztába, hogy Hajnóczyt hívja fel, állítsa össze a megrendelendő munkák sorozatát. Mik voltak ezek, nem tudjuk. De érdekkel látjuk, hogy Hajnóczy a magyar történelmi munkák megszerzésére külön javaslatot tesz.

Azután jó ideig megmarad Széchényi ezen az úton. Szellemi szükségletéhez mérten jól megválogatva vásárolja könyveit, de minden különös rendszer nélkül, a külföldi és hazai irodalomból egyaránt. Legfeljebb annyiban tapasztalunk nála változást, hogy minél bensőbb lesz érintkezése a hazai irodalmi körökkel, annál nagyobb előszeretettel és gonddal gyűjti történelmünk, irodalmunk irott és nyomtatott emlékeit.

[1] Széchényi Levéltár. I. kötet, 9. szám, I. csomag, 20. szám.

Hajnóczynak egy 1792-ben Kovachich Mártonhoz intézett leveléből tudjuk, hogy már az 1781—82. években lemásoltatott egy nagyobb oklevélgyüjteményt könyvtára részére.[1] 1782-ben pedig megbízta Bollát Pozsonyban, hogy ha értékesebb kéziratokat talál, azokat küldje be hozzá. 1783-ban felajánlják neki megvételre a Sághy-féle kéziratgyüjteményt. Ugyanekkor azzal a tervvel foglalkozik, hogy megszerzi Kollár Ferencznek, a bécsi udvari könyvtár igazgatójának, kéziratait. 1785-ben Kéler Gottfried, az udvari kanczellária hivatalnoka Bécsben, hívja fel több értékes okiratra figyelmét, stb.

De nemcsak a kéziratok iránt érdeklődik, hanem a nyomtatványok iránt is.

1781-ben értesíti Bolla Pozsonyból, hogy megküldi a »Magyar Magazin«-nak második részét, »mely épen tegnap jött a Prés alól«. Gräser Rudolf bécsi könyvárusnál már 1784-ben állandóan megrendeléseket tesz. 1785 február 5-én jelzi Kirchknopf Sopronból, hogy egyik embere hírlapokat és naptárakat fog neki szállítani. Junius 15-én viszont a gróf bízza meg őt azzal, hogy a bécsi, brünni, erlangeni és az »Allgemeine Litteraturzeitungen«-t számára megrendelje, stb.

Az 1787. év legnagyobb részét külföldön tölti, hogy megrongált egészségét helyreállítsa. Május 23-án indul el Bécsből Prágába, neje, titkára Ribinyi János, és két szolga kiséretében. Ribinyit, ki irodalmilag képzett ember volt, megbízta, hogy az utazásról naplót vezessen. E feljegyzésekből tudjuk, hogy Széchényi útjában minden iránt érdeklődött, a gyáripar, a mezőgazdaság, az állattenyésztés iránt, stb. Természetesen a könyvtárak iránt is.

Prágában felkeresi az egykori Kelemen-Kollegium könyvtárát, a hol megmutatják nekik a legrégibb mainzi bibliakiadást 1462-ből, a legrégibb szláv bibliát 1475-ből, több kéziratot és levelet. Itt értesül róla, hogy gróf Kinsky használatra átengedte igen tekintélyes könyvgyüjteményét. Úgyszintén, hogy maga a császári könyvtár is, az eredeti alapítványon felül, némely eltörült kolostornak a pénzéből és évi 800 forintból tartatik fenn.

Töplitz-fürdőn is találnak egy könyvkötő által fentartott kölcsönkönyvtárt, a melyben a szépirodalmi munkákon kívül néhány tudományos művet is láttak.

[1] Kovachich levelezése, XIII., 9.

Drezdában a művészeti és tudományos czélokra előirányzott évi 10,000 forintból 1500—2000 forint jut a könyvtárra, a melyben a legjobban a történelem és közjog van képviselve. A ritkaságok közt megmutatják nekik a Schäffer Faustus által 1457-ben nyomtatott Psalteriumot, Durand Codex Nationalisát, a mit a könyvtár 200 aranyon szerzett meg stb. Láttak egy Korvin-kodexet, Bethlen Wolfgang Historia Transylvaniaet, a melyből alig három példány maradt fenn, miután Bethlen a török támadás hírére az összes példányokat a vár pinczéjébe szállíttatta, a hol a tűz martalékává lettek. Ez a példány is csonka volt, mert csak a 832. lapig terjedt, sőt ezen felül is hiányzott belőle egy oldal. Az Annales Ecclesiastici Regni Hungariae czímű munkából hiányzott a második rész, de hír szerint maga a kézirat odahaza meg lett volna stb.[1]

Drezdából Lipcsén, Berlinen, Kölnön, Brüsszelen át Angolországba mentek, a honnan csak az 1788. év elején tértek vissza. Hogy Széchényi nem szorítkozott csupán a könyvtárak látogatására, hanem könyvtárának gyarapítására is volt gondja, mutatja, hogy mielőtt Londonból elutaztak volna, egy nagyobb könyvszállítmányt küldött haza, még pedig nem többé Horpácsra, hanem Czenkre, a hol időközben új kastélyt építtetett magának, a melybe könyvtára is kényelmesebb és díszesebb helyet nyert.

A II. József császár halálával bekövetkezett változás újból a szereplő élet színterére szólítván őt, sem ideje, sem egyéb viszonyai nem engedték, hogy könyvtárának gyarapításával nagyobb arányokban foglalkozzék. Hiszen pl. azon megtisztelő megbízás, hogy a nápolyi udvar koronázási ünnepélyén 1792-ben a magyar nemzetet és királyát képviselje, egymagában 46,476 forintjába került.[2]

Az 1793. és még inkább az 1794. évtől kezdve azonban annál hatványozottabb lelkesedéssel fog ismét könyveinek és kéziratainak gyarapításához. Összeköttetésbe lép úgyszólván minden jobb hírű külföldi könyvárussal, több könyvtárnokkal, tudóssal, a kik tömérdek nyomtatványt, kéziratot, földabroszt, metszetet szállítanak neki. Blumauer Antal bécsi könyvkereskedő 1793-tól, Dégen W. és Binz bécsi antiquariusok 1794-től, Murr nürnbergi

[1] Széchényi levéltár I. kötet, 12. szám, I. csomag, 9. szám.
[2] Ugyanott, I. kötet, 4. szám, II. csomag, 129. szám B.

könyvárus 1795-től, Bartsch és Schaumburg Bécsből 1797-től, Thiele Ábrahám Lipcséből ugyancsak 1797-től rendes szállítói.[1]

Rendszerint maguk a könyvárusok küldik be neki újabb szerzeményeik jegyzékét, vagy nem ritkán magukat a kéziratokat és nyomtatványokat is, hogy a gróf azokból kiválogassa, a melyeket megtartani akar. Többször azonban ő küld nekik irott lajstromokat, hogy lássák, mire nincs már szüksége.

Ha alkalma nyílik kisebb magánkönyvtárakat is megvesz, mint pl. Roscher kanonok gyűjteményét Prágában, a melyért 1795-ben 1064 forintot adott.

Arra a kérdésre, hogy mit vásárol, egy hírneves cseh író ismerőse azt a felvilágosítást adja, hogy mindent; első kiadásokat, klasszikusokat, magyar történeti, jogi és fontosabb theologiai munkákat, nemkülönben magyar vonatkozású kéziratokat.[2]

Mindazonáltal a fősúlyt már ekkor is a hungarikákra fekteti. Világosan kitetszik ez Blumauernek 1795 május 25-én hozzá intézett leveléből, a melyben újabb könyvszállítmányt jelez neki. Nincs ezek közt — úgymond — egy sem, a mi határozottan ne illenék bele egy magyar könyvtárba, sem pedig olyan, a mi Exciádnak már meglenne. Olyan szerencsés voltam, hogy találtam néhány munkát, a mely még a Cornides-könyvtárban sincs meg. Miután most már úgyszólván minden szükséges irodalmi készlettel rendelkezem, egy magyar könyvtárnak kellő kiválasztással és kritikával történő gyűjtéséhez, azt hiszem abban a helyzetben leszek, hogy Excellenciád óhajának tökéletesen eleget fogok tehetni.[3]

Tőle magától nem jutott el ugyan hozzánk semmiféle nyilatkozat, mely e tekintetben felvilágosításul szolgálna, de egy bizalmas embere, a kit erre nézve minden bizonnyal ő maga tájékoztatott, azt írja 1799-ben, hogy a gróf négy éven át gyűjtötte magyar könyvekből és magyar vonatkozású munkákból álló könyvtárát. Eszerint Széchényi körülbelül 1795-ben fogott hozzá a hungarikák rendszeres gyűjtéséhez.

Miként alakult ki lelkében azon elhatározás, hogy összegyűjti mindazt, a mi hazánkra, annak történetére, irodalmára stb. vonatkozik, legyen az magyarul vagy idegen nyelven, hazai vagy

[1] A Széchényi-levéltárban. I. kötet, 13. szám, I. csomag.

[2] Dlobatz Gottfried cseh író levele Ribayhoz, 1795. márczius 11-éről.

[3] Széchényi-levéltár. I. kötet, III. csomag, 56. sz.

külföldi író által írva, legyen az nyomtatvány vagy kézirat, nem vagyunk képesek megállapítani. A legtöbb része ebben kétségkívül annak a mélységes, mindent átfogó szeretetnek volt, mely szivét nemzete iránt eltöltötte. Egyedül ez termékenyíthette meg lelkét ezzel a fenséges gondolattal. Egyedül ez lelkesíthette őt a mérhetlen áldozatra. És egyedül ez képesíthette őt az óriási munkára.

A milyen páratlan volt hazaszeretete, olyan egyedül álló volt vállalkozása is. Sehol ennek mását nem láthatta, sehol erre példát nem vehetett. És mégis hozzáfogott habozás nélkül. És mégis megvalósította csüggedés nélkül.

Elhatározását, mely az egész nemzeti kulturát ölelte fel, nem egy pillanat szülte. Kétségkívül ott rejtőzött ez lelke mélyén már évek óta, egyre jobban érlelődve, egyre tisztább képet nyerve. De csak 1795 táján látta elérkezettnek az időt, hogy megvalósításához teljes erővel, az egész vonalon hozzáfogjon.

Hanem ettől fogva annál nagyobb erővel dolgozik. Nemcsak a külföldi antiquariusokat használja fel, hanem idehaza is egész sereg munkatársat toborz magának, nagyrészt az írók sorából, a kik örülnek, hogy valamiben szolgálatára lehetnek.

Ribay György, a kinek magának is nagyon szép gyűjteménye volt a régi vallásos irodalom termékeiből, több éven át kutat az ő megbizásából régi magyar nyomtatványok után, sőt a magáéból is adogat el a czenki könyvtár számára. 1796 február 4-én is arról értesíti Széchényit, hogy mostanában ráér magyar könyveinek jegyzékét elküldeni. Márczius 6-án ismét tudatja, hogy felajánlották neki vételre Károli bibliájának 1612-iki kiadását, a Keresztény Szenékát stb., a melyek nincsenek meg a gróf által hozzá eljuttatott jegyzékben. A következő évben pedig Madách Sándor, Széchényi felhatalmazottja, értesíti a grófot, hogy Ribaytól egy láda könyvet vett meg, mely alkalommal Ribay ismét egy nagyobb könyvgyűjtemény jegyzékét adta át neki.

Görög Demeter beszámolván 1795 november 3-án írt levelében eljárásáról, azzal vezeti be sorait, hogy »megvallja, szégyenli a grófnak könyvet pénzért adni, a kinek úgy is sokkal tartozik, hozzá annyi ízben tanusított kegyességeért«, de kénytelen vele, miután kijelentette, hogy ingyen nem fogad el semmit. Schwandtnert eddig 30 egynéhány forintért vették hollandi papiron a könyvárusnál, de ebből már nem kapni. A kötés 18 forintba került.

A Haditörténetekből papirra nyomott példány nincs, ennélfogva ő a saját példányát engedi át, a melyben a képek is nagyrészben hollandi papírra vannak nyomva. Egy szakasznak az ára közönséges papiroson 5 forint volt, az írópapirra nyomtatott szakaszoknak az ára pedig majd még annyira ment; de ő ezen egyetlen egy írópapirra nyomott complet példányt is ugyanazon áron adja, azaz 25 forintért. A huszárok oszlopa szépen ki van az első szakaszban rajzolva, melyért mindenkor különösen 2 forint járt. A könyvek ára tehát mindössze 66 forint. A »Magyar Hírmondó«-t is küldi legközelebb.

1796-ban Gyurikovits Jánosnak fizet Széchényi különféle másolatok fejében 289 forint 54 krajczárt.

Ugyanezen évben Rát Mátyás arról értesíti, hogy az általa három esztendőn át folytatott »Magyar Hírmondó«-ból teljes példányt nem talál, de ha másként nem lehet, azt az egyet fogja elküldeni, »a melyet avégre kivánt megtartani, hogy gyermekei és jövendő maradékai néhai igyekezetét láthatnák, és arról magoknak példát vehetnének«.

Vályi András szintén gyűjti Széchényi számára ebben az esztendőben a könyveket és kéziratokat. Midőn később, 1799-ben »Magyarországnak Leírása« czimű munkájához az egyes vármegyék által beküldött hivatalos adatokat, valamint Bél Mátyásnak egy kéziratát ajánlja fel megvételre, kijelenti, hogy »csak e gyűjtemény kegyelmes elfogadása által remélheti, hogy sanyarú inségében elsüllyedve, nem hagyja őt a gróf vigasztalás nélkül«.

Horányi is igéri 1797-ben, hogy felkeresi őt Czenken minden régi magyar kézírásaival és könyveivel együtt. Pállya István pedig arról értesíti, hogy »megírta mint a debreczeni, mint pedig a kolozsvári rektoroknak, hogy addig is, a míg visitatióra hozzájok megy, igyekezzenek ritkább régi magyar írásokat és könyveket összeszerezgetni, hogy azokat azután magával Pestre hozhassa«.

Rájnis József egy ritka könyvet, Apáczai Csere János Magyar Encyclopediáját (Ultrajecti 1653) ígérte Széchényinek, a ki nem kapván meg a könyvet, türelmetlenkedni kezdett. Mire Rájnis mentegeti magát, hogy az ígéret csak akkorra szólott, ha a munkát Komáromban újra nyomták. Írja továbbá, hogy Fabchich József tanárt még mindig nem tudta rávenni, hogy magyar Kálvinját a

grófnak elküldje; azt mondja, hogy még szüksége van rá. Más ritka könyvet még nem talált, de ha talál, értesíteni fogja.

Bolla Márton kegyesrendű áldozárt az Erdélyben található könyvek megszerzésével bízta meg, midőn ez a kolozsvári lyceumban történettanár volt. Bolla leiratta a megszerzendő munkák lajstromát több példányban és szétküldötte ismerőseinek Szebenbe, Enyedre, Marosvásárhelyre, Károlyvárra, Udvarhelyre. Kolozsvárott pedig személyesen adta át barátjainak, azzal a kéréssel, hogy ha vannak ilyen eladó könyveik, jegyezzék fel ezeket a lajstrom szélére.

1798 május 31-én arról értesíti a grófot, hogy a kolozsvári könyvnyomtató műhelyben talált munkákat 61 forint és 15 krajczárért megvette és Pestre szállíttatta. »De már a többi könyv megszerzésével kevésbé boldogul. Egynéhány tanult ismerőse már tapasztalja, hogy eleintén, míglen a dolgot jól által nem nézték, szerfelett bíztattanak. Eddig mindössze 35-re megy a Kolozsvárt és Marosvásárhelyt talált könyvek száma, ezek is nem a ritkábbak, majd tsupa csekélységek.« Gyakori kérés, emlékeztetés, unszolás mellett is szinte a puszta igéreteknél van. Előre is gyanítván, hogy így lészen a dolog, más utakat is kinézett. Próbául küld két kis lajstromot. Az egyik halotti beszédeket, verseket, dissertatiókat foglal magában 9 kötetben, félbőrkötésben. Az árát ennek öt hét alatt 9 aranyról 6-ra sikerült leszállítania. Sem olcsóbban, sem válogatva nem adják. Igaz, hogy van köztük néhány oratio és vers, a melyeket már előbb megküldött, de vannak más régebbiek és ritkábbak is. A másik lajstrom egy református ifjúnak eladó könyveit foglalja magában, a ki a könyvgyűjtésben segítségére szokott lenni.

Szvorényi Mihály 1799-ben néhány kéziratot küld Széchényi czenki könyvtárának, a melyekről elismeri, hogy egyelőre ugyan nem birnak valami nagy értékkel, de egy század mulva bizonyára meg lesz az értékük.

Báthory Gábor Debreczenben is tudakozódott a Budai Krónika után, de a Kollegium könyvtárában nem volt meg. Ha meg lenne, ezt a ritkaságot senkinek oda nem adnák, de a grófnak szolgálnának vele. Matkó István Bányász Csákányának megszerzésére egy barátja vállalkozott stb.[1]

[1] Széchényi-levéltár. I. kötet, 9. szám, III. csomag, 56. b.

Mindezeknél jelentősebb, fontosabb szerep jutott abban a munkakörben, melyet Széchényi terveinek megvalósítása teremtett meg, Kovachich Márton Györgynek. Ennek a bámulatosan szorgalmas, sokoldalú, vállalkozó szellemű, eszmékben gazdag embernek, a kinek munkássága előkészítette a magyar jogtörténet megírását, s akinek nem elég hogy úgyszólván összes terveire ránehezedett a sikertelenség balvégzete, hanem a kinek érdemdús munkásságát is elmulasztotta kellően méltányolni a hálátlan utókor.

KOVACHICH MÁRTON GYÖRGY.

Kovachich a magyar udvari kamara levéltáránál volt alkalmazásban, mint lajstromozó, miután előbb már több éven át az egyetemi könyvtárban is működött, a mikor Széchényi vele 1790 táján megismerkedett. Kiadványai és munkái révén már akkor is országos nevű ember volt, a ki folyton ujabb irodalmi vállalatokon dolgozott.

Az 1791. év elején is az iránt keresi meg Széchényit, hogy kézirati gyűjteményéből engedjen át neki néhányat lemásolás czéljából. A gróf megigéri neki, hogy a kért dolgokat pesti utjára magával viszi, de kiindulva abból, hogy a köznek válik hasznára, ha a haza polgárainak szánt gyűjtemények minél szélesebb körben vannak elterjedve, arra kéri, hogy a mit a maga, jobban mondva a haza számára leirat, azt másoltassa le — természetesen nem a saját költségén — az ő számára is.[1]

A gróf gyűjteményéből később is sok kéziratot kap Kovachich, Hajnóczy utján, a ki 1786-ban elhagyta ugyan Széchényi szolgálatát, de 1790-ben, miután kénytelen volt állásától megválni, mintegy hat hónapon át a vendégszerető czenki kastélyban lakott.

Széchényi kéziratgyűjteménye — Hajnóczy mondja el Kovachichnak — leginkább négy különböző forrásból létesült. Az első és egyuttal legnagyobb rész Festetich György gróftól származott, a mely, ugy látszik, egészen a Kollár-féle gyűjteményből állott. A legtöbb okiraton apró jelmondatok olvashatók, melyek Kollár tollára vallanak. A második részt a Széchényi tulajdonában lévő eredeti oklevelek másolatai alkotják, ez azonban nagyon csekély. Az eredetieket Wietoris adta a grófnak. A harmadik rész a Wietorisz-féle gyűjteményből alakult, s megkülönböztetésül ezekre egy W. betű van ráírva. A negyedik a Hajnóczi tulajdonát képező másolatból állott és a gyűjteményben H. betűvel jeleztetett. Meg kell még jegyezni, hogy a Festetich-iratokat György gróf engedte át, és nem apja, és hogy ő minden valószinűség szerint magától Kollártól kapta azokat.[2]

Kovachich az országgyűlési iratok összeállításához fogván, 1792-ben újból több kéziratot kér Széchényitől, leírás végett. Úgy tudja, hogy főleg az 1622., 1637—38., 1646—47., 1649—1659—1662., 1681., 1728—29., 1741., 1764—65., 1781. évekből vannak meg a gróf birtokában az országgyűlési irományok. Mások is átengedtek neki ilyen iratokat; a prímás 47 kötetet, Szapáry 12 kötetet küldött, és most 16 írnok végzi a másolást. Az egész művet 40 vaskos kötetre tervezi, és ajándékul szánta a legközelebbi országgyűlésnek, az ország levéltára számára.

[1] Kovachich levelezése. VII. 56.

[2] U. ott. 137.

Széchényi ez uttal is megigérte Kovachichnak kérelme teljesítését, de viszont azt kivánta, hogy a kezei közt felhalmozott anyagból másoltassa le az ő számára is azt, a mi könyvtárából még hiányzik. Kovachich vállalkozott is erre, de azt ajánlotta, hogy olcsóbb papirost használjon, mint ő, mert az övé 1000 forintba is belejöhet.

Mialatt Széchényi gyűjteményéből az iratok egymásután vándoroltak át Kovachichhoz, Hajnóczy, mint a Martinovics által szervezett titkos társaság tagja, az 1794. év nyarán elfogatott. Széchényi attól való félelmében, hogy Kovachich is áldozatul esik Hajnóczyval való összeköttetése révén a végnélküli vizsgálatnak, és irataival együtt az ő gyűjteményéből használatra átengedett kéziratokat is lefoglalják, felkérte küldené vissza mielőbb ezeket.

Kovachich azonban azt felelte a gróf felszólítására, hogy kéziratairа még mindég szüksége lévén, egyelőre nem tehet eleget óhajának. De ha a gróf ennek daczára is ragaszkodnék kivánságához, bármely pillanatban kész azt teljesíteni. Egyuttal értesíti őt munkálatairól, terveiről; elmondja mi mindenre vállalkoznék, ha állandóan két, vagy legalább egy írnokot tarthatna. De nincs miből. Olyan nyomasztó viszonyok közt él, hogy úgyszólván minden másolást maga kénytelen végezni. Összes fizetése nem tesz ki többet 700 forintnál, de különféle levonások miatt ebből is csak 614 forintot kap kézhez. Ebből 200 forintot elfizet lakásra, a többi nem elég mindennapi szükségleteinek fedezésére sem.

Széchényi 1795 márczius 30-án újból ír e tárgyban Prágából Kovachichnak és hivatkozván arra, hogy a jövő nyáron rendezni akarja könyvtárát, melyet újabb szerzeményekkel gyarapított, ismételten felszólítja őt, hogy augusztus közepéig okvetlenül küldje vissza a nála lévő kéziratokat. Később azután ismét szivesen rendelkezésére bocsátja valamennyit. Egyuttal hajlandónak mutatkozik arra, hogy Kovachich mellett egy írnokot tartson, bár őneki is sok a kiadása. Majd felkéri, nyilatkozzék, mennyiért engedné át neki a birtokában levő eredeti oklevelek és kéziratok közül azokat, a melyek a czenki gyűjteményben még nincsenek meg, nehogy ezek halála esetén — reményli, hogy ez minél később fog bekövetkezni, — szétkallódjanak.[1]

[1] Kovachich levelezése. XI. 35.

Kovachich bizonyára nem hagyta válasz nélkül a gróf ajánlatát; ezt azonban mi nem ismerjük. Annyi bizonyos, hogy az ügyet szóbelileg is tárgyalták, midőn a gróf Pestre jött, még pedig 1795 november havában. Megállapodás azonban ekkor nem jött létre köztük, mert Széchényi 1796 márczius 28-án azt írja neki, hogy várja nyilatkozatát a kéziratokra vonatkozólag.[1]

Kovachich 1796 április 6-án felel a gróf soraira egy rendkívül érdekes levélben. Miután néhány más természetű dologról is nyilatkozik, rátér a kéziratok ügyére. Arra kéri a grófot, legyen még egy kis türelemmel. Az egész télen át nem juthatott el a főherczeg-királyi-helytartóhoz, azonban most sz. György napja után mindenesetre fel fogja őt keresni. És ha nemcsak reménye lehet arra nézve, hogy egy nyilvános nemzeti könyvtár létesül, hanem azt fogja látni, hogy ez valóban a megvalósulás felé is halad, és arra a meggyőződésre jut, hogy fel kell ajánlania gyűjteményét e czélra, akkor a haza érdekeinek felfogja áldozni saját előnyeit. Ha azonban ezen jámbor óhaja még mindig távol lenne a megvalósulástól, akkor teljesíteni fogja a gróf kívánságát. Reményli, hogy utazásáig, a mikor Bécsből Sopron vidékére szándékozik, el fog dőlni a dolog. Ez a késedelem ugyan fokozni fogja a gróf türelmetlenségét, de reá nézve meg éppen hátrányos, mert nehéz viszonyai közt a gróf ajánlata nagy könnyebbséget jelentene, ha a hazaszeretete nem nyomna többet nála a saját előnyeinél. Nem az alapító névre áhítozik ő, annál sokkal jobban ismeri a saját elégtelenségét, hanem csupán kezdeményezni akarja azt, a mi másképp, bármennyire szükséges lenne is, aligha fog létesülni, és a mit az ország felett őrködő Gondviselés talán a grófnak tartott fenn.[2]

Midőn Kovachich e látnoki szavakkal mintegy fellebbentette egy pillanatra a jövő titokzatos fátyolát, nem először történt, hogy a nyilvános nemzeti könyvtár ügyét szóbahozta. Évek során át hangoztatta ő már ekkor oly könyvtár létesítésének szükségességét, a melyben az összes, Magyarország történetére vonatkozó nyomtatványok összegyűjtendők lennének. De nem mint önálló intézményt tervezte ezt, hanem kapcsolatban egy irodalmi társulattal.

[1] Kovachich levelezése. XII. 33.

[2] Széchényi levéltár. I. kötet, 9. szám, III. csomag, 56. szám.

A magyar irodalom és általános tudományos műveltség ügyét szívükön viselő férfiak a XVIII. század közepétől kezdve állandóan foglalkoztak egy olyan irodalmi társaság eszméjével, mely a nemzeti művelődést lett volna hivatva előmozdítani. És Pod Péter, Windisch Károly, Perlici János, Bessenyei György, Révai Miklós egymásután állottak ez eszmének szolgálatába, a nélkül azonban, hogy a Tudós Társaság létrejöhetett volna. Révainak szépen kidolgozott terve, a mely szerint a Tudós Társaság külön nyomdával és könyvtárral is birt volna, 1790-ben az országgyűlés előtt is megfordult, a mely azonban nem kivánt az ügygyel foglalkozni, hanem egy tudományos és irodalmi bizottságot küldött ki tárgyalására, a mi egy volt az elhalasztással.[1]

Míg a Tudós Társaság előharczosai a nemzeti nyelv és irodalom fejlesztését kivánták előmozditani, addig Kovachich 1791-ben a hazai történettudomány művelése érdekében annak az eszmének toborzott híveket, hogy az erre hivatottak lépjenek szövetségre, és egy irodalmi társaságot alkotván, ebbe mindazokat belevonják, a kik a dolog iránt melegebb érdeklődést tanusítanak.

Erre — hirdette — most lenne a legalkalmasabb idő, a mikor úgy a király, mint a trónörökös és a főherczeg-nádor nagylelkű pártolói a tudománynak.

Nem lehet azonban a tervezett irodalmi társaságot akként megalkotni, hogy az mindjárt kezdetben annyi osztálylyal birjon, a hány osztályba soroztatnak a tudományok és művészetek. Az ilyen társaság költségeit egyetlen európai állam pénzügyi viszonyai sem birnák meg. Annyi mindenféle tudományág van ugyanis, s ezeknek ismét annyi alosztályuk, hogy ha minden egyes alosztályt csak egy ember képviselne is, — a mi pedig elképzelhetetlen dolog — már ez is oly tekintélyes számot tenne ki, hogy ezeknek évi díjazásáról lehetetlen volna gondoskodni.

Sokkal természetesebbnek látszik tehát az egyes tudományágak fejlesztésére külön társaságokat alakitani. Hogy melyeknek, azt a hazai szükségletek mutatják meg. Nálunk ebből a szempontból a hazai nyelv, a gazdászat, a történelem és jog jöhet csak szóba. Hogy a nemzeti nyelv művelésére különös súly helyezendő, az kétségtelen. De hogy erre nagy áldozatok árán külön társulatot

[1] Szász Károly: gróf Széchényi István és akadémia megalapítása. Budapest, 1880. p. 26.

kellene szervezni, azt nem akarja elhinni. Arra a nyelvre kell több gondot fordítani, a melyen nemcsak ugyanazon ország lakosai, hanem a külföldiek is megértik egymást s a melyen a kormányzat, a kereskedelem és tudomány is nemzetközileg érintkezhetik. A gazdászatot és általában a természettudományokat pedig nem egy intézet keretén belül kell tanulmányozni. Marad tehát a történelem és jog. Vagyis, a lélesítendő társaságnak az lenne a legfőbb czélja és rendeltetése, hogy a hazai történelem és jogtudomány a legtökéletesebb módon kifejtessék, feldolgoztassék. A társaság neve pedig ez lenne: »Institutum Diplomatico-Hungaricum Regni Hungariae Regnorumque ac Provinciarum Sacrae Illius Coronae Juribus Obnoxiarum.«

A társaság összegyűjtené a hazánkat érdeklő összes okleveleket 1000—1526-ig. Erre számtalan forrás kínálkozik a különféle levéltárakban, külföldi kiadványokban, a Kollár-, Hevenesy-, Kaprinay-féle kéziratokban, Batthyáni József primásnak, Batthyáni Ignácz erdélyi püspöknek, Széchényi Ferencz grófnak stb. gazdag gyűjteményeiben, a melyekből számos, hazánk multját felderítő kiadványt lehetne szerkeszteni.

Hogy a társaság czélja, hazánk multjának minden részletre kiterjedő megismerése, elérhető legyen, mindenek felett szükséges lenne összegyűjteni a társulat könyvtárába a Magyarországra vonatkozó összes kéziratokat és nyomtatványokat.

A társulatnak kétféle tagjai lennének, pártoló meczenások és tudós munkatársak. Az elsők részint pénzadományokkal mozdítanák elő a társulat czéljait, részint pedig az által, hogy vagy egyes kéziratokat ajándékoznának az intézetnek, vagy legalább lemásoltatnának ilyeneket az intézet használatára. Az írók pedig szellemi munkájukkal támogatnák a társulatot.

Az intézetnek meg lenne a maga tisztikara, helyisége, mindenesetre olyan városban, a hol az egyetem és a főbb kormányzat is székel, a hol tehát az irodalommal foglalkozó emberek nagyobb számmal élnek, a kik felkereshetnék szabad idejükben az intézeti könyvtárt, hogy onnan a szükséges dolgokat kiírják maguknak. Sőt gyakran sokkal nagyobb szükségük van erre az olyanoknak, a kik a közügyekkel foglalkoznak, mint maguknak a hivatásos íróknak.

Kovachich mindezt bőven és részletésen leírta, kiadta és

könyvét[1] az 1791. év nyarán szétküldötte az országban a mágnásoknak, főpapoknak, megyéknek, városoknak stb.

Kapott is lelkes nyilatkozatokat, hazafias biztatásokat, sőt határozott igéreteket, innen is, onnan is eleget; többen kilátásba helyezték támogatásukat, akadtak olyanok, a kik okleveleket, kéziratokat ajánlottak fel, mindazonáltal a könyv nem keltette azt a hatást, a mire írója számított.

Kovachich azzal hitegette magát, hogy talán könyve volt terjedelmesebb, s azért nem olvasták el többen; talán nem fejezte ki magát elég világosan s az emberek, ha érdeklődnek is az ügy iránt, nem tudják, hogyan legyenek annak előmozdítóivá. Sokan meg talán egyáltalában nem is vehettek még tudomást az általa megindított mozgalomról.

Arra határozta tehát magát, hogy egy rövidebb iratban világosabban kifejti, mit akar elérni, és hogyan akarja azt elérni. Egy másik füzetet ad tehát ki az 1792. év kezdetén, e czím alatt: »Institutio Grammatophylacii Publici pro Instituto Diplomatico-Historico Inclyti Regni Hungariae.« (Pestini. 8⁰, 8+54.)

Kovachich ebben előadja, hogy az általa létesítendő intézet alatt oly irodalmi társulat értendő, a melyben születésük, méltóságuk, állásuk, vagyonuk vagy tudományuk által kiváló egyének azon czélból egyesülnének, hogy a hazai történelem megismerését fejleszszék és egyébként is oda hassanak, hogy az irodalmi törekvéseket kiki tehetsége szerint előmozdítsa.

A társaságba, a melynek lennének védnökei, meczénásai és rendes tagjai, ez utóbbiak az írók személyeiben, mindenki belépheti, a ki annak czéljaival egyetért.

Hogy az intézet megfelelhessen rendeltetésének, tetemes költségek felett kell rendelkeznie. Először is mind meg kellene az intézet könyvtára részére venni a hazai írók műveit, s a külföldiek közül azokat, a melyek Magyarországra vonatkoznak. Igaz ugyan, hogy az országban többen is, nagy buzgalommal és anyagi áldozatokkal gyűjtik az ilyen könyveket, részint saját használatukra, részint pedig hogy termeiket diszítsék ezekkel. A hazai és a magyar vonatkozású irodalmi termékek teljes gyűjteménye azonban sehol sincs meg, annál kevésbbé van ilyen közhasz-

[1] Institutum Diplomatico Historicum Inelyiti Regni Hungariae. Pestini, 1791. 8r. XVIII + 221.

nálatú gyűjtemény. Már pedig az íróembernek első sorban erre van szüksége. A nyomtatványoknál is ritkábbak és becsesebbek a kódexek, a melyeket még nagy utánjárással is érdemes lenne felkutatni. Ha ezeket esetleg nem lehetne lemásoltatni, úgy minden méltányos áron meg kellene vásárolni, nemkülönben az okleveleket is.

Nem lehet reményleni, hogy a már meglévő alapokból lehet valamit erre a czélra kieszközölni, miután ezeknek már kivétel nélkül meg van a maguk rendeltetése.

Ennélfogva a létesítendő intézet teljesen magánadományokra van utalva. Felhivja tehát a haza polgárait, hogy erre a czélra tőlük telhetőleg áldozzanak.

A társulat könyvtárába, mint már mondva volt, elsősorban az összes hazai írók munkáit kellene összegyűjteni és a külföldiekéiből mindazokat, a melyekben valami magyar vonatkozás van. És pedig nemcsak azért kellene ezt az intézetnek keresztülvinnie, mert e feladat egy magányos embernek erejét meghaladja, hanem azért is, hogy a gyűjtemény nyilvános jellegű legyen. Ugyanez értendő a hasonló természetű kéziratok, oklevelek és földabroszokról is.

Mindez háromféle úton juthatna a könyvtárba: ajándék, vétel és lemásolás útján. Óhajtandó lenne, hogy mindazon hazafiak, a kik ilyen irodalmi gyűjteményekkel rendelkeznek, kiválogassák gyűjteményükből a mit nélkülözhetnek és felajánlják az intézetnek, illetőleg közvetve a hazának, akár már életükben, akár pedig haláluk esetére, még pedig úgy a nyomtatványokat, mint a kéziratokat, miután sokan vannak, a kik inkább vállalkoznak erre, mint hogy az intézetet készpénzzel támogassák. Az intézetre pedig előnyösebb, ha ilyen, esetleg talán pénzen meg sem vásárolható munkákhoz jut.

Maguk a kiadók és szerzők is minden nehézség nélkül felajánlhatnak e czélra műveikből egy-egy példányt, a mi által egyszersmind azt is elérnék, hogy nevük ismertebbé válnék és könyvük is jobban forgalomba jönne.

A kik kettős példányokkal rendelkeznek, hasonlóképpen beküldhetnék ezeket az intézet könyvtárába. Úgyszintén, ha valaki nem lenne képes, vagy bármi okból nem akarná munkáját sajtó alá adni, de azért mégis szeretné kéziratát az utókor számára

megőrizni, a legjobban az intézet kézirattárában letéteményezhetné azt.

Azokat az irodalmi termékeket, a melyeket nem lehetne sem így, sem úgy megszerezni az intézet számára, készpénzen kellene megvásárolni. És ha ez sem lehetséges, le kellene másoltatni.

A létesítendő intézet könyvtárának alapját képezhetné az a könyv- és kézirat-gyűjtemény, a mely az ő tulajdonát képezi s a melyet ő e czélra készséggel átengedne.

Azonban, bár Kovachich füzetében még külön felszólítást is intézett mindazokhoz, a kiktől támogatást remélt, ezen második felszólalásával sem volt szerencsésebb, mint az elsővel, és a tervbevett irodalmi társaságból nem lett semmi sem. Pedig az 1792. évben Jankovics Miklóssal szövetkezve már az intézet könyvtára részére megszerzendő magyar történelmi könyvtár jegyzékét is megszerkesztették ezen a czímen: Bibliotheca Hungarica Universalis. Kovachich az egyetemi könyvtárból válogatta ki ehhez az anyagot, Jankovich pedig részint saját gyűjteményéből, részint pedig egyes könvlajstromokból írta össze a czimeket.[1]

Kovachich, mint láttuk, ezen újabb eredménytelenség daczára sem ejtette el végleg a létesítendő nemzeti könyvtár ügyét, hanem az alig 20 éves József főherczeget, a kit Sándor Lipót nádornak szerencsétlen halála után I. Ferencz király 1795 szeptember 3-án királyi helytartóvá kinevezett, az 1796-ki országgyűlés pedig nádorrá választott, s a ki e méltóságban több mint félszázadon át tett az országnak nagyon nehéz viszonyok közt megbecsülhetetlen szolgálatokat, igyekezett ennek az eszmének megnyerni.

Mint Széchényinek írta, az 1796. év tavaszán csakugyan fent járt Bécsben, a hol a főherczegnél mindent megmozdított, hogy a történelmi intézetnek fennállását valami módon lehetővé tegye és a jövőre nézve biztosítsa. Fáradozásait azonban itt sem koronázta siker, sőt be kellett látnia, hogy az akkori kedvezőtlen viszonyok közt még reménye sem lehet arra, hogy a közel jövőben ebben az irányban történjék valami. Ennélfogva Bécsből egyenesen Czenkre utazott, a hol már néhány nap mulva nagyjában létrejött közte és Széchényi közt a megállapodás irodalmi gyűjteményének átengedése tárgyában.

[1] A jegyzék meg van a M. N. Múzeum kézirattárában. Fol. Lat. 9.

A megállapodás feltételeit a következő pontokban foglalta Kovachich június 8-án írásba.

Tekintetbe véve azt a jóindulatot, a melylyel Széchényi őt már évek óta elhalmozza, azt a sok jótéteményt, a melyben őt irodalmi törekvéseiben részesíti, főként pedig a haza javára és az irodalom előmozdítására irányzott páratlan munkásságát, hogy háláját iránta ez által is tanusítsa, komoly megfontolás után, barátjainak és jóakaróinak tanácsára, a következőkre határozta magát.

1. Összes gyűjteményét, a nyomtatványokat úgy, mint a kéziratokat, okleveleket és másolatokat Széchényi rendelkezésére bocsátja, oly módon, hogy a gróf azokat bármikor elszállíttathatja, kivéve az országgyűlési irományokat 1601-től kezdve, a melyeket az országos levéltár részére már előbb felajánlott. Ha azonban esetleg ezek nem fogadtatnának el, szintén a grófot fogják megilletni. Mindez már most is Széchényi kétségtelen tulajdonát képezi, úgy hogy ezekről Kovachich sem életében, sem végrendeletileg nem intézkedhetik. Ennek jeléül átadja a grófnak a jelen okiratot, a melyben felhatalmazza őt arra is, hogy a kéziratokat részben vagy egészben, bármikor elszállíttathassa Budáról saját könyvtárába. Egyedül arra kéri, hogy azokat az iratokat, a melyekre kiadványaihoz a gyűjteményből szüksége lenne, elismervény mellett használhassa.

2. Mindaz, amit a jövőben ír, lemásoltat, vagy bármi úton-módon megszerez, legyen az nyomtatvány vagy kézirat, Széchényi tulajdonát fogja képezni, csak úgy, mintha ezeket már most valósággal átadta volna.

3. E tulajdonjog jeléül bármit írjon, vagy adjon ki a jövőben, mindenkor el fogja nyilvánosan ismerni, hogy ezt Széchényi gróf könyvtárából merítette. Mindazonáltal, ha valamikor esetleg felsőbb meghagyásra, hivatalból kellene valamit feldolgoznia, vagy pedig ilyen természetű titkos megbizást nyerne, miután az ily irodalmi munka nem az ő akaratától függ, a gróf sem tarthatna erre igényt.

4. Kötelezi magát, hogy egész életén át törekedni fog Széchényi gyűjteményét nemcsak könyvekkel és kéziratokkal, hanem minden egyébbel, a mi a hazai viszonyok megvilágítására szolgálhat, úgymint érmekkel, pecsétekkel stb. növelni és

gyarapítani, úgy, hogy ha valahol ilyesmit felfedez, azt a saját nevében elfogadható áron megveszi és a grófnak ugyanazon áron átengedi. Természetesen eme kötelezettség nem érintheti a felség iránt tartozó köteles hűségét és engedelmességét, a mennyiben hivatalbeli készségét semmiféle magánszemélynek nem áldozhatja fel; ennélfogva az ő kötelezettsége tisztán és kizárólag irodalmi dolgokra szorítkozik.

5. Mindezek fejében Széchényi, hogy Kovachich sorsán könnyítsen, 6000 forintot fizet neki, vagy az ő halála esetére törvényes örököseinek; és pedig 1000 forintot az 1797. év kezdetén, a többit pedig akkor és oly részletekben, a mikor a grófnak ez alkalmasabb lesz. Kamatot nem fizet, tekintettel arra a több száz forintot tevő segélyre, a melyben őt már előbb részesítette.

Ha pedig két év alatt elhalálozoznék, miután a gróf az említett összeget nemcsak a már meglevő, hanem a jövőben is megszerzendő irodalmi dolgokért ajánlotta meg, örökösei mindössze csak 4000 forintot kapjanak.

Végül kijelenti, hogy bár ő ezen szerződés erejénél fogva véglegesen leköti magát, a grófot felkéri, hogy ezen év végéig tartsa fenn magának erre vonatkozólag a szabad elhatározás jogát.[1]

E szerződést Kovachich még ugyanazon a napon aláírta és pecsétjével is megerősítette. Széchényi számára pedig egy másikat szerkesztett, a melyben nemcsak a felsorolt pontok voltak szószerint elmondva, hanem ezen felül még Széchényinek a vételre vonatkozó eljárása is meg volt — az ő szempontjából — indokolva.

E szerint a gróf, részint hogy elődeinek nyomdokain haladjon, részint hogy utódainak például szolgáljon, szem előtt tartván továbbá, hogy a jó honpolgárnak kötelessége a haza javára és az ország díszére, tehetsége szerint, a jövő nemzedék számára is fenmaradó intézeteket létesíteni, megalapította családi könyvtárát, a melybe minden Magyarországra és a társországokra vonatkozó nyomtatványt és kéziratot igyekezett összegyűjteni, oly czélból, hogy ezeket az ő, vagy pedig utódainak engedelmével a tudósok is használhassák.

Több szempont vezérelte őt ebben. Először az a tudat,

[1] Széchényi levéltár. I. kötet, 13. szám, I. csomag 10. sz.

hogy a hazai dolgok helyes és teljes megismerése leginkább szolgál a közjó előmozdítására. Nemkülönben az a tapasztalat, hogy azok a honpolgárok, a kik hazájuk történetének, viszonyainak megismerésére szentelik idejüket, meg vannak óva attól, hogy mindenféle veszedelmes tanok által befolyásoltassanak. Úgyszintén, hogy bár az ifjuság kiképeztetése felől eléggé van gondoskodva, azoknak, a kik a közhivatalokban lévők használatára a szükséges tudnivalókat összegyűjtik, kiadják és feldolgozzák, bár rendszerint nem igen bővelkednek anyagiakban, nem állanak rendelkezésükre a szükséges források, vagyis a hazai dolgokkal foglalkozó könyvek és kéziratok gyűjteménye.

Mialatt ő azon igyekezett, hogy e tervét megvalósítsa, figyelme a Kovachich-féle történelmi intézet gazdag anyaga felé fordult, és elgondolta, mennyire növelné az ő gyűjteményét az ott lévő sok kézirat, a melyekből már annyi külföldön is ismert becses munka jelent meg, a melyek kétségen kívül új korszakot teremtettek meg a történetírás és jogtudomány terén. Másrészről azt is részvéttel látta, hogy a mily önzetlenül, fáradhatlanul, összes magánvagyonának feláldozásával, egyedül a közjó és a nemzeti dicsőség szem előtt tartásával, gyűjtötte össze ez a buzgó és kitartó akaratú ember a hazai történelem emlékeit, és írta meg különféle történelmi és jogi munkáit, épp úgy nem gondolt arra, hogy saját jövőjéről gondoskodjék.

Ő tehát össze akarván kötni annak előnyeit a saját törekvéseivel, és némileg megjutalmazni óhajtván a haza körül szerzett számos érdemeit és dicséretes buzgalmát, azt az ajánlatot tette neki, hogy megveszi gyűjteményét; a mit Kovachich kellő megfontolás után el is fogadott.

Körülbelül ez lett volna tartalma a Kovachich által Széchényi számára megszerkesztett iratnak. Széchényi azonban tekintettel arra, hogy ez idő szerint úgy sem volt eléggé tájékozva Kovachich gyűjteménye felől, nem írta alá a szerződést, hanem fentartotta magának a jogot, hogy 1797 január 1-éig bármely pillanatban visszaléphessen a vételtől.

Csakhogy Kovachich sokkal jobban óhajtotta a szerződés létrejöttét, és sokkal jobban sarkalták őt erre saját nyomasztó körülményei is, hogysem sokáig türelemmel várni tudott volna.

Már augusztus 12-én levelet intéz Széchényihez, amelyben

arra kéri, értesítse őt, megmarad-e elhatározása mellett, miután ha szándékát megváltoztatta volna, más alkalmas mód is kínálkoznék számára, hogy gyűjteményéről gondoskodjék. Ha Széchényi ragaszkodik ahhoz, hogy a gyűjteményt magához váltja, intézkedjék ideje korán az iránt, miként történjék azon kéziratok elszállítása, a melyekre ő neki egyelőre kevésbbé leend szüksége.

Ugyanekkor Budára lehetne szállítani a nem magyar vonatkozású felesleges könyvek nagyobb részét is, a melyeket azután ő a gróf utasításai értelmében Pesten értékesítene. Az átszállítást talán jobb lenne a czenki parasztokra bízni, mint hogy ő fogadjon Ácson fuvarosokat. Természetesen abban az esetben is elvállalja a Budára küldendő nem magyar vonatkozású könyvek elárusítását, úgyszintén a magyar tárgyú művek beszerzését, ha a gróf eláll gyűjteményének megvásárlásától.

Már Czenken élőszóval is ajánlotta a grófnak és most írásban ismétli, hogy kizárólag csak hazai tárgyú nyomtatványokat és kéziratokat gyűjtsön. Igy sokkal csekélyebb áldozatok árán mindenkit felül fog múlni, és mégis megbecsülhetetlen kincsre tesz szert. Holott az általános tárgyú és idegen nyelven írt munkákban annyira gazdag nyilvános könyvtárak és éremgyűjtemények tökéletesen elhomályosítanák az efajta magángyűjteményt. Végül bizonyos nehezteléssel említi, nem érti, hogyan történt, hogy az ő jelenlétében még szóba sem került a gróf azon igyekezete, hogy az összes magyar nyelven megjelent munkákat összegyűjti könyvtára számára, a mit az úton hallott másoktól. Már pedig ő, ha a gróf említette volna ezt előtte, nemcsak tanácscsal szolgálhatott volna e tekintetben, hanem hathatós közreműködését is felajánlhatta volna, miután még Erdélyben jártában megkezdette a magyar könyvtár összeírását.[1]

Széchényi el volt ugyan határozva a gyűjtemény megvásárlására, de mielőtt magát végleg leköti, szerette volna, ha Kovachich elküldi neki kéziratainak pontos és teljes jegyzékét. Kovachich azonban jóformán maga sem tudta mije van, gyűjteménye pedig annyi mindenféle könyvből, oklevélből, főleg pedig másolatból állott, és annyi volt ebben a csak használatra átengedett anyag, hogy ennek kiválasztása, jegyzékbe foglalása sokkal több időt

[1] Széchényi levéltár I. kötet 9. szám III. csomag 56. szám.

igényelt, mint a mennyit a mindig nagyon elfoglalt ember rászánhatott volna.

Az általános jegyzék helyett tehát egyelőre csak azon kéziratoknak a lajstromát küldötte meg október 13-án Széchényinek, a melyekre előreláthatólag nem lesz szüksége, megjegyezvén, hogy ezeket haladéktalanul szállíthatná. Ez körülbel 50 kötetet tesz ki, de biztosította a grófot, hogy a vaskos kötetek fölérnek százzal is, s alig van 5 olyan köztük, a mely más gyűjteményben is feltalálható lenne.

Ne gondolja azonban a gróf, — írta neki — hogy ez akár csak felét is teszi az ő gyűjteményének. Ha a tavaszszal még 50 kötetet fog elküldeni, még akkor is több mint fele ott marad. Megvallja, ahányszor csak rátekint ezekre az iratokra, avagy arra gondol, mennyi fáradságot, munkát, időt fordított ezekre, könnyekkel telnek meg szemei. S bizonyára igazat fog neki bárki adni abban, hogy nagy oka van bánkódni a hozzá hasonló embernek, a ki mindazt az időt, a mit az élet örömeire, gyönyöreire, vagy akár saját boldogulásának előmozdítására fordíthatta volna, ezekbe ölte bele. Összes jövedelmeit, 20,000 forinton felül, belefektette ebbe a vállalatba, és daczára ennek, nemcsak hogy semmiféle jutalomban, elismerésben nem volt része, de még valóságos jótétemény gyanánt kell fogadnia, ha az irígység, mely minden előrehaladást ellenséges szemmel néz, vesztére nem tör. Most is kénytelen egész élete szorgalmának gyümölcsét, a melyre oly drágán tett szert, hogy a ráfordított költségből független és kényelmes életet teremthetne magának, mintegy áruba bocsátani, és a mellett még azt is beismerni, hogy a gróf ritka nagylelkűséget tanusít iránta, ha a vétel megtörténik, s ő bizonyos mennyiségü készpénzhez jut. Biztosítja azonban a grófot, hogy ha körülményei netalán úgy alakulnának, hogy szándékától kényszerülve lenne elállani, iránta táplált érzelmei azért nem fognak megváltozni.

Kovachich valóban szűkes viszonyok közt élt ebben az időben; fizetéséből alig jutott 1 frt 20 kr. a napi szükségletekre. Ezenfelül éppen ebben az időtájban fogadott fel maga mellé teljes ellátással egy írnokot. Sokáig tanakodott magában megtegye-e; mig végre is belátta, hogy a kiknek csak fizetést ad, drágábbak és megbízhatatlanabbak.

Sok keserűséget szerzett neki az a gondolat is, hogy nem

képes érvényesülni, hogy sem önzetlen törekvése, sem bámulatos munkássága nem talál kellő méltánylásra. Pedig voltak befolyásos jóakarói; maga József főherczeg és a prímás is ezek közé tartoztak és még sem tudott sem valami levéltárhoz, sem valamely könyvtárhoz bejutni.

Széchényinek megesett a lelke az oly szívből panaszkodni tudó emberen, és november 7-én némi vigasztalásképpen kijelentette neki, hogy megköti vele a szerződést s ennek elismeréseül új évre 1000 forintot utalványoz neki. Viszont azonban gondoskodjék ő is arról, hogy legalább könyveinek egy részét Sopronba szállíttassa. A Budai Krónikát pedig bármilyen áron szerezze meg neki. Egyúttal újból felszólítja őt, hogy gyűjteményének jegyzékét küldje meg.[1]

Kovachich erre útnak indított egy csomó kéziratot. A jegyzékre vonatkozólag azonban arra kérte Széchényit, legyen még némi türelemmel; a mint Madách — a gróf megbizottja — eljöhet hozzá, azonnal közös erővel hozzáfognak a lajstrom elkészítéséhez. Biztosítja a grófot, hogy a gyűjteményből egy levél sem fog hiányozni. Nemcsak a magára vállalt kötelezettségből kifolyólag fektet erre ő is súlyt, hanem a tulajdona iránt érzett szeretetből is, mely arra ösztönzi, hogy gyűjteményét minél teljesebben együtt tartsa.

Egyébiránt figyelmébe ajánlja, hogy mindazt, a mire nézve ő kötelezettséget vállalt, nem is lehet jegyzékbe vagy leltárba foglalni, mert hiszen ő arra kötelezte magát, hogy a jövőben is fog számára gyűjteni; már pedig ezeknek a czímeit előre tudni nem lehet. Elismeri, hogy a gróf nagy bizalmat tanusított irányában azzal, hogy gyűjteményeért látatlanban megadta a kért összeget, de éppen ez indította őt is arra, hogy csekélyebb árt kérjen az iratokért. A mit most elküld sem adná oda senkinek 3000 forintért. Azt hiszi tehát, hogy még abban az esetben is, ha már megkapta volna az első 1000 forintnyi részletet, a többi kézirat jegyzékére annál is inkább várakozhatnék a gróf, mert az eddig elküldöttek is elegendő ellenértéket képviselnek. Megemlíti azonban, hogy eddig még csak az ő kötelezője van a grófnál, a gróf ellenben még semmire sem kötelezte magát írásban; kéri tehát,

[1] Kovachich levelezése. XII. 95.

írja alá ő is a szerződést és küldje meg neki. Szeretne azért is pénzre szert tenni, hogy esetleg megnősülhessen.

Az 1797. év közeledtével Széchényi elérkezettnek látta az időt arra, hogy a maga részéről is véglegesítse a kéziratok megvásárlását és aláírta a szerződést. Nem azt, a melyet számára Kovachich még a nyáron leírt, hanem egy másikat, a mely egyebekben megegyezett a Kovachich által aláirottal, csak azzal volt még megtoldva, hogy Kovachich minden esetleges zavar elkerülése czéljából tartozik a megvásárolt tárgyakat haladéktalanul elküldeni, ha pedig erre egy héten belül nem lenne alkalma, legalább annyit tudatni Széchényivel néhány sorban, hogy ezt és ezt megvette, hogy ekként a gróf bármikor kimutathassa jogigényét minden egyes tárgyra vonatkozólag.[1] Ezt azután 1797 január 1. kelettel 1796. deczember 30-án azzal a felhivással küldötte meg Kovachichnak, nyilatkozzék, mikor akarja átvenni az 1000 forintot. Egyszersmind értesitette őt, hogy a mint a könyvekből és kéziratokból egy-egy szállitmány kezeihez érkezik, ő haladék nélkül meg fogja neki küldeni az átvételi elismervényt. Már most is megtette volna ezt, de küldeményében több tisztán Ausztriát érdeklő dolog volt, ezeket pedig ő nem akarja megtartani, először mert nem egyezik meg czéljával, másodszor mert nem akarja azt a kis helyet, a hol a könyvtár megszorul, ezekkel lefoglalni. Ilyeneket tehát ne küldjön többé. Az apró nyomtatványok nagy részben meg vannak az ő gyűjteményében is, ennélfogva azokat a duplumok közé tette. A másodpéldányok jegyzékét is mielőbb elfogja küldeni. Bárcsak az ezekből kiárult pénzen meg lehetne venni a Budai Krónikát, vagy Túróczinak augsburgi kiadását. Nagyon kérem — mondja végezetül — ne engedje, hogy ez a dolog engem még továbbra is oly kegyetlenül izgasson, hanem vegye meg bármi áron Jankovicstól; én ugyanis ezt éppen annyira szeretném magaménak mondani, mint uraságod némely olyan oklevelet, a melynek hiányát érzi, és a melynek értékét egyedül képes megitélni. Szerezze meg számomra ezeket, hogy a magyar könyvtár naponkénti gazdagitására irányuló buzgalom az új évben is ne csak ki ne aludjék szivemből, hanem még inkább növekedjék.[2]

Kovachich azonban nem volt megelégedve a gróf által kiállí-

[1] Széchényi levéltár. I. kötet, 13. szám. I. csomag, 12. szám.

[2] Kovachich levelezése. XIII. 41.

tott szerződéssel. Attól tartott, hogy egyik-másik kifejezést esetleg az ő hátrányára lehet majd magyarázni, s ezt meg is írta a grófnak.

A szerződésben pl. az állott, hogy az országgyülési irományok szintén a grófot fogják megilletni, ha a felajánlott gyűjteményt az országgyűlés nem fogadná el. Ezt úgy is érthetné valaki, hogy ezeknek az ára is benn foglaltatik már a 6000 forintban. Pedig csak úgy értette ezt, hogy senki másnak nem fogja eladni, mint a grófnak. Hiszen ez a gyűjtemény őneki magának is többe került 6000 forintnál, eltekintve a ráfordított rengeteg munkától. Nem szenved azonban kétséget, hogy ha annak ideje elérkezik, ezt is jutányos áron fogja a grófnak átengedni.

Azt sem vélte szorosan betarthatónak, hogy az eszközölt vételeket minden esetben 8 nap alatt hozza a grófnak tudomására, mert hiszen megtörténhetnék, hogy vagy utazás, vagy betegség, vagy elfoglaltsága megakadályozza őt ebben. Inkább azt ajánlotta tehát, hogy minden egyes megvásárolt darabra azonnal rájegyzi: »Instituti Hist. Diplomatici. Cessit. Exc. Comit. Fr. Széchényi«.

A Széchényi által sürgetett lajstromot sem volt még érkezése összeállítani. Mentségül azt hozza fel, hogy Madách sem kereste még fel. De hogy a grófot megnyugtassa, hangsúlyozta, hogy hiszen őneki magának is érdekében áll mielőbb összeállítani a jegyzéket, ha kiakarja mutatni az újabb szerzeményeket, és nem akarja elveszíteni az ezekbe már befektetett tetemes pénzösszeget. Különben is reményli, hogy a gyűjtemény legnagyobb részét még a nyár folyamán átszolgáltathatja.

A mi a Budai Krónikát illeti, tudja meg a gróf, hogy olyan emberrel van dolga, a ki három zsidón és öt görögön túltesz. A könyvekkel való üzérkedés a kis ujjában van, s az uzsoráskodásból még Binz (bécsi könyvárus) is órákat vehetne tőle. Az ilyen embert egészen más ürügygyel kell megfogni, olyankor pl. a mikor szeretne valamit megvásárolni, de nincs hozzá elegendő pénze. Egy alkalommal egész közömbösen azt mondotta neki, hogy adna vagy 40 forintot a Krónikáért. De erre mitsem felelt. Ha 60 forintot ajánl neki, biztos hogy kétszer annyit kér, ha 100 forintot, még többet kiván, vagy éppen szeget üt a fejébe az ajánlat, és még úgy sem adja oda. Úgy látszik, azért gyűjtöget egyetmást össze,

hogy azután az egészet egyszerre árúba bocsátván, nagyobb összeget kapjon érte. A gróf csak legyen türelemmel; az a példány vagy az övé lesz, vagy senkié.

Vagy három nap mulva ismét ír a grófnak, arra kérvén őt, hogy: »Monumenta Antiquitatum Jurisprudentiae Hungariae« című munkáját neki ajánlhassa, és mellékletül Bécsben saját költségén készítendő arczképét közölhesse. Hogy azonban beleegyezését annál könnyebben megnyerje, jónak látja levele kezdetén biztosítani őt, hogy ha az isteni gondviselés még három évet enged neki erőben, egészségben, s a gróf nem vonja meg tőle nagylelkű támogatását, úgy a czenki Széchényi-Múzeum különb lesz, mint az ország bármely gyűjteménye és a külföldiektől sem marad nagyon hátra.

Széchényi elfogadta az ajánlást, de még mindig nagyon nyugtalankodott, hogy a Budai Krónikát majd más valaki fogja megszerezni, újból kérte tehát Kovachichot, hogy ha szükséges, magasabb áron is vegye meg e ritkaságot.[1]

Kovachich meg is kisérlette rávenni Jankovicsot, hogy a Budai Krónikát eladja, de azt tapasztalta, hogy Jankovics csakis egész gyűjteményét lenne hajlandó árúba bocsátani. Nemcsak a Krónikától, hanem Werbőczy első kiadásától sem akar megválni, a mit 6 aranyon szerzett meg.

Még jobban fokozta Széchényi nyugtalanságát a Budai Krónika miatt az az újabb hir, hogy Jankovics el akaraja adni gyűjteményét. Azonnal iratott Madách által Kovachichnak, hogy a Krónikát okvetlenül megszerezze, a többi könyvnek pedig a jegyzékét küldje meg neki. Madáchot pedig utasította, hogy ha szükséges, a Krónika árát azonnal fizesse ki.[2]

Kovachich még az nap este, hogy Madách levelét kézhez kapta, felkereste Jankovicsot, hogy meg tudja tőle, mi igaz abból, hogy könyvtára eladó. Jankovics azonban kijelentette, hogy nem is gondolt erre. Mindazonáltal megigérte, hogy ha valamikor erre mégis elhatározná magát, okvetlenül értesíteni fogja erről.

Kovachich ennek daczára azzal a meggyőződéssel távozott tőle, hogy foglalkozik ezzel a tervvel, csak alkalmasabb időre vár, a mikor többet remél kapni a gyűjteményért, mint ebben a háborús

[1] Kovachich levelezése. XIII. 28.

[2] U. ott. 46.

világban. A Krónikát azonban, mint kereken kijelentette, semmi áron el nem adja. Meg volt neki Mátyás királynak 1475-ki decretuma is, a mit egy aranyért szerzett meg. Kovachich már négyet igért érte, mégsem adta el. Mondta is Kovachich, hogy könnyebb Herkulestől a kulcsot elragadni, mint tőle ilyet megszerezni.

Kovachich különben abban a véleményben volt, hogy nem is lenne érdemes a Krónikáért annyi pénzt kidobni, mert esetleg más uton is meg lehet szerezni. Május hóban Nagyszombatba készült, hogy a káptalani könyvtárt, a melyet már a legközelebb készültek megnyitni a közönség számára, átvizsgálja. Abban reménykedett ugyanis, hogy a könyvtárban, mely legnagyobb részben régi könyvekből állott, néhány ritka másodpéldányt is fog találni. Milyen szerencse lenne — gondolta magában — ha a Budai Krónika is meglenne másodpéldányban! Szabó András kanonokkal, a kitől a könyvtári ügyek függnek, nagyon jó viszonyban volt; ki tudja, nem lehet-e az ő útján esetleg megszerezni ezt?

Széchényi — a kivel Kovachich természetesen közölte terveit — rögtön válaszolt, hogy mennyire örvend már csak a reménynek is, hogy a Budai Krónika meg lesz. Csak az aggasztja, hogy Kovachich majd nagymérvű elfoglaltsága miatt nem utazhatik el Nagyszombatba. Arra kéri tehát, intézze el a dolgot mielőbb levélben Szabó barátjával.[1]

Egyébiránt ebben az időben más mindenféle vásárlások is foglalkoztatták Széchényit, a melyeknél szintén Kovachich szerepelt mint közvetitő.

Midőn híre megy, hogy a Majthényi-könyvtár eladó, Kovachich tudakozódik mi igaz ebből? Ő küldi meg Jankovics duplumainak jegyzékét is Czenkre. Midőn Horányi Elek felajánlja megvételre gyűjteményét a grófnak, ő figyelmezteti, hogy az oklevélgyűjteményt magában foglaló kötetet meg ne vásárolja, nemcsak mert semmi olyat nem tartalmaz, a mi bármely oklevélgyűjteményben feltalálható nem lenne, hanem mert huzamosabb ideig őnála is volt az a kötet, s ő az egészet felhasználta. Többet érne ennél, ha azokat a hungarikákat átengedné könyvtárából, a melyek Czenken még hiányoznak. Ilyen azonban nem sok lesz neki. Az 1655-ki Articulusokra, a mit Ribay felajánlott, szintén Kovachich mondja

[1] Kovachich levelezése. XIII. 54.

ki, hogy igaz, ritka dolog, de helyesebb lett volna, ha a gróf őhozzá utasítja Ribayt. Mert ha el lehet kerülni, nem szabad az ilyesmiért nagy árt fizetni, hogy annál többet lehessen szerezni. Ugyancsak ő mond véleményt a Wietoris- és Bujanovits-féle kéziratok felől. A Dragonics által Széchényihez küldett Veranchich-féle iratokat hasonlóképpen ő nézi át, s azt ajánlja, hogy 200, legfeljebb 300 forintot adjon ezekért a gróf, miután a mi használható van bennük, ő már leírta.

E mellett a könyvárusokkal is sokat érintkezik a gróf érdekében, de ezekkel sehogy sincs megelégedve. Panaszkodik, hogy nem lehet nekik megmutatni azt az írott lajstromot, a mit a gróf könyvtára felől kapott. Mert azt tapasztalta, hogy »ezek az uzsorások« csak azért kivánják a katalogust megtekinteni, hogy lássák, mi van meg a gróf könyvtárában. Ha azután olyasmi van a birtokukban, a mit a lajstromban nem találtak, ennek az árát hallatlan magasra tartják.

Később pedig annyira ment a pesti könyvkereskedők »uzsoráskodása« által felkeltett ellenszenvében, hogy maga akart Pesten könyvkereskedést nyitni, a hol bárki bizományba adhatta volna úgy a régibb, mint az újabb munkákat.

Széchényit mindanyiszor valósággal felvillanyozta a hír, hogy Kovachich itt, vagy ott, valami ritkább könyvre, oklevélre akadt. Midőn pl. azt hallja, hogy Jankovicsnak Mátyás királynak 1475-ki decretuma, Nysnánszkynak pedig egy 1500-ki decretum van a birtokában, póstafordultával ír Kovachichnak, a kit leveleiben ebben az időben baráti megszólítással tisztel meg és tegez. »Miért szomorítod szívemet azzal — olvassuk levelében — a mit a két decretum felől írsz, midőn én teljes szabadságot adtam neked az ilyenek megszerzésére?! Annál is inkább csodálnám ezt nálad, miután kevésbé ritka dolgok is nem egyszer költekezésre csábítottak, habár a saját pénzedről volt is szó. Csak nem akarsz engem megkímélni a kiadásoktól? Ezt minden más alkalommal hálával fogadnám, csak akkor nem, he a magyar irodalomról van szó!«

Közben-közben nem mulasztja el Kovachich a saját terveiről, munkálatairól, bajairól is értesíteni Széchényit. A kéziratok szépen szaporodnak, írja hozzá 1797 április 15-én. Nemrég is gróf Viczaytól 12 kötet eredeti oklevél érkezett, a mit felerészben már le is

másolt. Bécsben is leírt egy kódexet. Összevissza több mint 60 kötet kézirat, oklevél van nála, a melyekből sokat kellene lemásoltatnia. A prímás is bármit kiadat könyvtárából számára e czélból. Ilyen lenne pl. a királyi kanczellária levelező-könyve Oláh érsek idejéből, körülbelül 1555-ből; egy másik hasonkorú van a bécsi császári könyvtárban, egy harmadik II. Ulászló, II. Lajos és I. Ferdinánd korából az egri püspöki könyvtárban. Mindez megérdemelné, hogy lemásoltassék. Most két alkalmas írnoka is lenne, a kik a régebbi írásokat is képesek olvasni, de az igazat megvallva nem képes őket fizetni. Az 1000 forintból már semmije sincs. Mióta Czenken járt, már 300 frtnál többet költött a másolókra. Pedig egyéb terhei is vannak.

Széchényi azonban ez úttal nem segíthetett rajta; más gondok, más áldozatok vették igénybe összes lelki és anyagi erejét.

A győztes Bonaparte, miután Olaszországot elfoglalta, Ausztria ellen indult, és egy Károly főherczegen nyert újabb győzelem után előhadai alig nehány órányira állottak meg Bécstől. Mire Ferencz király április 8-án kihirdette a magyar nemesség általános felkelését.

Szomorú dolog, — írja Széchényi Czenkről április 27-én Kovachichnak, — hogy nekem is el kell hallgatnom irodalmi dolgaimmal, a mik nekem mindig oly kedvesek voltak. De elnémítja hangomat a fegyverzaj, a felkelő nemesség készülődése.

A könyveket és kéziratokat most már csak a béke helyreálltával várja, s akkor gondoskodni fog arról is, hogy az újabb szerzeményekre pénzt küldjön neki, a mit jelen körülményei közt nem tehet meg. Hasonlóképpen a béke megkötése után fogja könyvtárának katalogusát is újból összeállítani, miután az sok új dologgal gyarapodott. A czenzuránál és a kiadásnál Kovachich segítségére is számít.[1]

Kovachichnak — a ki még február havában, 54 éves korában megnősült — július végén meghalt Szereden az apósa. Mielőtt ide elutazott volna, intézkedett, hogy 8 kötetnyi eredeti oklevelet küldjenek el Czenkre. Szereden huzamosb időt lévén kénytelen eltölteni, innen ír a grófnak, hogy a küldöttekhez hasonló kötéseket kellene az egész oklevélgyűjtemény számára készíttetni. Ha minden évből külön lesznek kezelve az oklevelek,

[1] Kovachich levelezése. XIII. 54.

összesen 700-at kellene körülbelül megrendelni. Ezt Bécsben átlag 15—20 krajczárért elkészítenék, és így az egész nem jönne többe 300 frtnál. Ez által olyan egyöntetű, olyan rendes lenne a gyűjtemény, hogy mindenki megcsodálná. Az igaz, hogy egy szobát maga lefoglalna. Mostanában annyira kifogyott az időből és pénzből, hogy egyhamar aligha fog Sopronba eljuthatni. De amint haza érkezik, lefogja írni a kéziratok gyarapítására vonatkozó tervét, mert nincs többé abban a helyzetben, hogy írnokokat tartson, a kik ebben az évben is mindenét felemésztették, minden pénzét elvitték, és ennek daczára tömérdek olyan kézirat van nála lemásolás czéljából, a melyeket fel akarna venni a gyűjteménybe.

Széchényi, szokása ellenére, válasz nélkül hagyta a levelet. Mire Kovachich október 13-án újra ír a grófnak. A kéziratokat szünet nélkül gyűjti és reményli, hogy még ennek az évnek a folyamán újabb szállítmányt indíthat útnak. A gróf ugyan nem nyilatkozott az írnok tartására vonatkozólag, miután azonban a Viczay-féle iratoknak még a fele sem másoltatott le és más mindenféle kézirat is van nála, megtartotta az írnokot és folytattatta a munkát. Pedig házi kiadásait is csak a legnagyobb erőfeszítéssel képes fedezni, és csakis úgy, hogy egyet-mást zálogba adott.

1797 deczember 22-én ismét panaszkodik. Olyan rosszul állanak dolgai, hogy ha Széchényi nem segít rajta, a legnagyobb nélkülözésnek néz eléje feleségével együtt, a ki szülés előtt áll. Ha nem késik őt értesíteni, mit szánt neki nagylelkű jóindulata, kétszeresen jót tesz vele. És megkönnyebbülve az anyagi gondoktól, csak annál nagyobb szorgalommal lát ismét irodalmi dolgai után. Ebben van módja elég. Supplementum ad Vestigia Comitiorum czímű munkája most van sajtó alatt. Elkészült a Scriptores Rerum Hungaricarum Minores I. kötetével, a Codex Juris Tavernicalissal. Az Acta Eruditorum Istituti Diplom. Hist. I. kötetét is kiadhatni reményli a jövő tavaszig, a melyben mindjárt az elején meg fog emlékezni a gróf kézirat-gyűjteményéről. Itt szeretné a gróf arczképét közölni addig is, míg a czenzura alatt lévő Monumenta Antiquitatum Juris megjelenhetik.

Egyéb terveiről és a gróf kéziratainak szaporodásáról máskor fog részletesen beszámolni. Most bővebb felvilágosítást óhajtana nyerni a könyvtár-katalogus kiadására vonatkozólag, a mit szerinte

még egy kis időre el kellene halasztani, mert azt hiszi, ha a béke helyre áll, a jövő évben nagymérvű gyarapodás fog a könyvtárban beállani.

Arra nézve is kéri nyilatkozatát, megmarad-e a mellett, hogy a jövő évtől egy írnokot tart mellette. Ha körülményei megengednék hármat, sőt többet is foglalkoztatna, úgy hogy a gróf rövid idő alatt mindazt összegyűjtve birná, a mi másoknál szét van szórva. Végül arról értesíti, hogy nem tudja megálni, miszerint a főherczeg-nádornak ne nyújtson be egy emlékiratot az országos levéltár visszaállítására és a nemzeti könyvtár felállítására vonatkozólag. Ezen dolgozik most, és nem nyugszik míg minden reménye meg nem semmisül erre az intézetre vonatkozólag.

Kovachich azzal kecsegtette magát, hogy Széchényi az újév alkalmából minden bizonynyal válaszol leveleire. Várt tehát napról-napra, egészen január 20-áig, a mikor újból felkeresi a grófot soraival, sürgetvén a választ az előbbeni leveleiben előadottakra, mert a gróf hallgatása őt a legkellemetlenebb bizonytalanságban hagyta. Bármit határozzon is, tudassa vele mielőbb, hogy esetleg másképp gondoskodhassék magáról. Úgy látja különben, mintha az ő törekvései valamivel több kilátással birnának a megvalósulásra, mióta a bíbornok-prímás is jobban érdeklődik irántuk. Egyébiránt még mindig az országos levéltár helyreállítása és a nemzeti könyvtár létesítése ügyében a főherczeg-nádorhoz benyujtandó emlékiraton dolgozik, mert addig akarja ezt sürgetni, míg vagy lesz belőle valami, vagy pedig minden reményről le kell tennie erre nézve.[1]

A legszorgosabb kutatás mellett sem voltunk képesek megtalálni Kovachichnak ezen többször emlitett és József főherczeghez állítólag benyújtott emlékiratát, és így azt sem tudjuk eldönteni, eljutott-e Kovachich emlékiratával ennyire.

Évekkel előbb 1774-ben nyújtott be egy emlékiratot a m. kir. udvari kanczelláriához és a helytartótanácshoz könyvtári ügyben, a melyben a nagyszombati egyetem mellett felállítandó nyilvános könyvtár szükségét fejtegette.

Ekkor négy olyan forrásra mutatott rá, a melyből a könyvtár megalapításához szükséges könyveket venni lehetne. Az első lett volna az esztergomi káptalan elég gazdag könyvgyűjteménye, a

[1] Kovachich levelei a Széchényi levéltárban. I. kötet, 9. szám, III. csomag, 56. sz.

melyet, a helyett hogy továbbra is a por lepje, az illető tényezők hozzájárulásával erre a czélra akart felhasználni. Másodszor kötelezni akarta a nyomdászokat, hogy minden általuk nyomtatott munkából két példányt küldjenek be a könyvtárba. Harmadszor az elkobzott, s különösen a külföldről behozott tiltott könyveket, a helyett, hogy azokat megsemmisítenék, a könyvtár egyik külön helyiségeiben kívánta elhelyeztetni, hogy egyes kutatók külön engedély mellett használhassák azokat. Végre negyedszer abban reménykedett, hogy egyes, nem ritkán igen tekintélyes könyvgyűjtemények felett rendelkező magánosok is gazdagítani fogják a könyvtárt adományaikkal.[1]

Most, mint egy kéziratai közt fenmaradt fogalmazványban — a mely, ha nem csalódunk ugyanaz, a melyet leveleiben emleget — olvassuk, a nemzeti könyvtárhoz az egyetemi könyvtár anyagát is szerette volna igénybe venni, és főleg akként szervezni az egész intézetet, hogy abban kizárólag csak hungarikák gyűjtessenek.

A könyvtár neve, szerinte, lehetne »nemzeti könyvtár« vagy pedig, ha ez — tekintettel a forradalmi eszmékre — gyűlöletesen hangzanék, »országos könyvtár«. A könyvtárban csak a Magyarországban megjelent Magyarországról szóló munkák, kéziratok, úgyszintén a külföldi hasontárgyú nyomtatványok stb. gyűjtetnének.

A könyvtár felett a legfőbb felügyeletet a helytartótanács gyakorolná, és ennek székhelyén is lenne felállítandó.

A könyvtár élén a könyvtárnok állana, a kinek egyaránt jártasnak kellene lennie a magyar történelemben, közjogban és minden hazai vonatkozású tudományágban, s a kinek neve tudományos munkássága révén már a külföld előtt is kellő hírnévnek örvendene. Ő lenne egyúttal az ország hivatalos történetírója is. Később, ha az intézet már jobban kifejlődött, az ország főnemesei közé lehetne őt emelni. Hiszen Rómában és Bécsben hasonló állások méltóságoknak tekintetnek, és az abban lévők az ország legfontosabb ügyeivel foglalkoznak. Azért, ha találkoznék erre való ember köztük, első sorban a mágnások sorából kellene őt kinevezni.

A könyvtárnoknak két könyvtárőr lenne alárendelve, a kiket főleg az ország elszegényedett nemesei közül kellene kiválasztani, s a kiknek hasonló jártassággal kellene birniok a hazai tudományokban.

[1] Muzeumi Kézirattár. Fol. Lat. 86., 20.

Ezeken felül szép és olvasható írással biró írnokokat kellene — a munkához mért számban — alkalmazni, a kéziratok másolására.

A könyvtárban a nyomtatványokat minden tisztességes állású ember szabadon használhatná; ellenben a kéziratokat csakis közhivatalnokoknak és tudósoknak lehetne kiadni, külön óvórendszabályok szemmel tartásával. Könyvtáron kívüli használatra egyáltaljában senki nem kaphatna sem nyomtatványt, sem kéziratot.

A könyvtárnoknak és alárendeltjeinek hivatalos teendőit külön utasítás írná elő.

A könyvtárnok ügyköréhez tartoznék a könyvtár gyarapítása, rendezése és fentartása körül a legfőbb felügyeletet gyakorolni. Úgyszintén a helytartótanács felhívására, akár az udvar, akár a kórmány részére a szükséges jogi, történelmi fejtegetéseket, kimutatásokat összeállítani és a mennyiben ideje ezen felül engedi, az irodalmi téren is munkálkodni.

Az első őrnek — a legfőbb vezetéstől eltekintve — ugyanazon hivatalos teendői lennének, mint a könyvtárnoknak, a kit szükség esetén helyettesítene is.

A másodőr vezetné a növedéknaplót, írná a könyvtár történetét, szétosztaná a munkát az írnokok közt, összeolvasná velük a másolatokat, vezetné a számadásokat és felügyelne az intézetben a rend és tisztaságra.

Írnok kevés lenne, éppen csak a szükséges létszám. Ők írnák a lajstromokat, ők végeznék a másolásokat stb. Ha a könyvtárban összegyülne a lemásolni való anyag, akkor ideiglenesen kellene néhány írnokot alkalmazni, a kik azonban nem kapnának napidíjat, hanem ívenkint fizettetnének, és gondosan ellenőrzendők lennének a másodőr által, nehogy valami visszaélést kövessenek el.

A könyvtári alkalmazottakat a felség nevezné ki a könyvtárnok és a két őr együttes javaslata alapján. Hogy e tekintetben személyválogatás nélkül, tisztán az intézet érdekeit szem előtt tartva járjanak el, hivatalos esküjökbe egy záradék lenne erre nézve felveendő.

Ha a könyvtár nagyobb alapítói közül valaki fentartaná magának egyik vagy másik állásra a kijelölési jogot, ez csak azon feltétel alatt engedélyeztetnék neki, hogy alkalmas, képzett egyéneket tartozzék javaslatba hozni.

Ha az alkalmazottak közül valamelyik ennek daczára sem válnék be, és reményt sem nyújtana, hogy e tekintetben javulás fog nála beállani, az ilyen — maga a könyvtárnok sem képezne e tekintetben kivételt — hivatalból áthelyeztetnék a helytartótanácshoz. Természetesen mindenkor csak a régi javadalmazással, nehogy a több fizetésre való kilátás arra csábítson valakit, hogy ilyen módon keresse áthelyeztetését. Az áthelyezettek helyébe azután a helytartótanács alkalmazottjaiból neveztetnék ki valaki. Hasonló elbánásban részesülnének azok is, a kik valamely magán személy kijelölése alapján jutottak be a könyvtárhoz.

A könyvtári alap javára, a melyből a hivatalnoki kar fizetése és a többi kiadás is fedeztetnék, országos gyűjtést kellene rendezni, úgyszintén ő felségét is fel kellene kérni, hogy utalványozzon e czélra bizonyos összeget a tanulmányi alapból, vagy esetleg valamely más forrásból. Legczélszerűbbnek látszanék erre az eddig egyetemi tulajdont képező könyvnyomda, a hol az országos könyvtár embereinek műveit is bizonyos mérsékeltebb ár mellett — mintegy kiváltságképpen — lehetne nyomatni.

Mielőtt a könyvtári alapból valami a könyvtár gyarapítására fordíttatnék, fel kellene hívni az ország lakosait, adományozzák nyomtatványaikat, kéziratait a könyvtárnak. Az adományozók nevei bevezettetnének a növedéknaplóba, a honnan időközönkint a hírlapok útján a nagyközönség tudomására lennének hozandók.

A könyvtár ezenfelül még a következő módon gyarapodhatnék. Fel kellene kérni ő felségét, hogy az egyetemi könyvtárban lévő magyar tárgyú és vonatkozású kéziratokat az országos könyvtárba helyeztesse át. Ilyen formán csak a hely változnék meg, a hol ezek őriztetnének, és nem is mennének itt oly könnyen veszendőbe, mint ott. S a mit szintén szem előtt kell tartani, az országos könyvtárban nagyobb szükség lenne ezekre, mint az egyetemi könyvtárban, a hol úgy a tanárok, mint a tanítványok más mindenféle tanulmányokkal vannak elfoglalva, nem szólva arról, hogy ezen kéziratok közt több olyan is van, a mit nem kellene bárkinek a kezébe adni. Talán azt is ki lehetne ő felségénél eszközölni, hogy az eddig a titkos levéltárban őrzött Kollár-féle kéziratok szintén ezen új könyvtárban helyeztessenek el. Úgyszintén

ide lehetne áthozni azokat a kéziratokat is, a melyek a magyar királyi kanczellária régi lajstromozó helyiségeiben őriztetnek.

Miután a könyvnyomdászok tartoznak minden nyomdájukban megjelent műből 2—3 példányt a helytartótanácshoz benyujtani, a melyekből már elég sok gyült egybe itt, ezeket akként lehetne szétosztani, hogy a magyar tárgyúakat az országos könyvtár kapná, a többi pedig az egyetemi könyvtárnak jutna. Talán más forrásokat is lehetne találni még, a honnan az országos könyvtár minden költség nélkül gyarapodhatnék; és ha ezekhez még a magánadományokat, vételeket, másolatokat veszszük, remélni lehetne, hogy a gyüjtemény egykor teljessé válik.

Az intézetnek egyik elsőrangú feladata az lenne, hogy a könyvtárnok akár az udvarnál, akár a főbb kormányszékeknél felmerült fontos közjogi stb. kérdésekben, az őrök közreműködésével, a könyvtárban felhalmozott anyag segítségével, a szükséges felvilágosításokat megadja, hogy az egyes szakelőadók ezek alapján annál alaposabb jelentéseket tehessenek. E mellett természetesen nemcsak a könyvtári embereknek, hanem más tudósoknak a kutatásához, irodalmi munkásságához is segédeszközökkel szolgálna a könyvtár, a mi által sok most uralkodó előítéletet, balvéleményt lehetne megszüntetni, a melyek mig egyrészről a közbizalomnak útját állják, másrészről a közigazgatást is akadályozzák.

Az ily közintézetnek létrejötte, a melylyel a franciák kivételével egy nemzet sem dicsekedhetik, kétségkívül nagy hálára kötelezné az egész országot úgy ő felsége, mint az udvar iránt. A magyar nemzet pedig nemcsak a közművelődés terjedésének előfeltételét nyerné meg ez által, hanem a külföld előtt is dicséretet és tisztességet aratna.

Az ilyen könyvtárban a legjobban kiképezhetné magát az ország nemessége jövendő feladataira, úgy hogy mindig lennének az országban szakférfiak, a kik adandó alkalommal jótanácscsal szolgálhatnának az udvarnak a közjó előmozdításában.

Nem kellene attól sem tartani, hogy az intézet által ki tudja milyen eszmék terjednének el, mert hiszen erre is figyelemmel lehetne a könyvtárnok részére adandó utasítás, valamint a hivatalos esküben is kötelezni lehetne a szükséges óvórendszabályok szigorú betartására a könyvtári személyzetet. Egyébiránt a czen-

zura is gondoskodhatnék arról, hogy olyasmi ne lásson napvilágot, a mi eszmezavart okozhatna.

A könyvtár különben csak kiegészítő része lenne az egyetemes nemzeti művelődés szolgálatában álló olyan intézetnek, a melyben a természetrajzi, ipari, gazdasági, érmészeti, festészeti, szobrászati művek is gyűjtetnének; mely czélra legmegfelelőbb lenne a nagy kincstári épület Pesten, a melyet, ha a nemzet magához váltana, nemcsak önmagához méltó helyiséget nyerne, hanem a külföldi utasok érdeklődését is felkeltené.[1]

Ilyennek tervezte Kovachich az új országos könyvtárt. Tervezetében is azon az álláspontón áll, a melyre 1791- és 1792-ben helyezkedett, a midőn az Institutum Diplomatico-Historicum létesítésén fáradozott, azzal a különbséggel, hogy a könyvtárt ezúttal különválasztotta az irodalmi társaságtól. De az ő országos könyvtárának ebben az alakban is első sorban a magyar történelem és közjog ápolása lett volna hivatása, részben hivatalos, részben tudományos czélokra, a melyek mellett pl. a magyar irodalomnak csak alárendelt szerep jutott volna. Nem is azt mondja tervezetében, hogy az országos könyvtár az összes hungarikákat gyűjtené, hanem csupán azokat a munkákat, a melyek Magyarországról szólanak. És pl. a hazai nyomdászok által a helytartótanácshoz beküldött nyomtatványok közül is csak azokat akarta az országos könyvtár részére lefoglalni, a melyek határozottan Magyarországgal foglalkoznak, míg a többieket, pl. a mennyiségtani, természetrajzi stb. munkákat átengedte volna az egyetemi könyvtárnak.

Kovachich könyvtára tehát egyáltaljában nem lett volna nemzeti vagy országos könyvtár olyképpen, hogy abban a magyar szellemnek minden terméke, a hazai nyomdáknak összes nyomtatványai lettek volna összegyűjtve.

Azután nagyon is roskatag alapra építette fel országos könyvtárát. A mikor az emberekben nem volt meg az ehhez szükséges lelkesedés, a mikor az ország lakosainak pénzerejét kimerítették a háborúviselés keserves terhei, a közadakozásban és magánadományokban bizakodott.

[1] Cogitationes pro plano erigendae Bibliothecae Nationalis. Múzeumi Kézirattár. Fol. Lat. 2565.

A legnagyobb hibája mégis az volt Kovachich tervezetének, hogy nem valósult meg.

Az eredménytelenség azonban nem lohasztotta le buzgalmát, hanem szívós kitartással dolgozott, harczolt tovább kedvencz eszméjének megvalósítása érdekében.

Az 1798. év elején újból felszólal az országos könyvtár ügyében, a »Scriptores Rerum Hungaricarum Minores« czímű kiadványának I. kötetében. Ebben egy nyilt levelet tesz közzé gróf Bánffy György erdélyi kormányzóhoz intézve, hosszasan kifejtvén annak szükségességét, hogy a régi magyar történelmi emlékek, kivált pedig az országgyűlési naplók, iratok stb. a nagyközönség számára is hozzáférhetőkké tétessenek.

Hogy ez megtörténhessék, ehhez, szerinte, kettő kivántatik meg. Először, hogy a tudományosan képzett férfiak együttes akarattal járjanak el, mert egy ember, akármilyen tehetséges és szorgalmas legyen is, egymaga ezt a munkát el nem végezheti. És másodszor, hogy egy olyan, akár magán-, akár országos nyilvános könyvtár létesüljön, a melyben nemcsak a hazai történelem forrásai, hanem az egész hazai tudományos irodalom terméke egybegyűjtessék és szakok szerint elrendeztessék, nehogy a tudomány munkásainak előbb a források felkutatásával, megvizsgálásával kelljen elvesztegetni idejüket és tehetségüket.

Míg Mátyás király korában volt hazánkban tudósok társasága, addig ebben a században hasztalan fáradoztak ilyennek létesítésén a tudománykedvelő hazafiak. S most csak sóhajtozik a magyar ember az egykor oly fényes Korvin-könyvtár megsemmisülése felett!

De ha megvolna is ez a becses könyvgyűjtemény, a hazai viszonyok megismerésére nem lenne elegendő, miután nagyobbrészt a régi görög és latin klasszikusok kézirati munkái voltak benne képviselve, a melyek ma már úgy is mind ki vannak adva. Vajjon meddig fogunk visszaélni őseink alkotásaival? Vajjon mikor lesz meg bennünk is az igyekezet, hogy valami nagyot létesítsünk? Valóban inkább mondható esztelenségnek mint nevetséges dolognak, ha azelőtt, a ki afelett panaszkodik, hogy a kulturának mily alacsony fokán állunk manapság, mindig csak arra hivatkozunk, hogy íme ez volt nálunk ezelőtt háromszáz esztendővel! Már pedig Mátyás idejétől egészen 1770-ig semmiféle nyilvános könyvtárral

nem birtunk. Csak ekkor nyílik meg a közönség használatára a királyi egyetem könyvtára előbb Nagyszombatban, azután Budán és végre Pesten. Ezt követik a pécsi, kalocsai és nagyszombati, részint püspöki, részint káptalani könyvtárak. Ámde még ezek is csak nagyon csekély mértékben szolgálják azt a czélt, a mi az ő szemei előtt lebeg, a hazai dolgok megvilágítását, miután e gyűjtemények inkább általános tudományos munkákból állanak.

Nem tudja itt sem elhallgatni azon óhaját, a mit már más alkalommal is nyilvánított, hogy bár csak létesíttetnék már a szükséges bőkezűséggel, gonddal, közköltségen egy nyilvános nemzeti könyvtár, a melyben mindaz, a mi eddig Magyarországra és a magyar dolgokra vonatkozólag megjelent, vagy a jövőben megjelenik, valamint az oklevelek, a történelmi, jogi kéziratok stb., a melyek bármely részben érintik hazánkat, összegyűjtessenek és megőriztessenek.

Ő eddig minden erejéből azon volt, hogy ez a könyvtár létrejőjjön; és reménylette is egy időben, hogy czélt ér. Azonban az ő csekély segédeszközei elfogytak, mielőtt sikerült volna a közérdeklődést felébreszteni, és mielőtt számára segítség érkezett volna.

Sokkal könnyebben és gyorsabban meg lehetne ezt valósítani, mint általában hiszik, és sokkal nagyobb haszonnal járna ennek létrejötte, mint gondolják. Nem meri azonban biztosra venni, hogy egykor a közhatalom fogja az ügyet kezébe venni.

Már nem egy kiváló magánember könyvtára szolgálja ezt a czélt, a melyet szintén nagy gonddal és költséggel hoztak létre. Elég legyen ezek közül Széchényi Ferencz grófét ezúttal felemlítenie, a melyben a legtöbb hazánkra vonatkozó nyomtatvány és kézirat megvan s a mely napról-napra gyarapodik. Az erdélyieknek is gondoskodniok kellene arról, hogy hazájuk ezzel dicsekedhessék.

Minél hangosabban hirdette Kovachich a nemzeti könyvtár megteremtésének szükséges voltát, annál féltékenyebb gonddal őrködött Széchényi a saját gyűjteménye felett és annál több időt, pénzt áldozott könyvtárának gyarapítására s rendezésére.

Az 1798. év elején főképpen az okozott Széchényinek gondot, hogy Kovachich végre elküldje neki a még nála levő kéziratokat. Január 24-én igen barátságos hangon kéri őt Sopronból, hogy intézze az ő közös ügyüket oly módon, hogy abban a kellő rend

és biztonság szem előtt tartassék. Mit ér az, ha a kéziratmásolatok az ő tulajdonát képezik, de az egyik részük itt van, a másik amott, és sem rendezve nincsenek, sem jegyzék nem készült róluk. Ezek bizonyára díszére fognak válni könyvtárának; legyen tehát rajta, hogy előbb a lajstromot, azután pedig magukat a kéziratokat megkapja. Csak ha ez megtörtént és már rendezve is lettek, kellene újabb vásárlásokat eszközölni. Reményli, nem fogja őt félreérteni. Ha ugyanis óvatos volt a vásárlásban, még óvatosabbnak kell lennie, mikor a kéziratok megőrzéséről van szó.[1]

Széchényi Madách által is szorgalmaztatta Kovachichnál a kéziratok összeírását. Madách beszélt is vele erre vonatkozólag. Ámde ő sem ért el nála több eredményt.

A megnyugtató nyilatkozatokkal azonban nem fukarkodott Kovachich. A kívánt részletes jegyzéket, úgymond, lehetetlenség elkészítenie, oly nagy az anyag. Ha a gróf ragaszkodik az iratok elküldéséhez, ő ezt is megteszi, bár ez által megakadályoztatnék munkáinak kiadásában. Nyugodjék meg azonban az ő becsületes szándékában, ő időről-időre el fogja neki küldeni azt, a mire már nem lesz szüksége, valamint az újabb szerzeményeket is. Halála esetére pedig nem lehet semmi joga a kincstárnak az ő hagyatékához, mert felesége van, a ki utána örökölni fog, ez pedig annál kevésbbé fogja meggátolni a gróf tulajdonát képező kéziratok kiadását, mert ezek mindegyikére rá van vezetve: »Ex Grammatophylaceo Széchényiano.«

Jelentést tevén Madách megbizatásának teljesítéséről, azt írja a grófnak, hogy ő ugyan teljesen megbízik Kovachich jóhiszemű eljárásában, mindazonáltal a kéziratok bizonyos ellenőrzését szükségesnek tartja, annál is inkább, mert azt tapasztalta, hogy Kovachich érdemes munkásságát a prímáson kívül több mágnás is figyelemmel kiséri és azt hiszi, hogy ezek részéről némi támogatásban részesül. Könnyen megtörténhetik tehát, hogy halála után egyik-másik kézirat tulajdonjoga mégis kétségessé válik. Egyelőre azt ajánlja, hívja fel Kovachichot, hogy jegyezze össze legalább a kötetek számát; ezzel a lajstrommal azután Madách minden hónap utolsó napján elmenne Kovachichhoz és közösen megállapítanák, mi lett időközben a grófnak elküldve és mi lett újonnan vásárolva.[2]

[1] Kovachich levelezése. XIV. 46.

[2] Széchényi-levéltár. I. kötet, 13. szám, I. csomag, 11.

Madách hírei nem voltak éppen teljesen alaptalanok abban a tekintetben, hogy az ország főurai közül többen érdeklődést kezdtek tanusítani Kovachich irodalmi munkássága iránt. Batthyáni József gróf bíbornok-prímás pl. éppen ebben az időtájban alapította meg Pesten könyvtárát és mert Kovachich ő neki is azt ajánlotta, a mit Széchényinek, hogy a kézirati anyag gyűjtésére fektesse a fősúlyt, miután ez képezi mindig a könyvtár nevezetesebb részét, a mennyiben ha valaki nyomtatott munkából idéz valamit, csak a könyv czímét nevezi meg, holott a kéziratok idézésénél mindig magára a gyűjteményre történik hivatkozás, a főpap arra törekedett, hogy könyvtárát ilyenekkel gyarapítsa. És — legalább Kovachich így adja elő — a legnagyobb sajnálattal értesült arról, hogy Kovachich már eladta gyűjteményét.

Nem lehetetlen, hogy ilyen dolgoknak is volt részük abban, miszerint Kovachich panaszai és kérelmei, bár Széchényit nagyon elkedvetlenítette ez a körülmény, hogy sem a kéziratokat, sem ezek pontos jegyzékét nem tudta megkapni, még sem maradtak minden hatás nélkül. A gróf nemcsak 300 forintot utalványozott számára, hanem arra is felhatalmazta, hogy költségén állandóan egy írnokot tartson maga mellett.[1]

Széchényi nem ok nélkül sürgette oly türelmetlenül kéziratainak megküldését; éppen ebben az időben folyt könyvtárában a rendezés, a katalogizálás nagy munkája és azt szerette volna, hogy a könyvek lajstromozása után — a mi már vége felé közeledett — mielőbb a kéziratokra kerüljön a sor.

Ugyanekkor a katalogus készítése alkalmával különválasztott másodpéldányok egy részét — bizonyára Kovachich ösztönzésére — felajánlotta a felállítandó magyar könyvtár javára.[2] A nagyobb részt azonban visszatartotta, hogy ezekből, valamint az általa már előbb nagy számmal összegyűjtött klasszikusokból és más jelentősb szerzőkből Sopronban még a télen nyilvános könyvtárt létesítsen. Ezzel a gróf egyúttal azt is el akarta érni, hogy a Czenken maradt, tisztán magyar és magyar vonatkozású nyomtatványai és kéziratai, több helyhez jussanak.

[1] Széchényi levéltár. I. kötet. 9. szám, III. csomag, 56. szám.

[2] Ki előtt történt ez, milyen alakban, mikor, nem voltunk képesek kideríteni s az egészről csak Széchényinek egyik leveléből értesülünk, a melyet 1798 május 6-án intézett Kovachichhoz. L. ennek levelezését XIV. 84.

BIBLIOTHECA HUNGARICA

FRANCISCI

COMITIS SZÉCHÉNYI

IN CZENK

Comitatus Sopronienſis Oppido

SZÉCHÉNYI FERENCZ GRÓF CZENKI KÖNYVTÁRA KATALOGUSÁNAK CZÍMLAPJA.

A nyomtatványok katalogusába csupán ezek a magyar vonatkozású könyvek lettek felvéve, és a munka az 1798. év tavaszán már annyira előrehaladt, hogy a kéziratot nyomdába lehetett adni. Kovachich ugyan még most is szerette volna a munka kiadását egy időre elhalasztani, de Széchényi nem volt erre rábirható, miután többeknek megigérte, hogy a czímtárt legközelebb megjelenteti.

A katalogus összeállítása Tibolth Mihálynak elévülhetetlen érdeme, a ki 1788 óta mint Széchényi legidősb fiának, Lajos grófnak nevelője tartózkodott a grófi háznál. Széchényi annyira megkedvelte a képzett embert, hogy 1791-ben magával vitte mint követségi titkárt nápolyi útjára is. Visszatérvén Tibolth olaszországi útjáról, az ott szerzett ismeretekkel gazdagítva, még nagyobb szorgalommal szentelte idejét a könyvtár rendezésére, a hiányok pótlására, úgy hogy az ő fáradhatlan munkásságának is nagy része volt az elért gazdag eredményben. Midőn pedig Széchényi a nyomtatványok katalogusának kiadására határozta magát, keresve sem találhatott volna e munka végzésére minden tekintetben hivatottabb embert Tibolthnál.

Befejezéséhez közeledvén az évekig tartó katalogizálás, az 1798. év elején felkérte Széchényi egykori hírneves tanítóját, Denis Mihályt, a ki ekkor már a bécsi udvari könyvtár igazgatója volt hogy írja meg a katalogushoz az előszót. Denis márczius 19-én küldi meg ezt Széchényinek, megjegyezvén kisérőlevelében, hogy annak megírásában csak egy okozott neki nehézséget, az ő személyéről a kellő mérséklettel szólani.

Denis előszavában örvendezve hozza a tudományos világ tudomására, hogy Kollonics, Klimo, Batthyáni és Teleki után ime most a jeles Széchényi nemzetség sarja, Ferencz gróf kivánja könyvtárát honfitársainak hozzáférhetővé tenni. Örömmel emlékezik meg arról, hogy a jeles férfiú, a kinek hazaszeretetét, képzettségét, vonzó egyéniségét hogy ne magasztalja, úgy kell magának megtiltania, egykor a Terezianumban, a hol a könyvtári tudományból előadásokat tartott, szorgalmas hallgatója volt.

A katalogus, a melyt a gróf most közrebocsát, azon magyar könyvtárnak betüsoros czímjegyzékét foglalja magában, a melybe a gróf négy éven keresztül nagy szorgalommal és áldozatkészséggel gyüjtötte össze mindazon nyomtatványokat, a

melyeket vagy magyar ember írt, vagy pedig a melyeknek tartalma Magyarországgal valamely vonatkozásban áll. A gyűjtésnél az irodalomban jártas alapító nem volt tekintettel sem a terjedelemre, sem a tartalomra, jól tudván, hogy gyakran a legjelentéktelenebbnek látszó füzetnek is meg van a maga értéke, hogy nem ritkán a legnehezebb, a legbonyolultabb kérdések tárgyaltatnak ilyenben, és hogy éppen csekély terjedelmük következtében igen könnyen annyira eltünnek szem elől az ily apró nyomtatványok, hogy a legrövidebb idő alatt valódi ritkaságokká válnak. Nem szólva arról, hogy a lehető teljesség elérése tekintetéből semmit sem szabad feleslegesnek, vagy értéktelennek minősíteni. Miután pedig a mondott idő alatt lehetetlen volt mindazt összegyűjteni, a minek e könyvtárban helye lenne, a gróf el van tökélve pótolni a hiányokat és mihelyt kellő mennyiségben ujabb szerzeményekre tesz szert, a katalogust pótkötetekkel megtoldani. Ez együttvéve az első részt fogja képezni. A második rész a Magyarországot érdeklő kéziratok címjegyzékét fogja felölelni, a melyeket a gróf már évek során át gyűjtött, s a melyek az utóbbi években könyvtárában nagy mértékben felszaporodtak. Mindehhez folytatólag a képek, metszetek, földabroszok lajstroma fog járulni. Míg a harmadik rész a Magyarországi érmeknek és ásványoknak leírását fogja magában foglalni.

Ime — ezzel fejezi be Denis előszavát — írók és tudósok, a gróf felajánlja nektek a legtökéletesebb gyűjteményt, mely minden részében Magyarországgal foglalkozik, hogy azt használjátok. Szerencsét kiván az országnak, hogy egyik polgára ekként mutatja ki szeretetét hazája iránt, szerencsét kiván a grófnak, hogy ilyen módon szerez magának érdemeket hazája körül, és annak az óhajának ad kifejezést, hogy a mit a tudomány és irodalom előmozdítására oly szerencsésen megkezdett, azt be is fejezhesse. Valóban, honfitársai, a kiknek eddig nem állott módjukban közelebbről megismerkedni a hazájukat érdeklő irodalommal, most hálás szivvel intézhetik hozzá azon szavakat, a melyeket Cicero írt Varrohoz: »Nos in nostra patria peregrinantes, errantesque, tamquam hospites, tui libri quasi domum deduxerunt.«

Széchényi, a kinek a nyomda az uj esztendőre kilátásba helyezte a katalogus megjelenését, azt szerette volna, ha júliusban már a kézirati címjegyzék is elhagyja a sajtót, hogy

azután a többi gyűjtemény leírására kerülhessen a sor. A kézirati katalogus egybeállítására pedig Kovachichot akarta megnyerni, a ki egyik kiadványában úgy is készült a czenki gyűjteményt részletesebben ismertetni. És miután Kovachich már előbb kilátásba helyezte e czélból látogatását, az 1798. év tavaszán feleségével és gyermekével együtt meghívja Czenkre, hogy itt a katalogust elkészítse. Ez — biztatja őt — nemcsak a könyvtárnak fog dicsőséget szerezni, hanem az ő nevének is. A mint Kovachich halála, a melynek órája minden embernél bizonytalan, viszont az ő könyvtárának a végét is jelentené. Csak jőjjön mielőbb, és ha esetleg hivatalos teendői el is szólítanák ebben az időben hazulról, az ne aggassza Kovachichot, mert kéziratai azért rendelkezésére fognak állani. Nem is küld neki addig semmit kéziratgyűjteményéből, hanem jőjjön el ezekért személyesen. Így akarja őt mintegy kényszeríteni arra, hogy útra keljen a katalogust megírni.[1]

Az 1798. évi nyár és ősz folyamán többször megismétli Széchényi a meghivást, részint személyesen, részint Tibolth által. Tibolthnak október 12-ki levele szerint azért is legalkalmasabb lenne a katalogust most elkészíteni, mert a kéziratok egyuttal új szekrényekbe lennének elhelyezhetők és a magyar könyvtárnak a tavaszon tervbe vett rendezését is annál könnyebben lehetne ekként végrehajtani.[2]

Kovachich látszólag szívesen vállalkozott a neki szánt munkára, és több ízben igérte jövetelét. Azonban mindannyiszor akadt valami kifogása, a mi miatt útját el kellett halasztani. Míg végre szeptember 25-én megírja őszintén, hogy a katalogus elkészítésére nem vállalkozhatik.

Széchényi ugyanis legutóbbi levelében azt ajánlotta neki, hogy a kézirat-katalogus elkészítésére legczélszerűbb lenne november közepe vagy vége felé családostul Czenkre utaznia. Kovachich azt feleli erre, hogy bizonyára a gróf is nagyon jól tudja, hogy ez az évszak nálunk a legváltozékonyabb és legkegyetlenebb idővel jár, a mikor még a medve is visszahuzódik barlangjába. Istennek jóvoltából nem állanak oly rosszul dolgai, hogy téli közepén, áldott állapotban lévő feleségével, kilencz hónapos gyer-

[1] Kovachich levelezése. XIV. 84.
[2] U. ott. 165.

mekével utban, vagy idegen hajlékban kellene töltenie napjait. De nem is rendelkezik annyira idejével, hogy a mikor kedve tartja ott hagyhassa hivatalát, a mely képessé teszi őt arra, hogy övéiről gondoskodjék. Ehhez járul, hogy a mondott időben oly rövidek a napok, hogy alig lehet napfény mellett valamit végezni, már pedig az ő meggyengült szemei nem engedik, hogy gyertya mellett sokáig dolgozzék. Miután mindezt nagyon jól kell tudnia a grófnak is, nem értelmezheti eljárását, hogy jövetelére éppen ezt az időt tűzte ki, másképpen, mint azon kívánság burkolt kifejezésének, hogy az utazásról ő is lemondjon. A mit annál is inkább kénytelen megtenni, mivel a folyó évben már úgy sem lehet belőle semmi, a jövő évre pedig már régebben Horvátországba igérkezett. Nincs tehát abban a helyzetben, hogy a kézirati katalogus elkészítésére igéretet tehessen. A tervezett utazás alkalmával úgy sem akart egyebet, mint a kéziratokat rendbeszedni és kiadványában a gyűjteményt nagyjában ismertetni.

Levelének hatását azonban mégis jónak látta valamivel enyhíteni, és kilátásba helyezte, hogy a legközelebbi alkalommal elküldi a grófnak a nála lévő kéziratok nagyobb részét.[1]

Lehetséges, hogy Kovachich csakugyan hivatalos és irodalmi elfoglaltságára való tekintettel nem akart a kézirat-katalogus megírására vállalkozni, és hogy e tekintetben igazat adott Engelnek, a ki azt írta neki, hogy a Scriptores Minores folytatásából több haszna lesz a tudománynak, mint a legbővebb kéziratczímtárból. Mindazáltal Széchényi méltán rossz néven vehette tőle, nemcsak hogy ez iránt már régebben őszintén nem nyilatkozott, hanem hogy határozottan hitegette őt hónapokon át jövetelével. Annyi bizonyos, hogy ettől az időtől fogva bizonyos feszültség uralkodik közöttük. Nemcsak leveleikben nincs meg az előbbeni évek meleg, baráti érintkezésének hangja, hanem napról napra elégedetlenebbek is egymással.

Széchényit, a ki oly ideges, türelmetlen tudott lenni, mihelyt könyvtáráról volt szó, most már nemcsak az kedvetlenítette el, hogy kéziratait nem tudta Kovachichtól megkapni, hanem az is szerfelett kellemetlenül érintette, hogy Kovachich lemondott a kézirat-katalogus megírásáról. Fokozta neheztelését az a körülmény

[1] Széchényi levéltár. I. kötet. 9. szám. III. csomag, 56. sz.

is, hogy Kovachich egy ujabbi munkájában oly nyilatkozatokat engedett meg magának, éppen a kézirati katalogusra vonatkozólag, a melyek egyáltalában nem feleltek meg az ő szándékainak.

Az 1799. év kezdetén megjelent Pesten Trattner Mátyás nyomdájában Kovachichnak »Formulae Solennes Styli etc.« czímű kiadványa, Széchényi Ferencz grófnak ajánlva. Az ajánló sorokban Kovachich megemlékezvén arról, hogy Széchényi nemcsak összegyűjteni kivánja hazánk történelmének emlékeit, hanem azon van, hogy ezek napfényre is hozassanak, hálával ismeri el, hogy ez a könyv is az ő sürgetésére lett összegyűjtve, sőt nem is jelenhetett volna meg a munka, ha a gróf nem szánja el magát arra, hogy esetleg saját költségén is kiadja. Ezért, bár a gróf megtiltotta, mégis hálás köszönetet mond neki. Egyben kijelentvén, hogy készséggel fogja előmozdítani törekvéseit a jövőben is, tudomására hozza a grófnak, hogy tervbe vette az összes hazai és külföldi magyar vonatkozásu kéziratok jegyzékének kiadását, úgy a hogy a gróf ezt tőle kivánta. És miután ehhez a nagy vállalathoz is az ő buzdítására fogott, engedje meg, hogy a munkát az ő gyűjteményével kezdhesse meg, és mutatvány gyanánt először a czenki könyvtár kézirat-katalogusát közölhesse. Ő ugyanis a kéziratokat nemcsak jegyzékből ismeri, hanem huzamosb időn át használta is már azokat, miután a gróf tőle vette meg azok nagyobb részét.

Széchényinek kissé későn jutott kezeihez Kovachich munkája, mert az 1799. év tavaszán Gráczban oly súlyos betegségbe esett, hogy az orvosok féltették életét. A mint azonban betegségéből annyira fellábadt, hogy elolvashatta Kovachich ajánlását, azonnal megbizta Tibolthot, közölje Kovachichchal erre vonatkozó megjegyzéseit. A mit Tibolth július 25-én kelt levelében tett meg.

Széchényi mindenekelőtt azt a kifejezést kifogásolta az ajánlásban, hogy ő kész volt a munkát saját költségén is kiadni, miután ez nem egyezett meg az előfizetési felhivásban mondottakkal. Az emberek ennek láttára vagy azt fogják mondani, — a mi igaz is — hogy a könyv nem az ő költségén jelent meg, vagy pedig abból, hogy többször panaszkodtak az előfizetők csekély száma felett, arra következtetnek, hogy ő a kiadáson nyerészkedni akart.

A mi pedig a kézirat-katalogust illeti, határozottan kijelen-

tette, hogy soha sem volt szándékában saját könyvtárának kézirat-katalogusát mutatvány gyanánt kiadni az összes magyar vonatkozású kéziratok könyvtárához. Hanem igenis ki akarta adni minden tekintet nélkül ezekre a gyűjteményekre. Tegyenek mások kéziratairkal, a mit akarnak, azzal ő nem törődik. Ő csak arra kérte fel Kovachichot, hogy készítse el kéziratainak czímjegyzékét, főleg azokét, a melyek tőle származnak, mert nem akarta, hogy valami rossz jegyzék folytán ezek ne érvényesüljenek eléggé. Ő ugyanis csak egyet óhajtott elérni az által, hogy könyvtárának katalogusait ki akarta nyomtatni, azt t. i., hogy a tudományos világ megtudja, mi van meg az ő gyűjteményeiben. A mit Kovachich az ajánlásban mondott el, azt inkább az előszóba kellett volna felvenni, vagy egy Denishez intézett levél alakjában, a mint különben azt Kovachich meg is igérte — közölni.[1]

Az előszó hatásának és általában Kovachich magatartásának kell tulajdonítanunk, hogy az érintkezés ettől fogva még gyérebb lett Széchényi és Kovachich közt, bár teljesen nem szakadt meg.

Széchényi Kovachichot ezentúl is támogatja, s az 1799. évben éppen az ő hathatós közbenjárására nyer nemességet. Kovachich viszont továbbra is vásárolja a gróf számára a kéziratokat.

Már Bécsből értesítette őt, — írja 1800 február 5-én Széchényihez — hogy Bujanovicstól megvette 100 forintért Veranchich iratainak egy töredékét, nehogy idegen kézbe, külföldre kerüljön, ahonnan még másolatot sem lehet szerezni. Úgy hallja, hogy a gróf nem akarta megvásárolni. Miután azonban a köztük fennálló szerződés értelmében minden általa megvett kéziratot tartozik neki ugyanazon áron felajánlani, ezt most is betartja. Csakhogy a pénz, a mit a kéziratokért adott, a felesége tulajdonát képezte, a ki azt nem nélkülözheti hosszabb időn át; kéri ennélfogva, tudassa vele mielőbb elhatározását. Ha a gróf nem tartaná meg a kéziratokat, úgy Jankovics Miklósnak engedi át, a ki 200 frtot igért ezekért neki. Ez annál előnyösebb lenne reánézve, mert legutóbb kiadott »Formule Solennes Styli« czímű munkájáért még 600 forinttal tartozik a nyomdának. A gróf pedig annál is inkább el lehet a kéziratok nélkül, mert az előbbieket sem vásárolta meg,

[1] Kovachich levelezése. XV. 15.

s mert az általa írt másolatok úgy is az ő kézirat-gyűjteményébe fognak kerülni. Nem szokása ugyan kéretlenül tanácsokat osztogatni, miután azonban nem akarná, hogy a gróf valamit értékén felül fizessen meg, figyelmezteti, hogy a Vályi által felajánlott helyrajzi jelentéseknél, a melyekből lexikonát elég szerencsétlenül összerótta, jobbat is lehet kapni.

Sőt Kovachich annyira megemberelte magát, hogy 1799 október havában küldött a grófnak valamelyes katalogust is a czenki könyvtár kéziratairól.[1]

A mit Széchényi viszont azzal köszönt meg, hogy az 1800. év nyarán kiutalványozott egy bizonyos összeget a Kovachichnak járó pénzből.

Kovachichra nézve ez soha jobbkor nem történhetett volna. Nejének hosszadalmas betegsége folytán annyira kifogyott a pénzből, hogy felesége halála esetére — pedig az orvosok nagyon tartottak tőle, hogy ez rövid idő alatt bekövetkezik — nem lett volna képes magának gyászruhát csináltatni, a temetési költségeket kifizetni, vagy egyáltalában a télire valót magának beszerezni.

Érthető tehát az a megnyugvás, a melylyel a gróf elhatározása őt eltöltötte. Háláját azzal is tanusítani akarta, hogy felajánlotta szolgálatkészségét arra az esetre, ha a gróf netalán gyűjteményének biztosabb elhelyezésére gondolna.

Ebben az időtájban történt ugyanis, hogy azon óriási veszteségek után, a melyek Ausztria seregeit Német- és Olaszországban érték, I. Ferencz király 1800 szeptember 4-én másodszor is általános felkelésre szólította az ország nemeseit, hogy a közelgő veszedelemben rendkívül segélylyel siessenek támogatására.

Ámbár Kovachich — legalább a grófhoz intézett levelében így mondja — nem tartott attól, hogy az ország ne lenne képes az ellenséges hadaknak ellenszegülni, mégis arra hivta fel Széchényi figyelmét, vajjon, tekintettel arra, hogy a gróf kastélya közel esik a határszélhez és így jobban kivan téve az ellenség támadásának, nem kellene-e gyűjteményét az ország belsejébe szállítani és akként szétosztani, hogy veszedelem esetén ne legyen az egész egyszerre prédának kitéve. Kovachich főként a magyar könyvek és kéziratokért aggódott. Szerinte ezeknek Budán vagy Pesten lett

[1] Széchényi levéltár. I. kötet, 9. szám, III. csomag, 56. szám.

volna legbiztosabb helyük, kivált ha Budát nem erősítik meg, s így nem kell a vár megvívásától sem tartani. Ő szívesen gondját viselné a gyűjteménynek, s legrosszabb esetben arra hivatkoznék, hogy csak használatra lett neki átengedve és mint ilyet minden módon megőrizni tartozik.

Nem akarja a grófot tanácscsal ellátni, mert hisz bölcsessége meg fogja neki mondani, hogyan járjon el saját ügyeiben, csupán szolgálatát ajánlja fel.

Más indokok is szólnak a mellett, hogy a könyvtár állandóan Budán vagy Pesten legyen. Itt él a legtöbb olyan ember, a ki irodalommal foglalkozik, vagy a kinek ezzel kellene foglalkoznia. Itt fordul meg a legtöbb vidéki tanár, kivált a nagy szünidő alatt, s az idegen utazók is leginkább látogatják, a kik mindnyájan örömmel használnák a könyvtárt, vagy legalább is megtekintenék, a mi nagyban hozzájárulna, hogy hírnévre tegyen szert. Már pedig a haza dicsőségére való tekintettel, és nem hiuságból, erre is törekedni kell. Sőt a jövőben, legalább az év nagyobb részén át, a gróf maga is Pesten fog tartózkodni, illik tehát, hogy a könyvtára is itt legyen. És végre, itt nemcsak a nyomtatványok és kéziratok katalogusát lehetne pontosabban, kényelmesebben elkészíteni, hanem a hiányokat is könnyebben lehetne pótolni. Ugyanez állana más a hazai irodalmat felölelő gyűjteményről is.

Ha Isten békésebb időket enged, erőt, egészséget ad — ezzel fejezi be Kovachich levelét — és a magyar ember a hazai irodalommal tüzetesebben foglalkozik, nagyot fogunk alkothatni Exczellenciád könyvtárából, a mi nemcsak visszatérítené a reá fordított költséget, hanem Exczellenciád hervadhatatlan érdemeit is összefűzné családjának örök dicsőségével.[1]

Kovachichnak levele semmi esetre sem maradt hatás nélkül Széchényi lelkére, bár nem volt előtte újság, a mit abban elmondott. Hiszen éveken át volt tanuja Kovachich abbeli törekvéseinek, hogy az ország szívében nemzeti könyvtárt létesítsen. És lehetetlen, hogy ezen idő alatt egyetlen egyszer se fordult volna meg elméjében az a gondolat, hogy a tervnek, a mely őt annyi időn át foglalkoztatta, a feladatnak, a melynek egész életét szentelte

[1] Széchényi levéltár. I. kötet. 9. szám, III. csomag, 56. szám.

méltó betetőzése az lenne, ha gyűjteményét az ország fővárosában tenné honfitársainak hozzáférhetővé.

Be kellett azonban látnia, hogy tulajdonképpen még ez is csak félmunka lenne. Sem állandóságát, sem fejlődését nem lett volna képes könyvtárának kellőképpen biztosítani. Az irodalom nagyarányú termelésével, ha kedvező viszonyok mellett ez egyszer kezdetét vette, egy embernek, egy családnak áldozatkészsége lépést nem tarthat, kivált ha a multnak hiányait is oly nagy mértékben kell még pótolni. Ki fogja tehát a napról napra rohamosabban gyarapodó irodalom termékeit, a nyomtatványokat, kéziratokat stb. a jövőben mind megszerezhetni? Ha pedig ez nem történik, hogyan fog a könyvtár azon rendeltetésének, hogy a hazánkat érdeklő összes nyomtatványok, kéziratok gyűjteménye legyen, megfelelni?

Ha maradandót, tökéleteset akart alkotni, pedig erre ösztönözte őt az áldozathozatalnak az a szükségérzete, a mely lelkét eltöltötte, csak egy utat látott maga előtt. Mindazt, a mit a nemzeti művelődés előmozdítására gyűjtött, szerzett, alkotott, mint önkéntes adományt oda helyezni a nemzet oltárára, hogy a mit ő megteremtett, de a véges emberi természet folytán be nem fejezhetett, az egész ország hozzájárulása értékesítse, fejleszsze és tökéletesítse az egész nemzet javára.

A mint megfogant lelkében az elhatározás, a legelső kedvező alkalommal hozzá fogott annak megvalósításához.

A kilencz évig tartó háborút 1801 február 9-én befejezte a lunevillei békekötés, s az ország felszaporodott bajainak orvoslására az 1802. év elején kihirdettetett az országgyűlés.

A nemzetben pártkülönbség nélkül nagy volt az öröm és mindenki reménylette, hogy a sok áldozat után az ország haladásának, jólétének előmozdításán fognak munkálkodhatni. Hiszen a királyi meghivólevél is azt hirdette, hogy az országgyűlés az ország boldogságának eszközeiről fog tanácskozni.

Széchényi ezt az időpontot látta a legalkalmasabbnak tervének végrehajtására.

Mialatt az egész országban folytak az előkészületek az összeülendő országgyűlésre, 1802 márczius havában a következő folyamodványnyal járult a király elé.

Felséges Uram! Ifjuságomtól kezdve fáradhatatlan gonddal, nagy áldozattal szereztem meg magamnak azt a gyűjteményt, a

Euer Majestaet!

Unterzeichneter hat von seinem Jugend an mit ungeheuchelter Müh und großen Unkosten folgende bloß Ungarn und die sich sonst ergötzigen Bücher mittel oder unmittelbar angehende Sammlungen zusammengebracht, als

a) von gedruckten Büchern.
b) von Handschriften.
c) von Münzen.
d) von Kupferstichen.
e) von Karten
f) von Landcharten
g) Außer den Ungarn betreffenden Landcharten, welche eine beyläufig über 6000 Stücken bestehende Sammlung der vorzüglichsten Land und Prov: Charten.

Ich trag für einen unterthänigsten Gehorsam gedrückte Sammlungen gehorsamst vorlegen, bey ja bewirkt nicht nur die hier beygelegte, Euer Majestät allerunterthänigst vorgelegte und mit Verwilligung der k. k. Hofcensur gedruckte Bücher-Catalog; sondern auch die noch ungedruckten Verzeichnisse der noch übrigen Sammlungen, welche Unterzeichneter ihro gnädigsten Vorsehung hier nicht beylegen konnte; sondern sich die Freyheit nehmen allerunterthänigst Sr. Königlichen Hoheit dem Erzherzog Palatino gehorsamst vorzulegen und zur gnädigsten Einsicht beizubringen.

GRÓF SZÉCHÉNYI FELTERJESZTÉSE A KIRÁLYHOZ A KÖNYVTÁR ÜGYÉBEN.

Nach Vorausschickung dessen bringt Unterfertigter folgende unterthänigste Bitte Euer Majestät Kanzlei zu Füssen zu legen

1) Dass ihm Unterzeichneter gnädigst erlaubt werde die gedachten Sammlungen dem Land Ungarn, der ihm die Mittel zum Erwerb derselben gab, zu schenken, und zwar die im gedruckten Cataloge verzeichneten Bücher abzusonderlich; die in schriftlichen Verzeichnissen befindlichen aber, zu welchem selbe, absonderlich auch Kosten der Unterfertigten im Drucke verfassen werden.

2) Dass ihm gestattet werde, so lang er lebt, diese Sammlungen auf seine Kosten zu vermehren, und so viel als möglich, vollständig zu machen, wozu Unterzeichneter allen Fleiss und Mühe anwenden wird.

3) Dass dem Unterfertigten allergnädigst erlaubt werde, allfällige in Zukunft an obgedachten Sammlungen durch gedruckte Doppelansätze z 1000. Exemplaren jedesmal auf seine eigene Unkosten bekannt zu machen. Und die Schriftsteller ohnehin vorzüglichst sind von jedem ihrer neu gedruckten Werken Exemplare an die k. Bibliothek zu übergeben; so wären durch diese Aufsehen der vaterländischen Bibliothek profana Bücher abzufallen dem Unterfertigten zur Einrückung in die gedruckte Catalogen zu überlassen; damit selbem der Catalog nicht nur durch den Zuwachs der älteren Bücher, den Unterzeichneter auf seine eigene Kosten anzuschaffen bemüssigt sein wird; sondern auch durch jene, welche als neu im Drucke erscheinen die Schriftsteller künftighin unentgeltlich der k. Bibliothek einzuschicken verbunden sind, seine Vollständigkeit erhalte.

mely részint közvetlenül, részint közvetve Magyarországra és a társországokra vonatkozik, s a mely a következő tárgyakból áll: *a)* nyomtatott könyvekből, *b)* kéziratokból, *c)* érmekből és régi pénzekből, *d)* rézmetszetekből, *e)* címerekből, *f)* földabroszokból, *g)* s a magyar térképeken kívül még vagy 5000 darabot kitevő mappagyűjteményből.

Hogy mindez mekkora értéket képvisel, mutatja nemcsak a Felséged számára legalázatosabban felajánlott és idecsatolt könyvkatalogus, mely a cs. kir. bécsi czenzura jóváhagyásával jelent meg, hanem a gyűjtemény egyéb részeiről készült jegyzékek is, a melyeket nagy terjedelmük miatt nem mellékelhettem, de a nádor ő fenségének már előbb bemutattam.

Ezek előre bocsájtása után a következő alázatos kérelmet bátorkodom hódolatteljes tisztelettel Felséged elé terjeszteni.

1. Méltóztassék kegyesen engedélyezni, hogy ezen gyűjteményt Magyarországnak adományozhassam, a mely nekem az ezek megszerzésére szükséges eszközöket nyújtotta; és pedig a nyomtatott katalogusban foglaltakat azonnal, a kézirati jegyzékben foglaltakat pedig akkor, ha ezeknek lajstromai az én költségemen nyomtatásban is megjelentek.

2. Szabadjon a gyűjteményt életem folyamán a sajátomból továbbra is gyarapítani és a mennyire csak lehetséges, teljessé tenni. Igérem, hogy e czélból sem a fáradságot, sem az utánjárást nem fogom sokalni.

3. Szabadságomban álljon a gyűjtemény gyarapodását feltüntető katalogust évről évre 1000 példányban nyomtatandó pótkötetekben kiadni, és miután a szerzők úgy is tartoznak minden újonnan megjelent munkájukból egy példányt a királyi egyetemi könyvtárnak beküldeni, az országos könyvtár vezetője az ily módon beküldött munkákat juttassa el hozzám is, hogy ily módon a kinyomtatandó katalogusba ne csak azok a régebbi munkák vétessenek fel, a melyeket én a magam költségén fogok igyekezni megszerezni, hanem a lehető legnagyobb teljesség érdekében azon újabban megjelent nyomtatványok is, a melyeket az írók a jövőben is ingyen lesznek kötelesek a királyi egyetemi könyvtárba beszállítani.

4. Esedezem, méltóztassék legkegyelmesebben megengedni, hogy ezen intézmény ez idő szerint ő fenségének, a főherczeg-

nádornak, a jövőben pedig — adja Isten, hogy csak a késő jövőben — a nádori méltóság képviselőjének, vagy a nádori szék üresedése esetén az ország főkormányszékének joghatósága alatt álljon, hogy ezáltal is bizonyos tekintélynek örvendjen, fejlődése annál jobban biztosíttassék, és czéljának megfelelően, a hogy Felségednek kegyesen elrendelni méltóztatik, vezettessék, és a közhasználat számára megerősödjék.

Ezen hazai múzeumot a legczélszerűbben talán a pesti királyi egyetem könyvtárának épületében lehetne elhelyezni, a nélkül azonban, hogy gyűjteményem az egyetem tulajdonát képező dolgokkal összevegyíttessék, összezavartassék. Arra az esetre pedig, ha Felséged Pestről máshová rendelné átvitetni az egyetemet, oda terjed alázatos kérelmem, hogy az országos múzeum ott maradhasson, a hol a főkormányszék is székelni fog.

5. Hogy pedig, a mint engem is őseimnek példája arra ösztönzött, hogy az ő nyomdokaikon haladva a király és az ország javának előmozdításán munkálkodjam, úgy utódaimat is hasonló tettekre serkentsem, legyen szabad a prágai királyi könyvtárban őrzött gróf Kinsky-féle gyűjtemény feliratának mintájára, a gyűjteményem részére kijelölendő könyvtárteremben ezt a feliratot elhelyzeni:

Francisco II. Caes. Aug. Hung. Rege
Josepho Archid. Austriae Prorege
Bibliotheca Hungarica
Familiae Comitum Széchényi
Patriae Sacrata
Anno 1802.

Keresztnevemet nem kívánom a feliratban feltüntetni, mert nem akarom, hogy hiú dicsekvésnek tűnjék fel eljárásom. Egyedüli czélom, hogy más honfiak is, első sorban pedig leszármazottjaim, hasonló cselekedetekre buzdittassanak.

6. Végül azon magas kegyért is alázattal folyamodom, hogy engedélyeztessék nekem, úgyszintén leszármazottjaimnak s végre oldalrokonaimnak (ezek közül mindig annak, a ki a könyvtári őr állásának üresedése idején a legmagasabb rangban van, vagy volt) azon jog, hogy az országos múzeum felügyelői állására három erre alkalmas katholikus vallású egyént kijelölhessünk, és a kijelölteket azok egyikének kinevezése végett Felséged elé ter-

jeszthessünk, első sorban olyanokat, a kik gyermekeink mellett, akár egyházi, akár világi állásban legyenek, mint nevelők tisztességgel működtek. Ha pedig megtörténnék, hogy sem az egyenes leszármazottak, sem az oldalágiak között nem lenne, vagy nem lett volna senki ilyen hivatalos állásban, erre az esetre a kijelölés joga az ország főkormányszékére szálljon át, azzal a megszorítással mégis, hogy a felügyelői állásra való hármas kijelölésnél, hasonlóképpen különös figyelemmel legyenek a család nevelőire. Készségesen vállalkoztam volna arra is, hogy a felügyelő javára alapítványt tegyek le, hogy ezáltal is lehetőleg tökéletes állapotba helyezzem a haza dicsőségére és javára szentelt ezen intézetet. Azonban, a gyűjteményből még hiányzó tárgyak beszerzésére irányzott buzgalmam, úgyszintén a katalogus további kiadása, nemkülönben az országos múzeum gyarapítása és gazdagítása, a melyet egész életemen át folytatni szándékozom, igen tetemes kiadásokat ró reám. A már elmondottak és a még elmondandók alapján azzal a reménynyel kecsegtetem tehát magamat, hogy Felséged kegyesen engedélyezni méltóztatik, miszerint az országos múzeum részére a felügyelői állás újonnan szerveztessék, és annak kinevezendő őre, a Felséged legmagasabb intézkedésében meghatározandó javadalmazását, a magyar királyi egyetem, vagy a tanulmányi alapból nyerje.

Ezen alázatos kérelmemet, hogy t. i. a tervezett intézet élére, az egyetemi könyvtár igazgatójának közvetlen felügyelete alatt külön őr állíttassék, és hogy ez a nevezett alapból nyerje fizetését, a következő okok támogatják.

1. Az egyetemi könyvtár az én gyűjteményeim átadása folytán új alaphoz jutna, mely az által állana elő, hogy a könyvtárban ekként kettős példányokul tekintendő munkák értékesíttetnének, a mint ez már többször is megtörtént. Az eladásból befolyó összeget azután azon nem magyar vonatkozású munkák beszerzésére lehetne fordítani, a melyeknek megvásárlását az egyetemi könyvtár czéljai javalják.

2. Ekként egy külön őr szentelhetné idejét és munkásságát kizárólag a hazai irodalomnak, miután a többiek részben egyéb hivatalos teendőik, részben pedig az egyetemi könyvtár különleges ügyeinek intézése következtében, nincsenek abban a helyzetben, hogy ezt megtehessék.

3. Miután az egyetemi könyvtárnál úgy az első, mint a második őr egyúttal nyilvános tanár is, abban az esetben, ha az országos múzeum mellett szervezendő őri állás összeköttetnék az egyetemi könyvtár valamely őri állásával, ebből nemcsak számos nehézség keletkeznék, hanem magával az intézet czéljaival sem lenne összeegyeztethető.

Végre, ha előbb találnék meghalni, mint alázatos kérelmem megnyerhetné a legfelsőbb jóváhagyást, vagy pedig a szóban forgó gyűjteményt átadhatnám, és ezeknek katalogusait kinyomattathatnám, ez esetre özvegyemet és legidősb fiamat, Lajost, végrendeletileg köteleztem az ajánlatnak lelkiismeretes végrehajtására.[1]

Mielőtt Széchényi ezen, több helyen nem egészen világosan megszerkesztett kérvényét benyújtotta a felséghez, nem szenved kétséget, hogy megelőzőleg már megállapodott József főherczegnádorral nemcsak a felséghez intézendő felterjesztés tartalmára hanem legalább nagyjában arra nézve is, mi történjék gyűjteményével akkor, ha azt, a mint ezt a nádor támogatása is reményleni engedte, a felség az ország részére elfogadja.

A gróf azt akarta, hogy az új országos könyvtár abban az épületben helyeztessék el, a hol az egyetemi könyvtár volt, s itt az egyetemi könyvtár igazgatójának felügyelete alatt álljon. Széchényi bizonyára azt hitte, hogy így könnyebben beleegyeznek a legfelsőbb helyen a nemzeti könyvtár létesítésébe s azért lett volna hajlandó könyvtárát az egyetemi könyvtár igazgatójának ellenőrzése alá helyezni.

Nem tudjuk azonban megérteni, hogyan képzelte el a gróf, hogy az egyetemi könyvtárhoz beküldendő köteles példányokat az új országos könyvtár vezetője juttassa el kezeihez, a katalogusba való bevezetés czéljából.

Ez tökéletes összezavarása lett volna a két könyvtár élén álló őr hatáskörének, mely alig vált volna előnyére az új intézet fejlődésének. Szerencsére az intéző körök bölcs körültekintése nemcsak ettől óvta meg a nemzeti könyvtárt, hanem az egyetemi könyvtár felesleges gyámkodásától is.

Széchényi folyamodványát a felség a magyar udvari kanczellária útján 1802 április 2-án azzal a felhívással küldte a hely-

[1] Országos Levéltár. Kanczelláriai osztály 1802. Nr. 2885.

tartótanácshoz, hogy Széchényi ajánlatáról adjon véleményt, és miután a kérvényben említett katalogus nem mellékeltetett, azt utólag kérje be.

A helytartótanács, április 26-iki felterjesztésében tesz eleget a legfelsőbb meghagyásnak.

A könyvtár, a melyet Széchényi gróf nemcsak személyéhez, hanem magához az ajándékhoz is teljesen méltó és elfogadható feltételek mellett óhajt nemzetének, hazájának felajánlani, olyan nagyszerű, kiváló és egyedüli a maga nemében, hogy a helytartótanács feltétlenül bízik abban, hogy ő felsége azt, az előterjesztett méltányos feltételek mellett, kegyesen fogadja. Ennélfogva arra kéri ő felségét, hogy ezen felséges adományt, mely egyúttal a Széchényi névnek is örök emléket emel, legfelsőbb jóváhagyásával szentesíteni méltóztassék, oly módon, hogy ez alkalomból királyi levelet bocsásson ki, s egyúttal kegyesen engedélyezze, hogy az ajándék az összes hatóságokhoz intézendő körlevél útján hozassék nyilvánosságra, hogy ekként a gróf hazafias áldozata által mások is buzdítást nyerjenek a hazai gyűjtemény gyarapítására.

A könyvtár elhelyezésére nézve a helytartótanács nem tartja megfelelőnek az egyetemi könyvtár épületét, nemcsak azon okból, mert ott nincs elegendő hely, hanem még inkább azért nem, mert az adományozónak az a szándéka, hogy a két könyvtár egymástól elkülönítve legyen. Sokkal alkalmasabb lenne erre a czélra a pesti papnevelő épülete, a hol a könyvtártermen kívül még olvasóteremről is lehetne gondoskodni, sőt lakásról is az őr, az írnok és a szolga részére. Az őrnek évi fizetése 600 forint, az írnoknak 400 és a szolgának évi 200 forint lehetne az egyetemi alapból.

Az egyetemet egyidejüleg a paulinusok épületébe lehetne áttelepíteni, a királyi kuriát pedig előbbeni helyére, míg a nagyobb szemináriumi épületben a generális papnevelő és a hittudományi kar nyerne helyet.

Addig is azonban, míg az egyetem és kuria áthelyezésének módozataira nézve a helytartótanács, a királyi kamarával egyetértve, részletes tervezetet fog a felség elé terjeszteni, arra kéri ő felségét, méltóztassék a Széchényi-könyvtárra vonatkozó legfelsőbb elhatározását kibocsátani, hogy a könyvtári helyiség belső felszerelésére nézve a szükséges intézkedéseket meg lehessen tenni.

Minthogy pedig az egyetem itt is csak ideiglenesen maradna, és Széchényinek az az óhajtása, hogy a könyvtár abban a városban legyen, a hol a főkormányszék is működik, és semmiesetre sem akarná gyűjteményét az egyetemi könyvtárral egyesíttetni, ennélfogva azokat a könyveket sem lehetne eladni, a melyek a két könyvtárban ilyenformán két példányban is meglesznek.

A katalogust Széchényi kérvényével együtt felküldötte, és így annak a kabinetirodában kellett maradnia.[1]

A magyar udvari kanczelláriának a helytartótanács véleményére néhány észrevétele volt. A könyvtárőr részére tervbe vett fizetést csak 500 forintban kívánta megállapítani az egyetemi alapból, mely ezt a terhet könnyen elviselheti. Az írnokot pedig teljesen feleslegesnek tartotta és csak egy szolgát akart az őr mellett évi 200 forint fizetéssel alkalmazni.

A mi pedig a tiltott könyveket illeti, a melyek bizonyára lesznek a Széchényi-könyvtárban is, ezekre nézve a kanczellária azt javasolta, hogy a könyvtár őre, az egyetemi könyvtár igazgatójának felügyelete és ellenőrzése mellett, ugyanazon szabályokat tartsa szem előtt, a melyek az egyetemi könyvtárban érvényben vannak, nehogy az ily munkák, a melyeknek használata legfeljebb csak az egyetemi tanároknak engedhető meg az azokban foglalt veszedelmes tanok megczáfolása czéljából, akár az ifjuság, akár mások kezeibe jussanak.

A többiben a kanczellária csatlakozott a helytartótanács véleményéhez, és Széchényi ajánlatát a legbecsesebbnek mondotta, azzal a hozzáadással, hogy a folyamodó gróf szólíttassék fel az adománylevél kiállítására, a gyűjtemény átadása pedig az egyetemi alkalmazottak előtt történjék, a kik az átadási és átvételi jegyzéket három példányban állítsák ki.

Az egyetemnek, a kuriának s a többi intézeteknek az áthelyezését illetőleg pedig azt ajánlotta a kanczellária, hogy a míg az erre vonatkozó tervek el nem készülnek, egyszerűen vegyen a dologról a felség tudomást.[1]

A helytartótanács és a magyar királyi udvari kanczellária

[1] Országos Levéltár. Litter. Polit. 1802. Nr. 9163.

[1] A m. kir. kanczellária május 21-ki felterjesztése az Országos levéltárban. Kanczelláriai Osztály. 1802. Nr. 4574.

egyező véleménye alapján az államtanács szintén az ajándék elfogadását ajánlotta a felségnek, a kinevezési jog megadásával együtt.

Mire I. Ferencz király 1802 junius hó 23. napján a következő legfelsőbb elhatározást bocsátotta ki: »Széchényi gróf ajánlatát nemcsak kiváló tetszéssel fogadom, hanem egyúttal kegyelmesen engedélyezem, hogy ő életében ezen könyvtár őrét, írnokát és szolgáját, a kik a helytartótanács által javaslatba hozott fizetésüket az egyetemi alapból nyerjék, kinevezhesse, és a mit halála esetére erre vonatkozólag kért, szintén megnyerje. Egyebekben jóváhagyom a kanczellária véleményét, elvárván a királyi kuriának a régebbi helyiségekbe, az egyetemnek pedig a pálosok nagyobb épületébe való áthelyezésére vonatkozólag igért tervezetet. Ezenfelül királyi kegyelmem nagyobb bizonyságául fiát, Széchényi Lajos grófot, kinevezem a kőszegi kerületi tábla számfeletti ülnökévé.«[1]

A királyi intézkedésről a kanczellária 1802 július 2-án értesítette Széchényit, felhíván egyszersmind, hogy az adománylevelet állítsa ki, az átadást az egyetemi megbizottak eszközöljék, és ezek az átadási jegyzőkönyvet 3 példányban írják le. A tiltott könyveket illetőleg pedig ugyanazon szabályok állapittassanak meg a Széchényi-könyvtárban is, mint a melyek az egyetemi könyvtárban előirvák.[2]

A helytartótanács pedig július 26-án küldötte meg az értesítést Széchényinek, hogy a felség rendelkezéséből könyvtárának a pálosok egykori pesti épületében jelöltetik ki hely, hol a könyvtár alkalmazottjai egyuttal lakást is nyernek. Ennélfogva bízzon meg valakit, a ki utána nézzen, vajjon az a terem, a melyben a pálosok könyvtára egykor állott, alkalmas lenne-e gyűjteményének befogadására, s erről az esetleg teendő változtatások mielőbbi elrendelése czéljából tegyen jelentést.[3]

Ugyanekkor a helytartótanács az összes egyházi és világi hatóságokat értesítette Széchényi nagylelkű ajándékáról.

Csak most, hogy könyvtárának sorsát biztosítva látta, küldötte szét Széchényi az országban katalogusát, a melyből az I. és II. kötet 1799-ben Sopronban, a III. pedig 1800-ban Pesten

[1] Bécsi udvari levéltár. Staatsraths-Acten. 1802. 2342/155 L.
[2] Országos levéltár. Kanczelláriai Osztály. 1802. Nr. 6183.
[3] U. ott. Litter. Polit. 1802. Nr. 16503.

Resol: Augt

Oblatum Comitis Széchényi cum peculiari complacentia non tantum accepto, verum una clementer indulgeo, ut idem Custodem Regius Bibliotheca cum Cancellista et famulo, e fundo Universitatis projectato per Consilium Ttle salario providendos durante vita denominet, et post illius mortem eatenus id, quod petit, obtineat. In reliquo Cancellaria

I. FERENCZ KIRÁLY 1802. JUNIUS 23-IKI LEGFELSŐBB ELHATÁROZÁSA.

opinionem ratihabes, præstolaturus
promissum planum de restituendis
Curiæ regiæ antiquis suis ædibus,
et facultatum Universitatis ad
majus Paulinorum ædificium trans-
latione. Insuper in majus Cle-
mentiæ meæ Regiæ testimoni-
um, Libri ejusdem Auctorem
Ludovicum Stechinyi in Athe-
næo Superiorum Studiorum
Fabulæ Dissertationibus
Emissionis demonstrandi.

Franciscus

OR. SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR

került ki a sajtó alól.[1] A két első kötet a nyomtatványok betürendes czímjegyzékét tartalmazta, míg a harmadikban ugyanezen munkák szakok szerint voltak csoportosítva.

A három kötetnyi katalogust, a melyet részben jobb, részben pedig közönséges papirosra nyomatott, nemcsak a világi és egyházi főméltóságok, káptalanok, vármegyék, szabadkirályi városok, főiskolák, külföldi könyvtárak és tudósok, szerkesztőségek, stb. kapták meg, hanem az országnak minden nevesebb embere. Mindezeket felkérte Széchényi, hogy az általa felajánlott könyv kézhez vételét egy sajátkezűleg írt, ívrét nagyságú papiroson ismerjék el, hogy ő ekként mindazon kiváló férfiaknak, a kik korában a hazai irodalom terén érdemeket szereztek, kézjegyét összegyűjthesse és könyvtárában megőrzésül elhelyezhesse.

Eltekintve a hazafias lelkesedéstől, mely alig talál megfelelő szavakat, egyfelől Széchényi nagylelkű ajándékának magasztalására, másfelől a megküldött katalogus megköszönésére, úgy a hazai mint a külföldi irodalom a legkedvezőbb fogadtatásban részesítette a munka megjelenését.

A »Zeitschrift von und für Ungern« ismertetője kiemeli, hogy nemcsak rég érzett szükséget pótol a Széchényi-könyvtár katalogusa, midőn a magyar és magyar vonatkozású munkáknak úgyszólván teljes jegyzékét adja, hanem kétségen kívül az irodalomtörténetnek is új lökést ad. A katalogus előnyei közül felemlíti, hogy először betűrendben sorolja fel a munkákat, mert ezáltal megkönnyíti a keresést; másodszor, hogy a kettős czímeknél pontosan utal a teljes czímre; harmadszor, hogy az olvasó az első pillanatra tisztába jön az egyes munkák terjedelme, fontos vagy jelentéktelen volta felett; negyedszer, hogy azoknál a gyűjteményes munkáknál, a melyek nem illenek bele a maguk teljességében a könyvtárba, fel van tüntetve mi van bennük és hol, magyar vonatkozású, és ötödször, hogy a harmadik kötet az anyagot tudományszakok szerint is összeállítja. Növeli a katalogus

[1] Catalogus Bibliothecae Hungaricae Francisci Com. Széchényi. Tomus I. Scriptores Hungaros et Rerum Hungaricarum Typis Editos Complexus. Pars. I. A.—L. Sopronii, 1799. 8° 2 + XVI + 695 + 2. Pars II. M.—Z. 612 + 2. Index Alter Libros Bibliothecae Hungaricae Francisci Com. Széchényi Duobus Tomis Comprehensos In Scientiarum Ordines Distributos Exhibens. Pesthini, 1800. 6 + 494.

becsét az a körülmény is, hogy nem más könyvlajstromokból, nem ujságokból, könyvárusi hirdetményekből és idézetekből van kiirva, hanem a könyvtárban meglévő könyvekről van a leghivebben lejegyezve.[1]

A jenai »Allgemeine Litteratur Zeitung« hasonlóképpen magasztaló szavakban adja tudomásul olvasóinak a katalogus megjelenését. A könyvtárról kimondja, hogy egyetlen a maga nemében és valóságos kincses bányája a magyar irodalomnak. Ha van is az országban oly nyilvános, vagy magángyüjtemény, a melyben egyik másik ritka nyomtatvány vagy kézirat, a melylyel a Széchényi-könyvtár nem dicsekedhetik, feltalálható, gazdagságra nézve mégis felülmulja valamennyit. A katalogus pedig nemcsak az iránt tájékoztatja a magyar irodalom iránt érdeklődőt, hogy mi van meg a könyvtárban, hanem a reálkatalogus révén arra nézve is, hogy mit mutathat fel a magyar irodalom egészen az 1799. évig. Sőt még azok az apró értekezések is fel vannak a katalogusban tüntetve, a melyek a különféle magyar és külföldi folyóiratokban, vagy más hasonló művekben szétszórva jelentek meg, a hol senki sem keresné azokat. Úgyszintén azon okból is méltán örülhet minden irodalomkedvelő a hasznos könyv megjelenésének, mert ebben nemcsak magára az általános történelemre, hanem az egyes történelmi szakokra, sőt az egyes királyokra vonatkozólag is egybe van állítva a meglevő irodalom.

Megemlékezik az ismertető Tibolth Mihályról is, a kinek legfőbb érdeme, hogy a katalogus annyi tudással, gonddal, szorgalommal szerkesztetett meg.[2]

Azok között, a kik a könyvtár katalogusát megkapták, volt korának egyik legkiválóbb költői tehetsége, Csokonai Vitéz Mihály is, a ki, mint láttuk, Széchényivel már régebben levelezésben állott, sőt több ízben anyagi támogatásában is részesült. Csokonait körülbelül abban az időtájban, a mikor híre ment, hogy Széchényi könyvtárát a nemzetnek ajándékozta, fájdalmas csapás érte. 1802 június 11-én iszonyú tűzvész pusztított Debreczenben, mely elhamvasztotta az ő édes anyjának házát is. A szegény költőt annál érzékenyebben érintette ez a veszteség, mert állás nélkül volt, és betegeskedéséhez, irodalmi tartozásaihoz most még a meg-

[1] 1802. évf. II. 3. füzet 334. l.
[2] 1802. évf. III. kötet.

élhetés nehéz gondjai is járultak. Hogy segítsen magán, mindenfélét megpróbál; a többi közt azt is, hogy az újonnan létesített országos könyvtárnál nyerjen alkalmazást.

1802 szeptember 24-én egy 16 oldalra terjedő levelet intéz ez ügyben Széchényihez.

»Tanuja vagyok, — írja ebben — még a hidegebb és indifferentebb Magyaroknak is arról az ő meglepetésekről, a millyennel az Excellencziád példátlan áldozatját, melylyel becses Nemzetét s a Hazai Eruditiót boldogítani méltóztatott, a minapi újságokból vették. Csak maga egy könyvtárnak összeszedése is, hát még azoknak a közkézen nem forgó kintseknek koronás fejekhez illő egybegyűjtése, már az egész Nemzetnek tiszteletét s minden korabéli tudósoknak háládatosságát megérdemelné: mit tudjunk hát szólani akkor, mikor annak még ingyen való elajándékozását kell hallanunk? El kel boríttatnunk a csodálkozástól, tele kell érzéssel telnünk, némán kell bámulnunk és tisztelnünk a szokatlan nagyságot, mint magát a természetet, tulajdon munkáiban, és a ki legtöbbet tud is közülünk kifejezni, ennyit mondhat: Széchényi!!

Kevés van Kegyelmes Uram, a kit Excellencziádnak ez a közönséges gyűjteménye nagyobban interesszálna, mint engemet, a honnan, ha többen könyörögnek is Excellencziádnál azon Bibliotheca mellett való hivatalért, nem sok van, a ki nálam abban több gyönyörűséget találna, a kinek azt vagy szokott occupatiója, vagy pedig mostani állapotja szükségesebbé tették volna.«

Ezt azután bőven és részletesen indokolja. Fogadja, hogy ha Isten életének kedvez, és a békességet megtartja, több és (a poetai mellett historiai) fontosabb munkáival is igyekezni fog egy ily dicső nemzet, egy ily áldott haza eránt tiszteletét és munkásságát kimutatni. Legközelebb pedig mindazokat a kézirásokat s kivált azon a részen heverő ritkaságokat, a miket egy vagy más helyen látni szerencséje volt, a gróf gyűjteményébe, minthogy azok többnyire jó urainál, barátainál vagynak, beszerezni kötelességének tartja.

Az »Árpádról és őseinkről irandó Heroica Epopoeaja is négy esztendők leforgása alatt sok tanulmányt igényelt«, a minek kimutatására számos hivatkozással csillogtatja történelmi ismereteit. Ő maga is gondolkozott már azon, hogy összegyűjti a magyarok eredetére vonatkozó összes adatokat és együtt kiadja. Erre neki is szüksége lenne, hogy Árpádról irandó költeményét annál helye-

sebben elvégezhesse. Mert az akkori történetek, geografia, régiségek, familiáknak, váraknak, városoknak eredeti szokások, erköltsök, vitézeknek viselt dolgaik stb. még egybeszedve nincsenek. Még pedig a documentumok mind keze alatt nem találtatnak az embernek, szörnyű nehéz az ily homályos állapotokban boldogulni. Már csak az az egy czél is elmulhatatlanná teszi az Árpád írójának egy bibliothecánál lakó lakást.

»Kegyelmes Uram! — írja tovább — Homerost még ma is azért csudálja és becsüli oly igen a világ, hogy az akkori helyeket, városokat, nemzeteket, vitézeket, fegyvereket, szokásokat, characztereket etc. oly pontról pontra tudja festeni. Ha az Ég az én sorsomnak, egészségemnek, elmémnek úgy talál kedvezni, hogy őtet nem elérni, mert ez kevély feltétel volna, csak közelebbről is követni tudnám ezekben, akkor egy új productumot adnék magam is édes hazámnak a kezébe, a mellyet a külföldieknek vádja ellen mutathatna. Azonban az Epopoea az egész poetai világban leghosszabb, legtökéletesebb, s annál fogva legnehezebb munka«.

Hogy ezt annál jobban végezhesse, letett minden hivataláról s Debreczenben vonta meg magát. Leégvén azonban háza, itt tovább nem maradhat. Csakis a gróf adhat neki és muzsájának új életet, csakis ő teheti vissza régi elementumába. És ha ezt az ő csekély talentomi nem érdemlik, nyomjon többet ezeknél a gróf nemes szivében az ő szomorú sorsának meggondolása, s a csupa könyörületesség. Miután azonban nem akar csupa szánakodásból és valamely szolgálattétel nélkül esenkedni egy olyan hivatalért, mely az egész nemzetre czéloz, ő tehát még arra kötné le magát, hogy a nationalis poezisból az academiabeli ifjúságnak mindennapi leczkéket ingyen adjon.

Egyedül csak egy nehézséget lát maga előtt, egy nagy nehézséget és ez a vallás! De a grófnak, a ki a közjóban, mind a politikai, mind a tudománybéli dolgokra nézve annyi fáradozást és annyi áldozatot tett, nem lenne-é oly hathatós a közbenvetése, hogy ezt a csekély különbséget mások előtt tűrhetővé tehetné! Csekélynek mondá a vallásbéli különbséget, igenis! Csekély az ebben a tekintetben. Mert a poezisi és literaturai foglalatosság oly indifferens a religióra nézve, s olly ártatlan a maga princzipiumaiban, hogy az senkinek lelkiismeretében gáncsoskodni nem

akar. Nem vígasztalás lenne-é a magyar reformátusoknak, kik a királyi Academiákat jobbágyi hív bizodalommal gyakorolják s azelőtt kevéssel még előmentekért királyi jutalmat is nyertek, ha látnák, hogy a tudománybéli igazgatás is az ő tanításokhoz valamely kevés bizodalmat mutatni méltóztatik? Nem hallgattatná-é el a református Státusoknak azt a titkos panaszát, hogy az országos fundáczión épült universitásban az ő sorsosaik közül egy sem nyerhetett tanítói széket, ha legalább egy professort reformátust láthatnának? Ő nem politikus, de ezt az ő ellenvetésekre nem alkalmatlan politikai fogásnak gondolná.

Mindezeket pedig távol légyen, hogy a grófnak fejtegetné fel ily hosszasan, a ki mind a tudományok becsét és természetét, mindazoknak nálunk való állapotját, mind a politika maximákat tökéletesen esméri; ő csak saját érzéseit, gondolatait kivánta vele közleni; és ennek a bátorságnak oka az ő bizodalma, bizodalma oka pedig a gróf nemes és leereszkedni nem sajnálló természete, mellyel csak a valóságos nagyok birhatnak. A gróf megnyerte ő felségének a hazai tudományokra nézve is a bizodalmát, a Literaria igazgató hatalomnak tiszteletét, az egész Nemzetnek háládatosságát; ő a magyar Tanulságoknak leghathatósb gyarapítója, a szép literaturának szíves pártfogója — ily sok tekintetből megszünik tehát neki hosszas kéréssel alkalmatlankodni s egyedül atyai s patrónusi kegyes szivére és szokott bölcs belátására bízza, azokba ajánlja magát, sorsát, szándékát.

Tudja ugyan, hogy a gróf udvara tele vagyon a legválogatottabb s egyszersmind már sok érdemeket tett személyekkel, s olyanokkal, a kikhez képest ő a legcsekélyebb emberek közül való; ennélfogva távol legyen, hogy ismét abba az indiscretióba essen, hogy magát más derekabb subjectumok elébe tolja, és a custosi első rangért zsaroljon; megelégszik ő, nemcsak, hanem boldognak tartja magát, ha cancellista fővel szolgálhat és lakhatik is a mellett a dicső gyűjtemény mellett, a mely reá nézve Potosi, Bengala, Eldorado. Talán nem lesz alacsonyságára annak a hivatalnak, ha egy hajdani literaturae professor állítódik abba belé, a ki most is csak azért kivánt privatizálni, hogy a mint Octaviában vagyon: »liber animus sibi semper vacet, studia recolenti sua«.

Sem a nagyravágyás, sem a pénz szerelme, nem izgatja erre a hivatalra, egyedül hazaszerelme, s a tudományra való

vágyakozás az, a mi őt könyörögteti; mellyet ha megnyer, nyugodt lélekkel fogja érzeni és énekelni Horaciuszszal, hogy ha urasága nincs is »at fides et ingeni benigna vena est, nihil Deos ultra lacesso, nec potentem amicum largiora flagito satis beatus«. Örömmel szenteli fel mind lantját, mind herosi trombitáját Nemzete mellett, a grófnak és méltóságos Házának, és avagy csak azért is jobban igyekszik Horácz vagy Virgil nyomába sietni, hogy az ő Polliója előtt való zengedezésre méltatlan ne legyen. Mi nékünk szegény Magyaroknak sem Pericles Archonunk, sem Augustus tsászárunk, sem X. Leo pápánk, sem XIV. Lajos királyunk nincsen; a gróf az, a kiből nálunk ez akármelyik kitelhetik; kitelhetik, hogy ebben a catholikus statusban, néki reformatusnak az légyen a gróf, a mi a reformata Angliában volt a catholikus Popenak Lord Bolingbrocke.

De szinte oratiót láttatik írni az instanczia helyett, és a levél szine alatt Panegyrikust; akármi légyen ez, bérekeszti, noha a tele tölt szivnek bajos magát röviden kiadni, bérekeszti könyörgésének alázatos megujításával.

Másnap, szeptember 25-én Széchényi nejét is felkeresi soraival. Elmondja, hogy bár holtig való privatus életre és csendes magánosságra szánta volt Munkái kedvéért magát, most mégis kénytelen hivatalba lépni. Hanem hogy az mégis olyan ne legyen, a mi feltett plánumától elszakasztaná, és nemes Nemzete hasznára készítendő írásaitól az időt elvonná, legjobban óhajtana a gróf pesti bibliothecája mellé szolgálatba állani, minthogy ott egyszersmind elegendő üressége lenne, s a szükséges könyveket is czéljaira nézve megtalálhatná.

Csak a szomorú szükség kényszeríti őt e lépésre. Jóllehet a természet fia, barátja és tisztelője, jóllehet egy fakadó forrást, egy árnyékos fát, egy andalító kertet vagy erdőt most is, nemcsak verseiben, hanem a szivében is felette becsül, mégis a falusi vagy mezővárosi életet kerülnie kell, szükségessé tevén a nagyvárosban való lakást a bibliotheca, a tudósokkal való társalkodás és a nemzeti történetekről való régi planuma. Ha Debreczenben volna afféle magánosan dolgozó embernek való üres hivatal, még akkor is megtartóztatná eme kérésétől a grófi pár iránt való mély tisztelete és reverenciája. De most nagyvárosi conditiót nem

ismervén alkalmatosabbat, mély főhajtással esedezik, méltóztassék ügyét a gróf előtt egy-két kegyes szavával elősegíteni.[1]

Széchényi nagyon szíves hangon válaszol Csokonai levelére. »Mivel azon hivatalok — írja — csak addig adatnak idegeneknek, miglen gyermekei nevelői a nevelést végzik, megbocsát neki, hogy ily rövid ideig tartó készségének jelével nem szolgálhat.« Igéri azonban, »hogy maga nyujt szolgálatára alkalmatosságot, a mint ha a bibliotheca mellett lehetett volna módja kívánságának beteljesítésére, abban is készségét tapasztalta volna. Ne vegye el azonban hozzá vonzó bizalmát, mert a mint érdemeit becsüli, úgy örömének fogja tartani mindig, ha utóbb is megmutathatja tiszteletét és készségét«. Egyuttal barátságának csekélysége gyanánt »szomorú kárainak néminemű kárpótlására« 100 frtot küld neki, mentegetvén magát, hogy nem sok ugyan ez adomány, hanem az ország múzeumára fordítandó költség és a katalogusoknak kinyomatása tartóztatja nagyobbnak szolgáltatásától.[2]

Ha nem csalódunk, Kovachich is gondolt arra, hogy az új könyvtár őre legyen, a ki az utóbbi időben ismét közeledett a grófhoz, sőt a kézirat-katalogus ügyében az 1801. év szeptember havában Czenken is megfordult.

Midőn arról értesült, hogy Széchényi gyűjteményét az országnak ajándékozta, és ajándékát már a felség is elfogadta, siet szerencsekivánatainak kifejezést adni. Egyuttal azonban keserves szavakban önti ki szíve panaszát is saját helyzete felett. Mindig csak ilyen tőle távol álló örömökben van — úgymond — része. Már már betölti életének 58-ik és hivataloskodásának 29. esztendejét, mely idő alatt mindent áldozatul hozott a hazai irodalomnak, és bár általános a vélemény, hogy másoknál nagyobb érdemeket szerzett magának e téren, mégis oly nyomorúságos állásban tengődik, hogy valóban nem tudja, van-e csak egyetlen valódi jóakarója is, és nem tudja, mint fog itélni az utókor azokról, a kiknek tehetségükben állott volna sorsán javítani. Ha a szorgalmas emberek csak addig lesznek mindenféle kilátásokkal biztatva, a míg képesek valamit nyujtani, azután pedig elhanyagoltatnak, bizonyára nem igen fognak követőkre találni. Arra kéri tehát a grófot, mint

[1] Széchényi-levéltár. I. kötet, 9. szám, III. csomag, 56. szám.

[2] Schedel Ferencz: Csokonay minden munkái. Pest, 1844. p. 58.

kegyes pártfogóját, hogy most, a mikor könnyen találhat módot az ő megsegítésére, érvényesítse érdekében sokszor igért hathatós befolyását. Ez által csak megtetézi a hazai irodalom körül szerzett érdemeit és eljárása mindazok előtt, a kik ismerik az ő — Kovachichnak — törekvéseit, örök dicsőséget fog nevének szerezni.[1]

A könyvtárnokságra gondol-e levelében Kovachich, nem tünik ki soraiból. De könnyen meg lehet, hogy csakugyan erre vonatkoznak szavai, miután július 4-én, a mikor levelét írta, még nem tudhatott közelebbit sem a könyvtárőr javadalmazásáról, sem Széchényi erre vonatkozó szándékáról, és azt hihette, hogy ez megfelelő állás lenne számára.

Gondol erre Engel János Keresztély is, a ki vele sürű levelezésben állott, s a ki október 12-én ezt írja neki Bécsből: »bár csak te lennél a könyvtárnok. Mondják azonban, hogy Miller lesz«.[2]

Nagyon valószínű, hogy Kovachich maga sem áhítozott többé az állásra, a mint megtudta, milyen javadalmazással lesz egybekötve, és mily feltételek mellett szándékozik Széchényi azt betölteni.

Széchényi e közben megtekintvén a termet, a melyben a paulinusok könyvára egykoron állott, s a melyet a felség rendelkezése az ő gyűjteménye számára kijelölt, úgy látta, hogy a helyiség, a melyben még szekrények is vannak, elég tágas lesz könyveinek és kéziratainak befogadására. Miután azonban szerette volna, ha a helyiség tekintetében esetleg később előálló nehézségek már most, a mikor úgyszólván letétetik a Nemzeti Múzeum első alapköve, elháríttatnak, midőn a teremre vonatkozólag szeptember 5-én jelentést tesz, egyuttal azon kérelemmel járul a helytartótanácshoz, hogy a már kegyesen engedélyezett olvasóterem mellett, és ezzel kapcsolatban, még egy helyiség engedtessék át az ő gyűjteménye és azon könyvek, kéziratok részére, a melyeket részint ő maga, részint pedig mások fognak a jövőben a könyvtárnak ajándékozni.

[1] Széchényi-levéltár. I. kötet, 9. szám, III. csomag, 56. szám.

[2] Ugyanebben a levélben még a következőket olvassuk: »Én is óhajtottam volna, hogy a Széchényi-könyvtár mint hitbizomány Czenken maradjon, és fájlalom, hogy tanácsaid nem lettek figyelembe véve.« Érhetetlen az egész előttünk, mert hiszen Kovachich maga is — mint láttuk — azon volt, hogy a könytár Czenkről Peste jőjjön. Kovachich levelezése. XVIII. 45.

Minthogy pedig gyűjteményét a királyi meghagyás értelmében jegyzék mellett tartozik az egyetem embereinek jelenlétében átadni, hogy azt megelőzőleg előbb azoknak adhassa át a könyvtárt, a kikre ennek őrizete bízva lesz, s minthogy ugyanezek fogják a gyűjteményt is összeírni s Czenkről elszállítani, a mi szintén sok időbe kerül és nagy gonddal jár, arra kéri még a helytartótanácsot, eszközölje ki a felségnél, hogy az általa már legközelebb kinevezendő egyének már kineveztetésük napjától megkaphassák fizetésüket.

A helytartótanács másnap értesítette a grófot, hogy a kért helyiségekre vonatkozólag intézkedett, a könyvtári alkalmazottak fizetését pedig azonnal folyósítani fogják, a mint a kinevezés megtörténtét bejelenti.[1]

Megtevén Széchényi ekként úgy a gyűjtemény elhelyezésére, mint a könyvtár mellé kinevezendő hivatalnokok fizetésére és lakására vonatkozólag a még szükségesnek látszó lépéseket, 1802 november hó 25-én, Bécsben, benyujtotta az általa ugyanezen napon aláírt és pecsétjével ellátott alapítólevelet a magyar udvari kanczelláriához, oly kéremmel, hogy az erre vonatkozó királyi megerősítőlevél két példányban állíttassék ki számára, a melyek közül az egyiket a családi levéltárban, a másikat pedig a könyvtárban akarja elhelyezni.

Az alapítólevélben lemond Széchényi minden tulajdonjogról úgy a maga, mint egész családja nevében, a gyűjteményre vonatkozólag. Bizonyos előjogokat azonban fentart a maga és utódai számára a könyvtár ügyeire nézve.

Ezek a legnagyobb részben ugyanazok, a melyeket a királyhoz benyujtott kérvényében felsorolt. Hogy 1. jogában álljon a gyűjteményt a jövőben is gyarapítani; 2. a katalogus pótköteteit kiadni; 3. hogy a könyvtár a nádor fenhatósága alá helyeztessék; 4. hogy a könyvtár soha ne egyesíttessék az egyetemi könyvtárral; 5. hogy az ajándékozásra vonatkozó felirat a könyvtárteremben elhelyeztessék; 6. hogy a könyvtárőri, írnoki és szolgai állásra ő nevezhessen ki, halála után pedig az ő egyenes leszármazottjai, ezek hiányában pedig oldalági rokonai közül az, a ki a legmagasabb méltóságban lesz, ezen állásokra három alkalmas egyént ki jelölhessen, elsősorban a család nevelői közül; végre 7. kiköti,

[1] Országos levéltár. Litter. Polit. 1802. Nr. 23075.

hogy a könyvtár őre ne lehessen egyuttal az egyetemi könyvtár őre is.

Csak a második, illetőleg a harmadik pontra nézve találunk eltérést az alapítólevél és a folyamodvány szavai közt. A mennyiben a kérvény szerint a szerzők által az egyetemi könyvtárhoz beküldött köteles példányokat az országos könyvtár vezetője juttatta volna el a gróf kezeihez, a kinyomtatandó katalogus teljessége érdekében, az alapítólevél szerint pedig az egyetemi könyvtár őrének feladata lett volna ez.

Ez az amúgy is csekély eltérés azonban minden jelentőségét elveszítette az által, hogy Széchényi az alapítólevél negyedik pontjába beiktatta, hogy a szerzők köteles példányai ezentúl az országos könyvtárba is beküldessenek.

Nem tudjuk, kinek az eszméje volt ez. A főherczeg-nádoré? Széchényi grófé? Avagy egy ismeretlen harmadiké?

Kétségtelen, hogy újabb keletű volt a folyamodványnál, minthogy ebben még nincs erről szó. Az sem szorul bizonyításra, bár forrásaink erre nézve hallgatnak, hogy a nádor és a gróf szóbelileg tárgyalták a dolgot, mielőtt Széchényi az alapítólevélbe felvette.

Bármiként történt is azonban, az az egy bizonyos, hogy ez az utólag beleszúrt rövid mondat volt Széchényi összes feltételei közt a könyvtárra nézve a legfontosabb.

Mert az által, hogy ez az alapítólevélbe bevétetett, s az által, hogy I. Ferencz király 1802 november 26-án Széchényi alapítólevelét egész terjedelmében átírta, minden pontjában jóváhagyta, aláirásával és pecsétjével megerősitette, egyuttal a Széchényi-Országos-Könyvtár fejlődése is új, biztos alapra fektettetett, a mely a legteljesebb összhangban volt a Széchényi által kitűzött azon feladattal, hogy gyűjteménye tisztán és kizárólag a nemzeti müvelődés szolgálatában álljon.

A GRÓF SZÉCHÉNYI CSALÁD LEVÉLTÁRA.

Dr. Áldásy Antaltól.

I.

A Széchényi nemzetség levéltárának alakulásáról a levéltár aktái csak a XVIII. századtól kezdve tudósítanak. A legelső akta egy 1752-ből származó törvényes intés, melylyel Széchenyi Zsigmond gróf Zarka Máriát, néhai Skublics Sándor uradalmi fiskális és meghatalmazott özvegyét a családot illető, férjénél volt iratok visszaadására felhivja.[1] Ekkor már a nemzetségnek közös családi levéltára volt, melynek rendezését és lajstromozását az akkor élő Széchenyi testvérek Ignácz, Zsigmond, Antal és László közakarattal elhatározták. Á lajstrom másolata mindegyik testvérnek átadatott volna, és az egész levéltár Széchényi László őrizetére bízatni határoztatott. 1754-ig azonban e határozatok csak részben hajtattak végre, mert ez évi június 29-én kelt levelében Antal gróf sürgeti a munkálatoknak végre hajtását, nehogy a levéltár anyaga valahogy elkallódva, a családnak ebből kára legyen. Ugy látszik Zsigmond gróf volt az, a ki a dolgot húzta-vonta, és úgylátszik a testvérek egyike, Ignácz gróf az oklevelek beszolgáltatásáról, mely a lajstromozás föltétele volt, nem akart tudni. »... kérlek szivem eöcsém! fogadj tanácsom — irja Széchényi Antal gróf idézett levelében — hat menyen már eczer végbe ezen közjavunkra czélozó akaratunk, melynek ha eczer vége szakad, könnyő dolog Ignácznál lévő levelekrűl disponálnunk.« [2]

A levéltár ekkor Széplakon őriztetett, Zsigmond gróf felügyelete alatt, jóllehet nem ő, hanem Ignácz volt a legidősebb. Zsigmond-

[1] Családi levéltár I. kötet 14. szám. I. csomag 1. szám.

[2] Családi levéltár I. köt. 14. sz. I. csomag 2. szám.

nak 1769-ben bekövetkezett halálakor annak özvegye gr. Cziráky Mária intézkedett róla. Az archivum őrizete a legidősebb testvérre Ignáczra nézett, ki azonban a levéltárhoz nem férhetett. 1769 október 19-én törvényesen inti sógornőjét, hogy meghatalmazottjának Artner Farkasnak a családi levéltárat lepecsételtetni engedje.[1] Azonban minden atyafiságos és törvényes megkeresés daczára az özvegy nem volt hajlandó a levéltárat sógorának átadni, a mint ez Sopron vármegyének 1775 február 8-án kelt intéséből kitűnik.[2]

A Széchényi Ignácz grófnál lévő levelek a gróf halála után még egy intésre szolgáltattak okot. Az okmányok, melyek részben a családi levéltárból szedettek volt elő, a gróf titkáránál Kalina Ferenczné́l voltak, kit Széchényi Ferencz gróf, mint Ignácz gróf jogutóda és örököse Vasvármegye részéről az okiratok visszaadása végett megintetett.[3] Kalina erre késznek nyilatkozott, csupán nehány hónapi halasztást kért a munka lebonyolítására, hogy a neki az elhunyt gróf és neje által átadott aktákból a levéltárba való iratokat kikeresse.[4] E munkával 1797 márcziusára elkészült. Márczius 21-én jelenti ki Ferencz grófnak, hogy az iratokat 64 fasciculusban rendezte és kéri őt, hogy elszállításuk iránt intézkedjék.[5]

A levéltár időközben Kis-Czenkre vitetett át és őrizete Dallos Mártonra volt bízva, a ki a levéltárat alapjából rendezte, elenchust készített hozzá, az iratokat signálta, és a hiányzókat az elenchusban külön megjelölte. E munka 1790-ban már csaknem be volt fejezve, a mint erről Dallosnak ez évi augusztus 13-án gróf Széchényi Ferencz-hez intézett leveléből értesülünk.[6] Ekkor már csak a német nyelven írott és a főpénztárra vonatkozó irományok voltak hátra, melyek lajstromozva még nem voltak. A vegyes akták száma ellenben már annyira felszaporodott, hogy a megfelelő rubrikákba nem férvén el, azok kulcsok szerint különböző kötegekbe osztatttak szét.[7]

[1] U. o. 4. szám.
[2] U. o. 5. szám.
[3] Vasvármegyének 1796 deczember 8-án kelt tudósítványa. U. o. 9. szám.
[4] U. o.
[5] U. o. 10. szám.
[6] U. o. 11. szám.
[7] U. o. 11. szám.

Széchényi Ferencz gróffal a levéltárra nézve is új korszak kezdődik. 1820 február 12-én fiaihoz, Lajos, Pál és István grófokhoz egy körlevelet intézett, mely a levéltárba részükről beszolgáltatandó irományokról szól és a mely javaslatot a három testvér el is fogadta. E nagyérdekű irat a maga egész terjedelmében így hangzik:

Lieber Louis, Paul und Stephi!

Nachdem ich mit unbeschreiblichen Vergnügen sehe, dass Ihr nich nur um die Befestigung Eurer Besitzungen das Nöthige und Abgängige anzuschaffen besorgt seÿd, sondern auch kleinweis neue Anwerbungen bereits gemacht habet, und actu machet, deren Ackten weil selbe oft verwickelt sind, besondere Aufmerksamkeit, Ordnung, und Verwahrung erheischen, um einst in Frage gestellt ordentlich vorgewiesen und behauptet werden zu können; so rathe ich zwischen Euch folgendes Gesetz schriftlich und unvermeidlich festzusetzen: dess an einem bestimmten Tage jahrlich jeglicher Bruder die Aquisitional-Documente in origine mit einem Extract, dem Familie-Archivär gegen einen Revers übergeben zu haben, sich bestätigen liesse und sodann sich jeglichen Familie-Schriften-Verlustes wegen sicher stellte, welcher wenn jede Linie für sich ein Archiv formiren wolte, bestimmt erfolgen müsste.

Dass also zur Erreichung dieses Zweckes ein Anfang gemacht werde, hätten die dreÿ Brüder zuerst über den Termin des Congresses, wo? und wann? jetzt gleich da noch die Oeconomie die Gegenwart der Directoren entbehrlich macht, zu decidiren, und alsogleich Ihren Directoren zu befehlen: alle ähnliche Ackten und das Urbarium, Ius Patronatus, oder wie immer die Aquisitionen betreffenden, oder das Ius et Usum vertheidígenden Schriften, so wie auch alle Mappen und ihre Brouillons und die dazu gehörigen Urkunden, die sie am Theilungstage mitgenommen bis an heute noch beÿ sich bewahren, oder ansonst noch beÿ Händen hätten, mitzubringen, die bedeutenden originalien von selben mittlerweile bis zur Ernennung eines Archivärs, Herrn Director von Tibolth gegen Revers zu übergeben, sich pro statu notitiae die Abschriften davon entweder nur extractive oder per extensum vorbehaltend, die Schriften aber von geringerem Belang, oder welche ganz unbedeutend sind, dort in gremio vertilgend. Und diese Operation wäre alle Jahre einmahl zu unternehmen, und es gethan zu haben, im Archivo-Protocoll zu beurkunden.

Wien den 12-ten Febr. 820.

Fr. G. Széchényi L. S.

Diesen väterlichen Raht unseres ersten und grössten Wohlthäters und Freundes haben Wir unterschriebenen Brüder nach

vollkommener Uiberlegung als ein sicheres Mittel zur Aufrechthaltung unserer Rechte für jetzt und die Zukunft unwandelbar zu beobachten und durch unsere Beamte beobachten zu lassen beschlossen; wesswegen Wir den von unsern guten Vater eigenhändig unterschriebnen Vorschlag durch unsere Nahmenszüge hiemit bekräftigen und wollen, das dieses Original in dem Familie-Archiv aufbewahret werde und für uns und unsere Nachkommen unsere und ihr Beamten zur bleibenden Richtschnur diene. Wien d. 13-ten Febr. 820.[1]

L. S. Louis Graf Széchényi.
L. S. Stephan Graf Széchényi.
Paul Graf Széchényi.
L. S.

Széchenyi Ferencz gróf 1820 deczember 20-án elhalálozott. Halála előtt deczember 11-én kelt új végrendeletében a levéltárra vonatkozó intézkedéseket is tett és pedig úgy a levéltár elhelyezésére mint a szükséges költségekre nézve. Végrendeletének erre vonatkozó pontjai a következők:

16° Mivel a sopronyi Házam az ahoz szerzett kisebb házzal együtt az Iványi Majoratushoz kaptsoltatott, ezen kisebb ház pedig fel nem építtetett és általam talán fel sem építtethetne: tehát hogy a most fenálló sopronyi Házamban eddig conservált Familiánk Archivuma iránt azon esetben is, ha tudniillik ezen Házak oly finak jutnának, a kit a hazai törvényünk szerint az Archivumnak conservatioja nem illetne, akadály a testvérek között ne támadhasson, akarom, hogy kedves feleségem halála után . . . . azon fiam, a kire az Iványi Majoratus jutand, ezen kissebb házat általam aláíratott és a familiánk Archivumába tétetett Plánumok szerint felépíttse (hanem tsak a külső formára és az Archivum és az Archivarius számára kijelelt lakó helyére és annak appertinentiáira nézve, a mint tudniillik azon Planumokban kijeleltettek) szabad akarattyára hagyván azon fiamnak, kinek feleségem halála után, vagy ennek akarattyával még éltében ezen Házak az Iványi Majorátussal birásába jutnának, a többi szobáknak és hajlékoknak szabad akarattya szerint leendő elintézését. Mivel tsak azon rész választatik el a Majoratustól és a többi fiaimmal a kitett czélra nézve közös, melly az Archivumra és az Archivarius lakására és annak appertinentiaira örökös időkre a többször említett Pla-

[1] U. o. 14. szám. Eredetije I. köt. 4. sz. IV. csom. 296. G. alatt.

numokban kijeleltetett. Hogy pedig ezen sopronyi ujj épületnek (mellyben örökké a familiának leveleit conserváltatni akarom) felállításában fiaimnak segedelmére lehessek, e végre rendelem, hogy azon tőke pénzem, mely a borkereskedésben Pincze inspectorom számadása alatt a Bozi pinczékben vagyon a bor speculatiobéli hordóimmal együtt (de tsak kedves feleségem halála után, kinek mind ezen speculationak használását éltéig, mind pedig azon tulajdon asztali boraimat, mellynek holtom után a speculatiobéli borokon kivül a Pinczékben, hordókban vagy butéliákban találtatni fognak, szabad dispositiójára hagyom) fordíttassék. De mivel ezen most említett tőke pénzem (melly a hordókkal együtt tsak nem negyven ezer forintokat tészen) a kirendelt építésre akkor elegendő nem lehetne, és illendő, sőt igazságos is volna, hogy a a közös írásoknak bátor elhelyezésére mindenik fiam concurallyonl akarom tehát, hogy azon fiam, a kit minden időkre az Iványi Majoraton következendőképpen a sopronyi kétházak is illetni fognak, az Archivum és Archivarius épületjeinek conservatiójára és bátorságára örökre köteleztessék, a másik két fiam pedig (akiknek tudniilik a Pölöskei és Segesdi Majoratusuk jutandanak) egyenlőképen a kissebb Háznak a Plánumok szerint leendő tökéletes felépíttésire pénzeikkel concurálljanak. De hogy ezeknek incassatiójába nehézség ne legyen és az által az építés ne hátráltassék ezen két fiam tehát azon summákat, melyek a fenemlített bor speculatiobéli capitalison kívül még az építésre kivántatnának, azon activa capitalisaimból, mellyek holtom után és feleségem halála után maradnak és három egyenlő részre osztatnak, egyenlőképpen kipótollyák.

17. Hogy a familiánk Archivumának gondviselése és az Archivarius választása és fizetése iránt is, halálom és respective feleségem holta után bizonyos és állandó rend tartathassék, akarom tehát, hogy az Archivumnak gondviselése Hazai Törvényünk rendelése szerint is mindenkor a Familiának legöregebb fián vagy seniorán maradjon. Az Archivariusnak választása pedig a senior és Majoratusok birtokosainak egyenlő akarattyával tétessen, úgy, hogy a kiben a többség megegyez, vagy ha a votumok egy arányosak lennének, ez esetben a kire a senior voksol, az neveztessen ki Archivariusnak. Fizetése pedig legyen esztendőnkint két ezer forint conventios pénzben, melly fizetés hogy rendessen megadat-

hassék és fiaim terhe nélkül tétethessék; tehát annak fejében adattassék el a Bétsi külső Land-strasse nevü városban 237 Numerus alott lévő Házam kertyével és a háznak minden mobiliáival együtt, ha tudniillik kedves feleségem özvegyi lakásának azt megtartani nem kivánná, melly esetben az eladásból bévett Capitalist ött percentusara biztos 's bátorságos helyre költsön kiadni kérettetik, az interessét magának éltéig özvegyi lakás helyett megtartván, az eladandó házi mobiliákból pedig más lakására és szabad dispositiójára azt és annyit választván, a mennyi nékie tettszeni fog. — Melly rendelésem szerint tehát ezen Capitalisnak Interesse tsak kedves feleségem halála után fog az Archivariusnak fizetésére fordittatni, üdő közben pedig, mint az Archivariusnak emlitett fizetésében, mint pedig a familia jussait érdeklő perbéli és egyébb törvényes költségekben a familiának minden birtokos tagjai úgy is egyenlően concurrálni köteleztetnek. Továbbá ha ezen fenemlitett háznak eladásából nagyobb capitalis mint a melly a két ezer forintoknak conventios pénzben az ött percentumboli Interesnek kitermesztésére szolgálna, nyerettetne, tehát a felesleg való summa kedves feleségem halála után a többi activa capitalisokkal együtt fiaimra szállyon s ellenben ha az eladásból béjövő summa a negyven ezer forint capitalist ezüstpénzben fel nem ütné, tartozzanak fiaim az activa capitalisaimból azt negyven ezer forintokig conventios pénzben ki pótolni.«[1]

Mint ebből látjuk, Széchényi Ferencz gróf a levéltár elhelyezéséről, valamint a levéltárnoki javadalmazásról elég jól gondoskodott.

Ferencz gróf halála után a levéltárra vonatkozó rendelkezések végrehajtása fiaira maradt. A három testvér, Lajos, Pál és István ennek foganatosításától ugyan nem idegenkedtek, mindazonáltal a testvérek között némi differentiák támadtak. A családi levéltárnak erre vonatkozó iratai hézagosak és a vitás kérdések kifejlődése és lebonyolítása nem eléggé világos. Annyit látunk, hogy első sorban a borspeculatioból eredő összeg adott nehézségekre okot. Ez az összeg ugyanis, melyet Ferencz gróf a maga egészében a becslésnek megfelelőleg 38,000 frtban vett fel, tényleg jóval ez ösz-

[1] U. o. 15. szám.

szegen alul maradt. Az a kérdés merült már most fel, valjon a három testvér a hiányt egyenlő arányban fedezze-e, avagy Pál gróf, a ki a Szt.-Iványi majoratust nyervén, a végrendelet értelmében az épület fenntartására hivatva volt, nem tartozik-e ezt a differentiális $^1/_3$ részt megfizetni. Pál gróf ezt úgy látszik nem volt hajlandó tenni. Ez irányban 1826 augusztus 20-án a grófi uradalmak ügyésze Chopó Móricz oly értelemben nyilatkozott, hogy a vitás $^1/_3$ rész megfizetésére Pál gróf is kötelezve van, még pedig az atyai végrendelet értelmében.[1] Hasonlókép nyilatkozott Pál gróf e tárgybani levelére gróf Cziráky Antal, mint a végrendelet végrehajtója 1827 deczember 6-án kelt levelében.[2] A testvérek között a levéltár építésére nézve végre 1828-ban megegyezés jött létre. E megegyezésről Pál gróf ez évi junius 5-én Ernuszt József uradalmi kormányzójához intézett levelében így szól:

»In Betriff des Archivs Baues machte ich doch einen Vergleich — die Punckte sind folgende auf dem das gantze beruhen soll:

1. — Introductio cum argumentis hogy miért történt ezen substitutio.

2. — Házomba helet adok az Archivumnak örökre és conservalom.

3. — Archivarius quártélyt mind a három testvér fizeti.

4. — A Borspeculatiot Én által adom a Testvéreknek.

5. — Kapok a kettőtől 14,000 ft e. m.

6. — Ha egy successor fell forgattya *per totam curiam* mindenek jussai legyenek in salvis, mint ma voltak.

7. — Ha impetaltatna a Familia valamely actionarius által a Borspeculatioban, az Evectio *megmarad az atyai obligatorialisokra nézve.*

Wir haben ferner ausgemacht, dass unsere Directoren sich zusammensprechen und so bald möglich zusammen kommen sollen, um die darüber auszustellende Urkunde auszuarbeiten, doch so dass die Schrift oder einen jeden die fernere Waffen nehme, oder sie einen jeden gänzlich frei lasse. Die in den hier angefürten Punckten unterstrichenen Zeillen ging ich nur unter der Condition ein — wenn sie mir und meinen Erben nicht nachtheilig

[1] U. o. 19. szám.
[2] U. o. 21. szám.

sind. Zuletzt machten wir noch auch aus — dass die erste Einrichtung des Archivs von allen dreien getragen werde.«[1]

A megállapodás irásba foglalása 1828 október 16-án Czenken történt. Ez egyezség daczára azonban korántsem volt az ügy végleg befejezve. Az 1821 január 16-án Bécsben kelt és Széchényi Ferencz végrendeletének végrehajtásáról szóló irat szerint a Szt.-Iványi majoratus Pál grófnak jutván, ő volt köteles a végrendelet 16. pontjának végrehajtását eszközölni. A másik két testvér kötelezte magát az esetleges többlet viselésére.[2] Azonban egyik év mult el a másik után és az épités még mindig nem vette kezdetét. A levéltár, illetve a soproni kisebb ház terveit még Széchényi Ferencz gróf készíttette el. Ennek kivitele fölött támadt a differentia. Sajnos, a levéltár iratai csak töredékesen tudósítanak erről. A differentia kiinduló pontja a végrendelet 16. pontja volt. Lajos és István grófok, de főleg az első a végrendeletet a mint látszik, úgy értelmezték, hogy csak a levéltár és levéltárnoki lakás költségeihez tartoznak hozzájárulni, az épület többi részeinek költségeihez azonban nem. Valószinűleg már 1821 után folyt e pont körül a vita, mert Lajos gróf 1826 auguszius 26-án kelt levelében sürgeti, hogy az építkezés az atyai végrendelet értelmében végre megkezdessék, kijelentvén, hogy a reá eső költségeket minden vonakodás nélkül viselni fogja.[3] 1829-ben az ügy még mindig vajudott; április 6-án kelt levelében Lajos gróf ujból sürgeti az építkezést megujítva a költségek fedezésére tett ajánlatát.[4] 1829 május havában Lajos és Pál grófok személyesen értekeztek ez ügyben és május 22-én az előbbi levélben is kijelenti, hogy 1. az apai végrendelet szoros betartását kivánja, 2. Pál gróf köteles a levéltárt felépíteni, 3. a költségekhez annyiban kész hozzájárulni, amennyire e tekintetben az apai végrendelet őt kötelezi.[5] Ekkor azonban már Pál gróf is megunta a dolgot. 1829 első felében kelt leveleiben, melyek a levéltárra vonatkozó iratcsomóból hiányoznak, sürgette Lajos gróf abbeli válaszát, hogy miképen kívánja az építést megkez-

[1] U. o. 64. szám.

[2] L. az erre vonatkozó kivonatot a 14. sz. I. cs. 36. szám alatti iratok között.

[3] A levél másolata az I. 14. sz. I. cs. 36 sz. iratok között.

[4] U. ott.

[5] U. ott.

detni, valamint az épités költségeire nézve is nyilatkozatot kért.[1] Hasonlókép irt Pál gróf István grófhoz is, kit arra birt, hogy a költségvetést hagyja jóvá és kötelezze magát a reá eső részt bármikor megfizetni.[2] István gróf julius 9-én Czenken kelt levelében a következőkép irt: » . . . . . will ich . . . . . Dir erklären . . . . . 2° Dass wegen dem Archiv du nicht warten sollst und dessen Bau beginne. Ich werde bis 40,000 fl. W. W. den $^3/_4$ Theil inclusive zahlen was aber darüber käme in gleichen Theile mit meinen Bruder Louis. Hingegen verstehet es von sich selbst, dass der 3-te Theil unserer Weine, oder des dafür einkommenden Geldes, mein seyn wird . . . . Im Bau des Archiv's setze alle mögliche Oeconomie. Du weisst wie sehr ich jede Summe benöthige, und auf welch edle Zwecke ich das ersparte verwende.«[3]

Lajos gróf julius 13-án válaszolt a hozzá intézett kérdésre és pedig ujból a régi álláspontja szerint, t. i. ragaszkodva az apai végrendelet 16. pontjában foglaltakhoz, mint a melyek szerinte minden kétséget kizárólag világosan intézkednek.[4]

A levéltári épületre nézve már Ferencz gróf készittetett tervrajzokat és költségvetéseket. Most Széchényi Pál gróf ujabb tervet és költségvetést készittetett Hild Venczel soproni épitész által. Az 1829 deczember 23-án kelt költségvetés szerint a levéltár és a levéltárnoki lakás költségei 29,075 frt 53 krt, a többi bérlakásoké pedig 27,857 frt $1^1/_2$ krt, összesen tehát 56,932 frt $54^1/_2$ krt tettek ki. Egy 1830 január 25-i helyesbités szerint a levéltári költségek 31,441 frt 42 krra, az összköltségek 56,892 frt 56 krra rugtak volna. Tényleg az épitkezés költségei egy, az iratok között található későbbi feljegyzés szerint 62,400 frtra rugtak.[5]

A költségvetést és tervrajzot Pál gróf testvéreivel közölte. Miután azonban a költségekbeni részesedésre nézve megegyezés nem jött létre, Pál gróf a törvény utjára lépett és 1830 junius 8-án Lajos és István grófokat törvényesen megintette a költségek viselésére nézve és nekik a terveket és költségvetést kézbesittette.[6]

[1] Julius 1-én kelt levele u. ott.
[2] U. o. 26. szám alatt.
[3] Másolata a 36. szám alatti iratokban.
[4] Levele u. o. 27. szám alatt.
[5] U. o. a jelzés nélküli iratok között.
[6] L. a Lajos gróffal szemben tett intésről szóló bizonyitvány másolatát

Ő maga a költségvetés alapján 1830 augusztus 25-én Hild Venczel építőmesterrel megkötötte a szerződést, melyet másolatban törvényes uton testvéreinek szintén kézbesittetett.[1] A szerződésben kimondatott, hogy az építkezésért 56,700 frtot kap kerek összegben (56,892 frt. helyett), melynek $^1/_9$ részét 1830 szeptember végén, további $^1/_9$ részleteket 1831 és 1832 augusztus végén fizetik le, a hátralévő 37,800 frt pedig 1835 augusztus végével folyósittatik. Köteles volt az építész az alapokat 1830-ban a tél beállta előtt elkészíttetni, 1831 őszére az épületet tető alá hozni, az épületet pedig legkésőbb 1832 augusztus végére lakható állapotban átadni. Megjegyzendő, hogy miután a levéltár elhelyezésére szolgáló kisebb ház roskadozó állapotban volt, az lebontás és ujjáépítés alá került.

Ezzel beállott a bonyodalom. Lajos gróf ugyanis sem a költségvetést, sem a szerződést el nem fogadta és kijelentette, hogy azokat magára nézve nem tartja kötelezőknek. A vármegyei bizonyítvány szerint Lajos gróf kijelentette, hogy ő az atyai végrendelet 16. pontjában foglaltaknak mindenkép eleget óhajtván tenni, az építésre szükséges 40 vagy 44 ezer forinton felül való rész felét, mint a segesdi majoratus birtokosa elfogadja, de csak úgy, azon mérték szerint, a mint azt az apja által helybenhagyott tervrajzok mutatják, nem pedig a Pál gróf által készíttetett tervek és költségvetések szerint. Hivatkozott e tekintetben Lajos gróf arra, hogy Hild Venczel 1826-ban az ő rendelésére az apja által helybenhagyott tervekhez költségvetést készített, a mely szerint a költségek csak 45,479 fl. 30 krt tettek ki. Ezért nem fogadja el a vele közölt szerződést sem, a melyben foglaltaknak fizetésére őt kötelezni nem lehet és ujból is kijelenti, hogy a fizetésre nézve előző alkalmakkor tett kijelentéseit tarja kötelezőknek, minden egyéb költségvetésnek pedig ellentmond.[2]

Ennek a lépésnek természetes következménye az volt, hogy Pál gróf testvérei ellen 1831 január 24-én a dunántúli kerületi táblánál keresetet adott be, melyben testvéreit az atyai végrendelet idevonatkozó pontja értelmében a költségekben elmarasztalni,

a 36. számu iratok közt. U. ott ezen iratok egy másik másolata, melyből látszik, hogy az intést István gróf is megkapta.

[1] L. másolatban szeptember 3-áról keltezve u. o. a 36. szám alatti irományok között.

[2] U. ott 36. sz.

illetve azokbani participálásban elmarasztalni kéri.[1] A dunántúli kerületi tábla tényleg ily értelemben itélt; az itélet azonban föllebbezés folytán a királyi táblához került, mely azt 1834 február 1-én helybenbagyta. Innen föllebbezés folytán revisio végett a hétszemélyü táblához jött az ügy, mely itéletét 1844 január 27-én hozta meg, helybenhagyván az előző forumok itéleteit.[2] Miután a pör folyama alatt a pör tárgya Pál és István grófok között egyezség utján megszünt, egyedül csak Lajos grófra szólott az itélet. 1844 junius 26-án a curia itélete vele szemben a kőszegi királyi tábla ülnöke Igmándy Ántal által foganatosittatott, Kövesden salvo jure Lajos gróf részéről 28,350 frt tőke és ennek 13 esztendőre, 9 hóra és 23 napra eső kamatai fejében 23,480 frt 45 kr. összesen tehát 51,830 frt 45 kr. le is fizettetett.[3] Igy e hosszú ideig huzódó pör végleg elintézést nyert.

Az épület időközben elkészülvén, Sopron város hatósága 1833 augusztus 14-én adta meg a lakhatási engedélyt.[4] Ezzel a levéltár rendes hajlékot nyert. Rövid idővel ezután fölmerült ugyan a terv, hogy a levéltárt más épületbe, vagy másképen helyezzék el és erre nézve folytak is levelezések, azonban a mint az elenchusba bejegyeztetett, a költöztetési terv nem került kivitelre.[5]

II.

A Széchényi Ferencz gróf által fiaihoz 1820 február 12-én intézett körlevélben foglaltakat a három testvér elfogadván és magát egy közös levéltár felállítására és az iratoknak abba való beszolgáltatására kötelezvén, Tibólth Mihály grófi levéltárnok 1821-ben beterjesztette a levéltár szervezésére és az eleuchusok szerkesztésére vonatkozó javaslatait. E javaslatokat deczember 27-én Lajos és Pál grófok el is fogadták. A régi, Dallos Márton által készített rendezés és elenchus helyébe most uj rendezést és elenchust ajánlott, beterjesztvén az elenchus mintáját és beosztását is. Az elfogadott javáslat alapján készült az elenchus és e

[1] U. ott.

[2] U. o. 82. szám.

[3] Igmándynak 1845 január 22-én kelt bizonyságlevele u. ott 83. sz. E bizonyságlevél szerint a pör 1835 február 16-án rekesztetett be végítélettel

[4] I. 14. I. 41.

[5] L. a leveleket I. 14. l. 66. alatt.

javaslat a későbbi levéltárnokoknak is zsinórmértékül ajánltatott. A levéltárban jelenleg meglévő elenchusok nagyjából megfelelnek a Tibólth-féle tervnek, csakis némely részletben térnek el vette. Különben a Tibólth-féle terv pontosan végre nem hajtatott, a jelenlegi nagy elenchus is csonka, így az indexkötet is hiányzik.

Tibólth javaslata a következőkép hangzott:[1]

Reflexiones circa coordinationem Archivi Illustrissimae Familiae Comitum Széchényi.

Indices magna quidem cum industria sunt elaborati per defunctum D. Martinum Dallos, plures tamen naevi detecti qui novam Archivi coordinationem et Indicum elucubrationem necessariam reddunt.

1. Inter Juridica inveniuntur commixta oeconomica, criminalia, colonorum instantiae, Divisionales, quae sinistre ad rubricam juridicorum familiae posita sunt.

2. Sub rubrica *Varia* multa commixta comprehenduntur, quae ad specificas rubricas transponi debent, quorsum suapte pertinent.

3. Cum Index stabilis esse debeat, et non pro aliquot annis elaboratus minus recte aliquot rubricae in Indicibus specifice et separatim afferuntur nempe

a) Acta praedecessorum comitis Francisci a Széchényi, hoc partim ad suas, iam in indice designatas rubricae, partim ad Tractatus inter individua familiae transferri debent.

b) Acquisita comitis Francisci Széchényi: hae sub nomenclatures acquisitorum Bonorum exponi debent e. g. Visonta, Merenye, Olad, Lölle, Apáthi etc.

c) Correspondentiae, seu missiles inplicis et fasciculis colligatae sunt juxta annorum seriem, hae in suas rubricas inseri debent, si ad iura familiae dilucidanda quaepiam contineant.

d) Acta, quae ad unam Rubricam spectant, non sunt pluribus inserenda e. g. Kőröshegy versus Kereki, item versus Szólód etc. sub solo nomine, aut unica rubrica Kőröshegy exponenda sunt.

4. Novae Rubricae adornandae sunt e. g. Institutio Majoratuum item Soproniensia acquisita, vel acta possessorium domorum et fundorum in territorio urbis Soproniensis concernentia.

5. Quietantia, acquisitiones et meliorationes probantes, uti obligatoriales exolutae et quietantiae super exolutis interusuriis e rationibus excipiendae et in suas rubricas distribuendae.

6. Index accuratus nominum personarum et locorum concinnandus.

7. Rectior ordo rubricarum observandus.

8. Ad testamentarias dispositiones non tantum: Archi-Episcopi

[1] I. köt. 14. sz. I. cs. 16. szám.

et Primatis Georgii, qua principalis acquisitoris sed etiam reliquorum Familiae Széchényianae individuorum referendae sunt sub suis distinctivis rubricis e. g. Pauli Széchényi Archi-Episcopi, Francisci Comitis Széchényi.

9. Contenta tomorum indicis archivi forent sequentia.

Tomi I. 1. Dispositiones testamentariae. — 2. Institutio Majoratuum. — 3. Acta decorem familiae concernentia. — 4. Tractatus varii inter individua familiae.

Tomi II. 1. Dominium Sárvári Felső-Vidék in genere. — 2. In specie Booz, Hidegség, Homok, Hegykő, Nagy- et Kis-Czenk, Pereszteg, Kövesd, Horpács, Gógánfa, Ns.-Kér, Lövő, Uj-Kér, Iványi, Csér, Apáthi et Besenye, Olod cum Nagy- et Kis-Séé. — 3. Röjtök, Musay, Széplak, Sarród, Ebergőcz, Loos, Sz.-Miklós, Vitnyéd, Csér, Felső- et Alsó-Szopor. — 4. Lédecz, Márcz, Czemendorf. — 5. Domos et fundos in territorio Soproniensi et Sabariensi concernentia acta.

Tomi III. 1. Acta sylvam N.-Erdő concernentia. — 2. Dominium Egervár in genere. — 3. In specie Egervár, Boldogasszonyfa, Gősfa, Dénesfa, N.-Kutas portis in Oszkó. — 4. Dominium Győrvár in genere. — 5. In specie Győrvár, Hegyfalu, Sz.-Lőrincz, Sz.-Iványi, Eördög Henye portis in Oszkó. — 6. Dominium Pölöske, Barnak, Barátokfa, Várerdő, Kellénk, Bak, Jütös, Náprádfa, Görbő, Bebes, Nagy-Kutas, provocative ad dominium Egervár. — 7. Dominium Sz.-Györgyvár in genere. — 8. In specie Sz.-Györgyvár, Mánd, Sz.-László, Sénnye, Sz.-Mihály, Gyülevész, Kustyan, Magyarod, Kolom, Hídvég, Egenföldе. — 9. Dominium Reznek in genere. — 10. In specie Reznek, Sz.-Jakab, Lékafa. — 11. Zala-Sz.-György et Zsell. — 12. Bona Tóthságiensia. — 13. Dominium Bellatincz. — 14. Sz.-Benedek, Martonfa, Nádasd, Mindszent.

Tomi V. 1. Dominium Marczali in genere. — 2. In specie Marczali, Gadány, Bize, Táska, Látrány, Lölle, Buzsák, Somogyvár, Várallya, Puszta-Kovácsi, Kőröshegy, Gyugy, Puszta-Szemes, Maros-Juth. — 3. Felső- et Alsó-Segesd. — 4. Dominium Csokonya in genere. — 5. In specie Csokonya, Tarnócza, Gyöngyös, Kutfő, Visonta, Rinya, Ujlak, Bakháza, Darány, Barcs, Szentes, Komlósd, Péterhida, Lábod, Bolhó, Heresznye, Homok-Sz.-György, Szalok, Kálmáncsa, Merenye, Tóth-Sz.-György. — 6. Gyékényes, Zákány. Répás.

Tomi VI. 1, Dominium N.-Dorog in genere. — 3. In specie N.-Dorog, Földes, Fadd, Hencse, Paks. — 3. Dominium Korlátkő. — 4. Festetitsianam familiam concernentia acta.

Tomi VII. Acta diversa jura concernentia, utpote 1. Arva et Lietava. 2. Jus Battyanianum. 3. Moravicziano-Széchényianum. 4. Gallenianum. 5. Possessoria in Ráró, Nizsider, Nyulas, Kőszegh, Kürth, Galgócz, Vindornya, Fok et Köveskut, Nagy- et Kis-Keszi. 6. Acta Vizkeletyana, Berthaiana, Eőszeiana. 7. Neo-aquistica.

Tomi VIII. 1. Originales Obligatoriales exolutae. 2. Quietantiae super exolutis interusuriis ordine alphabetico ordinatae.

Tomi IX. 1. Acta colonos concernentia. 2. Criminalia. 3. Protocolla fiscalium juridica. 4. Oeconomica acta. 5. Extractus Causarum.

Tomi X. Index generalis locorum et personarum ordine alphabetico adornatus.

Ez volt Tibolth javaslata, mely mutatja, hogy mily körültekintően igyekezett feladatát megoldani. E javaslaton kivül Tibolth még egy másik iratot is dolgozott ki, melyben felsorolja taxative, hogy miféle iratok helyeztessenek el a központi levéltárban. E kelet és aláírás nélküli javaslat, mely azonban minden valószinűség szerint szintén 1821-ben kelt, az előbbenit kiegészíti és a későbbi időkben is zsinórmértékül szolgált. Szólt pedig a következőképen:

Ad Archivum Generale inferri possent ac deberent.

1. Omnia instrumenta literalia et acta, jus et possessorium cujuscunque dominii, possessionis vel praedii etc. concernentia, uti sunt: contractus emtionales, venditionales, fassionales, transactiones, cambiales, protestationes, admonitiones, judiciariae et alia similia.

2. Privilegia telonii, nauti, nundinarum et hae uti etiam alia regalia minora ut educilli, venationis etc. concernentia.

3. Parochiam et parochos tangentia, utpote visitationes canonicae, fundationales vel dotationes parochiarum contractus quoad beneficia parochorum utpote: pascuationis, lignationis, glandinationis aliaque similia, imprimis ad beneplacitum dominii vel ad personam collata, ne quando unus formari, aut consequentia inde necti possit. Huc pertinent etiam obligationes, quoad structuras, reparationes ecclesiarum, parochialium domorum etc. uti et ludimagistratorum.

4. Acta praestationes pro Publico concernentia, uti lignorum subministratio pro pontibus et similibus.

5. Contractus cum subditis, quoad beneficia pascuationis, lignationis, glandinationis, quoad praestationes urbariales, si imprimis perpetuitatem inducere, vel involvere videantur, — imo ipsi censuales contractus super beneficiis colonis datis, non essent superflui, ad probam in casu necessitatis praestandam, similia beneficia temporanea et censualia fuisse, ne consequentia perpetuitatis aut juris vel obligationis indui possit.

6. Regulationes, articuli promontoriorum et praestationum juris montani, decimae etc. Contractus super allodialium vinearum venditionibus vinearum pro usu dominii.

7. Metales, transactionales et accordae in differentiis metalibus una cum mappis plagam controversam exhibentibus, requisitio scriptotenus facta ut testimoniales super metarum renovatione semper in

duobus exemplaribus expedirentur, unum pro archivo concernentis fiscalatus, aliud pro archivo generali deserviturum.

8. Contractus, tractatus varii inter individua familiae conservatu digni, et etiam successores obligantes.

9. Contractus dotalistici, seu matrimoniales, accordae super intertentione viduali, testamenta, executionales testamentorum, quia similia non tantum viventes, sed etiam eorundem successores respiciunt·

10. Conscriptiones et divisiones bonorum et his connexa acta-

11. Processus expediti, vel etiam eorundem exemplaria dome. stica super qualibuscunque objectis.

12. Notabiliores determinationes comitatuum, civitatum, resolutiones regiae, jus vel possessorium familiae Széchényianae quoquomodo concernentes et successoribus etiam scitu necessariae vel ad defensionem et conservationem jurium, vel ad praejudicii aversionem deserviturae.

13, Similes in rebus urbarialibus regulationibus quoad querelas urbariales colonorum etc. emanatae.

14. Protocolla sedium dominalium, quae semper cum indicibus personarum per fiscales provideri deberent, uti et objectorum, quatenus generalis archivi elenchus inseri et debitus usus in casu necessitatis cum tempore etiam capi possit.

15. Quietantia super persolutis arendis decimalibus in Felső-Vidék Dominio pro episcopatu Jaurinensi, in Kövesd pro capitulo Jaurinensi, in comitatu Simeghiensi pro monte Pannoniae, in Maros pro episcopatu Veszprimiensi.

Az apjuk által kiadott körlevelet elfogadván, 1827 julius 16-án a három testvér szerződésre lépett, mely szerint kötelezték magukat az iránt intézkedni, hogy uradalmaikból az irományok évenként beküldessenek a levéltárba, a levéltárnoknak pedig kötelességévé tétetett hogyha ez egyik vagy másik fél részéről elmarad, tegyen erről jelentést Lajos grófnak, a ki aztán intézkedni volt köteles.[1] Kivétettek a határlevelek, melyek két példányban voltak kiállítandók, az egyik ment a központba, másik az illető uradalmi ügyésznél maradt.[2] Ennek a szerződésnek megfelelőleg 1829 február 23-án egy körlevél adatott ki a három jószágigazgatóhoz.[3] Azonban ennek az egyezségnek végrehajtása is nagy nehézségekbe ütközött. 1829 junius 22-én Lajos gróf öcscsét Pált sürgeti, hogy az 1827-i megegyezés szerint az okmányokat küldesse be, mert

[1] U. o. 20. szám.
[2] U. ott.
[3] U. o. 22.

különben az elenchusok, melyeket már elkészíttetett, hiányosak maradnak.[1] 1829 február havában Tibolth levéltárnok a munkában már anynyira előrehaladt volt, hogy csak a Pál és István grófok iratai voltak hátra, Lajos gróf iratai már elenchusba voltak foglalva.[2]

Az első rendszeres katalogus szerkesztőjének Tibólth Mihálynak 1833 apríl 5-én bekövetkezett halála után a levéltárnoki állásra Chapó Móricz uradalmi ügyész neveztetett ki, a ki 1833 julius 3-án Széchényi Lajos gróf által uj hivatalába bevezettetett.[3] Széchényi Lajos gróf, mint a család seniora ekkor julius 1-én egy levéltárnoki utasítást adott ki, mely így hangzott:

Levél-Tárnoki Instructio.

A Levél-Tár a Familiának nem tsak Birtoki Igazait mutató okleveleit rejtvén kebelében, hanem annak keletét s emelkedését emlékben tartó Irományok is, mint a' Honi Nagygyaival folytatott levelezések, megtisztelő fejedelmi Iratok, 's más illy diszesítő Jegyzetek abban lévén letéve, méltán el lehet mondani, hogy a familiának Kintse és Disze a' Levél-Tárban őriztetik, mellyre mindenkor a Levél-Tárnoknak tántorithatatlan hűsége és valódi Nemes Charactere nyujtja ugyan a legmegnyugtatóbb kezességet, mivel mindazonáltal annak Tiszte nem az egyedüli őrzésben, hanem a Jusok törvényes kikeresése és védelme tekintetéből tselekvő foglalatoskodásban is áll, mikép intézze ezeket a' következő Szabások határozzák el, mellyeket a' Levél-Tárnoknak követni Hit letétellel fogadott kötelessége.

1. A' Levél-Tárban lévő Birtoki Igazakra szolgáló okleveleknek időszakaszi Lajstromát, a' mennyire ez készen nem vólna, négy példányokban elkészítteni igyekezzen, és azokat aláirásával hitelesítvén nékem és mindenik Testvéremnek helyben hagyásom után egy ki adasson, a' negyedik pedig a familia Archivum számára fenn tartasson. — Ezen Lajstromnak elkészitésére utmutatásul szolgálhatnak és szolgáljanak is néhai Kocsobai Tibolth Mihály Archivarius Ur által még 1821-dik Esztendőben Deczember 27-dikén nagy szorgalommal deák nyelven (de coordinatione nova Archivi propositio) kidolgozott, az

[1] U. o. 25. szám.

[2] L. u. o. a 32. szám alatti iratokat. Lajos gróf a kész elenchusokat addig nem akarta kiadni, a míg testvérei az iratokat be nem küldték. István gróf kormányzójától Lunkányi (Liebenberg) Jánostól 1829—1831-ből maradt fenn néhány levél, mely az iratok beküldésére vonatkozik. U. o. 33. szám.

[3] Tibólth haláláról jelentés és Chapó beiktatásáról szóló tanusítvány u. o. 39. és 40. szám alatt.

illetők által helyben hagyatott és */. alatt ide tsatolt különös Rendszabások.

2. Ha a' Familia közössen, akár törvényes Perrel Jószágot vagy Birtoki Igazat nyerend, akár pedig illyeseket királyi adománynyal, vagy magán, de hiteles Szerződő Levéllel szerzend, ezeknek oklevelei szinte a' köz Levél-Tárban, mint köztulajdon tetetni és tartatni fognak.

3. Az osztály után egyik, vagy másik Testvér által szerzett Jószág, vagy Jószágok valamint a' szerző Testvért magánosan illetik, és azokban a' szavatosság (Evictio) a' többi Testvért nem érdekli, ugy az azokról szólló szerző Levelek is mint magántulajdon tekintetvén, természetök szerint a közös oklevelek közé nem tartoznak; ha mindazonáltal az illy szerző Testvér bátorság okáért ezeket e' köz Levél-Tárba letenni akarná, az szabadságában áll, melly esetben az illy magán tulajdoni Leveleket tsak azoknak tulajdonosa használhatván annak nyilván kijelentett akarattya nélkül azokat a' többi Testvérek vagy maradékaik egyszerű másolatban is ki ne vehessék.

4. Az Uradalmak vagy általjában a' Jószágok jövedelmeiről és kiadásairól az osztály olta vezetett Számadások mindegyik Testvérnek magán tulajdoni lévén, ezek a közös Levél-Tárba nem jöhetnek; ellenben a boldog emlékezetü Kegyes Atyának idejebéli Számadások, mellyekben az egész atyai örökösödése, Jus és Haszonvétel, gyakorlati Jegyzetek és Nyugtatványok foglaltatnak, a közös Levél-Tárba tartozandók.

5. A Levél-Tárba letett familiai oklevelek vagy követellő (activus) vagy szenvedő (passivus) Perekben használhatók leginkább. — Az egész Familiát követelőkép érdeklő Perek az öregebb Testvérnek neve alatt szoktak megindíttatni, szabad lévén mindegyik Testvérnek ön nézeteit és Véleményét az illy közös ügy kivivásához hozzáadni; — ha mindazonáltal illyetén Perekben akár valamelly oklevélnek hiteles másolatja, akár az eredetinek a' törvény előtti közlése az illető Ügyvéd által kivántatnék, ezt a' Levél-Tárnok nem máskép, mint írásbéli Rendelésemre fogja kiadni, és az eredetit, melly tsak Reversalis mellett adathatik ki, vissza kivánni; ha egyes Testvér osztály részének bővítését vagy meg sértett Igazainak orvoslását követelő Perrel szorgolja, ezen esetben annak kivánságára hiteles másolat, vagy az eredeti oklevél is, de ez a' vissza adás kötelessége mellett kiadathatik. — Hasonlóképpen ha a' szenvedő Perek az egész familia ellen folytattatnak, a fellebbi mód szerint az oklevél kivételét én fogom eszközleni; ha pedig egyes Tagot érdekelné az illyes per, akkor az érdeklett Familia Tagjainak kivánságára lészen az oklevél kiadandó.

6. Sokszor megtörténik, hogy Idegenek a familiával közös just nem tartók, vagy Igazaik felvilágosittására, vagy használatjok törvényesittésére, a Familia Levél-Tárából valami oklevélnek, vagy Nyugtatványnak hiteles kiadattatását kérik. — Igaz ugyan, hogy ezzel a

familia nem tartozik, de illendő lévén, hogy a' mennyire ez ártatlanúl és másoknak hasznával megeshet, meg ne tagadtassék; azért egy illyes valamellyes Iromány kinyerni kivánó Idegen, kérelmét hozzám mint öregebb Testvérhez fogja intézni, ki annak tárgyát azonnal vélemény adás végett a Levél-Tárnokkal közölvén, 's a' tárgy a Levél-Tárnoki véleménnyel együtt a többi Testvérek vagy részes atyafiak bélátása alá terjesztetvén, ha a' közös atyafiság az illyetén levél kiadást reá nézve ártatlannak találandja, Rendelésemre a' kivánt Irómány hiteles másolatban vagy Reversalis mellett az eredeti is ki adathatik.

7. A' fellebb meghatározott eseteken kivül se eredetiben, sem hiteles másolatokban okleveleknek kiadása meg nem engedtetik, valamint hogy Irományokat az Archivumból kivegyen, és maga lakására vigye, szorossan tiltatik, hanem az Archivum mellett lévő, és e végre rendelt szobában végezze hivatalos munkáit.

8. Minden esztendőnek végével az 1820-dik Esztendőben Febr. 13-án kelt Circulare és 1827-diki Julius 16-án kötött Egyezésnek 7-ik pontja szerint a Testvérek és részes Atyafiak vagy ezeknek Directorai az idő közben szerzett Irományoknak béadására felszóllittassanak, és ugyan az Esztendőnek végével mindenkor környülállásos, időközben pedig elő fordult nevezetesebb dolgoknál nékem különös tudósitást tegyen. Dehogy mindenki határozottan tudhassa, mit kellenék a fő Archivumba adni, *//. alatt ide zárt tárgyak öszveirását közölje Archivarius Ur Testvérjeimmel, vagy azoknak kormányzóival.

9. Az Archivariusnak fő kötelességei közé tartozandó az is, hogy a Familiának Birtoki Igazait gyökeresitő okleveleit valamint keletét 's emelkedését tárgyazó és magát az Archivumot tökélletesittő Irományokat ki nyomozni és megszerezni törekedjék, egyszersmind a tett és teendő szükséges lépésekről engemet idején tudósittson.

10. Semmiféle idegen foglalatosságot, habár ez által Tisztjét el sem mulasztaná, vagy meg sem sértené, magára ne válaljon különös és minden illyes ujj esetre ismételve irásban ki nyert engedelmem nélkül.

11. Az Esztendőnek végével a közös költségekről készült Számadását bé adja.

12. A' Czenki kripta Számadást vezesse boldogúlt édes Atyám Testamentomának 9-dik pontja szerint, arra ügyelvén egyszersmind, hogy a' fundáló Szándéka tellyesittessen, és haszontalan kiadások ne történjenek.

13. Rendes naplókönyvet vezessen, mellyben a Familia Tagjaival vagy Idegenekkel történt Levelezés, Reversalisok és akármi előforduló tárgyak évenkint szorgalmatossan fel jegyezve említtessenek.

Költ Sopronban, Julius 1-sö napján 1833. Gróf Széchényi Lajos m. k. mint a familia seniora.

A levéltári munkálatok ellenőrzésére szolgált az a rendelet, melyet Széchényi Lajos gróf 1834 deczember 10-én adott ki, s melynek értelmében a levéltárnok köteles volt a végzett munkálatokról minden két hónapban részletes jelentést tenni.[1] Az 1833-i instructión kívül úgy látszik volt még egy másik instructió is, mely az előbbitől különböző utasításokat tartalmazhatott. Erre látszik mutatni Chapó Móricz levéltárnok egynémely levele, mely a levéltárnoki instructió egyes pontjaira hivatkozik, a melyeknek tartalma az 1833-ival nem egyezik meg. Különben a Lajos gróf által 1852-ben kiadott utasítás az 1833-ival majdnem teljesen megegyezik. Frank Márton levéltárnok lemondása után, ki Chapó Móriczcznak utódja volt, alkalmasint új utasítás készült, erre mutat egy fogalmazvány, kelet és aláírás nélkül, mely ellenészrevételeket tartalmaz az utasítás 4., 9. és 15. pontjaira nézve.[2]

A lajstromozási munka eközben nagyon lassan haladt előre. 1846-ban a munka még mindig nem volt befejezve. Széchényi Lajos gróf türelmetlenségének a levéltárnokkal szemben hangos kifejezést is adott, a mivel arra készteté Chapó levéltárnokot, hogy 1846 szeptember 25-én egy terjedelmes iratban védje magát a késedelmezés miatt, melyben előadja, hogy a lajstromozást ugyan már 1843-ban bevégezte, azonban az anyagnak összevetése a lajstromokkal, továbbá a signálás, elrendezés stbre nézve akadályul szolgáltak más közbejött dolgok, kutatások, ujabb iratok átvétele és feldolgozása, melyek között a legtekintélyesebb a Pereszteg̃ről beküldött iratok voltak 39 csomagban s. i. t. A jövőre nézve arra a kérdésre, valjon adassék-e a levéltárnok mellé még segéderő, nem-mel válaszol, mivel hogy »Kétségen kívül van, hogy ha hárman, négyen szerkesztenek, több dolgoztatik fel (feltevén, hogy az e' végre alkalmazandó egyénekben a' kellő értelem és egyébb tulajdonok megvannak), mint egy vagy két egyén által, de azon kívül, hogy ezen egyéneket még a szerkesztés módjában előbb bevezetni — s őket minden ágaival megismertetni kellene, el nem mellőztethetnék még is, hogy a levéltárnok, a kit a felelősség egyedül illetne, e munkálatokat át ne nézze, azokat a szükség esetében ki ne igazítsa, mert a levéltárnoknak azon fellül betsületében is fekszik, hogy helyes munka tétessék; e mellett tanátsos volna-e

[1] U. ott 43. szám.

[2] A 14. szám alatti csomag végén levő iratok között.

egy családi levéltárnak kezelését több, a mellett meg nem maradandó és utóbb is a világba elszéllendő egyéneknek feltárni és tartalmával megismertetni? én legalább ezt a Nagy Méltóságu grófi Családnak nem javalhatom; azért is

Alázatos véleményem az: hagyassék meg a' levéltári egyéniség száma ugy, mint jelenben van, és ha a' levéltárnok más teendőkkel elfoglalva nem lesz, hanem szorossan az irományok rendezése mellett maradhat, reménylem, három-négy évek leforgása alatt a fellyebb kötelező pontokban elő adott teendők bevégeztetnek.«[1]

E felterjesztésre úgy látszik az is indokul szolgált, hogy 1846 márczius 27-én Chapó mellé Pláza Mátyás neveztetett ki irnoknak 300 frt évi fizetéssel,[2] ki e hivatalában továbbra is megmaradt. Részére két instructió kelt és pedig egy 1852 márczius 12-én, mely főleg a Chapó halála esetén követendő eljárásról szólt és a következőkép hangzott:

»Arra az esetre, hogy t. Chapó Móricz családi levéltárnok urat valami szerencsétlenség érné; halála közelgetne; vagy véletlen érné, családom nevében e következőket rendelem.

1° Levéltárnok ur egészségérül mindenkor igaz tudománya légyen, és folytonos felvigyázása, főképen gondja, hogy ha a végéhez közelgetne, tüstént mlgos gróf Pálnak és Frank Márton ügyvéd úrnak, ennek pedig netaláni távollétével Remete ügyvéd urnak, mint Frank ur subistitutussának jelentést tegyen; aztán pedig magánál tartva a levéltár kulcsait, folytonossan Chapó urnál maradjon.

2° Ha ez haldokolni kezd, minden további kérdés nélkül a Districtualis birónál (P. tto.) Reisch urnál vagy ezt vagy egy hivatalos egyént, a ki hivatalos pecsétjét magával vigye, hívja el tüstént, levéltárnok ur halála megesvén, azzal az elhozott egyénnel és Frank vagy Remete urral, ha ezek elég korán a mint kell elhivattak, átkeresnek és összeírnak, és pedig különösen a tartalmak szerint röviden captisalva:

a) Mindennemü családi irományokat, documentumokat, correspondentiákat, Protocollumokat, Reversalisokat, conceptusokat, praenotatiokat, indexeket etc. etc. egy szóval mindeneket, a mellyek t. i. directe vagy indirecte érdeklik a családot közössen.

b) Illy formán ismét különb ezeket, a mint a három águnnkat érdekelhetik.

c) Az Archivumhoz való mindennemü ajtai vagy almariumi kul-

[1] U. ott.

[2] Kinevezése u. ott.

csokat vagy pecséteket, ismét külön feljelelve azokat, mellyek ágánkat kizárólag illetnek.

3° Ezen tárgyakróli Elenchusokat aláirják:

a) Pláza Mátyás ur mint ideiglenes átvevő,

b) Frank vagy Remete ur, mint erre különösen, a család által meghivott tanu.

c) A Districtualis bíróság, mint erre különösen megkért, bár nem hivatalossan, sem törvényesen fellépő bizadalmi törvényes tanusággal biró egyén.

4° A csomókat, ezeknek jelenlétében, a Districtualis birósági egyén által bepecsételtessék és ezeket, Frank vagy Remete ur kiséretében Pláza ur a családi levéltárnoki terembe letéve azt bezárja.

5° Ennek kultsait Frank vagy Remete ur lepecsételve mlgos gróf Pál urnak átadandja, a hol deponálva maradnak további rendelésig.

6° Értetődik, hogy ezekről, a mint előfordulandnak és megestek, Pláza Mátyás ur nékem a szokott levélirása által — ha szükségesnek mutatkoznék — különös, Kövesden által küldendő póstával jelentést teend, egyszersmind mlgos gróf Pálnak és Frank ur irodájában is jelentést tenni fog, ha talán ezek is egyuttal valamit nekem küldeni kivánnak.

Kelt Sopronban Martius 12-én 1852. Gf Széchényi Lajos m. h.[1]

Chapó Móricznak halála után a levéltár gondviselőjéül Frank Márton uradalmi ügyész neveztetett ki 1852 november 10-én 1200 frt évi fizetéssel. A levéltárnoki hivatal mellett még mint ügyész és pedig mint a család közös ügyésze működött.[2] Melléje ugyancsak Pláza Mátyás rendeltetett és pedig most már nem mint irnok, hanem mint lajstromozó, 1852 november 12-én, 600 frt fizetéssel és 200 frt lakpénzzel.[3] Ez állás szervezésére úgy látszik Frank Márton kettős hivatala szolgáltatott okot, a ki mint ügyész nem szentelhette magát kizárólag a levéltárnokságnak. Az új állásnak megfelelőleg új instructió is adatott ki a lajstromozó részére 1852 november 10-én; szólott pedig ez a következőkép:

»Mint a levéltárnoknak segítségére rendelt hivatalnok, annak alája van rendelve 's teendői különösen ezekben határoztatnak meg:

1, A' levéltárnok távollétében a kulcsot ő veszi át, és addig mindenről jót áll, a' levéltárnok által rábizottakat pontossan folytatja, az iroda óráit megtartja. Akármelly hivatalos irományok vagy

[1] U. o.

[2] Kinevezése okmánya u. o.

[3] Kinevezése okmánya u. o.

levelezések érkeznének a levéltárnok czime alatt. vigye el vagy gróf Pálhoz, vagy Lunkányi urhoz, kik ezeket felnyitni és neki utmutatást adni fognak, ha t. i. én otthon nem volnék, de ezen esetben azokat felnyitás végett hozzám küldje. Ha valamelly oklevél kiadása rendeltetnék általam vagy különössen kivántatnék egyik öcsém, vagy meghatalmazottja által, akkor, de csupán az esetben a' levéltárból azt kihozhatja, 's a' levéltárnok jegyzőkönyvébül expedialja. Ezen tettéről minden esetben a' levéltárnoknak visszajövetelével különös jelentést tévén.

2. A levéltárnok eltávozása esetében feljegyzi a Protocollumban az elmeneteli napot, tárgyat, helyét és a' visszaérkezés napját is.

3. Más a' levéltárnok által reá bizandó hivatalos irászatok melett főfoglalatossága a folytonosan teljesítendő rendezés és lajstromozás, mellyet a fentebbi II 1-ö pontban meghatározott utmutatás szerint tartozik végezni, e végbül [1]

4. A' különössen e' czélra meghatározott családi levéltári irodában naponként a levéltárnok által kirendelendő hivatalos órákban megjelenni és ott munkával elfoglalva napota legalább is hat órát eltölteni tartozik.

5. Hivatali függésben lévén a levéltárnoktól a lajstromozó: tartozik annak minden rendeléseit és mindenféle az irászaton kivüli reábizandó hivatalos dolgokat is pontossan teljesíteni, 's hogy ezen teendői végrehajtásában semmi mellékes foglalatosság által gátolva ne légyen, nem lesz szabad más mellék hivatalt, vagy foglalatosságot, különös és specialis engedelmem nélkül elfogadni.

6. A kiadandó irományokról a' térítvényeket és ellentérítvényeket fogalmazza és a levéltárnok helybenhagyásával annak rendje és módja szerint elkészíti és ezekről egy különös jeggyzőkönyvet vezet, melly a' levéltárban fog állani.

7, Miután a fennebbi 2-ik pont szerint a levéltárba bemenetele lesz, szinte a' hivség esküjével lekötelezteti. — Elvárván tőle, miszerint a grófi nemzetség megtisztelő 's kitüntető kegyes bizalmát méltányolván, a várakozásnak megfelelni igyekezendik.

Horpács Nov. 10-n 1852. P. H. Gróf Széchényi Lajos s. k. mint idősb testvér.«[2]

Úgy látszik Pláza azt remélte, hogy Chapó helyét ő fogja elnyerni, s ebbeli reményében csalódva, elkezdett Frank ellen intrikálni. A levéltárban fennmaradt néhány előterjesztésének fogalmazványa, melyben a levéltár kezelése ellen különböző vádakat hoz fel, rendetlenségről, a dolgok elhanyagolásáról stb. beszél. Előterjesztésével azonban nem sokra ment, a család seniora megso-

[1] Ez az irat nincs meg, úgy látszik a Tibolth által készített terv lehetett.
[2] U. ott.

kallván a dolgot, meghagyta neki, hogy őt leveleivel kimélje meg, netaláni alapos kifogásait azonban beadhatja, akkor majd elbirálják.[1] A levéltári személyzet állapotában változás 1858-ig nem állott be, ekkor azonban május 2-án Frank Márton a levéltárnokságról lemondott és lemondását a család seniora, tekintettel arra, hogy ügyészi hivatala őt a levéltárnoki teendők elvégzésében gátolta, el is fogadta. Ezzel együtt azonban a család seniora megszüntette a lajstromozói állást is junius végével és Pláza Mátyást állásából elbocsátotta.[2] Frank utódja a levéltárnokságban Paúr Iván volt, kinek halála után több levéltárnok nem neveztetett ki.

Frank Márton kinevezésekor ujabb utasítást bocsátott ki gróf Széchényi Lajos. Az utasítás, megfelelőleg Frank kettős állásának, két részből állott, az első rész a levéltárt kezelő közös ügyvédre, a második rész a levéltárnokra vonatkozott. Azt az 1852 november 10-én Horpácson kelt instructiót, mely a családi levéltárban eredetiben megvan, úgy látszik később, alkalmasint Paúr kinevezésénél átdolgozták. Erre mutat, hogy az 1852-i iratban irónnal tett bejegyzések és pótlások vannak. A teljesség kedvéért az alábbiban közöljük az utasításnak a levéltárra vonatkozó részét, megjegyezve, hogy az irónnal betoldott részeket [ ] közt adjuk.

»A levéltár, mint a grófi nemzetség birtokai, jogai kimutatására, védelmére, fentartására, még netán kinyomozandó jogokra vonatkozó okleveleket magában foglaló közös családi kincs, a [levéltárnok][3] gondviselése, felügyelete, titkos és szorgalmatos kezelése 's felelőssége alá helyeztetvén, e végre a levéltár kulcsai az ő kezeibe adatnak át;[4] jellemétől tehát méltán és bizton elváratik, hogy a legfontossabb ügyek reája ruházása által benne helyezett bizalomnak — hivatali buzgóság, szorgalom és rendithetetlen hűség által — megfelelni föladata és becsületes törekvése leend.«

»[1ször A levéltárban] előforduló [minden] dolgok iránt a rendelések, levelezések és irományok a levéltárnokhoz intéztetnek, ki ezeket valamint rendes jegyzőkönyvbe foglalja: ugy abból teszi az expeditiót is; a mennyire t. i. ezek a kapott rendelés szóbeli tovább adását érdeklik, vagy csupán egyszerű kérdések volnának, minden expeditióknál, mellyek a stylusban a kapott rendelettül eltérnek, vagy

[1] U. ott.

[2] Az erre vonatkozó iratok u. o.

[3] Az eredeti fogalmazványban »közös ügyvéd« állott.

[4] Itt közben kimaradt néhány sor, mely az ügyvédre vonatkozott.

valamelly dispositiot tartanak magukban, az általam kiteendő Exp. szükséges. Ezen Jegyzőkönyv minden év végén nekem, mint a grófi nemzetség idősbikének helyeslés végett bemutatandó, aztán pedig a levéltárban tartandó.«

»2^{or} A levéltár lajstromozása, 's az irományok czélszerű rendezése, felhasználása 's kiadása és a visszahelyezése lévén főteendője, e foglalatosságokat maga tellyesitti. A lajstromozásnál az irományok hová tartozását, melly rovat alá valóságát kijeleli 's elenchusokba irja. A levéltárban lévő stb.« Az ezután következő része e szakasznak megfelel az 1833-i utasítás első pontjának.

3. szakasz megfelel az 1833-i utasítás 2. pontjának.

4. szakasz megegyezik az 1833-i 3. szakaszszal.

5. szakasz azonos az 1833-i 4. szakaszszal.

6. szakasz ugyanaz, mint az 1833-i 5. szakasz.

7. szakasz egyenlő az 1833-i 6. szakaszszal.

8. A fellyebb meghatározott eseteken kivül se eredetiben, sem hiteles másolatban okleveleknek vagy más a Levéltárba való Irományok, Lajstromok, Nyugtatók, Számadások, Levelezések etc. etc. kiadása vagy közlése semmi módon és semmi esetre se engedtetik meg; a levéltári iratokat a leendő kidolgozás végett is, egyedül csak a lakásán a grófi házban e végre határozott Irodába (mellyben magán kivül senki más dolgozni, járni-kelni, látogatást fogadni etc. etc. nem fog, sőt a mellyben a családi levéltári dolgokon kivül semmi más idegen dolgokat folytatni nem szabad) viheti, a honnét haszonvét után, ezeket a Levéltárba vissza tenni tartozik.

A 9. pont nagyjában megfelelt az 1833-i 8. pontnak, mindössze csak annyival bővült, hogy a 10. (az 1833-i 9.) pontban foglalt kutatásokról, továbbá a registrálás előmeneteléről és egyéb nevesebb dolgokról a család seniorának félévenként volt köteles jelentést tenni.

A 10. ponthoz (megfelel 1833-i 9.) a következő járult: »Mi végre mindenek előtt főkötelessége a nemzetségi jogokat, különös studiummal megismerni, hogy előforduló kérdéseknél felvilágosításokat adhasson.«

11. pont megfelel az 1833-i 11. pontnak.

12. pont ugyanaz, mint az 1833-i 12. pont, bővülvén a következővel: »Minden év végével engem az eredményről tudósitván, úgy előadandó netaláni nehézségekről, az év folyta alatt is.«

13. »[A kiadandó iratok felül térítvényt készíttet, s ezt az átvevő által aláiratja, a levéltárnok pedig az iratokat aláirása alatt kiállítandó ellentérítvény mellett adja ki.] A térítvényekről külön jegyzőkönyvet vezet, [mely a levéltárban áll, hogy a kün levő irományok áttekintése első pillanatra lehetővé legyen téve. Minden év végével a beadandó Prothocolluma mellé, ezekről egy kimutató Tabellát csatolva beadjon. Ez alkalommal arra is figyelmeztessen, az év elforgása alatt előkelő, a Prothocolluma mellett lévő Documentumok-

bul mellyeket kellene mint ollyanokat a Prothucollumból ki, a többi fentartandók közé tenni, és az Elenchusba felvenni.«

14. »A Levéltárnok a minta szerinti esküt tartozik letenni, 's hitének lelkiösméretesen mindenekben megfelelni.«

III.

Mielőtt a levéltár fejlődésének történetét bezárnók, röviden meg kell emlékeznünk azon intézkedésekről is, melyek a levéltári költségek fedezésére tétettek. E tekintetben szükségesnek mutatkozott egy bizonyos meghatározott összegről vagy alapról gondoskodni, mely a levéltárnak apró-cseprő költségeit fedezze. Tibolth Mihály halála után is egész csomó számla mutattatott be a grófoknak, melyeket utólag az örökösöknek kifizettek. A rendezett viszonyok megteremtése czéljából Chapó Móricz 1835 február 4-i kelettel előterjesztést tett a család seniorának, Lajos grófnak. Előterjesztése abban állott, mondassék ki, hogy a levéltári költségek fedezésére a levéltárból kiadott oklevelek csakis másolatokban adassanak ki és pedig vagy a levéltárnok által hitelesítve, vagy pedig ha azok perekbeni előmutatásra szolgálnának, a vármegyei tisztviselő aláirásával hitelesítve. A leirásra, kiadásra pedig bizonyos dijszabás állapittassék meg, a mely dijakat mindenki, még a grófok maguk is tartozzanak megfizetni. Megjegyzi továbbá az előterjesztés, hogy miután az ilynemű kiadásokkal leginkább Lajos gróf, mint a család feje fog terheltetni, mivel a családi pörök az ő nevében szoktak megindittatni, a reá eső költségek $^2/_3$ része a többi testvérekre háramlanék át.[1]

Ezen előterjesztésre Széchenyi Lajos gróf április 3-án utasította Chapót, hogy javaslatát részletesen kidolgozva terjeszsze elő.[2] Ennek a felhivásnak Chapó eleget is tett és április 12-én beterjesztette a részletesen kidolgozott tervet. E terv szerint kimondatnék, hogy az eredeti oklevelek csak kivételes, rendkívül fontos esetekben adatnának ki, minden egyéb esetben csak másolatokban és pedig a levéltárnok, vagy egy megyei hivatalnok által hitelesitve, a szerint, a hogy azt a kérelmező fél kivánni fogja. A dijszabásról az előterjesztés következő pontjai intézkednek:

2-szor Fog a kivánó Fél minden fél arcustul, ha ez tsak az

[1] U. o. 44. szám.

[2] U. o. 45. szám.

egyik oldalán vagyon béirva 20, ha pedig a' fél arcusnak mindkét oldalán által esik az irás, mivel akkor a díszességnek tekéntetéből is egész arcust kell venni, 30, és a' midőn az egész arcus béiratik, úgy hogy néki borétékot adni kelletik, 40 pengő kraiczárokat, a Láttamozó Vármegyei Tisztviselő úrnak Déjján kívül, a Levél-Tárnokunknak kezéhez lefizetni. Ezen kívül

3-szor Hogyha a Levél-Tárnok valamellyikünknek Rendeléséből, avagy Uradalmi Kormányzóinknak is kívánságára valamely Tárgyról Véleményt ád, ezen Véleménytül is, és a netalán melléje oldalasétott Irományoktúl szinte ezen mérték szerint fog fizetni. Ha pedig

4-szer Olly környülállás adná elől magát, hogy a' szükséges Ok-Levélnek lemásolása, ennek sürgetős és hallasztást nem szenvedő használása miatt nyilvánságos kár nélkül lehetetlen volna, avagy nagyobb mennyisége miatt hosszabb, el nem várható, időt kivánna, ugymint a Perek sőtt talán más idegen Tagnak hozzájárulása és így különös költség nélkül lemásolható sem volna, úgy mint: az Ábrák és Rajzok, az illyenek Reversalis mellett adassanak ugyan ki, de az azt használó Fél köteleztessék a Levél-Tárnokunknak kezéhez az egy negyed esztendőnél tovább nem tartó használásért 1 ftot pengő pénzben és így minden negyed esztendőre annyit fizetni.«[1]

A többi pontok a begyült pénz kezelésére és elszámolására vonatkoznak. Ezt a tervet Chapó levéltárnok 1835 április 12-én terjesztette be a család seniorához. Azonban a levélben még egy másik ajánlatot is tett. Azt ajánlotta ugyanis, hogy e másolási, hitelesítési taksa helyett inkább egy más alkalmas tőke biztosíttassék és e végből azt ajánlotta, hogy a három grófi testvér kötelezze magát évenként 40 frtot és ennek hatos kamatát fizetni be erre a czélra, a mely esetben 10 esztendő alatt előreláthatólag összejönne a kiadások fedezésére szolgáló tőke.[2] Lajos gróf ez utóbbi terv felé inkább hajlott, azt elfogadta, valamint a többi testvérek is elfogadták azt.[3] A módozatokra, a befizetés részleteire stbre nézve azonban az ügy nem dőlt el, a levéltár iratai több

[1] Az előterjesztés u. o. 48. szám.

[2] U. o. 47. szám.

[3] Az erre vonatkozó és ezzel összefüggő iratok 51—54. és 56—62. számok alatt.

sürgető levelet és egyéb okiratot tartalmaznak, melyekből kitűnik, hogy ezen összegnek lefizetése sem történt pontosan.[1] 1848 táján úgy látszik abban történt megállapodás, hogy a három testvér mindegyike bizonyos megállapított tőkét szán erre a czélra, a melynek kamatai fordíttatnak a mondott czélra. Sajnos, a levéltári iratok közül az erre a kérdésre vonatkozók hiányzanak, csakis az elenchusból konstatálható, hogy Lajos gróf 1848 január 1-én 600 p. frtról és ennek 5-ös kamatairól kötelezvényt állított ki. A másik két testvér, úgy látszik, ily kötelezvényt nem adott ki. Lajos gróf kötelezvénye az iratok között nincs meg, az a feljegyzés szerint Frank Mártonnak adatott ki, kitől vissza nem került.

Ezzel bevégeztük a levéltár alakulásának és fejlődésének rövid ismertetését, térjünk át most magának a levéltár anyagának ismertetésére.

IV.

A Magyar Nemzeti Múzeumban elhelyezett családi levéltárak sorában 1895. óta foglal helyet a gróf Széchényi-család levéltára, mely terjedelménél fogva egyike a legnagyobb levéltáraknak, melyet a Múzeum őriz. Terjedelménél és a család és a Múzeum közti szoros viszonynál fogva e levéltárnak egy egész külön szoba jelöltetett ki. A levéltári helyiségeknek földszinti termei egyikében van felállitva, melyet majdnem teljesen megtölt.

A felállításnál a családi levéltárak rendezésénél követett gyakorlattól eltérő eljárás követtetett. A Széchényi-levéltár anyaga nem rendeztetett chronologiai rendben, hanem megtartatott az eredeti rendezés, a mely szerint a levéltár Sopronban kezeltetett. Az a körülmény, hogy a levéltár már teljesen rendezve és pontos elenchusokkal ellátva vétetett át a családtól, javallta, hogy az eredeti állapot fenntartassék. Ennek megfelelőleg a folyó signaturák szerint rendeztetett a levéltár, csomagonként folyó számozással. Összesen 547 csomag van, melyből az 513—547. számokat az évszám szerint rendezett anyag foglalja el.

Az elenchusnak tartalmából csak az első két kötet (I. kötet 1—4. és I. kötet 5—17. sz.) tartalmát közöljük részletesen, a többit feleslegesnek tartottuk. Megjegyzendőnek tartom, hogy az I. kötet

[1] L. az imént idézett iratokat.

6. számú csomagja, mely »Alapítványok a női ág számára« czimmel szerepel az elenchusban, a levéltárban nincs meg, az a grófi család ügyvédje által visszatartatott, s jelenleg is nála van.

Az első kötet tartalma a következő:

1. szám. Nevezetesebb családi iratok. Kezdődnek 1651. évvel, a legutolsó darab 1882-ből. E csomagban őriztetnek a családra vonatkozó nevezetesebb iratok, továbbá keresztlevelek, gyászjelentések.

2. szám. Czimadományozások és egyéb kitüntetések. Tartalmazza többek között a család czimereslevelét 1629-ből, a család grófi diplomáját 1697-ből, továbbá a család egyes tagjai részére kiállított kinevezéseket, útleveleket, rendjeladományozási okmányokat, továbbá országgyűlési és egyéb meghivók. A legrégibb okmány 1565-ből, a legfiatalabb 1887-ből.

3. szám. Végrendelkezések. És pedig az I. csomagban Széchenyi György primás, Széchényi Lőrincz és neje, Széchényi Pál kalocsai érsek, özv. id. és ifj. Széchényi Zsigmond grófné végrendelkezései. II. csomag Széchényi Ferencz gróf, özv. gr. Széchenyi Ferenczné és Clam-Gallas Lujza férj. gr. Széchényi Lajosné végrendelkezései. Függelékül Rokonok végrendelkezései. III. csomag gróf Széchenyi Lajos, Pál, István és özv. gr. Széchényi Jánosné végrendeletei. Függelékül Széchényi Lajos gróf contra Pál és István az anyai örökség miatt.

4. szám. Szerződések a család tagjai között, 6 csomagban.

5. szám. Majoratusok. A szt.-iváni, sárvári és pölöskei hitbizományokra vonatkozó iratok.

6. szám. Alapítványok a női ág számára. E csomag még a család ügyvédjénél van

7. szám. Széchényi György és Pál érsekek vegyes iratai és pedig György érsekre az 1628—1699. évekből, Pál érsekre vonatkozók az 1627—1710. évekből.

8. szám. Széchényi Pál érsek hivatalos iratai az 1701—1712-ig terjedő időszakból, majdnem kizárólag in negotio pacificationis cum malecontentis Hungaris.

9. szám. Családi levelezések 1666—1812. évekből. Ehhez járul még külön gróf Széchényi Ferencz levelezéseinek gyüjteménye 3 csoportban és pedig 1. Collectio epistolarum ad C. Franciscum Széchényi a viris in eminentiore dignitatis gradu consti-

tutis exaratarum de diversis annis 3 csomagban, 2. Collectio literarum per varios partim gratiarum actorearum partim petitoriarum ad C. Franciscum Széchényi exaratorum de annis diversis 2 csomagban, 3. némely tudósoknak részszerint barátságos, részszerint pedig tudományos levelei 2 csomagban. Főleg ez utóbbi csoport foglal magában érdekes leveleket a korabeli tudományos világ előkelő tagjaitól. Mindhárom csoportban a levelek iróik sze: rint betűrendben vannak elhelyezve.

10. szám. Széchényi Ferencz gróf hivatalos iratai. Tartalmát részben királyi biztosi és báni helytartói, részben somogyi főispáni és vasvármegyei administratori működésére vonatkozó hivatalos iratok képezik. Ide tartoznak a hivatalos iratok protocollumai somogyvármegyei főispáni működésére vonatkozólag 1802- és 1809-ből, továbbá a vasvármegyei protocollumok 1807—1810, mindegyik évből több kötet, indexekkel ellátva.

11. szám. Vegyesek. A családra vonatkozó különböző tartalmú iratok, melyek, mint látszik, más csoportba nem voltak beoszthatók.

12. szám. Széchényi Ferencz gróf kéziratai. E csomag a Sz. Ferenczre vonatkozó levéltári akták között a legbecsesebb, irodalmi tekintetben is kiváló értékkel bir, de értékkel bir egyuttal azért is, mert bepillantást enged Sz. Ferencz gróf lelkületébe, jellemrajzához számos becses adatot szolgáltat. Tartalma az elenchus szerint részletezve a következő:

a) Gedanken des Grafen Franz v. Széchényi was er durch 32. Dienstjahre für Ungarn zweck widriges, für König und Land Nachtheiliges und für die ganze Monarchie einstens Bedenkliches erfahren habe. Ehhez 8 melléklet 1. Alberti regis decretum. 2. Andreae II. regis decretum. 3. Operis trip. Partis I^{ae} titulus 9us 4. Diploma Leopoldi I. Imp. et Reg. de anno 1659. 5. Juramentum Ferdinandi I. Im et Regis occasione coronationis suae Albae-Regiae praestitum. Omnes quinque appendices latine et germanice. 6. Antwort Sr. Majestät des Königs Franz I. auf die Einladung der Stände des Königreichs Ungarn zur Krönung. 7. Ueber die Praedialisten. 8. Von den Districten der Jazygier und Cumanier dann von Hajducken und Zipser Städten.

b) Flüchtige gedanken über die künftige Sicherheit der Oesterreichischen Monarchie verfasset vom Grafen Franz Széché-

nyi dem Palatinus des Königreichs Ungarn Joseph Erzherzogen v. Oesterreich eingereichet.

c) Etwas über Ungarn und zwar

1. über Ungarns Regierungsform und Constitution

2. über die Lage Ungarns unter den Kaisern und Königen Joseph II. Leopold II. und Franz II. und was gegenwärtig auf einen etwa nothwendig zu ersahtenden Landtage vorzunehmen nicht dienlich und zweckmässig sein dürfte.

d) Von den Verhältnissen des Ungarischen Unterthans zu seinem Grundherrn zur Aufklärung des Vorwurfs als wäre der Ungarische Bauer oder Unterthan ein Sklave und würde als solcher sowohl in Bezug auf sein Vermögen von seinen Grundherren behandelt, und als sei diesetwegen kein Grund vorhanden, den der übrigen Lasten und Abgeben wegen zu bedauern, die er für den Staat, das Comitat, seinen Pfarrherren und das Militär zu tragen und an selbe abzuführen schuldig ist.

e) Aus dem Briefe eines Ungarn an seinen Freund über das Buch zwei Recensionen über Piringers Banderien und ein zu Raab erschienenen Hyperantiepikepsis. Wien 1816. bei Heubner und Volke. E szám a csomagból hibázik

f) Extractus legum partim in Corpore iuris, partim in Verböczii Tripartito partim in instructionibus Fororum et Dicasteriorum regni Hungariae contentarum ordine dephabetico digestus per C. Franciscum Széchényi manu propria conscriptus.

g) Vom Zeitgeist, verfasset v. Grafen Franz v. Széchenyi.

h) Connotationes variae et extractus librorum Hungaricorum et Hungariam concernentium, propria manu C. Francisci Széchenyi conscripti.

i) Descriptio itineris sen peregrinationis C. Francisci Széchenyi per Germaniam, Belgium, Galliam, Angliam et Scotiam anno 787.

k) Consignatio quaestionum idealium cognoscendi districtum Zagrabiensem per C. Franciscum Széchenyi confectae.

l) Signaturae et observationes C. Francisci Széchenyi de constitutivis partibus cassae domesticae de objectis commissariaticis, de insurectione manu propria et labore congestae.

m) Észrevételei és javallatai Széchenyi Ferencz grófnak az 1790. évben országgyülésileg rendelt választmányok jellesb, nagyobb érdemü tárgyak feletti munkálataira, melyben a hon és nemzet

fentartása s boldogítása iránti törekvése, mély előrelátása 's az emberiség iránti szeretete kitűnnik. Magyar, latin és német nyelven készítve.

13. szám. A Széchenyi Országos könyvtárra vonatkozó iratok, 2 csomagban.

14. szám. A családi levéltárt illető okmányok.

15. szám. Festetich Mária grófnő hagyatékára vonatkozó iratok.

16. szám. Nagy-Czenki kápolna és sírboltra vonatkozó iratok.

17. szám. Vegyes iratok. E csomagban van többek között Pázmány Péter, az esztergomi káptalan és Érsekujvár szerződése az érseki könyvtárt illetőleg, Pap István czimeres levele 1655-ből, a Pesthy-család két eredeti czimeres levele, az egyik 1578-ból, czimerkép nélkül, a másik 1580-ból Pesthy György részére czimerrel, Frischmann Ambrus czimeres levele 1680-ból, azonkívül egyes Széchenyi Györgyre vonatkozó iratok.

Ez a tartalma a nevezetesebb, családi vonatkozású iratcsomagoknak. A II. kötettel kezdődnek a birtokokra vonatkozó irományok egész a VI. kötetig. Ez utóbbi tartalmából megemlítjük a 25. számú csomagot, mely Elenchus miscellaneorum actorum publico-politicorum czimet visel, és a mely általánosabb érdekű okiratokat, részint másolatban, részint eredetiben, nyomtatványokat stb. tartalmaz.

A VII. kötet, a mely az elenchusba nincs fölvéve, pöriratokat tartalmaz. E hét kötet állománya az 1—285. folyó számokat foglalja magában. A 286. számnál kezdődnek az egyes tárgyak szerint rendezett iratok, melyeknek egy része a levéltárral átvett rendezetlen anyagból került ki, és pedig

286—305. számok. Pöriratok 20 kötet.

306—335. A Széchenyi uradalmakra vonatkozó összeirások, protocollumok, gazdasági följegyzések.

336—362. Levelezések protocollumai 1787, 1789, 1790, 1796, 1797, 1798, 1799, 1800, 1801, 1802, 1804, 1805, 1809/10, 1811, 1812, 1814, 1815, 1817, 1818, 1819, 1820. és 1821. évekből.

363—367. A csokonyai uradalom tüköre 1790—1804. 5 kötet.

368—371. Pölöske-, Eger- és Szt.-Györgyvári uradalmak tükre 1792—1803. 4 kötet.

372—375. Marczali uradalom tükre 1793—1804. 4 kötet.

376—408. Különböző pöriratok.
408—451. Számlák.
452—460. Uradalmakra vonatkozó iratok.
461. Nemes testőrségre vonatkozó iratok.
462—465. Esterházy családra vonatkozó iratok.
466—467. Urbarialiak.
468. A franciskánus barátok pöre Kéry Ádám ellen.
469. Pénzügyi dolgok.
470. A Kulpa folyó szabályozására vonatkozó iratok.
471—497. Levéltári jegyzőkönyvek és számadások.
498—502. Számadások.
503—507. Elenchusok.
508. Térítvények.
509. U. azok jegyzőkönyve.
510. Paur Iványhoz a Széchényi-család tagjai által intézett levelek.
511. Paur Iván hivatalos iratai.
512. Paur Iván egyéb iratai.
513—547. szám. Évszám szerint rendezett anyag.

A levéltárral együtt a rendezett anyagon kívül még egy nagyobb tömeg rendezetlen, lymbusszerű irathalmaz vétetett át. Ennek rendezése, a mennyiben benne nem voltak nagyobb terjedelmű, bizonyos tárgy szerint csoportosított iratok, évszám szerint történt. Kezdődik ez anyag az 1316. évvel, míg a legutolsó darab az 1897. évből származik.[1] Azonkívül tartalmaz ez anyag elenchusokat, iratjegyzékeket, továbbá genealogiai iratokat, tervrajzokat és számadásokat. Ebbe az anyagba osztatott be az időközi gyarapodás, melyet a család egyes tagjai, így gróf Széchenyi Béla koronaőr juttatott a családi levéltárba.

A levéltár anyagában mindössze hat darab eredeti középkori oklevél találtatik és pedig két Árpád-kori 1278 és 1283-ból egy-egy az 1318, 1371, 1468 és 1512. évekből, azonkívül egyes középkori oklevelek másolatban. Az iratok főtömege a XVIII. és XIX. századból származik.

A levéltár végén vannak elhelyezve azok a tárgyak, melyek a soproni levéltárban külön, az u. n. letéti szekrényben őriztettek.

[1] A mohácsi vész előtti időből ez anyagban csak másolatok vannak.

E tárgyaknak csak egy részét vette át a Múzeum, a többi a családnál maradt. Az átvett iratok és tárgyak a következők:

1. Gróf Széchényi Ferencz naplókönyve. Rövid bejegyzések életének nevezetesebb mozzanatairól. E bejegyzéseket Széchényi Ferencz 1816-tól kezdve tette meg visszamenőleg, továbbá egész halála évéig vezette. A könyvecskét a gróf 1816-ban kapta ajándékba. A bejegyzések közül, melyek kivétel nélkül német nyelven történtek, megemlítjük azokat, melyek a Nemzeti Múzeum alapítására vonatkoznak.

2. 1834 aug. 25. A bajor királyi akadémia tiszteletbeli tagsági oklevele gróf Széchenyi István részére.

3. 1835 febr. 26. Sopron város diszpolgári oklevele gróf Széchenyi István részére.

4. 1836 május 13. Győr város polgári oklevele ugyanannak.

5. 1837 márczius 3. Buda város polgári oklevele u. annak.

6. 1838 julius 23. Arad város diszpolgári oklevele u. annak.

7. 1838 szept. 7. A M. T. Akadémia tiszteletbeli tagsági oklevele u. annak.

8. 1846 április. 11. A Tiszavölgy szabályozására vállalkozók kötelezvénye.

9. 1846 junius 23. A kir. m. természettudományi társ. pártoló tagsági oklevele gr. Széchenyi István részére.

10. Egy csomag gr. Széchenyi Istvánhoz intézett levél.

11. Egy lepecsételt, leveleket tartalmazó csomag, rajta gr. Széchenyi István kezétől származó följegyzés.

12. XI. Kelemen pápának bullája.

13. Egy sárga selyemszalag, rajta fekete betűkkel Maria Dorotia felirás.

14. A soproni harangok öntésére vert emlékérem.

15. Pápai pecsét töredéke.

16. Gróf Széchenyi Istvánnak több levele Paur Iványhoz, köztök néhány Széchenyi Istvánnétól.

17. A lánczhid alapkőletételéről szóló és az ezüst kanálnak és kalapácsnak a Múzeumnak való ajándékozásáról szóló tanusítvány.

A családi levéltárba tartozik, de elkülönítve kezeltetik a gróf Széchenyi Pál volt m. kir. kereskedelmi minister hagyatékából származó iratok gyüjteménye, melyet fia, gróf Széchenyi Aladár helyezett el örök letétképen. Kivánságához képest ez iratok külön,

de a levéltár anyagához folytatólagosan elhelyezve őriztetnek, külön bélyegzővel megjelölve. Ezek az iratok két csoportra oszlanak. Az első részben általánosabb családi iratokat, továbbá gr. Széchenyi Pál személyére vonatkozókat, kamarási oklevél, kinevezési okmányok, rendjelek adományozásáról szóló oklevelek stb. tartalmaz, a II. csoport gr. Széchényi Pálnak egyéb iratait tartalmazza, u. m.: kinevezési okmányai az udvari cancelláriához, mandátumok, gazdasági egyletek és egyéb testületek üdvözlő iratai, 1885. évi országos kiállítás, levelezés Rudolf trónörökössel, levelezés Lucius porosz földmivelési ministerrel, Berchem gróf német consullal, Tisza Kálmán és b. Orczy Bélával, testületek és egyletek búcsúja, levelezés Jeney ministeri titkárral, gr. Sz. Emil főispáni installatiója Sopronban, levelezés József Ágost fhggel, Tisza Kálmán, Wekerle Sándor és Csáky Albin gróffal, levelezés Lázár Frigyes ezredessel, egyesek részvétnyilatkozatai özv. Széchényi Pál grófnéhoz és gr. Széchenyi Aladárhoz, testületek és egyletek részvétnyilatkozatai gr. Sz. Pál halála alkalmából, iparművészeti társulat alapítására vonatkozó iratok, szent-imrei földmivesiskolai alapítvány, bolhói birtokeladás, végül gr. Sz. Pál beszédei és hirlapi czikkeinek fogalmazványai.

E gyűjteménynek legérdekesebb darabjai kétségkívül Rudolf trónörökös 6 db sajátkezű levele gr. Széchenyi Pálhoz, továbbá a trónörökösnek az 1885-i kiállítás megnyitásakor ő Felségéhez tartott beszéde, melyet a beszéd elmondása után a grófnak ajándékozottt, s melynek hátlapján gr. Széchenyi Pálnak erre vonatkozó feljegyzése olvasható. (A beszéd nyomtatva van.)

A teljesség kedvéért meg kell még említenünk a legnagyobb magyarra, gróf Széchényi Istvánra vonatkozó levelek, iratok gyüjteményét. E mintegy 800 dbot kitevő gyűjtemény a Nemzeti Múzeum tulajdonát képezi és évek hosszú során át folytatott gyűjtésnek eredménye. Tartalmát túlnyomó részt gróf Széchényi István által írott levelek teszik, de e mellett vannak még más iratok is. E gyüjtemény szintén a családi levéltárt magában foglaló teremben van elhelyezve, hogy térbelileg is együtt legyen mindaz a levéltári anyag, mely az intézetünket alapítónak családjára vonatkozik.

GRÓF SZÉCHÉNYI FERENCZ ÉS KÓNYI JÁNOS.

Dr. Grűnn Alberttől.

Gróf Széchényi Ferencz a magyar főnemesi világ szülötte volt s ebben a körben élt mindig. Kedvező családi viszonyai, előkelő összeköttetései és megnyerő modora olyan pozicziót biztosítottak számára a társadalomban, hogy a vele való összeköttetés egyrészt kellő tiszteletet biztosított, másrészt azonban az érvényesülés erős támaszát is képezte mindenki számára.

Ezzel szemben Kónyi János a nép embere, annak eszmeköréből merítette első ismereteit s munkásságát is főleg annak szentelte mindvégig.

A Széchényi és Kónyi között fennállott összeköttetést két okból magyarázhatjuk. Széchényi elsősorban nagy emberismerő volt, s ha valahol tehetséget fedezett fel, annak kiműveléséhez szívesen járult anyagi támogatásával. De másodsorban s főleg a nemzeti irányú gondolkodás és tevékenység az, mely Széchényi figyelmét Kónyira irányította, s mely őt arra késztette, hogy Kónyi ez irányú munkálkodását hathatós pártfogásába vegye.

Kónyi János egyike volt a XVIII. század legtevékenyebb magyar íróinak, és mégis oly keveset tudunk életéről, mintha működése egyáltalán számottevő sem lett volna. Egyszerű katonaember volt ugyan csupán, ki az egykorú előkelő írók figyelmét nem tudta magára vonni, sőt Bessenyei egyenesen gúny tárgyává tette működését;[1] a nép körében azonban messze ismert volt a

[1] A Filozofus V. felvonásának 7. jelenetében. Idézve Beöthy Zs., A szépprózai elbeszélés II. k. 124. l. Bacsányi védelme a Magyar Múzeum I. kötetében, valamint a Ráday Gedeoné 1778-ban Kazinczyhoz írott levelében jó indulattal mentegetik ugyan Kónyit, jobb véleménynyel azonban ők sincsenek munkáiról. L. Beöthy Zs., Id. h.

neve, s munkái kelendőségéről tanuskodik ama számos kiadás, melyet elértek.[1]

A XVIII. század végén ujjászületett magyar irodalom előharczosait, a testőrírókat, első sorban a körülmények kényszerítették az önművelésre. Az itthon szerzett kevés klasszikus műveltséggel semmire sem mentek, az Bécsben idejét múlta. Nyugat-Európában már megalakultak a szépen virágzó nemzeti irodalmak, melyek akkor a bécsi művelt világban fogékony talajra találtak. Hogy tehát az előkelő körökben nemzeti büszkeségüknek megfelelő fogadtatásra találjanak, meg kellett tanulniok németül és francziául.

Ebbéli törekvéseik közben ismét oly szellemet szívtak magukba, mely lelküknek új, ismeretlen volt. De nemcsak számukra volt e szellem új és ismeretlen, kevés főúri udvartól eltekintve nem tudott erről egész Magyarország semmit. A német és franczia nyelvvel egyidejűleg megismerték e nemzetek virágzó irodalmát, mely a haladás szellemével telített új munkák hosszú sorát teremté meg, s látniok kellett a hazai irodalom szánalomraméltó elhagyatottságát, mely ezekkel szemben igazán csak gyermekkorát élte. Szomorú is volt akkor Magyarországon a hazai nyelv sorsa, mely nemcsak az irodalomban, de a társadalmi élet minden megnyilvánulásánál háttérbe szorúlt. Jellemzően festi ez állapotot Beöthy Zsolt:[2] »deákul tanultak és pereltek, németül kereskedtek, az előkelők francziául társalkodtak s az ország jelentékeny részében tótul és oláhul gazdálkodtak.« Kis tér az csupán, mely e mellett a hazai nyelv számára megmaradt. Ennek látása nem hagyhatta érintetlenül a testőrök lelkét, s a hazaszeretet nagy munkára késztette őket.

Kónyi János is a katonaságnál tanult meg németül s irodalmi munkásságra ugyancsak a külföldi irodalmi termékek megismerése késztette. Francziául valószínűleg nem tudott, ebbéli hiányát azonban pótolta az, hogy a német irodalom hamar átvette a franczia termékeket. A klasszikus irodalmat ismernie kellett,

[1] Várta mulatság: Pozsony, 1774, 1809, Buda, 1831, 1859, Debreczen, 1860; A mindenkor nevető Democritus: Buda, 1782, 1784, 1785, 1796, 1815; Ártatlan mulatság: Buda, 1785, Nagyvárad, 1810, 1831, Buda, 1833, 1853, 1857, 1859, Szarvas, 1854, Gyula, 1857, Debreczen, 1864.

[2] A szépprózai elbeszélés, II. k. 6. l.

mert megemlékezik Plutarchos, Homéros, Vergilius, Xenophon és más írókról,[1] kiadta továbbá Diogenes, Epicuros és más bölcsészek[2] életrajzát.

Az ő tekintete azonban nem azon irodalmi körre terjeszkedett, mely az előkelőbb osztályba tartozó testőrírók figyelmét lekötötte. Kónyi, a nép embere, a külföldi irodalomból is azon részszel foglalkozott, mely a nép tulajdona volt. Irói munkásságának egész programmját szépen elmondja első nagyobb munkájának[3] előszavában: »Együgyű olvasók, kik a fő stylusnak megértésével magukat terhelni s törni nem akarják, más ujabbal, mint Markalf, Argirus, Bruzvik, Apolionius historiájival és több ilyetén régen koholt esméretes óságokkal, mellyek már nagyobb részént még a mezőn s erdőn tartózkodó irástudatlan pásztoroknál is hathatós esméretségben álnak, nem dicsekedhetnek.« E téren akarta ő irodalmunk ügyét szolgálni. Valamint munkásságának tárgyát a népies irodalom képezte, úgy munkái kiadására is a nép emberei, a bajtársak, ösztönözték. »Vitéz bajtársaimnak kérüs ösztönzésekre (kiknél az idegen nyelv még mostoha) kötelességemet híven folytatni tartozó gondjaim között vettem magamnak annyi éjszakai időt, hogy ezen munkát németből magyarra fordítom«, mondja ugyanazon munka előszavában. Nem akart ő valami nagyot alkotni, nem értette »a magyar nyelvnek gonddal értő czifra kirámázását«, hanem modern olvasmányt akart nyújtani a nép embereinek.

Munkássága azonban nem folyt zavartalanul. Tanítói nem akadtak, hanem akadtak helyettük kegyetlen kritikusai. A katonaságnál természetesen nem nézhették jó szemmel a versfaragó és sokat olvasó egyszerű katonát, az irodalom arisztokratikus emberei pedig gúnyt űztek belőle. Ehhez járult a terhes katonai szolgálat, mely egész napját igénybe vette, s szegény Kónyi éjszaká-

[1] »Ha Plutarchust, Homerost, Vergiliust, Xenophont és más historicus könyveket forgatok szemem előtt, melly terhessen nyomja szivemet, hogy az én Nemzetemről (noha méltó volna) illyetén könyveket nem halhatok« Magyar hadi román-ja előszavában.

[2] Ártatlan mulatság czimű munkája végén: Epikurusnak élete és böltselkedése. (Buda, 1785.) A mindenkor nevető Democritus második részének végén: Diogenesnek élete, Anacharsisnak élete és Anaxagorasnak élete. (Buda, 1785.)

[3] Várta mulatság (Pozsony, 1774.).

ját volt kénytelen feláldozni irodalmi kedvteléseinek. Sokat is panaszkodik e miatt s ez elhagyatottság sok mindent megmagyaráz munkáiban. A Magyar hadi román végén »Egy szomorodott jámbornak vigasztalására írt versek« czím alatt így panaszolja el szomorú sorsát:

Oh ti magas Egek! mit véltek felülem?
Hogy illy keservesen napjaimat élem,
Üldözik irigyim ártatlan személyem.

Istentül s embertül jaj el-hagyattattam,
A földnek poráig már le-nyomattattam,
Ellenségeimnek körmökben akadtam,
Méltatlan szégyenre s bünre kárhoztattam.

Keserves bus szivem vérrel verijtezik,
Mint a zápor eső szemem ugy könyvezik,
Lelkem is a Stykzen majd által evezik,
Az egek panaszim hogy ha fel nem veszik.

Mivelhogy többek közt jámbor s bátor voltam,
Dolgomban eljárván az igazat szóltam,
Az illetlenséget méltán panaszoltam,
Ellenségeimre soha nem szorultam.

Tisztes személyekkel társaságot tettem,
Szép barátságokban tőlök fel-vétettem,
Mint kitsinytül s nagytul híven kédveltettem,
S ezzel irigyimet reám gerjesztettem.

E panaszok teljesen olyan természetűek, hogy azokat a katonai élet nyomoruságaira kell vonatkoztatnunk. Hogy irodalmi munkássága a katonaságnál kellemetlenségeket fog támasztani, azt Kónyi mindjárt kezdetben sejtette. Egyik munkája előszavában már czéloz erre: »Ha pediglen némellyek (az én rendemből valók) megütköznének azon, hogy a mi terhes hivatalunkban az illyetén foglalatosságokra, a köteles szolgálatnak megtsorbítása nélkül az időt honnan veszem.« De nyomát találjuk munkáiban annak is, hogy a kritika ellen védekezik. Igy az utóbb említett helyen: »Minekelőtte a jelenvaló munkának leírása véget tollamhoz nyúltam, e mostani kényes világnak könnyen gántsra fakadó tulajdonságát magamban meg fontolván jól általláttam, hogy számos külömbféle itélettel kész és tsak az hibákat lappangva vadászó ész adja magát elő, mellyek munkámat megrostálni kivánják.«

Védekezésének lényege rendesen az, hogy nem akart ő munkájával semmi nagyot, nem szabad tehát azt szigorúan megbirálni. Igy az Ártatlan mulatság előszavában: »Hiszem, talám tsak nem leszsz valaki olly vakmerő irigy, hogy magát a dibdábságban is a hiba fürkézéssel fáraszsza, máskép szabad akaratjában áll.« [1]

E szomorú viszonyok daczára nem keseredik el. Kedélyessége, mely Democritusában olyan eredetileg nyilvánul meg, nem hagyja cserben soha. A kritika maró támadásaival szemben a jó kedvű őrmester hamar feltalálja magát: »Egy szóval ha egyéb okom nem lett volna is ez irásomra, elég az, hogy a szép nemnek egyike ösztönzött erre, mellyet megvetni nagy — — — volna.«

Nehéz dolog volna most még arra vállalkozni, hogy munkásságának megfelelő életrajzot szerkeszszünk; mert olyan keveset tudunk eddig róla, hogy a magyar írók életének legszorgalmasabb kutatója is ezzel kénytelen végezni ismertetését: »Igy vélem én; kutasson tovább az utókor ezen érdemes irodalmi bajnok életének körülményei után.« [2] A könyveihez írt bevezetések, az egykorú írók kedvezőtlen nyilatkozatai s Ányos nehány kevés jelentőségű verse volt [3] az csupán, hol eddig életére vonatkozó adatokat találhattunk. Pedig a munkáiban található szép ismeretek s egészséges gondolkodása megérdemlenék, hogy nagyobb figyelemmel kutassunk életviszonyai után is. Néhány ujabb adat az, melylyel életrajzát most kiegészítem; a mi azonban sok tekintetben elő fogja mozdítani a munkáját annak, a ki behatóbb tanulmányt szentel e czélra. Egy teljesen magyar irodalmi emlék ez a XVIII. századból, melyet a Széchényi Ferencz gondos keze mentett meg az elpusztulástól.

A Széchényi család levéltárában kutatva, érdekes adatokra találtam, melyek a Széchényi Ferencz és Kónyi János között fennállott összeköttetés becses emlékei. Ismeretes dolog, hogy Széchényi a magyar irodalmat kezdettől fogva élénk figyelemmel

[1] Ábelnek Kain által lett halála (Pest, 1775.). Eredeti kézirat a M. Nemz. Múzeum kézirattáraban. (Quart. Hung. 139.)

[2] Szinnyei, Magyar írók, VI. k. 942. l.

[3] 1779. szept. 11. Komárom, 1779 (nem 1778) okt. 26. Buda, 1779 decz. 5. Buda és 1780 febr. 28. Buda. Magyar Minerva, I. k. 146., 148., 159. és 166. ll.

kisérte s annak mívelőit hazafias áldozatkészséggel segélyezte.[1] Már kortársai mint közismert dolgot említik ezt,[2] egyikök pedig »publicus nationis nostrae Hungarae Maecenas« czímmel illeti.[3] Kónyi János előtt nem volt ismeretlen a gróf hazafias buzgósága, s minthogy a maga erejéből nem adhatta ki munkáit, még 1778-ban Széchényihez fordult segélyért. 1782 okt. 29-ikén kelt Kónyinak ránk maradt legrégibb levele, a melyben hivatkozik a grófnak 1778-ban munkája kinyomatását illetőleg tett igéretére s most annak megvalósítását kéri. A levél szövege a következő:

Nagy Méltóságú Gróf, Kegyelmes Uram s Patronusom!

Nagyságodtól alázatosan botsánatot kérek, hogy még-is írásommal terhelni bátorkodom; de minthogy Ganganelli Levelei magyarban, már valahára a Censurán, noha minden igazitás nélkül, által keltek; és mivel 20. dik Augustus 1778 Zimányi Fiscalis Uram levele által bizonyossá tett kegyes igéretiben bizakodván, hogy tudniillik: Ganganelli Leveleinek ki-nyomtatásira 110 forintokat nagy kegyelméből resolválni Nagyságod méltóztatott; mostanság tehát tsak azért esedezem alázatosan, hogy ha Nagyságod a nyomtatás eránt való parantsolatját írásban elküldeni nem terheltetnék, hogy a Typographus azontul hozzá kezdhetne.

Légyen az a szerentsém, hogy e tsekély érdemű munkátskámmal kedvet leljek Nagyságodnál, a ki mély tiszteletemnek buzgóságával vagyok Nagyságodnak Legkisseb szolgája

Fejérváron, 29 Octobris 1782.

Kónya János m. p.
Strása-Mester
Gr. Anton Eszterházi Regiment.

U. I. Hogy ha Zimányi Fiscális Uram már Nagyságodnál nem volna, tehát alázatosan könyörgök a botsánatért, hogy ezen Gróf Vitzai ő Nagyságának küldött könyvetskéimnek által méltatásáért instálok Nagyságodnál.

[1] L. Széchényi Ferencz rövid életrajzában. Magyar Minerva. I. évf. VIII. lap.

[2] Tertina 1799-ben: »Luculentissima eiusdem liberalitatis exempla meritissimis patriae nostrae civibus Kissio, Kovachichio, Valyio et aliis exhibita palam faciunt«. Dományi 1803-ban: »A qua multiplici scientiarum genere exculta litteras et litteratos non tantum amari scimus, sed et protegi«. 1812-ben Dietrichstein gróf: »Der erhabene Schutz, den Euer Excellenz bekanntermassen den Wissenschaften und Künsten gewähren.« U. akkor Rumy: »Euer Excellenz sind als ein Beförderer der Wissenschaften und Künste und als ein grosser Wohlthäter rühmlichst bekannt« stb.

[3] 1815-ben Pap János.

1778 augusztus 20-ika előtt lépett tehát Kónyi először összeköttetésbe Széchényivel, és pedig mint Maecenashoz fordul hozzá, t. i. hogy egyik kiadandó munkájának segélyezésére bírja. Kónyi János már 1778 előtt sem volt ismeretlen ember az irodalomban, eddig megjelent fordításai szép számot tettek ki,[1] s ezek alapján fordult Széchenyihez is, hogy egy ujabb fordításának kiadásában segélyezze.

Széchényi november 23-ikán válaszolt a Kónyi levelére. E válaszból kitűnik, hogy Kónyi nemcsak Viczay grófot, hanem Széchényit is megajándékozta ugyanakkor munkáival.[2] A kinyomatás segélyezése ellen semmi kifogása sincs, csupán a könyvnyomtató nevét akarja tudni, hogy azzal a nyomtatási költségeket illetőleg tárgyalásokat kezdhessen s ennek eredményéről Kónyit is értesíthesse.

Széchényi jelen levele, valamint többi Kónyihoz írt levelének szövege is, levelező-könyvében maradt fönn, hova a gróf minden egyes esetben vagy az egész szöveget, vagy annak rövid tartalmát beiratta.

[1] Szinnyei 1778-ig hét munkáját sorolja fel, t. i. Orfeus és Euriditze (Pest, 1774), Várta mulatság (Pozsony, 1774), Unalmas időkre szabható mulató óra (Pest, 1774 után), Keresztény tudományi elmélkedések (Buda, 1774), Ábel Kain által lett halála (Pest, 1775), Díszes erkölcsekre tanító beszédek (Pest, 1775), és Gellert professornak erkölcsös meséi (Pécs, 1776). Ezek mindegyike német fordítás, a miből kitetszik, hogy Kónyi a katonaságnál tanulta meg a német nyelvet s most ebbéli ismereteit fordításra használta fel. Francziául aligha tudott, mert akkor semmi esetre sem végezte volna strázsamesterséggel. A klasszikus nyelvet és irodalmat azonban ismernie kellett, mert a Magyar hadi román előszavában megemlékezik Plutarchosról, Homérosról, Vergiliusról, Xenophonról és másokról; ebbéli ismeretei természetesen nem sok hasznára voltak a katonaságnál.

[2] Az ajándékul küldött könyveket sem Kónyi nem sorolta fel, sem Széchényi nem említi meg válaszában, a Széchényi könyvtár-katalogusa azonban csak a következő 1782 előtti Kónyi-féle munkákat említi: Várta mulatság (Pozsony, 1774), Gellért professornak erkölcsös meséi (Pécs, 1776), Magyar hadi román (Pest, 1779), Az első hajós (Buda, 1780) és Gróf Valtron (Pest, 1782), L. Catalogus bibliothecae Hungaricae F. C. Széchenyi (Sopron, 1799). Szinnyei ezeken kívül még a következőket ismeri: Orpheus és Euriditze (Pest, 1774), Unalmas időkre szabható mulató óra (Pest, 1774 után), Keresztény tudományi elmélkedések (Buda, 1774), Ábel Kain által lett halála (Pest, 1775), Díszes erkölcsökre tanító beszédek (Pest, 1775), A háládatos protestáns (Buda, 1782) és A mindenkor nevető Democritus (Buda, 1782).

A válasz szövege ez:

1782 november 23. Kőszeg.

Kónyi uramnak Fejérvárra.

Kedves Strásamester Uram! Hozzám botsátott levelit és könyveit nagy köszönettel veszem s egyszersmind valóban örvendek, hogy az jó munkáknak nyelvünkre való fordításával az tudományoknak kiterjesztésén Strásamester Uram szünet nélkül iparkodik. Az Gróff Viczay, a midőn hozzám jön, megtalálja a könyveit. A mi pedig az Ganganelli leveleinek kinyomtatását illeti, kivánnám tudni, mellyik nyomtatóval akarja azokat kegyelmed kibotsátani: hogy magam is annak írhassak és azután ezeránt kegyelmednek szándékomat kinyilatkoztathassam; előre ezen szivességemért kegyelmedtől kivánván, hogy sem az előbeszédben, sem pedig a könyvben sehol is a nevemről emlékezet ne tetetessék, egyéb eránt ajánlás hellett nehezteléssel fogom venni, igaz szivességgel maradván.

Jellemző e válaszban az, hogy Széchényi az anyagi segély fejében viszonzásul adatni szokott magasztaló ajánlásról határozottan lemond. Sőt annyira ismeretlen kiván maradni, hogy nevének teljes elhallgatását követeli Kónyitól. Kónyi annyira engedelmeskedett Széchényi óhajának, hogy a munka előszavában tényleg egy szóval sem tesz említést róla.

Érdekes a Széchényi válaszának eredeti szövege azért, mert a befejezés először más volt s csak utóbb töröltetett. Kitűnik ebből, hogy Széchényi a fordítás kiadási költségeire igért segélyt először meg akarta tagadni, s csak később határozta el magát annak megadására. A törölt befejezés ez:

»A mi pedig a száz forintokat illeti, mivelhogy Pölöskei jószágomnak az idén lett kiváltásakor sok költségeim estenek, azokat mostanában el nem küldhötöm. Más móddal s alkalmatossággal örömest fogom szolgálni, igaz szivességgell maradván.«

Úgy látszik, Széchényinek nem nagy kedve volt az egyszerű strázsamesterrel összeköttetésbe lépni s csak nehezen határozta el magát igéretének teljesítésére. Mindenesetre része volt ebben a kedvezőtlen kritikának, a mely Kónyi irodalmi munkásságáról a Széchényi által ismert körökben támadt. Talán nevének elhallgatását is azért követelte oly határozottan Kónyitól? Van ugyan nyoma másütt is annak, hogy Széchényi ismeretlenül óhajtott az irodalom oltárán áldozatot hozni;[1] de az is bizonyos, hogy

[1] Collin költő emlékszobrára Dietrichstein grófnak névtelenül küld

számos író ajánlását fogadta el, kik a munkáikhoz írt bevezetésekben sok dicsérettel említették a nevét.[1]

Kónyi 1782 deczember 1-én kelt leveléből látjuk, mennyire felbátorította Széchényi válasza. Elmondja, hogy a budai Landerernyomdában akarja munkáját kinyomatni. Miután Széchényi dicsérőleg emlékezett meg fordításairól, előadja, hogy most Barklay Argenisét fordítja s jellemzi a fordítás nehézségeit. Munkáiban főleg az hátráltatja, hogy a katonaélet nagyon elfoglalja s csak éjjel foglalkozhatik az irodalommal. Hallotta ugyan, hogy az Argenist többen is lefordították, de ő még nem látta; s büszkén jegyzi meg végül, hogy somogyi magyar létére utolsó nem marad.

Az Argenis szerzője a skót Barclay János, a ki 1621-ben, halála esztendejében, adta ki azt. A könyv allegorikus rajza azoknak a politikai mozgalmaknak, melyek Franciaországot félszázaddal előbb lángbaborították.[2] Hőse Argenis egy szicziliai király leánya és trónörököse, kinek kezéért két vetélytárs verseng. Heroikus regény tehát tulajdonképen a római uralom előtti korból, de nagy számmal vannak beleszőve terjedelmes politikai fejtegetések.

Az Argenisnek két magyar fordítója is akadt. Az egyik Boer Sándor, kinek könyve 1792-ben jelent meg. Ő azonban az egész munkának inkább kivonatát adta s az eredetinek csaknem egy harmadára szorította. Argenis másik fordítója Haller Sámuel fiskális, kinek munkáját özvegye. Sánkfalvai Steinicher Katalin nyomatta ki 1792-ben Egerben. Alig hiszem, hogy ezek munkáira czélzott volna Kónyi, mert ezek is akkor dolgozhattak, a mikor

100 forintot, mire az 1812 jan. 3-ikán ezeket írja Széchényinek: »Diese edle Gabe und die Art wie ich selbe aus Ihrer Hand erhalten, entspricht ganz den erhabenen Gesinnungen, welche das Gepräge aller Ihrer Handlungen sind.«

[1] Vályi András, Magyarországnak leírása cz. műve (Buda, 1799.) III. kötetében, hol Széchényi Ferencz arczképe is közölve van: »De szabad légyen a Haza előtt megvallanom, hányan vagynak, a kik vagy a nemzeti Nyelv mellett, vagy a szép mesterségekben, vagy más Közjóra intézett külömbféle munkákban foglalatoskodván, Excellentziádnak, mintegy a Haza hasznára szánt Jótéteményeivel élnek? — Boldog az a Haza, a mellynek illy gyámolai vagynak; boldogok azok, a kik illy Méltóságoktól függenek, avagy vezéreltetnek; boldog vagyok én, hogy tsekély munkáimat illy kegyes Jóltévőmnek ajánlhatom.« L. továbbá Budai Esaiás, Magyarország polgári históriájára való Lexicon (N.-Várad, 1804.) cz. művének ajánlását és Rumy György, Monumenta Hungariae II. kötetét.

[2] Beőthy Zs., A szépprózai elbeszélés, II. k. 156. s kk. ll.

ő. Tény azonban, hogy szegény Kónyi munkája sohasem látott napvilágot. Úgy látszik, hogy azon »majd elszenvedhetetlen békességes tűrés«, melyet a versek fordításához szükségesnek tartott, utoljára nála is elfogyott, és munkája elveszett.

Erről szóló levele így hangzik:

Nagyméltóságú Gróf, Kegyelmes Uram!

Nagyságodnak hozzám botsátani méltóztatott betses levelét hogy minő örömmel tsókoltam, azt tsak magamban érzem, de le nem írhatom.

Ganganelli leveleit Budán Michaël Landerer nevű özvegy Landererné nak fija fogja nyomtatni.

Egyébként mindenekben Nagyságodnak parantsolatja szerént igyekezek élni.

Mostanság Barklay Argenist kezdettem el; de oh! melly nehezek a versei! mellyekben én a régi magyar módot (a 4 együtt hangzó Strophákat) megtartani igyekezem: mert tsak ugy vélem, hogy szebb és mesterségesseb négy szót mind kettőt találni. Ah! melly szép munka ez; tsak az kár, hogy nappal hivatalom miatt sohasem dolgozhatom, hanem éjtszaka. Hallottam, de nem láttam, hogy ezt a munkát már sokan fel-vették; ám legyen ugy, én ámbár Somogyi Magyar, de utolsó nem lészek: mert majd el-szenvedhetetlen békességes tűrést kiván a verseknek fordítása.

Töbnyire ki-mondhatatlan örömömet jelentem, hogy még vagyon szerentsém Nagyságodnak kegyelmével árnyékoztatnom, a ki mély tiszteletem mellett nagy hálaadással meg nem szünök lenni Nagyságodnak Legkisseb szolgája.

Fejérváron, 1. Decembris 1782.

J. Kónyi m. p.
Strása-Mester.

Az ügy folytatását képezi Hajnóczy Józsefnek, Széchényi titkárának, deczember 11-iki levele, melyben Landerer pozsonyi könyvnyomtatótól megkérdezi, mily összeget kíván a Ganganelli leveleinek kinyomtatásáért. E levél szövege nincs meg teljesen a Széchényi levelező könyvében, hanem tartalma röviden a következő módon van feljegyezve:

1872 deczember 11. Kőszeg. Landerer nach Pressburg. Soll den Grafen berichten, was er für den Druck der von Kónyi ins Ungarische übersetzten Ganganelli'schen Briefe verlange.

Ugyane levelező-könyv végén találjuk feljegyezve azt is, hogy Landerer deczember 19-ikén válaszolt Hajnóczy levelére, e válasz tartalma azonban nincs közölve.

Egy újévi gratulációja következik erre Kónyinak, melyben megírja, hogy a Ganganelli első íve már elkészült s a könyvnyomtató sürgeti a Széchényi megbízó-levelét.

Nagy Méltóságos Gróf, Kegyes Patronusom!

Örűlök, hogy az Istenségnek nagy jósága életemet annyira szeretvén terjesztette, hogy szerentsém lett magamat azok közé számlálnom, a kik Nagyságodnak háládatos szolgái és szíves tisztelői. Ezen mély tiszteletnek indulatja által fel-gyuladván, e legközeleb fel-tetsző új esztendőnek üdvözlésére emlékezem, és Méltóságod betses életének fen-tartásáért esdeklem buzgokodva az Istenségnél, hogy esztendeit az élet tzéljának leg-külsőb határáig terjeszsze, és mind azon bő áldásokkal koronázza, a mire tsak a Jól-tévő Isten az emberi nemet alkalmatossá tette; hogy Méltóságos úri háza-népe vidulva gyönyörködjék Nagyságodnak hoszú életében; e mellett a Magasságbélinek lelke szálja meg szívét Nagyságodnak, hogy minden igyekezetei s tehetőségei, siránkozó ügyetlen hazánknak gyámolítására, és a terh alatt nyögő lankatt Nemzetünknek könnyebítésére fordíttassanak; nékem pedig szünetlenül arra tzélozzanak fáradozásim, hogy a legelevenyeb hálaadással, a legtiszták szívbéli indulattal, a legmélyeb tisztelettel és a legbuzgób szolgálatnak szerénységével legyek Méltóságodnak leghívebb szolgája.

Fejérváron, 26-dik December 1782.

Kónya János m. p.
Strasa-Mester.

Ganganellinek első arcusa már kijött. A typographus örömest látná Nagyságodnak eránta való levelét.

Hajnóczy erre a Széchényi nevében megírja Landerernek, hogy a Kónyi-féle fordítás kinyomatási költségeire hajlandó 100 forintot adni, a többi költségekre vonatkozólag értekezzék Kónyival. Az erre vonatkozó feljegyzés ez:

1783 január 31 Horpács.

Landerer nach Pressburg. Der Graf wolle ihm auf den Druck der Kónyi-Ganganelli'schen Briefe 100 fl. erlegen, wegen übrigen soll Er sich mit dem Kónyi abfinden.

Kónyi Jánosnak kérdéses munkája 1783-ban jelent meg Budán »Landerer Katalin özvegyének betűivel« a következő czím alatt: »XIV. Kelemen pápának ama nagy emlékezetű Ganganellinek levelei.« A könyv elejére helyezett »Rövid tudósítás«-ban nem emlékezik meg a munka kiadásának körülményeiről, hanem csupán annak tartalmát méltatja, s végül megigéri, hogy »ha ezen tsekély

munkámnak első részét kellemetességgel venni tapasztalandom, tehát a következendőt is utánna botsátani kitelhetőképpen igyekezem.« A munka kelendősége azonban nem lehetett nagy, mert a kilátásba helyezett második kötet sohasem jelent meg.

A lefordított munkát Caraccioli Lajos Antal adta ki francziául, kinek egyénisége s működése méltók a figyelemre. Caraccioli 1721-ben született Párisban előkelő nápolyi családból. Atyja a Law-rendszer következtében teljesen tönkrement s így családjával együtt szegénységre jutott. Miután tanulmányait elvégezte, 1739-ben az oratorianusok kongregációjába lépett. Korán kitűnt a szépirodalom iránti fogékonyságával, vidámságával, szellemességével s főleg utánzó képességével, melylyel mások szavait és gesztusait a csalódásig hűen tudta visszatükröztetni. Miután a vendomei kollégiumot sikerrel elvégezte, a vágy megismerni őseinek hazáját Olaszországba vezette. Neve, szeretetreméltó tulajdonságai és irodalmi összeköttetései kedvező fogadtatást biztosítottak számára úgy XIV. Benedek mint utódja XIII. Kelemen udvarában is. Utazott Német- és Lengyelországban, a hol Rewski herczeg gyermekeinek nevelője lett. Ennek révén élethossziglan járó 3000 frank évi jövedelemhez jutott, melyet a lengyel forradalom kitöréséig rendesen megkapott. Hálából megírta a család egyik kiváló tagjának, Rewski Venczelnek, életrajzát. Hivatása végeztével visszatért Franczíaországba, a hol nehány évig Toursban tartózkodott s végül Párisban telepedett le. Csekély jövedelme ekkor már nem volt elég fentartására s kénytelen volt irodalmi munkássággal pótolni a hiányokat. E téren aztán bámulatos tevékenységet fejtett ki. Mindazonáltal ő maga sohasem élvezte a jólétet és 1803-ban teljesen szegényen halt meg Párisban.

Munkáiban mélyebb gondolatokat vagy szép irályt nem találunk; tartalmuk azonban mély vallásosságról és egészséges erkölcsökről tesz tanuságot. Legnagyobb részt olyan világosan vannak megírva, hogy bárki is könnyen megértheti. Ennélfogva főleg a vidéki papság előtt örvendtek nagy tekintélynek, kik szónoki beszédeik számára alkalmas anyagot találtak bennük, sőt gyakran szóról-szóra vettek át belőlük részeket. Számos olasz és német fordításuk van, sőt angolra is fordítottak belőlük.

Munkáinak számát nehéz volna megállapítani, mert csaknem mindegyik névtelenül jelent meg; mégis körülbelől 52-re

teszik azokat. Az első 1751-ben jelent meg la Hayeben e czímmel: »Dialogue entre le siècle de Louis XIV. et le siècle de Louis »XV. Az utolsó munkája, Paris, métropole de l'Univers, Párisban 1802-ben került ki a sajtó alól.[1] A legnagyobb feltünést Ganganelli leveleinek kiadásával keltette, melyek magyar fordítója Kónyi János volt. Már ezt megelőzőleg foglalkozott XIV. Kelemen pápa életével s 1775-ben Párisban »Vie du Pape Clément XIV.« czímmel kiadta az életrajzát. E munkát már a következő évben »Das Leben des Pabstes Clemens des XIV.« (Frankfurt, 1776) czímmel lefordították németre, s ugyanakkor jelent meg olasz fordítása is. Magyarra 1835-ben fordította le Kováts Péter református pap.

A Ganganelli leveleinek eredeti czíme: »Lettres intéressantes du pape Clément XIV.« (Páris, 1775 és 1776, két kötetben.) Kedves bölcseleti elvek, erkölcsi toleranczia, eszélyes illemszabályok, helyes izlésről tanuskodó irodalmi útmutatások alkotják e levelek általános jellemét. Ha hozzáveszszük, hogy ezek egy olyan pápa tollából kerültek ki, a ki nem csupán Francziaországban, de másutt is nagy népszerűségnek örvendett, úgy meg fogjuk érthetni e munka általános kedveltségét. A kritika kétségbe vonta hitelességüket, tényleg azonban annyira magasabb színvonalon állanak Carraccioli összes munkáinál, hogy nehéz azokat neki tulajdonítani. Felszólították, hogy mutassa be az eredeti leveket, s 1777-ben ki is nyomatta azokat. E kiadásról azonban az volt az általános vélemény, hogy nem egyéb, mint a franczia szöveg olasz fordítása. Caraccioli tehát akaratán kívül szerzője maradt e munkának, ámbár holta napjáig erősítgette, hogy csupán a fordítás érdeme az övé. Mindaddig, míg az illuzió egészen el nem oszlott, a levelek is megőrizték első kedveltségüket. Noha nagyrészt tényleg koholt levelek, van közöttük nehány, melyek kétségkivül Ganganellitől származnak. A hitelesség kérdése vitára is adott alkalmat, s csakhamar megjelent egy ily czímű vitairat: »Le Tartufe epistolaire démasqué en Epître très-familière à M. le marquis de Caraccioli, colonel in partibus, éditeur et comme qui dirait auteur des lettres attribuées au pape Ganganelli.« E vitairatot sokan a jezsuitáknak, Ganganelli ellenségeinek tulajdonították.

Ganganelli élete és működése érdemes volt arra, hogy

[1] Michaud, Biographie universelle, VI. k. 643. s kk. ll.

Caraccioli annak hosszabb tanulmányt szenteljen. 1705 okt. 31-én született a Rimini melletti St. Arcangeloban. A riminii jezsuitáknál és az urbinoi piaristáknál tanult. 1723 máj. 17-én belépett az urbinoi minoriták közé s tanulmányai végeztével több helyen tanította a theologiát és filozofiát. XIV. Benedek pápának kedves embere volt és XIII. Kelemen alatt 1759 szept. 20-án biborossá lett. Kezdetben nagyon kedves embere volt a pápai udvarnak, midőn azonban a pápai politikával ellenkező álláspontot foglalt el, kegyvesztett lett és azontúl teljesen mellőzték. XIII. Kelemen halála után a biborosok két pártra oszlottak. Az egyik rész olyan pápát akart, a ki XIII. Kelemen szellemében uralkodjék tovább; a másik azonban mindenáron ki akarta békíteni a szent széket az ellenséges királyi udvarokkal. A franczia udvar előre is óvást emelt mindazon biborosok megválasztása ellen, kik a Párma elleni tanácskozásokon részt vettek. Ilyenformán csak öt megválasztható biboros maradt s a biborosok ezek közül 1769 máj. 19-én Ganganelli Lőrinczet választották meg.

Ganganelli mindjárt uralkodása kezdetén üdvös reformokat léptetett életbe a közigazgatás és államgazdaság terén. Ő alapította a vatikáni múzeumot s nagy pártfogója volt a tudósoknak, tudományoknak és művészeteknek. Az összes európai udvarokkal személyes összeköttetésbe lépett és a népszerűtlen jezsuitákat egészen távol tartotta magától. Békés politikájával visszaszerezte a szentszéknek Avignont, Benaissint, Beneventet és Pontecorvot. Végül az európai udvarok sürgetésére 1773 jul. 21-én »Dominus ac redemptor noster« kezdetű bullájával eltörölte a jezsuita rendet. A kiállott izgalmak következtében már előbb súlyosan megbetegedett és 1774 szept. 22-én meghalt.

A Caraccioli által kiadott leveleket már 1776-ban lefordították németre »Briefe (merkwürdige) des Pabstes Clemens des XIV. (Ganganelli)« czím alatt s Kónyi is valószinűleg a német fordítást használta fel munkájához. Előszavában ő is megemlékezik azon vitáról, mely Franciaországban a levelek hitelessége körül folyt s minden habozás nélkül elismeri azok hitelességét.[1]

[1] »Jóllehet ezen levelek eredetképpen olasz nyelven irattattak, de gróf Caraccioli, ki ezeket összegyűjtötte, Frantzia nyelven adta ki; mire nézve is már az eredetnek neve erre száll. Ezeknek pedig Ganganellitől való igaz származásit ez is erősíti, mivelhogy egy angliai író felőlök így emlékezik mond-

Hogy e levelek eredetét s elrendezését megmagyarázza, a saját bevezetése után a Caraccioli bevezetését is közölte. Eredetükre nézve Caraccioli azt állítja, hogy Ganganelli tisztelőitől, barátaitól szedte össze azokat,[1] a mi nem nagyon bizonyít eredetiségük mellett, mert ki hinné, hogy egy-két év leforgása alatt valaki különböző személyekhez írott több száz érdekes levelet szedhessen össze. Még jobban megingatja a hitelesség kérdését a sorrend és indokolása; az u. i. nem időrendi, hanem tanító és mulattató levelek egymásutánja, mely élvezhetővé akarja tenni az olvasást.[2]

Kónyi a Ganganelli leveleknek első kötetét fordította magyarra, a második kötet lefordítását kilátásba helyezte ugyan, de tényleg nem jelent meg. E kötet 454 oldalra terjed, miből 18 oldal esik a bevezetésekre. Összesen 98 Ganganelli-féle levelet foglal magában. Mindannyian magánlevelek Ganganelli barátaihoz, ismerőseihez s olyanokhoz intézve, kik tanácsért hozzá folyamodtak. Egyeseket még mint Szent Ferencz-rendi szerzetes, másokat biboros korában írt. Tartalmuk nagyon változatos. Igy Quirini biboroshoz a szentírás tanításáról, egy toskánai nemeshez a gyermeknevelésről, San-Severo herczeghez a természettudományok jelen állásáról, egy herczegi gyóntatóhoz hivatása nehézségeiről, egy noviczius mesterhez szerzetesi kötelességeiről, egy herczegkisasszonyhoz a földi boldogságról stb. ír.

A nagy népszerűség, melynek Ganganelli csaknem mindenütt örvendett s a Caraccioli által kiadott levelek közkedveltsége bírta Kónyit azok lefordítására. Nálunk azonban nem érvényesült e

ván: »Noha gróf Caraccioli egy derék okos ember is, mindazonáltal közel sem alkalmatos illy ékes leveleknek kitalálásokra, mint a mellyeket Ganganelli itt ír.« Annakokáért némellyek igen ártatlanul vádolják Caracciolit ezzel, hogy ezen leveleknek kikoholója ő lett légyen.«

[1] »Ezek felett majd mind többnyire ismeretes személyeknek irattattak; mellyeket is rész szerént egy bizonyos szerzetestől, ki azokat szorgalmatossan öszve kerestette, rész szerént a megholt Pápának némely jó baratitól, rész szerént egy nagy nevezetű személytől, ki Olaszországban jeles érdemeket visel, rész szerént pedig valamely Érsektől, ki minden okaira nézve méltóságos tiszteletet érdemel, szedtem vala öszve.«

[2] »Ezen leveleket nem mindenütt az idő forgása szerént rendeltem, hanem némellykor a fel-váltásra is tekintettem, úgy hogy az olvasó az erköltsi levelek után fel-ébresztőket is olvashasson. Hogy valamelly könyvnek kellemetessége légyen, tehát annak a virágtőhöz kell hasonlíttatni, nem pedig éppen egyenlőnek lenni.«

munka azért, mert a levelek szellemének befogadására alkalmas olvasó-közönség hiányzott; de nem érvényesülhetett már azért sem, mert Kónyi munkáját azok, kik a Ganganelli-leveleket érdemük szerint méltányolhatták volna, nem olvasták.

Széchényi kezdettől fogva jóindulatú pártfogásába vette Kónyi vállalkozását egy részt azért, mert már akkor örömmel munkálkodott a magyar irodalom fellendítésén, de meg azért is, mert családi hagyományaihoz híven szívén viselte a vallásos szellem terjesztését.

A munka lefordításához Kónyi 1778-ban fogott hozzá, 1782-ben már a czenzurán is átjött s ugyanez év végén a nyomdában volt. 1783 elején készen kellett lennie az egésznek, mert junius 15-én Széchenyi kész példányokról beszél Kónyihoz intézett levelében. Ezt meg kellett előznie egy Kónyi-féle levélnek, mely a Széchényinek küldött Ganganelli-levelek sorsáról tudakozódik, ez azonban nincs meg a Széchényi levéltárban. A gróf válasza ez volt:

1783 junius 15. Horpács.

Kedves Kónyi Uram! Az Hollósi Canonok Urtól küldött Ganganellinak 16 Exemplarissát még nem vettem: az könyvnyomtató eránt pedig ezen, ha kegyelmednek tetszik őnékie általküldendő levelemnek erejével ő kegyelmét bizonyossá teszem, hogy az megigért száz forintot le fogom fizetni. Továbbá azt is adhatja hírré kegyelmed a könyvnyomtatónak, hogy ha említett száz forintnak letételét mindnyárast kiványa, Exactoromnak Zimányi Jánosnak ide Horpácsra írjon. Ez azonnal erről meg teszi a rendelést. Többiben pedig tiszta szívemből kivánom, hogy ezen munkának jó folyamatja légyen.

Egész közelről határozza meg a Kónyi-féle fordítás megjelenési idejét Széchényi 1783 szept. 5-ikén kelt levele, melyben értesíti Kónyit, hogy az ápr. 20-ikán Hollósi kanonok által átküldött példányokat levelével együtt megkapta és a nyomtatási költségekre igért száz forintot már elküldette. Kónyi itt említett levele az előbb említetthez hasonlóan nem maradt meg a Széchényi levéltárban. Széchényi válaszának a szövege ez:

1783 szeptember 5. Czenk.

Kónyi Strásamesternek az M. Gróff aláírásával.

Kedves Kónyim! Még 20-dik Aprilisban irott kegyelmednek levelit az könyvekkel együtt tsak mai napon vettem. Valamint

pedig énnékem kedvessek vóltak, úgy reménlem, hogy Zimányi Exactorom a száz forintokat kegyelmednek megküldötte, a ki szüntelen maradok.

A Ganganelli-ügy befejezését képezi Kónyi szeptember 21-ikén kelt levele, melyben köszönetet mond a grófnak nagylelkű támogatásáért. Ebben a levélben Kónyi már mint házas ember szerepel, s úgy látszik, azért óhajt személyesen találkozni Széchényivel, mert a katonaságtól készűl megválni s a gróf szolgálatába szeretne jutni. A levél szövege a következő:

Nagyméltóságú Gróf, kegyes Patronusom!

Nagyon örűlök, hogy már valahára, tévelygő Ganganellim, kézre akadott, de örömöm ennél-is inkáb tetéztetik azon, hogy Nagyságod betses levelének tsókolására, még tovab-is szerentsém lehetett, mellyre érdemem elégtelen.

Különös kegyességebéli ajándékját, a 100 forintot, nagy hálá-datossággal vévén, azokat azontúl a Typographusnak Budára küldöttem, és ezenbéli köteles meg-hálálásomat, ámbár méltán való tökélletességgel nem-is, de gyenge szívemnek ki-telhetőb buzgóságából Exactor Uramnak még 24-dik Juliusban küldött levelem által tettem. Adná az Isten, hogy valaha tselekedettel-is, és nem tsak puszta szóval lehetnék Nagyságodnak kedves tellyesítő szolgája. Addig-is, míg ez meg léend, óhajtom Nagyságodnak Tsokonyában leendő mulatozását meg-tudni, hogy hitvesemmel együtt kegyes kezeinek tsókolására 3 vagy 4 napi szabadságomnak el-nyerése után, siethetnék, mert azt valójában meg-vallom, hogy mindenek felett én vagyok Nagyságodnak leghíveb tisztelő szolgája.

Nagy-Harsányban, 21. Septembris 1783.

Kónyi János m. p.
Strása-Mester.

Kónyi minden esetre szép reményeket fűzött a Széchényivel való találkozáshoz. Személyesen akart előtte megjelenni feleségével együtt, egyrészt hogy a gróf anyagi támogatását kellő formában megköszönje, de másrészt arra is czélzott, hogy irodalmi terveivel megismertesse s ezek iránti érdeklődését felkeltve, további segélyezésre bírja.

Széchenyi válasza nem volt kedvező. Rövid levelének szövege ez:

1783 október 3. Czenk.

Kónyinak Nagy-Harsányba az Méltóságos Gróff aláirásával.

Kedves Kónyim! Hogy az Ganganelli leveleknek kinyomta-

tására kegyelmednek szolgálhattam, örűlök ; de Csokonyára ez idein, más foglalatosságim miatt, éppen nem mehetek. Szüntelen maradván kegyelmed jóakarója.

E visszautasítás okát nagyon könnyen megmagyarázhatjuk. Széchényi ez időben határozta el magát arra, hogy állami szolgálatba lép s az adminisztraczionalis ügyek tanulmányozása minden idejét igénybe vette.

Naplójában szorgalmasan összeírta azon datumokat, melyek II. József alatti politikai szereplésére vonatkoznak s a melyekből hű képet alkothatunk mindezekről. 1783 augusztus 17-ikén neveztetett ki Horvát-, Szlavón- és Dalmátországok báni helytartójává, s október 20-ikán foglalta el nagy ünnepélyességgel Zágrábban méltóságát.[1] 1785 február 11-én értesítette gróf Eszterházy kanczellár, hogy II. József az újonnan alakított zágrábi kerület élére őt szemelte ki, mivel azonban a hazai törvények iránti tisztelete e kitüntetés visszautasítására bírta őt, elvesztette állását és helyébe Skerlecz neveztetett ki.[2] Április 28-án már ujból hivatalt vállalt, akkor neveztetett ki u. i. Tolna vármegye főispánjává és Baranya, Somogy, Verőcze és Szerém megyék adminisztrátorává.[3] E sok gonddal járó s felelősségterhes álláshoz számos más birászkodási és közigazgatási megbízatás járult, melyek figyelmét és tevékenységét a legnagyobb mértékben igénybe vették. Végre kimerűlt a folytonos munkában, betegséget is szerzett működése közben, s II. József ujításaival szemben viseltetett állandó ellenszenve és aggodalmai arra birták, hogy lemondva hivataláról 1787 május 23-án hosszabb külföldi útra induljon.[4]

Kónyi tehát a legrosszabb időben akart Széchényivel szorosabb összeköttetésbe lépni, terveit megsemmisítette a Széchényi életében beállott fordulat. De e kedvezőtlen eredmény daczára sem akart megválni Széchényitől. Ha irodalmi munkásságának gyámolítására nem bírhatta is rá, legalább annyit akart elérni, hogy hivatali méltóságának tekintélyével katonai pályáján elősegítse. Elpanaszolja, hogy már kilencz esztendő óta strázsamester s reménye nincs a katonai élettől való szabadulásra ; legyen tehát szó-

[1] Gróf Széchenyi Ferencz naplója, 242. és 306. l.
[2] U. ott, 54. l.
[3] U. ott, 121. l.
[4] U. ott, 156. l.

szólója előljáróinál,[1] hogy valamiképen előbbre jusson. E kérését tapintatosan egy ujévi gratuláczió keretén belől adja elő a következő módon:

Nagy Méltóságu Gróf, kegyes pátronusom!

Nem tsak a szer felett való kegyelem tételek, mellyekre Nagyságod érdemetlen szolgáját méltoztatni tetszett, hanem valami természetbéli szíves hajlandóság Nagyságodat mindenkori emlékezetemben rémletteti; minek okáért örülök, hogy ha olly mód adatik-elő, a melly által alázatos tiszteletemet eleibe terjeszthetem; a mint is a mostan legközeleb elő-forgó ujj esztendő lévén alkalmatosságom, kivánom szivembűl, hogy a mennyei gondviselés terjeszsze Nagyságodnak életét az időknek legkülsőb határáig, a mennyei áldások minden szempillantásban örömmel váltattassanak-fel Nagyságodnak Méltóságos uri házán, a békességgel és szeretettel való követés tsokolják egymást mindenütt, a merre Nagyságodnak parantsolatja ki-hat, és minden fel-tételei idvességes előmenetellel koronáztassanak, hogy őseitűl nyert példás hire neve, még annyi ezer ditső-poltzokra emelkedjen-fel, és hazánk fijai ditséret-mondásra és áldás kivánásra nyissák-fel szájjokat a Szétsenyi név említéssel, mellyet tiszta szivembűl ohajtván azért is esdeklek alázatossan, hogy Nagyságodnak kegyelmében tovább is fenn-maradhassak, a ki szüntelen való mély tisztelettel vagyok Nagyságodnak alázatos szegény szolgája

Nagy-Harsányban 6-ta Decembris 1783.

Kónyi m. p.
Strasa-Mester.

Alázatosan botsánatot kérek, hogy a tsekély munkátskámmal udvarolni bátorkodom.

Hogy ha Nagyságod a Proprietariusunkal vagy más rajtam segithetővel szemben léend, kérem alázatosan emlékezzék meg rolam, és egy két szóbul álló recommendatzioját ne fogja meg tőlem, mivel az életből ki nem szabadulhatok, sem feljebb nem segittetem, mert az atyafiságos recommendatziok által, mindenkor hátra kell maradnom, noha már 9 esztendős Strasa Mester vagyok, mindenkor híven s igazán szolgáltam.

E levelére Kónyi, úgy látszik, nem kapott választ s a Szé-

[1] Kónyi János a mai 34. számú kassai gyalogezredben szolgált, melyet 1733-ban Kökényesdi László ezredes állított fel, mint magyar hajdú ezredet. Az ezred első székhelye Pest és Debreczen volt, 1781 óta azonban főleg Fejér, Veszprém stb. vármegyékből toborzott. 1757-ben Comoban állomásozott, innen 1763-ban Königgrätzbe, 1775-ben Prágába, 1780-ban Sopronba, 1786-ban pedig Székesfejérvárra került. Gróf Eszterházy Antal 1780-ban lett az ezred tulajdonosa s hosszú időn át az ő nevét viselte. Wrede A., Geschichte der k. und k. Wehrmacht I. k. 359 s kk. ll.

chényi közbenjárására bekövetkezendő előléptetést is hiába várta. Más módját eszelte tehát ki a szabadulásnak. Obsitért folyamodott s pártfogót keresett, a ki a szegény obsitos katonát szolgálatába fogadja. Nagy gondot okozott a katonai élettől való megválás Kónyinak már azért is, mert nem csak magáról kellett gondoskodnia, hanem feleségéről is. A Széchényi Ferencz levelezőkönyvében nyomára találunk annak, hogy már 1784 április 9-én hozzá folyamodott valami állásért, a gróf azonban elutasította kérelmével. Az erre vonatkozó feljegyzések a következők:

1784 április 9. Győrről. Kónyi János obsitot kérvén, ez ő nékie két embernek állitásával resolváltatott, udvari tisztséget tehát kér az Méltóságos Grófftól.

1784 április 16. Győrré. Tisztjeinek számát nem öregbíthetvén, kivánt választot nem adhat.

Megújítja e kérését 1784 szeptember 17-én kelt levelében, melyben egy ujabb kéréssel is fordúl a grófhoz. Két rekrutát kellett ugyanis maga helyett állítania, mivel azonban erre elegendő pénze nem volt, Széchényit kérte gyámolítására. E levél tartalma az említett levelező-könyvben fel van jegyezve, de egész terjedelmében is megmaradt.

Nagyméltóságu gróf, kegyelmes patronusom!

Mivel a bölts végezésnek ugy tetszett, hogy könyörgésemet meg-halgatván, mostani sanyaru életemnek majdani végére vezéreljen: mert már resolutiom el-érkezett, hogy két embernek egész mondérban való állításával obsitomat nyeréndem; mire végre már egy recroutát állitottam is, de még egy hátra vagyon; mostani sorsomhoz képest pedig az illy summás költségre gyenge vagyok: annakokáért mély alázatossággal instálok Nagyságodnál, ne tekintse vélem kegyelmesen közlött, nagy kegyességeit, hanem mostani sajnos ügyemet szivére vévén nyujtsa segedelmét. Ebbéli könyörgésem annyival is inkáb buzgób, mivel a melly Uraság kenyeremet igérte, most már az is szabadozik, hogy tisztjei között vacantia nem volna; igy tehát dupla nyomoruságra vagyok ki-tétetve, ha tsak Nagyságod (kinek ezer módja vannak) nem könyörül rajtam, tsak bár addig is, Sopronban vagy más helyen akarmi tisztjévé tenni, miglen az Isten, a ki az ő szegényeit is megvigasztalni szokta, valamelly modot mutat. Erre kegyes parantsolatját Nagyságodnak epekedve várom, a ki mély tisztelettel kaptsolt hálaadással meg nem szűnök lenni Nagyságodnak legkisseb szolgája

Győrben, die 17-a Septembris 1784.

Kónyi János m. p.
Strasa-Mester.

A gróf válasza most ujból rosszúl ütött ki Kónyi számára, mert a levelező-könyvben ezt olvassuk :

A környülálló dolgok miatt nem segithet sok költsége lévén, tisztjévé sem teheti.

Valószínű azonban, hogy e válasz daczára is segitett rajta Széchenyi, mert a Kónyi-féle levél hátlapján ez áll : Kónyi János szolgálatért kér, mellyet meg is nyert. Hogy mikor és hol telepedett meg Kónyi a katonaságtól való elválása után, azt megállapítani nem tudtam ; hanem a következő adatok talán közelebbi utbaigazításokat adhatnak annak, a ki tovább szándékozik kutatni

A Kónyi és Széchényi közötti összeköttetés ezzel nem szakadt meg, egy esemény ujra közelebb hozta őket egymáshoz. Széchényi nemes buzgalmának a hire a legtágabb körben elterjedt már ekkorra a hazában, a méltóság pedig, melyet elfoglalt, bizalmat és reményt gerjesztett mindazok szívében, kik ugyancsak a magyarság ügyében buzgólkodtak. Ez utóbbiak közé tartozott Tessedik Sámuel szarvasi lutheránus pap, a ki életét és munkásságát a hazai mezőgazdasági viszonyok javitásának szentelte, s ez ügyben irott egyik kiváló munkáját 1784 november 10-én a következő levél kiséretében küldötte meg Széchényinek :

Gnädigster Graf und Herr !

Euer Hochgräfliche Excellentz stehen auf einen erhabenen Posten, und machen sich das grösste Vergnügen daraus, zur Erfüllung patrioticher Wünsche für das Wohl des Vaterlandes thätig mitzuwirken. In dieser frohen Ueberzeugung erkühnet sich mein Landmann Euer Hochgräflichen Excellentz unterthänigst aufzuwarten. Er enthält freylich nur einen kleinen Theil meiner Wünsche ; bleiben aber diese unerfüllt, so mögen die übrigen immerhin ruhig schlafen, denn sie sind, so oft sie erwachen, von je her und immer noch—Hektik meiner Secle.

Ich bin mit tiefsten Respekt
Euer Hochgräflichen Excellentz

unterthänigster Knecht
Samuel Theschedik
Ev. Pfarrer zu Szarvasch.

Szarvasch, den 10 November 1784.

Tessedik Sámuel 1741-ben született. Atya evangelikus pap volt s fiát szigorú erkölcsökre nevelte. Atyjához hasonlóan ő is papi pályára lépett s apósa halála után a szarvasi egyház papjává

lett, mely állását közel félszázadon át viselte. Nem annyira papi működésével szerzett azonban babérokat, mint a magyar nemzeti műveltség hathatós emelésével. Munkásságát főleg a földmíves osztály sorsának javítására szentelte, melynek állapota akkor Magyarországon nem felelt meg az emberi méltóság követelményeinek. Meg volt győződve róla, hogy a parasztság tisztultabb vallási nézeteivel együtt kell járnia a munka tökéletesebb megismerésének és az ennek alapján szabályozott tevékenységnek, ha ez osztály nyomorúságán maradandóan segíteni akarunk. E kettős irányban kezdette meg tehát működését. Elméletének megismertetése czéljából 1784-ben Pesten kiadta következő munkáját: »Der Landmann in Ungarn, was er ist und was er seyn könnte, nebst dem Plane zu einem regulirten Dorfe.« Ugyanez másodszor Pozsonyban a következő czímmel jelent meg: »Oekonomisch-physikalisch-statistische Bemerkungen über den gegenwärtigen Zustand des Landwesens in Ungarn, besonders in den Gegenden der Theiss.« De nemcsak az elmélet terén munkálkodott, gyakorlatilag is igyekezett eszméit megvalósítani. Schubart, Meyer és mások útmutatásai nyomán meghonosította a lóheretermelést, az istállógazdaságot s általában véve a rendszeres gazdálkodást. Ugyanazon alapelvekből indult ki, melyeket távol tőle Pestalozzi hirdetett, t. i. hogy a népet nagyobb szorgalom és fokozott tevékenység által kell megjavítani. Mint gyakoratilag gondolkozó pap az embert természete szerint nem csupán elmélkedésre látta teremtve, hanem tevékeny munkára. Törekvéseit azonban a parasztság körében, mely egyáltalán minden ujítást bizalmatlanúl fogadott, csak nehezen tudta érvényre juttatni.

Németországi utazása alatt, hol tudósokkal, pedagogusokkal és elismert tekintélyü gazdákkal lépett összeköttetésbe s a helyi pedogogiai és gazdasági viszonyokat tanulmányozta, megismerte a gondviselésére bízott 14 iskola berendezésének czélszerütlenségét. II. József által a Pozsonyban székelő Schulcommission tagjává nezeztetvén ki, az iskolaügy terén több reform életbeléptetését kisérlette meg. Először csak kisebb dolgokon kezdte, de ezek sikerültével tágabb körre terjeszkedett ki Földesuraitól hat hold müveletlen földet kapott ajándékba, melyen a saját költségén jól felszerelt gazdaság iskolát rendezett be, s ebben négy éven keresztül ingyen tanított. Ily módon a saját költségén az első gazdasági ipariskolát

állitotta fel Magyarországon. Ez iskolában a rendszeres gazdaság minden ágában oktatást adott: a mesterséges rétmüvelésben, az istállógazdaságban, a konyhavetemények termelésében, a gyümölcsészetben, lóheretermelésben, méhészetben, selyemtermelésben stb. A dolog jól ment és Tessedik tanitványainak száma csakhamar megütötte a 900-at. Az első siker által felbátoríttatva az intézetet később kibővitette. A virágzás azonban csupán addig tartott mig az intézetnek pártfogói akadtak. Ezek fogytával fokozatosan hanyatlott és 1798-ban be kellett egy részét szüntetni. Később az állam vette kezébe az ügyet s Tessedik csupán tanári minőségben folytatta működését. 1820-ban halt meg papi tisztének végzése közben.[1]

Életrajzát 1873-ban adta ki Zsilinszky e czím alatt: »Teschedik Sámuel önéletirása. Eredeti német kéziratból fordította és kiadta Zsilinszky Mihály.« Az eredeti czíme ez: »Das Leben (und die Meinungen) eines evangelischen Landpfarrers zu Szarvas, in dem Békescher Comitat in Ungarn, Samuel Teschedik, statt der fünfzigjährigen Jubileums-Festivität, von ihm selbst geschrieben in dem Monat December 1817 und in d. M. Januar u. Febr. 1818. u. im M. Jan. 1819.« Ez életrajz igazolása annak, hogy Teschedik II. József korába való ember volt. Felvilágosodott, szabadelvű és munkás ember, ki a fejedelem törekvéseit nem csak helyeselte, hanem a maga körében gyakorlatilag is törekedett megvalósitani. Munkaköre főleg a tanügy és az ország gazdasági helyzetének megjavitására terjeszkedett, s ennek megfelelően sürgette a humanizmus mellett a reális tanok behozatalának szükséges voltát az iskolákban. Első nyomtatásban megjelent munkája a Landmann, ezenkivül Zsilinszky még 17 nyomtatásban megjelent müvét sorolja fel. Kéziratos munkáit is hozzávéve, összesen 135 müvét ismerjük,[2] melyeknek már száma is tiszteletre méltó szorgalmas iróra vall, tartalmuk pedig Tessedik emberbaráti törekvéseinek legszebb termékei.

A Landmann teljes czíme: Der Landmann in Ungarn was er ist, und was er seyn könnte; nebst einem Plane von einem regulirten Dorfe.« Az egész munka 216 lapra terjed s a végéhez csatolt mellékletet Weinman pozsonyi rézmetsző készitette. Elő-

[1] Wurzbach, Biographisches Lexikon 44. k. 32—35. ll.
[2] Id. m. 123—138. ll.

adja benne az író, hogy II. József törekvései helyesek, meg kell azonban még ismernie a magyar földműves osztály állapotát, hogy azon kellőleg segíthessen. A parasztság nyomoruságos sorsának főokai: a királyi rendeletek meg nem értése, a gazdasági iskolák hiánya és a természettudományokbani járatlanság. Ezekhez járul több helyhez kötött baj, melyeket általános rendeletekkel nem is lehet megszüntetni. Ilyen bajok a parasztok velük született fogyatkozásai, a falvak kedvezőtlen fekvése, mezőgazdasági ipar hiánya, a népies előítéletek és a külföldi gyárak bénító befolyása stb. A falusi gazdálkodást tehát szabályozni kell: a falvak tervszerüen építendők, a parasztok felvilágosítandók, közölni kell velük a királyi rendeleteket, a papok pedig alkalmi beszédekkel hassanak a nép felvilágosítására stb.

A Landmann a franczia fiziokratikus iskola szellemében van megírva: hangsulyozza a mezei gazdaság és a földművelő osztály érdekeinek szükséges ápolását és előmozdítását; de a merkantilizmus eszméit sem mellőzi, sőt bizonyos szempontból helyesebbeknek tartja azokat.[1] A parasztság helyzetét kissé nagyon is komor színben látja azonban, s Schwartner kevéssel később erősen kikel e miatt ellene.[2]

E munkát küldötte Tessedik ajándékul Széchényinek. Széchényi, ki a parasztosztály sorsa iránt őszintén érdeklődött, lelkesedéssel fogadta törekvéseit. Tessediknek irott válaszában megigérte, hogy, ha alkalma lesz, annak elvei szerint fog eljárni. Egyébként gondja lesz rá, hogy a munka magyarra fordittassék s az ő költségén kinyomattassék. A válasz szövege ez:

1785 január 30 Zágráb.

Dankt Ihm. Wenn Er eine Puszta mit Einwohnern anlegen sollte, so wird Er es, insoweit es die Lage zulässt, nach des Landmanns Grundsätzen thun. Diesen wird Er ins Ungarische übersetzen, auf seine Unkösten drucken lassen uud Ihm einige Exemplaren schicken.

A munka magyar kiadásának tervét Széchényi komolyan vette s már 1785 augusztus 31-én megbízza Bartsch bécsi könyvkereskedőt, értekezzék Junker bécsi rézmetszővel a Landmann mellékletének ügyében. Az utóbbinak külön levelet is ír. Ebben 1000 db.

[1] Kautz, A nemzetgazdasági eszmék 125. l.

[2] Kautz, Id. h.

mellékletről van szó, melyeknek lehetőleg hamar kell elkészülniök. E dolgoknak csak a Széchenyi Ferencz levelezőkönyvében találunk nyomára s az ide vonatkozó feljegyzések ezek :

1785 augusztus 31 Pécs.

Junker. Ueberschicke den Plan vom Ungrischen Landmann. Der Graf möchte gerne 1000 Stücke haben und durch ihn stechen lassen. Soll dem Grafen schreiben, wie bald es seyn kann und was er dazu nothwendig hat. Man wird sogleich Anstalt machen, dass Er das nothwendige bekomme. Hajnóczy.

1785 augusztus 31. Pécs.

Bartsch. Soll ihm obiges geben und den Junker zur Antwort anhalten. Hajnóczy.

Junker szeptember 6-ikán már válaszol a megkeresésre és előadja a grófnak, hogy a rézlap 9 hét alatt elkészül, s a nyomatási költség 29 forint 35 krajczárt tesz ki :

1785 szeptember 6. Bécs.

Junker. In 9 Wochen könnte die Kupferplatte fertig werden. 1000 Exemplare würden Papier und Druckerlohn 29 f. 35. k. kosten. Wie stark die Auflage des Buches seyn wird.

Hajnóczy erre a gróf nevében meghagyja a rézmetszőnek, hogy 500 magyar és 500 illir szövegű példányt készittessen :

Soll es nur machen. Bartsch wird die Unkosten zahlen 500 Exemplare sollen Ungrisch, 500 Illyrisch seyn. Hajnóczy.

E terv azonban csakhamar módosítást szenvedett, mert Hajnóczy október 22-ikén már arról értesíti Junkert, hogy az 1000 darab melléklet csupán magyar szöveggel legyen ellátva :

1785. október 22.

Junker. Soll das beygeschlossene Paquet dem Hofrath Pásztory geben, das Briefporto sich von Bartsch zahlen lassen und die Kupfer zum Landmann von Ungarn 1000 Stücke Ungrisch drucken lassen. Hajnóczy.

1786. január 1-én jelenti Junker, hogy az 1000 darab példány elkészült s a kinyomatási költségek 31 forint 40 krajczárt tesznek ki :

1786. január 1. Bécs.

Junker. Die 1000 Exemplare eines regulirten Dorfes wären zur Ungarischen Auflage fertig. Schliesst davon einen Abdruck bey. Druck und Papier haben gekostet 31 f. 40 k. Bartsch wird den

Transport besorgen. Wie viel Abdrücke zur Illyrischen Auflage nohtwendig sind.

Az illir szöveget illetőleg tett kérdésére Hajnóczy január 3-ikán ujból tagadó választ ad:

1786. január 3. Pécs.

Soll den Illyrischen Titel auf den Plan nicht setzen, bis man Ihm nicht schreibt. Hajnóczy.

Kónyiról 1784 szeptember 17. után hosszú időn át semmi hírt sem hallunk. 1785 október 10-én tűnik fel újból Pécsett s a gróftól anyagi segélyt kér. A levél nincs meg, hanem tartalma a levelező-könyvbe be van jegyezve:

1785. október 10 Pécs.

Kónyi egy pár lovatskára segitséget kér.

E levél arra vall, hogy Kónyi ez idő alatt valamiképen megszabadult a katonaságtól és gazdálkodásra adta magát. Tartalma teljesen igazolja Szinnyei[1] azon feltevését, hogy Kónyi 1785-ben hagyta el a katonaságot és Pécsett telepedett le. Talán az késztette erre, hogy Széchényinek is itt volt hivatali székhelye, s ily módon reménye lehetett arra, hogy vele ujból összeköttetésbe léphet. Ez összeköttetést tényleg megteremtette Tessedik Landmannja. Kevéssel később ugyanis ezeket találjuk Kónyiról feljegyezve:

1785. deczember 18. Sziget.

Kónyi János kér a Conto 5 vagy 6 aranyat. Hajnóczy.

Ez a feljegyzés arra vall, hogy Széchényi valami megbízást adott Kónyinak, melynek elvégzéséért pénzt igért neki s most ebből előleget kér. Ez a megbizás nem lehetett más, mint Tessedik Landmannjának a lefordítása, melyet Kónyi rövid idő alatt be is fejezett.

Ugyancsak Szigetről kelt Kónyi következő és utolsó levele, mely egész terjedelmében megmaradt. Ebben arra kéri Széchényit, hogy Pécsett valószínűleg a Landmann magyar fordításának kinyomtatása körül felmerült zavarokat addig ne intézze el, míg ő Pécsre be nem jön. Különben azt szeretné legjobban, ha pesti könyvnyomtatóval végeztetné el a munkát. Természetesen a Landerer-nyomdára gondolt ekkor, a mely munkái kiadásában mindig olyan előzékeny volt, s ez előzékenységet akarta most valamiképen meg-

[1] Id. m. VI. k. 242. l.

hálálni. A levél keltében megemlített Sziget alatt minden valószínűség szerint Szigetvárt kell értenünk, mert Pécs közvetlen közelében fekszik, de meg azért is, mert Festetics birtok lévén, Kónyi valószinűleg ott kapott szolgálatot. A levél szövege ez:

Kegyelmes uram, kegyes patronusom!

Excellentziadnak kegyes parantsolatja szerént Theschedik levelét alázatosan ide zárom. Mához egy hétre Pétsre bémegyek, és akkor mindeneket el-igazítok, instálok alázatosan, addig is Excellentziád a fizetéssel magát hátra tartóztatni méltóztassék, hogy ez által ne talán még több kára következnék. Én már irtam Pestre, talán 8. nap mulván választ nyerek, ki magamat kegyes gratiájába ajálván véghetetlen hálaadással vagyok Excellentziádnak legkisseb szolgája

Sziget, die 18-a Septembris 1786.

Kónyi m. p.

A fordításnak Kónyi által tervbe vett Pesten eszközlendő kinyomatása nem sikerült, Széchényi mégis csak Pécsett végeztette a munkát. Még az 1786 év folyamán készült el az egész s ily czím alatt látott napvilágot: »A paraszt ember Magyarországban mitsoda és mi lehetne; egy jó rendbe-szedett falunak rajzolatjával egyetemben Samuel Theschedik által, most pedig németből magyarra fordította Kónyi János.« A mellékletűl adott rézmetszet e czímmel van ellátva: »Rajzolatja egy jó rendbe vett alunak. Thessedik Sámuel találta és rajzolta. Junker Kr. rézbe mettzette.«

Széchényi Ferencz nevéről egy szóval sem emlékezik meg az egész munka, ezért feltünést keltő Ballagi Géza ama kijelentése, hogy Thessedik Landmannját Széchényi fordíttatta magyarra. Az előrebocsátott források kétségkivül igazolják e feltevés igazságát, de Ballagi nem idézi azokat.[1] A Kónyi-féle fordítás 508 oldalra terjed, nem tartalmaz azonban semmivel sem többet, mind az eredeti, sőt a tartalommutatót el is hagyta belőle. Látszik az egész munkán, hogy nem a saját jó szántából látott hozzá, hanem csupán a gróf érdekeit szolgálta.

Méltó végül még az emlitésre, hogy Kónyi János utolsó két munkája, t. i. A paraszt ember Magyarországon (Pécs, 1786) és Elmefuttatások (Buda, 1792) megvannak a Széchényi Ferencz

[1] A politikai irodalom Magyarországon 220. l. 2. j.

könyvtárkatalogusában,[1] az 1785. évben megjelent Ártatlan mulatság azonban nincs meg. Ennek talán abban találjuk magyarázatát, hogy Kónyi nagyon lelkére vette a gróf visszautasító válaszait.

1786 után végleg megszakadt az összeköttetés Széchényi és Kónyi között. Széchényi sehogy sem tudott megbarátkozni II. József alkotmányellenes ujításaival, ezért 1787 elején minden állásáról lemondva s birtokait bérbe adva, hosszabb külföldi utra indult.[2] Visszatérte után komolyabb politikai kérdések és nagyobb jelentőségű irók kötötték le figyelmét, szegény Kónyi Jánossal többé nem törődött. Kónyi pedig valami szegényes falusi otthonban dolgozott tovább a mindennapi kenyérért, mesélgette honfitársainak üres óráiban előszedett olvasmányainak tanulságait s ismeretlenül halt meg a nagy magyar haza valamelyik csendes fészkében.

[1] I. k. 616. l. és II. k. 451. l.

[2] Gróf Széchényi Ferencz naplója 156. l.

A MAGYAR NEMZETI MUZEUM HÍRLAP-KÖNYVTÁRA.

Id. Szinnyei Józseftől.

Mielőtt a hírlap-könyvtár az 1889. év elején megnyílt, a hírlapok a M. Nemz. Múzeumban a levéltár melletti belső folyosóban, a falak mellett és középett rozzant, részben festetlen álványokon voltak elhelyezve. A könyvtár nyomtatványi anyaga közé ugyan fölvétettek a régibb hírlapok közül azok, melyek 8-rét könyvalakban jelentek meg és eredeti félbőr kötésben, némelyik czímlappal és tartalomjegyzékkel ellátva, mintegy kínálkoztak a könyvek közé való beosztásra, mint a pozsonyi és bécsi Magyar Hírmondó, a Magyar Kurír, a Hazai és Külföldi Tudósítások sat. A későbbiek közül már kevesebbet és igen megválogatva soroztak be a könyvek közé ; és minthogy a közönség se fordított nagy gondot ezekre, nagyobbrészt köttetlenül is maradtak. Ezen mellőzött, elhanyagolt lomot, mint nem fontos és nem sürgős dolgot, éppen úgy, mint az apróbb nyomtatványokat, a könyvtárrendezők nem vették figyelembe, vagy azok fölvételét a későbbi jobb időkre hagyták ; így kerültek a hírlapok azután az említett folyosó polczaira, természetesen az ide-oda helyezés következtében festői rendetlenségben ; spárgával összekötött hírlapszámok mellett, fűzött, vagy papir kötésben lévő példányok, de voltak ezek közt összevissza hányt-vetett egyes hírlapszámok is. Ezen chaosnak azután nem is lehetett más nevet adni, mint hírlap-raktár.

A hírlapoknak ezen elhanyagolását már évtizedekkel ezelőtt volt alkalmam figyelembe venni s ez indított engem arra, hogy irodalmunk ezen fontos ágát megóvjam az enyészettől, mely annak szaporodásával mindinkább bekövetkezhetett volna. Elég példa ál. lott előttem, a külországok hírlapirodalmát tekintve, melyet akkor figyelemmel kisértem, sőt egyes példányszámokban összegyűjtve,

közelebbről is igyekeztem azzal megismerkedni. Ezen törekvésemet a hazai hírlapokra is kiterjesztve, ennek tűzetesebb megismertetését tűztem ki főczélomúl, midőn a »Hírlapirodalmunk« cz. czikksorozatomban a hazai hírlapok ismertetését közöltem a Vasárnapi Ujságban 1862-től és a Magyar Könyv-Szemlében közlöm 1895. óta. Ezzel mintegy felhívtam a közönség figyelmét a hírlapok fontosságára, melyek megőrzése czéljából is több czikket irtam a hírlapokba.

A hírlapoknak ezen mellőzése és pusztítása okozta, hogy már-már a legujabb és legnevezetesebb hírlapok sem voltak többé találhatók nyilvános könyvtárainkban, de másutt se. Igy történt, hogy a b. Eötvös József által 1865—66-ban kiadott Politikai Hetilapot, megjelenése után tiz évvel már hasztalan keresték Budapesten ; és az illető kénytelen volt azt a hírlapokban közzétett felszólítással megszerezni.

A könyvekkel és egyéb nyomtatványokkal azonban a régi helytartótanács rendeletéből és az 1848. törvény alapján, a hírlapokat is beküldték a hazai nyomdák a M. Nemz. Múzeumba, az egyetemi könyvtárba és a M. Tudom. Akadémia könyvtárába ; de csak önszántukból és szórványosan, mert azok beküldését senki sem ellenőrizte, nem reklamálta. Lassanként ezen hírlapok mégis annyira fölszaporodtak, hogy azok elhelyezése, már nagy alakjuknál fogva is, mindinkább több nehézségbe ütközött. Kiselejtézésüket azonban már azon elvnél fogva sem tehették, mert a nyilvános könyvtárainkba beküldött anyagot meg kellett őrizniök. Tehát végre is gondoskodni kellett arról, hogy miként lehessen azokat értékesíteni s a közforgalomnak átadni.

Igy történt, hogy Trefort Ágoston vallás- és közoktatási miniszter enquètet hívott össze 1884. jún. 30., mely elhatározta a hírlapoknak gondozását, azok rendezését és a hírlapkönyvtárnak a nagy közönség használatára való megnyitását.

Miután akkor én foglalkoztam leginkább, csaknem kizárólag, hírlapirodalmunkkal, természetesen engem bíztak meg ezen művelet kivitelével és mellém adva egy díjnokot, megkezdtük a M. Nemz. Múzeum könyvtárában levő hírlapok rendbe szedését és czédulázását. A hírlapok rendezése, czédulázása, az anyag természeténél fogva is sokban különbözik egyéb nyomtatványok, könyvek fölvételétől és czédulázásától. Miután a könyvek befűzve kerül-

nek a könyvtárba, ezek fölvétele igen egyszerű; nem így a hírlapoké. A hírlapok czímük szerint szintén egy-egy czímlapot kapnak; ezen czímlapra azonban minden évfolyam számaival együtt külön följegyeztetik. A hírlapok egyes számai úgy tekinthetők, mintha a könyveket füzetlenül ivekben küldenék be s azokat ívenként kellene előbb összeszedni. A könyvek, ha azokból egyes ívek hiányoznak, hasznavehetetlenek, ha pedig a munka czímlapja elveszett, nem is lehet azt czédulázni, sőt az egész munka értékéből is sokat levon ezen hiány; nem így a hírlapoknál, melyeknek minden egyes száma egy ugyanazon czímmel van ellátva, s egyes számnak hiánya, bár az is figyelembe veendő s pótlandó, a hírlap becsét éppen nem, vagy igen csekély mértékben csökkenti.

A hírlapok czédulázásánál előbb a hírlapszámok revideálása történik és minden évfolyan teljessége megjelöltetik a czédulán az illető évfolyam utolsó számával; ha közből hiányzik egy vagy több szám, ez is följegyeztetik írónnal a czédulán és a hírlap elején, hogy az olvasó azonnal tájékozva legyen a hiányzó számokról; a később megszerzett számok feljegyezése pedig törűltetik.

A munka gyorsítása végett a hírlap rendezéséhez és czédulázásához két díjnokot neveztek ki. Én pedig az 1888. nov. 9-iki miniszteri rendelettel az egyetemi könyvtártól véglegesen áthelyeztettem a M. Nemz. Múzeumhoz, mint a hírlap-könyvtár őre, 1901. okt. 30-án pedig igazgató-őrré neveztettem ki. Dr. Váczy János 1887. nov. 8. gyakornok, 1889. máj. 2. segédőr lett; 1893. júl. 12. főgymnasiumi tanárrá neveztetvén ki, elhagyta a könyvtárt; Kereszty István pedig 1888. márcz. 7. gyakornokká, 1893. márcz. 31. segéddé, 1894. júl. 13. segédőrré léptettetett elő. Meg kell még emlékeznem a »Tiszteljétek a közkatonákat!« elvnél fogva Rubin Antal szolgáról is, ki segítségünkre van mai napig és a hírlap-könyvtár rendezésének nehéz munkáját elejétől fogva végig küzdötte velünk.

A hírlap-könyvtár fölállítását elrendelő enquète azt is elhatározta, hogy a főváros nyilvános könyvtárainak anyaga egyesíttessék a múzeumival, hogy azt a maga teljességében egy helyt használhassa a közönség. Ezt megelőzőleg a múzeumi készlettel végeztünk és egy általános hírlap-katalogust készitettünk, melyben a meglévő hírlapokat és hírlapszámokat föltüntetve, megjelöltük a még hiányzókat is. Az egyetemi könyvtár hírlapjait bár gondosan

beköttették, hely szűke miatt, lehordták a földalatti helyiségbe: ide kellett tehát mennünk a múzeumi hiányokat feltüntető jegyzékkel, hogy a szükséges évfolyamokat és hírlapszámokat kiválogassuk és a már bekötött példányokból azokat kimetélgessük. Ezen műveletünkkel nagyot haladt a múzeumi hírlapok teljessé tétele. Hogy a fölösleges példányokat, melyeket papiros gyanánt akartak eladni, megmentsem, a szegedi Somogyi-könyvtárnak ajánlottam fel és ott szivesen fogadták ezen részben megcsonkított hírlapokat, melyekkel aztán könyvtáruk jelentékeny anyaggal szaporodott. Később a M. Tudom. Akadémia könyvtárából, a gróf Ráday-féle s a kolozsvári erdélyi múzeumi könyvtárakból nyert duplumokkal is jelentékenyen növekedett a múzeumi hírlapkönyvtár.

A hírlap-könyvtár évi dotatiója 2000 frt; ezen összeg nagy részét évenként a hírlapok beköttetésére fordítottuk és igy lassankint a hírlap-anyag könyvtári alakot öltött és miután a folyosó belső- és külső része is polczos szekrényekkel és karzatokkal láttatott el, a nagy hírlapanyag kényelmesen elhelyeztetett és jelenleg, már kezelésének különlegessége miatt is, méltán neveztetik hírlapkönyvtárnak.

Hogy a hírlapoknak a nyomdák által történő rendes beküldését is keresztül vigyük, 1885—87 években csaknem az összes hazai nyomdákat meglátogattam kieszközöltem, hogy ezentúl a hírlapok czímszallagokkal ellátva, lehetőleg teljesen érkeztek be a M. Nemz. Múzeumba.

Meg kell még említenem azt is, hogy a hírlapoknak (kivévén a hetilapokat és a szaklapok egy részét) nem lévén tartalommutatójuk, ezek használatát nagyban elősegítik az általam irt és a M. Tudom. Akadémia által kiadott három kötet »Repertórium« és a »Magyar Írók élete és munkái« cz. nagy művem, mely utóbbi szerzők szerint a hírlapokban levő temérdek czikk anyagát is nagyrészt magában foglalja.

A hírlap-könyvtár használatát eléggé feltünteti a havonként kiadatni szokott statisztika, mely szerint míg 1889-ben 1249 egyén látogatta a hírlap-könyvtárt és 3130 kötet hírlapot használt, addig 1901-ben már 2967 volt a látogatók száma, a kik 6878 kötetet használtak.

A hírlap-könyvtár anyaga szintén számokban mutatható ki egjobban; a mostani állomány *3910* hazai hírlap (20,540 évfo-

lyam vagy kötet, azaz 1.520,342 szám; (ezek közül 3045 a magyar, a többi idegen nyelvű hírlap). A külföldi idegen nyelvű hírlapok csekély számmal vannak könyvtárunkban képviselve, azért ezen számításba nem vétettek fel. A havi és évnegyedes folyóiratok pedig a nyomtatványi osztályban kezeltetnek és a tulajdonképeni nagy könyvtár anyagát képezik.

Az 1897. XLI. törvényczikk az összesnyomtatványoknak, így a hírlapoknak is pontos beküldését a M. Nemz. Múzeumba elrendelvén, miután ezen törvényes intézkedés mulasztás esetén pénzbüntetést is szab az illető nyomdára, a hirlapok is hiány nélkül érkeznek be könyvtárunkba. Még pedig azon év decz. 11-től a napilapok hónaponként, a többiek évnegyedenként bérmentetlenül küldetnek be, két kimutatással; ezek egyikén, az általunk átvett hírlapszámok, valamint a többi nyomtatványok átvétele igazoltatik és visszaküldetik; az esetleges hiány azonban megjelöltetik azon és külön is reclamáltatik. A beérkezett csomagok, illetve hírlapok számai föliratnak a nyilvántartási czédulákra s a teljes példányok évnegyedenként, esetleg félévenként könyvkötés alá rendeztetnek; így évenként körülbelől 600 kötet kerül vissza a hírlapkönyvtárba.

Ezzel a hazai hírlap-könyvtárunk teljessége biztósítva lévén, büszkén mutathatunk ezen gyüjteményünkre, mert több ily szakkönyvtár sem a hazában, sem a külföldön nem létezik.

RIBAY KÖNYVTÁRA A MAGYAR NEMZETI MÚZEUMBAN.

Havrán Dánieltől.

Ribay, midőn 1798 végén Pestről elköltözött, felhagyott könyv-gyűjtő munkásságával is. Hazai és külföldi összeköttetéseinek fonalai lassanként elszakadoztak, nagyszámú családja miatti gondja s egyházának ügyei más irányba terelték tevékenységét. Üres idejét most már kevésbbé költséges, de azért nemes czélra: t. i. korábbi éveiben megkezdett irodalmi műveinek befejezésére fordította. Ez irányú működését azonban csekélyebb siker koronázta: műveit értékben messze fölülmulja hazai s külföldi régi nyomtatványokban gazdag könyvtára.

A régi protestáns papok, kik, mint ő, külföldi egyetemeken megfordultak, hasonlókép gyűjtöttek könyveket s egyik-másik tekintélyes gyűjteményt hozott össze. De a gyűjtésben más szempontok után indultak: összevásárolták a megjelent tudományos könyveket, hogy azokat át meg áttanulmányozva, a külföldön elért eredményeket idehaza élőszóval vagy tollal közkincscsé tegyék. Ribay könyvgyűjtése más irányu: ő a külföldön is régi könyveket vásárol, idehaza pedig egész munkásságát a régi irodalom és pedig főképpen a vallásos irodalom termékeinek összegyűjtésére fordítja. Nem a theologiai irodalom terén elért új eredmények érdeklik, a mult az a mi leköti, ennek a megismerése, megértése legfőbb vágya.

Midőn II. József türelmi pátense új lelket önt a protestantismusba, örömmámor uralkodik mindenfelé; ünnepi versek, beszédek készülnek II. József tiszteletére, hitközségek alakulnak, a régi protestáns irodalmi termékek felszabadulnak a zár alól s épp a tiltott könyvek legkeresettebbek, legkapósabbak. A protestáns multnak, a lezajlott eszmei harczoknak ezen írott maradványait

gyűjti Ribay; nem oly nagy apparátussal s anyagi segédeszközökkel, mint gr. Széchényi vagy Jankovich, de ernyedetlen fáradozással s csekély anyagi eszközök mellett is nagy sikerrel. Maga is utazik, de tudós ismerőseit is felhasználja a gyűjtésre.

Csakhogy a míg II. József egyik kezével felemeli a protestánsokat, a másikkal vérző sebet üt a nemzet testén. A jelent, mint a történeti folytonosságnak egyik lánczszemét széttépni akarja. Tudjuk, hogy beolvasztó törekvései nem sikerültek, az a kor már nem az absolut királyi hatalomnak, de a nemzeteknek kedvez. A nemzeti szellemnek buzgó apostolai támadnak, kiket a »patrioták« megtisztelő czímével ruháznak fel. Ezen kiváló patrioták egyike gr. Széchényi Ferencz. Erős nemzeti öntudattól serkentve hozzáfog a magyar szellem termékeinek, különösen azoknak, a melyek erős fényt derítenek a nemzet multjára, u. m. a történeti, jogi s a szorosabb értelemben vett irodalmi műveknek összegyűjtéséhez. Számos munkás kéz, az írók és tudósok egész csapata támogatja munkájában s ezek között ott találjuk Ribayt.

Ribay György [1] 1754 márczius 27-én született Bánóczon, hol atyja korcsmáros volt. Iskolába Felső-Ozoron kezdett járni, de miután az evangelikusokat 1763-ban a templom és iskola használatától megfosztották s a pap és a tanító kivándorolt, átment Zay-Ugróczra. Felsőbb iskoláit Selmeczen és Modorban végezte, megtanult orgonálni, a mi némi jövedelmet hozott számára, mert szülei szegénységök miatt nem igen részesíthették megfelelő anyagi támogatásban. 1771 júliusában Nemescsóra távozik, hogy magyarúl tanuljon s még ez év végén bejut a Karcsay-családhoz nevelőnek. 1773 januárjában folytatja iskoláztatását Sopronban, itt támogatója akad Waltersdorfer vármegyei jegyző személyében, kinek Ribayval egyidős fia szintén ott tanult. Anyagi helyzete azonban arra kényszerítette, hogy Modorban orgonamesteri állást vállaljon el. Utóbb letévén vizsgáit s elnyervén a soproni stipendiumot 1779 október 1-én beiratkozott az erlangeni egyetemen, honnét már a következő évben Jénába megy át. A karácsonyi szünidőt nagyobb körutazásra használja fel s összekötve a kellemest a hasznossal: megtekinti a nevezetesebb könyvtárakat is.

[1] Menčik Ferd. Jiři Ribay. Ve Vidni 1892. és Ribay önéletrajza (német s cseh nyelven) 198. Fol. Germ. M. N. Múz. kézirattár.

Ez időben kezdődik könyvgyűjtő szenvedélye is. Berlin mellett meglátogatja a cseh emigransoktól alapított Nová ves községet, hol számos régi cseh nyomtatványt talál, melyek közül egyesek tulajdonába is jutottak. Ettől fogva nem mulaszt el egyetlen alkalmat sem arra, hogy gyűjteményét gyarapítsa. Midőn 1782 szeptemberében haza indul Jénából, megállapodik Drezdában, s meglátogatja a pukantzi születésű cseh lelkészt Pétermant, kinek híveitől ismét nem csekély mennyiségű régi könyvet vásárol meg s kap ajándékba. További útja Prágán keresztül viszi, hol a türelmi pátens kiadása után éppen akkor volt alakulóban az evang. hitközség 16 napi ott tartózkodása alatt tanácsaival s buzdításával maga is részt vesz e munkában s egyszersmind megismerkedik a nevesebb cseh írókkal: Ungár, Stach, Thám, Tomsa, Krameriussal stb. A lelkes ifjút mindnyájan megkedvelték s ott szerették volna visszatartani az egyház lelkészéül. De ő csak haza vágyott. A mi csekély pénze meg megmaradt, — sőt a ruháját is pénzzé tette s barátjától, Waltersdorfertól is felvett kölcsönt — azon az antiquáriusoktól könyveket vásárolt s így megterhelve Bécsen, Pozsonyon s Nagyszombaton keresztül érkezett meg november 1-én Zay-Ugróczra.

Most egy ideig Csernyánszki oldalánál működik, majd 1783 október 29-én felszenteltetvén, miután a prágai meghívást újból elutasította, Pribóczon telepedik meg. Azonban itt s Bagonyán is csak rövid ideig marad. Utóbbi helyen meg is nősül, nőül vevén egykori pártfogójának, Ruprecht modori lelkésznek leányát, kivel boldog s áldásteljes családi életet él haláláig. 1785 deczember 18-án átmegy Czinkotára. Ez épen neki való hely. Egyrészt Bécsen keresztül összeköttetésbe léphet cseh-morva tudós barátaival, másrészt közel lévén a fővároshoz, gyakran felkeresi az antiquáriusokat, figyelemmel kiséri a hazai irodalmi életet s ismeretséget köt a hazai tudósokkal: Cornidessel, Kovachichcsal, Horányival stb. E szellemi légkörben maga is kezd foglalkozni irodalmi, nyelvészeti s egyéb tanulmányokkal. 1789-ben nagyobb tanulmányútra indul ki a szomszéd vármegyékbe. Értékes zsákmánynyal megterhelve tért vissza. Durich is hálásan emlékezik meg ez útról, mert Ribay szivességéből alkalma nyilt több régi kézirattal és ritka nyomtatványnyal megismerkednie.[1] 1793-ban újból felkeresi

[1] **Durich**, Bibliotheca slavica. I. Vindobonae, 1795. XXIX. l.

Prágát és Bécset, tanulmányozza a könyvtárakat, nehány csonka könyvét talán ekkor látja el kézzel írt czímlapokkal. Egyúttal meglátogatja régi ismerőseit. 1796 augusztusában elhagyja Czinkotát, a hol híveivel, úgy látszik, nem tudott megférni, tán azért, mert túlságosan lefoglalta a könyvtára s gyakran hosszabb ideig tartó utazásait is görbe szemmel nézték. Egy alkalommal tűzveszély fenyegette gyűjteményét, de szerencsére kár nem esett benne.

Állás nélkül maradva Pesten telepedik meg, hol Kovachich tanácsára antiquariusi üzlettel foglalkozik,[1] miután kisérlete, hogy az egyetemi nyomdában korrektori állást kapjon, hajótörést szenvedett. Nyomdát is akart venni, de ez a terve sem síkerült.[2]

Ekkor történt, hogy Torzsa lelkésze, kifogásolható magán élete miatt nem mervén bevárni a visitatiót, megszökött egyházából. Hamaliár Ribaynak ajánlja fel helyét, ki azt 1798 deczember 6-ikán el is foglalja. Ebben az új német gyarmatban tölti el élete utolsó éveit. Meghalt 1812 deczember 31-én.[3]

Életének meg van a maga tragikuma: fiatal éveiben mohón gyűjt, olvas, tanul s élete végén a nélkül, hogy valami nagyobbat alkotott volna, legfőbb kincsétől a könyvtárától is megválni kénytelen. De csak egészben akarta eladni s miután úgy bent mint külföldön többféle sikertelen kisérletet tett annak értékesítésére, 1807-ben Jankovich tulajdonába engedte át 1800 forintért. Jankovichnak gyűjteményével együtt azután, bár nem a maga egészében, a Magyar Nemzeti Múzeum Széchényi országos könyvtárába került. Igy legalább becses gyűjteménye gyarapítja annak az intézetnek az anyagát, a melyről 1808-ban azt írja, hogy boldognak érezné magát, ha annak kebelében mint tisztviselő alkalmazást nyerhetne.[4]

Ribay Czinkotán eltöltött idejét (1786—96) alaposan felhasználta irodalmi működésre s könyvtára gyarapítására. A csehországi írókkal sűrű levelezést folytatott, a mely nagyrészben ismét csak könyvtára érdekét szolgálta; de másfelől nagyon értékes az ottani viszonyokra nézve is. Az összes levelek az őszinte

[1] Kovachich levele gr. Széchenyihez 1797 márcz. 3. Széchenyi lt.
[2] Menčik, Ribay 31. l.
[3] G. A. Famler, Torzsa. Neusatz, 1884. 116. l.
[4] Menčik, i. m. 34. l.

barátság hangján szólnak s kiérzik belőlök, hogy íróik boldogoknak érezik magukat, ha egymásnak szivességet tehetnek. A levelezést Ribay indítja meg Dobrowskyhoz írt levelével, leveleit ugyan nem ismerjük, de az azokra jött válaszokból[1] is eléggé tiszta képet alkothatunk magunknak. Dobrowsky szomorú hangon szól a hazájabeli viszonyokról: a német könyvek írása és olvasása elnyomja a hazai irodalmat. Ha továbbra is úgy lankad az érdeklődés, ha csak 1—2 ember kedveért kell dolgoznia, akkor az ő fáradozásai is zátonyra jutnak. Azért jól esik egyesek bátorítása, pl. gr. Wallis-é, Ribayé, mi új reménynyel tölti el (1785 jan. 9.). Máskor ismét az iskolák ellen fordul: az elemi iskolákban német tanítók oktatnak, a latin iskolákban hasonlókép semmi sem történik a cseh nyelv tanítása érdekében; az ilyen tanulókból fejlődjenek azután az írók! (1791 febr. 16.) Tudósítja őt irodalmi terveiről is, ilyenek: a szláv etymologikon, cseh nyelv rendszere, morva idiotikon stb. s Ribayt is hasonló irodalmi működésre serkenti a vocabularium comparativum szerkesztéséhez, mely a latin, szláv, német, magyar nyelveket öleli fel, meg akarja nyerni munkatársának. Midőn pedig oroszországi tanulmányútja alkalmával figyelmessé lesz a finn-magyar rokonságra, felszólítja, hogy foglalkozzék ennek tanulmányozásával, ő majd ellátja segédkönyvekkel. A finnek tudása ugyan nem elégséges, mert a perzsában is talált rokonszavakat, milyenek például: jezdan, sad, hazar, stb. A »magyar« névről azt tartja, hogy az valamely törzsnek a neve volt. (1793. febr. 8. és 1794. aug. 10.) De Ribaynak ehhez nem volt meg a kellő szakképzettsége, ilynemü tanulmányokba soha se is fogott bele. Annyit azonban elért Dobrowsky, hogy nehány más kérdésre vonatkozólag megkezdi a kutatást, csakhogy ezen a téren is inkább csak gyűjtő maradt, mint feldolgozó.[2] Összegyűjti Dobrowsky számára a cseh nyelvben ismeretlen tót szavakat, midőn a két dialectus eltéréseit kutatja, hasonlókép segítségére van midőn a bibliai szövegvariansokat tanulmányozza. Ribay, úgy látszik, ambitióval végezte a fárasztó szöveghasonlításokat s mellékesen kijegyezte a régi szólásmódokat

[1] Commercium litterarum G. Ribay. 568. Qu. Germ. a M. N. Múz. kézirattárában.

[2] Kéziratos műveit közli a »Tydennik« II. évf. Pozsony, 1813. 109—110. l. Egy része a M. N. Múzeum kézirattárában. 1. és 2. Quart. Slav.

és használatból kiment régi szavakat is, hogy később tudományosan feldolgozza.

Dobrowsky viszont a gyűjtésben igyekszik segítségére lenni, tudatja vele, hogy az 1780 óta megjelenő könyveket irodalomtörténetében fogja közölni, ugyanitt fog megjelenni a Klementina könyvtár anyaga, az első közlemény a bibliákat fogja tartalmazni s miután tudja, hogy a biblia kiadások iránt érdeklődik, azt eleve is figyelmébe ajánlja. A Magyarországon megjelenő szláv könyvek ismertetésére Ribayt szerette volna megnyerni.

Küld neki antiquár katalogusokat, vásárol számára a prágai árveréseken, milyenek Görlénél havonkint tartattak meg; azonban sajnálja, hogy a régi könyveket nem tudja oly könnyen megszerezni számára, mert azok ott is ritkák s a gyűjtők ott is elkapkodják. Gratulál neki az 1789-iki gyűjtőútjában szerzett ritka példányaihoz, melyek, mint pl. a 12° kraliczi psalterium, Luther 1520-iki predikációi rendkívül becsesek. Különösen irigyli tőle az osztrogi (1581) bibliát, melyért fél könyvtárát adná oda cserébe (1799 febr. 4.) Ajánlja, hogy tanuljon ó-szlávul s gyűjtsön ó-testámentomi délszláv kéziratokat.

Dobrowsky révén megismerkedik nehány más íróval is. Ő ajánlja be Pelzelnél, dicsérve buzgalmát s ismereteit a szláv irodalomban. Pelzel a cseh irodalmat akarja ismertetni a külföld előtt a jénai Intelligenz-Blattban, a mit oly módon vél elérni, hogy közölné a megjelent művek bibliografiai leírását s azok rövid tartalmát. Ismerve a Ribay patriotismusát, őt kéri fel a magyarországi szláv termékek leírására. Tán követni fogják a példát az oroszok s a lengyelek is (1789 ápr. 23.).

Ungár könyvtárnok szivességét a prágai könyvtár duplumainak elárverezésekor veszi igénybe. Az 1789 nov. 18-iki árverésen mintegy 30 frt. értékű könyvet válogat ki számára. Megküldi neki a »Catal. libr. boh. prohibitorum«-ot s könyvészetének két füzetét, több, úgymond, nem jelent meg, mert most csak komédiákat, regényeket olvasnak.

Bartsch cseh bibliografiát akar kiadni, Ribay tanácsára 1650-ig terjedőleg; hozzáfordul mint jóakaró barátjához, hogy gazdag ismereteivel s adalékaival támogassa. Kivánatos volna, hogy a magyarországi adatokat gyüjtse össze számára s azon műveknek, melyeket csak idézetből ismer, de Ribay gyűjteményében meg-

vannak, pontos bibliografiai leírását vele közölné (1794 jan. 9. és július 19.).

Cerroni is felkéri, hogy írja le számára a tulajdonában lévő morva nyomtatványokat adalékul a morva nyomdászat történetéhez. Adatokat kér Illicinus s Taurinus felől is, mert — valószinűleg Klein művének hatása alatt — megakarja írni a morva írók élettörténetét. Ribay készséggel teljesítette kérését, a miért hálás szavakkal mond neki köszönetet: egyedül öné az érdem, úgymond, hogy nyomdászattörténetem oly teljes, az ön szives közreműködése nelkül, megvallom őszintén, különösen a cseh nyomtatványokban sokkal szegényebb lett volna, tehát ezer köszönet (1795 április 15.). Cerroni könyvtárában meg volt Turóczy krónikájának brünni kiadása.

Dlabatz cseh művészeti lexikont szándékozik kiadni, és ő is adatokat kér azok életrajzához, kik Magyarországban éltek.

De nem folytatom tovább, úgy hiszem, hogy az eddig közlöttekből is kitűnik, mennyire becsülték Ribayt s remek gyűjteményét. Sokszor kifejezik óhajukat, vajha köztük lehetne. Így is nagy szolgálatokat tesz nekik: tájékoztatja őket a tót, vend nyelvjárásokról, vásárol számukra tót, vend, horvát s orosz könyveket, értesítéseket küld nekik Cornides, Kovachich, Katona stb. felől, kiket nagyra becsültek. De szivességét hasonló szivességgel viszonozzák s bizonyos, hogy az ő segítségök nélkül gyűjteménye soha se lett volna oly gazdaggá.

Dlabatznak két levele különösen fontos ránk nézve, mert értékes adatokat tartalmaz gr. Széchényinek prágai tartózkodásáról. Elragadtatás hangján szól a »muzsák barátjáról«, »a tudós patriótáról«. Itt, úgymond, könyveket s érmeket gyűjt, a mi éremtárunkból (sztrahovai) pompás darabokat kapott a praelatus urtól. Megvette az elhunyt Roscher kanonok könyvtárát 1064 frtért Bartsch is eladott neki 100 frt ára könyvet. (Haec notitia tibi tantum! — írja Ribaynak.) Dlabatz is kedveskedik neki egy, Magyarországot nagyon érdeklő kódex-szel.

Beszéd közben többször előhozta Széchényi előtt Ribay nevét is, magasztalva értékes gyűjteményét s irodalmi ismereteit. Széchényi ugyan hirből már azelőtt is ismerte s azok után, a miket most hallott felőle, csak dicsérni s becsülni tudja. Dlabatz minderről értesíti barátját s tájékoztatja a gróf tervei felől, hogy

különösen első kiadásokat, klasszikusokat, magyar történelmi, jogi s fontosabb theol. műveket, továbbá magyar vonatkozású kéziratokat gyűjt. Átadja neki Széchenyi üdvözletét s kérelmét, hogy küldje meg a maga s az elhunyt Fejérváry könyvtárának katalogusát és pedig Czenkre, mert április elején már visszautazik (1795 márcz. 11.).

Ribay a nagynevű gyűjtőnek kegyét megnyerni óhajtván, megküldi magyar gyűjteményének jegyzékét, hozzácsatolva az eladásra szánt könyvekét is. Viszont ő is esedezik némi szivességért: ha ugyanis szlavón nyomtatványok, cyrill vagy glagol jegyű könyvek kerülnének szeme elé, gondoljon ő rá is. Ribay különösen akkor szorult rá a gróf pártfogására, midőn Pesten állás nélkül éldegélt. Széchényinek mintegy megbizottja gyanánt szerepel; ha régi nyomtatványok kerülnek a piaczra, rögtön értesíti. Csak egyszer támadt félreértés köztök. Széchenyi 1797 deczember 6-iki levelében szemrehányásokkal illeti, hogy csupa elegiákat vásárol részére s üzleti érdek vezeti a gyűjtésben. Ez fájdalmasan esett neki. Ha így állana a dolog, írja válaszában, akkor arra törekednék, hogy a könyveket minél hamarább tehesse pénzzé, míg most soká kell várakoznia; egyúttal kéri a nehány forintnyi hátrálékot is. Széchenyi a választ sértőnek találván, a deczember 23-iki levelében megszakítja a Ribayval való érintkezést, kivel már azért sincs megelégedve, mert többszöri figyelmeztetése ellenére csonka könyveket is szállított neki. A szakítás lesujtotta Ribayt, de nem veszti el minden reményét, hogy a nemes gróf kegyét visszanyerheti; nagylelkű bocsánatáért esedezik s igéri, hogy a jövőben minden képességét felhasználja, hogy arra méltóvá legyen.

Az összeköttetés megújítására csakhamar kedvező alkalom kínálkozik, midőn a magyar irodalom egyik buzgó kedvelője Ribay útján felajánlja a grófnak Poncianus históriájának (Bécs 1573.) igen szép példányát, másfelől pedig Szamosközi Pentadeseit (25 frt), s Kemény Önéletírását (15 ft.) kinálják megvételre. Neki is volna újból eladni valója (1798 január 25.[1]) A febr. 3-iki levelében tudatja, hogy az ajándékozó Schedius Lajos, az aesthetika tudós tanára. Hálás köszönettel fogadja, hogy a gróf újból fölvette gyűjtői közé, igyekezni fog mindent részrehajlatlanul s a lehető legponto-

[1] Széchényi-család lt.

sabban teljesíteni, ezen működésében nagy megkönnyítést remél a nyomtatott katalogustól, a melyet epedve vár. Ajánlja figyelmébe a Kurirt, mely beszámol az új könyvekről.

Ribaynak még egy levelét ismerjük, de azt már Torzsáról keltezte 1806 márczius 8-ikáról. Könyvtárának eladásáról van szó benne. A Dankó által küldött katalogus csak kivonat, a melyből minden kimaradt, a mi Magyarországra nem vonatkozik. Könyvtára ilyen feldarabolását nem szivesen teszi meg, különösen a mikor nem hiányzott rá az alkalom, hogy egészében eladhassa. Az soha eszébe sem jutott, hogy legbecsesebb könyveit kiválogatva Jankovichnak eladja, még azokat a kéziratokat s ritka könyveket sem mutatta meg neki, a melyeket a grófnak eladott; a nagy katalogust ugyan átnézte s alkudozni is kezdett, de nem vette komolyan a dolgot, a míg Széchényi nem nyilatkozik. Van neki még ezenfelül két láda könyve, melyeket árverésre akar bocsátani, ezek átválogatását is felajánlja Széchényinek.

A tárgyalásnak, mint tudjuk, nem lett eredménye, a gyűjtemény már a következő évben Jankovich tulajdonába jutott.[1]

Ribay a gyűjtést nagy előkészülettel és körültekintéssel vezette. Jegyzéket állított össze magának azon cseh-tót könyvekről, a melyeket nem szerezhetett meg, de tudomása volt létezésükről; mindenfelől beszerez könyvtári, antiquáriusi s auctio-katalogusokat. Volt egy másik betürendes jegyzéke a szerzőkről, a mely műveik czímeit tartalmazta s azonfelül czédula-katatogusa is, melyről Madách emlékezik meg Széchenyihez irott levelében. Az új könyveknek csak a rövid czímét közli, a régieknek pontos leírását adja, megjelölve a könyvek tulajdonosait is. Sőt ilyen megjegyzést is találunk: errata typographica sat multa irrepsere.

Megszerzett könyveibe rendesen bejegyezte a nevét, sokszor az évet, a mikor, s az árat, a mennyiért vette. Ezekből tudjuk meg, hogy a legtöbb könyvet az 1789-iki tanulmányútján s az 1790-iki prágai könyvtári auction szerezte meg. Pl. az 1529., 1540., 1581., 1613. s a kraliczi biblia 2-ik részét 1789-ben vette. Kalvin Institutióit (Skladu welikeho... stb.) 1782-ben Drezdában.

[1] A Ribay könyvtár további sorsára felvilágositást nyujt Hanuš, Quellenkunde. Prag, 1868., 98. l. ... nach dessen (Ribay) Tode durch mehrere Zwischenhändler ein Teil derselben um schweres Geld wieder in die Prager Univ. Bibliothek zurückkehrte, um manche Lücke zu ergänzen.

Kázáni krěstănska 1578., a gyöngyösi zárda, a králiczi biblia 3-ik része, az ujhelyi monostor példánya volt stb.

Többnyire vallásos könyveket gyűjt, a melyek leginkább ki vannak téve a rongálódásnak. Az ilyen rossz állapotban lévő könyveit gondosan kijavíttatta s a hiányzó lapokat kézírással pótolta.

Ennek a fáradhatatlan munkásságnak meg volt az eredménye: számos elsőrendű ritkasághoz jutott. Az egykorú csehmorva szakírók az elragadtatás hangján szólnak remek gyűjteményéről. Jankovich is nagyra becsülte a gyűjteményt s úgy nyilatkozott róla, hogy a mi a Széchenyi könyvtára a magyar, az a Ribayé a cseh-tót irodalomra nézve s különösen magasztalta a csaknem egészen teljes biblia-sorozatot.

Különösen becsesek a kutnohorai 1488. s a prágai 1488. biblia, az 1495. passionale, a XVI. századi első, a litomyslei első, de mindenekfelett a morvaországi: evančici, prosznitzi, králiczi nyomtatványok. A hazai XVII. századi cseh nyomtatványok legnagyobb része pedig Szabónál unikumnak van jelezve. Állítólag meg volt még könyvtárában Luther katechysmusának bártfai 1581 és lőcsei 1612-iki, Löbrin Duchovny pohádky zsolnai 1670-iki kiadása. Ezekről most semmit sem tudunk.

Könyvtárának jegyzékén ezeket olvassuk: Bibliotheca slavo-bohemica, sive catalogus scriptorum, tam typis publice editorum, quam manu exaratorum, res totius gentis slavicae, praesertim vero Bohemicae exponentium, qui conquisiti atque congesti sunt magno labore et expensis Georgii Ribay, genuini slavi Trenchiniensis, distinctis formis atque dialectis conscripti serie alphabetica A. D. 1800.; a második oldalon: Bibliothecam hanc juxta cum MSS. redemi pretio mille et quingentorum florenorum anno 1812. ante abitum possessoris ex Czinkota ad oppidum Torsa[1] in Comitatu Bachiensi situm. Nicol. Jankovich. Az utolsó 138-ik oldalon: Quod in conformitate praesentis catalogi bibliotheca venalis A. R. Georgii Ribay per me vendita sit Dno Nicolao Jankovich, adeoque iuxta huius ordinem resignation peragi debeat, qui etiam iuxta litteras Dni Ribay tum MSS., tum etiam libri post annum 1810 per eundem acquisiti his accedere debeant, praesentibus recognosco. Pestini die 29 Martiis 1807 Gabriel Ruttkay Dankó.[2]

[1] Téved. [2] A M. N. Múzeum kézirattárában 7. Fol. Slav.

A TURÓCZI-KRÓNIKA KIADÁSAI ÉS A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM KÖNYVTÁRÁBAN ŐRZÖTT PÉLDÁNYAI.

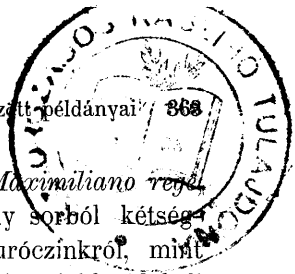
VARJÚ ELEMÉRTŐL.

(Egy melléklettel és húsz hasonmással a szöveg között.)

A hazánkat érdeklő ősnyomtatványok között alig van olyan, a mely Turóczi Jánosnak 1488-ban Brünnben és Augsburgban megjelent krónikájával fontosság és érdekesség dolgában vetekednék.

A krónika történeti forrásaink között előkelő helyet foglal el, daczára annak, hogy jó részben csak kompilláczió. Első fele a Képes Krónikával egyezik s mint romlottabb szöveg, kevés figyelmet érdemel. Annál becsesebb második része, a mely Apród János küküllői főesperes *Chronica Lodovici regis* című könyvén kívül a kiadónak Zsigmond és a Hunyadiak korát tárgyazó eredeti művét tartalmazza. Nem kevésbbé becses Rogeriusnak a krónikához járuló Carmen Miserabiléje melynek egyedüli megmentője, első kiadója Turóczi volt.

A krónika összeállítójáról, Turóczi Jánosról alig tudunk egyebet, mint a mit ő maga saját személyéről elárul. Pedig már a kortársak előtt kiváló író s tudós hírében állott. A vele egy időben élt Trittenheim János, spanheimi apát a XV. század utolsó tizedében írt *Catalogus scriptorum ecclesiasticorum* című művében már megemlíti: *Johannes Thurotz Pannonius, vir in secularibus litteris studiosus et exercitatus, ac divinarum scripturarum non ignarus, ingenio praestans et clarus eloquit. Fertur nonnulla cudisse opuscula, quibus nomen suum notificavit. E quibus extat volumen non abjiciendum, quod multa industria comportavit, continens Chronicam Hungariae. Et quaedam alia.*

Vivere adhuc dicitur et varia componere sub Maximiliano rege, anno domini MCCCC. XCIIII.[1] Hanem e nehány sorból kétségtelen, hogy Trittenheim sem tudott egyebet Turóczinkról, mint a mit közkézen forgott krónikájában olvasott. Az újabb időbeli írók megelégedtek ezzel is, és hűségesen lenyomatják az itt idézett sovány »életrajzot«. Beéri ezzel Czvitinger, Bél Mátyás, Horányi, s csak a szorgos *Pray* toldja meg egy-két apró, de azért becses adattal, pontosabban nem idézett oklevelek után elmondva, hogy a magyar krónikás 1468-ban királyi ügyvivő *(fiscalis procurator regis)*, 1470-ben a turóczi konvent jegyzője, 1484-ben ugyanannak főjegyzője volt.[2] Turóczi munkája előszavából pedig kitünik, hogy alkalma volt sűrűbben érintkezni az 1482-ben elhúnyt agg nádorral, Guthi Ország Mihálylyal, az 1484—87 években pedig sőt talán már előbb is, közelebbi viszonyban állott Drági Tamás királyi személynökkel, úgy lehet, éppen familiárisa, jegyzője volt, mert — a mint elbeszéli — vele a tétlenség óráiban a magyar történetről gyakorta vitatkozott s könyvét is az ő biztatására írta meg. Ezen kívül még csak azt állapithatjuk meg művéből, hogy a királyi udvarban nem volt idegen s a Mátyás által az 1479-iki olmüczi fejedelmi találkozón kifejtett pompáról mint szemtanú írhatott.

Míg a krónika szerzőjének kilétét sűrű homály fedi, addig iratásának idejét pontosabban meg tudjuk határozni.

A munka Bécsnek 1485 tavaszán történt elfoglalásával záródik, világos tehát, hogy befejezése erre az évre esik. Az elébe tett s Drági Tamáshoz intézett ajánlás is körülbelül ugyanezen évben készülhetett, miután Tamás úr ezen évben nyerte el a czimében megnevezett királyi personálisságot. Ámde a Túróczi tollából való rész törzse, vagy legalább egyes fejezetei már jóval előbb készen voltak. Erre mutat, hogy a Kis-Károly életéről szóló különálló egészet képező rész, a melyet Turóczi saját vallomása szerint Laurentius de Monachis verses műve után szerkesztett, Hassághi Istvánhoz, az országbíró főjegyzőjéhez intézett külön ajánl-

[1] Catalogus scriptorum ecclesiasticorum, sive illustrium virorum, per Johannem à Trittenheim. Coloniae, Petrus Quentell, 1531. CLXXIV[b] lap.

[2] Index rariorum librorum bibliothecae universitatis regiae Budensis, Pars II., 1781, 403. lap.

lással van ellátva.[1] E rész, úgy lehet, első zsengéje az írónak, a ki az országbírói főjegyzőnél magasabb rangú pártfogóra még ekkor nem merte szemét vetni. Az erre következő *Chronica Sigismundi regis* szintén önálló dolgozat. Ez is ajánlással kezdődik, de a melynek címe hiányzik s így nem tudjuk, kihez volt intézve. Mivel az ajánlás utal az előző részre, bizonyos, hogy a Zsigmond krónikája a Kis-Károlyé után készült. Érdekes benne a források megemlítése; a szerző részben Ország Mihály nádortól kapta adatait, részben pedig a királyi *registrum*-ból merített.[2] Miután pedig a nádor 1482-ben húnyt el, feltehetjük, hogy a Zsigmond-krónika még ezen év előtt került ki Túróczi tolla alól.

A Zsigmond halálától Mátyásig terjedő utolsó részt írhatta Túróczi patronusa, Drági felszólítására. Ez a rész nincs külön ajánlás által bevezetve; minden átmenet nélkül csatlakozik Zsigmond krónikájához. Ha nem állna az egész munka előtt a Drágihoz, mint királyi személynökhöz intézett s épen ezért csak 1485 után kelt ajánlás, hajlandók volnánk azt hinni, hogy az utólsó rész eredetileg az 1469-iki olmüczi koronázással, illetve az ezen alkalomra költött himnuszszal végződött; ámde így lehetetlen feltenni, hogy Turóczinál már az egész készen állott, a mikor Drági Tamással a magyar históriáról vitatkozgatott s ennek felszólítására csupán a végső fejezetet írta meg, a mely az 1470—85-ik év eseményeinek hiányos, vázlatszerű elbeszélését foglalja magában.

Minden esetre igen feltünő, hogy ez a fejezet a király házasságát hallgatással mellőzi; ámde míg ez egyrészről azt a gyanút költi, hogy a krónika még ez esemény előtt fejeztetett be, s a végső sorok csak utólag, futtában irattak hozzá, másrészt arról biztosít, hogy Turóczi krónikáját eredeti, toldozatlan alakjában bírjuk; mert ha ahhoz a kiadó valamit hozzátoldott volna, úgy — legalább a királyhoz intézett ajánlással ellátott kiadásban — első sorban az uralkodó házasságának leírását pótolja bele Mátyásnak szűkszavúan elmondott történetébe.

[1] Az ajánlás így kezdődik : *Ad egregium dominum magistrum Stephanum de Hasshagh iudicis curie regie prothonotarium prefatio magistri Johannis de Thurocz in descriptionem miserabilis casus Karoli regis cognomenti parvi, necnon lugubre factum reginarum Hungarie feliciter incipit.*

[2] Nem egészen világos, hogy Túróczi a *registrum* alatt igtatókönyvet, vagy valamely krónikaszerű feljegyzést ért-e ?

Ismeretes, hogy Túróczi János magyar krónikája a XV. század folyamán nyomtatásban is megjelent, még pedig nem is egy kiadásban.

A régibb és ujabb könyvészeti s irodalomtörténeti munkák egész sereg kiadását ismertetik. A legkorábbit, 1482-ből, *Czvittinger* említi; ezt állitólag Ratdolt Erhárd nyomtatta Augsburgban [1] Adatát átveszi Horányi[2] és Maittaire [3] is. Már a későbbi könyvészek észrevették, hogy Czvittinger és követői hibáztak; egy 1482-iki augsburgi, Ratdoltnál nyomtatott kiadás lehetetlenségét könnyű belátni, ha tudjuk, hogy Ratdolt 1486 végéig Velenczében dolgozott.

Szintén augsburgi s Feger Tibold költségén megjelent, de 1483-iki példányt említ a krónika első XVI. századi kiadója, Bongars Jakab is.[4] Felesleges lenne bizonyitgatni, hogy ez az évszám is csak irás- vagy sajtóhiba.

Egy hely és év jelölése nélkül, de az összes »belső jelek szerint« Velenczében, 1485-ben megjelent »*editio princeps*«-ről tudott Schedius Lajos, a ki azonban adós maradt a látott ritka példány leirásával.[5]

Ugyancsak hely és év nélküli kiadást *látott* Toldy Ferencz, a ki azt Velenczében, Ratdolt által s *1485 előtt* nyomtatottnak tartotta.[6] Hely és év nélküli kiadást említ Hain is, de hozzáteszi: »*Aug. Vind. Erh. Ratdolt.*« [7]

1488-iki velenczei kiadásról tesz említést 1690-ben *Deseine* [8]

[1] Specimen Hungariae Litteratae, Francofurti et Lipsiae, 1711, 392. és köv. lap. Czvittinger forrás gyanánt *Cave Vilmos* Historia Literariáját idézi; csakhogy ennek kezeim közt levő 1745-iki kiadásában (a melyet ő természetszerűleg 1711 előtt nem használhatott) már helyesen 1488-ra van téve a krónika megjelenése. Lásd *Appendix*, 214. lap.

[2] Memoria Hungarorum, Pars III., Posonii, 1777. 464. és köv. lap.

[3] Annales Typographicae, Tom. I./1. Amsteledani, 1733. 438. l. Utóbb, az 1488-ik évnél a két valódi kiadást is megemlíti.

[4] Rerum Hungaricarum seriptores varii. Francofurti, 1600. 6ª lap.

[5] Zeitschrift von und für Ungarn. Jahrgang 1804. 85. lap, jegyzetben.

[6] Túróczi kiadásairól. Új Magyar Múzeum I. foly. 2. kötet, 1851., CCCLXXXVI. és köv. lap.

[7] L. Hain, Repertorium bibliographicum, 15516. sz. Megjegyzendő, hogy Hain ezen kiadásból példányt nem látott.

[8] Bibliotheca Slusiana. Labore Francisci Deseine. Romae, 1690. 550. lap: »*Joannis de Tirocz* (igy!) *Chronica Hungariae, in 4o. Venet. 1488. Typis Gotticis.*«

Ferencz, Slusius János Valter bibornok könyvtárának katalogusában, továbbá Czvittinger, talán ugyanezen forrás után indulva. Miután e kiadást Deseinen kívül senki sem látta s nem említi, bátran feltehetjük, hogy nem létezik s a kevéssé pontos könyvtárnok fölületesen olvasva át az 1488-ik augsburgi kiadás kolofónját, ezt tette meg velenczeinek.

Igen sok könyvészeti munka s katalogus írja le aztán a krónika brünni kiadását, a mely a nyomdász neve nélkül, 1488 márczius 20-iki kelettel, ívrétben jelent meg, továbbá az ugyanezen évben, de június harmadikán befejezett augsburgi nyomtatást, az egyedülieket, a melyekből ez idő szerint példányok ismeretesek. Még pedig kétféle példányok: olyanok, a melyeknek ajánlásában Mátyás király Ausztria herczegének neveztetik, s a melyekben czímei közül az *Austriaeque dux* ki van hagyva. Az előbbiekben a magyar krónika Bécs elfoglalásával záródik, az utóbbiakban, a melyeknek szövege egy oldallal kevesebb s szedése az utólsó levélen változtatott, már Jajcza ostromával.

Az itt felsorolt kiadások legtöbbje, a két utólsótól eltekintve, egyszerűen sajtóhiba, vagy hibás olvasás szülötte. Komolyan csak a Toldy által idézett hely és év nélküli, de szerinte Velenczében nyomtatott kiadást lehet venni, mivel, a mint a nagytekintélyű irodalomtörténész írja, e kiadás példányát kezei között tartotta, sőt, mi több, 1851-ben a Magyar Tudományos Akadémia ülésén be is mutatta.

E példány, olvassuk Toldy értekezésében, azonos nyomású az 1488-iki augsburgival, de tőle annyiban különbözik, hogy ajánlólevelében Mátyás még nem neveztetik Ausztria herczegének, végén még nincs szó Bécs elfoglalásáról, s ugyaninnen hiányzik Rogeriusnak siralmas éneke, a nyomdász és kiadó zárószavával egyetemben. E hiány bizonyítja, Toldy szerint, hogy e könyv Bécs elfoglalása, tehát 1485 előtt nyomatott, »különben elképzelhetetlen, mikép hagyta volna ki e legújabb, európai jelentőségű eseményt Túróczi.« Viszont a nyomás kétségtelenül a Ratdolté: már pedig ez 1487-ig Velenczében dolgozott; világos tehát, hogy ez a kiadás velenczei.

Toldynak feltünt, hogy a velenczeinek határozott kiadás már említett eltérésein kívül tökéletesen egyezik a későbbi augsburgival; egyiknek a hibái a másikban is megvannak, szóval, hogy

a kettő ugyanazon szedés lenyomata. Ám ez őt nem hozta zavarba. Magyarázatúl egy különös történetet gondolt ki, a mely szerint az 1485-ben Velenczében kiadott Túróczi-krónikát 1488-ban Brünnben a szerző és kiadó híre nélkül utánnyomták, és pedig úgy, hogy megtoldották a Bécs elfoglalását tárgyazó sorokkal, Rogerius siralmas krónikájával, a Mátyás czímében az *Austriaeque dux*-szal. Mire Feger, a ki — véleménye szerint — az első kiadást is kibocsátotta, »hogy a brünnivel a versenyt kiállhassa, úgy adta rögtön vissza a kölcsönt, hogy az a ívet 's a' v ívjegyű két véglevelet a brünninek pótlékaival újra — s mindezekhez Rogért is hozzá nyomatta; 's el is készült e *verlegeri operatio* még azon évi június közepén, mint 1488-ki colophonja bizonyítja.« Tehát a teljes kolofonú 1488-iki kiadás semmi más, mint az év nélküli velenczei, egy kevéssé megpótolva.

Ha Toldy csak valamennyire ismeri a XV. századi nyomdászati viszonyokat, nem koczkáztat meg ilyen állítást. Teljesen hihetetlenül hangzik ugyanis, hogy Ratdolt Erhard, a XV. század leghiúbb nyomdásza, a ki az 1488-iki Turóczi zárszavában magát »előbb Velenczében, most Augsburgban a legnevezetesebb« nyomtatónak vallja, olyan fényes, gazdagon illusztrált könyvet, a minő a szóban forgó, neve említése nélkül adjon ki. Az is valószinűtlen, hogy Feger, a mikor a brünninek ellenversenyt akar csinálni, csak azt a silány pótlékot nyomassa hozzá meglevő példányaihoz, a mivel a régi kiadást a brünni megbővítette.

Már ezek gyanússá teszik Toldy állítását, a mely végkép megdől, mihelyt a velenczei nyomásúnak mondott s ma is a Magyar Tudományos Akadémia könyvtárában őrzött példányt gondosabban szemügyre veszszük.

E példány egykorú kötésben van. Külsőre ugyanaz, mint azok az augsburgi, kolofonnal ellátott példányok, melyekből a Bécs ostromáról szóló rész ki van hagyva. A kötet a magyar krónikával befejeződik; Rogerius siralmas éneke nincs meg benne, s mint biztosan megállapítható, soha sem is volt belekötve.

Csakhogy elegendő átolvasnunk a szerzőnek elől álló ajánlását, mindjárt megtudjuk, hogy Rogerius munkája csak a könyvkötő, vagy a régi tulajdonos szeszélye folytán maradt ki a kötetből s eredetileg hozzá tartozott a krónika ezen példányához is. Ott ugyanis — miként az összes augsburgi példányokban — ez áll:

» . . . *divorum Hungariae regum historias, debilis mei operis infra limites, puta, quondam Karoli regis nequiter interfecti,* ***miserabile usque ad carmen,*** *quantum mei est ingenii, diligenter castigare curavi.* Mivel pedig olyan *hiánytalan* példányt még senki sem látott, a melyben a Rogerius meg volna, az 1488-as zárszó ellenben hiányoznék, világos, hogy a Toldy Ferencz által velenczei kiadásnak mondott példány csupán az augsburgi, 1488-iki kiadás csonka darabja.

A velenczei kiadás létezése ellen a leghatalmasabb érv azonban nem ez, hanem az a biztosan megállapítható tény, hogy a brünni minden más kiadást megelőzött s az augsburginak mindkét változata csak annak az utánnyomata.

A két kiadás a zárószavak szerint egy esztendőben látott napvilágot; a brünni márczius 20-ikán, az augsburgi június 3-án készült el. Azonban a régibb bibliografusok nem hittek a kolofonoknak; nem hittek Ratdolt szavainak, a midőn a maga kiadását jól átnézettnek s gondosan javítottnak nevezte, s ezzel elismerte, hogy az nem az első, mert nem tudták elképzelni, miként készülhetett el egy olyan kötet, a minő a Turóczi-krónika, összes képeivel együtt a könyvnyomtatás negyedik évtizedében rövid két hónap alatt. Pedig a kolofonok igazat mondtak. Ennek bebizonyítására vegyük vizsgálat alá a két kiadást és pedig előbb a brünnit.

Alakja kis ívrét, a mely épebb példányoknál kb. 20 × 29 czentiméter nagyságú. 168 lapszámozatlan levélből áll, a melyek a-tól x-ig menő ívjelzéssel vannak ellátva. A füzetek száma ennek megfelelően 21; valamennyi kvaternió. A nyomás kétféle nagyságú csinos gót betűvel történt, oldalanként 36 sorral. A nagy kezdőbetűk helye üresen van hagyva. A munka könyvészeti leirása a következő:

1ª l. üres.

1ᵇ l. az egész oldalt elfoglaló fametszetű kép, a mely a magyarok bejövetelét ábrázolja; rajta a hét vezér zászlós alakja s a kép alsó sarkaiba helyezett vágásos magyar és egypólyás osztrák czímer tűnik fel.

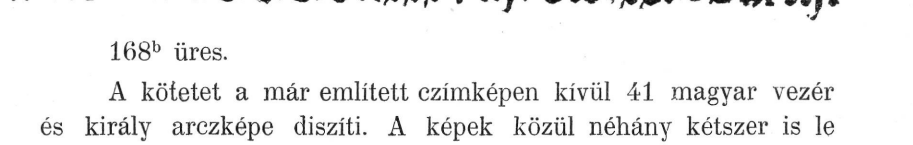
2ª l. (jele: a_2) a szerző ajánlólevele: **Ad egregiũ dñm Thomã de drag plonalis pſen— | tie ſereniſſimi principis dñi Mathie : hũgarie : bohe- | mie ꝛc̄ regis Auſtrieꝝ ducis cancellariuꝝ Prefatio | magiſtri Johãnis de thwroczꝝ : in primũ librũ**

Chro- | nice hungarorꝝ foeliciter incipit. (I)Vgi otio hiꝫ annis nobis eque ſimul | torpentibus . . . . .

152b l. 33. sorral végződik a magyar krónika: norꝝ impatorem oritarũt plenius enarrãtes. | Deo gratias.

153a l. Epiſtola magiſtri Rogerij in miſerabile carmen ſu | per deſtructione regni Hũgarie per Tartaros facta | editũ ad Reuerendũ dñm Jahannem peſthenieñ. | eccleſie epiſcopũ feliciter incipit.

168a l. 12. sorral végződik a krónika: riculi quidditatẽ valeat. p. v. | Utánna a zárszó: Illuſtriſſimorꝝ hungarie regũ chronica In | inclita terre Morauie ciuitate Bruneſi lucu | bratiſſime impreſſa finit felicius. Anno ſa- | lutis. M.CCCC. lxxxviij. die . xx. Martij.

Illuſtriſſimorꝝ hungarie regũ chronica In inclita terre Morauie ciuitate Bruneſi lucu bratiſſime impreſſa finit felicius. Anno ſalutis. M. CCCC. lxxxviij. die. xx. Martij.

168b üres.

A kötetet a már említett címképen kívül 41 magyar vezér és király arczképe diszíti. A képek közül néhány kétszer is le van nyomtatva, úgy, hogy a használt dúczok száma csak 36. Az egyszer használtak a következők:

Atilla 13a l.; Árpád 25b l.; Szabolcs 26b l.; Kund 27b l.; Lehel 28a l.; Vérbölcs 28b l.; Sz. István 33a l.; I. Endre 42a l.; I. Béla 45b l.; I. Géza 53b l.; Sz. László 56a l.; Kálmán 59b l.; II. István 62b l.; Vak-Béla 64b l.; II. Géza 66b l.; II. László 68a l.; III. Béla 68b l.; Imre 69a l.; III. László 69b l.; II. Endre 70a l.; IV. Béla 71a l.; V. István 72a l.; I. Kun László 72b l.; III. Endre 73b l.; Venczel 74b l.; Károly Róbert 76b l.; Nagy-Lajos 84b l.; Mária 97a l.; Zsigmond 107a l.; Hunyadi János 133a l.; Mátyás 147a lap.

Kétszer vannak közölve a következő képek:

Gyula 27a l. másodszor mint Örs 29a l.
Péter 35b l. » » V. László 122a l.

Aba 36[b] l.	»	»	I. Ulászló 124[a] l.
Salamon 44[a] l.	»	»	Albert 119[b] l.
Ottó 76[a] l.	»	»	Kis Károly 103[a] l.

V. Lászlónál az először Péter képe gyanánt szerepelt dúczból kivágták az eredeti szakálas főt és másikkal helyettesítették.

A képek egyszerű körvonalas rajzok, igen kevés árnyékolással. Hihetőleg szinezésre voltak szánva, s épp ezért érdekes, hogy míg az augsburgi kiadás majd minden példánya szinezve van, addig a brünninek fenmaradt példányai kevés kivétellel szinezetlenek. Arczképszerűségről szó sem lehet; még a kortárs Mátyásról is csak képzeleti kép készült, kifejezéstelen gyermek-arczczal.[1]

Bár a zárszó nem mondja, kétségtelenül meg van állapítva, hogy a krónikát Stahel Konrád és Preinlein Mátyás nyomtatták. Stahel már régi, képzett nyomdász volt, a mikor a magyar krónika kinyomtatásába fogott. Ránk maradt s névvel ellátott munkái tanúsága szerint 1482-ben Mayr Benedek társaságában Passauban, e régi művelődési központban dolgozott.[2] Két évvel utóbb Velenczében találjuk, a hol egy magyar ember: Corvus (Raab) András nagyszebeni származású nyomtatóval társaságban az olmüczi egyház számára pompás kiállitású breviariumot nyomtat.[3] Ismét két év múlva már Olmüczben tűnik fel; 1486 október 7-ikén befejezi az olmüczi püspök megbízásából nyomtatott Agendát. Hihetőleg ekkor sem dolgozott egyedül, hanem már ez időben vele volt későbbi társa, az ulmi származású Preinlein Mátyás, a ki előbb szintén Velenczében működött. Ez azonban csak feltevés, mert a nyomtató (vagy nyomtatók) nevét az Agendán s a Stahel sajtója alól kikerült műveken 1491 előtt hiába keressük; valamennyi a készítő neve nélkül jelent meg.

[1] A Turóczi-krónika brünni kiadása hazánkban jóval ritkább az augsburginál. Mindent összevéve alig tudnánk belőle 15 példánynál többet felmutatni. Különben a könyv külföldön sem tartozik a közönségesek közé; a mit mutat az is, hogy ritkán kerül eladásra, s ha igen, úgy ára 500—1000 korona, kétszerese az augsburgi kiadásénak.

[2] Hain, Repertorium bibliographicum, * 6721. és 12608. sz.

[3] Hain i. m. 3866.; Kemény József gr. Történelmi és irodalmi kalászatok, Pest, 1861. 19. l. *Corvus András* már 1476-ban dolgozott; mint Rotweili András társa vagy faktora; a kettőjük által befejezett *Albertus de Padua. Expositio evangeliorum* (Hain, * 573. sz.) a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában is megvan.

A cseh bibliografusok régóta kutatták, ki hívta meg Stahelt Velenczéből Brünnbe, s ki volt az, a ki ilyen módon Morvaországban meghonosította a nyomdászatot. Dudik Béda, a ki legelőször írta meg önálló munkában a morvaországi könyvnyomtatás történetét,[1] az olmüczi püspökség az időbeni kormányzójában, Vitéz Jánosban kereste a nyomdászat e pártfogóját. Hogy azonban valahogy idegennek, éppenséggel magyarnak ne kelljen a dicsőséget tulajdonítani, megtette az ifjabb Vitéz Jánost *Johann Viticz*-nek és proszniczi születésű morvának. Őt követte aztán újabb időben Schubert Antal prágai könyvtárnok is.[2]

Hogy az, a ki Stahelt az olmüczi püspökség részéről már 1484-ben Velenczében foglalkoztatta s azután főleg egyházi szerkönyvek nyomására Brünnbe telepítette, nem lehetett más, mint az olmüczi püspök, az kétségtelen. Csakhogy ez a püspök nem ifj. Vitéz János, hanem a proszniczi születésű, de mint váradi püspök régóta Magyarországon tartózkodó Filipecz János, a kit Mátyás király óhajtására 1484 elején püspökévé választott az olmüczi káptalan.[3] Az új püspök azonban nem nyerte el a pápai megerősítést, s igy történt azután, hogy 1487-ben a szent atya ugyanazt a püspökséget, a melynek Filipecz János valóságos birtokában volt, mint kinevezett adminisztrátornak, Vitéz Jánosnak adományozta. Ennek daczára (eltekintve attól, hogy 1487-ben a brünni nyomda már működésben volt) Vitéz még sem lehetett Stahel pártfogója, mert az olmüczi adminisztrátorságot valóban soha sem vette át, hanem, mielőtt a püspökség átengedéséért indított tárgyalások valami eredményre vezettek volna, 1489-ben javadalmáról lemondott. Közben pedig szinét sem látta Morvaországnak, mert kinevezésétől leköszönéséig folyvást Rómában tartózkodott.

[1] Geschichtliche Entwickelung des Buchdruckes in Mähren vom Jahre 1486 bis 1621. Brünn, 1879. 15. és köv. l. A munkácska hemzseg a hibáktól s egészben furcsa tanúságot tesz cseh szomszédaink alaposságáról. Dudik, a kit szeretnek kiváló történetíró gyanánt emlegetni, nem tudja, ki volt 1476—82-ben az olmüczi püspök s összetéveszti az ifjabb Vitéz Jánost a hasonló nevű öregebbel.

[2] Die sicher nachweisbaren Inkunabeln Böhmens und Mährens vor 1501. Centralblatt für Bibliothekswesen, XVI. Jahrgang. 51. és köv. l.

[3] Fraknói Vilmos. Mátyás király magyar diplomatái. Budapest, 1898. 121. lap.

Hol és miként ismerkedett meg Filipecz János püspök Stahel Konráddal, nem lehet megállapítani. Nem lehetetlen, hogy már Passauból ismerte; bár az sincs kizárva, hogy Stahel velenczei magyar társa, Corvus András irányította rá az egyházmegyéje számára nyomdászt kereső püspök figyelmét.

Miután nem hihető, hogy akár Drági Tamás, akár Turóczi, ha t. i. egyik közülök lett volna a krónika kiadója, Brünnbe menjenek nyomtatót keresni, nagyon valószinű, hogy Filipecz bízta meg Stahel Konrádot a magyar krónika kinyomtatásával. A kéziratot Drági adhatta at néki, 1486-ban, a mikor az ugyanezen évi országgyűlés előkészítő tanácskozmányain együtt működött az olmüczi püspökkel.[1]

A munka nyomása s az illusztrácziók elkészítése az egész 1487-iki évet igénybe vette; legalább semmi nyoma annak, hogy Stahel ez évben valamit nyomtatott volna. A nyomdász a díszes kötettel csak 1488 tavaszán készült el. Sajátságos, hogy neve erről a könyvről is hiányzik, ép úgy, mint összes, 1491 előtti nyomtatványairól, a miből talán arra következtethetünk, hogy a brünni nyomda felszerelése a mondott év előtt az olmüczi püspök tulajdonát képezte s Stahel annak csak kezelője volt, a ki jogtalan eljárásnak tartotta volna a kezéből kikerült darabokat nevével jelölni.

A XV. század nemcsak a nyomdászat feltalálásának, hanem a nyomtatásbeli szabadosságnak is korszaka. A nyomdászok legnagyobb része csupán nagyobb nyomdák termékeinek az utánnyomásából élt s ez időknek egyetlen nyomdásza sem lehetett biztos abban, hogy nagy utánjárással megszerzett s tetemes anyagi áldozattal kinyomtatott munkáit nehány hét mulva nem adja-e ki s árultatja olcsó pénzen valamelyik konkurrense.

A Turóczi-krónika igen kapós könyv lehetett, mi sem természetesebb tehát, mint hogy rövid idővel megjelenése után már utánnyomták. Rövid két hónap elég volt ahhoz, hogy egy élelmes budai könyvárus, a kirchheimi születésű Feger Tibold egy augsburgi könyvnyomdásznál saját költségére az eredetivel vetekedő pompájú kiadásban közrebocsássa Turóczi János magyar krónikáját, még pedig — a mit az előbbi kiadók megtenni elmulasztottak — Mátyás királynak ajánlva.

[1] Fraknói i. m., 141. l.

A brünninél csak hetvenöt nappal fiatalabb augsburgi Turóczi-krónika rendes negyedrét alakú kötet. Teljes példánya 174, a kihagyásos 172 számozatlan, ívjelzéses levelet tartalmaz,[1] oldalanként egyhasábosan nyomtatott 38 sorral. Betűje tetszetős gót tipus, ugyanaz, melyet Ratdolt Erhard már Velenczében leggyakrabban használt; kezdőbetűi is ugyanazon csinos virágos kapitalisok (»*litterae florentes*«), a melyekről a nyomtató régtől fogva híres volt. Ez is, mikĕnt a brünni kiadás, fametszetű képekkel van diszítve.

A teljes példányok leírása a következő:

1ª lap üres.

2ᵇ l. fametszetű czímertábla *tizenegy czímerrel.*

2ª l. az egész oldalt elfoglaló fametszetű kép: Szt. László harcza a leányrabló kúnnnal. Felirata: Hyſtoria ſancti | ladiſlai.

2ᵇ l. A kiadó ajánlása Mátyás királyhoz: Sereniſſimo ac inuictiſſimo principi ac dño dño | Mathiae hũgariae bohemiaeꝙ regi Theobal | dus fegher Salutẽ ꝛ gloriã exoptat. | Quod tam multae ſereniſſime ac inuictiſſime rex . . . .

3ª l. Ad egregiũ dñm Thomã de drag perſonalis preſentie ſereniſ | ſimi principis dñi Mathie : hũgarie : bohemie ꝛr. regis Auſtrieꝙ | ducis cãcellariũ. Prefatio magiſtri Johãnis de thwroczꝙ : in pri- | mũ librũ Chronice hungaroꝝ foeliciter incipit. | [I] Igi otio his annis . . . .

154ᵇ l. a 33. sorral végződik a munka: uerſus romanoꝝ imperatorẽ ocitarũt plenio enarrãtes. Utánna:

Finit chronica hungarorũ.
Sequit ~ ingreſſus thartaroꝝ

155 és 156. lev. úgyszintén a 157ª l. üres.

157ᵇ l. az egész oldal elfoglaló haránt fametszet, ezen *szedett* felirással: Ingreſſus tartaroꝝ in hungariã temporibus regis Bele quarti.

158ª Epiſtola magiſtri rogerij in miſerabile carmen ſup deſtructiõe | regni Hũgarie per Tartaros facta editum ad Reuerendũ dñm | Johannẽ peſthenienſis eccleſie epiſcopũ feliciter incipit. | [L] Icet : ut liqueat dominationi veſtre . . . .

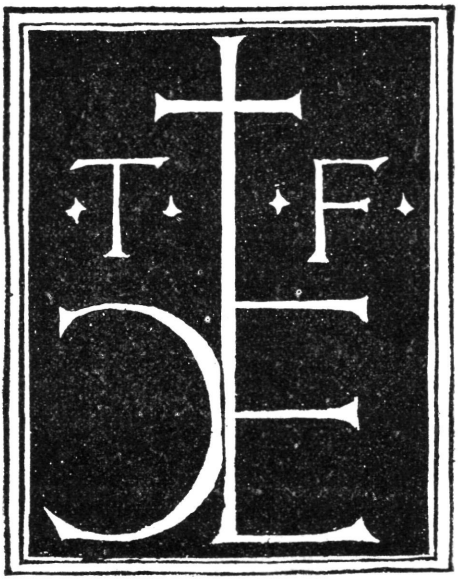
[1] Hellebrant (Régi Magyar Könyvtár, III. rész 15. szám) tévesen mond 175 levelet.

172[b] l. a 35. sorral végződik Rogerius siralmas éneke: ꝛ aduerſitatis ac periculi quidditatẽ. Valeat. p. v. |

173[a] l. Húszsoros vers a magyar krónikára: kezdete: Quanta ſit inuicti terrena potentia ſceptri: | Gloria: maieſtas. . . . Vége: Sunt nanꝙ (így!) in cunctis triſtia mixta ioris.

173[b] l. zárszó s a kiadó jelvénye.

Sereniſſimoꝝ hungarie regũ chronica be
ne reuiſa ac fideli ſtudio emendata finn:
liciter Impreſſa erhardi ratdolt viri ſoler/
tiſſimi eximia induſtria et mira imprimendi
arte: qua nuper venetijs nũc Auguſte ex/
cellet nominatiſſimus. Impenſis ſiquidem
Theobaldi feger conciuis Budenſis An/
no ſalutifere incarnatiõis milleſimo q̃drin/
genteſimo octogeſimooctauo tertio nonas
Junij.

Alatta a füzetek registruma.

174 lev. üres.

Már említettük, hogy ezen kiadásnak kétféle példányai vannak. Az itt leírttól elütő példányok a következő eltéréseket mutatjak:

1[b] l. A czímertáblán egygyel kevesebb pajzs van, mint a másik kiadásén; hiányzik pedig Ausztria czímere.

3[a] l. A szerző ajánlólevelének kezdősoraiból hiányzik az **Auſtrieꝛ | ducis** jelző, minek folytán az első három sor beosztása is más: **Ad egregiũ dñm Thomã de drag perſonalis ſere-| niſſimi principis dñi Mathie : hungãrie ; bohemie ꝛc. regis cancellariũ. Prefatio magiſtri iohannis de thwroꝛ : in primũ librũ | Chronice hungaroꝝ feliciter incipit.**

154[a] lapon az első tizenhárom sorban a szöveg beosztása más, mint az előbb leírt kiadásban. Az a szöveg, a melyet a teljesebb kiadás első tizennégy és fél sorában tartalmaz, itt tizenkét és fél sorba van beszorítva. A 13. sortól kezdve a szöveg is különbözik; a rövidített kiadásból ki van hagyva az, a mit az előbbeni Bécs elfoglalásáról mond, az erről szóló verssel egyetemben. A 18. sortól kezdve a rövidített kiadás szövege megfelel a bővített kiadás 157[b] oldala 10. sorában kezdődő résznek s megegyezik azzal egész az utolsóelőtti sorig, amely ismét Bécs elfoglalásáról szólván, itt elmaradt. A bővebb kiadás kétsoros zárszava *(Finis chronica hungarorũ | Sequit˜ ingreſſus thartaroꝝ)* helyett itt csupán **Finis.** áll.

154[b] üres.

Megjegyzendő, hogy míg a bővebb kiadásban a 153—157. leveleket magában foglaló V. füzet megfelelően a kötet végén levő ívmutatónak 4 levélből áll *(duernus)*, addig a rövidebb kiadás V. füzete csak két leveles, hiányozván belőle a másiknak két üres levele. Ennélfogva a Rogerius éneke ebben már a 155. levéllel veszi kezdetét, a melynek első oldala (mint a teljes kiadásban a 157[a] l.) üres, második pedig a tatárok betörését ábrázoló képet mutatja.

Mielőtt az eltérő példányoknak egymáshoz való viszonyát vizsgálnók, állapítsuk meg kétséget kizáró módon azt, hogy az augsburgi kiadás csupán utánnyomása a brünninek.

A mint már említettük, az augsburgi kiadás kolofonja a nyomtatás bevégzését június harmadikára teszi, míg a brünni márczius huszadikára. Ám ha ezt nem fogadjuk el hitelesnek, úgy hinnünk

kell az augsburgi nyomdász kijelentésének, melyek szerint az ő kiadása *bene revisa, ac fideli studio emendata;* a miből világos, hogy már előtte kellett másik kiadásnak lenni. Rövid lapozgatás a két kiadásban meggyőz arról, hogy Ratdolt szavait komolyan kell venni; ő csakugyan jobbította a brünni kiadás helyesírását, megigazította némely botlásait, ellenben — s ez igen sokat bizonyít — helyenként elferdítette a magyar neveket és szavakat. A latin szöveg javításai közűl íme nehány példa:

BRÜNNI KIADÁS:	AUGSBURGI KIADÁS:
Autores	Auctores
Scitia	Scythia
hibásan: vocatur	*helyesen:* vocantur
quinquiemine	quinquennem
tragefactus *(tabefactus helyett)*	infectus
vingebatque.	ningebatque.

Ellenben a magyar szavak és nevek megfordított eredményt mutatnak:

BRÜNNI KIADÁS:	AUGSBURGI KIADÁS:
Halalthalon Detreh	halathalon Detreh
Geycha	Geisa
Thurda	Thurdo
Paznan	Paznam
Achille filio Jaco	Achille filio Jacob, stb.

Érdekes tévedése az utánnyomónak a következő is. A brünni kiadásban ott, a hol Konth Miklósról van szó, ezt a rövidítést találjuk (93[b] l.) **nico***(laus)* **kõth palatinus**, a mit a nevet nem ismerő augsburgi nyomdász így adott vissza **nicon konth palatinus.**

Az augsburgi kiadás utánnyomott voltára mindezeknél szembeszökőbb bizonyítékot szolgáltatnak *a képek.*

Az augsburgi Turócziban éppen annyi király és vezér képe van közölve, mint a brünniben, de míg az utóbbinál a negyvenegy arczképhez 36 fába metszett dúczot használtak, addig az előbbinél csak 24 szolgált a közel kétszerannyi kép nyomására. Hogy ez a krónika régibb vizsgálóinak nem tünt fel, a nyomdász élelmességének a következménye, a ki az egyszer már felhasznált arczképekről *lefaragtatta a háttért s úgy nyomta le újra az ilyen*

módon alaposan megváltozott arczképet. Az eljárást legjobban példával illustrálhatjuk. Álljon itt egymás mellett Péter, II. István és I. Ulászló képe erősen kisebbítve. A teljes dúcz lenyomata Péter király képmását szolgáltatja. A kép szakálas, hosszúhajú, koronás, bokáig érő palástba öltözött királyt ábrázol. Az alak magashátú trónszéken ül, a mely mögött mintázott szőnyeg van kifeszítve; rajta balról a kettős keresztes, jobbról a vágásos magyar czímer. Kevéssel hátrább ugyanezen kép II. István gyanánt szerepel; itt azonban már hiányzik róla a trón mögötti szőnyeg, a mi elegendőképp megváltoztatja, hogy a felületes szemlélő észre ne vegye a hamisságot. A kötet végefelé harmadszor is előkerül ugyanezen dúcz, mint I. Ulászló király arczképe, még jobban megcsonkítva. Lefaragták róla a czímert, a trón felső csompóit és hátának virá-

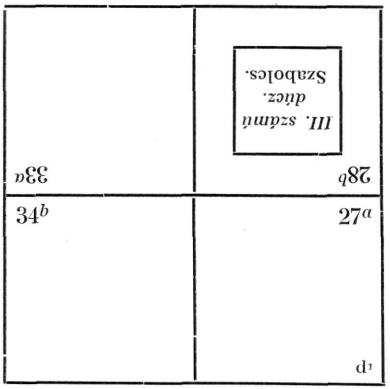

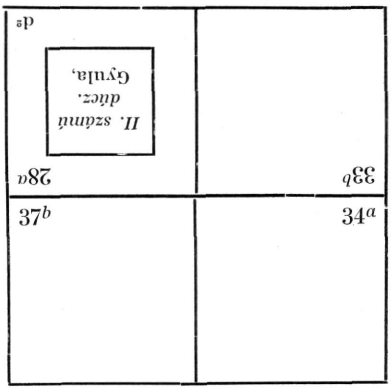
gos mintáját. Igy elváltoztatva alig ismerhetünk rá I. Ulászlóban Péterre, kivált a krónika gondosabban kifestett példányainál, a hol az elütő szinezés, az arcznak eltérő átfestése tökéletesen különböző képet csinál a két azonos fametszetből.

A nyomdász vakmerősége annyira megy, hogy több helyütt ugyanazon íven használja fel egy dúcznak két változatát. Ha nem rekonstruáljuk az ívet szétterített állapotában, úgy szinte hihetetlen előttünk, hogy szerepelhetnek az azonos képek olyan sűrűn egymás mellett. Vegyük például a **d** jelzésű füzetet. Harmadik oldalán (28^a l.) Szabolcs vezér képe áll; ugyanez csonkítva ismétlődik a hatodik oldalon (29^b l.) mint Lehel; Gyula vezérnek a 4. oldalon (28^b l.) levő képét mint Vérbölcsöt látjuk viszont. Miként volt ez lehetséges a nyomdásznak megcsinálni, csak a kiterített ív ábrájáról látható. A füzet két, egymásba tett ívből áll:

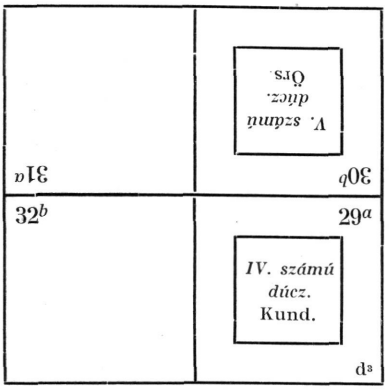
I. KÜLSŐ OLDAL.

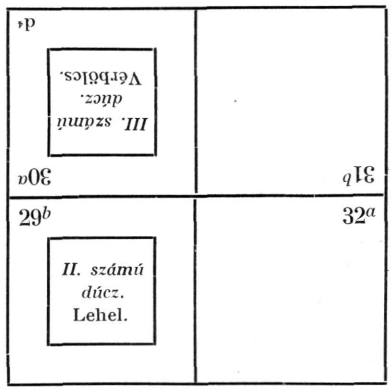
I. BELSŐ OLDAL.

II. KÜLSŐ OLDAL.

II. BELSŐ OLDAL.

Tehát a mint a füzet első íve a kellő számú példányban ki volt nyomva, azonnal lefaragták a II. és III. számú fadúcz hátterét s megcsonkított állapotukban használták őket a második íven.

Még jobban megzavarja a szemlélőt, a mikor egy képet előbb lát *csonkán*, mint épen; például az i jelzésű íven, a melyen egy dúcz a 11. oldalon először *csonkán* s utánna a 16-ikon *egészben* látható. Pedig itt sem történt egyéb, mint az, hogy a füzet *külső ívét* (természetszerűen) előbb nyomtatták, azután a megigazított dúczot beletették a *belső ív* készen álló szedésébe s ezt is elkészítették. Magától értetődik, hogy a könyvben a belső ív négy levele s egyiken a csonka kép előbb következik, mint a külső ív utolsó két levele a teljes dúcz lenyomatával.

Az augsburgi kiadás arczképei között csupán 8 van egyszer használva; kétszer fordul elő 15 és háromszor 1 képmás. Az arczképek sorrendje a következő:

ÉPEN.	CSONKÍTVA.
1. Atilla (14[a] lap).	Árpád (29[b] l.).
2. Szabolcs (28[a]).	Lehel (29[b]).
3. Gyula (28[b]).	Vérbölcs (30[a]).
4. Kund (29[a]).	— — —
5. Örs (30[b]).	— — —
6. Sz. István (35[a]).	— — —
7. Péter (37[b]).	II. István (63[a]) és I. Ulászló (125[a]).
8. Aba Sámuel (38[b]).	Kis Károly (104[b]).
9. I. Endre (43[a]).	Venczel (76[b]).
10. Salamon (45[b]).	— — —
11. I. Béla (47[a]).	V. István (74[a])
12. I. Géza (54[a]).	Károly Róbert (79[a])
13. Sz.-László (57[a]).	— — —
14. Kálmán (60[b]).	— — —
15. Vak Béla (65[b]).	Imre (70[b])
16. IV. Béla (72[b])	III. Béla (70[a])
17. Kún László (74[b]).	II. Endre (71[a])
18. III. Endre (75[b]).	III. László (71[a])
19. Ottó (78[a]).	Albert (121[a])
20. Nagy Lajos (86[b]).	V. László (124[b])
21. Mária (98[b]).	— — —
22. Zsigmond (108[b])	II. Géza (67[a])
23. Hunyadi János (134[b]).	— — —
24. Mátyás (149[a]).	III. István (69[a])

Az arczképeken kívül van az augsburgi kiadásban egy czímerlap, és pedig azon példányokban, a melyekben Mátyás Ausztria herczegének van nevezve 11 czímerrel, a Bécs elfoglalásáról és Mátyás ausztriai herczegségéről hallgató példányokban pedig tízzel. A czímerkép fadúcza mindkettőnél ugyanaz, csakhogy az utóbbiaknál az osztrák pólyás czímer le van faragva róla. Egymás mellé helyezve a két változatot, észreveszszük, hogy a fametsző, a mikor a teljes klisét készítette, már tudta, hogy minő változá-

son kell majd annak keresztül menni; az osztrák czímert kisebbre csinálta a többinél s szűkebb helyre szorította, hogy hiánya a csonka képen ne legyen olyan feltünő.

A MAGYAR BIRODALOM CZÍMERE.
(A Túróczi-krónika rövidített kiadásából.)

A czímeres lappal szemben lapnagyságú kép áll: Szent László párbaja a kúnnal. A képről, a mely a kor szokásának megfelelően az eseménynek két különböző fázisát naivul ugyanazon lapon mutatja be, minden leirásnál jobb fogalmat ad a mellékelt hű hasonmás. Úgy tetszik, mintha csak utólagosan készült volna, azért, hogy legyen mivel kitölteni a kiadó ajánlólevelének üres előoldalát; magával a munkával nem igen hozható kapcsolatba; ha eredetileg ahhoz készül, úgy bizonyosan a 49^{b} vagy az 50^{a} lapon kap helyet, a rá vonatkozó rész mellett. Még egy lapnagyságú kép van a kötetben, a tatárok betörését ábrázoló, a mely Rogerius éneke előtt áll czímkép gyanánt. Ezeken kivül elszórtan keskeny csataképek teszik tarkává a krónikát. Az utóbbiakhoz

SZENT LÁSZLÓ PÁRBAJA A KÚN VITÉZZEL.

(A Turóczi-krónika augsburgi kiadásából.)

mindössze négy fadúcz állott a nyomdász rendelkezésére hanem e négyet jól felhasználta. Az első, a melyen pánczélos lovagok ütközete látható, nyolczszor, a második (magyar és török lovasok csatája) hatszor, a harmadik (lovasok és gyalogosok harcza) ötször, végül a negyedik (gyalogosok viadala) kétszer fordul elő. Mindezekhez járul még egy keskeny kép, a mely jobb felén várost, balfelén sátortábort ábrázol s már Ratdoltnak Velenczében nyomtatott *Fasciculus Temporum*jából ismeretes.

Szabolcs vezér.

A képek több fametszőtől származnak. Egy részük biztos, erőteljes körvonalak mellett, szabályos, egyenes vonalú árnyékolással s főleg a rendkívül erősen, de szépen redőzött ruhákkal tünik fel. Ide tartozik például a Sz. László párbaját

I. Béla király.

Salamon király.

ábrázoló kép, Atilla, Szabolcs, Gyula és Mátyás király képmása. Más csoportot képeznek egy sokkal gyarlóbb művész alkotásai, p. o. Aba Sámuel, I. Béla, I. Géza, Ottó stb., kiknek képein az

előbbiekkel ellentétben a redőzet hibás, erőtlen kezelése, az árnyékoló vonalak bizonytalansága a jellemző. E csoporttal rokon vonásokat mutat Sz. István és Salamon finomabban kidolgozott

Sz. István képe a Túróczi-krónika brünni kiadásában.

képe, a melynek talán rajzolója az utóbb említettekével egy, de fametszője más volt. Bizonynyal harmadik kéz dolgozott a csataképeken, ha ugyan ezek is nem két képiró munkái.

Vessük össze most a képeket a brünni kiadásban levőkkel.

A czímeres-lap, Sz. László legendája és a kis csataképek nem képezhetik összehasonlítás tárgyát; ezek kétségtelenül önálló dolgai a Ratdolt-féle kiadásnak. Bizonyosan ilyen kettő a király-

Sz. István képe a Túróczi-krónika augsburgi kiadásában.

képek közül is. Így (sorban menve) önálló s tegyük hozzá, igen tetszetős alkotás Sz. István képmása, a melyet, ha nem az augsburgi kiadás lett volna a későbbi, bizonyosan átvesz a brünni illusztrátora. Eredeti Sz. László képe is, a kit a brünni trónon,

az augsburgi lovon ülve ábrázol. A Ratdolt kiadásának többi képmásai mind a mintául szolgáló brünni képeiről vannak rajzolva. A brünni kiadás képírója nagyobb tehetséget árul el, de az augsburgi nyomdász rajzolója ügyesebb, gyakorlottabb illusztrátor; csak az ideát veszi át előzőjétől, az alak főbb körvonalait, néhol a tartást, az attributumokat, s aztán megtoldja a képeket változatos hátterekkel, czímerekkel, kevésbbé fantasztikus öltözetet ad rájuk, úgy, hogy egyik-másikra alig lehet ráismerni.

Atilla a Túróczi-krónika brünni kiadásából.

Az első kép, Atilláé (s Árpádé) még nagyon önállótlan, szemmel láthatóan másolat, hanem már meg van toldva a krónikának megfelelően a turul-madárral, a melyet itt a művész a zászlóra illesztett. Elképzelhetetlen, hogy a másoló épen ezt a jellemző dolgot hagyja el; világos tehát, hogy a brünni kép az eredeti.

Szabolcs (és Lehel) vezér képénél ismét meg van toldva az eredeti. A tartás, a hajviselet s az arcz ugyanaz, hanem a másoló

tőrt kötött alakja oldalára s vezéri pálczát adott kezébe. Ismét konstatálnunk kell, hogy a brünni kép nem lehet másolat; újból hihetetlen, hogy a másoló lerajzolja a hajkötelet s az öv mellé

ATILLA A TÚRÓCZI-KRÓNIKA AUGSBURGI KIADÁSÁBÓL.

tűzött, az augsburgi képen alig észrevehető kis zacskót, ellenben mellőzze a nagyon feltünő s itt igen helyén való tőrt és botot.

Gyula (és Vérbölcs) előképét a brünni kiadás *Kund*jában,

Kundét ennek *Árpád*jában kell keresnünk; Örs képe nagyjában megfelel előképének. A királyok közül csak nehány példát hozunk fel. I. Endre a brünni krónikában sátor előtt ülve ábrázoltatik,

I. Endre a Túróczi-krónika brünni kiadásából.

kezeiben jogarral és országalmával, fején íves királyi koronával, bajúsztalan, de szakálas ábrázattal; ugyanígy rajzolja az augsburgi is még kezeinek tartását is utánozva, csakhogy szükségesnek látja a képet holmi aprólékossággal megtoldani. A királyra más szabású,

elől nyitott köntöst ad, koronáját díszesebbnek rajzolja, az egyszerű ülőpad helyett támlás trónra ülteti, a melynek a sátor mintegy menyezetét képezi. Ep utóbbi is kap egy új czifraságot,

I. Endre a Túróczi-krónika augsburgi kiadásából.

a sokszorosan vágott magyar czímerben. Mindennek daczára a másoló képe csak első pillantásra tűnik fel tökéletesebbnek; jobban megnézve a két képet, látni fogjuk, hogy a brünnit biztos kezű művész tervezte, a kinek alakja arányaiban, tartásában kifo-

gástalan, mig az augsburgi rajzoló Endréje szemetsértően hibás tartású, aránytalanúl rövid alsótestü és kezei, a melyeket pedig a készítő lehetőleg hűen akart lemásolni, teljesen torzzak. Kálmán

KÁLMÁN KIRÁLY KÉPE A TURÓCZI-KRÓNIKA BRÜNNI KIADÁSÁBAN.

képénél is követi az augsburgi művész előzőjét, de nem figyeli meg mintája jellemző vonásait elég gondosan; nem veszi észre, hogy ez nemcsak a korona fölött lebegő infulával jelzi azt, hogy

Kálmán király koronázása előtt az egyházi rendbe tartozott, hanem a koszorúba nyírott hajjal, a kordával övezett csuhával s a balkezére csavart stólával is. Feltehető-e, hogy ezeket a rész-

KÁLMÁN KIRÁLY KÉPE A TÚRÓCZI-KRÓNIKA AUGSBURGI KIADÁSÁBAN.

leteket a társánál mindent sokkal egyszerűbben rajzoló brünni művész adta hozzá mintájához? Még Mátyás képe rajzolásakor is világosan a minta befolyása alatt áll Ratdolt illusztrátora.

Az eredeti a nagy királyt gyermekarczczal ábrázolja, megfelelően a szövegnek, a mely elmondja, minő fiatal volt Mátyás megválasztásakor. Ehhez képest az arczképet a brünni nyomdász a »*De electione domini comitis Mathie in regem*« czímű fejezet

MÁTYÁS KIRÁLY KÉPE A TÚRÓCZI-KRÓNIKA BRÜNNI KIADÁSÁBAN.

élére illeszti; ugyanide helyezi a megfelelő arczképet Ratdolt is, holott az ő idősebb arczú Mátyása, kinek a háta mögé alkalmazott czímerén már a cseh oroszlán is helyet talált, valójában sokkal lejjebb lett volna beosztandó. Mint rajz a brünni kép jóval fölötte

áll az augsburginak; itt is, mint a második kiadás legtöbb ábrájánál a másoló »elrajzolja« alakja lábait; képtelen az ábrázolt személyt ülő helyzetben mutatni be, minek következtében az valami elképzelhetetlen támaszkodó állást foglal el.

MÁTYÁS KIRÁLY KÉPE A TÚRÓCZI-KRÓNIKA AUGSBURGI KIADÁSÁBAN.

Érdekes, hogy a már úgy is sablonos eredeti ezen rossz másolatában sokan Mátyásnak elfogadható arczképét vélték látni. Hogy azonban maga a készítő sem akart valódi arczképet nyujtani, arra bizonyság az, hogy ugyanazon dúczot, a melyről Mátyás

király ezen képét nyomták, a háttér lefaragása után III. István történetének illusztrálására használták fel.

A másoló legjobban a brünni kiadás nagy czímképének utánzásánál árulja el magát. A kép eredetijén nincs felírás, de azért semmi kétség, hogy a magyarok bejövetelét ábrázolja. Rajta van a hét vezér, lóháton, zászlókkal a kezében. E zászlók kettő kivételével különbözőképen csikolva vannak, mint a hogy a nemzeti lobogó (a czímer módjára) ez időben vörös-fehérrel csikolt. A másoló nem értette meg a képet s csinált belőle czímképet a Rogerius *siralmas énekéhez* ezzel a felírással: *Ingressus tartarorum*. Ezen is megvan e hét zászlós lovas-alak, persze mint tatár, de zászlóikon nem a magyar vágások láthatók (ezt az augsburgi rajzoló a tatárokhoz nagyon is egyszerűnek találta), hanem különféle állatok, sárkány, béka, kígyó stb. Az augsburgi művész könnyen megtévedhetett. A brünni képen nincs felirat, rajta marczona, egzotikus ruhájú alakok összekötözött kezű embereket hajtanak. A krónikát bizonyosan nem olvasta; nem is képzelte tehát, hogy ezek magyarok lehessenek. Hanem az már tökéletes lehetetlenség, hogy megfordítva történt legyen a kölcsönzés; az augsburgi kiadás képén ott áll a tévedést kizáró felírás, s a tatárok hordájából magyar vezéreket s vitézeket a legmerészebb fantáziájú középkori illusztrátor se mert volna formálni.

A képekkel azért foglalkoztunk hosszabban, mert egyrészről kézzel foghatólag akartuk a brünni kiadás elsőségét bemutatni, másrészt pedig ki akartuk zárni azt a feltevést (a melylyel pedig többeknél találkoztunk), hogy a két kiadás ugyanegy időben készült s az augsburgi képei (talán közös mintákról) már akkor munkába voltak véve, a mikor a brünni még a sajtó alatt volt.

A kételkedők csupán arra támaszkodnak, hogy olyan rövid idő alatt, a minő a zárószavak keltezései közé esik, nem volt lehetséges a nyomdászat első félszázadában ilyen gazdagon diszített kötetet elkészíteni.

Hogy ez nem tartozott a lehetetlenségek közé, nem nehéz bebizonyítani.

A két kiadás kelte között — a mint már említettük — 74 nap van. Számítsunk ebből két hetet arra, hogy a krónika Brünnből Budára s innen Féger Tibold útján — a ki hamarosan

A MAGYAROK BEJÖVETELE TÚRÓCZI KRÓNIKÁJÁNAK BRÜNNI KIADÁSÁBAN.

felismerhette az utánnyomás kecsegtető előnyeit — Augsburgba jut. A fenmaradó hatvan napból egy hetet a megbeszélésre, anyagbeszerzésre s egyéb előkészületekre számítunk, 40 napot pedig a 31 fametszet elkészítésére, a mi bőven elég, kivált, ha felteszszük, a mi bizonyosnak látszik, hogy a metszetek elkészítésén többen dolgoztak. Ezek után a nyomtatásra egy nap híján két hét marad. Ez pedig még akkor sem kevés, ha nem veszszük számításba, hogy a szedés és javítás időrabló munkája nagy részben a dúczok készülése alatt végbement.

Nem nehéz megállapítani, kogy a krónikát egyszerre legalább három sajtón nyomtatták. Annyi bizonyos, hogy a t füzet Mátyás históriájával és képével már készen állott akkor, a mikor az i füzetet nyomtatni kezdték, a mely utóbbin Mátyás képe úgy szerepel III. Istváné gyanánt, hogy az egész háttér le van faragva róla. Hasonlókép áll a dolog az o füzettel, a mely Zsigmond képét tartalmazza s ismét az i füzettel, a mely ezt a képet csonkán mutatja. Erre vall a kötet papiranyagának rendszeres változása is, a mely az összes papirpéldányoknál egyforma. Kétféle papirt találunk az augsburgi kiadásban, egy finomabb, vékony, fehér papirost s egy erősebb, érdes felületűt. A nyomtatást a finomabb minőséggel kezdték el és pedig egyik gépen az a, másikon az r, harmadikon a k füzettel. Az elsőnél a r füzettel, a másodiknál a h-val, a harmadiknál az l-el kifogyott az első papiros s innen végig mind a három sajtó a durvábbat használta. A papiros eszerint az egész kötetben így változik:

a—c füzet	finomabb	}	Első sajtó
d »	durvább	}	
e—h »	finomabb	}	Második sajtó
i »	durvább	}	
k—l »	finomabb	}	Harmadik sajtó.
m— végig	durvább	}	

Ezeket tudva, a könyv nyomtatásához a Ratdolt rendelkezésére állott két hónap már korántsem tünik fel elégtelennek.

Különben ha a derék augsburgi nyomdász munkásságán végig tekintünk, látjuk, hogy a Turóczi-krónika nem a legrövidebb idő alatt elkészült terméke kitünően felszerelt műhelyének. Velenczében, 1491-ben, márczius 26 és szeptember 16 között, 170 nap alatt elkészíti az augsburgi egyház misekönyvét, 260 nagy ívrétű lapon,

pazarul vörössel és feketével nyomva, két lapnagyságú képpel. Ez pedig, tekintve, hogy minden egyes lapot kétszer (a vörös és a fekete nyomáshoz) kellett a sajtóba, tenni, óriási munka! 1488-ban, a Turóczi-krónika előtt, január elejétől február 15-ikéig kinyomtatja a mölki benczések Diurnáléját (Hain * 6295.) 326 kis nyolczadrét levélen, vörössel és feketével. De legjobban tanusítja munkaképességét az, hogy azalatt, mig a Turóczi krónikája készül, 1488 május 20-ikán még egy más munkát is bevégez; ez pedig Boetius Arithmetikája (Hain * 3426.) 48 negyedrétű levélen, fametszetű ábrákkal.[1]

A XV. századi könyvnyomtató előtt mindenesetre tisztelettel kell meghajolnunk. A ki a korabeli kezdetleges nyomdai felszereléssel rövid két hónap alatt a Túróczi-krónika tetszetős kiadását létre tudta hozni, az jogos önérzettel nevezhette magát Velencze és Augsburg legnevezetesebb nyomdászának.

Miután ily módon a brünni kiadás elsőségét kétséget kizáró módon megállapítottuk, vizsgáljuk meg azt is, minő viszonyban állanak egymással az augsburgi kiadás eltérő példányai

Az a régi felfogás, hogy a Bécs elfoglalását nem említő példányok előbb készültek, mint a teljes szövegűek, nem állhat meg. Azzal, hogy, a mint már láttuk, a fametszetek jórésze közvetlenül első lenyomatása után megcsonkítva ujra felhasználtatott a mun-

[1] Ratdolt tevékenysége nem áll példátlanul a XV. században. Voltak az övénél jóval többet végző nyomdák is. Ilyen p. o. a nürnbergi Koberger Antalé, a ki 1493-ban a következő munkákat nyomtatta :

Guillermi postilla (Hain * 8283.) 4-rét, 168 levél.

Gregorii IX. decretales. (Hain * 8030.) Ívrét, 386 levél.

Biblia latina cum postilla Nicolai de Lyra. (Hain * 3170.) Négy kötet. Ívrét, 1430 levél.

Schedel, liber chronicarum. (Hain * 14508.) Nagy ívrét, 306 levél.

Gratiani decretum. (Hain * 7913.) Ívrét, 410 levél.

Parati sermones. (Hain * 12412.) Ívrét, 186 levél.

Schedel, Buch der Chroniken. (Hain * 14510.) Nagy ívrét, 208 levél.

Ez (ha az egyetlen negyedrétű darab leveleit is ívrétre számítjuk át) 3090 ívr. levelet tesz ki, a miből egy napra több mint 8 esik. Koberger tehát bátran elvállalhatta volna egy kisebb példányszámban megjelenő napilap kiadását. Tegyük még hozzá, hogy a felsoroltak közül a két Schedel-féle krónika a fametszetek *ezreivel* van tele! Ehhez képest Ratdolt nyomdászati tevékenysége igen szerénynek látszik.

kában, egy második, ugyanúgy illusztrált kiadás lehetetlenné van téve. Világos tehát, hogy a változást szenvedett három lap kivételével az összes példányok *ugyanazon szedésről, egyszerre készültek.*

Semmi kétség, hogy a három csonkított levél lenyomata utóbb készült, mint a teljes példányok. A mikor az eredeti, Bécs elfoglalásának történetét és Mátyás teljes czímét magában foglaló első és utolsó ív a kellő mennyiségű példányban kikerült a sajtó alól, akkor megcsonkították a szedést, kinyesték a czímeres dúczból Ausztria czímerét s kinyomtatták a csonkább darabokhoz szükséges kezdő és végző íveket. Ha tehát az augsburgi változatok elsőségéről egyáltalán szó lehet, úgy a teljesebb példányokat kell első lenyomatnak mondanunk.

Könnyen megérthető, miért hagyta ki a kiadó és a nyomdász a példányok egy részéből Mátyás osztrák herczegi czímét és czímerét, valamint a Bécs meghódításáról szóló részt. Mátyás foglalását nem tekinthették véglegesnek, ebben sem a német császár, sem népe meg nem nyugodhattak. Ha tehát Feger vagy Ratdolt Németországban is akarták árulni Turóczi könyvét, úgy okvetlenül ki kellett belőle hagyni a németségnek visszatetsző s ilyképen a munka kelendőségét erősen befolyásoló részt, a mely esetleg az egész készlet elkobzását s az árúsító megbüntetését vonhatta volna maga után.

Ezzel áll kapcsolatban az az érdekes tény is, hogy míg a krónika régi hazai vagy csehországi eredetű példányai mindig a teljes kiadásból valók, addig azok, a melyek ősi idők óta Németországban vannak, vagy onnan csak újabban kerültek hozzánk, rendszerint a csonkább szövegűek közé tartoznak.

A krónika brünni kiadásából ezideig csak papirra nyomtatott példányokat ismerünk. Ellenben az augsburginak mindkét változatából hártyapéldányok is léteznek.

A teljes, Magyarország számára készült nyomtatás ismeretes hártyapéldányai közül kettő bihetőleg Mátyás király és udvara számára ajándékul készült. Ezeket különösen nevezetessé teszi, hogy bennük a kiadónak az uralkodóhoz intézett ajánlólevele[1] aranynyal van nyomtatva,[2] s mindkettő tökéletesen egyformán van

[1] Fegernek rövid, a munka keletkezésére teljesen érdektelen ajánlólevelét lenyomatta Toldy Ferencz i. munkájában. (Új Magyar Múzeum, 1850/51. II. köt. CCCLXXXIX. l.)

[2] Az aranynyal való nyomtatás Ratdolt találmánya s ez időben még

miniálva. Az első szöveg oldalt arany alapra festett gót ízlésű, élénk színű lombozatos keret ékíti, a képek s a kezdőbetűk pedig oly módon vannak kiszinezve, hogy a festés alatt a metszet vonalai eltünnek és a könyv inkább festett kéziratra, mint nyomtatványra hasonlít.

Van azután egy a teljesebb kiadáshoz tartozó hártyára nyomtatott példány, a melynek képei nincsenek kiszinezve. Hogy vajjon ebbe az ajánlólevél aranynyal volt-e nyomtatva, vagy nem, meg nem állapítható, miután a két első levél a czímerrel, Sz. László párbajával s az ajánlással a hiányosabb kiadásból van átvéve.

A külföld számára készült kiadás hártyapéldányaiból háromról van tudomásunk. Egyik a londoni Brit-Múzeum, a második a bécsi császári könyvtár tulajdona, a harmadik évekkel ezelőtt egy ismert magyar főpap birtokában volt. Mind a három példányban feketével van nyomtatva az ajánlás, mint az előbb ismertetettben; viszont valamennyi szinezve van, de mind egymástól elütő módon, a miből világos, hogy szinezésük nem a kiadótól ered, hanem a régi tulajdonosoktól.

Az augsburgi kiadás negyedik változatát képezik a papirpéldányok. Mindkét nyomtatásból igen sok darab ismeretes; nagyrészük szinezett fametszettel s csak igen kevés érintetlen metszetekkel. A színezés ezeknél is különféle.[1]

* * *

A Túróczi-krónika kiadásaiból a leggazdagabb sorozatot a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtára mutathatja fel. Valamennyit

egyedüli titka volt. Legelőször az 1482-ben Velenczében nyomott Euklides hártyapéldányaiban fordul elő, a melyekben szintén az ajánlólevél van arany betűkkel nyomva. V. ö. G. W. Zapf, Augsburgs Buchdruckergeschichte. Augsburg, 1807. 160—161. l.

[1] Az augsburgi kiadásból részben szemlélet, részben könyvészeti művek nyomán a hazában több mint 25 példányt ismerek. Külföldön, különösen Németországban sem ritka a krónika, s alig múlik el év, hogy egy-két példány eladásra ne kerülne. A papirpéldányok ára teljesség és állapot szerint 250—600 korona közt váltakozik. Egy nem régen eladott hártyapéldány 4400 korona árt ért el. A hazai könyvtárak tagadhatatlanul érdekesebb s becsesebb példányokkal rendelkeznek, mint a külföldiek; kivételt csak az augsburgi városi könyvtár tesz, a melynek Túróczi krónikája ugyanaz a példány, a melyet Ratdolt Erhard 1488-ban az ottani karmelita zárdának ajándékozott. (L. G. C. Mezger, Augsburgs älteste Druckdenkmale. Augsburg, 1840. 66. l.)

összevéve nem kevesebb mint 8 darabot találhatunk a gyűjteményben, kettőt a brünni, hatot pedig az augsburgi kiadásból.

A ritkább brünni kiadásból egészen teljes példánynyal nem rendelkezünk. Az egyik, régebben szerzett, félpergament kötésű példány igen csonka, hiányzik belőle a kezdő kép, továbbá az a_2, a_4—a_8, k_4, n_1, p_7, q_2, r_1, r_3—r_8, t_8, x_1, x_2—x_8 jelzetű, tehát összesen 27 levél. Már a másikból csupán a kezdő kép hiányzik; ez is pótolva van régi papirosra nyomtatott, az eredetitől alig megkülönböztethető hasonmással. Ez a példány nemcsak azért becses, mert kifogástalanul tiszta, érintetlen metszetekkel, hanem azért is, mert egykor a törökverő hős, Szavojai Eugén tulajdonában volt, a kinek címere a kissé kopott, de finom XVIII. századi bőrkötés tábláiba aranynyal van bepréselve.

Az augsburgi kiadást három hártya- és ugyanennyi papirpéldány képviseli. Az előbbiek közül kettő a magyar királyi udvar számára készült arany ajánlóleveles példányokból való, a melyekből ez idő szerint több nem is ismeretes. A harmadik, a teljesebb kiadás, szinezetlen példánya, szintén egyedül áll a maga nemében. Mind a három darab valóságos kincse a Nemzeti Múzeumnak, megérdemli a bővebb ismertetést.

Az első hártyanyomat, bár nincsen eredeti kötésben, teljes lapszélekkel dicsekszik. Kötése egyszerűen préselt, barna borjúbőr bevonatú, erős deszkatáblákból áll, hihetőleg még ugyanazokból, a melyek első, eredeti boritékát alkották. A bőrbevonat újabb a diszítéséhez használt bélyegek után itélve a XVII. század második, vagy a következő első feléből való. Nagyon figyelemre méltó a kötet ponczolt arany vágása, és pedig azért, mert igen hasonló a bőrkötéses Corvin-kódekszekéhez. Ám egyedül ezen az alapon nincs jogunk a krónika ezen példányát Mátyás király könyvtárába sorozni, miután más valami jelet, a mely erre mutatna, hiába keresünk rajta.

A példány kitünően van megtartva; festése négy század alatt alig szenvedett valamit; szinei ma is ragyogók, a bőven használt felrakott arany csak a három első lapon van kevéssé megrepedezve s ledörzsölődve. Fájdalom a remek kötet nem teljes; hiányzik belőle az e_1, i_1, i_3—i_6, i_8, v_4 (üres) jelzetű, összesen nyolcz levél.

Kiknek kezén ment keresztül a könyv, a míg utolsó tulaj-

donosához Jankovich Miklóshoz jutott, nem lehet megállapítani. Talán a magyar krónika végén álló XVII. vagy XVIII. századi írású név *Nicolai Marang* egyik régi gazdájáé? Biztosat csak 1823 óta tudunk róla, a mikor Jankovich Miklós saját bejegyzése szerint 240 arany értékű két darab szablyáért és ritka görög s római aranyérmekért megszerezte. Hogy ki volt előbbeni gazdája, elfeledte, vagy nem akarta megörökíteni az áldozatkész gyűjtő, a kitől utóbb könyvtárával együtt, a Turóczi-krónika is a Magyar Nemzeti Múzeum birtokába került.

A másik hasonló módon kifestett hártyapéldány, habár a három üres levél híjával tökéletesen teljes, még sem léphet az előbbeni nyomába. Először is többszörös bekötés nyomait viseli magán, nagyon erősen meg levén vágva, úgyannyira, hogy az első oldal díszes keretének majdnem fele veszendőbe ment. Belsejét sem kímélte úgy meg az idő, mint a másikét; több XVI—XVII. századi, a jelek után ítélve, magyar tulajdonos jegyzetei borítják a lapszéleket; a képek nagy része rongált, a lapok több helyütt piszkosak, valamennyi a forgató ujjak zsíros nyomait hordja alsó sarkán. Kötése a XVIII. század végéről való; tábláit barna, márványozott borjúbőr fedi s barok ízlésű, de elég tetszetős aranyozás ékíti. Hajdani tulajdonosairól keveset tudunk. Egyiknek (talán a XVIII. századból való) aláírása az ajánlólevél végén olvasható: *Franciscus Antonius de* . . . . , a másik *Dr. Hildebrand* a híres bécsi gyűjtő volt, a kinek becses könyvtárát 1845-ben árverezték el. A Turóczi-krónikát József nádor vásároltatta meg 400 forint és 9 krajczáron s nyomban a Magyar Nemzeti Múzeumnak ajándékozta.

A harmadik hártyapéldány ugyanazon kiadáshoz tartozik, mint a másik kettő, de szinezetlenül maradt. Mint ilyen eddigelé egyetlen, miután a krónikának még ismeretes hártyanyomatai mind ki vannak festve.

A példányt két, a csonkább kiadáshoz tartozó levél nyitja meg; az első levélen látható czímertáblából hiányzik Ausztria czímere. Nem lehet megállapítani, hogy ez a két nem ide tartozó levelet mikor kötötték hozzá a kötethez; a rajtuk olvasható nevek mind külföldiekéi, míg a könyvben levő XVI. századi széljegyzetek magyar emberre vallanak.

A kötetből a három üres levélen kívül az y, y_5 és y_6 jel-

zésű levelek hiányoznak, illetve az utóbbinak megfelelő papírra nyomottakkal vannak pótolva. A példány különben jó állapotban van, levelei tiszták, csak kb. az első huszonötnek a szélei vannak jegyzetekkel ellátva; szélei elég nagyok, daczára annak, hogy a kötés és vele a könyv vágása is a legújabb időből ered. Metszetei kiválóan szépek; igen élesen vannak nyomva s a kitünő nyomdafesték a kissé bolyhos felületű hártyán ragyogó feketeségű.

A könyv első tulajdonosa a XVI. század második felében azon hihetőleg magyar ember lehetett, a kinek — mint mondtuk — jegyzetei az első lapokon olvashatók. E jegyzetek közt nehány érdekes akad. A szöveg ezen sorához: *Huni . . . scythica consuetudine clamores edentes . . .*« ez van írva: *hoza hoza hoza,*[1] másutt a *Siculi* név magyarázatául olvassuk: *Zeckhel*, tovább egy helyen: *Erdel, Transsylvania vel Septem Castra, Sybenbürgen.* Ehez pedig: ». . . omnes Hungari clamaverunt deus deus deus . . .« oda van jegyezve: *az Vr Isten adÿa.*

Az első két levélre írott nevek között egy már, majdnem egészen kidörzsölt látszik a legrégebbinek: *Georg Christoph Fernberger* . . . . . Ugyanez mégegyszer ismétlődik ily alakban:

15 ♋ 83

G: W: W: H:

Georg Christoff Fernberger.

alatta pedig a következőt olvassuk: *Dieses Puech hab ich G. C. Fernberger m. pp. meinemb . . . lieber hern Schwagern dem Wolgepornnen herrn herrn Hansz Freÿhern Wolzogen zu Naÿ Hausz . . . . . den 10 Juny 621 in Wienn. S.*

Bizonyosan ezen Wolzogen báró ivadéka írta a következő lapra: *Ad Bibliothecam Opalinianam donavit Johannes Ludovicus Wolzogen Baron mp.*, a XVII. század végen vagy a következő elején. Vagy száz évvel újabb az ezt követő bejegyzés: *Ex Bibliotheca Adalberti de Dembinski;* erre jön: *Ex bibliotheca Th. N. K. Go. Boronicky, anno 1838*, s utolsónak: *L. G. Boronicki.*

A XIX. század második felében aztán magyar gazdához jutott a becses kötet; Toldy Ferencz (sajátkezű feljegyzése szerint) 1861-ben Litvániából megszerezte Rudics József báró bácsmegyei

[1] Talán: haza, haza, haza!

főispánnak. A Rudics-család kihaltával egy ismert gyűjtőhöz, ettől pedig legujabb időben 4400 korona vételáron a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárába jutott a sok gazda kezén megfordult krónika.

A könyvtár három papirpéldányából kettő a teljesebb kiadáshoz tartozik. Ezek közül az első példányból a Sz. László képével ellátott második levél s a **u** füzet két üres levele hiányzik; az előbbit kézzel rajzolt s írott igen jó hasonmás pótolja. Ettől eltekintve az egykorú kötéses példány kifogástalanul ép; egyetlen hibája, hogy képei ki vannak szinezve. Régi tulajdonosainak névbejegyzései korrendben a következők:

A kötet végén:

15 + 66 14. octobris
Non sunt facienda hodie
Quorum nos poeniteat postridie.
Albertus Morava ab Aquis

Az első tábla belsejében:

1574.
Virtuti Fortuna Comes.
J. Skaliczky z Slautze

Az első szöveglevélen:

Caesar. Collegii Societatis JESU Pragae, ex liberalitate D. Mariae Manrique Senioris de Pernstein.

Végül egy a czímeres lapon levő Miller Jakab Ferdinándtól, a M. N. Múzeum első könyvtárnokától eredő feljegyzés azt örökíti meg, miként jutott a könyv mai helyére:

Possidet Bibliotheca Regni ex dono Serenissimi Archiducis Josephi Hung. Palatini. 1812.

A másik példány valamivel csonkább; hiányzik belőle az első levél, a **v** füzet üres levelei és a tatárok betörését ábrázoló kép; ezen felül két levele ($\mathbf{d}_3$ és $\mathbf{e}_3$) más, rövidebb szélű példányból van bepótolva. Különben a kötet tiszta és csak kevéssé van megvágva; képei egykorúan szinezettek, kötése is egykorú, vörösbarna bőr. A M. N. Múzeumba Jankovich Miklós könyveivel jutott,

a ki 1800-ban Blumauer bécsi könyvkereskedőtől 45 forinton szerezte.

Legszebb s egyedül teljes a könyvtár papírra nyomott Turóczijai között a rövidített kiadás tökéletesen tiszta, szinezetlen példánya. Ennek német izlésű, festetlen disznóbőrrel bevont egykorú kötése már messziről elárulja, hogy csak újabban jutott hazánkba. Táblája belsejébe valamely német apátság 1587. évszámmal ellátott címeres könyvjelzője van beragasztva, második levelére pedig egyik XVIII. századi tulajdonosának neve van írva: *Thierhaupten*. Egyéb nyomát az eredetnek a könyvtár régibb vételeiből származó kötetben hiába keressük.

* * *

A fentebbiekben igyekeztünk a Túróczi-krónika kérdésének könyvészeti részével végezni. A mit a véletlen e tárgyban még napfényre fog hozni, az — ha az egyes kiadások történetére nagyobb fényt fog is deríteni — az itt elmondottak lényegén mit sem változtathat.

Hátra van még a krónika keletkezésének és szerzője életének megvilágítása. Ehez azonban a ma rendelkezésünkre álló adatokkal nem szabad, nem lehet hozzáfogni.

AMADE LÁSZLÓ KÉZIRATAI A MAGYAR NEMZETI MÚZEUMBAN.

VÉRTESY JENŐTŐL.

A Véghely-gyűjtemény anyagából fogom ismertetni azon iratokat, a mik Amade Lászlóra vonatkoznak. Véghelyhez ezek a báró Üchritz család marczaltői levéltárából kerültek a család szívességéből s a többi Véghely iratokkal együtt 1899. évben a M. Nemz. Múzeum birtokába jutottak. Amade Lászlóról[1] eddig igen keveset tudtunk, ez iratok majdnem teljes képét adják a XVIII. század népszerű poétájának, az aranykulcsos vitéznek, a »szép, fényes katonának«. Az »Irodalomtörténeti Közlemények« ez évi folyamában ezekből megírtam rövid életrajzát s közzétettem belőlük, a mi érdekes, a mi jellemző. Ezúttal magát az anyagot fogom ismertetni rosta nélkül.

Jelentékeny gyűjtemény ez, mely egy-két hézagot leszámítva, teljes képét adja Amade életének. Nincsen ugyan ez életben semmi feltünően érdekes vagy különös esemény: élete ez egy magyar nemes úri embernek. A középkorban a nemes ifjú szellemi nevelésével igen keveset törődtek, gyerek korában apródnak adták valami előkelő úrhoz, a hol lovat nyergelt, pánczélt súrolt, fegyverfogást tanult. Maga idejében megházasodott; ha harcz ütött ki, lóra ült; ha a szomszédjával baja volt, rajtaütött; királyához hű volt, hazáját becsülettel szolgálta s órája elérkeztekor meghalt. A XVIII. századbeli úr már szellemi neveléséről is gondoskodott fiának; apródi sorban előkelő házhoz került, a hol tánczolni, udvarolni tanult; háború akadt akkor is, a hatalmaskodások helyett

[1] Várkonyi báró Amade László versei. Összegyűjtötte, bevezette és jegyzetekkel kisérte Négyesy László. Olcsó Könyvtár 309. sz. — Négyesy ebben közli az eddig ismert adatokat s ismerteti az ide vonatkozó irodalmat.

lett huza-vona, pörpatvar, appellatio. A királyt, hazát szolgálni akkor is módja volt a nemes embernek. Ugyanez az Amade László élete, érdekessé csak az teszi, hogy e mellett lelki életet is él, örömét, bánatát mélyebben érzi, mint más közönséges ember s költői tehetséggel lévén megáldva, szebben tudja kifejezni.

Az anyag gazdagságát főképen Amade László rendszeretetének köszönhetjük. Hogy gondosan elrakosgatta írásait, hogy másokhoz írt leveleit lemásolta, egy részét leveleskönyvbe is beírta. Ellenben feltünő, hogy a hozzá írt levelek olyan kevés számmal vannak.

Találunk ez iratok között verseket, leveleket, fogalmazványokat, okiratokat és vegyes természetű följegyzéseket.

Némely ember túlságos gonddal írja leveleit, óvatosan ügyel a kifejezésekre, szabatos formára. Ilyen embernek elmásított arczát látjuk leveleiben. Amade László nem ilyen. Oly közvetlenek levelei, mintha élőbeszéd volna. Olvasva őket, magunk elé képzelhetjük előbb a fiatal hetyke gavallért, ki dámáknak teszi a szépet, sarkantyúját pengeti és paripáját ugratja, ki kész a víg mulatságra, de mindjárt elkeseredik, mihelyt balul megy a dolga; majd a huszár-kapitányt, a ki végigéli a háború összes nyomorúságát; majd az öreg nemes urat úgy a pozsonyi kamara asztalánál, mint odahaza baári portáján, minden iránt érdeklődve, pattogva, tüzeskedve meg morogva, panaszkodva nehéz nyavalyáján és egyéb bajain. Minden levele csupa interpunctió, telisteli kérdő- és fölkiáltó jelekkel, mintha egy mondatát se tudná nyugodtan kiejteni. Tollából csak úgy áradnak a szavak, stílusa laza, pongyola, megspékelve classicus idézetekkel és deák szavakkal, de majd mindegyikben érzik a költő, a ki érzelmeinek — minden lazaság mellett is — meg tudja adni a szép formát, gondolatainak a jellemző alakot. Versei, levelei, ő maga mind egyet mutatnak: nemes érczet, de még teli salakkal.

Negyvenkét Amade-vers van az irományok között, javarészben az Amade saját kézírásával. Nem mind ismeretlen versek. Pintér Kálmán közölte[1] őket. Ezek a Négyesy kiadásában[2] XCI., XCVIII., CVI., CXXVI., CXXVII., CXXVIII., CXXIX., CXXX., CXXXI., CXXXII., CXXXIII., CXXXIV., CXXXV., CXXXVI., CXXXVII.,

[1] Abafi: »Figyelő.« XV., XVI. kötet.

[2] I. m.

CXXXVIII., CXXXIX., CXL., CXLI., CXLII. és CXLIII. számot viselnek. Öt magyar és hat latin vers van köztük, a mi eddig ismeretlen volt Két bús szerelmes vers, egyik »Világi ének« czímmel; egy mérges, epés vers valami Balassa ellen, kit leveleiben is többször emleget a költő, mint elkeseredett ellenségét. Anyjához is van egy verse, Bécsből keltezve 1745. június havában, melyben anyja jóindulatáért esdekel. Az ötödik magyar vers amolyan rímes semmiség, a mit jókedvében rögtönözhetett. (Mellesleg elég obscoen tartalmú.)

A latin versek közül az egyik különös érdekkel bír, mint Amade László egyik legelső kisérlete. Atyjának ír latin distichonokban Győrből, 1720. márcziusban, tehát tizenhét éves korában. Szintén distichonokban van írva a báró Révai Józsefhez írt verses levél s az Eszterházy Dániel sírverse. Mindhárom költeményen erősen érzik az Ovidius hatása. A másik három latin vers pengő rímekben van írva, két világi szerelmes költemény és egy Nepomuki Szent János tiszteletére. Mindezen versek közül költői értéke egynek sincs.

Négyesy[1] közöl még két költeményt, mit Amadenak tulajdonítanak, bár ő maga nem tartja Amade-verseknek. Az egyik pásztor-idyll, a másik hazafias vers. Megtaláltam mindkettőt a Véghely gyűjteményben, de semmi sem vall arra, hogy Amade versei közé iktassuk őket. Nem az ő írása és más húrból szólanak, mint a milyent az ő Múzsája kedvelt.

Legérdekesebbek atyjához, Amade Antalhoz írt levelei, számszerint ötvenkettő. Ezekben mondja el Amade — hogy így nevezzem — »apród éveit«. Leírja, hogy él ő Eszterházy herczeg udvarában, hogy uraskodik, teszi a szépet a hölgyeknek, mert meg akar házasodni és örökösen pénzt kér. Látszik, hogy az öreg szüken mérte, László meg nagyon is bőven adta ki. Jellemző megörökítői ezek a költő változó kedélyének, hol fiatalos, csapongó kedvvel írvák, hol egészen kétségbeesve. Itt ad hírt első házasságáról, mely neki csak bánatot és keserűséget szült. Első felesége elhúnyta után új házasságra gondol, de e terv valami ismeretlen körülmény miatt dugába dől. Majd katonának áll s részt vesz a lengyel trónért kiütött háborúban, végigcsatangolja huszárjai élén Olaszországot s megismeri a háború minden nyomorát, fáradságát,

[1] I. m.

betegségét, nélkülözését, még lánczot is hord egy félreértés következtében. Talán az egész gyűjtemény legszebb darabjai ezek annyira élénk, annyira közvetlen a háború nyomorúságának festése. A béke után már csak kevés levele van atyjához, áldását kéri rövidesen megkötött második házasságához s ír egy-két levelet családi és pörös ügyekről. 1736 az utolsó dátum, különben a következő évben meghalt az öreg Amade.

Amade László atyjához írt levelei a következők:

1722. máj. 29. Nagy-Szombat. Szept. 19. Iszka-Szent-György. Decz. 18. Pozsony. Decz. 31. Nagy-Szombat.

1723. jún. 10. Grácz. Decz. 16. Nagy-Szombat.

1724. decz. 31. Grácz.

1727. júl. 24. Pozsony. Aug. 30. Bécs. Okt. 26. Pozsony. Okt. 31. Pozsony. Nov. 8. Pozsony.

1728. febr. 1. Pozsony. Febr. 19. Pozsony. Márcz. 11. Baár. Máj. 4. Baár. Nov. 1. Pozsony.

1729. jan. 2. Pozsony. Jan. 29. Pozsony. Márcz. 16. Pozsony. Márcz. 22. Pozsony. Márcz. 29. Pozsony. Június. Pozsony.

1730. febr. 27. Pest.

1731. ápr. 17. Pest.

1733. okt. 4. Iszka-Szent-György.

1734. márcz. 24. Baár.

1735. jan. 6. Sabionetta. Jan. 31. Quastella. Ápr. 7. Susara. Ápr. 23. Caretto. Jún. 2. Borgeforto. Jún. 9. Ad D. Italicam. Aug. 2. Innsbruck. Aug. 13. Aug. 23. Innsbruck. Szept. 18. Pozen. Szept. 30. Podasteria. Nov. 19. Adriai tengerpart. Decz. 29. Ex vinculis Cesena.

1736. júl. 31. Berem. Aug. 5. Szobotisty. Szept. 19. Bécs. Decz. 17. Marczaltő. Hónap nélkül. Forli.

Ezeken kívül nyolcz levél év nélkül.

Mindannyit jellemzi a mély tisztelet atyja iránt, az őszinte bizalom, a melylyel elmond mindent egyformán, akár kellemes, akár kellemetlen legyen rá nézve. Abból azonban, hogy kéri atyját: legyen iránta méltányos, hogy minduntalan választ sürget, az látszik, hogy az apa nem viszonozta hasonlóképen a fia ragaszkodását.

Anyjához csak egy levele maradt, Iszka-Szent-Györgyből

írja 1743. aug. 30. Anyjával különben soha sem volt bizalmas jó viszonyban. Amade László többször nevezi »mostohájának«.

Legnagyobb számmal vannak a feleségéhez írott levelek. Felesége Weltzl Mária Paulina, morva nemes család ivadéka. Levelezésük nyelve német, az asszony nem is tudott magyarul. Tiz évi házasság után egyezség alapján szétváltak, mert Amade heveskedésében durván bánt egyszer vele s felesége ott hagyta. Érdekes, hogy az összeköttetést azért fenntartják. Amade minden áron ki akarja békíteni. Megbánta hevességét s kivált később, mikor betegeskedni kezd, érzi magányos állapotát; egyik-másik levelében igen ellágyul, sőt valósággal udvarol feleségének. A házastársak néha-néha meg is látogatták egymást, mit szintén a levelekből tudunk meg. Amade stílusa németben is ugyanaz, a mi magyarban; halmozza a kifejezéseket, tele fölkiáltásokkal, tarkázva német verssorokkal, latin és olasz szavakkal, a mit bizonyára olaszországi táborozása alatt szokott meg. Orthographiája elég sajátos. Összesen 70 darab.

1744. szept. 29. Lausitz.

1745. jún. 2. Vesztenicze. Okt. 22. Iszka-Szent-György.

1746. márcz. 30. Iszka-Szent-György. Ápr. 2. Iszka-Szent-György. Május. Aug. 21. Iszka-Szent-György. Aug. 22. Iszka-Szent-György. Jún. 27. Baár. Okt. 1. Baár. Okt. 8. Baár. Decz. 27. Baár. Hónap nélkül. Ménfő.

1747. okt. 2. Marczaltő.

1748. jan. 18. Baár. Febr. 1. Pozsony. Febr. 27. Pozsony Márcz. 2. Baár. Márcz. 12. Pozsony. Márcz. 22. Pozsony. Ápr. 3. Pozsony. Ápr. 8. Nagy-Szombat. Ápr. 11. Baár. Ápr. 14. Baár. Ápr. 27. Pozsony. Jún. 6. Pozsony. Jul. 20. Szemnicz. Aug. 22. Baár. Aug. 26. Iszka-Szent-György. Szept. 2. Iszka-Szent-György. Szept. 6. Székes-Fehérvár. Szept. 10. Pest. Szept. 26. Iszka-Szent-György. Okt. 1. Iszka-Szent-György. Okt. 9. Iszka-Szent-György. Okt. 22. Iszka-Szent-György. Nov. 2. Győr.

1749. Hónap nélkül. Nagy-Szombat.

1750. jún. 23. Pozsony. Nov. 2. Pozsony. Nov. 22. Pozsony. Decz. 1. Pozsony. Decz. 27. Pozsony.

1751. jan. 1. Pozsony. Febr. 13. Baár.

1752. febr. 15. Baár. Ápr. 26. Nagy-Szombat. Aug. 12. Baár

Aug. 14. Baár. Szept. 7. Baár. Szept. 16. Baár. Szept. 17. Baár. Decz. 14. Pozsony. Decz. 19. Pozsony.

1753. febr. 8. Iszka-Szent-György.

Ezeken kívül 15 levél év nélkül.

Bár Amade minden levele jellemző, annyira közvetlen, sehol sem igazabb és jellemzőbb, mint unokaöcscséhez, Amade Tádéhoz írt leveleiben. A legapróbb részletekre menő jellemképét vonhatjuk meg ezekből. Ezeket már idősebb korában írja, mikor már ő volt a legöregebb az Amadék között. Házsártos, izgága ember volt, de kedélyes és áldott jószívű. A régi bibliai mondás szerint: azokat sújtja, a kiket szeret. Tádét is örökösen szidja, ösztökéli, ő, a tevékeny öreg a lomha fiatalt, de minden szidáson keresztülérzik nagy atyafiságos szeretete. A leggyöngédebben érdeklődik Tádé iránt, mindig szíves indulattal van hozzá, mindig javát akarja. Néha mikor megcsendesedik, szelid humorral emlékezik a multról s ezek a legkedvesebbek az Amade levelek között. E levelekben találunk történelmi érdekű dolgokat is: megjegyzéseket a hétéves háborúról, az országgyűlésről, megyegyűlésekről mi egy másról.

Sorrendjük a következő:

1750. okt. 20. Pozsony.

1754. júl. 2. Pozsony.

1755. febr. 25. Baár. Febr. 26. Pozsony. Ápr. 25. Pozsony. Ápr. 29. Pozsony. Aug. 10. Baár.

1756. febr. 29. Baár. Máj. 15. Baár. Okt. 6. Marczaltő. Okt. 27. Iszka-Szent-György. Decz. 17. Pozsony.

1758. márcz. 13. Pozsony. Márcz. 22. Várkony. Ápr. 9. Pozsony. Júl. 27. Bécs. Nov. 19. Pozsony. Nov. 27. Pozsony. Decz. 12. Pozsony.

1759. febr. 6. Pozsony. Febr. 10. Pozsony. Márcz. 13. Pozsony. Ápr. 11. Baár. Szept. 27. Pozsony. Okt. 14. Pozsony. Nov. 6. Pozsony. Nov. 12. Pozsony. Decz. 23. Pozsony. Decz. 27. Pozsony.

1760. márcz. 27. Pozsony. Apr. 20. Pozsony. Máj. 7. Pozsony. Júl. 10. Baár. Okt. 10. Pozsony. Okt. 26. Pozsony. Nov. 11. Pozsony. Nov. 25. Pozsony. Nov. 28. Pozsony. Decz. 10. Pozsony, Decz. 24. Pozsony.

1761. jan. 5. Pozsony. Jan. 11. Pozsony. Jan. 13. Pozsony. Jan. 16. Pozsony. Jan. 20. Pozsony. Ápr. 9. Baár.

1763. szept. 16. Marczaltő.

1764. júl. 7.

Év nélküli levél 9, összesen 60 levél.

Amade levelezése rendkívül kiterjedt volt. Mint afféle régi magyar nemes, tömérdeket pörölt s leveleinek ez adott tárgyat legtöbbször. De máskülönben is fönntartotta összeköttetéseit nagyszámú rokonaival, hol barátságos, hol pörlekədő hangon; sok jó barátja volt, kiknek minden dolga iránt érdeklődött, minden dolgát közölte velük; sok ügyes-bajos dolga miatt állandó levelezésben áll a főméltóságokkal és főhivatalnokokkal. Mindezen levelekről következőképen számolhatunk be:

Sógornéjához, Nyáry grófnéhoz egy levél. 1746. aug. 21.

Nyáry József grófhoz egy levél. Pozsony. 1757. nov. 5.

Sógorához, Schott Gergelyhez két levél. 1747. márcz. 31. és egy év nélkül.

Anyósához kettő, 1763. decz. 22. és egy év nélkül.

Az ország főméltóságaihoz írvák a következők:

A nádorhoz kettő, Baár, jún. 12. és a másik év nélkül.

Az országbíróhoz kettő év nélkül.

A kanczellárhoz egy év nélkül.

Eszterházy herczeghez, ifjúkori pártfogójához három: 1731. és kettő év nélkül.

Grassalkovich Antal kamarai elnökhöz: 1757. febr. 1. Pozsony. 1759. márcz. 14. Jún. 11. Marczaltő. Jún. 29. Marczaltő. 14 levél év nélkül, összesen 18.

Gróf Zichy Ferencz győri püspökhöz. 1760. decz. 11. Pozsony és egy év nélkül.

Hatóságokhoz:

Debreczen városához. 1755. jún. 18.

A helytartó tanácshoz. Év nélkül.

A nagyszombati kir. táblához. 1760. decz. 11.

Az esztergomi káptalanhoz. Év nélkül.

A veszprémi káptalanhoz. 1762. aug. 28. és augusztus.

Egyéb urakhoz, rokonaihoz, barátaihoz, ismerőseihez:

Gróf Nádasdy Ferencz főispánhoz. 1754. jún. 22.

Gróf Pálffy Jánoshoz. 1754. júl. 12. Pozsony. Decz. 21. Pozsony.

Gróf Pálffy Lipóthoz. 1764. Baár és egy év nélkül.

Gróf Zichy Borbálához egy év nélkül.

Gróf Zichy Istvánhoz egy év nélkül.

Gróf Viczayhoz egy év nélkül.

Viczay grófnéhoz. 1763. jún. 12. Marczaltó.

Viczay Terézia klarissa apáczához egy év nélkül

Jeszenák Jánoshoz: 1741. decz. 29. Baár. 1757. febr. 1. Pozsony. 1758. jan. 12. Pozsony. 1762. és kettő év nélkül, összesen 6 darab.

Bobok Mihályhoz. 1736. máj. 28.

Adelffy Antalhoz. 1749. márcz. 11.

Szentillonay Józsefhez. 1754. jún. 22.

Enessei Imre ügyvédhez. 1757. márcz. 31. Pozsony. Máj. 7. Pozsony. Szept. 16. Pozsony.

Niczky Zsigmondhoz. 1759. jún. 12. Marczaltó és egy év nélkül.

Niczkynéhez egy év nélkül.

Feöldihez. 1760. febr. 13. Pozsony.

Kiss Sándor veszprémi szolgabíróhoz. 1762 okt. 23. Marczaltó.

Rezyhez. 1763. jún. 14. Marczaltó.

Bittó István veszprémi esküdthöz. 1763. okt. 4. Marcaltó.

Pruszkay Antalhoz öt levél: 1764. máj. 19. Baár. Máj. 28. Baár. Máj. 29. Baár. Jún. 1. Baár. Jún. 3. Baár.

Lubihoz. 1764. jún. 8. Baár.

Török tanácsoshoz. Év nélkül.

Richvalszky Györgyhöz. Év nélkül.

Balogh tanácsoshoz. Év nélkül.

Jelenffy Jánoshoz és Palics Pálhoz. Év nélkül.

Berényi Józsefhez. Év nélkül.

Illésházy Józsefhez. Év nélkül.

Ordódy alispánhoz. Év nélkül.

Mesterházi Jánoshoz. Év nélkül.

De Creure orvoshoz. Év nélkül.

Orbán kapuczinus baráthoz. Év nélkül.

Lobreisz Antal baári ispánhoz. 1760. nov. 18

Tiszttartójához, Bite Jánoshoz: 1755. júl. 18. 1756. márcz. 28.

1758. decz. 9. Pozsony. Decz. 31. Pozsony. 1761. ápr. 22. Pozsony. Máj. 1. Baár. Decz. 6. Pozsony. 1763. okt. 24. és 3 év nélkül, mindössze 11.

Van még egy csoport levél, melyekről nem lehet kideríteni kikhez írta. Ezek pedig:

1734. decz. 20. Szent-Márton.

1745. júl. 8. Baár.

1748. szept. 3. Iszka-Szent-György.

1754. nov. 5.

1755. júl. 18. Baár.

1757. jan. 21. Pozsony.

1759. jan. 20. Pozsony. Máj. 23. Marczaltő. Jún. 3. Marczaltő. Jún. 4.

1761. máj. 17. Baár. Nov. 10. Pozsony.

1762. jan. 3. Pozsony. Nov. 14. Baár.

1763. máj. 23. Maczaltő. Jún. 12. Marczaltő. Aug. 9. Pozsony. Okt. 30. Decz. 22. Hónap nélkül.

1764. jan. 27. Baár. Jan. 29. Baár. Márcz. 4. Baár. Nov. 26. Baár.

Év nélkül 36 levél. Írvák ezek rokonokhoz, barátokhoz, katonákhoz, papokhoz és másokhoz. Mindegyiket jellemzi az úri, barátságos hang, a mit Amade egyaránt használt úgy nálánál nagyobb, mint kisebb emberekkel szemben.

Van még nyolcz levél, a mit titkos szeretőjéhez írt öreg korában. Nemcsak a leány nevét nem tudjuk, de saját nevét se írja e levelek alá. Egy öreg, elbetegesedett ember enyelgései ezek, ritkán a fiatalos szerelem hangján, inkább pártfogó és követelő modorban. Majdnem teljes homály fedi e dolgot, mert Amade egy árva szóval sem emlékezik meg róla másokhoz írt leveleiben.

Mindezeken kívül van még két könyv, a mikbe leveleit másolta a költő. Ezek mind Tádéhoz és ángyához, Amade Péterhez írvák. Keltezésük nem mindig teljes. Érdekes, hogy Amade minden levelének czímet ad. — Az első könyv tartalma:

Neve napjára való üdvözlés. Pozsony. (Tádéhoz.) Szánakodó válaszlás attyafia halálán. Iszka-Szent-György. (Tádéhoz.) Nehesztelő levél. Iszka-Szent-György. (Tádéhoz.) Haragos levél. Pozsony. (Tádéhoz.) Nehesztelő levél. (Tádéhoz.) Tudakozó levél. Pozsony. (Tádéhoz.) Agyarkodó levél. Iszka-Szent-György. (Tádéhoz.) Csudáló

és egyszersmind panaszolkodó levél. Baár. (Péternéhez.) Nehesztelő levél váloszt nemadás véghet. Pozsony. (Tádéhoz.) Külömbféle dolgokrúl szólló levél. Iszka-Szent-György. (Tádéhoz.) Attyafiságos végezés iránt való levél. Nagy-Szombat. (Tádéhoz.) Attyafiságos égérettel tellyes levél. Baár. (Tádéhoz.) Oktató levél. Pozsony. (Tádéhoz.) Nyájoskodó levél. Pozsony. (Tádéhoz.) Ismétt olyas levél. Pozsony. (Tádéhoz.) Attyafiságos megedgyezésről szóló levél, Baár, 1753. nov. 30. (Tádéhoz.) Panaszolkodó és fájdalmas levél. Baár, 1743. máj. 5. (Tádéhoz.) Nehesztelő levél, hogy értésére nem adgya edgyik másikának házassághbeli szándékját. Baár, 1749. decz. 14. (Tádéhoz.) Betekséghet jelentő levél. Iszka-Szent-György. 1749. ápr. 1. (Tádéhoz.)

A másik könyv tartalma:

Haragos levél. Baár, jan. 20. (Tádéhoz.) Attyafiságos levél. Baár, 1740. jún. 20. (Péternéhez.) Husvéti ünnepek üdvözlése. Szill, 1745. (Péternéhez.) Korpázó levél. Marczaltő, 1751. nov. 2. (Tádéhoz.) Igen haragos levél. Pozsony, 1750. okt. (Tádéhoz.) Pörök iránt iratott levél. Csiz, 1744. ápr. 27. (Péternéhez.) Marhák behajtása iránt szóló levél. Baár, 1743. nov. 21. (Péternéhez.) Indiferens levél. Baár, jún. 18. (Tádéhoz.) Haragos levél. Baár, 1744. ápr. 14. (Péternéhez.) Neheztelő levél. Baár, 1755. aug. 10. (Tádéhoz.) Levelek közlése iránt való levél. Baár, 1755. júl. 12. (Tádéhoz.) Pörös dolgok iránt való levél. Nagy-Szombat, 1755. jan. 2. (Tádéhoz.) Üdvözlés köszönet válosztya. Baár, 1755. júl. 3. (Tádéhoz.) Üdvözlő levélve való választ adás. Baár, 1755. ápr. 12. (Tádéhoz.) Sokat magába foglaló és olvasásra méltó levél. Pozsony, 1755. ápr. 29. (Tádéhoz.) Adósságh iránt való levél. Baár, 1755. ápr. 10. (Tádéhoz.) Ugyan adósságh iránt való levél. Pozsony, 1755. márcz. 12. (Tádéhoz.) Attyafiságos meghegyezésről szóló levél. Baár, 1753. decz. 2. (Tádéhoz.) Haragos s egyszersmind panaszolkodó levél. Baár, 1752. ápr. 4. (Tádéhoz.) Kastélycsinálttatásrúl való levél. (Tádéhoz.) — Ez utolsó levél félbenmaradt.

Mint már említettem, igen kevés az Amadéhoz írt levelek száma. Ezekről a következőkben számolhatok be:

Atyjától egy levél. 1735. aug. 23. Baár.

Anyjától szinte egy. 1752. júl. 24. Bécs.

Gróf Zichy Ferencz győri püspöktől. 1764. okt. 26.

Gróf Barkóczy Ferencz egri püspöktől kettő. 1754. máj. 30. és 1764. okt. 18.

Gróf Barkóczy Borbálától. 1754. máj. 30.

Gróf Klobusiczky Ferencztől. 1754. jún. 6.

Gróf Pálffy Jánostól. 1754. jún. 6.

Báró Révay József költeményét ajánlja Amadénak, 1756. márcz. 28.

Jeszenák Jánostól. 1756. nov. 8.

Benedek győri apáttól. 1737. aug. 8. Győr.

Konde Miklós káplántól. 1753. jun. 23. Nagy-Szombat.

Gullen Istvántól. 1754. máj. 4. Szenicz.

Orvosától, Torkos Jakabtól. 1762. ápr. 7.

Az egy Gazola grófnő leveleiből maradt fönn tizenöt darab. E hölgy teljes nevét nem sikerült fölfedezni. Amade táborozása alatt lépett vele szerelmi viszonyba. A levelek Casaleból és Veronából vannak keltezve s német nyelvűek. Irójuk kedves, szellemes nő lehetett, ki pajkos kedvét, szerelmes női lágyságát egyaránt kifejezte leveleiben.

Az oklevelek a következők:

1724. máj. 19. Amade László fogadalma a gráczi collegiumba lépésekor.

1729. júl 11. Varasd. Amade javulást fogad atyjának.

1730. szept. 25. Eger. Amade kibékülése atyjával.

1732. ápr. 18. Böös. Amade Antal és László osztálylevele.

1736. febr. 25. Amade Antal végrendelete.

1736. aug. 5. Amade László kötelezvénye 1000 frtról atyja jótállásával.

1736. aug. 30. Brünn. Amade és felesége házassági szerződése. (3 példány.)

1737. okt. 19. Pozsony. A rokonok közbenjárása Amade és anyja között. (2 példány.)

1739. márcz. 1. Amade és felesége kötelezvénye zálogos birtokok kiváltására.

1740. decz. 8. Amade alapítványa a vági plébánia részére.

1741. jan. 1. A királynő meghívó levele Amadéhoz nádorválasztásra.

1741. febr. 4. Kir. tábla. Tanúkihallgatás Amade anyja elleni pörében.

1741. febr. 4. Polányi Pál óvása Amade ellen.

1742. decz. 24. Pozsony. Egyesség Amade és anyja között.

1743. jan. 8. Amade elégtételt követel Polányitól.

1743. márcz. 6. Dunáninneni itélő tábla. Amade bocsánatot kér anyjától.

1738—43. Amade pöre anyja ellen. Rengeteg iratcsomó, mely magában foglalja az egész pör lefolyását.

1744. ápr. 8. Amade válasza Polányi vádjai ellen.

1744. júl. 11. XIV. Benedek pápa megengedi Amade anyjának a kolostorba lépést.

1745. Amade javainak jegyzéke, mit Bite János készített.

1746. febr. 17. Amade anyja javait kolostorokra hagyja.

1746. decz. 24. Amade és felesége elválási szerződése.

1747. decz. 25. Eszterházy József országbíró megerősíti a fenti szerződést.

1750. nov. 27. A királynő elismerő nyilatkozata Amade László hű szolgálatai iránt.

1750. Amade Antalné számadásai.

1752. júl. 25. A királynő megerősíti Amade Antalné végrendeletét.

1752. aug. 18. Ugyanaz.

1752. Amade protestatiója a végrendelet ellen.

1754. máj. 20. Nyitra vármegye hatósága. Tanúkihallgatás Amade és a Nyáryak pörében.

1755. decz. 11. Nagyszombati bíró és tanács. Amade protestatiója és contradictiója örökös jószágai eladása miatt.

1756. jan. 19. A pannonhalmi konvent kiadja Amade protestatióját anyja végrendelete ellen.

1756. Dunáninneni itélő tábla. Amade és a Nyáryak pöre.

1756. nov. 1. Gróf Berényi Borbála tanúsága e pörben Amade mellett.

1756. nov. 1. Perbegg József Károly orvos hasonló tanúbizonysága.

1756. nov. 9. Pozsony. Bátsák József hasonló tanúbizonysága.

1757. máj. 6. Dunáninneni itélő tábla. Határjárás Malomsokról.

1757. máj. 31. Kir. tábla. Tanúkihallgatás a Nyáry-féle pörben.

1759. jan. 24. Amade és a Nyáryak egyessége.

Év nélkül:

Amade folyamodása a Szent-István testvériséghez nagyszombati háza ügyében.

Emlékirat Amade Péterné erőszakosságairól.

Amade válasza ez ügyben Péternének.

Amade a királyhoz folyamodik insurgens ezredességért.

Amade Antal jegyzéke felesége által elvitt javairól.

Tanúkihallgatás ez ügyben.

Amade Antal emlékirata fia ellen.

Osztály Amade Antal és László között.

Puncta super extradandis testimonialibus. — Amade László panaszai atyja ellen.

Szerződés-fogalmazvány Amade és felesége között.

Amade László beadványa anyja ellen.

Az Amade-iratokhoz járul még két írás, a költő saját kezével. Egyik »Sales Poetici Proverbiales« czímet visel; különféle bölcs mondások, közben-közben Amade egy-két verssora, sokszor minden összefüggés nélkül. A másik czíme »Notanda pro medico«, melyben Amade összeírja azon gyógyszereket, a mik bajának orvoslására szolgálnak.

Mindezeken kívül még sok helyen láthatni az Amade László aláírását jellemző szép gömbölyű betüivel, elenchusokon, nyugtatványokon, adósleveleken s más írásokon, a miket elrakosgatott. Az egyikre ráírta: »Nihil valet.«

Nemcsak a költő arczképét lehet ez anyagból összeállítani, hanem a kor képét is. Megláthatjuk belőle az Eszterházy herczeg pozsonyi udvarát csakúgy, mint az olaszországi csatateret, valamint a baári jószágot. Fölvonulnak előttünk a gráczi jezsuiták, a pozsonyi farsangoló urak, a magyar huszártisztek ázva-fázva, káromkodva, de vitézül megállva a sarat. Amade életének második, nyugodtabb felében még inkább teljesül a kép, megismerjük belőle a dunántúli nemes urak életét. Csendes és kevesetmondó élet ez, a miben a legnagyobb zajt a pörök ütik. A hatóságoknál tanúkat vallatnak, jegyzőkönyveket írnak, az urak pörösködnek s akárhányszor hamarább kibékülnek, mint az itélet megérkeznék. Mialatt ez a csendes élet folyik, lezajlik a hétéves háború. Franczia-

ország, Poroszország az átalakulás korát élik, nagy szellemek szerepelnek, nálunk ezekre nincsen semmi visszhang. — Amade sűrűn levelezik a híres Grassalkovich-csal, a ki jellemző képviselője a XVIII. századbeli magyar grandseigneurnek; a kiválóbb és érdekesebb alakok közül való, de cseppel se nagyobb a középszerűnél. Nemesebb, mélyebb hangok csak ott csendülnek meg, mikor Amade utolsó éveiben hazáját, hazájának tett szolgálatait emlegeti.

És mégis! A történetben azért nincs érdektelen korszak, mindennek megvan a maga fontossága és jelentősége. Igénytelenebb korszakban a kisebb embereknek is jut nagyobb szerep. S ezen emberek közt nem volt legutolsó Amade László sem. Nevét nem írhatta a nagy költők sorába, de magyaros, eleven, őszinte, jólcsengő verseit mindig szívesen fogjuk olvasni s örülnünk kell, hogy közelebbről nézhetünk a költő arczába is.

KÖNYVTÁRUNK ZENEI GYŰJTEMÉNYE.

KERESZTY ISTVÁNTÓL.

Egyáltalában való-e zenemű a könyvtárba?

Ezt a kérdést, félek, sokan vetik fel a jelen czikk láttára. A milyen csekély volt a magyarság zenei műveltsége általában a XIX. század végéig, — legmagasabb értelmiségünknek csak igen kis hányada érti és érzi szükségletének a művészi zenét, — meg vagyok róla győződve, hogy más intézőnek eszébe se jutott volna a Széchenyi-könyvtárban zenei osztályt alapítani, de szerencsére Mátray Gábor, a kinek zeneügyi érdemei általánosan ismeretesek, lett 1846-ban a könyvtár legfőbb tisztviselője; így természetes az is, hogy a kő- és könyvnyomtatóknak s a kiadóknak szóló 1848 : XVIII. törvényczikk a megjelent zeneműveknek beküldését is kötelezővé tette. Egyébiránt a lipcsei »Zeitschrift der Internationalen Musikgesellschaft« csak a mult hónapokban írt arról a kérdésről, hogy zeneművek helyet foglalhatnak-e könyvtárban; érveit nem ismétlem, csak azt fűzöm hozzájuk, a mire, mint látom, sokan nem gondolnak: hogy a kóta ép úgy, mint a betűírás, hangok megrögzítése, olvasni való és örök időkre is megőrizni való — s a könyvtár olvasótermében akár ötven, csak némiképen is képzett zenész tanulmányozhatja és olvasva élvezheti akár a leghatalmasabb zenekar számára írt partiturákat a nélkül, hogy egy hanggal is megtörné a csendet, zavarná a tudás egyéb ágaiban kutató olvasókat.

Hadd jegyezzem még meg, hogy épen a mi könyvtárunk nem olyan önálló intézmény, mint az iskolai stb. könyvtárak, hanem csak egy része az *összes* szellemi életünket felölelő Magyar Nemzeti Múzeumnak, mely a festő- és képfaragó-művészetnek is helyet adott; a legnemzetibb művészetnek hogyne volna helye a

Múzeumban? A Nyugaton egyébiránt (már Bécstől kezdve) a zenei tudományoknak is van egyetemi tanszéke, ehhez képest az egyetemi könyvtáraknak is van megfelelő, többnyire nagyon becses. zenei gyűjteményük.

* * *

A szorosan vett irodalomtörténet anyaga olyan gazdagon van felhalmozva a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában (a könyv-, részben a kézirati osztályban), hogy nemzeti irodalmunk történetét belőle, azt hiszem, meg lehetne írni.

Régóta foglalkoztat az a kérdés, hogy gyűjteményünk zenei osztályából szintén meg lehetne-e írni a zene magyarországi művelésének történetét?

Határozott választ e kérdésre még ma sem adhatnék. Semmi esetre sem csatlakozhatom azokhoz, a kik tagadólag válaszolnának, miután látták, hogy a »Musica theoretica et practica« szak mindössze is csak mintegy 2000 számból áll, — hiszen a jelentősebb zenei termékek szinte mind megvannak, minden fajtából: számos egyházi és világi, paedagogiai és tisztán művészeti czélú, komoly és »könnyű« zene, vagy mondjuk: magasröptű és népművészet, továbbá (ez is főszempont) magyar ízű vagy idegen jellegű, hangszer- vagy énekszerzemény stb. Másrészt nagyon is érezzük, hogy alapvető munkák — például Liszt Ferencz művei, — és a kevésbbé fontosaknak, de a művészet fejlődésének folytonosságát feltüntető középszerűségeknek óriási tömege, nincsenek meg a Múzeum könyvtárában; holott ezeknek ismerete nélkül nem lehet megrajzolni alkotó zenészeink szellemiségének és hatásának hű képét.

Nem is akarok beszélni arról, hogy *igazán régi* magyar zenét nemcsak nálunk, hanem egyáltalában sehol sem találhatni. Hajdani zenei termelésünk vagy nem volt feljegyezve, vagy gazdátlanul elkallódott, úgy, hogy magyar zene dolgában, illetőleg a hazai zeneművelés tekintetében csak az újkor és a legujabb kor történetének megírására van anyagunk. A zene ugyan általában a legfiatalabb művészet: a sok ezer éves kultura egyik utolsó virága; csak néhány száz éve, hogy lassan kifejlődött, megérlelődött; hódító pompája, sokszínű bája csak legújabb keletű; hanem csecsemő koráról valószínűleg sohasem fogunk tudni semmit: mint

a Fáraó leánya a gyékénykosárban Mózest, úgy találtuk meg, már a fejlettség bizonyos fokán. Az 1859-ben feltámasztott tárogatónak, például, Rákóczi-kori »műsora« már teljesen ismeretlen, Káldy Gyula mindenképen szerencsés gyűjteményeinek (az 1890-ben megjelent, de u. n. történelmi hangversenyeken már előbb bemutatott »Régi magyar zene kincsei« stb.) régisége, illetőleg hitelessége korántsem documentálható, jámbor hagyományuk pedig nem régibb harmadfélszáz évnél — pedig Káldy nemcsak szerette tárgyát, hanem szorgalmas is volt a régiségek felkutatásában. Csak nehány vallásos énekeskönyvünk régibb, de az egyetlen Kálmán Farkasnak, a ki egy hosszú élet tetjes buzgóságát fordította arra, hogy hozzájuk férhessen, róluk írt terjedelmes tanulmánya még ma is holt kincs: évtizedek óta kinyomatásra készen áll, de kiadó híján nincs módunk tanulni belőle.

Annyival égetőbb szükség a meglevő és még megszerezhető zenei thesaurus megbecsülése, megőrzése, megismerése, sőt tanulmányozása. A fenmaradt magyar zenei termékekben, nem épen magas életkoruk mellett is, meg lehet különböztetni a művészetnek bizonyos fejlődési fokait; ezeknek kimutatása és megmagyarázása csak a teljes anyag egybevetésével lehet hiteles. Egy Hofecker Imre, a kit egyébiránt hivatott szakférfiúnak bizonyít tizenkilencz zenei könyvének tartalma is, joggal vállalkozhatott zeneelméleti és történeti munkák írására, mert gyűjtő- és kutatószenvedélyének (mint »A magyar zeneirodalom története« cz. könyvének 95—96. lapjaiból kitűnik) csak pl. újabb népies dalaink közül 15,000 állt rendelkezésére! ekkora anyagot valóban gyümölcsözően lehet felhasználni rhythmikus, harmonikus, architektonikus stb. szempontból összehasonlításra. Sajnos, ettől az összegtől a Nemzeti Múzeum dalkészlete — s aránylag aztán a többi műfaj aratása is — elég távol áll.

Nem lehet itt szándékom katalógust vagy bibliografiát nyújtani, de szükségesnek találom zenei gyűjteményünket legalább futólag vázolni. *Zenekari* partituráink készlete néhány egészen új szerzeményből áll: a milyenek Major J. Gyula díjnyertes »Magyar szinfoniá«-ja és »Szerenád«-ja, Lányi Ernő »Magyar gyászinduló«-ja. *Orgonára* szól Bátori Lajos »Preludiumos könyve«, Lányi Ernő »Polyphoniá«-ja, Barabás István átirata »A katholikus egyház magyar énekeinek gyűjteménye« (Vasvár, 1900.) stb. *Karénekek*

közül megemlíthetjük Doppler Ferencz nagy, százas gyűjteményét, Goll János »Apollo«-ját, Doppler Károly, Engeszer, Hoffer K., Lányi, Liszt, Mosonyi, Thern Károly, Gobbi Henrik s más nagyok darabjait. *Operák* zongoraátiratban: Erkeltől »Hunyadi László«, »Bánk bán«, »Sarolta«; Mosonyitól »Szép Ilonka«, Kaiser-Császár Györgytől »A kunok« (rövidebb kivonatban), Doppler Ferencztől »Ilka«, »Benyovszky« és »Vanda«, Aggházy Károlytól »Maritta«, Mihalovich Ödöntől »Toldi szerelme«, Zichy Géza gróftól »Alár« és »Meister Roland«, Hubay Jenőtől a »Moharózsa«, Sztojanovitstól »Ninon«; ide számíthatjuk Mader Raoul balletjét, »Die rothen Schuhe« (német czímlappal). *Énekmű*, rendesen zongorakisérettel, legtöbbnyire népies dal, tömérdek van meg: Arany János, Ábrányi, Beleznay Antal, Dankó Pista, Egressy Béni és Samu, Erney József, Goll János, Hoós János, Huber Gyula, Kun László, Lányi Ernő, Mosonyi, »Ögyek« = Langer Viktor, Németh János = »Szentirmay Elemér«, Nyizsnyay Gusztáv, Nagy József, Simonffy Kálmán, Szabados Béla és Károly, Szénfy Gusztáv, Serly Lajos, Zimay László stb. dalai.

Zongorára írva, az óriási eredeti zongorairodalom mellett, szinte mindazt meg lehet találni, a mi a zenei alkotás más terén fölmerült; ének, hegedű, fuvola stb. mind olyan szólamok, melyek megkövetelik a harmónia talaját, substratumát, hátterét; erre pedig a mindenütt feltalálható s egyszerre tíz ujjal megszólaltatható zongora a legalkalmasabb. Ha itt csak általános képét akarjuk is nyújtani a hazai zenei jelenségeknek: ennek a képnek világosnak kell lennie; az olvasó — nem olvasná, ha nem érdekelné — látni akarja, hogy kiknek köszönheti mai megszilárdult állásunkat az európai concertben. Hadd rajzoljam legalább néhány vonással zeneirodalmunknak ezt a legnépesebb, bár (sajnos!) legvegyesebb elemekből egybeverődött, osztályát. Minden esetre az emlékezetre érdemesek osztályából valók számosan, a kiknek a nevét Ábrányi Kornél kifelejtette főművéből, a XIX. századi magyar zeneművelésnek 700 lapra terjedő történetéből; ilyen, megőrzésre méltó nevek például Abelsberg Vilmos (zongoraiskolát írt, úgy látszik még a hatvanas évek *előtt)*, Alföldi Imre (számos magyar szerzeményt írt át a külföld számára), Altschul Rezső (jeles zongorapaedagogus; számos magyar művet írt át a külföldi közönség számára), Bakody Lajos (Párisban megjelent zongoraművek

és a »Jób« című oratórium imént elhúnyt szerzője), Barna Izsó (a szép tehetségét könnyű zenére fecsérlő népszinházi karnagy), Bátori Lajos (főleg orgonaművei nevezetesek), Brück Gyula (étude- és zeneelméletíró), Beke Antal (debreczeni elmélet-író, zongora-paedagogiai darabok szerzője), Berner Ádám (a ki 1805-ben írt 12 magyar nótát — akkoriban példátlan hazafiság!), Császár György (a sokáig népszerű »Kunok« cz. opera szerzője), Deutsch Vilmos (zongoravirtuóz), Döme József (csárdásszerző 1860 táján), Dubez József és Ellenbogen Adolf (nemzeti szinházi karnagyok, jeles hangszerelők, az utóbbi azonfelül a czigánybandák betanítója), Eltér Antal (1861-ben az első magyarstílban komponált mise szerzője), Feigler Géza (a Nemzeti Zenede tanára), Gály János (1831-ben N.-Károlyban jelent meg műve »A musika tudománya«), Hennig Alajos (széptehetségű és szorgalmas egyházi zeneszerző, Jézus-társasági atya), Horváth Fábián, Hölzl Ferencz, Janotyckh von Adlersberg és Joksch A. (egy-egy zongoraiskola szerzői az 50-es években), Kapi Gyula (az »Apollo« folyóirat oszlopa), Kersch Ferencz (nagyváradi, majd esztergomi székesegyházi karnagy), Kneifel Antal, Kovaltsik Amát, Maloveczky János (Bécsben megjelent magyarnyelvű zongoraiskolája), Mohaupt Ágoston (a XIX. század első tizedéből nótái maradtak), Mutschenbacher Viktor (termékeny, divatos szerző volt), Müller József (karnagy, a »Kossuth-induló« szerzője), Psenyeczki Nagy Albert, Orosz Ferencz, Patikárus Károly, Petényi Ottó, Pichler József, Poor Vilmos, Rigler Ferencz Pál (zongora- és énekiskolát írt), Spech János (hat magyar dala 1823-ban jelent meg), Stark Péter (1801-ben komponált, tehát egyik legrégibb s már magában ezért nevezetes szerzőnk), Strádl Félix (»Tizenkét magyar nóták«-ja Budán 1812. jelent meg), Szuk Mátyás (katonai karnagy), Tallián Gyula, Tormássy János, Ürményi József és Julia, Wachtel (később Vághi) Aurél, Windt Mór, Zách János, Zágonyi György és még számosan, a kik valamennyien még várják a zenetörténelem igazságszolgáltatását; nem is említve az ismertebb nevűeket, az inkább emlegetett vagy éppen kimagasló szerzőinket.

Hegedűre itt van Bloch, Reményi Ede és Ridley-Kohne néhány műve. A *czimbalom* irodalmát Allaga, Erdélyi Dezső és Késmárky Árpád művei képviselik. — Külön fölemlítendőnek tartom még a *vallásos* jellegű zenei alkotásokat: Liszt (Esztergomi mise,

zong. 4 kézre átírta Mosonyi), Engesser, Hennig Alajos, Kersch Ferencz, Szemethy Geyza, Bogisich, Vavrinecz Mór, Kapi Gyula, Zsasskovszky Ferencz stb. szerzeményeit (nem tárgyalom az u. n. énekes könyveket, melyek különben sem a Musica, hanem a vallási irodalom szakmáiba vannak beosztva). Továbbá ki kell emelnem a *gyűjteményes* munkákat: Bartalus, Bognár Ignácz, Füredy Mihály, Győrffy Iván, Limbay Elemér (illetőleg Bolla Gábor és Nemesovits Antal), Ruzitska Ignácz, Róthkrepf = Mátray Gábor »Flóra« (Bécs, 1817), »Pannonia« (u. o. 1826), »Hunnia« (u. o. 1829), »A magyar dallos énekei« (u. o. 1837) és Színi Károly, meg Serly Lajos, sőt Szuyogh Lorándné népdalgyűjteményeit, Bartay András »Magyar Apollóját«, Bartalus »Magyar Orpheusát«, Verseghytől »A magyar hárfásnak énekeit«, Fáy István gróf »Régi magyar zene gyöngyeit«, az ezzel egyidős »Erzsébet-albumot« (1857); az újabb érdemes vállalkozások közől Fellegi Viktor »Apollóját«, Goll »Orpheusát«; a »Magyar zeneköltők kiállítási albumát« (1885), Hoós János »Eredeti magyar daltárát« és Káldy ismeretes gyűjteményeit, — végre az *iskolákat:* orgonára (Németh B., Pécsett, 1889); zongorára (Abelsberg Vilmos, Bartalus, Erney, Janotyckh von Adlersberg, Joksch, Gáti István, (Buda, 1802); Szenkovits Gy. (Kolozsvárott, 1889); hegedűre (Bodor Miklós, Huber Károly); gordonkára (Szuk Lipót); czimbalomra (Allaga Géza, Katona József); énekre (Bátori, Beke Antal, Beleznay Antal, Rigler, Franz Paul: »Anleitung zum Gesange und Claviere« (Ofen, 1798), Ivánka Sámuel (Sárospatak, 1862); Mader Rezső (Pozsony, 1878); Erney, Goll, Hackl).

A zene *elméletének* iskolái közül hadd említsem ezeket: Ábrányi ismert könyvei; Báthori Lajos »Összhangzattan«; Benkő Henrik, u. a.; Gály János »A musika tudománya« (N.-Károly, 1831); Győry Sándor »A hangrendszer kiszámításáról« (Buda, 1858), »A hangrendszerről és zongorák hangolásáról« (1864); Schmidt Péter »A zene tankönyve« (1837); Bartay Endre »Művészeti vezér« (1846); Beliczay Gyula »Elméleti és gyakorlati zeneszerzéstan« (1891); Csillagh, Karl, »Aesthetik der Tonkunst« (Pressburg, 1854); Dehn, Siegfried Vilmos »Az ellenpont tana«, fordította Kereszty István (1893); Heinze Lipót »Elméleti és gyakorlati összhangzat- és zenetan« (Ober-Glogau, 1884); Hofecker »A magyar zene költészettana«, »A magyar zene-irodalom története« (1895), »Általános zenetörténelem«, »Az összhangzat- és

zeneszerzés-tanítás módszertana« (1887); Krieger, Joseph, »Versuch einer Theorie der Tőne« (Pressburg, 1840); Liszt: »Des Bohémiens et de leur musique en Hongrie« (Paris, 1859 és Leipzig, 1881; emez a »Gesammelte Schriften« 7 kötete közt német fordításban is); Molnár Géza »A zene elmélete, története és aesthetikája« I. kötet (több még nem jelent meg); Ponori Thewrewk Emil »A hang mint műanyag; a magyar zene eredeti voltáról« (1866), »A magyar zene rhythmusa« (II. kiad. 1881), »A magyar zene tudományos tárgyalása« (1892, akadémiai értekezés); Versegi Ferencz »Rövid értekezések a musikáról VI énekekkel« (Bétsben, 1791). — Ugyanitt legyen szabad egy pillanatra kiragadnom a feledésből gr. Zichy-Ferraris Emánuel Bécsben (1885) megjelent, nagyfontosságú kérdésről szóló füzetét »Musikalische Stenographie«

Mind e műveket csak a nagy tömegből kiváló, értékes voltuk miatt említettem föl zenei gyűjteményünknek e legelső nyilvános szóvátétele közben. Az e szakba vágó időszaki irodalomra — mely a könyvtárnak hírlaposztályában van elhelyezve, betűrend szerint — ki sem akarok terjeszkedni: az érdeklődő olvasót egyszerűen figyelmeztetem a dr. Incze Henrik szerkesztette »Színészeti almanachra«, melyben (II. évf. 1902; pótlék a III. évf. 1903) a magyar szinházi és zenei folyóiratok és szaklapok bibliografiáját összeállítottam. Ez az időszaki irodalom könyvtárunkban *aránylag* még teljesebb, mint a zeneművek és szakkönyvek gyűjteménye.

Hasonlóképpen nagyon becses a múzeumi könyvtár kéziratgyüjteményének anyaga is. Ez a gyüjtemény, nagyítás nélkül szólva: igazi ereklyetár. Világraszóló nagyságok, s a mi hazafias szivünk által kizárólag méltatott jeleseink, személyes emlékei: saját kéziratai vannak itt gondosan összegyüjtve és osztályozva. A külföld nagyjai közül Beethoven, a lelki élet mélységeibe ható modern művészet első óriása; Haydn apó, a naiv természetélvezők prototypja; Mosenthal, a Biblia-ihlette költő (a »Sába királynője« operai remekmű gyönyörű szövegének szerzője); Volkmann, a csak nyelvünk grammatikáját meg nem tanult, de a magyar léleknek félig nomád, félig keresztes-vitézi gerjedelmeit a szeretet fogékonyságával átérző zeneköltő; Wittgenstein Karolina herczegnő, a mélységes szenvedélyű, a vallásos rajongás és a Liszt Ferenczünk iránti emésztő szerelem hullámai által ide-oda sodort, teljes rokonszen-

vünket érdemlő, magasztos nő; Dreyschock és Raff, a csillogó virtuózok; Mendelssohn és Bronsart, a legkedvesebb művészegyéniségek — ezeknek a kezevonását, de egyszersmind a lelküknek egy-egy olyan darabját, a mely sehol másutt nincs meg, őrizzük meg leveleikben. Azonkívül pedig, a kik épen a magyarságnak legdrágábbak, azok közül a következőknek bizalmas, szivükbe egy-egy pillantást engedő közléseit (természetesen csak a zenei érdekű levelezésről szólok): Arany János, Balázs Sándorné Bognár Vilma (az Olaszországban is ünnepelt primadonna), Blaha Luiza, Boruth Elemér, a költő, Brassai Sámuel, az univerzális nagy tudós; Déryné (van-e, ki e nevet nem ismeri?), Erkel Sándor, Fáy Gusztáv (Andrásnak fia, költői lelkű operaszerző), gróf Fáy István (»A régi magyar zene gyöngyei« lelkes gyűjtője), Gáti István (az első magyar zongora-iskola szerzője), Goldmark Károly, Hajdú László (első zenei íróink egyike), Hauser Miska (egész Európában kényeztetett hegedüvirtuóz), Hollósy Kornélia, Horváth Ádám, Ipolyi Arnold, Kirchlehner Szeráf (dalműszövegköltő a 40-es években); Lauka Gusztáv, Lévay József, Lisznyay Kálmán poéták, maga Liszt Ferencz, Mátray Gábor (egyik első zenebúvárunk); Nyizsnyay Gusztáv és Pecsenyánszky-Palotási János (gyönyörű nóták szerzői), Reményi Ede, Sárosy Gyula (az »Arany trombita« lánglelkű költője), Szénfy Gusztáv (a magyar zene elméletének filozofusa) sat. sat. — ez összesen mintegy harmadfélszáz levél, a melyekhez magángyűjtő bizony nem juthatott volna semmi módon!

Nem érdektelen az a 31 lapnyi német kézirat sem, melyet Samuel Friedrich *Stödy*, »az erdélyi szász nemzetnek Nagy-Szebenben volt megyei revisora,« készített 1806-ban, e czím alatt: »A zene állapota Erdély nagyfejedelemségben.«

Sőt még ezenkívül is vannak clenodiumaink: Liszt Ferencz két tuczat levelét szereztük meg id. Ábrányi Kornéltól, Beethoven egy partitura-lapját és sajátkezű levelet pedig a Pozsonyiféle híres autogrammgyűjteményből. Egyébiránt vannak *Liszt*-ereklyéi a *régiségtárnak* is, a mely külön szobát szándékozik berendezni számukra, főleg ha Dunkl Nep. János, a már ősz zongoraművész, és a Mesternek más ismerősei, hajlandók lesznek a maguk becses emléktárgyaival egész Liszt-szobára való anyaggá kiegészíteni gyűjteményünket. — Igen nagyjelentőségű, úgy zenei, mint pusztán nemzeti szempontból, a múzeum *néprajzi* osztá-

lyának egypár ezerre menő népdal-gyűjteménye fonografikus felvételben (le is kótáztam) — a viaszhengerek meghallgatásra készen állanak; — de ezek már kívül állanak az ezúttal elém szabott kereten.

* * *

Summa summarum: a kit hazánk, nemzetünk zenei élete érdekel, az reá van utalva a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárára; ilyen gazdag anyagot sehol sem talál. Igaz — s ha valaki: én valóban tudom, — vannak gyűjteményünknek pótolni való hiányai, föntebb már utaltam rá; de mondhatom, hogy más, eredetileg tisztán a zeneirodalomnak szánt könyvtárak nem kevesebb hiányt mutathatnak fel. Szeretem hinni, hogy nincs messze az az idő, mikor egy ifjúi lelkesedéssel és modern, sokoldalú készültséggel fölfegyverzett, hivatott tehetség valahára megírja egész zenei életünk tüzetes, az eddigi munkáknál behatóbb, részletesebb történetét; s bizton hiszem, hogy a zenei szaknak ez az alapos, körültekintő búvára megpecsételi azt az állításomat, hogy a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtára: szellemi életünknek, ebben az ágában is, leggazdagabb kincstára.

A MAGYARORSZÁGI VEND (SZLOVÉN) NYELVŰ IRODALOM BIBLIOGRAFIÁJA.

(Egy hasonmással.)

Dr. Melich Jánostól.

Ismeretes dolog, hogy Zala- és Vasmegyében mintegy 40.000 lélekből álló szláv nép lakik, a mely a maga nyelvét »szlovenszki jezik«-nek nevezi. A magyarság e területet ma és a multban Tótságnak hívta. E vend (szlovén) nép nagyobb része róm. katholikus, kisebb része pedig ág. evangelikus vallású. E nép nyelve a délszláv nyelvek csoportjába tartozik, s legközelebbi rokonai a stájeri és a többi osztrák örökös tartományok szlovénjei. A szláv nyelvtudomány Miklosich Ferencz után egykor a mai vendek legközelebbi szomszédjait, a muraközi és a régi Szlavonia-beli *kaj*-nyelvjárást beszélő horvátokat is szlovéneknek vette, minthogy kétségtelen dolog, hogy egykor ezek is nyelvüket szlovén-nek nevezték. A politikai viszonyok alakulásával azonban e *kaj*-nyelvjárást beszélő szlávság lassan-lassan horvátnak kezdte nevezni a nyelvét s végül elfogodván a horvát-szerb *što*-irodalmi nyelvet, kulturájában is horváttá lett. Egyes íróival azonban megtörtént, hogy ma is szlovéneknek tartja őket a tudomány. Így az 1670-ben Gráczban megjelent Habdelich-féle szótárt, a mely a mai *kaj*-horvát nyelvjárás szókincsét ölelte fel, nem a horvát Akadémia nagyszótárába, hanem a *Pleteršnik*-féle szlovén szótárba dolgozták fel.

A hazai szlovén törzs nyelvét a *kaj*-nyelvjárással szemben *ka*-nyelvjárásnak nevezhetjük azért, mert a hazai vend *ka* szócskával kérdez (v. ö. *ka* scsés = mit akarsz?). Ennek a hazai vendségnek az irodalmáról édes-keveset tud a tudomány, nyelvéről is legfeljebb azt, a mit *Valjavec* M. vagy *oblak* írt (v. ö. Let. M. Slov.

1874—77. évi: 102—155: Predge z letnicami 1802—1830. és Prinos k naglasu, Rad XLIV. s következő kötetek).

E vendek irodalmának az ismertetése, nézetem szerint, első sorban a magyar tudományos irodalom feladata. Könyveik nagyrészben nem csupán magyarországi sajtótermékek, de testestüllelkestül magyar emberek munkái, magyar helyesírással. A lutheránus írókról el lehet mondani, hogy valamennyi Sopronban tanulva, buzgó tagja volt a soproni nemes »magyar társaság«-nak. Egyike-másika itt kaphatott kedvet a tollforgatáshoz; egyikről-másikról megtudjuk, hogy magyar emberek buzdítására fogott tollat. *Barla* Mihályt Kis János írónk buzdítja, hogy készítsen énekeskönyvet, *Küzmics* Miklóst meg felsőszopori *Szily* János szombathelyi püspök beszéli rá, hogy a katholikus vendek kezébe adjon valami könyvet a saját nyelvükön. E vend nyelvű írók magyarságát származásukon kívül az is bizonyítja, hogy a legtöbbje magyar nyelven is írt egyet-mást. Ez irodalom azonban első sorban vallásos; *Kuzmics* István és *Terplán* Sándor azért fordítják az új-testamentumot és a zsoltárokat, hogy híveiknek legyen valami a saját nyelvükön a kezükben. *Czípott* György 1829-ben azért adja ki imádságos könyvét, hogy az is imádkozhassék, a ki egyedül a vend nyelvet érti.

Czélomul tűztem, hogy a mennyire lehetséges, e magyar hatás alatt álló magyar emberek vend írásait időrendi sorrendben a következő sorokban bemutatom. A mi tudományunk feladata ez, s Széchényi gróf szellemében cselekszünk, ha e könyveket könyvtárunkban össze is gyűjtjük. Munkámban azonban az is buzdított, hogy nemcsak a magyar, de a szláv tudomány se tud e hazai vend nyelvű irodalomról. Az egyetlen *Kuzmics* név az, a mely ismeretes s legalább meg van említve a *Pypin-Spasovič*-féle irodalomtörténetben, *Šafařik:* Geschichte-jében és *Otto:* Slovnikjában.

Munkám azonban több akar lenni az egyszerű bibliografiai felsorolásnál. A hol lehet, pótolom *Szinnyei* József »Magyar írók élete és művei« czímű könyvnek hiányait annyival, hogy pár sor kiséretében közlöm egyik-másik író életét. A könyvczímek utáni *M.* azt jelenti, hogy a mű megvan a Széchényi Országos Könyvtárban, *Sz.* pedig azt, hogy meg van említve *Szinnyei* korszakos művében.

Mielőtt azonban a felsorolást megkezdeném, hálás köszönetet mondok *Mikola* Sándor budapesti ág. ev. főgimnáziumi tanárnak, *Terplán* Jenő péterhegyi, *Szabó* surdi, *Czuppon* kővágó-őrsi, *Berke* tót-kereszturi *Magyar* hodosi lelkészeknek, *Mazaly* Sándor szentbenedeki plébánosnak, a kik felvilágosításaikkal ismereteimet gyarapították.

I.

1. Győrfzki katekizmus, stámpani v—Halli 1715. (= Győri katekizmus, nyomtatták Halléban). A legrégibb hazai nyelven nyomatott könyv az ág. ev. győri katekizmusnak a fordítása, a melyet magyarból vendre fordított *Temlin* Ferencz. Ki és mi volt *Temlin* Ferencz, nem tudjuk; csak annyi ismeretes róla, hogy krajnai származású volt. Ez adat a »Vőre krsztsánszke krátki návuk« (v. ö. 4. szám alatt) czímű nyomtatványban olvasható, a hol az előszó írója (V. I. jegygyel, v. ö. 4. szám alatt) azt is állítja, hogy ilyen kiadást ő is csak kettőt látott életében.

2. Abecedarium | Szlowenszko, | za | Drobno Detzo | vőn fzpűscheno. | Vleti MDCCXXV (= Kis gyermekek számára kiadott szlovén abéczé. 1725. évben). 8° A_1—$_8$: összesen 16 oldal . . . *M.*

A czímlapon a szent-családot ábrázoló fametszet áll. A könyv az ág. ev. iskolák abéczés könyve volt, s a betűk jegyein kívül magában foglalja a legszükségesebb vallási tudnivalókat is (tíz parancsolat, miatyánk, apostoli hitvallás, néhány ima és zsoltár).

3. Réd Zvelicsánsztva . . . z-nifterimi molítvami i peszmami v-Halli 1747. (= Az üdvözülés útja . . . néhány imával és énekkel).

A műnek a czímét megemlíti a »Vőre krsztsánszke krátki návuk« (v. ö. 4. szám alatt) czímű könyv előszava, s azt mondja, hogy németből fordította *Vanecsai Szever* Mihály. *Vanecsai Szever* Mihály a vendeknél dívó szokás szerint lehetett Vanecsa (ma *Vas-Lak*, Vasmegye) faluból való, lehet, hogy ott is született. Lehetséges azonban, hogy *Vanecsa* (Vas-Lak) községben volt pap (v. ö *Kuzmics* surdánszki, holott nem Surdon, hanem Sürüházán született, *Terplán* püczonszki, holott Szent-Benedeken látta meg a napvilágot). Művének egyetlen példányát se láttam.

4. Vőre krsztsánszke | krátki | návuk | csíszte rejcsi bo'ze vő | zebráni i na nyou | Vszejm vernim vu vszákom | szkűsávanyi na podpéranye, vu | nevouli na pomáganye, vu szmrti na | troust,

ino potomtoga na vekivecsno | zvelicsanye, | Pouleg nísteri szem szpodobni | Molítev | ino | Pejszen | Nazáj gori poczimprani. V Halli MDCCLIV. (= A keresztény hit rövid tana . . . néhány imával és énekkel, Halle, 1754.) 8° 22, 1—274; a múzeumi példány végéről néhány lap hiányzik. ... ... *M.*

E műnek az előszavát *V. I.* kezdőbetűkkel bíró ág. ev. lelkész írta; maga a mű azonban *Kuzmics* István fordítása. A *Kuzmics*-féle vend újtestamentomi fordítás előszavában (XII. lap) az van mondva, hogy a fordító ugyanaz a férfiú, a ki 1754-ben Hallében a »Vőre Krsztsánszke Krátki Návuk«-ot adta ki. *Kuzmics* sírirata is azt vallja, hogy a munkát ő fordította. E művet egyébiránt, mint legrégibb hazai vend nyelvű nyomtatványt, említi *Dobrowsky* is. (Slovanka, 1814 I. köt. 254.) E műnek az Előszavából való az itt közölt két lap facsimile; e hasonmás szövegéből értesülünk az 1. és 3. alatt felsorolt müvekről.

5. Nouvi | Zákon | ali | Testamentom | Goszpodna Nasega | Jezusa Krisztusa | zdaj oprvics | zGrcskoga na sztári | szlovenszki jezik obrnyeni | po | *Stevan Küzmicsi* Surdánszkom. | F. | v Halli Saxonskoj MDCCLXXI. (= Az új-szövetség vagy Jézus Krisztus urunk testamentoma, most *először* görögből ó-vend [= ó-szlovén] nyelvre fordította *Kuzmics* István, surdi lelkész. Halle, Szászországban, 1771.) 8° A_1—$_8$, 854 l. ... ... *M. Sz.*

Kuzmics István munkája a következő részekből áll: 1. Előszó (predgovor), 2. Az új-testamentomi könyvek; 3. Néhány részlet az ó-testamentomból (Nístere z-Sztároga Zákona vő vzéte Epistole); 4. Imák (Molítvi na szváko Nedelo i Szvétek).

Az előszó alá *m. Torkos József*, soproni ev. lelkész van aláírva. Ez előszó elmondja, hogy a szlovének közt csak a hazai vendeknek nincs bibliafordításuk. Ők az író szerint nem használhatják a *Truber*-féle vagy a krajnai *Dalmatin*-féle protestáns szlovén bibliát, mert nyelvük a stajeritól, krajnaitól elütő. Az isteni gondviselés erőt, időt és tudományt adott egy férfiunak, a ki vállalkozott a fordításra s a fordítás sok hivőnek az áldozatkészségéből most jelenik meg nyomtatásban. A fordító *Kuzmics* István volt, s feladatát úgy oldotta meg, mint a legnagyobb bibliafordítók, mint *Károly*ink, *Káldy*nk. De nem csekély apparátussal foghatott hozzá a fordításhoz. A műhöz írt bevezetés, a mely alá ugyan *Torkos* József van írva, de valóban *Kuzmics* István fogal-

cza *a*, i Vanecsaj Mihála, *b*, nikſi ſztopájov ſzvoje gyedrnoſzti nej nèháli, nej znevejdnoſzti návuka; (ár je nyim vſzamogoucsi Boug ſzvoje nezgovorne miloscse vſzigdár moudre i vesene lidí dáo) nego ali 'zmetnoſzti jezika, ali ſzvoje, kou zboleznoſztyov ſzrczà ſzpoznati i vadlúvati moremo, nemárne vtraglivoſzti; ſztera je nyèvu obionoj zemlej bole na onoga potrdjávanye pelala; ka Moj-

a, Zkrájne zle'zenyà. Od toga je vő dáni zvogrſzkoga Győrſzki Katekizmus ſtámpani v-Halli 1715. kákſiva ſzem jaſz li dvà moje dní vido.

b Naesl ſzever Mihão Zvanecsa. Tè je znémskoga preobrno Réd Zvelicsánſztva i esese nikaj vecs znísterimi molitvami i peſmami, med ſterimi ſzo vnouge naſſe. v-Halli 1747.

Moj'zes od 'Zidovov právi: *Doli ſzi je ſzelo lúſztvo kjejſztvini i kpitvini, potomtoga ſzo pa gori, ſztanóli ni zmejno*; *c*, liki na ſzkrbliyoſzt za ſzvoj odvejtek tak; da ſze zdaj *nám nyibovim ſzinom od tiſztoga ſztera vinicske ſzo oni pojeli, ſzkumina*; *d*, gda zdreſzélnim ſzrczom premisláyamo, zbritkimi ſzkuzami glédamo i *razegnáne ovcsicze brezi paſztéra*, *e*, ſztrúdnimi petami pouleg nezracſúnanoga oſpotávanya ino preklinyávanya potrdjávati moremo; ka ſze je 'ze priblí-'zilo ono vrejme i knám; ſzkim ſze je Goszpodin Boug nigda ſzvo-

 jemi

c, Vőiden. 32, 6

d, Ezek. 18, 2.

e, 1 Král. 22. 17.

mazása, tanuskodik arról, hogy *Kuzmics* István nemcsak a görög-latin szöveget tartotta szem előtt, de a magyaron kívül jól ismerte a szláv bibliafordításokat is. *Berke* Ferencz tót-kereszturi lelkész beszélte nekem, hogy ő hallomásból úgy tudja, hogy *Kuzmics* Istvánnak munkája közben valamennyi nevesebb szláv bibliafordítás a kezében volt. A bevezetés csakugyan arról tanuskodik, hogy *Kuzmics* rendkívül tanult ember volt. Ő ugyan csak az új-testamentumot fordította le s néhány ó-szövetségi helyet (Példabesz. XXXI. 10—30, Ezsaiás VII. 10—15, IX. 6—8, XLIX. 1—5, LIII. 5—10, LX. 1—6, Malachiás III. 1—4, Sirách XXIV. 8—16); *Terplán* Sándor battyándi lelkészben azonban buzgó követője akadt, a ki a zsoltárokat fordította le (v. ö. 24. szám alatt). Az ó-testamentom ma sincs lefordítva a hazai vend nyelvre; beszélik, hogy *Kardos* János hodosi lelkész (v. ö. 18., 19., 20. szám alatt) vendre kezdte fordítani az ó-szövetségi könyveket is, de csak Mózes könyveivel készült el (*Terplán* Jenő péterhegyi lelkész szíves közlése).

Kuzmics István, a ki magát magyarul mindég *Kuzmics*-nak, vendül *Küzmics*-nek írta (vendben a magyar *u* és az eredeti közszláv *u* ma *ü*-nek, esetleg *i*-nek hangzik), megérdemli, hogy »sírján a surdi temetőben ne pusztán emlékkő« álljon (v. ö. *Mesterházy* Sándor czikkét az Ev. Egyház és Iskola 1899. év: 406. l.), hanem még inkább, hogy életét ismerjük. E mindenkor magyar szívvel, magyar érzelemmel dolgozó vend nyelvű író megérdemli, hogy a magyar tudományos irodalom történetében egy kis helyet szorítsunk neki. Szinnyei »Magyar írók élete és művei« című munkája *Kuzmics* Istvánról csak annyit tud, hogy surdi (Somogy m.) prédikátor volt. *Szabó*, surdi ev. lelkész úr szivessége folytán mi többet közölhetünk *Kuzmics*-ról. A surdi anyakönyv táblájára ugyanis ez van írva: »Anno 1755 jun. 6. surdi predikator volt Kuzmics István Regede tájékáról Strukócz nevű helységből való, de nemzetségére nemes-csói, meghalt 1779 20 Xbris; szolgált 24 $^{1}/_{2}$ esztendeig.«

E rendkívül becses bejegyzés szerint *nemesczói Kuzmics István* Sztrukócz (ma Sürüháza, Radkersburg és Muraszombat közt fekszik) vasmegyei községben született. A surdi egyházat 1755 jun. 6-tól 1779 deczember 20-ig, haláláig szolgálta. — Az új-testamentom fordítását mindenesetre Surdon végezte; fordítá-

sával czélja volt a hazai vendséget teljesen elszakítani az osztráktól, a mely azelőtt az osztrák szlovén protestáns *Dalmatin*-féle fordítást használta (ma is vannak egyházak, a hol e fordítás megvan).

Kuzmics István életéről más életrajzi adatokat olvashatunk *Hrabowszky* Györgynek a soproni lyceum könyvtárában lévő kézirati »Presbyterologiá«-jában. *Hrabowszky* e kéziratában *Kuzmics*ról a következőket írja *(Vojtkó* Pál szíves közlése):

»*Kuzmits*, másként *Sartoris* János. Született Sztrukótzban Vasv. 1723. Tanúlt kissebb korában Szegeden és Szt. Benedeken, azután Sopronyban 1733, Győrött 1739, Pozsonyban 1744, a honnét 1751 Ns. Csóba hivattatván Rectornak 30 forint segítséget vett *b. Pilgrand özvegyétől Vandalus Vallásbéli könyveknek kiadásokra* . . . Innét *Surdra* hivatván predikátornak Berki Ádám helyébe . . . Felszenteltetett 26 máj. 1755. Németh Sámuel superitendens által Téthen . . . meghalt Surdon 22 decz. 1779. Maga készített magának koporsóírást, mely gyűjteményben ekképen olvastatik:

Quis jacet hic? quaerit forsan de morte viator.
Hic *Stephani Kuzmics* membra sepulta jacent.
Vandala quem genuit mater, nutrivit in oris
Exiguum Ludavae[1] fluminis atque *Sztrukótz.*
Extractus bis vivus aquis bis mortuus: inde
Traditus est Musis erudiendus orans.
Saepe tamen passus multum sudavit et alsit
Effugitque tuas ter, male latro, manus.
Tres annos et sex menses fuit inde Scholarcha:
Bis denos quatuor pastor in aede Dei.
Vandalicae Genti scripsit Cathechesen in usus
Et Testamentum tradidit ipse Novum;
Correxit meliusque dedit Graduale vetustum
Addidit atque pias Numinis arte preces
Exiguus pro simplicibus cathechismus abinde est
Et de morte bona cantio pulchra nova
Dignaque laude foret latis (?) sermone poesis:
Si non optato fine careret opus.
Scripsit Arithmeticam hungarice, septemque sacrorum
Colloquia in septem distribuenda dies.
Unde potest Septem cognoscere Religiones
Dogmata tum mores qualia quisque tenet.

[1] Ludava = Lendva folyó.

Planxerat atque vices rei[a] bis funera versus
Est et messorum dulce peraeque multos[b].
Sic quinquaginta sex annos vivus agebat
Vita dolore gravis, plena laboris erat.
Hanc consumsit hians ex hydrope pectoris asthma
Ast aliam dederat, qui regit extra Deus.
Jam bone progredere ac extemplo disce aliorum
Ut metam attingas vivere atque mori.

Az *a)* betű alatt tzéloz a világi dolgok hijábavalóságáról szólló Énekre, a melly így kezdődik: Ah, mitsoda mi életünk! találtatik a holnapnak minden elmélkedéseiben. Fordítatott a másik: Szörnyű halál ime ott áll sat. Sterblicher betrachte, *b)* olvastatik az Engesztelő áldozat végén.

Nyomtatásban tehát kiadott munkáji ím ezek:

1. Vandallus kis katekizmus 1752. Serpilius Vilhelm Pozsonyi pred. költségén, mellyhez tett a magáéból 39 forintot.

2. A. B. C-és könyv Vandalus nyelven 1753, mellynek harmadrésze pátrói (?) házában égett.

3. Magyar arithmetika és Colloquia.

4. Jobbított Gradual magyarból fordított énekekkel.

5. Vandallus Uj testamentom, fordította Görögből 1771.«

Szóról szóra adtam, a mi *Hrabovszky* 1816-diki kéziratában olvasható. Ez íráshoz azonban néhány megjegyzést kell fűznöm. *Kuzmics* keresztneve nem János, hanem István, a mint sírirata és újtestamentum fordítása bizonyítja. A sírirat *Hrabowszky* szerint *Kuzmics*nak saját munkája: ez azonban lehetetlen, mert a halálnak oka és a megfutott évek száma is közölve van a versben, ez pedig *Kuzmics*tól nem származhatik. A sírvers mindazonáltal rendkivűl becses; megtudjuk belőle, hogy *Kuzmics* milyen munkás életet élt. A *Hrabowszky*-féle adatok végűl csak nagyjában egyeznek a surdi anyakönyv adataival, mint irodalomtörténeti adatok azomban rendkivül becsesek.

6. Kniga | molitvena | v-sterojsze nahájajo | rázlocsna ponizne | molitvi, z-dvójim | pridavekom, | na haszek | szlovenszkoga | národa | sz-pobo'snim sztroskom | nikih plemenitih dobro- | csinitelov | Na szvetloszt dána. | Stampana, V-Soproni pri 'Siess Jósef Jánosi vu Leti 1783. (= Imádságos könyv, a melyben különféle alázatos imák találhatók, két függelékkel a vend nép számára

kiadatott néhány nemes ember költségén. Nyomtatta 'Siess József János, Sopron, 1783-ban.) 8° 302 l. ... ... *M.*

Katholikus imádságos könyv, a melyet később többször lenyomtattak (vö. 10. 31. szám alatt).

7. Abecedár szlovenszkí vu Po'soni, 1786. (= Vend abéczé, Pozsony, 1786.)

E hazai vend nyelvű nyomtatványt Ribay György említi irodalmi hagyatékában (v. ö. múzeumi kézirattár. Fol. slav. 7, 90. l.).

8. **Mrtvecsne** peszmi ... po S. S. P. S. . . . v-Szombothelyi, po Siess Antoni vu Leti 1796. (= Halotti énekek.)

E könyv czímet *Terplán* Jenőtől kaptam, a ki azt hiszi, hogy e mű talán *Szíjártó* János munkája. *Szíjártó* János domonkosfái prédikátor-tanító (licentiatus) Vas-Vecsésen született 1764-ben. Róla azt beszélik, hogy halotti énekes könyvet adott volna ki. Azt hiszem azonban, hogy *Terplán* Jenő lelkész úr a czím közlésben téved; a munkán, melyet nem láthattam, »*L. S. P. S.*« állhat, s akkor itt azzal az iróval van dolgunk, a ki vend abéczés könyveket adott ki (v. ö. 12. 30 szám alatt).

9. Szvéti | Evangyeliomi | Pouleg kalendárioma, | Réda Rimszkoga na Vsze Nedelne, i | Szvétesnye Dní z-Obcsinszkoga szvétoga | Pízma po zapouvidi | Nyíh Goszposztva, | i Náj Visse Postüvanoga | Goszpodina | *Szily Jánossa,* | z-Gornyega Szopora, | Prvoga Szombotelszkoga Püspeka, na Sztári | Szlovenszki Jezik, | Po Postüvanom Goszpoudi | *Küzmics Miklósi,* | Szvétoga Benedeka Fare Dühovníki, ino | Okrogline Szlovenszke Vice-Öspörössa. | Obrnyeni, i sztroskom Nyíh Goszposztva | Previszikoga, i Náj Visse Postüvanoga | Goszpodina | *Herzán Ferencza* | z-Harrassa grofa, | Sz. R. Cz. Popa Kardinalissa, Dürgoga (sic !) | Szombotelszkoga Püspeka znouvics vö zostampani. | V-Szombothelyi, | Po Siess Antoni vu Leti | 1804. (= Az egyházi év szerint elrendezett szent evangyéliomok, a latin vulgáta alapján felsőszopori Szily János, a szombathelyi egyházmegye első püspöke parancsára fordította *Küzmics* Miklós, szent-benedeki plébános és a Tótság esperes viszettje, kiadva Harrasi gróf Herzán Ferencz, a szombathelyi egyházmegye második püspöke költségén). 8° 2, 160 l. . . *M.*

Ez a könyv az evangyéliomokat az egyházi év szerint csoportosítva abban a sorrendben adja, amint azokat a róm. kath. egyházban olvasni kell.

A műnek ez az 1804-diki kiadása csak újabb lenyomat; a czímlapon az áll, hogy »znouvics vö zostampani« = újból kinyomatva. Hogy a műnek régibb kiadása, esetleg kiadásai is vannak, az folyik még a következő tényekből is:

a) Küzmics Miklós e munkát felső-szopori *Szily* János, az újonnan alakított szombathelyi püspökség első püspöke parancsára készítette († 1799 jan. 2.). Valószínű tehát, hogy még *Szily* életében jelent meg az első kiadás.

b) Az új szombathelyi püspökség második püspöke, harrasi gróf *Herzán* Ferencz 1804 jun. 1-én halt meg. A mű az ő költségén jelent meg 1804-ben.

c) Az 1804-diki kiadás a szerzőt azonban aligha találta életben. *Küzmics* Miklós ugyanis, a mennyire a M. N. Múzeumban levő egyházi névtárakból megállapíthattam, az 1802-dikiben még mint szent-benedeki plébános van említve, az 1805-dikiben azonban már nem fordul elő. Valószínű tehát, hogy 1803-ban, esetleg 1804-ben halt meg. Meddig volt Szent-Benedeken plébános, nem tudjuk; bizonyos csak az, hogy 1793-ban már ott működött. Születése helyéről, évéről még kevesebbet tudunk.

Küzmics Miklós, a kinek a neve az egyházi névtárakban mindég *ü*-vel van írva (v. ö. *Kuzmics* István magyarul, vendül *Küzmics* István 5. szám alatt), azt mondja a mű czímlapján, hogy az evangéliumokat a vulgata szövegből fordította. Ha azonban az ő fordítását a *Kuzmics* István-félével összehasonlítjuk, azt fogjuk találni, hogy ő ezt a szöveget a legtöbb helyen szóról-szóra, itt-ott pedig csak egyes más szavakkal helyettesítve adta ki s a róm. kath. vulgatának megfelelően alakította át.

Czikkem már meg volt írva, mikor *Mazaly* Sándor, szent-benedeki plébános úrtól a következő levelet kaptam:

»Az anyakönyvek *Küzmics* Miklósra nézve nagyon kevés felvilágosítással szolgálnak. 1763-ban szerepel először, 1804-ben utólszor mint plébános, még halála sincs bejegyezve, bár már életében elkészítette kriptáját és sírkőfeliratát, a melyből tudjuk, a mit tudunk életére vonatkozólag. A sírkőfelirat ez:

Hic iaceo terrae cinis,
Vitae meae nam est finis,
Sexaginta septem annis,
Vixi mundo quam inanis,

Praedicavi octo lustris,
O maneat me in astris,
Reposita merces iustis,
E Jesu mei meritis,
In Alsó-Szlavecsa natus,
Nicolaus baptisatus,
Et Küzmits cognominatus,
In *Ivanótz* tum denatus,
Deus erat adiuvamen,
Mihi Maria solamen,
Angelus custos levamen
Erat mihi et tutamen,
Justi iudicis tentamen,
Jam subivi et examen,
Lector ora pro me Numen,
Ut laever a poenis. Amen.
Subiit 1804 11° Septbris.«

E síriratból megtudjuk, hogy *Küzmics* Miklós Alsó-Szlavecsa (ma Alsó-Csalogány) vasmegyei községben született 1737-ben. 40 esztendeig volt az Isten igéjének hirdetője s ez idejét mint plébános Szent-Benedeken (régen Ivanócz) töltötte. Meghalt 1804 szeptember 11-én.

10. Kniga molitvena v steroj sze nahájajo rázloczne (sic !) ponizne molitvi z dvójim pridavekom na haszek szlovenszkoga naróda na szvetloszt dana. Sze nájde v' Radgoni pri Weitzingeri Aloys 1813. (= Imádságos könyv).

A 6. szám alatt közölt imádságos könyv regedei (radkersburgi) lenyomata; czímét *Valjavec* M. közli. (Rad, XLIX. 82.) E czím azonban aligha pontos. Erre mutat a *rázloczne:* rázlocsne helyett, valamint *naróda:* hazai szlov. *národa* helyett (v. ö. Krajn. szlovén: *naróda*, pl. Pesmi Krajnskoga naróda, Laibach 1839.).

11. Nouvi | Zákon | ali | Testamentom | Goszpodna Nasega | Jezusa Krisztusa | zdaj oprvics | zGrcskoga na sztári | szlovenszki jezik obrnyeni | po | Stevan *Kuzmicsi* Surdánszkom. | F. | Vu Posoni, MDCCCXVII. | Stámpani z Piszkmi Belnajevoj Jerbesini. | (Az újszövetség . . . fordította *Kuzmics* István, Pozsony, 1817.) 8° 96 l. ... ... *M., Sz.*

E mű a *Kuzmics*-féle Ujtestamentomból (v. ö. 5. szám alatt) közli *Máté* evangyeliomát.

12. Nôvi | Abeczedár | z-nísteri nemski táksi kní'zicz vküp

po- | bráni, i na szlovenszki jezik preobr- | nyen | po | *L. S. P. S.* | Stampani v-Soprôni pri Kultsár | Kata- | line Odvêtki v-1820-tom leti. (= Uj abéczé . . . készítette *L. S. P. S.* . . Sopron, 1820.) 8° 38, 2 l. ... ... *M.*

13. Krszcsanszke | nôve | peszmene | knige | szprávlene | evangyelicsánszkim gmainam. | V-Soproni, | Stampane Sz-Kultsár Kataline piszkmi | v-1823 leti. | (= Uj keresztény énekes könyv, az evangelikus gyülekezetek számára készítve). 8° 503, 2 . . . *M.*

A könyv előszava, a mely 1821 január 4-én kelt Kővágó-Örsön, elmondja, hogy a mü *Kis* János ág. ev. superintendens buzdítására készült s *Barla* Mihály készítette. *Szinnyei* J. »Magyar írók élete és művei« cz. munkája *Barla* Mihály két magyar munkáját ismeri s szórványos életrajzi adatokat közöl a szerzőről. *Czuppon* Sándor zalai esperes és kővágó-örsi ág. ev. lelkész úr szíves közlése szerint *Barla* Mihály született Muraszombatban 1778-ban; tanulmányait Sopronban kezdte, a hol a »magyar társaság«-nak tagja és főjegyzője volt (v. ö. *Kovács* S.: A soproni ev. lyc. magyar társaság tört. 101. l.). Sopronból a jénai egyetemre ment (1803—1807). Haza jöve 1807-től 1810 szept. 1-ig Szt.-Lőrinczen az ág. ev. latin-magy. iskola igazgató-tanára, 1810 szept. 1-től 1824 február 4-én bekövetkezett haláláig pedig kővágó-örsi lelkész volt.

14. Ábecedár | z-steroga sze dêtcza pràv szlo- | váriti, takáj cstêti navcsi | poulek vnougoga haszna | rázuma | z-nouvics z-ostampani. | Vu Varasdíni 1828 pri Szangilla Jánosi | (= Ábéczés könyv, nyomtatták Varazsdon 1828-ban, Szingilla Jánosnál). 8° 47 l. ... ... *M.*

E mű nem a horvát nyelv *kaj*-nyelvjárásán van írva, a milyet Varazsdon is beszélnek, hanem hazai vend nyelvű. A czímlapon az áll, hogy *ujból* nyomatva; régibb kiadását azonban nem ismerem.

15. Dühovni Áldovi | ali | Molitvene knige | krszcsenikom na szrdcza i dícse opra | vo i obeszeljávanye vu tú'zni | z'itka vöraj | Szprávlene | po | *Czípott Gyürji* | Evangelitsánszke Hodoske Fare Dű- | hovniki. | V-Szombatheli | z-Perger Ferentza pískmi 1829. | (= Lelki áldozatok vagy imádságos könyv . . . készítette *Czípott* György, hodosi ev. lelkész, Szombathely, 1829.) 8° 274, 5.

A mű előszavában *Czípott* György azt írja, hogy a vend

nyelven írt könyvek oly kis számmal vannak, hogy a keresztény hívő, ha csak nem tud a venden kívűl más nyelvet, lelki szükségleteit nem elégítheti ki. — A mű szerzőjéről annyit sikerült megtudnom, hogy hodosi lelkész volt s Kis-Szombatban (régen Csernelócz) született 1794-ben.

16. Kratki navuk vogrszkoga jezika po Kossits Jo'zefi . . . v Gradci 1833. (= Rövid magyar nyelvtan, *Kossits* Józseftől, Grácz, 1833.) 8° ... ... *M. Sz.*

E műnek egy csonka példánya van a múzeumi könyvtárban (5—174. l.); a czímet *Szinnyei* J. nyomán közlöm, valamint azt is, hogy e mű *Szalay* Imre : Magyar nyelvtudományának fordítása, s Vasvármegye költségén, a vend ifjuság használatára jelent meg. A mű fordítója a szombathelyi püspökség névtárában *Kossits* (1803), *Kosits* (1809—1829), *Kossits* (1830—1860), *Kossics* (1866) néven van megemlítve. — *Kossits* József 1788 okt. 9-én született, előbb alsószölnöki (1817—1829), később felsőszölnöki (1830—1866-tájáig) plébános volt, 1866 után halt meg Az a hagyomány róla, hogy egy kézirati vend-magyar szótárt írt. (Egyéb műveit lásd *Szinnyei*-nél és itt 25. szám alatt).

17. Predge na vse nedele no svetke zložil Anton Šerf mešnik posvetni v Gradci 1835, Dajnčić nyomdája. (= Vasárnapi és ünnepi prédikációk, készítette *Šerf* Antal, Grácz, 1835).

A mű czímét közli Valjavec M. (Rad, XLIV. 82).

18. D. Luther Mar[tina][1] | máli | kátekis[mus] | ali | glavni návuk | szvéte vere Krsztsans[zke] · | Naime | [Za]deczo szprávics evangelics[ánszki] · | Vödáni | po | *Kardos* Jánosi | Hodoskom Dühovniki. | V-Pesti | [Stá]mpani vu Násztavi plem. Trattner-Károlyi[voj] · | 18[37] · | (= Dr. Luther Márton kis kátéja . . . fordította *Kardos* János hodosi lelkész, Pest, 1837.) 8° 29. . . . *M.*

Kardos János 1801. febr. 13-án született Tölgyesen (Vas m.), iskoláit Sopronban végezte; 1827-ben a bécsi prot. theologián találjuk, 1830—1835-ig szepetneki, azutan 1873. aug. 12-én bekövetkezett haláláig hodosi lelkész volt. Munkái közül *Szinnyei* csak egyet említ (latin). Kardos több vend egyházi könyvet írt (v. ö. 19, 20, 21. számokat), elkezdte fordítani az ó-szövetségi könyveket is vend nyelvre, de csak Mózes könyveivel készült el, melynek

[1] A [ ] közel levő rész a múzeumi rongált példányon hiányzik.

kézirata valahol lappang. Az alkotmány helyreállítása alkalmával a kormány őt bízta meg a *Gönczy*-, *Maszák*- és *Gáspár*-féle népiskolai könyvek vendre való fordításával. (Az adatokat *Magyar* József hodosi és *Terplán* Jenő péterhegyi lelkész uraknak köszönöm.) — A most tárgyalt kis káté özv. Balogh Andrásné és Udvardy Ferencz körmendi könyvkötő költségén jelent meg.

19. Krátki | Návuk | krsztsansztva | Naime | za deczo obcsin evangelicsanszki | okroglíne szlovenszke | k-sztoli goszpodnovomi | obprvim prihájati 'zelôcso szprávleni ino | Vödáni | po | *Kardos Jánosi* | Hodoskom Dühovniki. | V-Pesti, | Stampani vu Násztavi plem. Trattner—Károlyivoj. | 1837. | (= A kereszténység rövid tana . . . a confirmandusok részére készítette *Kardos* János hodosi lelkész, Pest, 1837.) 8° 50. l. ... ... *M.*

E mű a 18. alatt tárgyalttal egyszerre s együvé kötve jelent meg. Előszava 1837 május 27-én kelt.

20. D. Luther Martina | máli | kátekizmus | ali | glavni návuk | szvéte | vere krsztsanszke. | Naime | za deczo szpráviscs evangelicsanszki. | Vödáni | po | *Kardos* Jánosi | Hodoskom Dühovniki. | Najde sze v-Lendavi pri Balogh Arpad knigovezari. | Stampano Leykam-Josefsthal v-Gradci. | 8° 31 l. ... ... *M.*

A 18. szám alatt ismertetett *Kardos*-féle katekizmus év nélküli gráczi kiadása. 1851 táján nyomtathatták, v. ö. 28. szám alatt.

21. Mála | Histor[ia | Bibliszka | ali | Sz. Pízma Mêszta prig[ledi? ,-ode?] | Navküpe | Z-naprêdányem pogübelnoszti Jeruzál[ema]. | Naime | Za deczo sôl evang[elicsánszki] | vödána | po | [*Kardos Jánosi* | Hodoskom Dühovniki]. (= Kis bibliai történet, írta *Kardos* János.) 8° 96. l. ... ... *M.*

A múzeumi példány rongált, nyomtató, a nyomtatás helye és éve hiányzik. Az előszóból itélve, a mely 1840-ben kelt, valamint abból, hogy az előszóban a 18., 19. alatt ismertetett könyvek mint régebben megjelentek vannak feltüntetve (1837-ben jelentek meg), azt következtetem, hogy e mű 1840-ben jelent meg.

22. Krszcsansztva | ABÉCZé | tô je | krszcsanszke vere návuka | prvi zacsétek. | Za deczo evangelicsanszko oszem, devét lêt | sztaro etc. | Z vogrszkoga jezika obrnyeni. | Nájde sze v Muraszombati | pri Árvai B. (Ascher B. i. szinovi.) | (= A kereszténység ábéczéje . . . evangelikus gyermekek szamára). 8° 36 l. ... *M.*

Az előszó alá, a mely 1845 aug. 15-én kelt, *Terplán* Sándor, battyándi ev. lelkész van aláírva. A munkát magyarból fordította; fia, Terplán Jenő állítása szerint *Edvi Illés* Pál munkájának a fordítása e könyvecske. A múzeumi példány év nélküli, betüiből és a kiadó czég után ítélve az első 1845-dikinek ez egy ujabb lenyomata.

23. Nôvi | Zákon | ali | Testamentom | Goszpodna Nasega | Jezusa Krisztusa | zdaj oprvics | zGrcskoga na sztári szlovenszki | jezik obrnyeni | po | *Küzmics* Stevani, | Surdánszkom farari. | I knige 'zoltárszke. | V Kőszegi, 1848. | Stampani z sztroskom i pískzmi Reichard Károla i Szinov. | (= *Kuzmics* István: Újtestamentom, Kőszeg, 1848.) 8° 465, 1 + 120 lap. ... ... *M.*

Kuzmics István 1771-diki újtestámentomának (v. ö. 5. szám alatt) lenyomata, a melyet valószínűleg *Terplán* Sándor rendezett sajtó alá. E kiadás azért becses, mert hozzákötve jelentek meg a zsoltárok is (v. ö. 24. szám alatt).

24. Knige | 'zoltárszke. | Szlovencsene | po | *Terplán* Sándori | Püczonszkom Farari. | V Kőszegi, 1848. | Stampane z sztroskom i pískzmi Reichard Károla i Szinov. | (= Zsoltárkönyvek, vendre fordította *Terplán* Sándor battyándi lelkész, Kőszeg, 1848.) 8° 120 l. ... ... *M.*

Terplán Sándor a hazai vend nyelvű irodalomnak *Kuzmics* István mellett a legszorgalmasabb munkása volt. 1816 május 1-én született Szent-Benedeken (Vas megye); elemi iskoláit Domonkosfán (1823—5) és Szentgyörgyvölgyön (1826—28) végezte. Közép- és felsőbb iskolai tanulmányokra Sopronba került (1828—37), a honnan egy évi theologiára Bécsbe ment (1837 szept. 1.). Batytyándon (1838—41) és Koltán (1841—44) segédlelkészkedett: 1844 nov. 1-től 1858 márczius 18-án bekövetkezett haláláig battyándi lelkész volt.

25. Zgodbe | vogerszkoga králesztva. | Szpiszao | *Kossics* József | plebános gorejnyem Sziníki | Natiszk od Bertalanffy Imrea v-Szombotheli vu leti 1848. | (= A magyar királyság története írta *Kossics* József, felső-szölnöki plébános.) 8° 123 l. ... ... *M.*

26. Krsztsanszke czerkvene peszmi. Kőszeg, 1848. Reichard Károly nyomdája. (= Keresztény egyházi énekek.)

E mű *Kardos* János, hodosi lelkész munkája. Czímét *Terplán* Jenő péterhegyi lelkész úr levélbeli közlése nyomán közlöm. (v. ö. 28.).

27. Szvéta kri'sna pout ali bridko trplejnye ino szmrt nassega gospodna Jesusa Kristussa na ponizno premislávanye ino pobo'snoszt za katolicsánszke krscsenike. V Grádci 1850. (= Szentkeresztút, azaz Urunk kinszenvedése és halála, katholikusok részére, Grácz, 1850.)

E mű czímét *Valjavec* M. (Rad, XLIV.) után közlöm.

28. Krsztsanszke | czerkevne | peszmi. | Vödáne | szprávisczam—evangelicsanszkim. | Najde sze v-Lendavi pri Balogh Arpad Knigovezari. | Stampano Leykam-Josefsthal v-Gradci (=Keresztény egyházi énekek, az evangelikus gyülekezetek számára, Grácz.) 8° X, 467 l. ... ... *M.*

E mű a 26. szám alatt említettnek újabb lenyomata.

29. Pobo'zne | molitvi | za | poszebno | csészt bo'zo. | Vödáne | Odebránim | Vere Evangeliomszke. | (= Ájtatos imák isten tiszteletére, az evangeliomi vallás szerint.)

Ez imák a 28. alatt tárgyalt könyvben külön czímlappal, de folytatólagos lapszámozással (425-től—467-ig) és külön előszóval jelentek meg. Az előszót, a mely 1851 június 24-dikén Hodoson kelt, *Kardos* János írta. Ebből az következik, hogy mind a 28., mind a 29. számu munkát ő rendezte sajtó alá, s részben ő is írta.

30. Nôvi | Abeczedár | z-nisteri nemski táksi kni'zecz vküp po- | bráni, i na szlovenszki jezik preober- | nyen | po | *L. S. P. S.* | Stampani v-M. Óvári pri Czéh Sándori z-sztroskom | Balogh Andrása knigvezára, 1853. | (= Uj ábéczé . . . készítette *L. S. P. S.*, Magyar-Óvár, 1863.) 8° 36 l. ... ... *M.*

E mű a 12. szám alatt közölt ábéczének a lenyomata.

31. Kniga | molitvena | sztaroszlovenszka. | V-steroj sze najdejo razlocsne | molitvi, litanie, szv. pesmi | za vszako prilozsno potrebcsino, | i szv. krizsna pot. | Na haszek | katolicsánskim krcsenikom. | Najde sze v Lendavi, | pri dovici Balogh Andrása. (= Régi vend imádságos könyv, a melyben mindenféle alkalomra különböző imák, litániák, szent-énekek és a szent kereszt út vannak. Lendva, kapható özv. Balogh Andrásnénál.) 8° 415 l. *M.*

A könyv nyomtatási éve nincs kitéve, bizonyos azonban, hogy *1868*-ban nyomták. A munka 4 lapján ugyanis egy tábla az 1869—1900-ig terjedő mozgó ünnepek ünneplési napjait sorolja fel, s ez csak úgy lehetséges, ha a munka 1868-ban került ki a

sajtó alól. (Hasonló esetre v. ö. 51. szám alatt.) Az is bizonyos, hogy a mű csak újabb lenyomata a 6., 10. szám alatt ismertetett könyvnek. A pontos összehasonlítás ebben a hitünkben teljesen megerősít. — Ennek az 1783-diki »imádságos könyvnek« több kiadása lehetett. Ebben az általam 31. szám alatt ismertetett könyvben a gráczi püspök 1846 április 15-diki kelettel megengedi, hogy a könyvet újból nyomassák (»da sze znova zalozsiti szme kniga molitvena, sze od dühovne sztrani dovoli«). Kell tehát egy 1846-dik évi kiadásnak is lenni.

32. Molitvi, | na stári slovenszki jezik | obrnyene | ino | na haszek | szlovenszkoga | naroda. | Vu leti 1868. | Nájde sze v. Lendavi | pri | diviczá Balogh Endre | knigovezáriczi. | (= Régi vend nyelvre fordított imák, 1868-ban. Kapható Lendván özv. Balogh Endrénénél.) 8° 180, 3 l. ... ... *M.*

Ág. ev. imakönyv.

33. Návod | na | fliszanya | vu | govorênyi i razmênyi | za | vesznícski sôl prvi i drügi zlôcs, | szpravlen po | *Nagy* Lászloni | v-Büdini 1870. (= *Nagy* László, Beszéd és értelemgyakorlatok, Buda, 1870. Egyetemi nyomda.) 8° 204 l. ... ... *M.*

Említi *Valjavec* M. (Rad, XLIV. 82.) és *Baloghy* (Az egyetemi nyomda termékei 252 l.).

34. Nôve knige cstenyá | za | vesznícski sôl drügi zlôcs. | Szprávlene po | *Gáspár* Jánosi . . . v Büdini 1870. (= *Gáspár* János: Uj olvasókönyv, Egyetemi nyomda.) Megjelent a »Vesznícsko-sôlszke knige cstenyá« 2 füzeteként. 8° 186 l. ... ... *M.*

A *Gáspár*-féle népiskolai könyveket (39, 40, 43, 44. számokat) *Kardos* János hodosi lelkész fordította (v. ö. 18. szám alatt). — A munkát említi *Baloghy* is. (Az egyet. nyomda, 252 lap.)

35. Jezícsna flíszanya za vesznícski sôl II. zlôcs . . . po *Nagy* Lászlovi. Buda, egyet. nyomda. (= Nagy László: Nyelvgyakorló könyv a népiskolák II. o. számára. Buda, 1871.) ° 31 . . . *M.*

A munkát említi *Baloghy* (Az egyet. nyomda termékei 252); a *Nagy* László-féle tankönyvek vend fordítóját nem ismerem (v. ö. 33. szám alatt).

36. Návod | na | vogrszki jezik | za vesznícski sôl I. i II. zlôcs | Szprávlen po *Nagy László* v Büdini 1871. Egyet. nyomda. (= *Nagy* László: »Vezérkönyv a magyar nyelv tanításában« czímű könyv fordítása.) 8° 102 lap. ... ... *M.*

V. ö. *Baloghy,* id. mű 252.

37. Nôve ABC i zacsétne knige cstenyá za vesznícski sôl prvi zlôcs, szpravlene po *Gönczy* Pal . . . vu Büdini 1871. (= *Gönczy* Pál: Abéczés könyvé-nek vend fordítása.) 8° 112 lap. ... ...

egyetemi nyomda (*Gáspár* János: Olvasókönyvének [v. ö. 39. alatt] újabb lenyomata, a mely a »Národno-sôlszke knige cstenyá« gyűjteményes munka harmadik (= trétji zvéz) füzeteként jelent meg. *Baloghy* nem említi). 8° 195 lap. ... ... *M.*

44. Szlovenszke | nôve | knige cstenyá | za | vesznícski sôl IV. zlôcs. | Szprávlene | po | *Gáspár* Jánosi . . . v-Büdini 1872. Egyetemi nyomda. (= A 40. szám alatt ismertetett *Gáspár* János: Olvasókönyv a népiskolák IV. oszt. számára című vendre fordított mű újabb kiadása, *Baloghy* id. művében nincs megemlítve. A »Národno-sôlszke knige cstenyá« gyűjteményes mű 4. füzeteként jelent meg.) 8° 256 l. ... ... *M.*

45. Návod | vu | szlovenszke | A—B—C-szke | i | zácsét noga cstényá kniga za vucsitele | piszan po | *Gönczy* Pál. Buda. 1873. Egyet. nyom. (= *Gönczy* Pál: Vezérkönyv a vend ABC-éhez, tanítók számára című munkájának fordítása.) 8° 104 l. *M.*

V. ö. *Baloghy* id. mű 252. lap. *Kardos* János fordítása.

46. Zgodbe | sztároga i nóvoga zákona | za sôlszko detczo | poleg knige | *Róder Alajosa,* | na sztári szlovenszki jezik prenesene. | Vödáne po drüstvi Szvétoga Stevana. | Z-dopüsztsênyem V. p. G. Szombotelszkoga püspeka. | V-Jagri. | Stamp Archi Lyceo. | 1873. | (= *Róder* Alajos: Bibliai történet középkorú gyermekek számára című művének a fordítása.) Eger, 1873. Érseki lyceum nyomdája, 8° 83 l. ... ... *M.*

A munka fordítóját nem tudom, a kiadást a Szent-István-Társulat rendezte.

47. Dvakrat pédeszét i dvê | Bibliszke Historie | za evangelicsanszke solé ino hí'ze. | Szlovencsene | po | *Terplán* Sándori, | püczonszkom farari. | Drűgi stamp i vödávanye. | Zvnôgimi obrázki. | Budapest, 1878. Hornyánszky Viktor. Drügi stamp i vődávanye. (= *Terplán* Sándor: Száz bibliai történet az evangelikus iskolák és családok számára, Budapest.) 8° 167 l. ... ... *M.*

A könyvön az áll, hogy *második* kiadás; az első kiadás 1858 előtt jelenhetett meg, mert a szerző 1858 márczius 18-án halt meg (v. ö. 24. szám alatt).

48. Nôvi zákon | ali | Testamentom | Goszpodna nasega Jezus Krisztusa | Szlovencseni | po | *Küzmics* Stevani | Surdanszkom Dühovniki. | V Becsi 1883. | Stamp Holzhausen Adolfa. (= *Kuzmics* István: Uj testamentoma, Bécs, 1883.) 8° 450, 117.

Az angol és külföldi bibliatársaság kiadása, szóról-szóra az 1848-diki kiadás után (v. ö. 5., 23. számokat).

49. Knige | 'Zoltárszke | szlovencsene | po | *Terplán* Sándori | Püczonszkom Dühovniki | . . . V Becsi 1883. | Stamp Holzhausen Adolfa. | (= Zsoltárok, fordította *Terplán* Sándor.) 8° 117.

A 48. szám alatt közölt újtestamentommal egybekötve jelent meg az angol bibliatársulatnál (v. ö. 24. szám alatt).

50. Perve | knige-čtenyà | za | katholičánske vesničke šolé | na | povelênye drüžbe svétoga Števana. | Správlene | po | *Bárány Ignáci*... III. natís. | V-Budimpešti | Athenaeum | 1886. (= *Bárány* Ignácnak a Szent-István-Társulat megbizásából szerkesztett népiskolai olvasókönyvének vend fordítása, még pedig ennek a fordításnak a *harmadik* kiadása.) 8° 47 l. ... ... *M.*

V. ö. 42. szám alatt.

51. Kniga | molitvena. | Bogábojecsim düsam dána. | Sztároszlovenszka. | Najdes: V-Radgoni, pri Weitzinger J. Knigári.) Duga vulica nr 18—19. | (= Imádságos könyv, Radkersburg) 8° 450, 6. l. 1 kép ... ... *M.*

A könyvben 1891—1964-ig terjedő mozgó ünnepek táblája van közölve, ebből következik, hogy 1890-ben nyomták. A mű lenyomata a 31. alatt tárgyalt imádságos könyvnek.

52. Krátka šumma | velikoga | katekizmuša | spitávanyem, i odgovárjanyem | za katholičánske šole | znóva vödána | od Drüžtva sv. Stevana. | V Budapešti 1892 | Athenaeum. (= Az öreg katekizmus rövid summája, kiadta a Szent-István társulat) 8° 127 l. ... ... *M.*

A könyv czímlapján az áll, hogy »újból kiadva«; régibb kiadását azonban nem ismerem.

53. Dühovna Hrána | ali | knizsica puna lepih návukov molitvic i peszmic | za kath. kerscsenike. | Najde sze | V-Radgoni pri Weitzinger S. knigári. | duga vulica Nr. 18. (= Lelki manna, vagyis imádságos és énekes könyv, kathol. kereszt. részére. Radkersburg). Nyomtatta »Leykam« Gráczban; 8° 255, 5. ... ... *M.*

Az egyházi mozgó ünnepeket feltüntető tábla 1893—1963 éveket tünteti fel; ebből következik, hogy a munkát 1892-ben nyomták.

54. Krscsánszko Katholicsánszke | cerkvene peszmi | sz potrejbnimi molitvami | i vnógimi vogrszkimi peszmami . . . . Prví

natisz. Budapest, 1893. (= Keresztény katholikus egyházi énekek, a legszükségesebb imákkal és sok magyar énekkel. Bpest, 1893.) 8° 687 l. ... ... *M.*

A munkát a Szent-István-Társulat adta ki s *Pusztai* József, mártonhelyi róm. kath. tanító műve.

55. Szerczé Jezus | molitvena i peszmena | kniga | za pobozsne krcsenike. | Stampana pri Wellisch Béli, V-Monostri. | I. Natisz. (= Jézus szent-szive, ének- és imakönyv, nyomatott Wellisch Bélánál Szt.-Gotthárdon.) 8° 4, 446 l. ... ... *M.*

Az előszó 1896 április 1-én kelt; a munkát *Stevanecz* Antal istvánfalvi tanító készítette. A mozgó ünnepek táblája 1897—1923-ig terjed (v. ö. 31. szám alatt).

56. Molitvi, | na | stári slovenszki jezik | obrnyene | ino | na haszek | szlovenszkoga naroda. | Vu leti 1896. | Najde sze v. Lendavi | pri | Balogh Árpád | knigovezári. | Tiskarna »Leykam« v-Gracu. 8° 140, 4 l. ... ... *M.*

A 32. szám alatt ismertetett evangelikus imakönyv újabb kiadása.

57. Mála biblia z-kejpami | ali | zgodbe zvelicsanya | za málo decsiczo. | za I—II razréd normálszke sôle | pisana po | *Gerely* József . . . Bpest, 1897. (= *Gerely* József: Kis képes bibliájának fordítása, az I. és II. oszt. számára.) 8° 1 kép, 70, 2 l. ... ... *M.*

A munkát a Szent-István-Társulat adta ki.

58. Mála biblia z-kejpami | ali | zgodba zvelicsanya | za málo decsiczo. | za I—II razred normálszke sôle | piszana po | *Gerely* Jozsefi . . . | drügi natiszk. | Szombathely, 1898. (Franklin-társulat nyomása) 8°, kép, 79 l.

Az 57. szám alatt ismertetett könyv második kiadása.

59. Mála biblia z-kejpami | ali | zgodba zvelicsanya | za málo decsiczo | za III—V. razréd po *Gerely* Józsefi . . . | na szlovenszko obrno *Kollár* Peter törjanszki kaplan. | Szombathely 1898. (= *Gerely* József: Kis képes biblia a III—V. oszt. számára, fordította *Kollár* Péter, turnischai káplán). 8° 208 l. ... ... *M.*

60. Sztarisinsztvo | i | zvacsinsztvo | vödáno | po | *Wellisch Beli* | Monosterszkom knigvezári. | Na lasztivnom sztroski | V-Monostri | z-piszkmi Wellisch Belia | 1898. (= A násznagyság és a vőfélység, kiadta *Wellisch* Béla, szent-gotthardi könyvkötő.) 8° 80 l. ... *M.*

61. Dober pajdás. Kalendárium po sztárom szlovenszkom

jeziki na 1899. národno leto. Z doszta lejpim, dobrim i hasznovitim cstenyóm. Szent-Gotthárd. Vödáni od Wellisch Béla. (= A jó pajtás, kalendáriom . . . Szent Gotthárd, kiadta *Wellisch* Béla.) Eddig megjelent az 1899., 1900., 1901-dik évfolyam; 1902-őt még nem láttam. ... ... *M.*

E naptárt *Pusztai* József mártonhelyi tanító szerkeszti (saját értesítése).

62. Mála | molitvena kniga | z potrejbnimi molítvani i vnógimi peszmami | za katholicsánszko mladézen. | Szpíszana po | *Pusztai Józsefi* | skolniki. | I. natísz. | Stampana i vödána | od Wellisch Béla v Szt-Gotthárdi, 1900. (= Kis imakönyv a legszükségesebb imákkal és énekekkel a katholikus ifjúság számára, írta *Pusztai* József tanító, I. lenyomat. Nyomtatta és kiadta Wellisch Béla, Szent-Gotthárdon.) 8° 1 kép, 337 l. ... ... *M.*

63. Luther Mártona | zsítek | ali | krátko popíszanye onoga, ka sze je | zsnyím godílo i ka jé on vcsíno vu | tekáji zsítka nyegovoga | po | *Luthár Pavli.* | Monoster 1900. (= Luther Márton dr. élete, írta *Luthár* Pál Szent-Gotthárdon 1900. Nyomatták Balassa-Gyarmaton, a részvénytársaság sajtóján.) 8° 38 l. ... *M.*

64. Dühovni Áldov | ali | Molitvene knige | Krszcsenikom na szrdcz ali düse ôpravo | i obeszeljávanye | vu túz'ni z'itka vöraj. | Szprávlene | po | *Czipott* Gyürji, | evangelitsánszke Hodoske fare dühovniki. | Muraszombat 1901. | Nájde sze v Muraszombati pri Árvai B. | (Ascher B. i szinôvi). V-Szoboti 1901. | Stampana z-Hirschl N. piszkmi. | 8° 232 l. ... ... *M.*

E munka a 15. szám alatt ismertetett *Czipott*-féle evangelikus énekeskönyvnek az újabb lenyomata.

II.

E részben azokat a könyveket akarom felsorolni, a melyekről hallomásból tudok.

1. *Kuzmics* István: Vend kis káté 1752. (V. ö. I. 5. szám alatt.)

2. *Kuzmics* István: Vend abc könyv 1752. (V. ö. I. 5. szám alatt.)

3. *Kuzmics* István: Vend énekeskönyv. (V. ö. I. 5. sírirat.)

4. *Szíjártó* János és *Szíjártó Sámuel.* Állítólag Énekes könyvet és külön imádságos könyvet írtak volna.

5. *Sabar* Jakab. Mint hazai vend író van említve *Štrekelj*-nek a lajbachi Letopis Matice Slov. 1896-dik évfolyamában megjelent czikkben.

6. *Gyurgyovits* Györgyről az a hír tartja magát, hogy írt volna vend könyvet.

7. *Kardos* János hodosi lelkész fordított hazafias dalokat, többek közt lefordította »Hazádnak rendületlenül«-t is. (*Terplán* J. és *Mugyar* J. értesitése.)

8. *Kardos* János kiadott egy abéczés könyvet a vend iskolák részére, a mint *Terplán* Jenő és *Magyar* József értesít.

9. Az 1848-dik esztendőben megjelentek magyar hazafias dalok, a melyeket vend nyelvre fordítottak (újabb kiadásukat lásd I. 60. alatt).

10. Jezus moje pozselejnyi czímű vend imádságos könyvet említ *Stevanecz* Antal, Szerczé Jezus 4. lapján (v. ö. I. 45. szám alatt).

11. Páduai szt. Antal könyvecskéje megjelent Wellisch Bélánál, Szt.-Gotthárdon.

Ennyiben akartam számot adni arról a vend nyelvű irodalomról, a mely előttem ismeretes. Tudom, hogy hézagos és pótlásra szorúl. De sokkal teljesebb, mint az eddigiek. A hiányokat időről-időre pótolni fogom. Kéziratban maradt vend müvekről is van tudomásom, a melyeknek ismertetését más alkalomra halasztom. A szláv nyelvtudomány csak egy ilyen kéziratot ismer; az én birtokomban több ismeretlen van.

Mutató az e czikkben tárgyalt könyvekhez:

Abecedárium I. 2, 7, 12, 14, 30.
Bárány Ignácz I. 41, 42, 50.
Barla Mihály I. 13.
Czípott György I. 15, 64.
Dalok I. 60, II. 9.
Edvi Illés Pál I. 22.
Énekes könyv I. 8, 13, 26, 28, 53, 54, 55.
Gáspár János I. 34, 39, 40, 43, 44.
Gerely József I. 57, 58, 59.
Gönczy Pál I. 37, 45.
Gyurgyovits György II. 6.
Imakönyv I. 6, 10, 15, 29, 31, 32, 51, 53, 55, 56, 62, 64, II. 10, 11.

Kardos János I. 18, 19, 20, 21, 26, 28, 29, 34, 37, 38, 39, 40, 43, 44, 45, II. 7, 8.
Katekizmus I. 1, 4, 18, 19, 20, 22, 52.
Kollár Péter I. 59.
Kossits József I. 16. 25.
Kuzmics István I. 4, 5, 11, 23, 48, II. 1, 2, 3.
Küzmics Miklós I. 9.
Luthár Pál I. 63.
Maszák Hugó I. 38.
Murkovics János I. 41.
Nagy László I. 33, 35, 36.
Naptár I. 61.
Pusztai József I. 54, 61, 62.
Roder Alajos I. 46.
Sabar Jakab II. 5.
Serf Antal I. 17.
Stevanecz Antal I. 55, II. 10.
Szentkeresztút I. 27.
Szever Mihály I. 3.
Szijártó János I. 8, II. 4.
Terplán Sándor I. 22, 24, 47, 49.
Wellisch Béla I. 60.

TÁRCZA.

A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM SZÁZÉVES JUBILEUMA.

A Magyar Nemzeti Múzeum f. évi november hó 26. és 27-ik napján ülte meg fennállásának százéves jubileumát az egész ország és az egész tudományos világ élénk érdeklődése mellett. Az ünnepély fényét különösen emelte az a körülmény, hogy a díszgyűlésen és gróf Széchényi Ferencz szobrának leleplezésénél Ő Felsége a király is képviseltette magát és pedig a M. Múzeum történetében oly nagy szerepet játszó József főherczeg nádor unokájával, *József Ágost* főherczeg Ő Fenségével.

Az alábbbiakban beszámolunk az ünnepély főbb mozzanatairól s közöljük az elhangzott nevezetesebb beszédeket.

November 26-ikán reggel Szalay Imre nemzeti múzeumi igazgató, a múzeumi tisztviselők jelenlétében megkoszorúzta József nádor József-téri szobrát. D. e. 10 órakor vette kezdetét a múzeum dísztermében az ünnepélyes díszgyűlés, melyet *dr. Wlassics Gyula*, vallás- és közoktatásügyi minister a következő beszéddel nyitott meg.

Fenséges főherczeg úr!

Tisztelt ünneplő közönség!

A Magyar Nemzeti Múzeum mai százéves évfordulója nemcsak a tudományos körök, de az egész nemzet ünnepe. A hőn szeretett koronás királyával érzésekben és eszményekben összeforrott magyar haza ünnepe ez.

Ezért, mielőtt tulajdonképpeni megnyitó beszédemhez fognék, mindnyájunknak legkedvesebb kötelessége legmélyebb hálánkkal a trón elé járulni azért a kegyességért, hogy felséges urunk királyunk

legmagasabb személyét mai nemzeti ünnepünkön a Nemzeti Múzeum második alapítójának, a főherczeg nádornak fenkölt szellemű unokája, fenséges József Ágost főherczeg úr által méltóztatott képviseltetni.

Felséges urunk, királyunknak ezen legkegyelmesebb részvétele, ünnepünket a nemzet valódi örömnapjává tette, mely a haza minden fiára fölemelőleg és lelkesítőleg hat.

Ezen az örömnapon széles e hazában hálájának és hű ragaszkodásának kifejezéseül minden magyar szív az éghez emelkedik, Isten áldását esdve felséges urunkra, királyunkra, a fenséges királyi képviselőre és az uralkodó családra.

Nincs közművelődési intézmény, mely oly mélyen gyökereznék a a nemzet szivében, mint a Nemzeti Múzeum. A nemzet újjáébredésének, a magyar közművelődés új életre keltének teremtő gondolata lebeg fölötte. A történelmi emlékek kincsesháza ez, hova elzarándokolunk és a múltak emlékein, keservein és dicsőségén merengve, a jelen munkájára aczélozzuk magunkat, hogy a nemzet jövőjét biztosítsuk. Kultura és nemzeti érzés, a jövőben való hit és fajszeretet sehonnan se intenek felénk annyi szeretettel, mint ez épület ormairól. E nemes arányú méltóságteljes csarnok — mint messze tündöklő pantheon, hirdeti, hogy a magyar közművelődés útja az, melyen haladva a polgáriasultság mai világában nemzeti létünket fentarthatjuk és erősíthetjük. Itt tanuljuk meg legjobban, mily erő rejlik a tudományban és mily hatalom az, ha egy nemzet a fajszeretet egész szívósságával ragaszkodik nagy nemzeti tradiczióihoz és e tradicziók jogaihoz és kötelességeihez. Ezért nem a tudósok szűk körének ünnepe ez, ez a magyar nemzet széles társadalmának ünnepe.

Nemcsak a tudósok kis köre, de egy nemzet hozza el legnemesebb hálaérzetét a Széchényiek nemes sarjának, a fenkölt lelkű alapítónak, ki tervszerűen előre készítve nagy nemzeti ajándékkal veti meg alapját ez intézménynek. Egy nemzet emeli fel áldó kezét a poraiban is áldott főherczeg nádorispán felé, ki lelkének egész melegével, mindenre kiterjedő gondossággal, a magyar tudomány iránt táplált odaadó szeretettel Széchényi Ferencz alapítványát a a múzeum magas szinvonalára emeli.

Az alapítás nagy jelentőségét csak az tudja igazán méltányolni, ki lelki szemei elé varázsolja az alapítás korát, annak közállapotait, közművelődési viszonyait. Csak az látja a maga nagyságában a nemzeti eszmét, és a fenkölt tudományos czélt, melyek az alapítókat lelkesítették a ki tudja, mily lehangolók voltak a XVIII-ik század végének közállapotai, tudományos és irodalmi viszonyai. A tudomány nem beszél a nemzet nyelvén. Nem lehetett hatással a nemzet zömére. — Mégis a latin nyelven írt történelmi és jogi irodalom örök érdeme marad, hogy a nemzet művelt osztályát figyelmeztette a nagy történelmi és nemzeti jogokra.

A nemzet vezető elemei ébredezni kezdettek. Érezték, hogy a

dermedtségben a nemzeti nyelv iránt táplált közönyben elalél a nemzet ereje. Az 1790—91-iki budai országgyűlésen felvillamozódik a nemzeti erő és a közjogi helyzetet tisztázó nemzeti akarat a hivatalokban elhanyagolt nemzeti nyelvet is előtérbe állítja.

Nagy jelentősége volt tartalmának csekélysége mellett is e törvénynek. Irányítást adott, reményeket keltett. Volt legalább valami szilárdabb alap, melyen a szétszórt törekvések fölépültek. Tényleg 1790 után minden téren kezd a nemzet munkája megindulni. Közgazdasági és közművelődési téren egyaránt. Örömmel jegyzi föl a történetíró, hogy Festetich György megalapítja a Georgikont, melynek a szakoktatás terén is nagy érdemei vannak, de a nemzet fölébresztésére általánosabb hatásúak az évente tartott irodalmi ünnepélyek voltak. A magyar irodalom föllendülésének igazi mozgató lelkei voltak ez ünnepek. Széchényi Ferencz 1786-ban előkelő állásaitól megválva, a magánéletbe vonul, de régóta érlelt nemes terveinek megvalósítása volt ezentúl életczélja. Szoros összeköttetésbe lép a magyar írók kicsiny, de lelkes csoportjával. Ezek szeretetük egész melegével veszik őt körül. Ő nem töprenkedett azon, hogy mi lehet a hazai irodalmi pangás oka, hanem cselekedett. Ő nem kereste az éghajlatban, »a szellemet elbágyasztó erős táplálkozásban«, az »iskolák egyoldalúságában« az irodalmi pangás okát, mint ezt egy azon korabeli író kutatgatja, hanem nyilt bátorsággal reá mutatott arra, hogy irodadalom erkölcsi és anyagi támogatás nélkül fel nem virágozhat. Az írók egész köre magasztalja nagylelkűségét. Maga Révay, Bacsányi és még sokan benne találják pártfogójukat. Élére áll annak a mozgalomnak is, a mely a Magyar Tudós Társaságot akarta megteremteni. Mindenki tudja, hogy nem rajta múlt, hogy ez akkor még nem sikerült. Lángeszű nagy fiának juttatta az isteni gondviselés ezt a nagy szerepet.

Széchényi Ferencz gróf éppen nem elégedett meg azzal, hogy az irodalmat pártolja. Lankadatlan buzgalommal gyűjti a magyar történelmi írott emlékeket, főleg régi országgyűlési és a Szent István koronájának területére vonatkozó irodalom termékeit.

1790 óta összeköttetésben van a nagyérdemű Kovachich Márton Györgygyel. A ki a magyar jogtörténet iránt érdeklődik, tudja, hogy Kovachich Márton György Magyarország államjogi és közjogi forrásaiból rengeteg gyűjteményt hozott össze. Tetemes áldozatok árán megszerzi a gróf ezen gyűjteményt. Ez a gyűjtemény hungaricumok tekintetében elsőranguvá emelte a gróf könyvtárát.

1790—1800-ig hazai és külföldi tudósokkal váltott levelezéseiből meggyőződhetik mindenki, hogy egyre határozottabb irányt vesz a gróf gyűjtési munkája. Csak olyan mű iránt érdeklődik, a mi hazánkkal vonatkozásban van. A magyarországi első nyomtatványt kutattatja mindenfelé, vissza nem riad semmi kellemetlenségtől, fáradságtól.

A czéltudatos, tervszerű gyűjtés egyes mozzanatai nem hagynak fenn kételyt, hogy évtizedes fáradtságának eredményével a nemzetet akarja megörvendeztetni. És tényleg 1802. évi márczius havában beadványt intéz a felséghez. E beadványban kéri a felséges urat, engedje meg, hogy 15,000 darabból álló könyvtárát, harmadfélezernél több darabból álló gyűjteményét hazájának felajánlhassa. Az uralkodó még június havában megadta beleegyezését, de az ünnepélyes királyi oklevél 1802. november 26-án, tehát éppen ma száz éve kelt.

Érdemes különös figyelemre méltatni Széchényi Ferencz naplójának azt a részletét, melyben az alapítás tényéről megemlékszik. Ha igazat kell is adnom egy híres franczia államférfiú ama szellemes megjegyzésének, hogy naplójának megírása által senki sem lett nagyobbá, hanem rendszerint kisebbé, Széchényi Ferencz naplójára ez nem áll. Fenkölt nemes lelke legszebb jellemzésére szolgál az a szerénység, melylyel az alapítás tényét egyszerű keresetlen szavakkal följegyzé és hozzáfűzi lelke óhaját: »Adja a Mindenható, hogy utódaim a gyűjteményeket boldogulásukra használják föl és példámon felbuzdulva, e hazának jó és hasznos polgáraivá és hű alattvalókká legyenek.«

Itt mondok el egy érdekes adatot, melyet talán a nagy közönség alig ismer.

A nemes gróf nagylelkű ajándéka nemcsak magában véve bir kiváló történeti jelentőséggel, hanem e fényes adomány ténye a legelső alkalmak egyike volt, melyek a jövendő nagy hivatás érzetét a nagy Széchényi Istvánban felköltötték. Édes atyja az alig 11 éves Széchényi Istvánnak átadta a nemzetnek adományozott könyvtár páratlanúl érdekes jegyzékét. A gyermek Széchényi István köszönő levelében kifejezést ad azon érzésének, hogy neki »atyja példáját kell követnie« és az »édes Haza boldogságát tőle telhetőleg előmozdítania«.

A mai közönség alig sejti, minők voltak az akkori Buda és Pest közművelődési viszonyai. Az alapítás idején Pest a maga 27,000, és Buda alig 22,000 lakosával a kisvárosok szinvonalán van. Budán és Pesten is egy-egy gimnázium volt. A nemzeti nyelvre és irodalomra kevés súlyt helyeztek, a fő: a hivatalos élet nyelve, a latin volt. Olyan elemi iskola csak egy van az akkori Pesten, melyben mindent magyarul tanítanak és ennek az iskolának volt a legkevesebb tanulója, alig ötven. Budán az első magyar nyelvű elemi iskola csak 1804-ben keletkezett és ennek is alig volt tanulója. A közművelődési intézetek és gyűjtemények képe sem felderítő. Nyilvános könyvtár egyetlen egy van — az egyetemi. A Brunzwick grófok gazdag gyűjteménye nem volt hozzáférhető, a Jankovich- és a gróf Teleky-könyvtár akkor még magántulajdonban volt. Igazi értékükről az akkori kortársak még alig tudtak valamit. A két város területén

négy nyomda működik. Pesten csak három könyvkereskedő tesz számot. Az országnak 1802-ben csak két magyar ujságja van és ezek is Bécsben jelennek meg.

Minden szinezés nélkül vetettem ide az akkori kulturélet e körvonalait, mert csak így tudjuk igazán felfogni Széchényi Ferencz nagy alkotását. Csak így tudjuk átérteni, minő korszakos esemény az, midőn Széchényi egy hatalmas tettel felrázza a nemzetet és megveti a nemzeti emlékek szent hajlékának alapját. Meghatározza az intézet czélját, fejlesztésének irányát és a magyar nemzeti eszme uralma alá helyezi az egész intézetet. Ez az, a mi oly lelkesítőleg, bátorítólag hatott az egész magyar társadalomra. A király tetszésének nyilt kifejezést adott. Az ország első méltósága, a főherczeg-nádor a legodaadóbb gondozásba veszi Széchényi nagy alapítását. A főherczeg-nádor ötödfél évtizeden át igazi atyja, második megalkotója volt a Nemzeti Múzeumnak. Könyvtárának és természetrajzi gyűjteményének legértékesebb darabjaival gazdagítja a múzeumot. Külföldön levő magyar kincsek visszaszerzésében fárad, és ha sikerült valami értékeset megszereznie, maga személyesen hozza nem egyszer a múzeumba. Szervezetet ad a múzeumnak. Maga Pulszky Ferencz »Életem és korom« cz. művében kegyelettel emlékezvén meg a nádorról, azt mondja, hogy a Széchényi-könyvtár alapításának múzeumi jelleget maga a nádor adott.

Széchényi alapítása és a főherczeg-nádor magasztos példái felrázzák a társadalmat és a törvényhozást. Széchényi nagy ajándéka még nem érkezett Pestre, már az ajándékozások hosszú sora indult meg. A társadalom legnagyobb készséggel áldoz. Vetekedve ajánlják fel féltékenyen őrzött családi kincseiket, ereklyéiket és midőn az országgyűlés a nemzetet közadakozásra hívja fel, rövid idő alatt félmillió forinttal megteremti a Nemzeti Múzeum alapját.

Ezrekre megy az ajándékozók száma, és köztük ő felségének, koronás királyunknak köszönheti a könyvtár legszebb 6 Korvin-kodexét. Fejezzük ezért ki itt e díszgyűlésen is legmélyebb hálánkat — és sohase felejtsük el azon nemes szavakat, melyek József főherczeg-nádor a Nemzeti Múzeum érdekében közzétett 1807-iki felhívásban mondott:

»Az ily közkincsnek birtoka jelenti a nemzetnek gazdagságát, becsületét és a tudományokhoz való szeretetét; az ily összegyűjtésekre fordított pénz legjobb és mindnyájának közöröksége.«

Arra, hogy a törvényhozás miként foglalkozott a Nemzeti Múzeum ügyeivel, nem terjeszkedem ki. Törvénytárunk megőrizte ennek emlékezetét.

Különösen felejthetetlen a múzeum történetében az 1832/6-iki országgyűlés, mely a mai Budapestnek is egyik legdíszesebb épületéhez, a múzeum e palotájának létesítéséhez adta meg a módot és megszerezte a múzeum számára a Jankovich Miklós világhírű gyűj-

teményét és ezzel a könyvtár és régiségtár gazdagságát magas fokra emelte.

Szenteljünk néhány perczet a múzeum belső történetének is. Érdekes azzal mindig foglalkozni, ma visszautasíthatatlan kötelesség. Az intézet belső történetét lapozva, bátran elmondhatom, hogy alig találhatni hűbb tükröt, mely világosabb körvonalokban mutatná kis képekben a múlt század magyar tudományosságának történeti átalakulását, mint 100 éves múzeumunk fejlődése. Lépésről-lépésre ki lehet mutatni, miként változott át a tudomány egyetemlegessége szakszerűséggé. Az első szervezők dícséretére kell kiemelnem, hogy a tudományos czélt nem tévesztették szem elől. Nem ritkaságok és kuriózumok egybegyűjtésén fáradoznak, de a tudományos alapra helyezkedtek.

Kezdetben a múzeum a később alapított Magyar Tudományos Akadémia szerepében is működött. A Marczibányi, a Vitéz-pályadíjakat a múzeum ítélte oda. Nagy irodalmi ünnep volt, midőn 1817. november 23-án a Marczibányi jutalom odaítélése a múzeum akkori épületében első ízben megtörtént. Pethe Ferencz Természeti históriája és Virág Benedek Magyar századok című történeti műve nyerte el a koszorút. Később a Magyar Tudós Társaság vette át a feladatot.

Az első igazgató Miller Jakab Ferdinánd volt. Polyhistor, ki minden szakhoz értett, de kiváló egyikben sem volt. Erős adminisztrativ érzékkel bírt. Nem nyugodott, míg a könyvtárt a régiségtártól el nem választotta, mi 1814-ben meg is történt. A Múzeum gazdagodott folytonosan — különösen az alapító gróf soproni könyvtárának bekebelezése az eredeti állapotot kétszeresre emelte. Miller halála után az igazgatásban két évtizeden át provizórium volt. A két legidősebb osztályvezető, Haliczky Antal régész és az erős fajszeretettől és nemzeti érzéstől duzzadó Horváth István voltak az igazgató helyettesei. A valódi igazgató, a Nemzeti Múzeum igazi gondozója Kubinyi Ágoston igazgató első éveiben is maga a főherczeg-nádor volt.

Ki fáradt volt többet a Jankovich-gyűjtemény megszerzése érdekében, mint József nádor? Ezzel igazán a múzeum második megalapítása történt. E korszak végén a múzeum mai díszes otthonához jut. A főherczeg-nádor sokszor kifejezte bizalmas körben, vajha megérhetné azt az időt, midőn a Nemzeti Múzeum palotáját elfoglalhatja.

Az isteni gondviselés megengedte ezt a Nemzeti Múzeum nagy pártfogójának, hogy azután 1847. január 17-én elveszítse benne nemzeti intézményünk csaknem félszázados örökké felejthetetlen kormányzóját és gondozóját. A főherczeg-nádornak a múzeum érdekében tett utolsó intézkedése: Horváth István nagyértékű könyvtárának és kéziratainak megvétele volt. Ezzel az Széchényi orsz. könyvtár hungaricum jellegének kiépítése tetőpontját érte el, mert az

egyesített Széchenyi-Jankovich-Horváth-könyvtár adja meg annak igazi karakterét. Kubinyi Agoston igazgatása alatt a gyűjtemények anyaga rohamosan nő, különösen a régiségtár gazdagodott, nemcsak nagyfontosságú leletek, de a rendszeresen megkezdett ásatások révén is.

Valóságos virágkorához azonban a múzeum a zseniális Pulszky Ferencz igazgatása alatt jut el. Sokoldalú ismeretével, ragyogó szellemével, éles kritikai eszével a múzeumot valódi feladatának magaslatára emelte. A szigorú szakszerűséget tartotta elkerülhetetlennek.

A szakszerű szétosztások megtörténtek. A természetiek tára a benne képviselt szakok szerint három osztályra szakad. A régiségtárnak óriási lendületet ad. Megteremti a könyvtár hírlaposztályát. A levéltárnak új forrást nyit a családi levéltárak letéteményezésével. Új osztályt létesít a néprajzi gyűjtemények számára. A gyűjtésben, az elrendezésben, a foldolgozásban a külföld vívmányait értékesíti.

A múzeum tudományos munkásságával elfoglalja a hozzá méltó helyet. Közművelődési feladatát is fényesen teljesíti. Pulszky igazgatásának nagyszabású munkássága még messze időkig szabja meg az utat, melyet a múzeumban követnünk kell. Ezt az utat tudós tisztviselőink nemcsak a hála és kegyelet érzésével nagy mesterünk iránt, de a tudományos meggyőződés szilárdságával lankadatlan buzgalommal követik is, és minden erejükkel azon vannak, hogy a múzeum tudományos és általános közművelődési feladatát minél teljesebben megvalósíthassák. És vannak, hála Isten, a múzeum tisztviselői karán kívül is jeleseink, kik tudásuk egész erejével, lelkeik melegével közvetlenül támogatják a múzeumnak törekvéseit és célját. Értem a múzeumi tanács nagyérdemű tagjait, kiknek mély köszönetet mondok. S bizonyára ők veszik legbensőbb örömmel, ha közülök kettőt, kik buzgó működésük mellett áldozatkészségükért is méltók a nemzet hálájára. Semsey Andort és Zichy Jenő grófot külön is kiemelem.

A Nemzeti Múzeum nyugodtan tekinthet vissza 100 éves fejlődésére. Megizmosodott, hatalmas, tudományos és nemzeti intézménynyé nőtt. Születését egy fenkölt szellemű magyar főúr nemes áldozatkészségének glóriája fonja körül. Bölcsőjénél az uralkodó család egy lánglelkű tagja terjesztette ki fölötte védő karját és vezette szerető szívvel ifjú korán át. Százéves évfordulóján koronás királyunk nagy fejedelmi erényeinek dicssugara és atyai gondosságának melege fonja át. A nemzet pedig ma is úgy, mint pályafutásának minden szakában a szeretetnek, az igaz ragaszkodásnak azzal az őserejével veszi körül, mely egy szebb jövőnek, még sokkal nagyobb arányú fejlődésnek megdönthetetlen bizonyítéka. Legyen is úgy!

Legyen a Nemzeti Múzeum minél hatalmasabb őrhelye a magyar tudományosságnak.

Legyen gazdag letéteményese a nemzet nagy történelmi emlé-

keinek, a történelmi múlt által megszentelt és a haza földjén megszerzett jogainknak.

Legyen menhely, hol a lét küzdelmeiben kifáradt, a politikai élet harczaiban szétvált magyar társadalom történeti multjának ős forrásából az erőt merítse és a hol a legitim történelmi egység és társadalmi összetartás gondolatára ébredjen. Legyen a nemes idealizmus, az emelkedettség temploma, melynek kapui előtt maradjon minden, mi széthúz bennünket és melyben legyen együtt minden, mi összekapcsol.

Legyen örök hirdetője legszebb történelmi emlékeinknek és ezeknél is mélyebben vésse a jövő nemzedékek elméjébe és szívébe azt a nagy igazságot, hogy a nemzet akkor éli legboldogabb és legdicsőbb korát, ha a koronás királyunkkal és az uralkodó családdal érzelmekben, törekvésekben és ideálokban összeforrva intézheti sorsát.

Ezért nem tudom méltóbban megnyitni a Nemzeti Múzeum százéves fennállásának emlékére rendelt e díszgyűlést, mintha a magyar szív hű ragaszkodásával, lelkünk odaadásával kérjük a királyok királyát — áldja meg a mi hőnszeretett királyunkat és az uralkodó családot.

Ezután gr. *Széchényi Gyula* Ő Felsége személye körüli minister a család nevében a következő beszédet mondta:

»Fogadja Nagyméltóságod — úgymond — egész családom nevében legmélyebb köszönetünket azon felejthetetlen emlékért, melyet mai lendületes beszédjével nekünk, Széchényieknek nyújtott. Ám mit ért volna a magvető reményteljes munkája, ha nem ád az Isten gondos kertészt, ki a zsenge vetést hűen ápolja és nagyra neveli. E gondos kertész munkáját a magyar kormány és törvényhozás végezte, midőn Széchényi Ferencz alapítványát megőrizve és folyton gyarapítva, európai színvonalra emelte s ezzel az egész országot örök hálára kötelezte. A Múzeum a nemzetnek kincstára, történelmének örök életű naplója, s nemes öntudat tölti el szivünket, hogy Nemzeti Múzeumunk egy hazafias tett eredménye. A tetterős hazafiság szelleme dicsérje a jelen és jövő nemzedéket minden útjain és szilárdítsa meg a király és a haza iránti hűségben és szeretetben.«

Gróf *Széchényi Emil* Sopron megyei főispán, szintén a család nevében, a Nemz. Múzeum igazgatóságának mondott köszönetet.

A küldöttségek szónokai között az első volt dr. *Suesz Eduárd*, a bécsi császári tudományos akadémia elnöke, a ki a következő szavakkal üdvözölte a múzeumot:

»Ich bin von der Wiener kaiserlichen Akademie der Wissenschaften bevollmächtigt und beauftragt worden, um die Glückwünsche dieses Instituts an dieser Stätte ernster wissenschaftlicher Forschung in der Umgebung dieser werthvollen Sammlungen und grosser

Erinnerungen zum Ausdruck zu bringen. Jene Edlen, welche zu schweren Zeiten, in schwieriger Lage im Stande waren, den Grundstein zu dieser grossartigen Institution zu legen, haben ein mächtiges Werk vollbracht und der ungarischen Nation ist Glück zu wünschen, für diesen werthvollen Besitz. In einem Augenblicke, wo die Menschheit eine so hohe Phase der Entwicklung einnimmt wie niemals zuvor, fordert die Kultur in den entlegensten Winkeln der Erde drei Dinge: Bildung, Freiheit und Wohlstand. Mögen in diesem von der Natur so reich gesegneten Lande diese drei Elemente immer eine friedliche Heimstätte finden, möge das Museum gedeihen und berufen sein, Erinnerungen an noch viele glückliche Jahre der Nation in sich aufzunehmen.«

Üdvözlő beszédeket mondtak még *Berzeviczy Albert*, a múzeumok és könyvtárak országos tanácsa, *Radisics Jenő*, az orsz. iparművészeti múzeum, *Vécsey Tamás*, a budapesti, *Schilling Rudolf*, a kolozsvári tudomány-egyetem, *Kammerer Ernő*, az országos képtár, és *Havass Rezső*, a magyar földrajzi társaság nevében. Mindezen üdvözletekért Szalay Imre nemz. múzeumi igazgató mondott köszönetet magyar és franczia nyelven.

Most dr. *Fejérpataky László*, a Nemz. Múzeum Széchényi orsz. könyvtárának igazgatója, bemutatta a száz éves ünnep emlékére készült díszmunkát és éremlapot a következő beszéd kíséretében:

Fenséges főherczeg úr!
Mélyen tisztelt ünneplő közönség!

Száz esztendős Nemzeti Múzeumunk mai örömünnepe nem volna teljes, ha annak maradandó irodalmi és művészi emléket nem állítanánk. Kötelességet teljesítünk ezzel a nagynevű alapító, a fennkölt lelkű magas pártfogó, a törvényhozás és a társadalom minden rétege iránt; mert mindezeknek odaadó támogatása nélkül a hazai tudományosság ápolására, a nemzeti múlt és művészet emlékeinek s természetvilágunk nyilvánulásainak összegyűjtésére és megőrzésére hivatott intézetünk nem állana fejlődésének mai fokán.

Jóltevőink iránt érzett kegyeletünk és a társadalom által reánk rótt kötelesség parancsoló szavát követjük, midőn Múzeumunknak ez emlékezetes ünnepén beszámolunk a multról és képet adunk a jelenről. Hogy ezt megtehettük, hála és köszönet érte közoktatásunk és közművelődési intézményeink legfőbb gondozójának, kinek intentiója e tekintetben ez intézet legbensőbb óhajtásával találkozott, és a ki e beszámoló létrejöttéhez megadta a módot, az eszközt.

A beszámoló elkészült. A történetíró pártatlanságával mondja el száz esztendő küzdelmeit, jó és balsorsát; szövegével és képes ábrázolataival pedig bemutatja a jelent.

Lapjait forgatva, arról győződünk meg, hogy e könyv nemcsak

egy tudományos és nemzeti intézet, hanem a magyar tudományosság százéves fejlődése történetének egy fejezete. Lelkesedés, nemzeti ideál után való törekvés teremti meg a hazafias fellendülés korában. Kezdetben szűk korlátok között mozog; s hogy a figyelem reá irányuljon, buzdításra, lelkesítésre, bőkezű Meczénásokra van szükség. Eleintén még nem látja világosan czélját; nincs tisztában nemzeti tudományos és közművelődési nagy hivatásával. Lassanként megszilárdul az intézmény, szellemi szükségletté válik; érvényre jutnak benne a tudományos kritikának és szigorú szakszerűségnek követelményei. Megalakul a mai szervezet, mely hét nagy gyűjteménytárat, mindmegannyi tudományos és közművelődési nagy központot egyesít a Nemzeti Múzeum neve alatt.

Közülök kettő: az alapvető Széchényi orsz. könyvtár s az érem- és régiségtár nemzeti emlékek gyűjtésére hivatott. Az elsőnek czélja minden írott és nyomtatott szellemi terméket, a mi bármi tekintetben hazánkra és nemzetünkre vonatkozó, felkutatni, megszerezni, megőrizni. Végtelen becses és pótolhatatlan az a hosszú sorozat, melyet a magyar nyelven írott első összefüggő szövegtől, a XIII. század elejéről való Halotti Beszédtől s a legelső magyar nyomtatványtól kezdve a legújabb irodalom termékéig bir; nemzeti történetünk írott emlékeinek az országos levéltár után leggazdagabb tárháza. Főspeczialitása, minőt hasonló nemzeti intézmények a külföldön sem mutathatnak föl: a ritka teljességű hírlapkönyvtár és az örök letéteményként elhelyezett családi levéltárak hosszú sora, a magyar történelmi kutatás mindmegannyi bő forrásai.

A régiségtár is első sorban a hazai földön talált vagy használatban volt emlékeket gyűjti. Éremgyűjteményének gazdagságban párja nincs. Rendszeres ásatásokat folytat, és arra törekszik, hogy a régi magyar művelődés emlékeit mennél teljesebb sorozatban és minél tanulságosabb módon mutassa be.

Kiválóan nemzeti irányt követ a Múzeum képtára is, mely a magyar képzőművészet alkotásainak egybegyűjtésére hivatott, a nemzetközi művészi újabb törekvések jellemző termékeinek bemutatásával egyetemben, mindaddig míg ez osztály anyaga nemsokára elkészülő új otthonában el nem foglalja méltó helyét.

A természetiek világának három gyűjteménytára és a néprajzi osztály egyetemlegességöknél fogva általánosabb tudományos czéloknak hódolnak. A magyar természet országát és a magyar ethnikát iparkodnak ugyan első sorban bemutatni, de ehhez elválaszthatatlanul hozzátartozik keret gyanánt a természetnek egész földünkön elterjedt birodalma és az általános néprajz. Hála e gyűjteménytárak nagylelkű gazdagítóinak és a nagy eredménynyel, még távoli világrészekben is folytatott tervszerű gyűjtéseknek, e gyűjteménytárak számottevők az európai tudományosság versenyében.

Száz esztendős fejlődésnek ez az eredménye; ezt mondja el

»A Magyar Nemzeti Múzeum multja és jelene«, melynek megírásában a Múzeum tisztviselőinek hosszú sora működött közre, hogy legjobb tudásuk és tehetségök szerint adjanak számot a rájok bízott fontos közművelődési érdekekről és nemzeti kincsekről. Hornyánszky Viktor cs. és kir. udv. könyvnyomdája és Weinwurm Antal chemigraphiai intézete pedig elkövettek mindent, hogy a könyv kiállítása és képei a mai ünnep fényéhez méltók legyenek.

Bármelyik osztály multjáról keressünk is felvilágosítást e könyvben, az alapítónak és a fennkölt lelkű magas pártfogónak, a főherczeg nádorispánnak fényes neve ott tündöklik minden osztály történetében. Hazánk és múzeumunk e két jóltevőjének halhatatlan érdemeit, irodalmi emléken kívül, a mai örömünnep alkalmából készült művészi alkotás is megörökíti, egyesítve őket egy éremlapon, miként egykor nagy nemzeti, tudományos és közművelődési czél elérésére egyesültek. A Beck Ö. Fülöp művészi vésője és a körmöczbányai m. kir. pénzverő hivatal sajtója alól kikerült emlékéremlapon ott látjuk a felejthetetlen nádorispán és az alapító nemes vonásait; rajta van a Múzeum mai palotája, melyről az alapító a messze távolban csak álmokat szőtt, és melynek elkészültét a Múzeum igazi atyja, gondozója, jóltevője csak éppen hogy megérte.

Legyen a könyv és az éremlap tanubizonysága a mai lélekemelő ünnep fényének, és hirdesse e két emlék örök időkre a Magyar Nemzeti Múzeum soha meg nem szünő hálás kegyeletét alapítója és legnagyobb jóltevője iránt!

Ezután *Szalay Imre* adta elő »József nádor és gróf Széchényi Ferencz« czímű következő tanulmányát:

1802. évi november hó 25-én állította ki gr. Széchényi Ferencz alapító-levelét, melylyel magyar érdekű könyvtárát hazájának örök tulajdonul ajándékozza s a melyben ezen alapítványát a nádor főgondozása alá helyezi. Ez az alapító-levél már másnap, nov. 26-án, legfelsőbb megerősítést nyert.

Ezen időtől kezdve múzeumunk ügyei állandó kapcsot képeztek a nádor és gr. Széchényi között, kik mint a Dioskurok a tengeren hányattatott sajkának, a Nemzeti Múzeum viszontagságos éveiben ezen intézetnek valódi védnökeivé váltak.

Mindjárt a mai központi papnevelő-intézet épületében czélba vett első elhelyezés közben a munka rövid időre megakadt, az állami épületek igazgatósága szüntette be azt, mert elmulasztották tőle szabályszerűen az előzetes engedélyt kikérni; persze a helytartó-tanács, a melynek a nádor volt az elnöke, hamarosan elhárította az első — apró akadályt.

Sokkal komolyabb veszély fenyegette gyűjteményeinket 1805-ben, a midőn Napoleon hadai az ország határain betörtek. A nádor, a ki pedig a nemzeti insurrectio főhadvezére is volt, gondoskodott ekkor

a szükséges költségekről és katonai fedezetről, hogy legértékesebb tárgyaink Temesvárra szállíttassanak biztonság okáért. Alig, hogy innét 1806-ban végnélküli fáradalmak után visszakerültek, már meg gróf Széchényinek kellett Bankopf seminariumi rectorral kemény tusát vívnia, minthogy ez utóbbi engedélyt eszközölt ki magának arra, hogy a Széchényi országos könyvtár termeibe a papnövelde könyvtárát helyezhesse el.

Ez ellen az országos könyvtár létét veszélyeztető terv ellen, gróf Széchényi erélyesen megokolt felségfolyamodványával keres orvoslást; kifejti, hogy a magyar szivesen áldoz, azonban ilynemű, szeretett uralkodója nevében tett intézkedések bizalmatlanná, kishitűvé teszik, kifejti, mennyire le kell, hogy ez az intézkedés hangolja őtet s mindazokat, a kik hazájuknak önzetlenül alapítványt tenni készülnek, végül reményli, hogy maga a seminariumi rector is bele fog nyugodni egy rövid időhaladékba, ha tudomást szerez róla, mennyire megütődnék a nemzet s mily idegenkedéssel fogadná a külföld annak a hírét, hogy országos könyvtára alkalmatlan helyiségbe telepíttetett ki s ha meggondolja — így végzi a gróf — »hogy Felséged atyai szívét ama kényszerhelyzetbe hozza, hogy a püspök úr kérése és az egész nemzet óhajtása és várakozása között kelljen dönteni«. A legfelsőbb döntés csakugyan gróf Széchényi javára történt s a Széchényi országos könyvtár a kért rövid időhaladékot megkapta, a míg a reá következő évben, 1807-ben második otthonába, a szomszéd ú. n. nagy seminariumba, később egyetemi központi épületbe, át nem költözött.

A papnövelde rectorának az országos könyvtár kitelepítésére irányuló eme törekvése azonban alkalmat nyujtott a nádornak arra, hogy elhatározó lépést tegyen folyton gyarapodó gyűjteményünk fejlesztésére s jobb elhelyezésére. Ki gyakorlati éleslátásával csakhamar tisztában lehetett magával arra nézve, hogy az országos könyvtár sorsa előbb biztosítva nem lesz, a míg saját jövedelmeire nem támaszkodhatik és saját épülettel nem bír; mert a mint egyrészt tarthatatlan s csakis az első kezdetnek beillő állapot volt az, hogy a saját, külön rendeltetéssel bíró tanulmányi alap fedezze a könyvtár költségeit, úgy másrészt az is tisztán állott József nádor előtt, hogy a múzeumi gyűjteményeket folytonos ide-oda költözködés veszélyeinek kitenni, ideiglenes elhelyezésükre való tekintettel, nem lehet.

Még 1806-ban tehát, egy bizottságot szólított fel véleményadásra; ez jelentésében a Széchényi orsz. könyvtárt három osztályból álló nemzeti intézetté javasolta felosztani, a melynek elseje a könyv- és régiségtárt, másodika a kézművesség termékeit, harmadika a természetiek tárát foglalná magában, mert gyűjteményeink ekkor már közadakozásból szépen gyarapodtak. Ennek a tervezetnek további folyománya volt az is, hogy a bizottság alapjából újonnan emelendő épület létesítését javasolja »hogy — a mint mondja — elkerülhetők

legyenek ama hibák, a melyek legtöbb ilynemű épületen tapadnak, a mennyiben a gyűjtemény tárgyakat elhelyezésükkor rendszerint a már meglevő épülethez kell alkalmazni, s nem megfordítva az épületek alkalmazkodnak a tárgyhoz«.

Ilyen új épületre ugyan fedezet híjján ezúttal még nem került a sor, de legalább a nagy seminarium helyiségét, a hova gyűjteményeink 1807-ben a bizottsági javaslat szerint felosztva kerültek a pálos kolostorbeliekének jól négyszeresével értek fel; az 1807. évi XXIV. t.-cz. pedig, a mely gr. Széchényi Ferencznek nagylelkű adományáért, a melylyel egy Magyar Nemzeti Múzeum alapját vetette meg, az ország háláját fejezi ki, s a megajánlott hadiköltség minden forintja után egy garast rendelt a felállítandó múzeum alapjának létesítésére beszedetni.

Ez a törvény nevezi intézetünket először Nemzeti Múzeumnak. Erre alapítja a nádor ugyanezen évben »A nemzeti gyűjtemények elintézése feltételei Magyarország hazafiai számára« című felhívását, a mely a törvényhozási intézkedés bevezetése volt. Ebben a valóban hazafias felhívásban többek között így szól a nádor:

»Mivel az egész Nemzet' híre nem az egyes polgárok' nagy vagyonaiktól, hanem a köz kintstől, a' melly az elme' s lélek' tökéletességére és épülésére szolgál veszi eredetét, 's mértékét, mert nem tsak magunk', hanem Hazánk' hasznára is kelletik gazdagoknak lennünk, minden igazsággal is egy részét örökségünknek Hazánk magának kiványhatja, ha jó és hív Hazafiak dicséretit itthon és külföldön megérdemelni és fentartani kivánjuk.«

Ezen bevezetés után felszólítja a hazafiakat, hogy drágaságaikat, emlékeiket, vagy látásra méltó kézimunkáikat a magyar tudományoknak szentelt oltárra tegyék le, — »bár ide behozattatnának, mintsem hogy szoros magános falak között hol itt, hol amott minden haszon nélkül penészedjenek és portól mocskíttassanak«.

A közvélemény lelkesedéssel fogadta a nádori felhívást, s megszületett az 1808. évi VIII. t.-cz., mely hazai nyelvünk és tudományosságunk fejlesztése s emelése czéljából a M. N. Múzeum létesítését kimondja, azt a főherczeg-nádor további gondozásába ajánlja s egy múzeumi épület létesítésére közadakozást rendel.

Ezt a törvényt maga a nádor, mint a helytartó-tanács elnöke hajtotta végre, ő maga intézte a felhívásokat a főnemesi és nemesi rendhez s a köztörvényhatóságokhoz s íme a legrövidebb idő alatt 479,541 frt gyűlt össze. Képzelhető-e, hogy az akkori háborús idők és nehéz viszonyok között a nádor személyes közbenjárása nélkül ennyi gyűlhetett volna össze? De nemcsak pénzben, gyűjteménytárgyakban is folytak be számos adományok, így alapítónk nemeslelkű neje, született Festetich Juliánna grófnő 1808-ban ásványgyűjteményével vetette meg ásványtárunk alapját, herczeg Grassalkovich Antal kanczellár pedig a Ferencziek temploma mögött elterülő telkét

ajándékozta a múzeumnak, nehogy a hely iránt, a melyen az épület mielőbb létesítendő lesz, még tovább is tanácskozni kellessék.

Ámde alig virradtak e szép napok a múzeumra, midőn 1809-ben a franczia hadak ismét átlépték országunk határát s a múzeum kincseit ládákba csomagolva, ismét biztonságba kellett helyezni, mely czélból ezúttal Nagyváradra vitték azokat; ekkor is szünet nélkül a főherczeg-nádor rendelkezik a múzeum ügyeiben, a melyekre majd a komáromi, majd a székesfehérvári főhadiszállásokból is talál időt. Ily nemes lelkiismeretességgel fogta fel a nádor feladatát, melyet az országgyűlés az 1808. évi VIII. t.-cz. erejével reáruházott, a midőn a Nemzeti Múzeum legfőbb gondozását kezeibe tette le.

A következő 1810-dik évben a gyűjteményeknek Nagyváradról Pestre visszaérkezte után gróf Széchényi Ferencz neve lép ismét előtérbe, ki ekkor adja át 20,000 frtra becsült, már korábban a Nemzeti Múzeumnak igért s azóta folyton gyarapított éremgyűjteményét. Gróf Széchényi óhajtása volt, hogy ez egy bizonyos ünnepélyességgel menjen végbe »nem magamért, — a hogy a nádorhoz írt kérvényében mondja — hanem a nemzeti intézet fénye szempontjából«; kérelme természetesen teljesíttetett, s a grófi család és a múzeum képviselői előtt történt az ünnepélyes átadás, bár magát a nagylelkű adakozót ugyanekkor főispáni teendői Somogy vármegyébe szólították; voltaképeni czélja pedig ez ünnepségnek kétségkívül az volt, hogy a közfigyelmet, a melyet akkorig a franczia háború kötött le, ismét a Nemzeti Múzeum felé fordítsa. Ez az éremgyűjtemény egyebként az akkori szokás szerint a nemzetének felajánlott könyvtárnak csak mintegy kiegészítő részét képezte; maga a könyvtár s gróf Széchényinek rendkívül pontosan vezetett házi számadásai szerint 1812-ig a grófnak 160,000 forintjába került; ha ehhez még hozzászámítjuk a catalogusok költségeit, a melyek mind, közvetlen felügyelete alatt és saját költségén jelentek meg, hozzávetőleges fogalmat alkothatunk magunknak a gondos szeretetről, a melylyel nemeslelkű alapítónk gyűjteményét ápolta, s az összegekről, a melyeket csak a megalapítás éveiben is arra fordított, de a melyek élete fogytáig folytatódtak.

A fellendülés békés napjai azonban csak rövid tartamúak voltak, mert az 1811. évi devalvatio következtében a Nemzeti Múzeum 479,541 forintnyi vagyonának értéke 95,908 forintra szállott le; a múzeum vagyoni helyzetében beállott eme csapást a nádor kettőzött gondoskodással pótolta, a mely főleg a múzeum tervezetének fejlesztésére irányult; ebbe az időbe esik az őslénytani és az állattári csoportok alapítása, a múzeum látogatási s tisztviselői szolgálati szabályzatának életbeléptetése; mindenek felett pedig a nádor atyai gondoskodásának koronája, egy állandó múzeumi épület emelésének napirendre hozatala.

És tényleg a főherczeg már 1813-ban megindította a tárgya-

lásokat gróf Batthyány Antallal, a mai múzeumkert megvétele ügyében, a mely tárgyalások eredményre vezetvén, az adás-vevési szerződések ugyanazon év nov. 22-én Pest város tanácsa előtt ratificáltattak. A 263,150 váltóforint vételár részbeni fedezetére pedig ama 94,670 váltóforint szolgált, a mely összeg az épikezésre kevésbbé alkalmas herczeg Grassalkovich-féle telek eladási árából befolyt.

Az 1819-ik év ismét gróf Széchényi Ferencz nevét állítja előtérbe, ki ezen év január 15-én kelt adományozó-levelével classicusokból és egyéb tudományos munkákból álló soproni könyvtárát a tanulmányok előmozdítására, az egybegyűjtött tárgyak meghatározására s az ifjúság kiképzésére segédkönyvtárként adja át a Széchényi orsz. könyvtárnak, azzal, hogy az ettől elkülönítve kezeltessék s a kettős vagy felesleges példányok eladási árának kamatai pedig a könyvtári személyzet illetményeinek feljavítására fordíttassék. A nádor, a mikor ez történt, nem volt az országban, de alig hogy hazatért, 1819. okt. 22-én sajátkezű levelet intéz a grófhoz, mely kétségtelen tanujele ama bizalmas viszonynak, mely intézetünk állandó gondozásában ezt a két nagy jóltevőnket egymáshoz fűzte. »Hosszabb külföldi távollétem után hazatérve — írja a főherczeg — első gondjaim közé soroztam, megtekinteni azt az intézetet, melynek alapkövét Excellentiád hazafiúi buzgalma rakta le s a mely időközben a honpolgárok segélyével oly nagyra nőtt. A Nemzeti Múzeum utolsó félévi növedékét áttekintve, első sorban Excellentiád újabb ajándéka ötlött szemembe, a melylyel ezen intézetet a hazai közmívelődés érdekében gazdagította. Nem tehetem, hogy mielőtt f. évi január 15-én kelt nagybecsű levelére a maga útján intézkedném, a közmívelődés és a nemzeti irodalom érdekében tett eme kiváló ajándékért különös megelégedésemnek s a magyar nemzet örökké tartó hálájának kifejezést ne adjak, Excellentiád ily nagy áldozatkészségeért. Ehhez csatolom még minél gyorsabb felgyógyulásához fűzött óhajtásomat.«

Sajnos, ez a jó kívánság nem teljesült; a gróf, ki ekkor már halálos betegsége magvát hordta magában, 1820. év május 3-án a nádorhoz intézett előterjesztését azzal kezdi, hogy miután súlyosabb és tartós betegsége következtében ereje mindinkább hanyatlik, halála előtt pedig tudni szeretné a segédkönyvtárnak a nádor minő rendeltetést adott s valjon az ezen alapítványában kikötött feltételek teljesíthetők-e? S ugyanazon év október 28-án közelgő halála előérzetében kérelmének elintézését sürgeti; már erre a nádor sem várja be többé a hivatalos ügymenet lassú lépéseit, hanem a grófhoz november 1-én intézett leiratában kijelenti, hogy a segédkönyvtár létesítésének feltételeihez a maga részéről hozzájárul, egyszersmind őszinte sajnálkozását fejezi ki ezen ügynek hosszas halogatása felett, melynek oka volt másfél évi távolléte, a teendők összehalmozódása, a Felségek közbejött látogatása és részben a M. Nemzeti Múzeum

igazgatójának ezen ügy lebonyolításában való pontatlansága is. »Reménylem — így írja — mindezek hosszas késedelmemet Excellentiád előtt kimentik.«

Gróf Széchényinek még volt annyi ereje, hogy a főherczeg ezen intézkedéseért november 30-án meleg köszönetet mondjon s alapítólevelére a legfelsőbb jóváhagyást kikérje; deczember 12-én kelt a nádori leirat, a melyben a főherczeg értesíti gróf Széchényi Ferenczet, hogy alapító-levele legf. jóváhagyás végett felterjesztetett, ez azonban már nem találta életben, mert nemeslelkű alapítónk másnap, azaz 1820 deczember 13-án bécsi lakásán elhunyt. Az intézetünk egét bevilágított két fényes csillagzat egyike örökre letűnt. A nádor mély fájdalomtól áthatott s az elhunyt fiaihoz intézett részvétirata örök tanujele annak, mily igazán átérezte a főherczeg is a veszteség nagyságát, a mely intézetünket megalapítójának — hazánkat hű fiának elhunytával érte.

A Nemzeti Múzeumnak történeti alapon való továbbfejlesztését ezentúl annak legfőbb pártfogója, a nádor egyedül tartotta kezében, a ki egy perczig sem felejtkezett meg az alapító-levélben s az országgyűlés által reá ruházott tisztségről, lassankint szaporította a tisztviselők számát, azok fizetését átvette a múzeumi alapra; az inséges években, a milyenek a franczia háborúk ideje, az 1811-iki állami devalvatio vagy az 1831-iki cholera-járványos évek voltak, a tisztviselőknek és szolgaszemélyzetnek drágasági pótlékokat engedélyezett, országgyűlési határozatokkal, helytartósági rendeletekkel újabb adakozásokra szólított fel hatóságokat s egyeseket, a köteles nyomdapéldányok beküldését sürgette; saját ásványgyűjteményét 1818-ban a múzeumnak ajándékozta, drágább tárgyak megvételét lehetségessé tette, egy szóval magasztos példájával hatott; csoda-e? ha az 1827. évi XXXV. t.-cz., a melylyel az addig befolyt pénzadományok beczikkelyeztetnek, József főherczeg-nádornak ez intézet fejlesztése és felvirágoztatása körüli bokros érdemeiről nemcsak örök hálával emlékezik meg, hanem azt továbbra is ő fensége gondoskodásába ajánlja.

Neki köszönheti a múzeum elsősorban a páratlanul gazdag Jankovich-gyűjtemény megvételét, a mely gyűjtemény képezi régiségtárunk voltaképeni alapját. Ezt a nádor, nehogy idegen kézre kerüljön, már a törvényhozási intézkedést megelőzőleg a múzeumnak biztosította s nyomban az összes törvényhatóságokhoz felszólítást intézett, járuljanak hozzá a vételárnak az országgyűlés által leendő megszavaztatásához; ezek lelkesen felkarolták az ügyet; »nincs is kedvesebb kötelességünk — mondja pl. Csanád vármegye — mint császári királyi Főherczegség ednek ezen egyenesen a nemzet szivéből mély belátással merített óhajtása teljesítéseért legtisztább hálaadatos köszönetünket megtenni« s jelenti, hogy országgyűlési követeiknek azonnal utasításba adták, hogy a Jankovich-gyűjteményt,

melynek az országban mássa nincs, s melynek eldarabolása kipótolhatatlan veszteséget okozna, a nemzet költségén, különösen pedig annak Nemessége által haladék nélkül a Nemzeti Múzeum részére szereztessék meg, és idegen kezekre semmi esetre se bocsájtassék. A nádornak a Jankovich-gyűjtemény megszerzésére irányult intézkedése az 1832—6 évi XXXVII. t.-cz. erejével nyert befejezést, a mely t.-cz. a gyűjteménynek 125,000 forinton történt megvásárlását szentesíti; ugyanez a törvényczikk 500,000 forintot szavazott meg a múzeumi épület létesítésére azon a telken, a melyet a nádor már korábban erre a czélra megszerzett, végül pedig a nemesi felkelési alap fölös jövedelmeit ideiglenesen a Nemzeti Múzeum czéljaira rendeli fordíttatni.

Most már teljes erővel vette kezébe a nádor a Nemzeti Múzeum építkezésének ügyét s az 1836. év tavaszán felszólította Pollack Mihály Pest városi polg. építészt, hogy addig is, a míg a múzeumi épület terve végleg megállapíttatik, tegyen javaslatot, mennyi épületanyagot kellene a múzeumi telken előzetesen összehordani, hogy az építkezés a jövő 1837. év tavaszán teljes erővel megindulhasson és évközben fönn ne akadjon, s tényleg az 1836. év folyamán, fél millió drb tégla és a megfelelő mennyiségű terméskő, oltott mész s egyéb anyag beszereztetvén, a nádor 1836 deczember 28-án Pollack Mihályt az építéssel a következő indokolással bizza meg: »Az épületekkel, a melyeket Ön Pest sz. kir. városában emelt, bebizonyította szakszerű jártasságát és teljes bizodalmamat érdemelte ki; ez arra indít, hogy most, a midőn a Ludoviceum épületét már-már befejezte, a Nemzeti Múzeum építésével bizzam meg«. Az építés 1837. év tavaszán meg is indult és az év végéig az alapozás el is készült; az építkezés ügyeiben való közvetlen intézkedést mindvégig a nádor magának tartotta fenn, a nádori levéltár sajátkezűleg corrigált és kiadott számtalan actái tanuskodnak erről legjobban, a hagyomány pedig feljegyezte, hogy József nádor majdnem hetenként szokott volt személyes meggyőződést szerezni az építkezési munkálatok előhaladásáról.

Már megkezdődtek az előmunkálatok a második építési évadhoz, hogy a nemzet büszkesége a múzeum fényes palotájának falai a földszintjéből kiemelkedjenek, midőn ismét keserves napok virradtak a Nemzeti Múzeumra; Horváth István, az akkori helyettes igazgató, megkapó közvetlenséggel jelenti a nádornak a sisiphusi küzdelmet, a melyet ő, 3 szolga és 21 oda vezényelt katona vívtak 1838 márczius 14-én reggel 8-tól este 6-ig az árvíz ellen, a midőn a múzeumi gyűjteményeket a múzeum telkén álló régi ház földszintjéről az emeletre hordották, s másnap még 60 menekülőnek fűtött hajlékot is kellett ugyanott adnia.

Természetesen az áradat az újonnan épülő palota alapzatát is elöntötte s bár magában a falazatban lényegesebb kárt nem okozott,

a munkákat jó darab időre megakasztotta. Kilencz évi munka után a múzeum épülete végre 1846-ban annyira elkészült, hogy a tárgyaknak oda helyezése megindulhatott. E közben Horváth István elhunyt s a nádor 1846 deczember 20-án elrendelte, hogy jeles tudósunknak eladásra kinált nagybecsű könyvtára és irodalmi hagyatéka addig is, míg az adás-vevési szerződés megköttetik, s hogy minden elkallódástól ment legyen, a Nemzeti Múzeumba szállíttassék. Felejthetetlen nádorunknak ez volt bennünket illető utolsó hivatalos intézkedése.

1847 tavasza örömünnep lett volna, ekkor nyilt volna meg múzeumunk együttesen felállított gyűjteményeivel, de mintha csak a sors ez örömet megirigyelte volna tőlünk, mintha csak betűről-betűre kellett volna gróf Széchényi Ferencz e szavainak teljesedésbe menniök, melyeket a nádorhoz intézett egyik levelében írt »és a kinek másokkal együtt egyedüli óhajtása volt, az épület befejezésére fenségedet megnyerni« legnagyobb jóltevőnket, József nádort 1847 jan. 13-án elragadta a kérlelhetetlen halál! A gondviselés megengedte érnie, hogy a Széchényi országos könyvtárból nagy nemzeti intézetté fejlesztett múzeumi gyűjtemények létét biztosítsa, de már azok továbbfejlesztésében áldásos kezét nélkülözzük. Igy tűnt le a második Dioscur fényes csillaga is múzeumunk egéről; így vált az öröm éve reánk s az egész magyar hazára gyászos emlékűvé!

A Nemzeti Múzeum további fejlődésének leírása nem tartozik ugyan már a jelen sorok szűk keretébe; erőteljes vonásokban jellemezve is volt az már a minister úr ő nagyméltósága értekezésében, de a midőn két legnagyobb jótevőnknek múzeumunk létesítése körül együttműködését törekedtem örök hálánk jeléül a mai ünnepélyes alkalommal röviden jelezni, lehetetlen meg nem emlékeznem azokról, kik múzeumunk gyarapodását bőkezűen előmozdítani kegyesek voltak; ezek között első sorban ő cs. és ap. kir. felségéről, ki 1857-ben a várépítési alapból 50,000 frtot engedélyezni, 1862-ben pedig atyai gondoskodással méltóztatott legkegyelmesebben javaslatot bekivánni az iránt, mi módon lehessen a Nemzeti Múzeum ügyeit ez intézet rendeltetésének s díszének megfelelően rendezni, a mely legmagasabb leírás folytán a múzeumunk javadalma az eddiginek egyszerre több mint kétszeresére emelkedett; és a kinek hatot köszönünk a Nemzeti Múzeum legféltetebb kincse a tíz Korvin-kódex közül; említsük hálával Rajner főherczeg úr ő fenségét, az őslénytár megalapítóját s József főherczeg ő fenségét, ki római régiségekkel volt kegyes gyűjteményünket gyarapítani; de említsük különösen a magas m. kir. kormánynak az alkotmány visszaállítása óta intézetünk felvirágoztatására czélzó hathatós intézkedésért, nevezetesen jelenlegi vallás- és közoktatásügyi miniszterünket, dr. Wlassics Gyula úr ő excellentiáját, neki köszönjük a múzeumi tisztviselők illetményeinek oly rég várt s éppen 100 éves jubileumunk alkalmából keresztülvitt rendezését;

nagyobb jóltevőink közül, a nélkül, hogy a névsor a teljességre igényt tarthatna, még gróf Széchényi Lajost, alapítónk fiát, Pyrker érseket, a pozsonyi káptalant, Bécs városát, Illésházy Istvánt, a Marczibányi családot, báró Révay Ferenczet, Haynald Lajos bibornokot, gróf Apponyi Sándort, gróf Zichy Jenőt, szentiványi dr Mészáros Károlyt, Delhaes Istvánt, gróf Festetics Rudolfot, a családi levéltárak letéteményezőit és a kit első sorban kellett volna megneveznem, ásványtárunk állandó, kifogyhatatlanul bőkezű mecenását, Semsey Andort nevezem meg; ezeknek, de nem kevésbbé mindama lelkes hazafiak ezreinek, kik adományaikat a »hazai tudománynak szentelt« ezen oltárra rakták le, egyenkint s együttesen meleg hála.

Nekik köszönjük a Nemzeti Múzeumnak felvirágozását s egy félszázad előtt nem is gyanított gyarapodását; az a köztudat, hogy múzeumunk a magyar nemzet kincsesháza, növelte gyűjteményeinket oly nagyokká, hogy ma már ebben a palotában el sem férnek.

Egy új, a jelenlegihez lehetőleg hasonló terjedelmű palotának emelése vált immár elodázhatatlanná, de ennek életfeltétele, hogy az fővárosi tudományos életünk forgalmi központjában emelkedjék.

Ha elődjeink a XIX. század első felében uralkodott nehéz viszonyok között oly sok és súlyos akadály daczára meg tudták teremteni a Nemzeti Múzeumot s gyűjteményei embriójának ezt az épületet emelhették, akkor ma már óriási gyűjteményeink érdekében remélhetjük, a második század sem fog elmaradni az első mögött, csak mindenkor tartsuk szemünk előtt két legnagyobb jótevőnk, József nádor és gróf Széchényi Ferencz magasztos példáját.

A díszülés utolsó pontja gyanánt dr *Horváth Géza* állattári osztályigazgató megkoszorúzta József nádornak a múzeumi díszteremben levő mellszobrát a következő beszéd kiséretében:

Fenséges főherczeg úr!

Mélyen tisztelt ünneplő közönség!

A jelen alkalommal, midőn a Magyar Nemzeti Múzeum megalapításának századik évfordulóját ünnepeljük, a M. Nemz. Múzeum tisztikara őszinte kegyelettől áthatva járul Magyarország halhatatlan emlékű nádorának, József kir. herczegnek itt álló mellszobra elé, hogy e nagy férfiú emléke iránt örök háláját és legmélyebb hódolatát kifejezze.

József nádor áldásos működése Magyarország mult századbeli történetének lapjain van feljegyezve; hazafias érdemeit országgyűlési határozatok és törvényczikkek örökítik meg. De a holt betűknél ékesebben hirdetik az ő hervadhatatlan érdemeit azok az alkotások, melyek hazánkban az ő kezdése vagy az ő pártfogása mellett létesültek.

A legnevezetesebb ilyen alkotások egyike bizonyára a Magyar Nemzeti Múzeum. Azt a csemetét, melyet gróf Széchényi Ferencz elültetett és nemzetének ajándékozott, József nádor vette gondjai

alá. Az ő szeretetteljes gondozásának, az ő meleg érdeklődésének és az ő lelkes buzdításának köszönhető, hogy ez a fiatal csemete a a kezdet nehézségei s a mostoha viszonyok daczára mindinkább erősödött, gyarapodott és végre oly terebélyes fává lett, mely a magyar kultura mezején immár méltán az első helyek egyikét foglalja el.

József nádor közel egy félszázadon át valóságos atyai szeretettel őrködött intézetünk felett s annak élte fogytáig nemcsak buzgó pártfogója, hanem egyszersmind legnagyobb jótevője volt.

Midőn a M. Nemz. Múzeum tisztikarának koszorúját az ő dicső emlékének ezennel felajánlom, teszem ezt azzal az imaszerű óhajtással, hogy Magyarország halhatatlan emlékű nádorának és a Magyar Nemzeti Múzeum legnagyobb jótevőjének, József kir. herczegnek áldott legyen emlékezete!

Ekkor az ünneplő közönség a budai dalárda által előadott Szózat elhangzása után a múzeumkertbe vonult, a hol *Szalay Imre* igazgató rövid beszédben elmondva gr. Széchényi Ferencz leleplezendő szobrának történetét, engedélyt kért a király képviselőjétől a leleplezésre. Erre *József Ágost* főherczeg Ő Fensége a következő beszédet mondta:

Szerencsésnek érzem magamat, hogy ő cs. és apostoli királyi felsége engem méltóztatott megbizni, hogy legmagasabb személyét e mai ünnepélyen képviseljem.

Megilletődéssel gondolok e helyen Széchényi Ferencz grófra, ki nagylelkű adományával megvetette alapját a Magyar Nemzeti Múzeumnak, valamint boldog emlékű nagyatyámra, József nádorra, ki oly jelentékeny szerepet játszott a múzeum fejlesztésében és felvirágoztatásában.

Hirdesse e szobor a késő nemzedékek előtt is az alapító gróf nagyságát és a nemzet hálaját, s tisztelettel és lelkesedéssel tekintsen reá mindig minden magyar.

Ezennel elrendelem a szobor leleplezését.

A beszéd után lehullott a lepel a szoborról, mely Istók János fiatal szobrász sikerült műve.

Az első koszorút *Kollányi Ferencz* jaáki apát s a Magyar Nemz. Múzeum Széchényi országos könyvtárának a Széchényi-grófi-család ajánlatára kinevezett igazgató-őre tette a szobor talapzatára, a Nemz. Múzeum tisztviselői kara nevében a következő szavak kiséretében:

A Magyar Nemzeti Múzeum tisztviselői, mint azon intézet tagjai, a melynek alapját gróf Széchényi Ferencz páratlan, nagylelkű ajándéka teremtette meg, mint serény munkásai a nemzeti művelő-

désnek, a melynek előmozdítására Széchényi az ő gyűjteményeit szentelni kívánta, s mint buzgó ápolói a hazafias szellemnek, mely Széchényi áldozatkészségét oly nagyra növelte, legbensőbb hálájuk jeléül e koszorút teszik le a nagynevű alapító emlékszobrának talapzatára.

Az ünnepi díszebéden, mely november 26-ikán d. u. 3 órakor a Hungária-szállóban volt, *Fejérpataky László* könyvtári osztály-igazgató a Széchényi-családra a következő pohárköszöntőt mondta:

Van egy nemzetsége hazánknak, mely a hazafiúi érdemek lángoló betűivel írta nevét nemzeti multunk évlapjaira. A mi szűkebb, de szintén hőn szeretett otthonunknak, a Nemzeti Múzeumnak büszkesége, hogy százéves történetében folytonos a kapcsolat e fényes nevű nemzetség és a múzeum között.

Létezését e nagyszerű nemzetség egy fenkölt gondolkozású és hazafias érzésektől áthatott sarjának, a most élő főúri nemzedék közös ősének köszönheti, a ki a magyar nemzet virágzó múzeumát kétszer, 1802. és 1819-ben alapította meg. A magasztos példától áthatott fiú az atya nyomdokaiba lép és tekintélyes anyagi eszközöket rendel a nagy nemzeti és tudományos czél megvalósítására.

Az 1807. évi törvényhozás mindörökre egybeköti a nemzetség nevét a múzeum első, alapvető osztályával, mely büszke arra, hogy drága ereklyeként őrizheti a nemzetség dicsőült sarja, a Legnagyobb Magyar iratainak, leveleinek százait és hogy a nemzetség az ő gondozására bízta legféltettebb kincsét, a történetírás elsőrangú kútforrását, családi levéltárát.

A fényes nemzetség, mely ott volt múzeumunk születésénél, az intézet fennállásának századik évét most itt ünnepli velünk, örömünknek osztályosa, velünk együtt érez. Fűzze a mai lélekemelő ünnep még szorosabbra a százesztendős kapcsolatot intézetünk és a nemzetség tagjai között!

Mint a Széchényi orsz. könyvtár igazgatója, benső örömmel ragadom meg az alkalmat, hogy poharamat a Nemz. Múzeum nevében a gróf Széchényi-család virágzására, boldogságára emeljem.

Az ünnep második napja, november 27. a múzeumi könyvtár történeti és irodalomtörténeti kiállításának megnyitásával vette kezdetét d. e. 10 órakor. Ez a kiállítás 456 jellemző darabot foglal magában a könyvtár érdekesebb és becsesebb okleveleiből, kódexeiből, nyomtatványaiból és újabbkori kéziratiból. Tanulmányozását egy 139 oldalra terjedő nyomtatott katalogus könnyíti meg. A délelőtt folyamán nyitották meg az érem- és régiségtárban az újonnan rendezett fegyvergyűjteményt és a Delhaes-féle hagyatékból származó gyüjteményt, továbbá a néprajzi osztályban a Biró Lajos új-guineai gyűjtéséből eredő gyűjteményt.

Déli egy órakor a külföldi és vidéki vendégek a múzeumi tisztviselők társaságában Aquincumba rándultak ki az ásatások eredményeinek s az ottani múzeumnak megtekintésére.

Megemlítjük még, hogy a jubileum alkalmából november 26-ikán a Nemzeti Szinházban, november 27-ikén a M. kir. Operaházban díszelőadások voltak. Amott Berczik Árpád irodalomtörténeti vígjátéka: Himfy dalai, itt pedig Erkel Ferencz Bánk-bánja kerültek színre.

Végezetül, teljes hűség kedvéért, meg kell említenünk e helyen is Szalay Imre nemz. múzeumi igazgatónak az ünnep előestéjén, november 25-ikén a Nemz. Múzeumban adott estélyét.

A jubileumi ünnepélyre a következő testületek és intézetek jelentették be írásban képviseltetésüket: Bécs: Kaiserliche Academie der Wissenschaften (Dr. *Eduard Suesz*, Dr. *Theodor Gomperz*, Dr. *Joseph Karabacek*, Dr. *Fr. Steindachner)*, Antropologische Gesellschaft (Br. *Audrian-Werburg)*, Botanischer Garten und Museum der Universität (Dr. Rich. Ritter *Wettstein von Westerheim)*, Békés-Csabai Múzeum-egyesület *(Varságh Béla, Krammer Nándor* dr.), Budapest: Magyar Tud. Akadémia (br. *Eötvös Loránd, Thán Károly, Pauler Gyula, Heinrich Gusztáv)*, a Kisfaludy-Társaság *(Beöthy Zsolt, Vargha Gyula)*, az Orsz. Természettud. Társulat (dr. *Entz Géza*, dr. *Staub Móricz)*, a Tud. Egyetem Könyvtára (dr. *Ferenczi Zoltán, Kudora Károly*, dr. *Dézsi Lajos)*, az Orsz. Magyar Képzőművészeti Társulat *(Berzeviczy Albert)*, az Országos Régészeti és Embertani Társulat (dr. *Forster Gyula*, dr. *Szendrei János)*, a Műemlékek Orsz. Bizottsága (gróf *Zichy Jenő*, dr. *Forster Gyula*, dr. *Czobor Béla)*, a Magyar Földrajzi Társaság (dr. *Erődi Béla*, dr. *Havass Rezső*, dr. *Lóczy Lajos*, dr. *Demkó Kálmán*, *György Aladár* és dr. *Schafarzik Ferencz)*, Déva: a Hunyadmegyei Történelmi és Régészeti Társulat (dr. *Pauler Gyula)*, Felka: Tátra Múzeum-egylet (dr. *Nosz Gyula)*, Ipolyság: a Honti Múzeum *(Pongrácz Elemér)*, Kolozsvár: a Ferencz-József Tud. Egyetem (dr. *Schilling Lajos*, dr. *Széchy Károly*, dr. *Moldován Gergely*, dr. *Posta Béla*, dr. *Richter Aladár*, dr. *Erdélyi Pál*, dr. *Fabinyi Rudolf)*, az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület *(Bartha Miklós, Sándor József)*, az Erdélyi Múzeum-egylet (dr. *Schilling Lajos*, dr. *Erdélyi Pál*, dr. *Posta Béla)*, az Erdélyi Kárpát-egyesület (br. *Feilitzsch Arthur, Dániel Gábor*, dr. *Erődi Béla*, dr. *Hankó Vilmos, Dobieczky József, Radnoti Dezső, Pohány Zoltán)*, Máramaros-Sziget: a Máramaros Vármegyei Múzeum-egyesület (dr. *Pap Tibor, Báthory József)*, Miskolcz: a Borsód-Miskolczi Közművelődési és Múzeum-egylet *(Hidvégi Benő)*, Nagybánya: a Múzeum-egyesület *(Schönherr Antal, Stoll Béla)*, Nagyenyed: a Bethlen-Kolle-

gium *(Váró Ferencz)*, Nyitra: Felvidéki Magyar Közművelődési Egyesület (dr. *Janits Imre*, *Rákosi Jenő)*, Pozsony: az Orvos- és Természettudományi Társulat (dr. *Ortvay Tivadar*, dr. *Pantocsek József)*, Serajevo: Bosnisch-Herzegovinisches Landes-Museum *(Constantin Hörmann)*, Sofia: Museum *A. Dobrusky*, Dr. *Paul Lederkühn)*, Szombathely: a Vasvármegyei Kultur-egyesület *(Kárpáti Kelemen)*, Temesvár: a Délmagyarországi Természettudományi Társulat *(Szmida Lajos)*, Zürich: Schweizerisches Landes-Museum *(H. Angst)*. E bejelentett képviselők egyrésze akadályozva volt a megjelenésben, viszont sok oly testület, intézet és gyűjtemény volt képviselve az ünnepélyen, mely nem küldött előzetes irásbeli értesítést. Így képviselve volt a magyar törvényhozás mindkét háza, a budapesti Tud. Egyetem, a József-műegyetem, a bécsi udv. levéltár, a M. Néprajzi Társaság, a szegedi Somogyi-könyvtár, Győr város múzeuma, Selmeczbánya város múzeuma, a váczi Múzeum-egyesület, a Kassa városi múzeum, a bács-bodrog vármegyei történelmi- és régészeti társulat stb. Végül a kormány tagjai, közéletünk kiválóságai, a Széchényi-család tagjai és a hazai tudományos világ több kitünősége személyes meghivás alapján vettek részt az ünnepélyen.

A jubileum alkalmából a Nemz. Múzeumhoz 175 üdvözlő irat és távirat érkezett a világ minden részéből. Az üdvözlők között a legelsők egyike volt gróf *Lónyay Elemérné Stefánia* kir. herczegnő, a kit mély gyásza akadályozott meg a személyes megjelenésben.

Az ünnepély fénye és az egész művelt világnak élénk és megtisztelő érdeklődése a Magyar Nemz. Múzeum jubileumát a hazai kulturális élet egyik legnevezetesebb eseményévé emelték, melynek kedvező hatásait nemzeti és tudományos életünkben bizonyára hosszasan érezni fogjuk.

ÉVNEGYEDES JELENTÉS A MAGYAR NEMZ. MÚZEUM KÖNYVTÁRÁNAK ÁLLAPOTÁRÓL

1902. ÁPRILIS 1-TŐL JÚNIUS 30-IG.

I.

A *nyomtatványi osztály* anyaga a lefolyt évnegyedben köteles példányokban 2073 db., ajándék útján 221 db., vétel útján 98 db., áttétel útján 15 db. nyomtatványnyal szaporodott. Ezen felül köteles példány czímén beérkezett gyászjelentés 1217 db., hivatalos irat 216 db., alapszabály 262 db., perirat 29 db., zárszámadás 1480 db., műsor 396 db., szinlap 2061 db., falragasz

659 db., püspöki körlevél 130 db., vegyes 525 db., összesen 6975 db. apró nyomtatvány.

Vételre fordittatott 674 korona 66 fillér és 139·70 márka.

Ajándékaikkal a következők gyarapították a nyomtatványi osztály anyagát: Ábrányiné Katona Klementin, Áldásy Antal, Apponyi Sándor gróf Tolna-Lengyelből (2 db.), Balogh Loránd, Belügyminiszterium, Borsod-Miskolczi közm. egyesület Miskolczról, Budapest székesfőváros statisztikai hivatala, Budapesti Szemle szerkesztősége (4 db.), Buday Sándorné Sáros-Olasziból (8 db.), John Crerar Library Chikagoból, Czóbel István Nagy-Eörből (6 db.), a Delhaes-gyűjteményből 20 db., Délmagyarországi tört. és rég. Múzeum Temesvárról, Dobróczky Lajos Breznóbányáról, Dunamelléki ref. püspök (3 db.), ifj. Entz Géza, Fejér József Csáktornyáról, Fejérpataky László (3 db.), Földmivelésügyi miniszterium (4 db.), Földtani intézet igazgatósága, Fraknói Vilmos (7 db.), Horváth Sándor, br. Inkey Imre (5 db.), N. Jorga Bukarestből, Kaiserl. Akad. der Wissenschaften Bécsből (3 db.), Képviselőházi iroda (8 db.), Kir. magyar tudomány-egyetem tanácsa (5 db.), Kolosy István Kecskemétről (29 db.), Magyar Heraldikai és Genealogiai társaság (2 db.), Magyar Iparművészeti Társulat (3 db.), Magy kir. közp. statisztikai hivatal, Magyar kir. országos meteorologiai s földtani intézet (5 db.), Magyar Mérnök- és Épitész-Egylet, Magyar Nemzeti Múzeum igazgatósága (2 db.), Magyar Ornithologiai Központ, Magyarországi Kárpát-Egyesület Iglón, Magyar Tudományos Akadémia (15 db.), Matica Srpská Ujvidékről (10 db.), Mährischer Landes-Ausschuss Brünnből (2 db.), Molnár Eveline Makóról, Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelősége (2 db.), Országos Állatvédő-Egyesület (2 db.), Osztrák kereskedelmi miniszterium Bécsből (2 db.), Pannonhalmi főapát, Pettkó Béla, Pollák R. (2 db.), Pottornyay Jenő Sopronból, Rivista Dalmatica szerkesztősége Zárából (2 db.), Rottschild'sche Bibliothek Frankfurtból, Statistische Central-Commission Bécsből (2 db.), Széchenyi-kör Eperjesről, Székely Nemzeti Múzeum Sepsi-Szent-Györgyről, Szemere Miklós, Szent István-Társulat, Szigligeti-Társaság Nagyváradról, id. Szinnyei József (2 db.), Thirring Gusztáv (23 db.), Tribuna szerkesztősége Nagyszebenből, Verein für Siebenbürgische Landeskunde Nagyszebenből (2 db.), Vértesi Arnold (2 db.).

Nevezetesebb szerzemények: 1. Dante: Divina comediájának 1472-ki jesi-i kiadása (9370 korona). 2. Hutter: Az szentirásbeli hitünk ágainak rövid öszve szedése. Csepreg, 1635. Kolosy István ajándéka Kecskemétről.

A könyvtár helyiségeiben 5530 egyén 13,682 kötet nyomtatványt, kölcsönzés útján pedig 602 egyén 994 kötetet használt.

A lefolyt negyedévben 1127 munka osztályoztatott, a melyek-

ről összesen 1409 czédula készült. Kötés alá készíttetett 417 mű 710 kötetben. A köteles példányok átvételére berendezett helyiségbe 595 csomag érkezett; ugyaninnen 557 levél expediáltatott, a melyekből 123 reklamálás volt.

A köteles példányok beküldését a hivatalos felszólítás daczára is elmulasztó nyomdák ellen, az 1902. év I. és II. negyedében, mindössze 244 esetben történt meg a följelentés. Ennek eredményekép a lefolyt negyedév alatt az illetékes kir. járásbíróságok által a következő nyomdák marasztaltattak el pénzbírságban: Horváth Gábor sümegi, Mizsur Ádám marczalii, Mayer Sándor váczi, Rosner Adolf németbogsáni, Brózsa Ottó budapesti, Wunder Károly oraviczai, Kristofek József németpalánkai, Haftl Kálmán kisbéri, Fritz Ármin budapesti, Bertalanffy József szombathelyi, Forster, Klein és Ludwig miskolczi, Áldori Manó zsolnai, Kehrer L. oraviczai, a Turócz-Szent-Mártoni könyvnyomda r. t., a Nagyszebeni g. k. egyházmegyei nyomda, Wilheim Miksa bácstopolyai, Rosenbaum Miksa paksi, Harangozó József siklósi, Vágó Gyula csurgói, Pollacsek Sándor salgótarjáni, Bagó Alajos budapesti, Wajdits József nagykanizsai, Reich Jakab nagyszalontai, Salgó Sándor ujpesti, Minerva szászvárosi, Jóba Elek nyiregyházi, Gross Jakab budapesti, Wachs Pál szolnoki, Drotleff Péter nagyszebeni, Aradi Lajos hódmezővásárhelyi, Blank Simon szikszói, Friedmann Áron budapesti nyomdatulajdonos. Összesen 32 nyomda, melyektől birságpénz és be nem küldött nyomtatványok vételára fejében együttvéve 401 korona 55 fillér folyt be. A többi nyomdák ellen az eljárás még részben folyamatban van, részben pedig kellő igazolás után beszüntettetett.

II.

A *kézirattár* a lefolyt évnegyedben vétel útján 36 db. kézirattal és 560 db. irod. levéllel, ajándék útján pedig 6 db. kézirattal gyarapodott. Ezenkívül áttétetett a Szirmay-könyvtár kézirati anyaga, összesen 15 db. kézirat. Az összes gyarapodás tehát 57 db. kézirat és 560 irod. levél. Az ajándékozó dr. Heynemann kairói orvos volt, a ki a fajuni leletből származó 6 db. bőrre írott s Kr. e. 1500-ból származó egyptomi okmánynyal gazdagította egyptomi gyűjteményünket, melynek alapját szintén ő vetette meg a pár év előtt ajándékozott papyruszokkal. A vásárolt darabok között nevezetesebb egy középkori latin kódex, mely a kassai dominikánusok régi könyvtárának anyagából való. A legnagyobb gyarapodási tétel azonban Torma Károly irodalmi hagyatékának és levelezésének megszerzése. Torma Józseftől és Károlytól származó kisebb-nagyobb terjedelmű dolgozatokból, jegyzetekből stb. áll a gyűjtemény, mely különösen a széleskörű levelezés gazdag anyagával az utolsó félszázadbeli történeti, irodalmi és régészeti

mozgalmakra nézve elsőrangú forrás. A Szirmay-féle kéziratok szintén a legbecsesebb gyarapodások közé sorozhatók, amennyiben gazdag művelődéstörténeti anyagot foglalnak magukban. Vásárlásra összesen 1168 korona fordíttatott.

A negyedév folyamán 71 kutató 149 kéziratot használt.

A negyedévi gyarapodás, a Torma-féle levelezés egy részének kivételével, feldolgoztatott.

III.

A *hirlap-osztály* gyarapodása: *a)* Köteles példányokból: kimutatással csomagokban 687 évf. 19.989 szám; egyes számokban 4905 szám. *b)* Vásárlás útján 10 évf. 730 szám 61 korona 40 fillér értékben; összesen 697 évf. 26.524 szám.

Nevezetesebb szerzemények: Népiskola 1872-től 1875-ig évf. (10 kor.); Oesterr. Merkur 1793. (2 kor.); Jövőnk 1878. (2 kor.), Egri Egyházm. Közlöny 1875., 1883. (4 kor.) stb.

A könyvtárban 702 olvasó 1560 kötetet, házon kívül 14 olvasó 59 kötet hirlapot, összesen 716 olvasó 1599 kötet hirlapot használt.

Végzett munka: *a)* czéduláztatott 41 hirlap 111 évfolyama; *b)* átnézetett 693 hirlap 17.598 száma; *c)* kötés alá adatott 504 kötet hirlap; a mult évben kötés alá adott 131 hirlapkötet visszaérkezett és ezért fizettetett 460 kor. 80 fill.

A köteles példányok, melyek kimutatással (csomagokban) beérkeztek, a gyarapodási könyvbe irattak és a nyilvántartási lapokra vezettettek; ezeken kívül a számokban beérkezett hirlapok is összegezve hetenként beirattak, betűrendbe osztályoztattak és elhelyeztettek. A csomagküldeményekben hiányzó hirlap-számok azonnal reclamáltattak és ezek is feljegyeztettek. A hanyag nyomdászok ellen indított pörök eredményeként pénzbírsággal büntetett könyvnyomdászok jegyzéke a nyomtatványi osztály kimutatásában felsorolvák.

A külső folyosón levő sarokszoba a hirlap-könyvtár használatára, karzattal ellátott szekrény-polczokkal bebutoroztatott és a külföldi, úgy az oláh, szláv hirlapok és duplumok átszállítása oda megkezdetett.

IV.

A *levéltár* ajándék útján 40 db., vétel útján 78 db., örök letétemény útján 3. db irattal és egy családi levéltárnak mintegy 1000 darabra rúgó anyagával gyarapodott.

Vételre fordíttatott 172 korona.

A törzsanyag gyarapodásából 13 db. er. és 3 db másolat a középkori iratok, 63 db. az újabbkori iratok, 1 db. a nemesi iratok. 14 db. az 1848/49-es gyűjtemény, 23 db. a czéhiratok és 4 db a külföldi iratok csoportjára esik.

Néhai Delhaes István bécsi festőművész és néhai Perlaky Kálmán budapesti ügyvéd hagyatékán kívül ajándékaikkal a nagymélt. vallás- és közoktatásügyi ministerium, Kolosy István cs. és kir. kamarás, Méhes Kálmán Budapestről és egy ismeretlen, letétemény útján Kvassay Jenő min. tanácsos és gróf Széchenyi Aladár gyarapították a gyűjteményt.

A törzsanyag gyarapodásából egy XII. Leo pápától Makay Antal veszprémi püspökhöz intézett bulla érdemel említést, mely a püspöknek 1827 végén bekövetkezett halála ideje körül adatott ki és felbontatlan maradván, ebben az állapotban jutott el a levéltárba.

A címeres levelek gyűjteménye egy darabbal, III. Ferdinándnak 1655 márczius 14-ikén Pozsonyban Bogovics István részére adott címeres levelével gyarapodott.

Az örök letéteményül elhelyezett családi levéltárak sorozata a kvassói és brogyani Kvassay-család levéltárával gyarapodott; ezzel a családi levéltárak száma 54-re emelkedett. A gróf Széchenyi-család levéltárát gróf Széchenyi Aladár a néhai gróf Széchenyi Pál földművelésügyi miniszter iratainak letéteményezésével gazdagította.

A lefolyt évnegyedben 29 kutató 8798 db. iratot használt; kikölcsönöztetett 16 térítvényen 560 db. irat, 1 fénykép és 3 pecséthasonmás.

Az új szerzemények feldolgozásán kívül a régibb letétemények közül befejeztetett a Szirmay-család levéltárának rendezése. A földszinti helyiségben felállított levéltár 7 db. XIV., 54 db. XV., 66 db. XVI. sz. m. v. e. eredeti oklevelet, 34 db. középkori oklevél másolatát, 414 db. XVI. sz. m. v. u., 2965 db. XVII., 9005 db. XVIII. és 9068 db. XIX. századi iratot, 207 db. genealogiai táblát és jegyzetet, 55 db. rajzot és 68 db. levéltári lajstromot, összesen tehát 21.943 darabot foglal magában. Folyamatban van a báró Bánffy-család levéltárának rendezése és a Szent-Iványi-család levéltárának lajstromozása. A középkori oklevelek czédulázása az 1400. évig haladt előre, s ezzel kapcsolatosan felvétettek a Véghely-gyűjtemény XIII—XV. századi anyagának czédulái.

ÉVNEGYEDES JELENTÉS A MAGYAR NEMZ. MÚZEUM KÖNYVTÁRÁNAK ÁLLAPOTÁRÓL

1902. ÉV JÚLIUS 1-TŐL SZEPTEMBER 30-IG.

A *nyomtatványi* osztály anyaga a lefolyt évnegyedben köteles példányokban 2442 db., ajándék útján 410 db., vétel útján 56 db. nyomtatványnyal szaporodott. Ezenfelül köteles példányok czímén

beérkezett: perirat 13 db., hirdetmény 198 db., alapszabály 154 db., püspöki körlevél 112 db., zárszámadás 450 db., gyászjelentés 1426 db., műsor 450 db., hírlap 1646 db., falragasz 1053 db., vegyes 607 db., összesen 6109 db. aprónyomtatvány.

Vételre fordíttatott 401 korona 72 fillér és 9 hollandi forint.

Ajándékaikkal a következők gyarapították a könyvtár anyagát: M. kir. belügyminiszterium, Berendy Béla, Budapesti egyet. bölcs. kar dékáni hivatala (46 db.), Budapest fő- és székváros állami rendőrségének főkapitánysága, Budapesti kereskedelmi és iparkamara (2 db.), Budapesti növendékpapság magyar egyházirodalmi iskolája, Deseő Béla Kassáról, M. S. Department of agriculture Washingtonból (2 db.), Egri érseki lyceum igazgatósága (2 db.), az egyházmegyei hivatal Veszprémből, Fejér József Csáktornyáról, Tred Columbian Museum Chicagóból (3 db.), Fraknói Vilmos (2 db.), Glattfelder Gyula, Haller Gusztáv Párisból (2 db.), Hennig Alajos Kalocsáról, Herman Ottó, Horváth Géza (16 db.), Illésy János, A budapesti kir. egyetem jogi karának dékáni hivatala, N. Jorga Bucarestből, Képviselőházi iroda (17 db.), M. kir. kereskedelemügyi miniszterium (11 db.), Láng Nándor, M. kir. központi statisztikai hivatal, Magyar Könyvszemle szerkesztősége, Magyar ornithologiai központ, M. Tud. Akadémia (2 db.), Mahler Ede (7 db.), Matica Srpska Ujvidékről (3 db.), Múzeumok és Könyvtárak országos Tanácsa, Nagy Ferencz, Novák Lajos Sárospatakról, Pálfi Márton Kolozsvárról, a polgármesteri hivatal Temesvárról, Schmall Lajos, Schweng József Beszterczebányáról, Statistische Central Commission Bécsből (4 db.), Szilágy vármegye alispánja Zilahról, Id. Szinnyei József (113 db.), Török Mihály Székely-Udvarhelyről (2 db.), Vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszterium (140 db.), Venetianer Lajos Ujpestről (11 db.).

Nevezetesebb szerzemények: 1. Comenius J. A. Janua linguae latinae. Letsch. 1643. egyetlen ismert példánya (30 kor.). 2. Rauscher Ilies. A keresztyéni tudománynac fő ágairól való könyvetske. 1585. egyetlen ismeretlen csonka példánya (50 kor.). 3. Bayer J. Filum labyrinthi. Kassa, 1663. (8 kor.). 4. Kecskeméti János. Predikácziók. Debreczen, 1643. (5 kor.). 5. Exepuae principates. Feiervár, 1624. (10 kor.). 6. Enyedi Sámuel. Praecepta morum. Bartphae, 1709. (10 kor.). 7. Czeglédi Lelki harcz. Kassa, 1659. (10 kor.). 5. Thököly Imre fejedelmi kiáltványa 1684. (5 kor.). 9. Herbarium cum iconibus. Augsburg, 1486. (20 kor.). 10. Michael de Hungaria. Evagatorium. (5 kor.). Ezen régi magyar nyomtatványokon felül még több a tudományos világban eddig teljesen ismeretlen vend nyelvű nyomtatvány jutott könyvtárunk birtokába.

A könyvtár helyiségeiben 1760 egyén 4062 kötet nyomtatványt, kölcsönzés útján pedig 311 egyén 576 kötetet használt.

A lefolyt negyedévben 235 munka osztályoztatott, a melyek-

ről összesen 454 czédula készíttetett. A köteles példányok átvételére berendezett helyiségbe a negyedév folyamán 514 csomag érkezett; ugyaninnen 478 levél expediáltatott, a miből 90 reclamálás volt. A köteles példányok beküldését a hivatalos felszólítás daczára is elmulasztó nyomdák ellen az 1902 évi három első negyedében 246 esetben történt meg a feljelentés, a minek eredményeképen az illetékes kir. járásbiróságok által 78 nyomda marasztaltatott el pénzbirságban. Ily birságpénz és a be nem küldött nyomtatványok vételára fejében 814 kor. 36 fillér folyt be.

Fölemlítendő még, hogy a nyári szünet ideje alatt az egész könyvtári helyiség új padozatot nyert, a nagy teremben pedig karzat állíttatott fel.

II.

A *kézirattár* összesen 7 kézirattal és 3 db. irodalmi levéllel gyarapodott.

Vételre összesen 271 kor. és 80 márka fordíttatott.

A gyarapodás nevezetesebb darabjai gyanánt megemlítendők: Viaticus Constantini cum glossa Gerhardi, egy XIV. századi — hihetőleg Felső-Magyarországon használt — kódex orvostudományi tartalommal; Discorsi della Guerra d'Ungaria et Rendita di Giavarino l'anno 1595. magyar tárgyú XVII. századbeli olasz kézirat; a Détsei-család albumai, melyekben a magyar ifjak külföldi iskoláztatására számos XVII—XVIII. adalék található; Bolyay Gergely: Bolya völgye s az avval egybefüggő falvaknak és azon vidék ős törzsökös családjainak ismertetése. Az utóbbi kézirat, mely egy névtelen ajándéka volt, túlnyomó részben a Bolyay-család történetével foglalkozik. A megszerzett három irodalmi levél Kölcsey Ferencztől, Kazinczy Ferencztől és Fáy Andrástól származik.

A negyedévi szerzemények feldolgozásán kívül folytattatott az irodalmi levelestár átalakítása és megkezdetett a Gyurikovics-gyűjtemény feldolgozása.

Az évnegyed folyamán 96 kutató · 169 kéziratot használt.

III.

A *hirlap-osztály* gyarapodása: *a)* köteles példányokból 161 évf. 24.606 szám (ezek közül számonként 5522 szám jött). A könyvtárban: 364 olvasó 894 kötetet, házon kívül 16 olvasó 35 kötetet, összesen: 380 olvasó 929 kötet hírlapot használt. Végzett munka: *a)* czéduláztatott: 18 hírlap 18 évfolyama; *b)* átnézetett 161 hírlap 23.321 száma; *c)* könyvkötőtől haza érkezett (számla nélkül) 54 kötet hírlap.

IV.

A *levéltár* ajándék útján 11 db., vétel útján 60 db. s letétemény útján 6 db. irattal gyarapodott.

Vételre fordíttatott 699 korona és 43 márka.

A törzsanyag gyarapodásából a középkori iratok csoportjára 20, az újabbkori iratokéra 35, az 1848/49-es gyűjteményre 4, a nemesi iratokra 5 s a külföldi iratok csoportjára 7 db. esik.

Ajándékaikkal Bulyovszky Sándor és Gyula, Szent-Iványi Gyula kuriai tanácsjegyző, Thurzó Ferencz tanárjelölt és két ismeretlen, letétemény útján Thallóczy Lajos cs. és k. közös pénzügyministeriumi osztályfőnök gyarapították a gyűjteményt.

A törzsanyag gyarapodásából Bodrogkeresztur város 1609. évben megkezdett jogkönyve érdemel említést, mely a hegyaljai szőlőművelésre és borkezelésre tartalmaz érdekes adatokat.

A nemesi iratok gyűjteménye a következő új darabokkal gyarapodott: 1. 1598 április 10. Prága. Rudolf címeres levele Melczer Fülöp részére (XVII. századi másolat). 2. 1608 deczember 3. Pozsony. II. Mátyás címeres levele Thessényi György részére. 3. 1618 április 20. Bécs. II. Mátyás címeres levele Kazay János részére. 4. 1771 április 8. Turócz vármegye nemesi bizonyítványa a Bulyovszky-család részére (1814-iki másolat). 5. 1773 július 18. Győr vármegye nemesi bizonyítványa Tisztapataky Mihály részére.

A letéteményezett családi levéltárak közül a gróf Blagay-Ursini-család levéltár a család utolsó sarjára, gróf Blagay-Ursini Lajosra vonatkozó 7 db. irat beküldésével gyarapodott.

A lefolyt évnegyedben 35 kutató 10.969 db. iratot használt; kikölcsönöztetett 4 térítvényen 111 db. irat.

Az új szerzemények feldolgozásán és a végleges növedéki napló vezetésén kívül folytattatott a báró Bánffy-család levéltárának rendezése és hasonlóképen rendezés alá vétetett a gróf Bethlen-család marosvásárhelyi levéltárának lajstromozatlan része.

A törzsgyűjteményből a középkori iratok czédulázása az 1410. évig, az 1848/49-iki kiadványok lajstromozása az 1849. évi május hónap közepéig haladt.

A Szent-Iványi család levéltárának lajstsomozása befejeztetett; a levéltár anyagáról 4935 db. czédula készült, melyek az iratok rövid tartalmát foglalják magukban; a lajstrom revideálása és tisztázása most van folyamatban.

Revizió alá vétetett a báró Jeszenák-család levéltára, és az annak kiegészítéseül szolgáló kéziratokkal s nyomtatványokkal egyesítve, a levéltári osztály földszinti helyiségében lett felállítva.

Ugyanitt állíttattak fel az 1848/49-iki szabadságharczra és az emigráczióra vonatkozó iratok, a Vörös Antal-féle gyűjtemény, az olaszországi magyar legio levéltára s Dunyov ezredesnek a levéltár kiegészítésére szolgáló levelezése, végül Kossuth Lajos iratai;

s ide fognak kerülni lajstromozásuk befejezte után az 1848/49. évi kiáltványok s egyéb falragaszszerű apró nyomtatványok; mindezek egyesítése által a levéltár e csoportjában az 1848/49-iki szabadságharcz és az azt követő politikai mozgalmak történetének elsőrangú forrása áll a történetkutatás rendelkezésére.

A BUDAPESTI MAGYAR KIRÁLYI TUDOMÁNY-EGYETEM KÖNYVTÁRA 1901-BEN.

A budapesti magyar királyi tudomány-egyetem könyvtárának 1901. évi állapotáról dr. *Ferenczi* Zoltán igazgató az alábbi jelentést intézte a vallás- és közoktatásügyi ministerhez:

A budapesti m. kir. tudomány-egyetem könyvtárának 1901. évi működéséről és állapotáról szóló igazgatói jelentésemet a legmélyebb tisztelettel a következőkben van szerencsém Nagyméltóságod elé terjeszteni.

I. Már mult évi jelentésemben volt alkalmam kiemelni a könyvtári új ügyviteli szabályzat megkészítésének fontosságát s ugyanakkor jeleztem, hogy az új szervezeti szabály is készülőben van. Ez azóta el is készült, letárgyalta az állandó könyvtári bizottság s elfogadta az egyetemi tanács is; de az egész csak az egyetem összes szabályaival együtt fog Nagyméltóságodhoz fölterjesztetni. A mult évben kiemelt abbeli törekvés, hogy az állami könyvtári évi átalány fölemeltessék, nem sikerült. Eziránt azonban az egyetemi költségvetés egybeállítása alkalmával újra előterjesztést tettem s újra kifejtettem az egyetemi karok előtt, hogy a fokozott igényekhez mérve, könyvtárunk évi átalánya feltünően csekély s még csekélyebb, ha számbaveszszük, hogy egyetemünk népességére nézve a nagy egyetemek közt ötödik, ellenben könyvtári átalánya legföljebb a kisebb német egyetemekéihez mérhető még akkor is, ha hozzászámítjuk a kari beigtatási díjak felerészét, melyet teljes összegben először 1901-ről kapott meg könyvtárunk s ha hozzáveszszük a könyvtári illeték teljes kiutalását, a mi azonban még mindig tárgyalás alatt áll. E helyen is legyen szabad e kérdést Nagyméltóságod magas figyelmébe ajánlanom.

II. Könyvtárunk személyzetének ügyeiben a következó változások történtek: 1. dr. Ferenczi Zoltán igazgatónak 1901 nov. 1-től első ötödéves pótléka kiutalványoztatott 37.789/1901. sz. a. 2. Dedek Crescens Lajos I. o. könyvtártisztnek második évötödös pótléka kiutaltatott 68.448/1901. sz. a. 3. Jankovich Antal kisegitőtiszt 200 korona betegségi segélyt kapott 13.340/1901. sz. a. 4. Fiáth Károly István ideiglenes kisegítőtiszt 100 kor. segélyt kapott 92.081/1901. sz. a. 5. Jankovich Antal kisegítőtiszt és olvasótermi teremőr, a ki 1882 április 23-dika óta állt könyvtárunk szolgálatában, 1901 április 10-én végelgyengülésben 91 éves korában meghalt. Jankovich

Antal született Pápán, 1810 szeptember 14-én régi nemes családból. Veszprémvármegyében kisjenői birtokos volt. Az 1832-iki országgyülésen mint úgynevezett ablegatus deputatus vett részt. A 40-es években, úgyszintén 1860-ban, mint Mosonvármegye alispánja szolgálta a közügyet. Az 1865—68-iki és az 1869—71-iki országgyülésen mint Mosonvármegye által egyhangulat megválasztott képviselő vett részt. Az 1867-iki kiegyezésben is közreműködött és barátja volt Deák Ferencznek, Andrássy Gyula grófnak, Trefort Ágostonnak és Somssich Pálnak. Trefort Ágoston, vallás- és közoktatásügyi minister, 1882-ben a budapesti egyetemi könyvtárhoz tisztviselővé nevezte ki, hol azóta állandóan szolgált és kötelességét tudással, lelkiismeretes odaadással teljesítette mindvégig. A megboldogult e szerint nagy idők tanuja volt s a multban résztvett hazánk nevezetes politikai mozgalmaiban. Temetése ápr. 12-én könyvtárunk személyzetének részvéte mellett ment végbe s a földszinti nagy előcsarnokban felállított ravatalnál alulírt tartott felette búcsuztató beszédet. Nagyméltóságod szintén méltányolta a megboldogult érdemeit s 500 korona temetési költséget méltóztatott kiutalványozni. 6. A Jankovich halála által megürült helyre nézve oly előterjesztést tettem Nagyméltóságodnak, hogy méltóztassék ezt az állást rendes könyvtártiszti állásként rendszeresíteni s e helyre dr. Barbul Jenőt kinevezni, a ki megelőzőleg már 1899 október 1-től díjnoki minőségben megfelelő gyakorlatot szerzett. Nagyméltóságod a t. Tanács által is helyeselt, e megoldási módot elfogadván, dr. Barbul Jenőt 1901 november 20-án 80028. sz. a. kisegítő tisztté kinevezni méltóztatott a X. fiz. osztály harmadik fokozatába.

A szolgaszemélyzetben a következő változások történtek: 1. Misell Jakab szolga 1901 decz. 12-én meghalt. A megboldogult 1894 szept. 1-seje óta szolgált könyvtárunknál, előbb mint napdíjas, majd mint ideiglenes és rendes szolga híven és becsületesen s ezt Nagyméltóságod is méltányolván, özvegye részére 175 korona temetési költséget méltóztatott kiutalni. 2. Zsinka József ruhatári napszámos az 1901. julius—augusztus hónapokra 120 korona segélyt kapott.

Itt van helye megemlíteni azt is, hogy a III. könyvtártiszti állásnak a X-ik fizetési osztályból a IX-ikbe s az I-nek a IX-ik fizetési osztályból a VIII-ikba áthelyezése iránt javaslatot tettem: de e kérdés még megoldatlan. Sikerre vezetett azonban a könyvtári tisztviselői személyzetnek két más irányú mozgalma: Egyik az, hogy az igazgató javadalma a kolozsvári egyetemi könyvtárigazgató javadalmával egyenlővé tétetett. Ugyanis Nagyméltóságod hivatkozással a kolozsvári egyet. könyvtári szervezeti szabályzatra, a budapesti egyet. könyvtári szervezeti szabályzat 8. §-ának oly átalakítását méltóztatott ő Felsége legkegyelmesebb urunktól 79.438/1901. sz. a. kieszközölni, hogy a budapesti könyvtárigazgató is fizetésén felül öt,

egyenkint 600—600 koronás évötödös pótlékban részesüljön. Másika az, hogy ugyancsak e 8. §-nak a könyvtári tisztviselői személyzet ötödéves korpótlékaira vonatkozó részében oly átalakítást méltóztatott Nagyméltóságod kieszközölni ő Felségénél, hogy a 200 koronás ötödéves korpótlékok az első kineveztetés alápján letett eskü napjától számítva, egyenkint 400 koronásokká feljavíttattak s az erre vonatkozó fedezet fölvétetett az 1902. évi költségvetésbe. Midőn e változásokkal a tisztviselői személyzet anyagi helyzetének lényeges javulását jelzem, egyszersmind e helyen is mély köszönettel emelem ki Nagyméltóságodnak könyvtárunk iránt tanusított jóságát.

III. A könyvtár bevételei tettek 1901-ben 29.000 koronát az állami átalányból, továbbá egyéb bevételekből (pénztármaradvány 1900-ból, időközi kamatok, beiratási és könyvtárilleték) 9125 korona 83 fillért, összesen 38.125 korona 83 fillért. Ez az összeg a lefolyt évben is nagy részben az 1900. évi kötelezettségek törlesztésére fordíttatott. A lefolyt évben könyvtárunk vétel útján szaporodott 2901 kötettel, s ajándék útján 1641 kötettel és füzettel. Ez utóbbi összegből egyetemi irat 83 drb, doktori értekezés 590 drb. iskolai értesítő 220 drb. Összes gyarapodás tesz 4542 kötetet és füzetet. Ehhez járul az, hogy a Szilágyi-könyvtárból a könyvtár 1367 kötettel gyarapodott s így az összes mult évi gyarapodás 5909 kötet és füzet.

IV. A könyvtári rendes munkálatokon kívül kiemelendők a következők: 1. A kézirati czímtár III. és befejező kötete, mint már mult évi jelentésemben kiemeltem, elkészült s Nagyméltóságod kinyomatasát engedélyezvén, jelenleg sajtó alatt van. Megjelenését az késlelteti, hogy csak 1901 végén fogtak neki, a munka természete pedig olyan, hogy gyorsan nem haladhat s más részről az összes eddigi kötetekhez egy név- és tárgymutató készül. 2. A Szilágyi-könyvtár feldolgozása, ennek kéziratával együtt befejeztetett s a kézirati rész czímtára a kézirati czímtár fennebb említett kötetében meg fog jelenni. 3. A folyóiratok czímtározása foly s ennek eredményeképen az elavult folyóirati czímtár helyett új kézirati czímtárt nyomattam ki e gyarapodási czímjegyzék mellett. 3. A Schvarcz-könyvtár feldolgozása munkába vétetett, s a jövő évben mindenesetre el fog készülni. 4. A Télfy-könyvtár fel van dolgozva. Hasonlóan befejeztetett a több ezer kötetből álló duplum-könyvtár átnézése s belőle a használható anyag a könyvtárba beigtattatott, melylyel kapcsolatban a könyvtár átnézése folyt. 5. Újonnan rendeztetett a Régi Magyar Könyvtár latin része. 6. Ősnyomtatványaink szintén újra rendeztettek s a kinyomatásra készülő czímtár felerészben ma már készen van s jövő évben teljesen készen lesz.

Könyveket ajándékoztak: a) Hatóságok, intézetek, testületek és szerkesztőségek: M. Orsz. képviselőház, M. kir. belügyministerium, M. kir. igazságügyministerium, M. kir. földmiv. ministerium, M. kir.

keresk. ministeriúm, M. kir. pénzügy-ministerium, Vallás- és közokt. m. kir. ministerium, Cs. és kir. közös pénzügyministerium, Bécsi cs. kir. fölmívelésügyi ministerium, Bécsi cs. kir. keresk. ministerium, A. bosznia-herczegovinai kormány, Csehországi tart. kormány, Dalmátiai kormány, Felső-Ausztriai tart. kormány, Sziléziai tart. kormány, A németalföldi kormány, Olasz kormány, Orosz kormány, Osztrák kormány, Svéd kormány, Budapest székesfőváros tanácsa, Hódmező-Vásárhely városa, Ogulin város tanácsa, Senj város tanácsa, Sepsi-Szent-György város tanácsa, Szeged város tanácsa, Temesvár városa, Varasd város tanácsa, Vukovár város tanácsa, Zágráb városa, Alsófehérvármegye alispáni hivatala, M. kir. posta- és távirda-vezérigazgatóság, M. kir. közp. statiszt. hivatal, Budapest székesfőváros statiszt. hivatala, K. k. statist. Central-commission (Bécs), K. k. Arbeit. statist. Amt in Wien, Institut internationale de statistique (Roma). M. kir. államnyomda, M. kir. egyetemi nyomda, Franklin társulat nyomdája, Ronbroke-Press (Los Angeles, California), Miskolczi keresk. és iparkamara, Esztergomi érsekség, Kalocsai érsekség, Egri érseki papnevelő-intézet, A zirczi Ciszterczita-rend, A budapesti növendékpapság magyar egyházirodalmi iskolája, M. Tud. Akadémia, Bécsi csász. tud. Akadémia, Zágrábi délszláv Akadémia, Académie royale des sciences des lettres et des beaux-arts de Belgique, Reale accademia dei Lincei (Roma), Academy of Science of St-Louis. Pathological society of London, Philosoph. Royal Society of London, American Mathemat, Society, Smithsonian Institution, M. Nemzeti Múzeum, A múzeumok és könyvtárak Orsz. tanácsa, Iparművészeti Múzeum, M. kir. keresk. Múzeum, Hontvármegyei múzeum-társulat, Nagybányai Múzeum-egyesület, Musée Plantin-Moretus (Antwerpen), A cs. kir. műtörténelmi gyűjtemények igazgatósága (Bécs), Hunterian Museum the University of Glasgow, Stockholmi régész. múzeum, Franklin and Marshall College (Lancaster), M. kir. tud. egyetemi növénykert igazgatósága, Royal Botanic Garden (Calkutta), École pratique des hautes études (Paris), M. kir. földtani intézet, Meteorol. és földmágn. m. kir. közp. intézet, M. kir. astrophysikai observatorium, Hydrograph. Amt in Pola, Geological Survey of Canada, Magyar jogászegylet, Aradi Kölcsey-egyesület, Eperjesi Széchenyi-kör, Kecskeméti Katona József-kör, Székesfehérvári Vörösmarty-kör, Szigligeti Társaság (Nagyvárad), Az izr. magy. irodalmi társaság, Verein f. siebenbürgische Landeskunde (Nagy-Szeben), Lehranstalt f. die Wissenschaft des Judenthums in Berlin, Société d'histoire contemporaine (Paris), Deputazione di storia patria per la provincia di Romagna, Magyar mérnök- és épitész-egylet, Közgazdasági társulat, Stefánia szegény gyermekkórház igazgatósága (Budapest), Alkotmány szerk., Aradi Közlöny szerk., Budapesti Közlöny szerk., Magyar Nemzet szerk., Pester Lloyd szerk., Pesti Hirlap szerk., Nemzeti Hirlap szerk., Magyar Pénzügy szerk. Rendeleti Közlöny szerk., Központi Értesitő szerk.,

Reichsgesetzblatt szerk., Jogtudományi Közlöny szerk., Büntetőjog Tára szerk., Sbornik szerk., Gyógyászat szerk., Gyógyszerészeti Hetilap szerk., Magyar Orvosi Archivum szerk., Magyar Iparművészet szerk., Magyar Ipar szerk., Corvina szerk., Orsz. középisk. Tanáregy. Közlöny szerk., Magyar Paedagogia szerk., Zenelap szerk., Magyar Szemle szerk., Magyar Zsidó Szemle szerk., Magyar Sión szerk., »Religio. Vallás« szerk., Turul szerk., Erdélyi Múzeum szerk., La Chronique de la France szerk. (Paris), Ország-Világ szerk., Vasárnapi Ujság szerk., Bolond Istók szerk., Borsszem Jankó szerk., Kakas Márton szerk., Üstökös szerk., Bécsi udvari könyvtár, John Crerar-library (Chicago), Esztergomi főegyházmegyei könyvtár, Frankfurti Rothschild-könyvtár, Frankfurti városi könyvtár, Stockholmi kir. könyvtár. b) A magyar egyetemek és tanintézetek közül: Budapesti egyetem, Budapesti egyetemi rectori hivatal, A budapesti egyetem bölcs. kara, Kolozsvári egyetem, Egri érseki joglyceum, Kecskeméti jogakadémia. A fehértemplomi m. kir. állami főgymn. igazgatósága gyászjelentés-gyűjteményt küldött ajándékba. Azonkívül a magyarországi középiskolák egy része közvetetlenül küldte be értesítőjét, másik részét az értesítőknek a nagym. vallás- és közokt. m. kir minisiterium útján kapta a könyvtár. c) A külföldi egyetemek közül: Baltimore, John Hopkins University, Baseli egyetem, Bécsi egyetem, Berni egyetem, Bonne-i. egyetem, Breslau-i egyetem, Catanai egyetem, Coimbrai egyetem, Edinburgh-i egyetem, Greifswaldi egyetem, Hallei egyetem. Jurjevi (dorpáti) egyetem, Koppenhágai egyetem, Lausanne-i egyetem, Lille-i egyetem, Lyoni egyetem, Marburgi egyetem, New-York-University, Prágai egyetem, Princetoni egyetem, Tokio-i egyetem, Torontó-i egyetem, Tübingeni egyetem, Utrechti egyetem. d) A magánosok közül: Antal Lajos (Budapest), gróf Apponyi Sándor (Lengyel), dr. Árkövy József (Budapest), Bachmetjev P. (Sofia), Balch Thomas Willing (Philadelphia), dr. Becker F. A. (Budapest), dr. Beke Manó (Budapest), dr. Belopotoczky Kálmán (Bécs), Berendi Béla (Budapest), Bieber Gyula (Budapest), Brioschi Francesco (Milano), dr. Budau D. J. (Bukarest), Buday Aladár Elemér (Budapest), dr. Csorba Ferencz (Budapest), Czeizel Gábor (Nyitra), Demtschinsky N. (Torbino), Déry Béla (Budapest), Dessewffy Sándor csanádi püspök, dr. Dézsi Lajos (Budapest), Dobrzyniecki Árpád (Budapest), Dodgson E. S. (London), Duka Tivadar (London), Duncker & Humblot lipcsei könyvkiadóczégtől, Erdélyi Lajos (Budapest), hg. Esterházy Mihály (Kismarton), Falbork H. (Szt.-Pétervár), Farkas R. Károly (Budapest), dr. Fejérpataky László (Budapest), dr. Ferenczi Zoltán (Budapest), dr. Ferenczy József (Budapest), Fischer Sámuel (Miskolcz), Gielkens Émile (Bruxelles), Gohl Emil (Budapest), Green James (Worscester. Amerika), dr. Győry Tibor (Budapest), dr. Hampel Antal (Budapest), dr. Havass Rezső (Budapest), Henszelmann Béla (Budapest), dr. Herczegh Mihály (Budapest), dr. Honti Rezső (Budapest), Hornyik József (Kecskemét),

Horváth János (Budapest), ifj. Imre Sándor (Hódmező-Vásárhely), dr. Istvánffy Gyula (Budapest), Jonquère Alfréd (Leipzig), Katona Lajos (Budapest), Király Péter (Szeged), dr. Klinger Izidor (New-York), Kollányi Ferencz (Budapest), Kovács János (Kolozsvár), Kováts Lajos (Budapest), Könyves Kálmán kiadó-czég (Budapest), Kövessi M. F. (Lille), Kudora Károly (Budapest), Kündig H. könyvárus (Genf), dr. Kvačala János (Jurjew), Léderer Béla (Budapest), Leitgeb Imre (Nagy-várad), Lima [Archer de] (Lissabon), Löw Immánuel (Szeged), Lukas Fer. K. (Bécs), Lundstedt Bernhard (Stockholm), dr. Mac Donald Arthur (St.-Louis), dr. Márki Sándor (Kolozsvár), dr. Matlekovics Sándor (Budapest), Merck E. (Darmstadt), Meszes László (Budapest), Mihalovics Béla (Zala-Egerszeg), Mihályi János (Máramaros-Sziget), Milhoffer Sándor (Budapest), Muller Ered. & Co. (Amsterdam), Nies Th. (Hamburg). dr. Niessen Max (Wiesbaden), dr. Ott Emil (Prága), özv. Pásztoryné szül. Jankovich Cornélia (Budapest), Pertl András (Budapest), Piszanevics Sándor (Budapest), Prusch József (Budapest), dr. Raffay Ferencz (Budapest), Ráth Mór könyvkeresk. (Budapest), Révai Testvérek (Budapest), Rihász S. (Kolozsvár), Rivnáč Fr. (Prága), Roberts Isaac (Starfield, Angolorsz.), dr. Schmitt Jenő (Budapest), dr. Schönherr Gyula (Budapest), Schweizerbart'sche Buchhand. (Stuttgart), dr. Simonyi Zsigmond (Budapest), Szalay Ödön (Budapest), Szász Zsombor (Kolozsvár), dr. Szilasi Móricz (Budapest), Szily Kálmán (Budapest), Szokoly Kornél (Budapest), Tcharnolousky W. (Szt.-Pétervár), dr. Temesváry Rezső (Budapest), dr. Tihanyi Mór (Budapest), ifj. Tolnay Lajos (Budapest), Tóth József (Esztergom), Tóth Lajos ügyvéd (Budapest), Tóth Mike (Kalocsa), Tőry Gusztáv (Budapest), Vadász Imre (Budapest), dr. Vámbéry Rusztem (Budapest), dr. Vámossy István (Pozsony), Vázsonyi Jenő (Budapest), dr. Vécsey Tamás (Budapest), Wajdits József (Nagy-Kanizsa), dr. Walter Gyula (Budapest), Welter H. (Paris).

A külföldi könyvtárakkal és tudományos intézetekkel való érintkezéseinkről a következő jegyzék szól:

1. A bécsi cs. kir. udvari könyvtár. 2. A bécsi cs. kir. műtörténelmi gyűjtemények igazgatósága. 3. A bécsi cs. kir. egyetemi könyvtár. 4. A bécsi városi könyvtár. 5. A bolognai egyetemi könyvtár. 6. A boroszlói városi könyvtár s levéltár. 7. A czernowitzi cs. kir. egyetemi könyvtár. 8. A firenzei nemzeti könyvtár. 9. A göttingai kir. egyetemi könyvtár. 10. A gráczi cs. kir. egyetemi könyvtár. 11. Az innsbrucki cs. kir. egyetemi könyvtár. 12. A krakói cs. kir. egyetemi könyvtár. 13. A lembergi cs. kir. egyetemi könyvtár. 14. A müncheni bajor kir. udvari és állami könyvtár. 15. A prágai cs. kir. egyetemi könyvtár. 16. A sophiai phisikai intézet. 17. Az utrechti egyetemi könyvtár. 18. A zárai helytartósági levéltár.

I. TÁBLÁZAT.

Az egyetemi könyvtár köz-olvasótermét látogatók foglalkozási ág szerinti kimutatása az 1901. évben.

	Január	Február	Márczius	Április	Május	Junius	Szeptember	Október	November	Deczember	Összesen
Jog- és államtud. hallgató	114	56	45	26	27	13	613	367	118	51	1430
Orvostanhallgató	13	19	8	4	—	—	119	85	21	12	281
Bölcsészettanhallgató	38	23	10	7	11	1	385	163	56	19	713
Gyógyszerészettanhallgató	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	2
Hittanhallgató	—	—	2	1	—	—	2	—	1	—	6
Műegyetemi hallgató	35	23	10	2	3	1	65	44	16	23	222
Közép- és szakisk. tanuló	—	—	—	—	—	—	3	8	7	2	20
Állatorvostanhallgató	6	1	3	—	—	—	12	4	1	2	29
Jog- és államtud. szigorló	3	1	7	—	1	1	10	5	3	2	33
Orvostani szigorló	1	—	1	1	1	—	2	3	—	—	9
Bölcsészet szigorló	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Ügyvédjelölt és joggyakornok	6	10	9	7	11	7	42	31	16	12	151
Tanár- és tanítójelölt	1	—	1	1	2	1	—	—	3	1	10
Magánzó	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	2
Hivatalnok	4	4	9	4	2	2	17	10	9	4	65
Hirlapíró és író	1	—	—	—	—	1	1	—	—	—	3
Tanár és tanító	—	2	—	1	1	—	1	6	3	—	14
Ügyvéd	3	3	2	2	2	1	2	2	3	—	20
Orvos	4	3	—	—	—	—	3	1	1	—	12
Lelkész	—	—	1	—	—	—	—	—	—	1	2
Katonatiszt	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1
Kereskedő	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Mérnök	—	5	—	1	2	2	—	—	4	2	16
Művész	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	1
Vegyész	—	—	—	—	1	1	1	—	—	—	3
Műiparos	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Gazdász	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1
Műépítész	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1
Gyógyszerész	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	2
Állatorvos	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	1
Összesen	229	150	110	52	67	32	1278	729	265	132	3050

A 3050 látogatási jogosultsággal biró olvasó 56,005 izben vette igénybe az olvasótermet és itt 60,822 művet használt. Az erre vonatkozó részletes kimutatás a II. táblázatban foglaltatik.

II. TÁBLÁZAT.

Az egyetemi könyvtár köz-olvasótermének forgalma az 1901. évben.

Hónap	Olvasók összszege	A használt művek szakok szerint									A használt művek összege
		A.	B.	C.	D.	E.	F.	G.	H.	I.	
		Hittudom.	Jogtudom.	Államtud.	Orvostud.	Mathem. és term.-tud.	Bölcsészet- és nevel.-tud.	Történelmi és földr.-tud.	Nyelvészet és irodalom	Egyet. encycl. és vegyesek	
Január	6310	17	2785	697	871	605	140	567	743	377	6802
Február ...	7231	22	3299	972	825	489	166	688	852	430	7743
Márczius ...	6960	2	3517	1049	620	450	190	599	767	351	7545
Április	3109	8	1765	409	215	206	92	260	306	148	3409
Május	4311	7	2418	616	254	301	69	393	544	177	4779
Június	1492	7	868	175	162	99	50	117	123	99	1700
Szeptember	2925	15	1171	281	380	244	140	372	625	188	3416
Október ...	8032	9	3221	943	990	678	264	873	1240	512	8730
November	8950	22	3597	940	1101	641	206	854	1327	851	9539
Deczember	6685	7	2682	715	892	574	154	715	780	640	7159
Összesen ...	56005	116	25123	6797	6310	4287	1471	5438	7307	3773	60822

Az olvasóterem július és augusztus hóban zárva volt.

III. TÁBLÁZAT.

A budapesti egyetemi könyvtár tanári dolgozó- és folyóirati termében a használati forgalom az 1901. évben.

Hónap	Az olvasók száma	A használt művek szakok szerint													A használt művek száma
		A.	B.	C.	D.	E.	F.	G.	H.	I.	Ósnyomtatvány	Folyóirat	Kézirat	Vegyes	
		Hittudom.	Jogtudom.	Államtud.	Orvostud.	Mathematika és term.-tudom.	Böl. selet- és nevelés-tud.	Történelem és földrajz	Nyelvészet és irodalom	Egyetemes encycl.					
Január ...	311	24	56	45	21	20	123	77	69	32	—	269	—	—	736
Február ...	349	13	43	30	11	10	173	51	76	29	1	335	—	11	783
Márczius ...	300	22	38	42	17	15	146	28	33	19	—	274	—	12	646
Április ...	173	10	37	32	6	10	79	6	22	—	—	159	—	—	361
Május	270	16	50	41	7	12	127	28	48	22	—	237	—	—	588
Június	207	15	41	15	11	28	92	19	61	7	8	264	7	1	569
Július	60	6	13	12	6	1	31	10	16	3	—	50	—	—	148
Augusztus	12	1	2	2	—	4	11	—	—	—	—	8	—	—	28
Szeptemb.	188	13	33	35	4	13	81	31	29	9	—	214	—	—	462
Október ...	230	15	24	23	21	3	61	13	26	9	4	273	—	—	472
November	271	12	33	25	19	15	99	30	42	1	—	321	—	—	597
Deczember	310	24	34	33	11	19	121	47	57	58	—	382	—	—	786
Összesen ...	2681	171	404	335	134	150	1144	340	479	189	13	2786	7	24	6176

IV. TÁBLÁZAT.

A budapesti egyetemi könyvtár könyvkölcsönzési forgalma az 1901. évben.

Hónap	A kölcsönzők száma	A kölcsönvett művek száma
Január	340	486
Február	400	790
Márczius	411	719
Április	277	585
Május	452	855
Június	478	909
Július	61	112
Augusztus	42	82
Szeptember	444	709
Október	319	480
November	593	1085
Deczember	499	772
Összeg	4316	7584

AZ ERDÉLYI MÚZEUM-EGYLET KÖNYVTÁRA 1901-BEN.

Az Erdélyi Múzeum-egylet f. évi május 25-ikén tartott közgyűlésén dr. *Erdélyi Pál* könyvtári igazgató a következő jelentést terjesztette elő:

Tisztelt Közgyűlés! Az elmúlt esztendő könyvtárunkra két nagy tanúsággal járt. Az első az, hogy könyvtárunk külső eredményeivel messze elmaradt az előzők mögött, a másik még lehangolóbb, mert csalhatatlanúl kijelöli a sülyedés útját, ha megmaradna a mai viszonyok keretében és szegényes föltételei között. Ez a keserű tapasztalás óvatosságra és elmélkedésre int, kötelességünkké teszi egyúttal, hogy a legmesszebbre menő aggodalommal lássuk és tárjuk fel állapotainkat, hogy orvosoljuk a bajt: ha lehet, hogy könnyítsünk a felelősségen, melyet egy jobb jövő esetleg ránk akarna hárítani. Érezzük, hogy bármilyen lehangoló, de őszinte szót vár tőlünk a t. Közgyűlés: érezzük, hogy egy szemernyi való többet ér egy csomó ábránd képzelgéseinél; hogy a helyzet tiszta képét egyszer már meg kell rajzolni, mert nem a világ, hanem a saját szemünkbe hintünk port, ellenkezőleg cselekedvén. Azután jöjjön, a minek jőni kell: a kibontakozás vagy az elcsenevészesedés, de ismerjük meg legalább most, jelenünket.

Azónban nem akarok előzetesen hangulatot csinálni, áttérek tehát a tények bemutatására, az eredményre, melyet elérnünk sikerült.

A t. Közgyűlés előtt ma múlt egy éve, ezekről a viszonyokról még nem szólhattam, mert még nem alakúltak ki így, ilyen szomorúan. Ekkor még egy csomó beváltatlan tartozás nyomta a könyvtárt, és sürgősebb volt ennek mielőbbi kiegyenlítéséről gondoskodni. A Közgyűlés megadta rá a lehetőséget: egy 4500 koronás kölcsönt engedélyezvén, és e tartozások rendeztettek is. Ez intézkedés lehetővé tette ugyan a szorongató adósságoktól való megszabadulást, de hosszú időre megbénitotta a könyvtár öntudatos fejlesztését. Előre láttam az alakulást, mégis bele kellett mennem, mert ez volt az első, őszinte és szükséges lépés a kibontakozásra. Elvégre csak nem maradhatunk évről-évre folytonos hátralékban fizetéseinkkel, hogy hamis képet fessünk magunknak saját helyzetünkről? Mert a tiszta, bár korlátoltabb helyzet, legalább őszinte, és így mindig jobb mint a kendőzés, mely véníti az arczot és rossz hírét költi a hiú tetszelgőnek.

A megszavazott kölcsön keretében hozzáláttam a régi tartozások revisiójához és a felmerült és igazolt terhek lerovásához. Az ezzel járó munka hoszszas volt és kellemetlen, mert hiányoztak a megfelelő előakták és mindent a memória sem bír meg. Azonban végre elvégződött és örvendtem, hogy legalább túlestem rajta. Megcsináltam a kölcsön törlesztési tervét, s mint igértem, a leggondosab-

ban meg is tartottam a törlesztés módozatait. A legközelebbi eredmény tehát az lett, hogy a helyzet a maga vigasztalanságában elénk állott, de legalább tiszta volt.

A kölcsön visszafizetése öt év alatt 200 koronás negyedévi részletekben és a megfelelő maradékok után járó 5 %-os kamattal együtt utólagosan történik. Ez a tény pedig annyit jelent, hogy a könyvtár évi javadalma 800 koronával és kamatban mintegy 90 koronával csökken. Körülbelül 3100 koronára apad.

Szabadnak nem mondhatom, mert még ezzel sem rendelkezem szabadon. Az évi javadalom terhére át kell vennem és folytatólagosan fizetnem a folyóiratok, gyűjteményes munkák és folytatásos műveknek egymásután megjelenő köteteit, a mi az elmúlt évben mintegy 2000 koronára rúgott. Az említett kétrendbeli kötelezettség lerovása után 4000 koronás javadalmam 1100 koronára zsugorodik össze és ebből a maradékból kellene az egész esztendőn keresztül élnem. Hogyan fejleszthessem és hogyan konzerválhassam az egylet könyvtárát ily csekély pénzből? Sem az egyetem, sem a közkönyvtári jellegű múzeumi könyvtár igényeit nem lehet ekkora kicsinységből gondozni.

Ha azt feszegetjük, micsoda igényekkel állunk szemben: alapszabályaink teljesíthetetlen követeléseket támasztanak. »A honismeretre vonatkozó tárgyak összegyűjtése és tudományos földolgozása lévén a főczél« (3. §), a könyvtárra vonatkozólag a közvélemény ezt az általános tételt úgy fogalmazta, hogy a könyvtárnak hármas feladata van: u. m. először, hogy középponti, lehetőleg teljes gyűjteménye legyen a transilvanikáknak, az erdélyi mívelődés-történet, irodalom könyvtári emlékeinek; másodszor, hogy lehető teljességben gyűjtse össze a nemzeti tudományok mívelésére szolgáló apparátus anyagát; harmadszor, hogy a Múzeum-Egylet tudományos törekvéseit elősegítse s megszerezze mindazt a mire az egyes gyűjteményeknek saját tudományos disciplinájok mívelése, anyaguk meghatározása és szisztematikus felállítása czéljából szükségük van. Aligha kell fejtegetni, hogy e követelésekből az 1100 koronára összezsugorodott javadalom mit elégithet ki! Hiszen erre még a tiszta 4000 koronás javadalom is kevés volna; de kevés volt annak idején az eredetileg 4000 forintban (8000 kor.) megszabott könyvtári javadalom is; és mert pusztán pénzügyi szempontok uralkodtak az előző költségvetési bizottságok munkája felett, nem látták előre, hogy a könyvtárnak vagy adósságot kell csinálnia, vagy pedig el kell csenevészednie. Eddig az első úton jártak, most már, hogy a bőjt évei végre ránk köszöntöttek, a másodikra léptünk. A mikor ezelőtt egy évvel t. Közgyűlés ilyen leplezetlenül feltártam a pénzügyi helyzetet a választmány előtt, azt hallottam, hogy e gazdálkodás miatt a könyvtárt gondnokság alá kell tenni. A szó komoly volt, a tények igazak, mit tehettem mást: hallgattam, fizettem a részleteket és nem vásároltam, nem köttettem,

nem költöttem csak a mit el nem kerülhettem és most itt álok a t. Közgyűlés előtt, beszámolva arról, hogy ebben az elmúlt esztendőben vétel útján 30 műnek 131 kötetét szereztük be. Ámde van pótolni való hiányunk: félbenhagyott régi sorozatok folytatásukat várják, ajánlott tárgyakat nem vásárolhattam meg, ujságainkat nem adhattam kötés alá, kénytelen voltam korlátolni minden kiadást, hogy egy közönséges kis deficittel zárhassam le számadásaimat. Erre a dicsőségre nem vágyakoztam, de előle ki sem térhettem.

Le kellett mondanom mindenről: a hiányok pótlásáról, a kallódásnak induló emlékek megmentése reményéről, ilyenek felkutatása iránt megindítandó eljárásról, könyveink bekötéséről, alkalmi vételekről és le kell mondanom arról is, hogy a könyvtár egyenjogúsítását kivívhassam. Mert t. Közgyűlés, a könyvtár épen olyan önnáló és különálló disciplinát képviselő osztálya a múzeumnak, mint bármelyik más. Ma pusztán segédeszköze, melynek nincs egyéb feladata, mint hogy a többi osztálynak megszerezze és biztosítsa a szükséges irodalmi segédeszközöket. Arra, hogy neki magának önálló létre joga és erre ébredni szüksége van, senki sem gondol.

A könyvtár ily módon indirekte a többi osztály javadalmához járúl egy-egy összeggel, a minek ellenértéke fejében az alapszabályok szerint legalább, kap is a tagok munkássága és a szakosztályok kiadványai révén cserepéldányokból eredő gyarapodást. Hát t. Közgyűlés ennek a másik forrásnak bőségével is meg kell ismerkednünk. Mert ha szegény a javadalom, talán a múzeum munkássága gazdagabb és a csere széles körű és hasznos eszköze a gyarapodásnak? Ez a forrás régebben eléggé gazdagon buzgott, azonban egyszer csak megcsappant és már évtizede is jól elmúlt, vagy akár több ideje is van alig csordul-cseppen, az egyik ágon. A másik ágon vígan és bőségesen ömlik.

A Múzeum-Egylethez hasonló tudományos és közmívelődési intézetek működésének legfontosabb tényezője, hogy egymással a lehető szoros érintkezésbe és közvetetlen közelségbe lépve, állandó és megbízható összeköttetésben álljanak, úgy szólván egymásnak dolgozzanak. Ennek a benső és közös czéljok megközelítésében testvéries munkásságnak külső és másodrendű tényezője a csereviszony, melyben állaniok kell, hogy eredményeiket kölcsönösen nyilván tarthassák, és megismerhessék. Ránk nem tartozik annak a kérdésnek a vizsgálata, ha vajjon a Múzeum-Egylet a maga tudományos ambiciójában ezt az eszközt kellőleg mérlegeli-e, csupán az érdekelhet benünket: hogy milyen mértékben gyümölcsöző az a könyvtárra nézve? Számszerű kimutatásunk megadja a választ és könnyű megállapitani, hogy az nem lehet kielégítő.

A cserepéldányokból nyerhető gyarapodás értékét a könyvtár szempontjából nem kellett kicsinylenem és e miatt ismételten és ismételten sürgettem a kérdés rendezését. Fájdalommal jelenthetem,

hogy nem a kivánatos eredménynyel. Pedig én már csak járt úton jártam. Alapszabályaink intézkedésén kivül, hivatali elődőm is sürgette a bölcsészet stb. tudományi szakosztályban a csereviszonyok kötését és a cserepéldányok rendes kezelését. Az elmaradt cserepéldányok pénzügyi veszteséget is jelentenek, mert kész pénzzel kell megvásárolni oly műveket, és kész pénzzel kell előfizetni olyan szakközlönyökre, a melyeket cserében is meglehetne kapnunk. A legújabb időben országszerte emelkedett az a társadalmi mozgalom, hogy az egyes vidékek múltjuk és kulturájuk megbecsülése és művelése czéljaira történelmi, régészeti, néprajzi vagy művészettörténeti jellegű társaságokat alakítanak. Az államnak külön intézménye gondoskodik a közműveltségnek könyvtári és múzeális úton való terjesztésén és új intézmények alapításán vagy a régiek támogatásán, erősítésén. Eme mozgalomnak könyvtárunkan semmi nyoma, mert a rokon törekvésű intézetekkel semmi féle viszonyban nem vagyunk. Az alkalom meg lett volna erre, mert hivatali elődőm javaslatára határozattá emelkedett, hogy ez intézményekkel csereviszonyba kell lépni. Azonban csak részben volt végrehajtva, legalább a statisztikai adatok szerint, s még eddig nem értesültem a kért intézkedés effektuálásáról. Rá kellett mutatnom e jelenségre, mert ebben is egyik okát kell látnunk annak, hogy az idei év eredménye miért kedvezőtlenebb.

A bölcselet, nyelv-történet tud. szakosztály a múlt évre 7 műnek 34 köt. az orvos természettudományi pedig 49 műnek 170 kötetét szolgáltatta be; vagyis e czímen összesen 56 műnek 204 kötetét kaptuk. Ilyen eredményt látva, nem lehetett hallgatag átsuhannom ama tény fölött, hogy az egyik szakosztály a csereviszonyt elhanyagolja. Van-e ennek a szakosztály kiadványában nyoma? ez a kérdés nem tartozik ide; de hogy könyvtárunk nagy kárát vallja, az a közlött adatokból világos. Idejében felhivtam a választmány figyelmét e tényre, és ennek köszönhetem, hogy a választmány megbizásából az orvostermészettudományi szakosztály még múlt évi márczius 28-án közölte velem, hogy a szakosztály 92 külföldi és 30 hazai, azaz összesen 122 tudományos társasággal áll csereviszonyban, és ennek köszönhetem, hogy a jövendőre a csere anyaga egyenesen a könyvtárhoz küldetik, és nem kell a szakosztály munkáját a közvetítéssel szaporítani.

Ha a vásárlással és a cseréből nyert gyarapodással így állunk, hogyan alakúl mégis a vázolt okok daczára a könyvtár gyarapodásának elért végösszege? Úgy, hogy ajándékok, a társadalom hozzájárúlása, jelentékenyen meghaladja a másik két forrásból eredő szaporúlatot. És ez annyival vigasztalóbb, mert az ajándék a kivűl és a távol állók érdeklőségének, lelkességének, részvétének és bizodalmának kétségbe vonhatatlan jele és annak a bizonyítéka, hogy a társadalom érzi az ily gyűjtemény fontosságát; viszont azonban annyival értékesebb, mert kivűl és távol állóktól származik, olyanoktól, a kik

nem kötelességszerűen, nem hivatalból, hogy úgy mondjam, viselik szívökön a könyvtár gazdagodása szükségét.

Ezek előrebocsátása után az 1901. évi gyarapodás számszerű adatai a következők:

Vétel útján 30 mű 131 köt, csere a) 7 mű 34 köt. (bölcs. ny. t. szakosztály), b) 49 mű 170 köt. (orv. term. t. szakosztály); ajándék, a) 111 mű 207 köt. (nyomdák és kiadók adománya), b) 149 mű 241 köt. (magánosok ajándékai); összesen 346 mű 783 köt.

Az évi kimutatásban nem szerepelnek a sajtóügyi köteles példányok, mert ezek felől még nincs módomban nyilatkozni. A mint a t. Közgyűlés előtt bizonyára ismeretes, Erdély terűletéről a kolozsvári és marosvásárhelyi kir. főügyészségek, a székesfőváros területéről a budapesti kir. főügyészség által gyűjtött sajtóügyi köteles példányok könyvtárunk gyarapítására fordittatnak. Azonban a budapesti anyagról a nagym. Miniszterium úgy intézkedett, hogy abból ama művek kivételével, melyek az Erdélyi Múzeum-Egylet könyvtára teljességét nem érintik, a székesfővárosi könyvtár részesűljön. Ez az intézkedés a múzeumegylet elővalasztási jogát szószerint ugyan nem mondja ki, de kifejezi. Mert a mi könyvtárunk teljessége megítélésében egyedűl mi vagyunk illetékesek, következésképp, annak megválasztása, hogy mi a ránk fontos, ránk tartozik. Időközben azonban a székesfőváros lemondott e kedvezményről és akkor, mert közvetetlenűl érdekelt fél nem állott velünk szemben, indítványoztam, hogy kérje fel a választmány a magas Miniszteriumot, hogy e rendeletet elővalasztási jogunknak kétségtelen kifejezésével, méltóztassék értelmezni. Javaslatomat nem fogadta el a választmány és e tárgyra tartozó legutóbbi rendelet kibocsátása az én aggodalmaimnak szolgáltatott alapot.

Ebben a budai könyvtár a múzeum-egyletével majdnem egyenlősítve van, mert az anyag kiválasztásánál képviselteti magát, érdekeit védelmezheti, a múzeum választási elsőségét felszólalásával vitássá teheti és döntés alá bocsáthatja, az első forumon a Muzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelősége, másod forumon a magas Miniszterium döntése alá. Mivel pedig ez a rendelet a kiválasztás alapelveit meg nem szabja, mivel a követendő eljárást a kiválasztás módjára nem állapithatja meg, a mi könyvtárunk elővalasztási joga, mely annak előtte kétségtelennek látszott, kétségessé van téve, és a budapesti székesfővárosi könyvtárnak átengedett anyagra, a helyébe lépő budai könyvtár most már nem csak igényt tart, hanem jogot formál, és választ, mert a választásra befoly, ellentmond, fölszólalhat és felsőbb forum előtt pörbe is szállhat. Ez ellen a magas rendelet ellen a választmány tisztelettel fölírt a magas Miniszteriumhoz, kérve, hogy elővalasztási jogunkat kétségtelenül megállapítani kegyes legyen. Mivel pedig e kérelmünkre még döntés nem történt, nem vehetem elő a budapesti anyagot, noha már az elmúlt évihez, mely az időközi terminus alatt jött, hozzá is fogtam, noha már az 1898. párisi kiállításon szerepelt anyagot is beszállíttattam.

A köteles példányok, t. Közgyűlés, nagy jótéteménye a mi könyvtárunknak, és alapja jövendő nagy arányú fejlődésünknek, de csak abban az esetben, ha a t. Közgyűlés alkalmat tud találni, hogy az így beérkező anyagot ne csak át,- hanem gondozás alá is vegyük. Mert a vele együtt járó költség, kivált ha a nagy tömegű ujságok bekötésére gondolunk, nagyobb terhet ró a könyvtárra, semmint azt a redukált és lefoglalt könyvtári javadalom megbirhatná.

A mi könyvtárunk t. Közgyűlés eddig nem részesült abban a céltudatos és féltékeny pénzügyi gondozásban, hogy annak alapján programm szerint fejleszteni lehetett volna. Az esetlegek irányították és ez a bizonytalan budgetgondnokság nagyon rá nyomta bélyegét az előbbi évek történetére. Mennyire opportunista elv volt az, semmise bizonyítja inkább, mint az, hogy mikor az állammal kötött szerződés alapján a könyvtár-igazgató személyi járandóságai megtakaríthatók és dologi kiadásúl minden zökkenés nélkül a könyvtár javára fordíthatók lettek volna, noha a régi négyezer forintos javadalom restituálása soron lett volna, nem tették, hanem megmaradt a 2000 forintos javadalom. Ennek a gazdálkodásnak eredménye az lett, hogy a Múzeum-Egylet könyvtára rohamosan hanyatlani kezdett. Mikor az elmúlt esztendőben e kérdéssel foglalkoztam, megdöbbentő adatokat találtam. A múzeumi könyvtár 1885—1899-ig, tizenöt esztendő alatt, csak 17638 kötettel gyarapodott, ebből csak 6163 a vásárolt mű; 1900-ban, 1931 kötet kőzül csak 310 köt. a vétel útján szerzett, 1901-ben, 131 köt. a 783-ból. Ez az utolsó a takarékoskodás adata vagy eredménye. Látni való, hogy a mint a nagy közönség hozzájárulása megcsappan, az évi mérleg lehetőleg kedvezőtlen. Vagyis kiszalasztottuk lábunk alól a talajt, véletlennek vagyunk kitéve és könyvtárunk fölött a veszély és a szelek járása uralkodnak, mi magunk annak nem parancsolunk. Ime t. Közgyűlés, hova jutottunk!

Pedig a dolog fontosabb, semmint rajta egyszerűen átsuhanhassunk. Mert ebben az elmaradásban a múzeumi könyvtár életének nem csupán egy adata, ez volna a legkevesebb veszteség, hanem egy-egy szerve zsugorodik össze, válik az egész szervezet holt tagjává vagy bizonytalan működésűvé. Innen van, hogy könyvtárunk az évek folyama alatt mind jobban vesztett jelentőségéből, hogy már a sokkal fiatalabb egyetemi könyvtár is eléje került, és ha így halad, néhány évtized mulva a miénk egyszerűen emléke marad a multnak, apáink áldozatkészségének, gondolkodásuk emelkedettségének, kötelességök érzetének és tanúja annak, hogy az utódok nem tudták föntartani és méltóképen képviselni azt az intézményt, a melyet ők meg tudtak teremteni. Innen van, hogy a mi könyvtárunk által képviselt és művelendő szakok rendkivül hézagosak, hogy a hazai szépirodalom, irodalomelmélet, történeti, néprajzi és nyelvészeti tudományok anyaga, a fontosabb folyóiratok sorozatai felette nagy hiányokat mutatnak,

innen van, hogy a múzeális és intézeti disciplinákra alig gondolhattak és hogy a könyvtár konzerválására alig költhettek.

Sem hosszadalmas sem keserű nem akarok lenni, ezért csak egyszerűen megállapítom, hogy a köztudatból a múzeum fogalma kiveszőben van, hogy még sokat kell arra tenni, ha a régi nimbuszt vissza akarjuk szerezni; hogy még az üzleti szellem számára is el van rejtve, hogy így sem magánosok, sem kereskedők útján nem jut abba a helyzetbe, hogy első kézből és biztosan vásárolhassa a kallódásnak induló emlékeket. Erdély talán talán nem is látja, hogy pusztúl, hogy szegényedik. De menjen föl csak Budapestre és nézzen szét az antikváriusok, ékszerészek, műkereskedők, és amateure-ök körében, vagy haladjon kifelé és látni fogja, hogy évtizedek óta rendszeresen fosztogatják az idegenek utazói, a hazaiak ágensei. Az üzlet könnyen létre jő, mert az idegen elött nincs helye az álszeméremnek, de itthon eladni valamit két okból nem lehet: álszeméremből és mert a könyvtár, talán hozzátehetem a múzeum, nem vásárol. Többről van tehát szó, mint csak arról, hogy évi statisztikánk adatai meghizzanak, szó van nemzeti emlékeink megmentése által történeti multunk fényének föntartásáról és nemzeti értékeink megőrzése által nemzeti vagyonosodásunk erősítéséről.

A gyarapodás bő forrása a nagy közönség részéről az idén is megnyilt a könyvtárnak. Nem oly gazdagon buzgott, mint tavaly, de sokkal gazdagabban, mint a hivatalosak. a javadalom és a csere, vagy a tagok munkássága. És az a becses ebben, hogy önkényt jő, és hogy a társadalom eleven érdeklődését hirdeti, noha a múzeum a társadalommal nem tudta az összeköttetéseket megtalálni és az érdeklődést megfelelő mértékben viszonozni. Mert magában az, hogy zárt és szűkebb köröknek, a szakosztályok közönségének egy-egy kiadványt adunk, a nagy közönséghez nem jut el; az, hogy egyszer-egyszer felolvasó üléseket tartunk, a gyűjtemények érdekét nem képviseli. A múzeum tagjainak száma kevés, velök az egyesület érintkezéseket nem keres, hanem a szakosztályokban felaprózta magát a múzeumot és magát a múzeum-egyletet. Ily módon van két múzeumi szakosztály és van két szakosztályi kiadvány, de nincs múzeum és nincs a múzeumnak magának kiadványa, vagy szerve, értesítője a nagy publikum számára: az érdeklődés fentartására, az érintkezés biztosítására. A múzeumi eszmét elejtette az akadémiai eszméért, a mely másodsorban feladata a Múzeum-Egyletnek. Mert alapszabályaink szövege és az egyletnek czímében benne lévő programmja, első helyen a múzeumi érdekek ápolását követeli; ha anyagi erőnk és szellemi gazdaságunk megengedik, hogy a múzeumin túl az akadémiai eszmét is ápoljuk: kötelességünk, de csak akkor, ha azt a múzeumi érdek sérelme nélkül tehetjük. Hogy félre ne értessem, nem a tudományos és irodalmi munkásság ellen, hanem az eredeti czél szem előtt tartásáért, a múzeumi eszme fentartásáért emelek szót. Mert a múzeumi eszme a nagy

közönség előtt közvetetlenebb, hagyománya élénkebb, jelentősége általános keletű és ez elég ok, hogy nagyobb figyelemre méltassuk. Hogyan kívánhatjuk a közönségtől, hogy a múzeumi eszméért lelkesüljön, ha magunk az akadémiai eszméért hevülünk.

Pedig a közönség érzi, legalább van benne fogékonyság, ha fel tudjuk kelteni, az Erdélyi Múzeum fontosságát és közmüvelődési értékét. Természetes, hogy a külvilággal érintkezni kell, vele foglalkozni szükséges, azt érdeklődésünk körébe bele kell vonnunk, de nem fogjuk ezt tenni ha elzárkózunk és félre állunk előle és nem ápoljuk mi magunk fokozott buzgósággal gyűjteményeinket. Elég alkalmam volt tapasztalatokat tenni, elmondhatom, hogy a közönségben van hajlandóság, csak fel kell tudni ébreszteni. Ennek különben elismerésre méltó jelét adta a mi közönségünk akkor, mikor 17 hosszú esztendő alatt könyvtárunkat majdnem négyszer annyi ajándékkal gyarapította, mint a mennyivel a hivatásos Múzeum-Egylet. Az idén is, ebben a rosz esztendőben a közönség hozzájárulása egymagában a gyarapodás felénél több volt; tavaly háromszor múlta felül a hivatalos forrásokból eredő gyarapodást. Ezek t. Közgyűlés adatok, melyek elől kitérni nem lehet, a melyeket mérlegelni kell.

Könyvtárunk gyarapítói ez évben a következő adományokkal gazdagították gyűjteményeinket:

Alsó-Fehér vármegye közönsége 1—1, gr. Apponyi Sándor 1—1, dr. Arnold F. (München) 5—5, Bartha Miklós 3—3, b. Bánffy Dánielné 4, Belügyi miniszterium 1—1, Berkeszi István 1—1, Biás István 1—1, Borsos István 1—1, Czerny Antal 1—1, Debreczen városa 1—1, dr. Eisler Mátyás 3—3, dr. Erdélyi Pál 7—9, Fáy Aladár 1—1, Földmivelésügyi minisztérium 4—7, dr. Gergely Albert 2—2, Goppelsroeder Fridrik (Basel) 1—1, dr. Gyalui Farkas 5—5, dr. Győry Tibor 1—1, dr. Haraszti Gyula 1—1, Kegyesrendiek kolozsvári székháza 1—1, Kelemen Lajos 1—1, Kereskedelmi miniszterium 1—20, az országgyűlés képviselő háza 4—10, Kohn Béla 3—3, dr. Klug Lipót 1—1, Kolozsvári kereskedelmi és iparkamara 1, Marchalkó Dániel 1—1, Matunák Mihály 1—1, dr. Márki Sándor 3, Máthé Gyula 1—1, Nagybányai Múzeum-Egylet 1—1, dr. Richter Aladár 1—1, Ripka Ferencz 1—1, Sándor Miklós 1—1, Sólyom János 1—7, Szádeczky Béla 1—1, dr. Szádeczky Lajos 4—4, Szentmártoni Kálmán 1—1, Szilágy vármegye közönsége 1—1, Tárkányi György 1—1, Vallás- és Közoktatásügyi miniszterium 2, Vezsényi Béla 1—1, Vörösmarty-Kör Székes-Fehérvárt 1—1, Zimmermann Ferencz 1—1, a Tudomány-Egyetem Tanácsa 32—43. Külön kell megemlítenem a Magyar Tudományos Akadémia nagybecsű elhatározását, mely szerint könyvtárunknak a legmesszebb menő kedvezményt biztosítani és kiadványainak egy példányát ajándékképpen kegyes megküldeni; külön kell megemlítenem néhai dr. Halász Ignáczné úrasszony adományát, ki boldogúlt férje irodalmi és tudományos leve-

lezését ajándékozta könyvtárunknak. Végül külön kell megemlítenem, hogy vannak oly jóltevőink is, a kiknek nevét sem tudjuk, póstán, névtelenül küldték be ajándékaikat. Fogadják egyenkint és összesen a könyvtár nevében kifejezett őszinte, hálás és igaz köszönetünket, és köszönetünket azért, hogy folytonosan figyelmeztetnek arra, hogy ezt a gyűjteményt szeretni gondozni és gazdagítani egyforma kötelessége mindenkinek, az egyeseknek és a testületeknek.

Ez az t. Közgyűlés, a mit a könyvtárnak múlt évi helyzetéről elmondani szükségesnek tartottam. A mi a könyvtári életet illeti, örömmel állapítom meg, hogy könyvtáraink látogatottsága, forgalma folytonosan növekedik, hogy az idei kimutatások sem állanak az előző évekéi mögött. De viszont sajnálattal kell azt jelentenem, hogy a közönség kiszolgálásában részint gyűjteményeink állapota és elhelyezése, részint javadalmunk elégtelen volta miatt nem tehettem meg mindazt, a mit megtenni szükségesnek láttam volna.

A könyvtár történetében azonban ez az év nem csupán erről az oldaláról marad emlékezetes, hanem azokról az intézkedésekről is, a melyek a gyűjtemény belső életére gyakoroltak maradandó hatást. Ezek során első helyen jelentem, hogy az egyetem nagyságos Rectora közreműködésével nehány régi és bonyolúlt kölcsönzési ügyet sikerült tisztázni. Ezzel együtt megindítottam a régi kölcsönzések gyökeres revisióját és a könyvtár anyagából nagy arányokban kiadott és évek hosszú során nem bolygatott kölcsön-könyveket revideáltattam és a mit lehetett, bekértem. Szükséges volt ezt a műveletet megindítani, mert a kölcsönzés a legrégibb és a legújabb modalitások között történvén, évek hosszú sora alatt, a térítvény blanketták kezelésében egyáltalában nem lehetett eligazodni oly gyorsan, mint azt a mai fejlett és gyors manipuláczió megkivánná. Ez a munka még ma is folyik, de legalább kézzelfogható eredménye van, a térítvényeknek majdnem teljesen egységes kezelhetősége.

Ebben az esztendőben indítottam meg a helyszíni katalogus munkálatait és örömmel jelenthetem, hogy a nagym. miniszterium kegyes intézkedése lehetővé tette annak keresztül vitelét. Ez év alatt állítottam fel a Régi Magyar Könyvtár gyűjteményét (a Szabó Károly első kötete anyagát) és a kézirattár anyagát azokba az új szekrényekbe, melyeket külön e czélra az igazgatósági szobában állíttattam fel. Ebben az esztendőben, a középponti egyetemi épület használatba vétetvén, a régi duplum szoba anyagát átköltöztettem és az ott felhalmozott anyagot revideáltam, azután az így kikerült újságok fölös példányait a M. N. Múzeum könyvtárának a választmány engedélyével ki adtam. Ebben az esztendőben indítottam meg az előttünk ismert és megszerezhetőnek látszó magán tulajdonban álló kéziratos, okleveles és szinészetre vonatkozó gyűjtemények biztosítására szükséges eljárást, a mely most a választmány gondozása alatt áll.

Végül a személyi változásokról megemlékezve, jelentem, hogy

a tavalyi közgyűlés Szádeczky Béla urat véglegesítette segédőri állásában, és Birtalan Albertet szolgálatában.

Az egyesített könyvtárak forgalmi statisztikáját a mellékletben közlöm.

Ez a helyzet, a melyet megismertettem, nem rózsás, de nem is tövises. A tényleges állopot megismerésén keresztül kell esni. Hamis ábrándokba ne ringassuk magunkat, de el se csüggedjünk, látva, hogy van okunk hinni és remélni, látva, hogy van kötelességünk: a tespedő és vegetáló élet megszüntetésén kell dolgozni.

Ezzel szerencsém van idei jelentésemet a t. Közgyűlésnek nagybecsű figyelmébe ajánlani.

*

1901 évben házi használatra kivitt — és — az olvasó teremben használt művek: január 268 — 744, február 249 — 937, márczius 249 — 1014, április 274 — 531, május 484 — 456, június 430 — 299, július és augusztus 140 — 99, szeptember 288 — 1186, október 302 — 2132, november 294 — 2128, deczember 324 — 1015; összesen 3302 — 10541; együtt 13843.

A SZEGEDI SOMOGYI-KÖNYVTÁR ÁLLAPOTA 1901—1902-BEN.

A Somogyi-könyvtár igazgatója, *Reizner János*, a könyvtár 1901/1902. évi állapotáról, gyarapodásáról, használatáról és más nevezetesebb mozzanatairól a következő jelentést terjesztette elő.

Az elmult évben, vagyis az 1901. évi július 1-től a folyó év junius végéig terjedő időszakban a könyvtár gyarapodása a megelőző évihez képest úgy a művek, mint a kötetek számát tekintve, csökkent, a mi abban találja magyarázatát, hogy a beszerzések között igen értékes és költséges kiadványok nagyobb számmal szerepelnek. De még így is 506 új munkával és a folytatólagos kötetek számbavételével, 1059 kötettel szaporodott az állomány. Ebbe a városi rendszeres járulékon kívül (2000 K.) a vallás- és közoktatásügyi kormánytól nyert államsegélyen (1000 K.) beszerzett 20 mű, nemkülönben a szegedi kir. főügyészség területén működő összes nyomdáknak az 1900. év II. félévi s az 1901. év I. félévi köteles sajtótermékeinek nagy tömege, a melyek a kir. ügyészségtől átvétettek, szintén betudva van, a mennyiben az utóbbinak számba vehető és könyvtári kezelésre alkalmas anyaga már feldolgozva lőn.

Betudva van továbbá a fentebbi gyarapodásba az alapítványi illetmények és adományok útján nyert anyag is. Így az elmult évben

alapítványi illetményként a m. történelmi társulat, a kir. magyar természettudományi társulat, a Szent-István- és a Kisfaludy-társaságok, orsz. magy. képzőművészeti társulat kiadványaikat, illetőleg folyóirataikat megküldötték. Adományként megkaptuk a magy. tud. Akadémia összes kiadványait, valamint a magy. földrajzi társulat, a magy. földtani társulat, a magyar mérnök és építész egyesület kiadványait, illetőleg folyóiratait.

Ugyanily czímen megkaptuk az országgyülés képviselőházának nyomtatványait, a m. kir. földmivelésügyi, a m. kir. kereskedelemügyi kormányoknak, továbbá a központi m. kir. statisztikai, úgy a székes-fővárosi statisztikai hivatalok folyó kiadványait.

Egyébként becses adományokat nyertünk a múzeumok és könyvtárak országos főfelügyelőségétől, továbbá Szeged város tanácsától, a szegedi keresk. és iparkamarától, valamint egyes adományozóktól, kiknek sorából gr. Apponyi Sándor, gr. Esterházy Mihály, Kállay Albert, özv. Csajághy Béláné, Lábdy Antal, Engel Lajos, dr. Szigeti Sándor, Tömörkény István, Nátly József, Vass Mátyás neveit említhetem.

Az évi gyarapodáshoz képest a czímtározott állomány ennélfogva szakonként a következő:

Ősnyomtatvány (idegen és magyar)	177	mű	195	kötet	166	drb.
Vallástudomány (6 alszak)	7077	»	12600	»	11192	»
Jogtudomány (8 alszak)	2426	»	4218	»	3788	»
Államtudomány (5 alszak)	1073	»	1947	»	1804	»
Orvostudomány (6 alszak)	1205	»	2002	»	1812	»
Természettud. és mathematika (5 alszak)	2564	»	4602	»	4308	»
Bölcsészet, nevelés, szépművészet (3 alszak)	2979	»	5054	»	4844	»
Történelem, földrajz (9 alszak)	6028	»	12093	»	11530	»
Nyelvészet és szépirodalom (6 alszak)	4811	»	9579	»	8485	»
Vegyes (6 alszak)	1021	»	7557	»	7305	»
Hirlapok (3 alszak)	330	»	1887	»	2353	»
Összesen	29,691	mű	61,734	kötet	57,587	drb.

Ezen állományból a Somogyi Károly adományát képező törzskönyvtárra esik 20,370 mű 43,701 kötettel s a 19 év alatti városi beszerzések és adományok mennyisége 9321 mű 18,033 kötettel.

Az elmult évben a könyvkötések is nagy arányban folytak. Az erre rendelt városi járulékon (évi 2000 K.) 1098 kötés készült.

A könyvtárt használó látogatók száma az előző évihez képest 550-nel, a napi átlagos szám 1-gyel növekedett.

A használat havonkinti számszerű adatait a következő táblázat mutatja:

Év és hónap	Olvasók száma			
	összesen	napi átlag	napi létszám	
			legnagyobb	legkisebb
1901. szeptember	720 [1]	28 20/..	77	1
» október	1346	51 20/..	96	27
» november	971	38 21/..	81	22
» deczember	781	41 2/..	82	22
1902. január	942	37 17/..	68	12
» február	1132	47 4/..	72	28
» márczius	833	41 13/..	74	7
» április	554	22 4/..	44	10
» május	367	15 7/..	37	3
» június	206	8 6/..	13	2
Összesen:	7852	32 236/238	—	—

Miként a korábbi években, úgy most is, a délelőtti időszakban látogató csak elvétve volt, ellenben délután a hat órán túl maradók száma 2750 volt. A könyvtár használata szempontjából a különféle tárlatok hátrányai a lefolyt időszakban is szembetűnők voltak.

A 7852 olvasó közül foglalkozás és társadalmi állás szerint volt: 10 lelkész, 395 tanár s tanító, 6616 tanuló (egyetemi és középiskolai felsőbb oszt.), 25 író, 29 művész, 52 ügyvéd, 36 katona, 8 törvényhatósági, 110 állami s 336 magántisztviselő, 17 orvos, 16 gyógyszerész, 28 építészeti és műipari vállalkozó, ugyanilyen alkalmazott 127, továbbá 7 kereskedő, 11 kereskedelmi alkalmazott, 31 birtokos s magánzó, 94 nő.

Az olvasók összesen 8525 művet használtak és pontos napi feljegyzések készültek arról is, hogy a fentebb kitüntetett állású és foglalkozású egyének minő szakmába vágó műveket használtak. A középiskolai tanulóifjuság a szépirodalmi műveket csak illetékes tanáraik jelölése és engedélye alapján használhatta.

Mint azelőtt, úgy az elmult évben is a könyvtárt, annak berendezését, ügykezelését a vidékről többen tanulmányozták s megtekintették. A mult évi szept. 27-én Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszter úr látogatásának örvendtünk, ki tapasztalatai után elismerésének és köszönetének adott kifejezést.

Bár a szokott tárlatok a könyvtári szolgálatra és tevékenységre most is hátrányosan hatottak, s bár a múzeumi tárgyak elhelyezése s fenntartása körüli teendők is egyre fokozódtak, a könyvtári folyó munkák hátralék nélkül elintézvék. A járuléknaplóba a mult év végeig 1276 és a folyó évi június 31-ig 536 bevezetés történt.

Az összes gyarapodás feldolgozva és czímtározva van, sőt az előző évi sajtótermékek köteles példányainak czímtározása is befe-

[1] Betudva a szüneti 92 olvasó.

jezve van. Ép ezért a felszaporodott címlapok megfelelő kezelésére 20 drb. új tok beszerzése vált szükségessé s ma már az alapczímlapok 138, a szakczímlapok pedig 141 tokban vannak elhelyezve.

A lebélyegzések félbenmaradt munkája újra megindult s már annyira haladt, hogy a Somogyi-féle törzskönyvtárnak mintegy fele lebélyegezve van.

A könyvtár-bizottság 10 ülést tartott, s az iktatóba a mult év végéig 297, a f. é. junius hó végéig 165 ügyirat érkezett.

A könyvtár és múzeum módosított szervezési és ügykezelési szabályai, melyek még a mult év január havában terjesztettek fel, jóváhagyva maig nincsenek.

Kiemelem ezúttal, hogy a vallás- és közoktatásügyi miniszterium ez évi január hó 23-án 4278. sz. alatt kelt leiratában a a város közönségének áldozatkészségeért, valamint a könyvtár fejlesztése és a tanusított tevékenységért elismerését nyilvánította.

SZAKIRODALOM.

A Magyar Nemzeti Múzeum Multja és Jelene. *Alapításának százéves évfordulója alkalmából írták a Magyar Nemz. Múzeum tisztviselői.* Budapest, 1902. — XL.+384 l. 2-r. Hornyánszky Viktor cs. és kir. udv. könyvnyomdája.

A Nemz. Múzeum százéves jubileumának irodalmi emléke a szerkesztőkhöz és a munkatársakhoz való közeli viszonyunknál fogva, e helyen nem részesülhet beható méltatásban. Azonban meg kell emlékeznünk róla mégis s a könyvtári rész tartalmának rövid ismertetését méltán elvárhatja tőlünk a magyar bibliografiai irodalom iránt érdeklődő közönség.

Az emlékkönyv jelentőségét s a czélt, melyet szolgálni kíván, *Fejérpataky László* könyvtári osztály-igazgató az ünnepélyes díszülésen megfelelő szavakkal ismertette. A múzeum egész anyagán végig kalauzolnak az egyes czikkek, mindenütt a százéves fejlődés történetének áttekintésével. Az egészhez pedig tájékoztató bevezetésül szolgál *Szalay Imre* nemz. múzeumi igazgatónak dolgozata, mely az intézet alapítójának és százéves történetének főbb mozzanatával ismertet meg több eddig ismeretlen adat felhasználásával. Tekintve, hogy a Nemzeti Múzeum alapját a Széchényi-könyvtár képezi, ennek a tanulmánynak különösen első része a könyvtári osztály története szempontjából is igen fontos.

Az egyes osztályok általános ismertetései, a képtár kivételével, melynek külön tisztviselő kara pár év óta nincs, — az osztályigazgatók tollából erednek, az osztályok anyagának egyes csoportjait pedig a megfelelő szakkal foglalkozó tisztviselők irták.

A könyvtári rész *Fejérpataky László:* »A könyvtár multja és jelene« című bevezető czikkével kezdődik. Ezt követik *Kollányi Ferenczt*ől »A nyomtatványok osztálya«, *Varjú Elemér*től »A régi magyar könyvtár«, *Sebestyén Gyulától* a »Középkori kéziratok«, *Esztegár László*tól az »Ujkori kéziratok«, id. *Szinnyei*

Józseftől »A hirlapkönyvtár«, *Schönherr Gyulától* a »Levéltár és *Aldásy Antal*tól a »Czímeres nemes levelek« czímű közlemények. A könyvtári részben összesen harminczhat illusztráczió van.

Az emlékkönyvnek kiállítása, — s erről e helyen is beszélhetünk — általános tetszést aratott *Hornyánszky Viktor* nyomdája és *Weinwurm Antal* sokszorosító műintézete mindent elkövettek, hogy a nevezetes alkalomra készült mű ez alkalom jelentőségéhez méltó külső alakban láthasson napvilágot. —*ó.*

A Magyar Nemz. Múzeum Széchényi Országos Könyvtárának Történeti és Irodalomtörténeti kiállítása. Budapest. 1902. 139 l. 8-r.

A Nemz. Múzeum jubileuma alkalmából és emlékére a könyvtár által rendezett történelmi és irodalomtörténelti kiállítás első katalogusa rövid jellemzések kiséretében sorolja fel a kiállított tárgyakat. Összesen 456 darabot. Az anyag a különböző szekrényekben így oszlik meg: I. Magyar nyelvemlékek. II. Magyarországi középkori egyházi könyvek. III. Magyar érdekű kódexek. IV. Idegen érdekű kódexek. V. Nyomatok. Keleti kéziratok. VI. Ősnyomtatványok. VII. Magyarországi kötések. Magyar vonatkozású régi könyvek. VIII. Magyarországi kötések. Régi magyar könyvek. IX. Történeti emlékek a középkorból. X. Korvinkódexek. XI. Czímeres nemes levelek. Középkori pecsétek. XII. Történeti emlékek a XVI—XVIII. századból. XIII. Történeti emlékek a XIX. századból. XIV. Irodalmi emlékek. Ezen kívül néhány értékes darab felfüggesztett keretekben van elhelyezve. A katalogust *Fejérpataky László* osztályigazgató szerkesztette *Áldásy Antal*, *Kováts László*, *Schönherr Gyula* és *Varjú Elemér* közreműködésével. A tetszetős kiállítás Hornyánszky Viktor nyomdáját dieséri. —*ó.*

Szabó Ervin. *A budapesti kereskedelmi és iparkamara könyvtárának katalogusa. 1902. Catalogue de la bibliothèque de la chambre de commerce et d'industrie de Bp.* — Budapest. 1902. Pesti könyvnyomda r.- t. 4-r. XXX, 891 l. Ára ?

Nem régiben e czímen egy szinte pazar fénynyel kiállított vaskos kötet jelent meg a könyvpiaczon, mely nem annyira a feldolgozott művek bibliografiai becse, mint inkább a feldolgozás módja által vonja magára a könyvtári tudományokkal foglalkozók figyelmét. Maga a szerző is utal erre előszavában, midőn az általa hazánkban először alkalmazott s utóbbi években Európa-szerte nagy port fölvert katalogus-rendszert röviden ismerteti s számos ellenségével szemben védelmébe veszi. Ezen rendszer, talán mondanunk sem kell, *Dewey Melvil*nek, a newyorki State library könyvtárosának u. n. tizedes osztályozási rendszere (*decimal classifica-*

tion), melyet az már 1876-ban mint az Amherst College hivatalnoka bocsátott ki *Classification and Subject Index* czímen, majd 1885-ben egy újabb *Decimal classification stb* czímű iratban tovább fejlesztett és javított. Nálunk Európában csak azóta foglalkoztak vele számosabban, hogy azt az 1895. bruxellesi bibliografiai konferenczián a tervezett egyetemes repertorium alapjául elfogadták. A rendszer alapos ismertetése már megjelent folyóiratunk IV. (1896) kötetében, miért is ezúttal a részletekbe nem bocsátkozunk, hanem csak általános képet adunk róla, hogy kritikai ellenvetéseinknek meglegyen a kellő háttere.

Mint a rendszer neve is mutatja, *Dewey* a tudományokat *tíz nagy csoportba* osztja, melyek a következők: 0. Általános művek; 1. bölcsészet; 2. vallástan; 3. társadalomtudomány; 4. nyelvészet; 5. exakt tudományok; 6. alkalmazott tudományok; 7. művészet; 8. irodalom; 9. történelem és földleírás. E tíz fő szak mindegyike persze ismét újabb tíz osztályra szakad, melyek mindegyikét ismét 10-10 külön alosztályra bonthatjuk, és így tovább — egész a végtelenségig. A tudományszakoknak szinte kimeríthetetlen sorát nyerjük így, a számok puszta összerakásával, mely áttekinthetőségénél és sokoldalús ágánál fogva főleg a könyvtári dolgokban járatlan közönséget hamar magával ragadja. Valóban *Dewey* rendszerének zsenialitását eltagadni nem lehet: hiszen nincs a világon rendszer, mely az egyes kiadványokat ennyire pontosan megvont tudományos határokba szoríthatná s hozzá még csak egy puszta számsorral! S e számsorok jelentése, ha használatuk mind szélesebb körre kiterjed, úgy megragad fejünkben, hogy a föld kerekségének bármely könyvtárában, ha ezt az osztályozást követi, legott otthonosan érezzük magunkat. Amerikában állítólag, mint ezt a kissé humbug-ízű jelentésekből olvashatjuk, már vagy ezer könyvtár alkalmazta *Dewey* rendszerét — de hát ennek mi, a vén Európa lakosai édes kevés hasznát látjuk. Mert arra, hogy évszázados gyűjteményeink régi osztályozásukat sutba vetve az új rendszert meghonosítsák, még csak gondolnunk sem lehet. Nekünk már bele kell törődnünk abba, hogy könyvtárainkat látogatva, apránkint mintegy hatvanöt különféle rendszerrel megbarátkozzunk: *Ottoni Giuseppe* torinoi könyvtáros hozzávetőleges számítása szerint u. i. csak a mult században ennyi új rendszerrel boldogította az emberiséget a találékony bibliografusi elme. A *Dewey*-rendszer párthíveinek ez az erőssége tehát az elérhetetlen ábrándok lomtárába való. De kérdés, hogy még abban az esetben is, ha már régtől virágzó könyvgyűjteményeink — óriási pénzáldozat, idő- és munkaveszteség árán — az átalakítás leküzdhetetlennek látszó nehézségein át is estek volna, vajon a rendszernek *Dewey* eredeti megállapításához hajszálra hű, egyöntetű, következetes alkalmazása el volna-e érhető? Ugy hiszem,

hogy nem. Hiszen az egyes tudományszakokat jelölő számcsoportok, már abban az egypár *Dewey* rendszerű katalogusban, melyet egyik-másik híve, mint pl. Otlet azóta közrebocsátott, sem kvadrál pontosan az eredeti tervezettel. Pedig itt csak kisebb méretű gyűjteményekről van szó; hát még mekkora változtatásokra volna szükség egyes régi és specziális irányú gyűjtemény átalakításakor!

Mert hogy a *Dewey* rendszer a tudományoknak olyan pártatlan s páratlan tökélyű felosztását nyujtaná, a milyennek azt lelkes hívei szeretnék föltüntetni, arról minden higgadt bírálónak le kell tennie. Ellenkezőleg *Dewey* osztályozásában rendkívül sok az erőltetettség, önkényesség, a min nem is csodálkozhatunk, ha fontolóra vesszük, hogy szerző a tizedes rendszer változhatatlan kereteibe mint valami Prokrusztesz ágyába szorítja bele az emberi ismeretek összes ágait. Már pedig természeti jelenségek, történelmi tények, tudományos eredmények, filozofiai eszmék, művészi és irodalmi alkotások, a szabadon csapongó képzelet e változatos, szabályokhoz alig köthető megnyilatkozásai a tízes osztályozás szűk és merev korlátaiba megtorlás nélkül nem erőltethetők. — Maga a szerző is érezte rendszerének ezt a gyöngeségét és segíteni próbált a dolgon, még pedig egészen kezdetleges — szinte naiv módon. Mindazt az anyagot u. i., a mire külön alosztály már nem jutott, egészen önkényesen megválasztott összefoglaló czím alatt, mint valami közös sírba, az utolsó e czélra tartogatott alosztályba temette, melyet a már ismert módon megint annyiszor osztott ismét tíz-tíz részre, míg végre is kifogyott a tárgyból. *Delisle*, a rendszer egyik legalaposabb bírálója, ez eljárás jellemzésére a többi közt a nyelvészeti főcsoportot is fölemlíti, melyre mint e szempontból kiváltkép alkalmasra mi is bővebben kitérünk.

A nyelvészeti főcsoport osztályai u. i. a következők: 40. általános nyelvészet; 41. összehasonlító nyelvészet; 42. angol nyelv; 43. német nyelv; 44. franczia nyelv; 45. olasz nyelv; 46. spanyol nyelv; 47. latin nyelv; 48. görög nyelv. Hogy e nyelvek mindegyike megérdemli a külön alosztályt, az kétséget sem szenved: de mi lesz már most a világ többi háromszáz s egynehány nyelvével, melyek közt fölös számmal akadunk egy s más szempontból ép oly fontos vagy elterjedt idiomára, mint az a hat »kiválasztott«. De hát mit csináljunk! A tizedes osztályozás csak tíz alszakot tűr meg s így a világ minden más nyelve, e szerencsés haton kívűl, a »kisebb nyelvek« semmitmondó szakaszába kerül. Arra most nem reflektálok, hogy az ilyen »kisebb nyelvek«-féle fogalom tudományos értékkel, tartalommal nem bír, mert hiszen mint pl. e rendszer lelkes hive *Szabó Ervin* úr is bevallja, *Dewey* rendszere nem tartozik a »logikus« tudományos systemák közé, hanem a tudomány és gyakorlati szükséglet közötti kompromisszum. De ha ez így van, mire magyarázzuk azt az

eljárást, mely pl. a bibliografiai szempontból is sokkal gazdagabb szanszkrit nyelvészetet a »kisebb nyelvek« csoportjában csak mint a második »kisebb indgermán nyelvek«-nek megjelölt alcsoport egyik alosztályába szorítja, míg az amerikai vagy polynesiai benszülöttek nyelve egy ennél huszszorta előkelőbb csoportban terpeszkedik.

Itt kell megemlítenünk még azt is, hogy *Dewey*nek, igaz amerikai létére, első sorban honfitársai igényei lebegtek szeme előtt, a mi pedig nem mindenben felel meg a miénknek. Hogy csak egy példát említsek, ott van a történeti csoport, melyben az Egyesült-Államoknak nem kevesebb mint hét osztály (973—979) van fenntartva, addig szegény hazánk egy kalap alá van foglalva Német-, Osztrák-, Cseh-, és Lengyelországgal a 94 csoport egyik alosztályában, melynek keretén belül a — Coloradoéval egyenrangú subdivisióba kerül. Ennek Amerikában meglehet a jogosultsága, de nálunk aligha volna helyén, még pedig nemcsak *chauvinimus*ból. Hiszen micsoda abnormis helyzet volna az, ha pl. a m. n. múzeum könyvtárába e rendszer bevezettetvén, egyik legterjedelmesebb, egész termet megtöltő tudományágát kénytelen volna ebbe az ötödrangú alosztályba zsufolni, míg a különböző amerikai államocskáknak fentartott szakaszokba alig állíthatna be egy fél polczra valót!

Végül, *at last but not at least* nem ajánlható *Dewey* rendszere már azért sem, mert az eredeti osztályozást mindenben megtartva, épen azok a szakaszok, melyek az egyes nemzeti jellegű irodalmi ágakat tartalmazzák s a melyek a legtöbb általános jellegű könyvtárban túlnyomó többségben vannak, rendesen óriási, nyolcz-tíz, esetleg még ennél is több jegyű számcsoportokkal jelöltetnek, a mihez még az egyes műveknek tetszés szerint választható jelzete is járul[1]: ez pedig a tévedést, a hibázást szinte elkerülhetetlenné teszi, s még a legpontosabban dolgozó személyzettel is megeshetik. Egy csekélyke hiba a leirásban, vagy a könyvek beosztásakor az elolvasásban néha úgy eltemeti a könyveket, hogy azok csak évek multán — jobbára valami szerencsés véletlen következtében kerülnek ismét fölszinre. Igaz, hogy hibázni minden rendszernél lehet, s nincs olyan systema, mely a számokat mellőzhetné: csakhogy a tévedés, már a betűk vagy egyéb jelzetek feltünően különböző alakjánál fogva is, ritkábban esik meg s az alkalmazott számcsoportok rendesen a signaturán belül, mint az egyes könyvek helyét meghatározó jegyek szerepelvén, elvétésük esetén a keresett művek legföljebb egy-egy szükebb szakcsoporton belül lappanganak. — Mind e reflexiókat *Szabó Ervin* úr

[1] Sőt mi több, egyes munkák többféle szakba is tartozhatván, az illető szakokra utalni is kell, s ez ismét csak számokkal lehetséges, a mi az esetleges zavarokat csak növelheti.

könyve megjelenésekor inkább alkalomszerűleg, az egész rendszer általános mivoltára tettük meg, semmint az iparkamarai könyvtár rendezésének konkrét esetére. Mert ha valahol, úgy bizonyára az ilyen kisebb, alig hétezer műből álló s eddig jóformán rendezetlenül heverő könyvtár feldolgozásánál van meg a maga létjogosultsága. Ehhez járul még az is, hogy az iparkamarának csaknem összes könyvállománya egyetlen főosztályba, a társadalmi tudományokéba volt sorolható, még pedig a nélkül, hogy háromnál több jegyű számot gyakrabban kellett volna alkalmaznia. Ilyen esetekben, az érintettem hiányok s hátrányok jórészt kikerülhetők s *Dewey* rendszere sikerrel alkalmazható. Csak az volna a baj, ha az ilyen konkrét esetekből kiindulva, egyesek mint az már külföldön is megtörtént, a rendszer általános, minden körülmények közt egyforma becsére akarnának következtetni.

De ideje most már, legalább röviden, magáról az iparkamarai könyvtár anyagáról és történetéről is megemlékezni. Noha ez egyike legrégibb hatósági könyvtárainknak, fennállása 1850-nél (a kamara megalakulása événél) korábbi időre nem vezethető vissza. A szerény mag kezdetben igen lassacskán fejlődött, a minek valószínű oka abban keresendő, hogy a gyarapítására előirányzott évi 300—400 p. forintnak csak egy kis részét fordíthatták tényleg beszerzésre. Nagyobb lendületet az ügy csak a kamarának 1868-iki újjászervezése után vehetett, midőn a könyvtár katalogizálásába is belefogtak. E katalogus, melyet a hetvenes évek elejéig pontosan vezettek, majd hosszabb szünetelés után 1880-ban kiegészítettek, sem a tudományos systematikának, sem pedig a gyakorlati czélszerüségnek követelményeit nem tartotta szem előtt, miért is 1883, illetve 1890-ben, egy újabb betűsoros könyvjegyzékkel pótolták, melyet végre a jelen ismertetés tárgyául szolgáló tizedes rendszerű katalogus váltott fel. Ez új katalogus készítésével kapcsolatban az évi 600, 800, végre 1896 óta 1000 forintnyi javadalmazás, egy pár ajándékozás s élénk csereviszony következtében mind nagyobb arányokat öltő könyvanyagot két rendkivül alkalmas és jól fölszerelt teremben állították fel s adták át a nyilvános használatnak. A fölállításkor a sorozatos munkáknál nem egy hézagra akadtak, a minek pótlására 10,000 korona rendkivüli hitelt szavazott meg a kamara. Az ily módon kiegészített könyvtár, a katalogus nyomatásakor 6948 művet tartalmazott, 17,145 kötetben. Kuriozumokra, bibliografiai ritkaságokra nem találtunk bennük, a mi tekintve a gyűjtemény rövid fennállását s modern praktikus irányzatát, csak természetes.

Mind e művek igazi szakértelemmel vannak a decimális rendszer elaprózódó osztályaiba besorozva, még pedig időrendi egymásutánban az egyes szakokon belül. Használhatósága ennek

következtében igen megcsappanna, ha a kötet végén lévő, nagy gonddal egybeállított név- és tárgymutatók oly szíves előzékenységgel nem kalauzolják az olvasót.

Dr. Gulyás Pál.

A miskolczi ág. hitv. ev. egyházközség nyilvános közkönyvtárának teljes jegyzéke. Miskolcz, 1902. Szelényi és társa 8-r. VII, 193, 2 l.

Jelen katalogust *Zelenka Pál* és *Gebe Endre* tollából folyó rövid bevezetés nyítja meg, mely a könyvtár jóltevőiről emlékezik meg s hányatása sorsát vázolja. Soraikból megtudjuk, hogy a gyüjtemény alapját az 1888-ban megszünt gymnasiumnak a mult század második évtizedében tulajdonába jutott két könyvtár, Valaszky János jolsvai lelkészé és Ambróczy János diósgyőri kamarai pénztárosé teszi. Állományát az adományozók egész sora növelte több-kevesebb, kisebb-nagyobb értékű kötettel. Ebből a 2835 művet, 3514 kötetben tartalmazó gimnaziumi könyvtárból, továbbá árvai Teörök Sándor törvényszéki bírónak 1876-ban az egyházra szállt 2208 művet, 3141 kötetben tartalmazó gyüjteményéből, Jóny Tivadar nagybirtokos könyvtárából 1889. és 1891. években a hitközségnek adományozott 2067 műből (3001) kötetben) alakult meg a jelen munkában lajstromolt könyvgyüjtemény, melynek állománya az időközben tett vásárlásokat is beleértve, jelenleg 7542 műből (10.587 kötettel) áll. Ezt a már nagyságánál fogva is figyelemre méltó könyvtárat mindez ideig — a szükséges helyiségek hiánya miatt — nem adhatták át a nyilvánosságnak, de remélhető, hogy ha a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsának f. évben javaslatba hozott s a nmélt. ministeriumtól kiutalványozott ezer koronás segély állandóvá tétetik, ezen a bajon hamarosan segíthetnek. Az első évi segély egy részéből telt ki a jelen mű előállítási költsége is.

A könyvtár anyaga a jegyzék szerint mindössze hat szakba van csoportosítva; ezek: I. Theologia, Bölcsészet, Paedagogia. II. Jog- és Államtudomány. III. Nyelvészet és Irodalom. IV. Történelem és Földrajz. V. Természettan és VI. Vegyes művek. Az egyes szakokon belül a könyvek szerző vagy czímszó szerinti betűrendben vannak fölsorolva, sokszor egész a fölismerhetetlenségig megrövidített czímmel, kötet-, év- és könyvtári számmal ellátva, de az alak s lapszám jelölésének elmaradását nem is említve, a megjelenési hely vagy a könyvnyomtató megnevezése nélkül. És e fölötte hibás eljárás alól még a könyvtár néhány régi magyar nyomtatványai sem tesznek kivételt, a melyek sem külön csoportot nem alkotnak, sem valami más módon nem vonják magukra figyelmünket. Egyes feltünőbb szedésű könyvczímekre ugyan lépten-nyomon akadunk, de ezek vagy kéziratok,

vagy pedig bibliografiailag jobbára jelentéktelen, csakhogy az előszó egy homályos passzusa szerint régi »kódex kötések«-be bujtatott nyomtatványok. Úgy látszik, a jegyzék összeállítói előtt e »kódex kötések« teszik a gyüjtemény legnagyobb becsét, mert másként inkább a régi magyar nyomtatványoknál alkalmazták volna a megkülönböztetésnek e, valljuk be, nagyon is szerény és primitiv jelét! Egy másik, a használhatóságot nagyban csökkentő hiánya a műnek, hogy nincs általános névmutatója. Ugyancsak a használhatóság rovására esik az is, hogy a kiegészítésre váró csonka műveknek s a másodpéldányoknak jegyzéke nem egyfolytában, hanem minden szak végén van közölve. Befejezésül még csak azt említem meg, hogy a szerzők nevei, főleg a latinok s az ellatinosítottak — a bibliografia legelemibb szabályai ellenére — igen gyakran nem alanyesetben vannak kitéve.

Dr. Gulyás Pál.

Dr. Arnim Graesel. *Handbuch der Bibliothekslehre. 2., völlig umgearb. Auflage der »Grundzüge der Bibliothekslehre, Neubearbeitung von Dr. Jul. Petzholdts Katechismus der Bibliothekslehre.«* Lipcse, 1902. X + 584 l. 8-r. Ára 15 márka.

»A könyvtárra vonatkozó elméleti kérdések, általában a könyvtárügy és különösen az egyes könyvtárak története saját tudománynak — a könyvtártudománynak — a tárgyai.« Ebből az alapmeghatározásból indul ki *Graesel* művének második fejezetében. S valóban, ha az ember ismeri az öreg Petzholdtnak szerény, szegényes *Katechismusát*, sőt még annak Graeseltől való 1890-iki átdolgozását is, a *Grundzüge*-t, és ezekkel összeveti ezt az előkelően kiállított, 125 ábrával élénkített vaskos, nagy kötetet, a mely már a *Handbuch* elnevezést viseli, érti és méltányolni tudja a szerzőnek hivatásos büszkeségét, a melylyel szaktudásának a tudomány nevét adja. Ismeretes azonban, hogy maguk a bibliologia irodalmi munkásai távolról nincsenek e tekintetben egy véleményen. Jellemző, hogy éppen *Dziatzko*, a könyvtártannak első egyetemi előadója, szintén azok közé tartozik, a kik különválasztván a könyvtár ismeretét az írás és a könyv ismeretétől, tagadják a könyvtárismeret tudományjellegét. Úgy tetszik nekünk, hogy joggal. A tudomány összefüggések, okok és okozatok, következmények kutatása és rendszeres összefoglalása. A kutató és spekulativ elem kétségtelenül hiányzik a könyvtárismeretből, hacsak nem szabjuk annak határait oly tágra, mint azt *Eichler* teszi, a ki szerint a könyvtártudomány az irodalmi emlékek keletkezésének, terjedésének és használatának előföltételeit és módjait is kutatja. Sokkal helyesebbnek tetszik Oskar *Meyer*nek meghatározása, hogy a könyvtárnok működése csupán egy tudományosan

képzett férfi tevékenysége bizonyos téren; nem egy, hanem több tudomány szolgál kiképzésére és támaszául.

Ez úgyszólván az egyetlen alapvető kérdés, a melyben *Graesel*lel nem értünk egyet. S azt hiszszük, hogy *Graesel*nek az egész művén keresztülvonuló alapfölfogásával a könyvtárnok hivatásáról sokkal jobban egyez meg a könyvtárismeretnek mint egyszerű tannak koncipiálása. *Graesel* oly határozottan tanítja, — minden kérdés vitatásánál áthatja azon nézet, — hogy a könyvtárnok igazi hivatása *mások* tudományos működésének előmozdítása, hogy ez maga is a könyvtárnoknak tudását az emberi tudás fokozataiban szerényebb helyre utasítja. (A mi persze távolról sem zárja ki, hogy a könyvtáros tudós is legyen.)

A könyvtárnok hivatásáról való ezen demokratikus fölfogás mellett *Graesel* könyvének második alapvonása — *modernsége*. Ő ugyan mindenütt, a hol valamely kérdésben ellentétes nézetek vannak, lehetőleg óvakodik határozott ítélet mondásától; mint igazi kézikönyv, mindig megőrzi a tájékoztató, az informativ jelleget. De a könyvtártechnika és a könyvtárkezelés legujabb eredményeit oly kitűnő figyelemben részesíti, objektiv szembeállításaiban is átcsillan a feltörekvő ujabb iránt érzett rokonszenve, hogy sokszor azt hinnők, hogy fiatal, és így eo ipso az ujért lelkesedő kezdőnek s nem a régiben megrögzeni szokott idősebb embernek műve e könyv. Ez teszi oly nagyon vonzóvá. S ezért és mert a könyvtárnok hivatásáról való fölfogását következetesen érvényre juttatja egész könyvében, tekinthetjük azt a modern könyvtári törekvések alapvető kézikönyvének.

Vegyük azonban egyes részleteit sorjában.

Anyagának csoportosításában *Graesel* teljesen megtartotta az 1890-iki kiadásban fölállított és azután az 1897-iki francia kiadásban némileg módosított osztályozást. *Petzholdt* az ő Katechismus-ában két részt különböztetett meg; az egyik szólt a könyvtár szervezéséről, a másik igazgatásáról. Ebből a fölosztásból sok ismétlés származott. Graesel az anyagot szintén két részre osztja, a melyeket megelőz a bevezetés, a melyben a könyvtártudomány fogalmát állapítja meg és irodalmát ismerteti. Az első rész a könyvtár épületéről, hivatalnokairól és anyagi eszközeiről szól, mintegy az előföltételeiről a második résznek, a mely a könyvkincsről szól. A bevezetés négy szakaszra, az első rész három, a második ugyancsak három fejezetre oszlik, a melyeken belül hat, illetve tizenegy szakaszt különböztet meg. A harmadik rész függeléket, pótlékokat és az indexet tartalmazza.

A könyvtár fogalmát úgy határozza meg, hogy az »nyilvános vagy magán használatra fölállított könyvgyüjtemény« (6. l.)

A könyvtárismeret szerinte — miként említettük — tudomány. Ezt elválasztja a könyv- és más tudománytól, a melyek a

könyvtártudománynak segédtudományai. A könyvtártudománynak két egyenrangu része van: a könyvtártan és a könyvtárrajz (Bibliothekskunde). A könyvtártan »a könyvtárak igazgatásához szükséges ismereteknek rendszeres összessége« (9. l.), mig a könyvtárrajz tárgya a nyilvános és magán könyvtárak története és statisztikája, könyvtárnokoknak és könyvtárak alapitóinak életleirása volna. Ez tehát a könyvtártudománynak empirikus, a könyvtártan az apriorisztikus része. Graesel az ő könyvében csakis ezzel foglalkozik.

Több mint harmincz oldalon ismerteti a könyvtártannak gazdag irodalmát. Természetszerüleg a német könyvtártani irodalomnak szenteli a legtöbb helyet, a mely a leggazdagabb is; nagy gonddal sorolja föl a népkönyvtárak irodalmát is. Ez a fejezet a szöveget végig kisérő bő irodalmi jegyzetekkel a mindennapi használatra teljesen kielégitő bibliografiai forrás.

A könyvtárépületről több mint száz oldalon értekezik. Ez a fejezet oly gazdag létező könyvtárépületek leirásában, a könyvtárberendezési technika legujabb jelenségeinek bemutatásában és méltatásában, hogy teljesen nélkülözhetővé teszi a *Handbuch der Architektur* illető kötetét. Nem kell ismételnünk, hogy *Graesel* itt is teljesen modern, egyaránt meleg szószólója a villamos világitásnak, a telefon bevezetésének a könyvtárba, a (különben már a mult század elején Beyerbach frankfurti levéltárnoktól ajánlott) magazin-rendszernek stb. Az emeletek leggazdaságosabb magasságáról igen értékes összeállításokat közöl a különböző könyvtárak méréseiből és számításaiból; nyomatékosan rámutat, mily nagy helyet lehet itt is nyerni a könyvek alakjának egységes méretek szerinti megállapításával. A kivánatos csak az, hogy ezt az értékes fejezetet ne csak a könyvtárnokok ismerjék, hanem a könyvtárak épitői is; hogy elkerülhetők legyenek azok a ballépések, a melyeket még ma is elkövetnek, valahányszor elmulasztják, a könyvtár épitésénél a könyvtárnok tanácsát kikérni.

Említésre méltó itten, hogy *Graesel* a könyvállványok legujabb rendszereivel szemben a régi szabályozó szögeknek (Stellstifte) híve; elismeri ugyan az ujabb állvány-rendszerek kényelmességét, de azt tartja, hogy előnyeik a magasabb költségeket föl nem érik. Mindazáltal részletesen ismerteti, és ábrákban is bemutatja az ujabb rendszereket (a melyek közül tudtunkkal *Wenker* rendszere terjed Magyarországon).

A második fejezetben a könyvtári tisztviselőkről szól; ide tartozik az első függelék is. Ez egyike a könyv legszebb részeinek. Erélyesen támadja azt az elterjedt fölfogást, hogy a könyvtárnokság nem önáló hivatás, hogy különösen könyvtár vezetésére bármely tudós alkalmas, sőt ezt mellékhivatalként is elláthatja. Meglehet benne is az a három személyi tulajdonság, a mely a könyvtárnok-

nál elengedhetlen, t. i. rendszeretet, szorgalom és humanitás, birhat ez is a kellő emlékezettel, ítélőképességgel, gyűjtő szenvedélylyel, továbbá az általános és a könyvtári szakismeretekkel (bár mindenesetre legnagyobb ritkaságszámba megy az ilyen); de legtöbbnyire csak saját studiuma segédeszközének tekinti az alája rendelt könyvtárt, a melylyel semmiesetre sem szolgálja azt a czélt, a melyet Graesel a könyvtárnoknak kitűz és a mely mások tudományos munkájának előmozdításában áll.

Németországban alig is van ma már olyan egyetemi könyvtár, a melyben a tanárkönyvtárnokok régi rendszere dívik. És ha Európában nem is tartunk még annál a fölfogásnál, hogy »a library is a school and the librarian is in the highest sense a teacher« (Melvil Dewey), az kétségtelen, hogy a könyvtárnokságnak élethivatásként való alakulása a tudomány szempontjából nagy előny; csak ez által vált lehetségessé, hogy a könyvtárak többé nem »staubige, öde und unbesuchte Säle, in denen sich der Bibliothekar wöchentlich einige Stunden von Amstwegen aufhalten muss, um diese Zeit über — allein zu sein« (Ebert).

Ha ez a könyvtárnok előképzettségére más követelményeket involvál, nevezetesen a könyvtári szakműveltség megszerzését tekinti a hivatás gyakorlásának főföltételéül, másrészt a könyvtárnok irodalmi működését éppenséggel nem zárja ki. A bibliologia irodalmi művelése éppen a könyvtárnoknak sajátos föladata; a mellett nemcsak megengedhető, de egyenesen kivánatos, hogy a tudomány valamely ágában önnállóan dolgozzék. Ez éppen a könyvtárnok azon hivatásából folyik, hogy mások tudományos működésének előmozdítója legyen; mert ez nyilván csak akkor lehetséges, ha a tudományos kutatásnak útját-módját maga is ismeri.

Itten merül föl a könyvtárnok előképzettségének fontos kérdése is. Arról, hogy a könyvtárnok polihisztor legyen, ma természetesen nem beszélünk; elengedhetetlen azonban, hogy enciklopedikus műveltséggel birjon, hogy az emberi tudás minden ágába valamelyes betekintése legyen. Természetes azonban, hogy ma, a mikor maga a bibliologia is annyira specializálódik, hogy az egyik könyvtárnok különösen csak a könyvtártannal foglalkozik, a másik csak a szükséges nyelvismereteket szerzi meg stb., előtérbe tolul a könyvtárnok speciális *tudományos* szakképzettségének kérdése is. És *Graesel* igen helyesen figyelmeztet, hogy a filologusok és a történészek túltengésének a könyvtárakban elejét kell venni, és jogászokat, orvosokat, technikusokat is kell alkalmazni. Hogy ez szakkönyvtárakra különösen áll, majdnem fölösleges hangsúlyozni.

A függelékben nagy részletességgel ismerteti a könyvtárnokok képesítésének és különösen a könyvtárnoki szakvizsgáknak szabályzatait a különböző államokban.

Igen rövid a könyvtárak anyagi eszközeiről szóló fejezet. Itten sajnálattal nélkülözünk összeállításokat az egyes államok könyvtári költségeiről és a nagyobb könyvtárak költségvetéseiről. Arra is rá lehet itt mutatni, hogy a jó könyvtárnok sokszor többet ér, mint a sok pénz, hogy szűk anyagi viszonyok közt jobban tudja gyarapítani könyvtárát, mint a rossz könyvtárnok sok pénzzel; hogy a jó könyvtárnok rendszerint hamarabb is tudja meglágyítani a fölöttes hatóságot, szintén bizonyos.

A könyvnek második része szól a tulajdonképpeni könyvtárról, vagyis a könyvkincsről és pedig az első fejezetben a könyvtár alapításáról, lajstromozásáról, felállításáról és számozásáról, végül a megőrzéséről. A második fejezet a könyvtár gyarapításáról, a harmadik a használatáról szól.

Az európai kontinensen nem igen dívik az az angol és amerikai szokás, hogy mecenások alapítanak nagy könyvtárakat, s azért minálunk a könyvtárak fejlődése igen lassu, a könyvtárak alapítása pedig a csekély anyagi eszközök vonta szűk határok közt történik. Nagyon fontos azért, hogy a könyvtár iránya pontosan megállapíttassék, hogy a beszerzéseket a lehető legolcsóbban eszközöljék stb. *Graesel* igen jó munkát végez, a mikor itten a célirányos és céltalan, az értékes és értéktelen beszerzések föltételeit megállapítja. Belső tulajdonságok állapítják meg valamely könyv tudományos értékét, külsők a különösségét és ritkaságát. Ezeket tartja *Graesel* beszerzendőknek. Ennek azonban ellen kell mondanunk. Azt hiszszük, hogy különös és ritka könyvek gyűjtése csak az országos könyvtárak föladata, a többiek pedig csak a tudományos értéket tekintsék. A könyvtár nem múzeum, legfeljebb az országos könyvtárnak lehet az a hivatása, hogy könyvmúzeum is legyen. Újabb és olcsóbb stereotip vagy anasztatikus lenyomat a tudományos szakkönyvtár céljainak jobban felel meg és anyagi erőit is kiméli. A bibliofil azért sokszor rossz könyvtárnok.

A katalogizálásról szóló fejezet még az 1897-ik évi franczia kiadással szemben is örvendetes átalakításokon ment át. A porosz állami könyvtárak számára kiadott lajstromozási szabályzatot [1] követi, mindazon dicséretre méltó egyszerűsítéseivel, a melyek más szabályzattól oly előnyösen különböztetik meg. A három katalogus, nevezetesen a rendszeres, a topografikus és a betürendes katalogus tekintetében az általánosan elfogadott nézetekkel találkozik. A betürendes tárgyi katalogust elveti, ellenben a tudományos katalogust föltétlenül szükségesnek tartja. Hangsúlyozza e katalogus rendszerének megállapításánál a tudományos rendszernek a bibliografiai igényekkel való összeegyeztethetetlenségét; a bibliografiai rendszer tehát kompromisszum a kettő közt. Szól a

[1] Ismertetését l. ezen folyóirat 1900. évi folyamában.

katalogus kinyomatásáról. Ezt csak a nemzeti könyvtáraknál és a kis könyvtáraknál helyesli; nagy könyvtárak csak specziális katalogusokat adjanak ki, de ilyet minél többet.

Meg kell itt említeni, hogy a disszertáczziókra a porosz utasítás azt rendeli, hogy 1800-ig a praeses neve alatt kell őket felvenni, csak 1800 után a defendens neve a rendszó; Graesel 1897-iki franczia kiadásában ez az évszám 1750.

A könyvtárberendezésnek legvitásabb kérdése ma kétségtelenül a könyvek fölállításának a rendje. Nincs ugyan ma szó többé a helyhez kötött és a szabad rendszerről és a betürendes fölállításnak is mind kevesebb híve van; de a rendszeres vagy a rendszertelen fölállítás előnye még mindig vitás. Amerikában és Angliában a könyvtárnokok a rendszeres fölállítás hívei; s talán nem tévedünk, ha ennek okát — nagyobb anyagi erőik mellett — főképpen abban találjuk, hogy az angol könyvtárnokok a közönség érdekét tartják első sorban szem előtt, mig mifelénk inkább a könyvtárnok érdeke dominál, amely az egyszerűbb és kényelmesebb rendszertelen fölállítást kivánja. *Graesel* elismeri ugyan a rendszertelen fölállítás egyenjoguságát, de a tudományos mellett foglal állást, az osztályokon belül pedig a kronologikus rend szószólója. A formátum viszont egységes méretek szerint állapíttassék meg (a porosz utasítás szerint: 8 : 25 cm.-ig; 4^0 : 35 cm.-ig; 2^0 : 45-ig; n. 2^0 : 45-ön fölül). Az ugró számozás híve.

A legkitünőbb fejezetek közé tartozik az ötödik, a könyvtár gyarapításáról. *Graesel* a beszerzésekről való rendelkezés tekintetében a könyvtárnok önállósága, szuverénitása mellett foglal állást. A könyvtárbizottságok beavatkozása fölösleges, sőt káros. Azt hiszszük, hogy *Graeselt* legutóljára érheti az a vád, hogy ezen itéletében a könyvtárnokok egyoldalú érdekei befolyásolták. A könyvtár és a közönség érdeke vezeti itt is, a mit bizonyít az is, hogy mint ellenőrző közeget elfogadja a bizottságot, de exekutiv jogot nem konczedál neki. A beszerzéseknél utal a szakkönyvtáraknak jelentőségére is, a melyeknek létezése fölmenti az általános könyvtárakat azon kötelesség alól, hogy az irodalom minden ágára egyenlő figyelemmel legyenek. Szól a cseréről, mint a könyvtár gyarapításának egyik fontos eszközéről s a mit ő kivánatosnak mond Németországra — hogy a brüsszeli nemzetközi csereegyezményhez hozzájáruljon — az Magyarországra kétszeresen áll, mert mi ennél egyelőre csak nyerhetünk. Állami központi gyüjtőhelyet hoz javaslatba a könyvtárak másodpéldányának kicserélésének közvetítésére. Minálunk ilyen szerv van már; a múzeumok és könyvtárak orsz. főfelügyelőségének 1901. évi szabályzata tartalmaz ezirányú rendelkezést (7. §. *g*).

A könyv utolsó fejezete a könyvtár használatáról szól. *Graesel* alapirányából következik, hogy ezen kérdésben a leg-

liberálisabb álláspontot foglalja el. Nem szabad »tote Schätze für künftige Zeiten aufspeichern« (398. l). A katalogusokat a közönségnek hozzáférhetőkké kell tenni; az olvasóteremben nem szabad oly szigorú ellenőrzést gyakorolni, hogy az emberek elriadjanak; a könyvtárak több időn át legyenek nyitva mint most stb. Vajjon hozzájárulnak-e *Graesel* intelmei, hogy mifelénk is meghonosodjék azon szellem, a mely a közönség iránti bizalomra alapítja a könyvtárhasználás szabályait?

Messze túlhaladná ismertetésnek a keretét, ha *Graesel* könyve minden részének elemzésébe belemennénk. Legyen szabad végül csak néhány hiányára és tévedésére utalni.

Hogy a magyar bibliologiai irodalmat alig-alig idézi, az inkább a mi hibánk, mint az övé. A mi német vagy latin nyelven megjelent, azt megemlíti ő is, így György Aladár könyvtárstatisztikáját, az egyetemi könyvtár kéziratkatalogusát stb. Ismerteti a köteles példányokról szóló magyar törvényt, ellenben nem tudja pld., hogy országos könyvtár Magyarországon is van (a N. Muzeumé) stb.

Teljesen hiányzik az oly fontos hatósági könyvtáraknak méltatása. A Börsenblatt f. d. deutschen Buchhandel a könyvkereskedők egyletének újabb határozata szerint könyvtáraknak nem adható, igy tehát alig is szerepelhet a könyvtárnok segédeszközei közt. A bibliografiai forrásmunkák közt nemcsak Szabó és Hellebrandt Régi magyar könyvtára vagy Kertbeny könyve nincs említve, hanem hiányoznak német és franczia munkák is, éppen a jog- és államtudományok köréből. Így a párisi notes critiques, Stammhammernek, Nettlaunak bibliografiái, Kuno Frankensteinnak folyóirata stb. Mennyire igaza van — önmaga ellen — *Graeselnek*, hogy nemcsak filologusok legyenek könyvtárnokok!

Ritkán, de mégis megzavarja a könyv élvezését, hogy a régi Petzholdtból még ebben a kiadásban is vannak szószerinti részletek a stilus egységének rovására.

Mindez azonban nem csökkenti *Graesel* könyvének kiválóságát. Olyan könyv ez, hogy ennek és a Centralblattnak birtoka nélkülözhetővé tesz minden egyéb bibliothekonomiai segédeszközt. Ha *Graesel* megírná még a könyvtártannak második részét, a könyvtárrajzot, akkor jó időre csak a külömböző szakkönyvtárak számára való speciális kézikönyvek megírása lesz a bibliologiai írók föladata.

Szabó Ervin.

FOLYÓIRATOK SZEMLÉJE.

I.

HAZAI FOLYÓIRATOK.

A **Budapesti Szemle** *309. számában* (1901 szeptember) »régi könyvtárak« czím alatt terjedelmesebb ismertetés olvasható John Willis Clark: The Care of Books on the Development of Libraries and their Fittings, from the carliest times to the end of the Eighteenth Century czímű könyvéről.

Az **Egyetemes Philologiai Közlöny** *XXVI. évfolyamának 6. 7. füzetében* (1902 június—július) *Havas* Adolftól kisebb közlemény olvasható Dugonics Példabeszédeinek nemz. múzeumi példányáról, *Hellebrant* Árpádtól pedig az 1901 évi magyar filologiai irodalom bibliografiai ismertetése.

Az **Erdélyi Múzeum** *XIX. kötetének 5. füzetében* (1902 május 15) kisebb közlemény olvasható a gerendi kastélyból az Erdélyi Múzeum birtokába került gr. Kemény-féle kéziratokról. — A *6. füzet* (1902 június 15) *Erdélyi Pál*nak az Erdélyi Múzeum könyv- és kézirattáráról szóló évi jelentését tartalmazza.

A **Grafikai Szemle** *XII. évfolyamának 4. számában* (1902 április) *Vajda* Ernő befejezi a modern grafikai művészetről szóló tanulmányát. *Faragó* tollából Szennowitz Adolfnak Manlius János czímű könyvéről hosszabb ismertetés első része olvasható. — Az *5. szám* (1902 május) Tótfalusi Kis Miklós emlékezetének szánt közleménynyel kezdődik a kolozsvári emlékünnep alkalmából. *Faragó* folytatja ismertetését. Kisebb közlemény foglalkozik a Magyarországon nyomtatott egyházi könyvekkel. — A *7. számban* (1902 július) *Káldor* Lajos ismertetést kezd meg dr. Jessen Pál nyomdászat-esztheticai felolvasásairól.—A *8-ik számban* (1902 augusztus) *Káldor* folytatja tanulmányát. *Faragó* Zedler Gottfriednek Die älteste Gutenberg type czímű könyvét ismerteti. — A *9-ik számban* (1902 szeptember) *Firtinger* Károly a nagyváradi nyomdászat történetéről ír Kemény Lajos munkája alapján.

Az **Irodalomtörténeti Közlemények** *XII. évfolyamának II. füzete* a következő tartalommal jelent meg: *Ferenczi* Zoltán, Petőfi és a nő. — *Kőrösi* Sándor, Zrinyi és Machiavelli (II. közlemény). — *Császár Ernő*, A magyar protestans zsoltárköltészet a XVI. és XVII. században (II. közlemény). — Dr. *Szinnyei* Ferencz, Nagy Ignácz (II. közlemény). — Adattár: *Dekáni* Kálmán, Kazinczy Ferencz följegyzései. — *König* György, Népdalok és egyéb versek gyüjteménye (II. közlemény). — *Vértesy* Jenő, Adatok Amade László életéhez (II. közlemény). — *Szentpétery* Imre, Benczur József levelei Radvánszky Lászlóhoz és Jánoshoz (II. közlemény). — *Császár* Elemér, Tankönyvbirálat a század elején. — *Naményi* Lajos, Kölcsey

kiadatlan levelei. — Ismertetések és bírálatok: Szily Kálmán, A magyar nyelvújítás szótára. — Irodalomtörténeti repertorium *Hellebrant Árpád*-tól. — A *III. füzet* tartalma a következő: *Tolnai* Vilmos, Adalékok Arany János forrásaihoz. — *Körösi* Sándor, Zrínyi és Machiavelli (3. közlemény.) — *Császár* Ernő, A magyar protestans zsoltárköltészet a XVI. és XVII. században (3. közlemény.) — Dr. *Szinnyei* Ferencz, Nagy Ignácz. — Adattár: *Dekáni* Kálmán, Kazinczy Ferencz följegyzései (2. közlemény.) — *Vértesy* Jenő, Adatok Amade László életéhez (3. közlemény.) — *Pap* Károly, Ferrarai és perugiai magyar tanulók a XV—XVIII. századból. — *Zsák* J. Adolf, Egy Toldy Miklós és Györgyre vonatkozó ismeretlen oklevél. Adat a biharvármegyei színészet történetéhez. Pray György egy ismeretlen művéről. — Ismertetések. Bírálatok: Horváth Cyrill. A magyar irodalom története. Ism. *R.* — Irodalomtörténeti repertorium *Hellebrant Árpád*-tól.

A **Századok** *XXXVI. évfolyamának 6. füzetében* (1902 június 15) *Naményi* Lajos ismerteti Bias István kis füzetét a Teleki-könyvtár alapításáról. — A *7-ik füzetben* (1902 szeptember 15) szintén *Naményi* Lajos ismerteti a pápai ev. ref. főiskola könyvtárának Borsos István által készített katalogusát.

II.

KÜLFÖLDI FOLYÓIRATOK.

Blätter für Volksbibliotheken und Lesehallen. *III. évf. 5—6. szám* (1902 május—június): A. *Graesel*, Zur Frage der Bücherauswahl. — Ernst *Schultze*, Musterverzeichnis von Büchern belehrenden und wissenschaftlichen Inhalts für Volksbibliotheken. — A. J. von *Huffel*, Die Bibliotheken in den Niederlanden. — *7—8. szám* (1902 július—augusztus): Waldemar *Bethmann*, Die Struktur des Buchrückens. — Joseph *Stibitz*, Volksjugendbücherei (Folytatás.) — *9—10. szám* (1902 szeptember—október): Waldemar *Bethmann*, Die Ueberzugsarbeit an der Buchdecke. — Ernst *Schultze*, Die Jugendschriftenfrage und der Hamburger Jugendschriftenausschuss.

Állandó rovatok: Berichte über Bibliotheken einzelner Städte. Sonstige Mittheilungeu. Bücherschau.

Centralblatt für Bibliothekswesen. *XIX. évfolyam 4. füzet* (1902 április): Konrad *Schiffmann*, Zur Geschichte der Bibliothek des Salzburger Domkapitels. — P. Gabriel *Meier*, Die Schweizerische Landesbibliothek. — P. D. *Johner*, Ueber italienische Notendrucke. — S. *Frankfurter*, Erneuerung des alphabetischen Bandkatalogs der Wiener Universitätsbibliothek. — P. E. *Richter*, Zu dem Artikel das Börsenblatt betreffend. — Recensionen und Anzeigen: Vorschriften für die Katalogsarbeiten der k. k. Hofbibliothek (Hittmair). John Willis Clark, The Care of Books (G. A. Crüwell).

Walter Crane, Von der dekorativen Illustration des Buches in alter und neuer Zeit. (G. G.) Wouter Nijhoff, Bibliographie de la typographie néerlandaise des années 1500 à 1540 (Alfred Götze). Gottfried Zedler, Gutenberg-Forschungen (Karl Schorbach). — *5. füzet* (1902 május): Karl *Schorbach,* Der Rechtsstreit der Ennelin zu der Iserin Thür gegen Johann Gutenberg i. J. 1437, und Ennel Gutenberg. — Franz *Boll,* Photographische Einzelaufnahmen aus den Schätzen der k. Hof- und Staats-bibliothek in München. — Recensionen und Anzeigen: Conrad Haebler, Typographie Ibérique du quinzième siècle (W. F.). Keysser Adolf, Mitteilungen über die Stadtbibliothek in Cöln 1602—1902 (R. v. Fischer-Benzon). — *6. füzet* (1902 június): P. C. *Molhuysen,* Zur Geschichte des Codex Arcerianus der Agrimensoren. — F. W. E. *Roth,* Die Botaniker Eucharius Rösslin, Theodor Dorsten und Adam Lonicer. — R. *Fick,* Die Transskribirung des Anusvára in Katalogen und Bibliographien. — Paul *Hirsch,* Dritte Bibliotheker-Versammlung zu Jena. — Recensionen und Anzeigen: Alexander Baumgartner, Geschichte der Weltliteratur I—II. (F. Justi.) Otto Mühlbrecht, Übersicht der gesammten staats und rechtswissenschaftlichen Litteratur des Jahres 1901 (Rudolf Mothes). Dr. jur. Georg Maas, Bibliographie des bürgerlichen Rechts (Rudolf Mothes). Maurice J. D. Cockle, A Bibliography of English Military Books up to 1642 and of Contemporary Foreign Works (G. A. Crüwell). Otto Grautoff, Die Entwickelung der modernen Buchkunst in Deutschland (L. V.). Theodorich Lampel, Die Inkunabeln und Frühdrucke bis zum Jahre 1520 der Bibliothek des Chorherrnstiftes Vorau (Voulliéme). Dr. Rudolf Schachinger, Die Wiegendrucke der Stiftsbibliothek in Melk (Voulliéme). — *7. füzet* (1902 július): Walter *Friedensburg,* Petrus Lambecius an Lucas Holstenius über die Errichtung der Hamburgischen Stadtbibliothek und den Stand der Gelehrsamkeit in Hamburg. — Hugo *Krüger,* Verfasser- und Vornamen-Ermittelung. — F. W. E. *Roth,* Die Botaniker Eucharius Rösslin, Theodor Dorsten und Adam Lonicer. — Recensionen und Anzeigen: Edwin Bormann, Die Kunst des Pseudonyms (X. X.). Eugen Brand, Repertorium der Zeitschrift Blätter für das Gymnasial-Schulwesen (Rudolf Klussmann). Victor Chauvin, Bibliographie des ouvrages arabes ou relatifs aux Arabes publiés dans l'Europe chrétienne de 1810 à 1885 (K. Vollers). Conrad Eubel, Hierarchia catholica medii aevi (W. Brambach). A. Straub et G. Keller, Hortus deliciarum (v. D.). Verzeichniss der Bücher-Sammlung des Kais. Gesundheits-Amtes (E. Roth). Henri de Rothschild, Bibliographia lactaria 2. supplement (Ernst Roth). M. Güntz, Handbuch der landwirtsch. Litteratur (Ernst Roth). J. E. Weid-Liebersdorf, Das Jubeljahr 1500 in der Augsburger Kunst (R. S.). G. A. Leinhaas, Erinnerungen an Victoria Kaiserin und Königin. — *8. füzet* (1902 augusztus): Dritte Jahresversammlung

des Vereins deutscher Bibliothekare zu Jena am 22. und 22. Mai 1902. — P. *Schwenke*, Ueber einen zu schaffenden Jahresbericht für das Bibliotheks- und Buchwesen. — Die erste Mitgliederversammlung der Gutenberg-Gesellschaft. — *9—10. füzet* (1902 szeptember—október): Edward *Schröder*, Philologische Beobachtungen zu den ältesten Mainzer und Bamberger Drucken in deutscher Sprache. — Heinrich *Heidenheimer*, Peter Schöffer der Kleriker. Peter Schöffer der Jüngere in Basel und Venedig. — E. *Mogk*, Pflichtexemplare in Dänemark. — J. *Hoffmeyer*, Die neue Staatsbibliothek in Aarhus. — Eb. *Nestle*, Eine Bitte um Jahreszahlen. — Eb. *Nestle*, Doppelveröffentlichungen. — E. *Roth*, Ueber den Zerfall der ledernen Bucheinbände. — O. von *Schleinitz*, Der Verkauf der »William Morris-Bibliothek« an Mr. Pierpont Morgan. — Recensionen und Anzeigen: A. Graesel. Handbuch der Bibliothekslehre (H. Schnorr v. Carolsfeleld). Dr. Osk. Hecker. Boccacio-Funde (Dr. Marcus Landau). Don Martino de Zilva Wickremasinghe, Catalogue of the Sinhalese Printed Books in the Library of the British Museum (Sten Konow). T. K. Abbott, Catalogue of the manuscripts in the library of Trinity College, Dublin (F. Liebermann).

Állandó rovatok: Mittheilungen aus und über Bibliotheken. Vermischte Notizen. Neue Erscheinungen auf dem Gebiete des Bibliothekswesens. Personalnachrichten.

Deutsche Litteraturzeitung. *XXIII. évfolyam 15. szám* (1902 április 12): A. G. *Ellis*, Catalogue of Arabic books in the British Museum (Dr. Julius Wellhausen). — *16. szám* (1902 április 19): Hermann *Bloch*, Ein karolingischer Bibliothekskatalog aus Kloster Murbach (Dr. Friedrich Wiegand). E. G. W. *Braunholtz*, Books of reference for Students and Teachers of French. — *19. szám* (1902 május 10): Don Martino de Zilva *Wickremasinghe*, Catalogue of the Sinhalese Printed Books in the Library of the British Museum (Wilhelm Geiger). Ad. *Keysser*, Mittheilungen über die Stadtbibliothek in Coeln. — *21. szám* (1902 május 24): Gottfr. *Zedler*, Die Inkunabeln Nassauischer Bibliotheken (E. Voulliéme). Conrad *Haebler*, Typographie Ibérique du quinzième siècle. — *22. szám* (1902 május 31): Věstnik slovanské filologie a starožitnosti (W. Vondrák). Rud. *Schmidt*, Deutsche Buchhändler, deutsche Buchdrucker. — *23. szám* (1902 június 7): R. *Cagnat*, Bibliographie critique de l'épigraphie latine. — *24. szám* (1902 június 14): Wilhelm *Weinberger*, Bericht über Paläographie und Handschriftenkunde (Dr. Carl Wessely). Bibliographie des oeuvres d'Erasme. — *25. szám* (1902 június 21): Books on education in the library of Columbia University (Dr. Constantin Nörrenberg). — *26. szám* (1902 június28): Otto *Grautoff*, Die Entwickelung der modernen Buchkunst in Deutschland. — *27. szám* (1902 július 5): Georg *Maas*, Bibliographie des Bürgerlichen Rechts (Dr. Lothar Seuffert). Frédéric *Lachèvre*, Bibliographie des

recueils collectif de poésies publiés de 1597 à 1700. — *29. szám* (1902 július 19): H. *Krüger*, Verfasser und Vornamenermittelung. — *30. szám* (1902 július 26): T. *Greenwood*, Edward Edwards the chief pioncer of municipal public libraries. — *31. szám* (1902 augusztus 2): Dr. G. *Leidinger*, Die älteste gedruckte bayerische Chronik zugleich der älteste Druck der Stadt Landshut in Bayern (Dr. Theodor Bitterauf). — *32. szám* (1902 augusztus 9): Albert *Köster*, Festrede zur fünfhundertjährigen Geburtsfeier Johannes Gutenbergs (P. Schwenke). Liste des Périodiques reçus par la Société Philomathique. — *34. szám* (1902. augusztus 23): Gutenberg-Gesellschaft; erster Jahresbericht. Gottfried *Zedler*, Die älteste Gutenbergstype (Paul Schwenke). A. *Claudin*, Histoire de l'imprimerie en France au XVe et au XVIe siècle. — *35. szám* (1902 augusztus 30): Michael *Holzmann* und Hans *Bohatta*, Deutsches Anonymen-Lexicon 1501—1850 (Dr. Egon von Komorzynski). — *36. szám* (1902 szeptember 6): Louis *Morin*, Les Briden I. Imprimeurs et libraires à Troyes et à Chaumont. — *37. szám* (1902 szeptember 13): A. L. *Jellinek*, Internationale Bibliographie der Kunstwissenschaft. — *38. szám* (1902 szeptember 20): Edw. *Schröder*, Philologische Beobachtungen zu den ältesten Mainzer und Bamberger Drucken in deutscher Sprache.

Le Bibliofilia. *IV. évfolyam 1—2 füzet* (1902 április—május): Émile *Dacier*, L'exposition de la gravure sur bois. — C. *F.* Leopoldo Delisle. — Anselmo *Anselmi*, Documenti intorno »al piú bel volume uscito delle stampe di Girolamo Soncino«. — Giuseppe *Manacorda*, Dai carteggi allacciani. — Émile *Dacier*, Courrier de Paris. — *3—4 füzet* (1902 június—július): Eugène *Müntz*, Les miniatures françaises dans les bibliothèques italiennes. (I. közlemény.) — R. *Garnett*, The editio princeps of the Amadis of Gaul. — Ernesto *Spadolini*, L'arte della stampa in Ancona dal 1512 al 1576. — G. *Mazzi*, 1355, Il breve dell' Arte degli Albergatori in Siena. — Agostino *Zanelli*, Debiti e crediti di un libraio bresciano del secolo XVI. — Tamaro de *Marinis*, Per la storia della tipografia napoletana nel secolo XV. — Recensioni: Le tavolette dipinte di Biccherna e di Gabella del R. Archivio di Stato in Siena con illustrazione storica del Cav. Alessandro Lisini. (L. S. O.) Domenico Orano, Il Sacco di Roma del m. d. xxvij. (L. S. O.)

Le Bibliographe Moderne. *VI. évfolyam május—júniusi füzet* (33. szám): P. *Arnauldet*, Inventaire de la librairie du chateau de Blois en 1518. (I. közlemény.) — Henri *Stein*, Un inventaire des archives royales sous Louis XI. au Plessis-les-Tours. — Léon G. *Pelissier*, La bibliothéque Barberini en 1777. — K. *Haebler*, Le soi-disant Cisianus des 1443 et les Cisianus allemands. (Befejező közlemény.) — Chronique des archives: Allemagne. Espagne. France. Grande-Bretagne. — Chronique des bibliothèques: Allemagne. Argentine. Brésil. Espagne. États-Unis. France. Grande-

Bretagne. Italie. Pays-Bas. — Cronique bibliographique: Hommages à Gutenberg. Le faux manuscrit Lormier. Bibliographies ceramiques. Bibliographie des voyages en Écosse. La presse périodique de Styrie. Société de bibliographie allemande. Société des bibliophiles viennois. Inventaires de bibliothèques. Quelques bibliographies individuelles. Exposition de la gravure sur bris. L'imprimerie à Bâle au XV. siècle. Histoire du papier. — Comptes rendus et livres nouveaux: Revues spéciales. Ministère de la guerre; inventaires sommaire des archives historiques (H. S.) Heinrich Nentwig, Das ältere Buchwesen in Braunschweig: Beitrag zur Geschichte der Stadtbibliothek (H. S.) W. I. van Eys. Bibliographie des Bibles et Nouveaux Testaments en langue française des XV. et XVI. siècles. Otto Mühlbrecht. Wegweiser durch die neuere Litteratur der Rechts- und Staatswissenschaften (H. S.). — *Július—augusztusi füzet* (34. szám): E. *Bourlier,* La bibliothèque wallonne a Leyde. — Les archives du ministère de la justice à Paris. — L. *Auvray,* Chartes originales et manuscrits de la collection Desnoyers à Orléans, — Chronique des archives: Allemagne. Belgique Espagne. France. Grande-Bretagne. Pays-Bas. Suede. Suisse. — Cronique des bibliothèques: Allemagne. Autriche-Hongrie. Belgique. Cuba. États-Unis. France. Italie. Russie. Turquie d'Asie — Chronique bibliographique: La bibliographie en Espagne. La bibliographie en Hongrie. Le journal de la librairie suisse. Un sommaire des revues américaines. L'exposition rétrospective de la Société du protestantisme francais. Reliures flamandes du XV. siècle. La »Bibliographia medica.« Bibliographie du théâtre. Bibliographie numismatique. Histoire de l'imprimerie. — Comptes rendus et livres nouveaux: Revue speciales. Silvio Lippi. Inventario del R. Archivio di Stato di Cagliari, e notizie della carte conservate nel piú notevoli archivi comunali, vescovili e capitolari della Sardegna. (H. S.) H. Pirenne, Bibliographie de l'histoire de Belgique. (H. S.) Richard M. Meyer, Grundriss der neuern deutschen Litteraturgeschichte (H. S.) Don Antonio Elias de Molius, Ensayo de una Bibliographia literaria de Españ y America (P. D.) Maurice Tourneux, Marie Antoinette devant l'histoire (H. S.) F. Kircheisen, Bibliographie napoléonienne (H. S.) Ern. Cushing Richardson Classification theoretical and practical (H. S.) Henri Cordier, L'imprimerie sino-européenne en Chine; bibliographie des ouvrages publiés en Chine par les Européens au XVIIe et au XVIIIe siecle (H. S.)

Revue des Bibliothèques. *XII. évfolyam 4—6 füzet* (1902 április—június): Émile *Chatelain,* Catalogue des incunables de la Bibliothèque de l'Université de Paris. — L. Barrau-Dihigo, Deux lettres d'Amador de los Rios à J. V. Le Clerk. — Bibliographie: P. Van den Gheyn, Catalogue des manuscrits de la Bibliothèque royale de Belgique; Tom. I; écriture sainte et liturgie

(Émile Chatelain.) Joseph Rousse et Marcel Giraud-Mangin, Bibliothèque publique de la Ville de Nantes; collection Dugast-Matifeux; catalogue des manuscrits; Tom. I; documents révolutionnaires (É. C.) Theodorich Lampel, Die Incunabeln und Früh-drucke bis zum Jahre 1520 der Bibliothek des Chorherrnstiftes Vorau (É. C.) Catalogue of scientific papers 1800—1883 Vol. XII. (É. C.) Bibliographie scientifique française; Tom I. nro 1—3. (É. C.) Edmond Lefévre, Catalogue félibrien et du Midi de la France; Notes et documents sur le Félibrige. 1-re Année. Orazio Viola, Saggio di bibliografia storica Catanese (É. C.) Hugues Vaganay, Répertoire bibliographique des auteurs et des ouvrages contemporains de langue française ou latine (E. C.) — Chronique des bibliothéques: Cinquantenaire de M. Léopold Delisle.

Rivista delle Biblioteche e degli Archivi. *XIII. évfolyam 4. szám* (1902 április): Concorso Brambilla. — Guido *Biagi*, Una proposta americana per un catalogo cooperativo. — G. *B.* Giuochi antichi. — Per la Braidense. — E. *Rostagno*, Rassegna della stampa spagnuola.

Zeitschrift für Bücherfreunde. *VI. évfolyam 1 füzet* (1902 április): H. A. L. *Degener*, Die Bibliothek des British Museum. — Ein neues Miniaturwerk. — Dr. Marcus *Landau*, Auf den Spuren Dantes. — Zur Boccaccio-Litteratur. — *2. füzet* (1902 május): Dr. Franz *Boll*, Jacques Coeurs Gebetbuch in der Münchener Hof- und Staatsbibliothek. — Dr. K. *Bader*, Von Büchertitel einst und jetzt. — Dr. Heinrich *Heidenheimer*, Druckkunst und Pulvergeschütz. — Dr. Karl *Sudhoff*, Ein Kapitel aus der Geschichte der Setzerwillkür im XVI. Jahrhundert. — *3. füzet* (1902 június): Walter von Zur *Westen*, Moderne Arbeiten der angewandten graphischen Kunst in Deutschland. — *4. füzet* (1902 július): Dr. Johanne *Luther*, Der Besitzwechsel von Bildstöcken im Zeitalter der Reformation. — Gustav *Gugitz*, Die Wiener Stubenmädchenlitteratur von 1781. — Dr. I. *Minor*, Die Warheitsforderung in der Litteratur und auf der Bühne. — Kritik: Eduard Fuchs, Die Karikatur der europäischen Völker vom Altertum bis zur Neuzeit. Dr. Michael Holzmann und Dr. Hanns Bohatta, Deutsches Anonymen-Lexicon 1501—1850. — *5. füzet* (1902 augusztus): Dr. Arthur *Kopp*, Von allerley Ballhornerey. — Dr. Eugen *Laur*, Die erste französische Ausgabe von Heines Werken. — Dr. Th. *Stettner*, Goethe und die Münchener Lithographie. — Moritz St. *Goar*, Georg Burkhard Kloss und seine Bibliothek. — Kritik: F. Kircheisen, Bibliographie Napoleons (Dr. P. E. Richter). Joseph Kürschner, Handbuch der Presse (H. Stümcke). — *6. füzet* (1902 szeptember): Dr. Johannes *Luther*, Aus der Kunstwerkstatt der alten Drucker. — Walter von zur *Westen*, Zur Geschichte der Reklamkunst. — Alfred *Bass*, Der kloane Catechismo vor'z Beloseland. Eine Seltenheit aus dem Lande der »Zimbern«.

A MAGYAR BIBLIOGRAFIAI IRODALOM AZ 1902. ÉV MÁSODIK ÉS HARMADIK NEGYEDÉBEN.

Összeállítja: Dr. Gulyás Pál.

Alapszabályai, A devecseri polgári olvasóegylet — és könyvtárjegyzéke. Devecser 1902. Rosenberg Zsigmond. 8-r. 36 l.

Alapszabályai, A kis-kőszegi olvasókör —. Mohács. 1901. Rosenthal Márk és fia. 8-r. 11 l.

Alapszabályai, A lentii »olvasó-kör« —. Alsó-Lendva. 1902. Balkányi Ernő. 8-r. 16 l.

Alapszabályai, A pécsi m. á. v. altiszti olvasókör —. Pécs. 1900. Püspöki lyc. ny. 8-r. 16 l.

Alapszabályai, A radványi olvasó-egylet —. Beszterczebánya. 1902. Machold F. 8-r. 15 l.

Anhangs—katalog der Bibliothek des Resiczaer allgemeinen Lesevereines. Zur vierten Auflage. Resicza. 1902. Eisler József. 8-r. 12 l.

Antalfy József. A »Csak szorosan« magyarországi könyvkereskedősegédek egyesülete tulajdonát képező könyvtár rendje és czímjegyzéke. Budapest. 1902. Rózsa Kálmán és Neje. 8-r. 13 l.

Apponyi Sándor. Hungarica. Magyar vonatkozású külföldi nyomtatványok. II. köt. XVII. és XVIII. század (1720-ig) Budapest. 1902. Franklin-társ. 4, 425 l.

Augenfeld M. Miksa. A könyvnyomda. Budapest. 1902. Pallas r. t. kny. 8-r. 48 l.

Borsos István. A főiskolai könyvtár gyarapodása. (A dunántuli ev. ref. egyházkerület pápai főiskolájának 1901/1902. évi értesítőjében). Pápa. 1902. Kis Tivadar. 8-r. 100—120 l.

(Csetri Károly.) A tanári könyvtár czímjegyzéke. (A zombori áll. főgymn. XXX. értesítőjében.) Zombor. 1902. Bittermann Nándor és fia. 8-r. 13—29 l.

Czímjegyzéke, Az aradi máv. altiszti kör könyvtárának —. 1902. Arad. 1902. Részvény ny. 8.-r. 23 l.

Czímjegyzéke, A bajai kath. legényegylet könyvtárának —. 1902. Baja. 1902. Kazal József. 8-r. 16 l. Ára 20 fill.

Czímjegyzéke, A bpesti könyvtár-egyesület népkönyvtárának —. V. rész. 1901. évi gyarapodás. Budapest. 1902. Bagó Márton és fia. 8-r. 17 l. Ára 20 fillér.

Czímjegyzéke, A budapesti magy. kir. tudomány-egyetem könyvtárának —. XXVI. 1901. évi gyarapodás. Budapest. 1902. Egyetemi kny. 8-r. XXIX, 155, 101 l.

(Ferenczi Zoltán.) Jelentés a budapesti magyar királyi tudományegyetem könyvtárának 1901. évi állapotáról. Budapest. é. n. Egyetemi kny. 8-r. X. l.

Folyóiratok, hírlapok 1902. deczember 31-ig a budapesti egyetemi könyvtár folyóirati szobájában. Kivonat a budapesti magy. kir. tudományegyetemének 1901. évi gyarapodási czímjegyzékéből. Budapest. 1902. Egyetemi kny. 8-r. 101 l.

Folytatása, Az ifjusági könyvtár jegyzékének —. (A temesvári m. k. áll. felsőbb leányiskola XVIII. értesítőjében). Temesvár. 1902. Uhrmann Henrik. 8-r. 49—50 l.

—g—gy. Régi könyvtárak. (Budapesti Szemle. 309. sz.) Budapest. 1902. Franklin-társ. 8-r. 476—481 l.

Gyarapodása, Az eperjesi Széchenyi-kör könyvtárának — 1901-ben. (Függelék az eperjesi Széchenyi-kör 1901. évkönyvében) Eperjes. 1902. Kósch Árpád. 8-r. 111—115 l.

(Hellebrant Árpád.) A magyar philologiai irodalom 1901-ben. (Egye-

temes Philologiai Közlöny, XXVI. évf. VI—VII. füz.) Budapest. 1902. Franklin társ. 8-r. 557—655 l.

(Hellebrant Árpád.) A magyar philologiai irodalom 1901-ben. (Különleny. az Egyetemes Philologiai Közlönyből.) Budapest. 1902. Franklin-társulat. 8-r. 99 l.

(Hellebrant Árpád.) Néprajzi könyvészet 1901-ből (Ethnographia. XIII. évf. 3. 5. sz.) Budapest. 1902. Hornyánszky Viktor. 8-r. 141—142; 234—237 l.

(Hellebrant Árpád.) Néprajzi könyvészet 1901-ből. b.) Külföldi. III. (Ethnographia XIII. évf. 6. sz.) Budapest, 1902. Hornyánszky Viktor. 8-r. 283—285 l.

(Hellebrant Árpád.) Repertorium. (Irodalomtörténeti közlemények. XII. évf. 2. füz.) Budapest. 1902. Athenaeum kny. r. t. 8-r. 254—256 l.

Irodalma, Az iparművészet —. 1902. Athenaeum kny. r. t. 4-r. 143—144 l.

Irodalma, Az iparművészet —. 1902. márczius és április. (Magyar iparművészet. V. évf. 3. sz.) Budapest. 1902. május és junius. (Magyar iparművészet. V. évf. 4. sz.) Budapest, 1902. Athenaeum kny. r. t. 4-r. 143—144; 199—200 l.

Irodalom, Közgazdasági —. (Lezárva 1902. márczius 31-én.) (Közgazdasági Szemle XXVI. évf. 27. köt. 4. sz.) Budapest. 1902. Pesti kny. r. t. 8-r. 321—332 l.

Irodalom, Közgazdasági —. (Lezárva 1902. április 30-án.) (Közgazdasági Szemle. 27. köt. 5. sz.) Budapest. 1902. Pesti kny. r. t. 8-r. 397—408 l.

Irodalom, Közgazdasági —. (Lezárva 1902. május 31-én.) (Közgazdasági Szemle. 27. köt. 6. sz.) Budapest. 1902. Pesti kny. r. t. 8-r. 477—492 l.

Irodalom, Közgazdasági —. (Lezárva 1902. junius 30-án.) (Közgazdasági Szemle. XXVI. évf. 28. köt. 1. sz.) Budapest. 1902. Pesti knyomda részv. társ. 8-r. 561—572 l.

Irodalom, Közgazdasági —. (Lezárva 1902. julius 31-én.) (Közgazdasági Szemle. XXVI. évf. 28. köt. 2. sz.) Budapest. 1902. Pesti knyomda részv. társ. 8-r. 639—652 l.

Irodalom, Magyar művészeti —. (Művészet. I. évf. 1—4. sz.) Budapest. 1902. Hornyánszky Viktor. 4-r. 79—80; 151—52; 230—1; 295 l.

Jegyzék a m. kir. szabadalmi hivatal nyilvános könyvtárában található művekről 1901. deczember végén. Bp. é. n. Pallas ny. 8-r. 24 l.

Jegyzék, Könyvtári —. Kereskedelmi alkalmazottak egyesülete. Temesvár. É. n. Csendes Jakab. 8-r. 32 l. Ára 10 f.

Jegyzéke, A bácsföldvári népkör könyvtár —. Ó-Becse. é. n. Lévai Lajos. 8-r. 8 l.

Jegyzéke, A kaposvári hivatalnokok társaskörének könyvtári —. Kaposvár. 1902. Özv. Jancsovics Gyuláné. 8-r. 16 l.

Jegyzéke, A kaposvári szabómunkások szakegyletének könyvtári —. Kaposvár. 1902. Gerő Zsigmond. 8-r. 7 l.

Jegyzéke, A pannonhalmi sz. Benedek-rend központi fökönyvtára kettős példányainak —. Ujabb járulékok az 1896. évi jegyzék óta. (A külső czimlapon: Exemplaria duplicata etc.) Budapest. 1902. Neuwald Illés. 8-r. 27, 3 l.

Jegyzéke, A soproni belvárosi rom. kath. el. fiú- és a szt.-Mihályról czímzett elemi fiú- és leányiskola tanítói könytárának —. 1871—1902. Sopron. 1902. Röttig Gusztáv. 8-r. 32 l.

Jelentés a Magyar Nemzeti Múzeum 1901. évi állapotáról. Közzéteszi a Magyar Nemzeti Múzeum igazgatósága. Budapest. 1902. Athenaeum kny. rt. 8-r. 190 l.

Jelentés a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelőségének 1901. évi működéséről. Budapest. é. n. Athenaeum kny. r. t. 2-r. 43 l.

Katalógusa, A kecskeméti államilag segélyzett ev. ref. főgimnázium tanári kézi könyvtára természettudományi munkáinak — az 1900/1. tanévben. (Függelék Balázs István: A kecskeméti ev. ref. főgimn. állattani és

földrajzi gyüjteményeinek katalogusához.) Kecskemét. 1902. Részvény kny. 8-r. 167—179 l.

KATALOGUSA, A tanári könyvtár —. II. rész. (A budapesti V. ker. m. k. áll. főgymnasium 1901/2. év. értesítőjében) Budapest. 1902. Franklin-társ. 8-r. 9—16 l.

KATONA MIHÁLY. A nagyváradi 48-as népkör könyvtárának jegyzéke. Nagyvárad. 1902. Neuman Vilmos. 8-r. 30 l. Ára 20 f.

KIVONAT a budapesti egyetemi könyvtár ügyviteli szabályzatából. Budapest. 1902. Egyetemi ny. 8-r. 4. l.

KÓSSA GYULA. A m. kir. állatorvosi könyvtárának katalogusa. (I. pótlék: 1901/2. évi gyarapodás.) (Melléklet a magyar királyi állatorvosi főiskola 1901/2. évi évkönyvéhez.) Budapest. 1902. Franklin-társ. 8-r. 10 l.

KÖNYVEK, Uj —. (Századok. 1902. évf. 5. 6. füz.) Bpest. 1902. Athenaeum kny. r. t. 8-r. 501—502; 595—598 l.

KÖNYVEK, Uj —. (Századok XXXVI. évf. 7. füz.) Budapest. 1902. Athenaeum kny. r. t. 8-r. 692—694 l.

KÖNYVÉSZET. Április—július. (Egyetemes philologiai közlöny. XXVI. évf. VIII. füz.) Budapest. 1902. Franklin-társulat. 8-r, 749—752 l.

KÖNYVJEGYZÉKE. Egyesületünk könyvtárának —. (Az érsekujvári r. kath. népnevelők egyesületének időszakos értesítője.) I. évf. 2. sz. Galánta. (1902.) Első galánthai kny. 4-r. 8 l.

KÖNYVJEGYZÉKE, A »magyar vasuti és hajózási klub« szépirodalmi könyvtárának — és könyvtár-szabályzata. Bpest. 1902. Markovits és Garai. 8-r. 140 l. Ára 1 K.

KÖNYVTÁR-LELTÁRA, A mezőkovácsházi polgári olvasókör — 1901. évi. Gyoma. é. n. Kner Izidor. 8-r. 16 l.

KÖNYVTÁR, Tanári —. Szaporodás. (A ciszterci rend pécsi r. k. főgimnáziumának 1901/2. értesítőjében.) Pécs 1902. Taizs József. 8-r. 44—85 l.

MÁNDOKY SÁNDOR. A soproni magyar királyi honvéd-főreáliskola tiszti és tanári könyvtárának czimjegyzéke. Sopron. 1902. Röttig Gusztáv. 8-r. 2, 123 l.

MINERVA, Magyar —. A magyarországi múzeumok és könyvtárak czímkönyve. II. évf. 1901—1902. Budapest. 1902. Athenaeum kny. r. t. Czímkép, XXXII. 550, 2 l.)

PÓTFÜZET. A szegedi iparos-ifjak közmivelődési egylete. Szeged. é. n. Endrényi Imre. 8-r. 6 l.

RÉCSEY VIKTOR. A pannonhalmi főapátság könyvtárának jegyzéke 1658-ban, Magger András Placid főapát kormánya alatt. (Külső czímlapon: »Catalogus librorum omnium conventus s. Martini de s. monte Pannoniae anno 1658.« »Sub D. Andrea Placido (Magger) eiusdem monasterii archiabbatae confectus.«) Budapest. 1902. Neuwald Illés. 8-r. 59, 1 l.

RENDSZABÁLYA, A kollégiumi nagykönyvtár és a vele kapcsolatos gyüjtemények szervezeti —. Javaslat. Debreczen. 1902. Városi kny. 8-r. 18 l.

SZABÁLYZAT, Ügyviteli — a budapesti egyetemi könyvtár részére. Budapest. 1902. Egyetemi ny. 8-r. 9 l.

Szabó Ervin. A budapesti kereskedelmi és iparkamara könyvtárának katalogusa. 1902. — Catalogue de la bibliothèque de la chambre de commerce et d'industrie de Budapest. Budapest. 1902. Pesti knyomda részv. társ. 8-r. XXX. 891 l.

SZALAY LÁSZLÓ. A m. kir. országos meteorologiai és földmágnességi intézet könyvtárának név- és tárgymutatója. — Namen- und Sachregister der Bibliothek der kön. ungar. Reichsanstalt für Meteorologie und Erdmagnetismus. Budapest. 1902. Pesti knyomda részv. társ. 8-r. VIII, 423 l.

SZÉCHENYI-MÚZEUMA, A m. tud. akadémia — 1902. május hó 1-én. Budapest. 1902. Hornyánszky Viktor. 8-r. 24 l.

UTASÍTÁS a népkönyvtárak szervezésére. Budapest. 1902. Athenaeum kny. r. t. 8-r. 67 l.

VEGYES KÖZLEMÉNYEK.

Kitüntetés. A Magyar Nemz. Muzeum fennállásának száz éves jubileuma alkalmából a király Ő Felsége *Szalay Imre* min. tan., a M. N. Múzeum igazgatójának a Szent István-rend kiskeresztjét, dr. *Fejérpataky László* egyet. ny. r. tanárnak és a Nemz. Múzeum Széchényi orsz. könyvtára igazgatójának a harmadosztályú vaskorona-rendet legkegyelmesebben adományozta.

Kinevezések és előléptetések a M. Nemz. Múzeum könyvtárában. A nm. vallás- és közoktatásügyi miniszter úr f. évi október 21-ikén 43.922. szám alatt kelt leiratával *Kollányi* Ferencz és dr. *Schönherr* Gyula m. nemz. múzeumi őröket igazgató-őrökké, dr. *Sebestyén* Gyula és dr. *Áldásy* Antal I. oszt. segédőröket őrökké és *Havrán* Dániel II. oszt. segédőrt I. oszt. segédőrré nevezte ki, és egyidejüleg *Kereszty* István őrt a VIII. fizetési osztály 3. fokozatából a 2. fokozatba, dr. *Hubert* Emil II. oszt. segédőrt a X. fizetési osztály 2. fokozatából az 1. fokozatba és *Varju* Elemér II. oszt. segédőrt a X. fizetési osztály 3. fokozatából az 1. fokozatba léptette elő. Továbbá f. évi november 27-ikén 77.852. szám alatt kelt leiratával dr. *Esztegár* László I. oszt. segédőrt őrré, *Kováts* László és dr. *Hubert* Emil II. oszt. segédőröket I. oszt. segédőrökké nevezte ki.

A Magyar Tud. Akadémiai könyvtár gyásza. A közel multban kétszeres vesztesség érte a Magyar Tud. Akadémia könyvtárát. F. évi szeptember 4-ikén meghalt *Heller Ágost*, az akadémia főkönyvtárnoka, szeptember hó 23-án pedig *Lindner Ernő* akadémiai alkönyvtárnok. — Heller Ágost 1843. augusztus 6-ikán született. Hosszas és nagyérdemű természettudományi munkásság után 1894-ben a M. T. Akadémia főkönyvtárnokává választotta a Hunfalvy Pál halála által megüresedett helyre. Ilyen minőségben vett részt kétízben a londoni bibliografiai kongresszusokon, melyek a mathematika és Természettudomány ok nemzetközi repertoriumának előkészítésével foglalkoztak. Erre vonatkozó jelentéseit annak idején mi is ismertettük, úgyszintén az Elischer-féle Goethe-gyűjtemény általa szerkesztett katalogusát is. Ugy látszik, kedvét találta a könyvtárnoki tevékenységben is s különösen az említett nemzetközi bibliografiai vállalat ügyével nagyon szivesen foglalkozott, azonban az utóbbi években megrendült egészsége megakadályozta, hogy mint könyvtárnok és bibliografus tervszerű és nagyobb arányú munkásságot fejthessen ki. — Lindner Ernő 1826. decz. 26-ikán született. Változatos

életpályát futott már meg, midőn Hunfalvy Pál meghívására 1867-ben az akadémiai könyvtárba került, hol 1875. július 1. óta alkönyvtárnoki czímmel működött, mindvégig nagy lelkiismeretességgel és széleskörű ismeretei és irodalmi tájékozottsága folytán szép eredménynyel is. Nagy érdemeket szerzett, mint a magyar költészet remekeinek hivatott német tolmácsa s ezen kívül több nyelvészeti és etnografiai dolgozattal is megörökítette nevét. Mindkettőjük emlékezetét meg fogja őrizni a magyar tudományosság története.

A harmadik könyvtárnoki tanfolyam. A múzeumok és könyvtárak országos főfelügyelősége f. évi julius hó 7—19-ike között immár harmadizben rendezett könyvtárnoki tanfolyamot.

Az országos főfelügyelőség irányelve most is ugyanaz volt, a mi az eddigi tanfolyamok szervezésénél vezette. Első sorban azon könyvtári szakférfiak nyertek részvételi engedélyt, a kik valamely könyvtár élén állanak, avagy a jövöben könyvtár vezetésére hivatvák. E mellett azonban most is alkalmat adott a főfelügyelőség egyeseknek, a kiknek valamely közművelődési intézmény keretében folytatott működése a könyvtári szakismeretek megszerzését kivánatosnak mutatta, hogy a tanfolyamon maguknak tájékozást szerezhessenek.

A könyvtárnoki tanfolyam vezetősége, egyetértve az előadókkal, a már két ízben kipróbált és helyesnek bizonyult tantervet vitte újból keresztül, a melynek ez alkalommal csak a főbb csoportjait közöljük, a részletekre vonatkozólag az érdeklődőket a Magyar Könyvszemle 1900. évfolyama 407. lapján megjelent közleményre utalva.

Az előadás keretei ezek voltak:

I. *A palaeografia és a kéziratok kezelése;* 12 órában előadta Dr. *Fejérpataky László* egyetemi ny. r. tanár, a Magyar Nemzeti Múzeum Széchenyi országos könyvtárának igazgatója, országos felügyelő.

II. *Könyvismerettan* (Bibliologia), előadta *Varjú Elemér* m. nemzeti múzeumi segédőr 12 órában.

III. *Könyvtártan* (Bibliothekonomia), előadta Dr. *Ferenczi Zoltán*, a budapesti egyetemi könyvtár igazgatója 14 órában.

IV. *Bibliografia,* előadta Dr. *Esztegár László* m. nemzeti múzeumi segédőr 10 órában.

Az előadások a fentemlített napokon mindig a délelőtti órákban tartattak s a délutáni idő az elméleti ismeretek teljessé tételére szükséges gyakorlat megszerzésére fordíttatott. E végből Dr. *Fejérpataky László* és dr. *Ferenczi Zoltán* előadók vezetése alatt, a hallgatók együttesen meglátogatták és tanulmányozták az egyetemi és műegyetemi könyvtárakat, az országos levéltárat, az iparművészeti múzeum és iskola könyvtárát, az országos képtárat, és az esztergomi gyűjteményeket.

Az orsz. főfelügyelőség 12 olyan intézethez intézett meghívót, a melyek felügyelete alá tartoznak és ezek közül 8 küldötte el megbizottját a tanfolyamra és pedig

1. A békés-csabai múzeum-egyesület *Kabos Bálint* tanárt és könyvtárnokot;

2. Beszterczebánya város *Schweng József* városi tanácsost;

3. Győr város *Sefcsik Ferencz* levéltárnokot;

4. a hódmezővásárhelyi ev. ref. főgimnázium dr. *Imre Lajos* tanárt és könyvtárnokot;

5. A kassai múzeum *Rössler Elemér* könyvtártisztet;

6. a nagybányai múzeum-egyesület *Bencsik János* tanárt és múzeum-őrt,

7. a székely nemzeti múzeum *Zayzon Ferencz* tanárt és múzeumiőrt.

8. a délmagyarországi történelmi társulat *Szmida Lajos* temesvármegyei számvevőt.

Ezeken kivűl az orsz. főfelügyelőség engedélyével

1. *Borosnyai Károly* főreáliskolai tanár Budapestről,

2. Dr. *Császár Mihály* tanárjelölt Budapestről.

3. *Hegyi Ödön* hirlapíró Budapestről,

4. *Kápolnai Paur Ödön* lapszerkesztő és laptulajdonos Veszprémből,

5. *Koczogh András* tanárjelölt Budapestről,

6. *Rexa Dezső* Budapestről,

7. *Szász Gyula* községi tanító Szegedről vettek részt az előadásokon.

Mint az előző években, ugy most is a főfelügyelőség hatáskörébe tartozó intézetek küldöttei közül heten egyenként 100 korona uti átalányban részesültek.

A tanfolyam hallgatói az előadásokban való részvételükről hivatalos bizonyítványt nyertek.

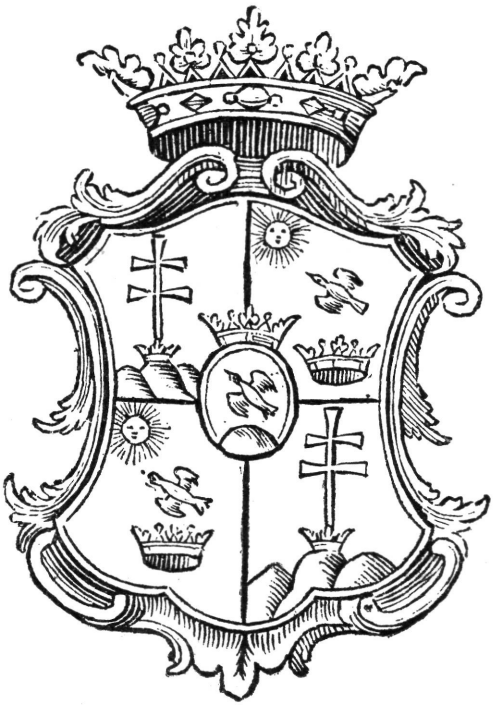
Az eddig lefolyt három könyvtárnoki tanfolyamon összesen körülbelül 50 szakember vett részt és tökéletesítette könyvtári szakismereteit. Az orsz. főfelügyelőség rövid idő mulva kiadja első kézikönyvét, a mely épen a könyvtárnokok számára készült. Ezen két tényező, úgy hisszük közelebb viszi megvalósulásához az orsz. főfelügyelőségnek azon reményét, hogy a szellemi kapcsolat a hazai könyvtárak között nagyobb és erősebb lesz, s bizonyos egységes elveknek elterjedésével hazai könyvtárügyünk fellendülése hamarabb és biztosabban következik el.

Ismeretterjesztő muzeumi előadások. A könyvtárból f. évi november hó 22-ikén dr *Esztegár László* I. oszt. segédőr a muzeumi könyvtárban őrzött irodalomtörténeti emlékekről, november hó 29-ikén dr. *Schönherr Gyula* igazgató-őr az Anjou-kori okleveles emlékekről, deczember 13-ikán pedig dr. *Sebestyén Gyula* »rovás és rovásirás« czímen tartottak ismeretterjesztő előadásokat.

A muzeumi könyvtár történeti és irodalomtörténeti kiállítása a november 27-ikén történt megnyitás óta, megtekinthető díjtalanul minden pénteken délután 1—2 óra között. Ezen kívül megtekinthető hétköznapokon d. e. 10—1-ig 1 kor. belépti díj mellett, mely összegben a katalogus ára is — különben 60 fillér — benfoglaltatik.

Delisle Leopold jubileuma. F. évi május 6-ikán ünnepelték meg ötvenéves évfordulóját annak, hogy a párisi nemzeti könyvtár kiváló igazgatója *Delisle* Leopold a »Société de l'histoire de France« és az »Ecole des Chartes« tagjai sorába lépett. Az ünnepélyen több tudományos társaság képviseltette magát s Himly Auguste, az Institut tagja, hosszabb beszédben

méltatta Delisle érdemeit a történettudományi kutatások terén átadva az ünnepeltnek tisztelői nevében két díszes kódexnek fototipiai uton készült másolatát. Az egyik duc de Berrynek a turini nemz. könyvtárban őrzött »livre d'heures«-je, a másik Orderic Vital egyháztörténetének XII. sz. normandiai kézirata, a mely a svéd királynő hönyvtárából a XVII. században került a vatikáni gyűjteménybe. Mindkét kódex szoros összefüggésben áll Delisle tudományos működésével. Minket közelebbről érdekel azonban f. év november 8-án tartott ünnepély, melyre a nagy tudósnak a nemzeti könyvtárba való belépésének 50-ik évfordnlója szolgáltatott alkalmat. Ezen az ünnepélyen megjelent a közoktatásügyi minister is és lelkes beszédben méltatta Delisle könyvtárigazgatói működésének jelentőségét az általános tudományosság szempontjából. Az ünnep emléke lesz a *Lacombe* Paul szerkesztésében: Bibliographie générale des ouvrages et des articles publiés par M. Leopold Delisle czimmel megjelenő kiadvány, melynek 5 frank lesz az előfizetési ára. Az összeg M. Henry Martin, à la Bibliothèque de l'Arsenal 1. rue de Sully, Paris czímre küldendő. A bibliografia minden közlönye üdvözölte a nagyhírű könyvtárnokot jubileuma alkalmából. Mi is kész örömmel csatlakozunk az üdvözlők közé.

Gróf Széchényi Ferencz könyvjelzői. A Magyar Nemz. Múzeum nemes alapítóját, a kinek csak a közelmúlt napokban emelt maradandó emléket az általa életre keltett intézet, mint könyvbarátot érdekesen jellemzi, hogy kortársai közül legtöbb könyvjelzője maradt, hirdetve az utókornak, hogy a könyvtáralapító mecénás nem csak áldozatkész hazafi, hanem vérbeli bibliofil volt.

Az a kor, melyben a Széchényi Ferencz gróf buzgólkodott a nemzetének szánt gyűjtemény egybehordásán, nálunk a könyvgyüjtés aranykorának nevezhető. Természetes tehát, hogy exlibriseink nagy része is ennek az időnek, a XVIII. század második felének köszöni létrejöttét; nem mondunk sokat, ha másfél százra tesszük a száz mát azoknak a könyvjelzőknek, a melyek e korbeli gyűjtőink emlékét őrzik.

E tekintélyes számból három esik a Múzeum alapítójára; mindhárom olyan, hogy megállja a versenyt kortársaiéval. Az első, hihetőleg a legkorábbi, egyszerű fametszet. Nyolczadrétű lapocskára nyomtatva a Széchényiek grófi czímerét mutatja, megfelelően az 1697-ik évi diplomának, a melylyel I. Lipót király a családot Magyarország főnemesi nemzetségei közé emelte. A rajzoló hibájának kell betudnunk némely jelentőség nélkül való eltérést az eredetitől; így például, hogy a szívpajzs galambját repülve ábrázolja, s csőréből elhagyja a koszorút. A czímer alól hiányzik a név vagy felirás s ezt bizvást el is hagyhatta a tulajdonos, miután nemzetsége czímere eléggé ismert volt a kortársak előtt, hogy így is tudhassák, kit illet az.

E fametszetnek kétféle színű, fekete és vörös lenyomatait ismerjük. Úgy lehet, a kétféle szín a könyvek különböző fajait jelölte; az általunk eddig látott példányok közül a vörösek mind a humanus, a feketék a reáltudományok körébe tartozó művekbe vannak beragasztva.

Sokáig nem lehetett használatban ez az exlibris, miután alig néhány százra megy azoknak a köteteknek a száma, a melyekben találkozunk vele; felváltotta egy rézbe metszett, tetszetősebb kiállítású s a czímert kifogástalanúl, színei jelzésével mutató lapocska. Ennek nagysága 125×103 $^{m}/_{m}$, rajta köralakú, barok keretbe foglalt lapon van a grófi czímer, úgy mint az előbbenin, minden felirás nélkül.

Ezt a könyvjelzőt is csak rövid ideig használta Széchényi gróf; könyveiben csak elvétve bukkanunk rá. Hihetőleg tulságosan egyszerűnek, vagy műveszietlennek tartotta s másikat csináltatott helyette *Junker*-rel, az ismert pozsonyi rézmetszővel.

E harmadik könyvjelző egészen a kor romantikus izlésének megfelelő. A 78×78 $^{m}/_{m}$ nagyságú lapocskán köralakú képet látunk, a melynek közepét

fák s omladékok által környezett sziklafal foglalja el ezen felirással: EX BIBL(iotheca). COM(itis). FRANC(isci). SZÉCHÉNYI. A szikla tövénél görnyedt tartású rokkant római vitéz áll, leoldott kardjával a felirásra mutatva; lábainál feküvő pajzsán a Széchényi grófok címere látható.

A képecske, ha a római vitéz alakjának némely fogyatékosságaitól eltekintünk, csinosnak mondható; mint metszet pedig finomságával becsületére válik a honi művésznek, a ki egyszerű német nevét s vele származását elfödni vélte azzal, hogy munkája alá odavéste: *gravé par Junker*, bizonyosan arra számítva, hogy az utókor franciának hiszi.

Mikor készült ez az exlibris, a mely a Széchényi-könyvtár legtöbb kötetébe be van ragasztva, nem ismeretes. Talán nem tévedünk, ha keletkezését 1786-ra tesszük, arra az évre, a melyben Széchényi, elkeseredve II. József alkotmány- és törvényellenes intézkedésein, hivatalos állásáról leköszönt s a nyilvános szereplés szinteréről visszavonúlt. Ez esetben az egyszerű képecske mélyebb jelentőséggel bir, a rokkant római katona magát a grófot szimbolizálja, a ki romlott egészségére hivatkozva hagyta ott hivatalát, hogy mint könyvgyűjtő s mecénás szolgálhassa hazáját, a melyet politikai minőségben szolgálni azokban a súlyos időkben jó hazafiaknak szinte lehetetlenség volt. *V. E.*

Gróf Széchényi Ferencz és az ujság-czenzura. Ismeretes, hogy a XVIII. századi magyar hirlapirodalom kezdetleges állapotának főleg a szigorú czenzura és a bécsi udvar éber ellenőrzése volt oka. (Ferenczy József, A magyar hirlapirodalom története 92. l.). Nem is foglalkoztak a XVIII. század hirlapjai politikai eszmék fejtegetésével, e teret a röpiratok irodalma foglalta el, melynek termékei leginkább kéz alatt árusíttattak. II. József volt az első, a ki a sajtó bilincseit egyben-másban enyhítette, s hogy az ő korában is mennyi nehézségbe ütközött egy ujság megindítása, annak hű képét nyújtja gróf Széchényi Ferencz, báni helytartó ily ügyben tett felterjesztése gróf Eszterházy Ferencz kanczellárhoz, mint horvát bánhoz.

Egy meg nem nevezett zágrábi könyvnyomtató Zágrábban megindítandó horvátországi ujság tervezetét nyujtotta be Széchényi Ferencznek azzal, hogy Trattner ez ügyben a kanczellárnál már megtette a szükséges lépéseket. Széchényi nagyon kényes kérdésnek tartja a lap megindítását s részletes utasításokat kér ez ügyben a kanczellártól. A főkérdés a körül fordul meg, vajjon a bécsi czenzúra vizsgálja-e meg mindig előzetesen a lap czikkeit, avagy elegendő-e az itteni czenzor, Petrovits, jóváhagyása is? Az ujság ugyanis szépirodalmi dolgokon kivül politikai, katonai és közgazdasági kérdésekkel is akar foglalkozni, melyek közül a politikai dolgok a horvát bán, a katonaiak a vezénylő tábornok, a közgazdasági kérdések pedig a fiumei kormányzó hatáskörébe tartoznak. A bécsi czenzurát alkalmatlannak tartja, az itteniben pedig nem bízik meg. Széchényi véleménye szerint Zágrábban találkoznék ugyan erretermett szerkesztő, ki a fiumei kormányzóságtól s a károlyvárosi hatóságtól közgazdasági dolgokban, a megyei alispántól a politikai vonatkozású eseményekről és a katonai parancsnoktól a katonai ügyeket illetőleg kellő felvllágosításokat szerezhetne; de a szükséges felügyelet kérdése mindig számtalan aggodalmakra nyujt alkalmat.

Nem tudom, sikerült-e ennyi nehézség daczára is az ujságnak megindulnia; de ha megindult volna is, láthatjuk, mily forrásokból kellett volna merítenie közleményeit.

A felterjesztés a Széchényi-család levéltárában az I. 10. IV. 42. jelzetű jegyzőkönyv 23. lapján olvasható s eredeti szövege a következő:

Comiti Bano Zagrabia Viennam 5. Jannarii 1784. (Comite concipiente.)

Cum adventu meo Zagrabiam typographus huias, qui sumtibus domini Trattner libros hic venales habet, planum imprimendorum hic novorum iuxta adnexum proiectum mihi attulit, ea cum assecuratione, quod dominus Trattner eatenus Excellentiam Vestram iam accesserit, ac ut fine promovendi huius negotii mecum Excellentia Vestra mandare velit, eandem Excellentiam Vestram interpellaverit.

Cum interim mihi Viennae constituto Excellentia Vestra nihil eatenus mandare dignata sit, novorumque impressionem moderno tempore rem admodum delicatam putem, sequentia Excellentiae Vestrae humillime proponenda censeo. Et quidem:

Cuinam nova haec censurae subiecta futura erunt? Hujatine an Viennensi? Et si hujati, sufficitne, ut iisdem dominus Petrovits localis studiorum director (cui in reliquo censura librorum hic loci concredita est) novis etiam imprimendis (quae non tantum res litterarias aut scholasticas, verum politicas, militares et commerciales involvunt) unicus prospiciat? et res politicas absque Excellentiae Vestrae scitu, militares absque generalis Devens cointelligentia et commerciales absque concursu domini gubernatoris Fluminensis, de patria hac typo administret. — Si vero Viennensem pertranseant nova haec censuram, quis dicere poterit, submissum huc pro impressione manuscriptum idem originale esse, quod iam Viennae censuratum extitit? aut si illud etiam esset, quis imprimenti ne originale permutet aut plane eidem aliud substrudat, inspiciet?

Quid igitur in hoc genere obligationis meae futurum sit, a gratioso Excellentiae Vestrae mandato praestolabor; fieri nam potest, ut per falsam etiam correspondentium expositionem typis edita Excellentiam Vestram paterne certe de regnis his sollicitam offendant, meque hic et honoris Excellentiae Vestrae et boni publici vigilem negligentiae arguant, aut plane suspectum reddant. Et sic quod forsan salutare ex novis his expectaretur, per sinistras expositiones, aut per ipsos etiam non satis ruminatos terminos, in abusum vertatur. Uti hic in adnexo linealiter subtractum in verbis *die beträchtliche Einkünfte dieses Bissthums zieht der Hof künftighin selbst* clare perhibet. Desiderassem enim in primo illud *die beträchtliche*, quod certe moderno tempore nonnullis forsan aequivocum videbitur, plane omissum. Et in secundo addi: dass Seine Majestät diesen Ueberschuss für das allgemeine Beste anzuwenden gedenken. Uti iam etiam de salutaribus pecuniae eiusmodi dispositionibus exempla habentur.

Abusus igitur tales tollendi et tamen id, quod ex novorum huiatum impressione salutare populo, commodum commerciantibus et honorificum nationi accidit, conservandi gratia sequentem humillimam meam opinionem, alto Excellentiae Vestrae indicio substerno:

Dantur hic Zagrabiae capacissimi scribendorum novorum viri, omni in genere et scientiarum et linguarum versati, qui per accuratam cum Gubernio Fluminensi correspondentiam progressum commercii nationalis, per hebdomadales Magistratus Carolostadiensis litteras pretium rerum venalium, per hic loci existentem Vicecomitem Comitatus huius res publicas et per Commendantem huiatem Generalem Devens res militares secure et optimo cum successu typis dare possent. Modo sit aliquis, qui cum concursu horum accuratum novorum progressum curet, abusus impediat et eveniendis nefors confusionibus prospiciat. Concursus attamen iste ita instituatur, ne Banali per hoc authoritati in politicis et militaribus (quod fors in obviis etiam circumstantiis sustinendum foret) per ipsum cum militari et commerciali statu concursum derogetur, quin potius per instituendam cum iisdem et comitatibus correspondentiam sensim et inadvertenter accrescat, quod nunc eo facilius obtineretur, dum Excellentia Vestra (cui pro salute regnorum horum banalis obtigit dignitas) Supremi etiam Cancellarii munere fungitur. Haec tamen de huiatibus tantum novis dicenda veniunt, quae ut lectoribus accepta sint, necessario hic imprimi, non vero prius pro censura Viennam mitti deberent, ne ante adhuc illorum editionem promulgentur, novaque per corundem publicationem perdant lapsuque temporis licet vix incepta iam inutilia evadant. Poterunt ideo Viennensia hic imprimenda tardius submitti, futurisque novis inseri.

Ista sunt, Excellentissime Domine, quae alto Excellentiae Vestrae judicio submitto, gratiosum eatenus mandatum praestolaturus, sin Typographus huias ab opere arcendus aut in eo animandus sit?

Id quod ex relatione hac humillima Excellentiae Vestrae incommodi obvenit, zelo meo, quo nil (etsi parum illud sit) sine Excellentiae Vestrae scitu agere volo, adscribat, meque altis commendatum gratiis, ultro recommendatum habere dignetur. Sum perenni gratitudine Excellentiae Vestrae humillimus servus. *G A.*

A székesfővárosi könyvtár ügye most ujabban ismét napirendre került. A könyvtárt a főváros közgyűlése 1899-ben határozta el létesíteni, még pedig kizárólag közigazgatási és a főváros történetére vonatkozó munkák beszerzését tűzvén ki feladatául. Kezelésével dr. *Toldy László* székesfővárosi főlevéltárnokot bizta meg. Szervezeti szabályzatának elkészítésével ugyancsak a főlevéltárnok bizatott meg. A szervezeti szabályzatot a Toldy által kidolgozott alakban a fővárosi múzeum és könyvtár bizottság azonban mellőzvén, jóllehet 25 ülésen tárgyalta azt, a tanácsa VII. ügyosztályt bizta meg egy szabályzat készítésével, melyet az elkészítvén, a bizottság 1902 október 30-án elfgoadta. Időközben a fővárosi könyvtár ügye újabb stádiumba lépett. Dr. *Kőrösy József* a statisztikai hivatal igazgatója ugyanis egy oly javaslattal lépett elő, hogy a fővárosi könyvtár egyesíttessék a statisztikai hivatal könyvtárával, illetve hogy a statisztikai hivatal könyvtára mint ilyen szűnjék meg, és olvadjon egybe a fővárosi könyvtárral a nélkül azonban, hogy a statisztikai hivatal szakkönyvtárától elválasztassék. Okadatolja ezt azzal, hogy az 1899-iki közgyűlési határozat egy *közigazgatási* könyvtár létesítését czélozta, már

pedig, szerinte, a statisztikai hivatal könyvtárában a közigazgatási szak sokkal bővebben van képviselve mint a fővárosiban, s hogy két közigazgatási könyvtár felállítása nem kívánatos és nem szükséges. Kőrösy dr. ez előterjesztésével szemben Toldy László dr. a tanácshoz benyújtott különvéleményében a fővárosi könyvtárnak mai állapotában való fenntartását és továbbfejlesztését kéri kimondani. Az ügy a tanács előtt már megfordult, s ha jól vagyunk értesülve, a tanács olykép határozott, hogy a fővárosi könyvtár közigazgatási része adassék át a statisztikai hivatal könyvtárának. A kérdés végleg eldöntve még nincsen az ügy még a közgyűlés elé fog kerülni, s ha itt a végleges döntés megtörtént, nem fogjuk elmulasztani arról e helyt megemlékezni.

—*yi*

Kassai könyvnyomtatók életrajzához. Bártfa városa XVI. századbeli két könyvnyomtatója, Gutgesell Dávid és Klösz Jakab rokoni összeköttetésben állt egymással.[1] E rokonságból került ki Kassa város első könyvnyomtatója, Fischer János, Klösz veje.[2]

Fischer özvegyét 1615. január hó 7-én Fest János könyvnyomtató vette feleségül s hozományul kapta a könyvnyomtató műhelyt. E házasságról a kassai róm. katholikus plébánián őrzött anyakönyv így emlékszik meg »Eodem die (t. i. január hó 7-én) Johannes Fest buchdrucker nimbt zur Eh fraw Elizabeth des Hans Fischer buchdruckers allhier seelig hinterlassene wittib.«

Gevers Bálint, a ki Kassán mint könyvkötő, majd 1653—1655-ig mint könyvnyomtató működik, négyszer nősült. Első felesége Herman Márta volt.[3]

1648. február hó 12-én »Könyvkötő Bálint vette Bártfáról N. Margitot.«

1649. június hó 8-án »Gevers Bálint vette Szabó Mártonnak özvegyét, Margitot.«[4]

Özvegyen maradt negyedik felesége, Klein Anna, a ki az 1672. évbeli városi jegyzőkönyv szerint *circiter* 48 éves volt, 1662-ben kedvezőtlen anyagi viszonyok közé jut, a mint a városi jegyzőkönyvből kitünik:

»1662. novemb. 7. Az német cantor teszen tilalmat Compactor Bálint avaira ad fl. 6. den. 60.

Eodem die Kulhanek András is ad fl. 37.

Eodem die Késcsináló Mátyás is ad fl. 8.

Eodem die Köteles Gáspárné ad fl. 1. den. 94.

Eodem die Hanz Sur pánczélgyártó ad fl. 8.

Eodem die Johannes Petrus Siringh ad fl. 2. den. 40.

E. d. Lauf Gáspár ad fl. 3. den. 93.

E. d. Severinus Markusné Compactor Bálint könyveire, melyet maga adott volt nekie ad fl. 59.

Die 12. Novembris Sebecko Menihart tilalmat tesz Compactor Bálint javaira ad fl. 10. den. 15.

[1] Kassa város levéltára 4157., és 4246/136. sz. a. — Klösz epitaphiu mát a bártfai plébániatemplom őrzi.

[2] Magyar Könyvszemle, 1889. 230. lap.

[3] Magyar Könyvszemle, 1889. 233. lap.

[4] E két feljegyzés az említett anyakönyvben.

Svéd compactor Erhart uram ad fl. 13. den. 36.«

Gevers egyik utóda Severini Márk sem szerencsésebb a műhelylyel:

»1666. Die 7. Decembris sat. Ezt is jelenti ő kegyelme (t. i. bíró uram), hogy lőcsei Zelner uram requirálta ő kegyelmét, néhai *Brajer Lőrincz* maradékinak maradván adóssa Marcus Severinus könyvnyomtató bizonyos summával, az minthogy obligatoria is vagyon; azért mivel az felesége nem fizethet, az tipographiához akarnak nyulni és azt akarják executióban vetettni, azért lássa az nemes tanács. Deliberatum: Egyátaljában nem engedi az n. tanács, hogy executióban menne az tipographia; ha terminusokra megalkusznak, jó jóval; ha peniglen nem, arbitereket rendel az n. tanács és tegyenek satisfactiót az könyvekbül.« [1]

A 18-ik században a következő könyvnyomtatók kaptak Kassán polgárjogot:

»1757. 15. Decemb. Jacobus Novahovics typographus ex pago Nova Villa, comitatus Scepusiensi ingremiato oriundus.«

»1764. Die 19. Junii. Paulus Has alias Zajacz tipografus catholicus jus civitatis assumsit.«

»1773. Die 5. Febr. Christophorus Hartvig professione typographus romano-catholicus ex Saxonia oriundus assumpsit ius concivitatis.«

»1774. Josephus Pichlmajer professione typographus Tyrnavia oriundus, romano-catholicus ius concivitatis assumpsit.«

Kemény Lajos.

[1] Városi jegyzőkönyv.

VÁLTOZÁSOK

a magyarországi nyomdáknál 1902. augusztus 1-től, október 31-ikéig.

(Az egy csillaggal jelölt nyomdák hatóságilag nincsenek bejelentve. A két csillaggal jelöltek megszüntek)

Budapest:
Fuchs Ármin. VI. Szabolcs-u. 4.
Jancsó Dezső. VIII., Mária-u. 7.
Krnyász János. IX., Lónyai-u. 12.
**Schmiedl Sándorné. VI. Szerecsen-u. 6.
Stern Adolf. VII., Munkás-u. 14
Székely Viktor. VI., Dávid-u. 4.
**Wolf F. A. és fia czég. (tul. Steinbach Armin). VI., Szabolcs-u. 4.

Bács-Szent-Tamas:
Gavanczky Szima.

Czacza:
Braun Rezsö.

Dárda:
*Frank Béla.

F.-Gyarmat (Szatmár m.):
Kossuth nyomda (tul. Mátyás Adolf).

Lippa:
*Zeitler Lajos.

Pozsony:
** Oest.-Ung. Papiermanufactur u. Druckindustrie (Tul. Pollák Henrik).

Tasnád:
Lövinger Lipót.

Temesár:
*Veres Sámuel utóda.

Titel:
Czája Alajos.

Verebély:
Hungarla kny. (tul. Neufeld Samu).

Veszprém:
**Köves Béla. Dunántuli kny. (tul. Köves Béla és K. Paur Ödön).

NÉV- ÉS TÁRGYMUTATÓ.

Rövidítések: áll. = állami; cs. = család; czl. = czimerlevél; egy. = egyetemi; kir. = király, királyi; kny., ny. = könyvnyomda, nyomda; ktár. = könyvtár; ltár. = levéltár; min. = minisztérium; pk. = püspök; szerk. = szerkesztőség vár. = városi; vm. = vármegye.

Aba Sámuel m. kir. 370, 379, 381.
Abafi Aigner Lajos 168, 404.
Abecedár szlovenszki (Pozsony, 1786.) 434.
Abecedár z steroga...(Varasd, 1828.) 437.
Abecedarium Szlovenszko (1725.) 428.
Abelsberg Vilmos 420, 422.
Abo város múzeuma 4.
Abrudbánya 160, 161.
Abrugi György 159—161.
Acherius, Veteres scriptores Gallici 157.
Achilles augsburgi orvos 69. — Jákó fia 376.
Acquaviva Andrea Matteo herceg 59.
Acsády Ignácz »Magyarország Budavár visszafoglalásának korában« cz. munkája 146.
Adelffy Antal 410.
Adler Béla 144.
Aelianus, De animalium natura 156. — Historiája 156.
Aeneas Sylvius 37, 38.
Agathias »De bello Gothorum« cz. munkája a Korvin ktárban 58.
Aggházy Károly »Maritta« c. operája 420.
Agnethler Mihály 206.
Aigner Lajos L. Abafi Lajos.
Ajándékozások a M. N. Múzeum számára 4—5, 7—9, 164—170, 473—479.
Akadémia, M. T. — 4, 164, 168, 171, 172, 317, 350, 366, 455, 471, 473, 477, 483, 497, 527. — Goethe szobája 527. — kéziratai 171, 172. — kiadványai 500. — ktára 171—173, 348, 350, 367, 527, 528. —i Értekezések 174. —i Értesítő 171.
Alagovich Sándor 206.
Alanus Magnus, Opera 153.
Albert m. kir. 33, 53, 57, 313, 370, 379. — (III.) osztrák herczeg 53.
Albert Ferencz, Montedégoi — 27—30.
Albertus Magnus, Opera 155.
Albrantus, Epistola de curatione morborum, XIV. sz.-i kézirat 39.
Alcoranus Mahometicus 156.
Alegambe, Bibliotheca scriptorum Societatis Jesu 157. — Heroes et victimae charitatis societatis Jesu 157.
Alexander Bernát 182.
Alföldi Imre 420.
»Alkotmány« szerk. 483.
Allaga Géza 421, 422.
Allatius, De aetate et interstitiis 153. — De octava Synodo Thotiana 153. — De utriusque ecclesiae consensione 153. — Graecia orthodoxa 153. — Hottingerus convictus 153. — Vindicia Synodi Ephesinae 153.
»Allgemeine Litteraturzeitungen« 218, 276.
Almási Balogh Pál L. Balogh Pál.

Alsó-ausztriai számvivőség 149.
Alsó-Csalogány 436.
Alsó-diósi plébánia ktára 152.
Alsófehér vm. alispáni hivatala 4, 164. 483. — közönsége 497.
Alsókubini Csaplovits-ktár 98, 103.
Alsó-Segesd 297.
Alsó-Szlavecsa 436.
Alsó-Szopor 297.
Altschul Rezső 420.
Amade Antal 405, 406, 412, 413, 415. — Antalné Horváth Simoncsics Mária Rozália 405—407, 412—415. — László 206, 403—416.; kéziratai a M. Nemz. Múzeum ktárában 403—416.; versei (kiadta: Négyesy László.) 403. — Lászlóné Orczy Zsuzsánna 405. — Lászlóné Weltzl Mária Paulina 407, 413—415. — Péterné 411, 412, 415, — Tádé 408, 411, 412.
Ambrasi gyüjtemény 57.
Ambróczy János 509.
American mathemat. society. 483.
Amherst College 505.
Amsterdam 74—76, 182, 365, 485. — —i egyetem 76.; —i ktár 75, 76.
Anacharsis 321.
Anaxagoras 321.
Andrád Sámuel 212.
Andrássy Gyula 481. — Kálmán 178.
Angst H. 472.
Angyal Dávid 175.
Anna lengyel királyné, Báthory István felesége 115. — m. királyné, I. Ferdinánd felesége 55.
»Annales Ecclesiastici Regni Hungariae« 219.
»Ansa principis Caroli Suidmanniae adversus Sigismundum III. Sveciae regem« 156.
Antal, Páduai Sz. — könyvecskéje 448.
Antal Lajos 484.
Antverpen 73. —i Musée Plantin-Moretus 483.
Anzeiger für Kunde der deutschen Vorzeit (1855.) 28.
Apafi Mihály (I.) erdélyi fejedelem 90, 167.
Apahida 164.
Apáczai Csere János L. Csere János.
Apáthi 296, 297.
»Apium liber« 155.
»Apollo« (zenészeti folyóirat) 421.
Appianus, De bellis civilibus Romanorum (Velencze, 1477.) 204.
Apponyi Sándor gr. 4, 62, 468, 473, 484, 497, 500. — ktára 62.
Apró nyomtatványok a M. N. Múzeum ktárában 3, 164, 167, 347, 473, 477.
Apród János küküllői főesperes krónikája 362.
Aquincum 471.
»Arabicus liber manuscriptus« 154, 156.
Arad 317. —i Atzél ktár 103. —i első takarékpénztár 168. —i kir. főgymnasium 103. —i Kölcsey-egyesület 483.; múzeuma és ktára 98, 100, 103. —i Orczy ktár 103. —i Vásárhelyi ktár 103. —i vértanuk mauzoleuma 103.
»Aradi Közlöny« szerk. 483.
Aradi Lajos 471.
Arady N. János 206.
Aran Tamás 62.
Aranka György 79, 82, 215. — Elme játékai (1806.) 137.
Arany János 178, 420, 424.
Aranygyapjasrend szabályai 55.
Arbiter, Fragmenta restituta 154.
Arcerius, De vita Pythagorae 154.
Arendius, De igne purgatorio 153.
Aretas L. Occumenus.
Ariaemontanus, Dilucidationes quatuor Evangeliorum 152.
Armalista Elek 159.
Arnestus prágai érsek 43. — Statuta provincialia, XV. sz.-i kézirat 36.
Arnold R. F. 93, 497.
Arrianos 120.
Ars moriendi, XV. sz.-i kézirat 41.
Ars pingendi 155.
Artner Farkas 286.
Ascherson F. 93.

Ascoli Eurialio d'— »Sopra l'impresa d'Aquila« cz. műve 56.
Asterius, Homiliae 153.
Astrophysikai observatorium, M. kir. — 483.
Asztalos János 122.
Athenaeum r. t. 66, 143, 175—177, 443, 445. — milleniumi története 53—55, 59, 178.
Atilla 369, 379, 381, 384, 385.
»Atlas Coelestis« 156.
Atzél ktár Aradon 103.
Audrian-Werburg br. 471.
Aue, Hartmann von der — Gedichte, XIV. sz.-i kézirat 39.
Auersperg herczegi család 32. — ktára 32, 42.
Augsburg 45, 168, 362, 365, 367, 374, 394, 395, 397, 477. —i karmelita zárda 397. —i vár. ktár 397.
Augustus római császár 280.
Autores varii. De agrorum conditionibus et constitutionibus 156.
Avignon 332. —i gyüjtemények 24.
Ábel Jenő 30. — A bártfai Sz.-Egyed temploma könyvtárának története. (Bpest, 1885.) 30.
Ábrányi Kornél, id. 420, 422, 424. — Kornélné Katona Klementin 473.
Ács (helység) 236.
Ágoston, Szent — 53. — levelei a Korvin ktárban 58. — Operum omnium supplementum 153.
Áldásy Antal 1, 4, 11, 14, 285, 473, 504, 527.
Áldori Manó 476.
Államnyomda, M. kir. — 483.
Állatvédő egyesület, Orsz. — 5, 473.
Ámon egyptomi istenség 17, 25.
Ányos Pál 323.
Árkövy József 484.
Árkuti Lukács 159.
Árpád 369, 379, 384, 386.
Árva vm. 103.
Árva (város) 297.
Árvai B. 439, 447.
Baár 406—412.
Babotsai István »Vigkedvű Mihály« cz. drámája 137.
Bachmetjev P. 484.
Bacsányi János 213, 319, 452.
Badics Ferencz 4.
Baer frankfurti antiquárius 8, 165.
Baernkopf Ignácz 206.
Bagonya 354.
Bagó Alajos 474.
Bajai Béla 8. 166.
Bajor kir. Akadémia 317.
Bajzáth György András br. 206. — József 206.
Bak 297.
Bakháza 297.
Bakody Lajos 420. — »Jób« cz. oratoriuma 421.
Balassa Bálint és Rimay János Istenes énekei (1604.) 125, 126.; (Lőcse, 1614.) 126; (Lőcse, 1670.) 125, 126; (Kolozsvár, 1689.) 126. — Pál 206.
Balassa-Gyarmat 447.
Balázs Sándorné Bognár Vilma 424.
Balch Thomas Willing 484.
Balent nagyváradi könyvnyomtató 133.
Balkányi György 118.
Balla Károly 141.
Ballagi Aladár 8, 72; A magyar nyomdászat tört. fejlődése (Bpest, 1878.) 72. — Géza 345; »A politikai irodalom Magyarországon« cz. munkája 345.
Balogh Andrásné 439, 441, 442. — Ádám 121. — Árpád 439. 441, 446. — Loránd 473. — Pál, Almási 206. — Sándor 206.
Baloghy Dezső »Az egyetemi nyomda termékei« cz. műve 442—444.
Baltimorei John Hopkins egyetem 484.
Bankopf seminariumi rector 461.
Barabás István átirata: A kath. egyház magyar énekeinek gyüjteménye (Vasvár, 1900.) 419.
Baranya vm. 336.
Baratella, Antonius, páduai költő 40.
Barátokfa 297.

Barbosa, Collectaneae in ius pontificium 153.
Barbul Jenő 481.
Barcicius, Johannes Augustus — Borgomensis 40.
Barclay János 327, 328, — Argenise 327, 328.
Barcs 297.
Barcsay Ákos erdélyi fejedelem 167.
Barkóczy Borbála gr. 413. — Ferencz egri pk. 30, 206, 413.
Barla Mihály 427, 437, 448.
Barna Izsó, 421.
Barnak 297.
Barta István 137.
Bartakovich Sándor egri érsek 37, 206.
Bartakovics Béla egri pk. 31. — ktára 31.
Bartalus István 422. — »Magyar Orpheusa« 422.
Bartay András »Magyar Apolló«-ja 422. — »Művészet vezére« (1846.) 422.
Bartha Miklós 168, 471, 497.
Bartsch bécsi könyvárus 220, 342, 343, 357, 358.
Basel 168, 497. — —i egyetem 484.
Battyánd 440.
Batthány Antal gr. 464. — Ignácz gr. gyulafehérvári pk. 29, 30. 176, 177, 206, 229, 257. — József esztergomi érsek 229, 238, 244, 246, 255. — Károly herczeg 206.
Batthány-ktár Gyulafehérvárott 30, 32.
Bandius, Orationes et epistolae 154.
Bayer Jakab, Filum labyrinthi (Kassa, 1663.) 477. — József »A magyar játékszin története« cz. munkája 181.
Bayerus, Uranometria 155.
Bayle Bernard 124.
Bács-Bodrog vm. 361. —i tört. és rég. társulat 472.
Bánffy br. család ltára a M. N. Múzeum ktárában 171, 476, 479.
Bánffy Dánielné 497. — György gr. erdélyi kormányzó 89, 252; br. 206.
Bánki Zsigmond 137. — Zsigmondné Koszta Mária 137.
Bánócz 353.
»Bányászati és Kohászati Lapok« szerk. 4.
Bárány (Rendesi) cs. ltára a M. Nemz. Múzeumban 11.
Bárány Ignácz 443—445, 448. — féle népiskolai tankönyvek vend fordításai 443, 445.
Bárdócz János »Polgári szózat a néphez« cz. műve 140.
Bárdos József ABC-je 138.
Bártfa 30, 126, 206, 477, 535. — —i plébániai ktár 29, 30; templom 535. — —i városi tanács 30.
Báthory Gábor 223; erdélyi fejedelem 38. — István erdélyi vajda 48.; lengyel kir. 115. — József 471.
Báti János 122.
Bátori Lajos 421, 422. — »Összhangzattana« 422. — »Preludiumos könyve« 419.
Bátsák József 414.
Báttaszéki Lajos 142, 144.
Beatrix, m. királyné 58, 59. — Vilmos osztrák herczeg felesége 53.
Bebes 297.
Beck Ö. Fülöp 460.
Becker Fülöp Ágost 4, 484.
Bedőcs Paula L. Prandau báróné 206.
Beethoven 423, 424.
Bejthe András 49. — Füveskönyve 49.
Beke Antal 421, 422. — Manó 484.
Beleznay Antal 420, 422.
Belga kir. akadémia 483.
Beliczay Gyula, Elméleti és gyakorlati zeneszerzéstan (1891.) 422.
Bellatinc 297.
Belnay György 211.
Belopotoczky Kálmán 4, 484.
Belügyminiszterium, M. kir. — 4, 100, 106, 109, 164, 473, 477, 482, 497.
Bemer nagyváradi pk. 140.
Benedek győri apát 413. — (XIV.) pápa 330, 332, 414.
Benedek Mihály 122.
Benaissin 332.
Bencsik János 529.

Benevent 332.
Benkő Henrik »Összhangzattana« 422. — Szinvilága 180.
Benyovszky János 206.
Beöthy László 135. — Zsolt 471; »A szépprózai elbeszélés« cz. munkája 319, 320, 327.
Berardi lovag 115.
Berchem gr. német consul 318.
Berchtold Mátyás Ernő br. 148.
Berczik Árpád »Himfy dalai« cz. vígjátéka 471.
Bereg vmegye 127, 128.
Berem 406.
Berendy Béla 4, 164, 477, 484.
Berényi cs. ltára a M. Nemz. Múzeum ktárában 11.
Berényi Borbála gr. 414. — János gr. 11. — József 410. — Zsigmond gr. 206.
Berger Sámuel, ifj. 142.
Bergerus, Columnae Domus Austriacae 154. — De errore, origine et restitutione regni Hungariae 156. — Rapsodia de cruce et insignibus Hungariae 156.
Berke Ferencz 428, 431.
Berkeszi István 497.
Berki Ádám 432.
Berlin 93, 141, 219, 354. — kir. múzeum 4, 24, 199. —i Lehranstalt für die Wissenschaft des Judenthums 483.
Berliner Bernát 4, 164.
Bernardus, De utilitate legendae historiae 156.
Bernát, Perugiai — spalatói érsek 199—201. — kodexe az esztergomi főegyházmegyei ktárban 199—201.
Bernát Mihály 206.
Berner Ádám 421.
Berni egyetem 484.
Berry herczeg 530.
Bertalanffy Imre 440. — József 476.
Berzeviczy Albert 9, 458, 471. — Egyed 8, 166. — Gergely 8, 165; »Über das ung. Militär-System« cz. kézirata a M. N. Múzeum ktárában 169. — Ilona L. De Pont báróné.
Besançoni egyetemi ktár 203.
Besenye 297.
Bessenyei György 228, 319. — »Philosophusa« 319.
Beszterczebánya 477, 529. —i régészeti és történelmi társulat 4, 103, 165. —i városi múzeum 98, 103.
Bethlen gr. család ltára a M. Nemz. Múzeum ktárában 479.
Bethlen Farkas »Historia Transsylvaniae« cz. munkája 219. — István gr. 90. — Miklós, Austriaca Austeritas (Kolozsvár, 1672.) 72—74; Austriacae Austeratatis Continuatio (Kolozsvár, 1672.) 72—74; Falsitas Toti Mundi de tecta (Kolozsvár, 1672.) 72, 73; Justi de Palma Florentini Austriacae Austeritatis eiusdemque Continuationis Confirmatio (Kolozsvár, 1672.) 72.
Beyerbach frankfurti levéltárnok 512.
Beyerlinck, Magnum Theatrum vitae humanae 153. — Promptuarium morale 153.
Beznák Pál 206.
Bécs 1, 28, 32, 47, 49, 57, 61, 64, 70, 131—134, 141, 149, 150, 165, 167, 168, 170, 175, 201, 212, 213, 218, 220, 227, 232, 241, 244, 245, 247, 262, 282, 283, 287, 288, 292, 314, 320, 343, 354—355, 359, 363, 366, 367, 375, 379, 395, 396, 400, 405, 406, 408, 412, 418, 421—423, 440, 444, 445, 454, 468, 471, 473, 479, 484, 485, 533. —i cs. kir. egyetem 484; ktára 485; múzeuma 471. —i cs. kir. központi statisztikai bizottság 4, 473. 477, 483. —i cs. kir. munkás statisztikai hivatal 483. —i cs. kir. műtörténelmi gyüjtemények igazgatósága 483, 485. —i cs. kir. tud. Akadémia 4, 168, 457, 471, 473, 483. —i embertani társaság 471. —i jezsuiták kolostora 31. —i prot. theologia 438. —i svéd-norvég követség 4. —i

Theresianum 216, 257. —i titkos ltár 249. —i udv. ktár 1, 4, 32, 50—61, 93, 149, 152, 164, 199, 218, 244, 484, 485; katalogusai 50, 60; miniaturekiállitása 2, 50—60. —i udv. ltár 274, 472. —i vár. ktár 485.
Békés vm. 341. —i múzeum Gyulán 98, 165.
Békéscsabai múzeum-egyesület 98, 103, 471, 528.
Bél Mátyás 222, 363.
Béla (I.) m. kir. 369, 379, 381. — (II.) m. kir. 369, 379. — (III.) m. kir. 200, 369, 379; és hitvese emlékére kiadott díszmű 100. — (IV.) m. kir. 369, 379.
Béldy István 37. — bodolai ktára 37.
Béldy-kodex 27, 37—39.
Bélik József 206.
Béllyei Sámuel 119.
Biás István 497.
Biblia-kézirat az egri érsekmegye ktárban 44. Angol — társulat, 445. Vizsolyi — töredéke 1590 tájáról.
Bibliografiai kongresszusok L. Brüsszel, London. Magyar — irodalom 194—197. 524—526.
»Bibliographie générale des ouvrages et des articles publiées par L. Delisle« 530.
Bibliotheca Hispaniae variorum autorum 156.
Bibliotheca Patrum ascetica 157.
Bibliotheca virginalis 153.
Bibliothecae Chalcographicae pars sexta 154.
»Bibliothèque de l'École des chartes« 5, 165.
Bicskei Szőke Ferencz L. Szőke Ferencz.
Bieber Gyula 484.
Bigoni Guido 168.
Bihar vmegye 136, 140, 141. — ltár 127—129, 135, 136.
»Bihar« (nagyváradi ujság) 141.
Bihari Jenő 168.
»Biharmegyei Közlöny« 144.
Binz bécsi antiquárius 219, 240.
Biró György 121, 122. — Lajos 470; újguineai gyüjteménye 470.
Birtalan Albert 499.
Bisztriczey László 206.
Bite János 410, 414.
Bittó István 410.
Bize 297.
Blacu, Theatrum urbium Belgii 156.
Blagay-Ursini gr. család ltára a M. Nemz. Múzeum ktárában 479.
Blaga-Ursini Lajos gr. 479.
Blaha Lujza 424.
Blank Simon 474.
»Blätter für Volksbibliotheken und Lesehallen« 187, 518.
Blessensis, Petrus, Tractatus de Sancto Job, XIV.-sz. i. kézirat 39.
Bloch H. 93. — József 421.
Blosius, Opera 153.
Blumauer Antal bécsi könyvkereskedő 219, 220.
Bobics János 206.
Bobok Mihály 410.
Bod Péter 228.
Bodleiana ktár L. Oxford.
Bodor Miklós 422.
Bodrogkeresztur város jogkönyve (1609.) 479.
Boetius Arithmetikája (Velence, 1488.) 395.
Boér Sándor 327.
Bogisich Mihály 422.
Bognár Ignácz 422. — Vilma L. Balázs Sándorné.
Bogovics István czk. (1655.) 476.
Boldogasszonyfa 297.
Boleman és Chyzer »Die wichtigeren Kurorte und Mineralquellen Ungarn« cz. műve 101.
Bolhó 297.
Bolingbroke lord 280.
Bolla Gábor 422. — Márton 218, 223.
Bolognai egyetemi ktár 485.
»Bolond Istók« szerk. 484.
»Bolond Miska« 8.

Bolyay Gergely »Bolya völgye . . . és azon vidék . . . ismertetése« cz. kézirata 478.
Bona királyné, I. Zsigmond lengyel király neje 114, 115.
Bonfini Antal 58.
Bonfrerius Pentateuchus Moysis 152.
Bongars Jakab 365. — Rerum Hungaricarum scriptores varii (Frankfurt, 1600.) 365.
Bonnei egyetem 484.
Booz 297.
Bor, Halmai — család czimerlevele (1415)
Borgeforto 406.
Boronicky, L. G. 400. — Th. N. K. G. 400.
Boros Jenő 144.
Borosnyai Károly 529. — Nagy Zsigmond L. Nagy Zsigmond.
Borosz János Ignácz 47.
Boroszlói vár. ktár és ltár 485.
Borsod-miskolczi közművelődési és múzeum-egyesület múzeuma Miskolczon 98, 471, 473.
Borsos István 497.
»Borsszem Jankó« szerk. 484.
Boruth Elemér 424.
Bosnyák József 206.
Bosznia-herczegovinai kormány 483.
Boyničić Iván 206.
Bozó Mihály, Kőrösi — 119.
Bölcsi István 118.
Böös 413.
»Börsenblatt für den deutschen Buchhandel« 516.
Bradley J. W. 115. — Dict. of Miniaturists (1887.) 115.
Brambach W. 184.
Brassai Sámuel 424.
Brema 141.
Bresciano G. 185.
Breslaui egyetem 484.
Breviarium antiquum manuscriptum 152. Esztergomi — (1484.) 45; (1519.) 47. — kéziratok az egri érsekmegyei ktárban 36, 42.
Brewer Lőrincz kassai knyomtató 536. — Sámuel lőcsei könyvnyomtató 126.
Breznóbánya 473.
Breztóczy József, Eölvedi — 9, 166.
Brioschi Francesco 484.
Britisch Museum L. London.
Bronsart 424.
Brózsa Ottó 476.
Brunet I. C. 173.
Brunnerus, Annales Boiorum 156.
Brunzwick gr.-féle gyüjtemény 453.
Bruymann Vilmosné, özv. — 9, 166.
Brück Gyula 421.
Brünn 362, 367, 369, 371, 372, 392, 413, 473. —i morva tart. bizottság 473. —i természetvizsgáló egyesület 4.
Brüsszel 219, 484. —i bibliografiai kongresszus (1895.) 184, 505. —i kir. ktár 4, 164. —i nemzetközi csereegyezmény 515.
Buch der Gleichnissen, XV. sz.-i kézirat 43.
Buda 37, 127, 130, 134, 135, 147, 212, 233, 236, 253, 263, 264, 317, 320, 321, 323, 325, 327, 335, 345, 392, 421, 422, 442–444, 453. – i dalárda 469. —i egyetemi nyomda 89, 442—444. —i könyvtár 494. —i Krónika 100, 223, 238—242.
Budai Esaiás Polgári Lexicona 327.
Budapest 30, 66, 72, 75, 90, 91, 163, 164, 173—176, 179, 181, 198, 204, 205, 208, 215, 216, 228, 348, 371, 444—446, 454, 471, 476, 483–485, 496, 503, 504, 529. —i államrendőrség 4, 477. —i főv. ktár 494, 534, 535. —i főv. statisztikai hivatal 4, 473, 483, 500. 534; ktár 534, 535. —i főv. tanács 1, 168, 483, 534, 535. —i József műegyetem 472; ktára 528. —i kereskedelmi és iparkamara 4, 477, 508; ktára 504, 508. —i kir. főügyészség 494. —i ktár egyesület 104; ktára 98, 104. —i láncchid alapkő letétele 317. —i múzeum és ktár bizottság 534. —i növendékpapság 4,

164, 477, 483. —i tud. egyetem 206, 213, 273, 274, 283, 458, 472, 480, 484; bölcsészeti kara 4, 164, 477, 484; jogi kara 477. —i knyomda 249, 483; rectori hivatala 484; tanácsa 473. —i növénykert igazgatósága 483. —i tud. egyetem ktára 152, 232, 247, 249, 250, 253, 268—273, 283, 284, 348, 349, 453, 471, 480—489, 528; kéziratkatalogusa 516. —i Vigszinház 91. V. ö. Pest.
»Budapesti Közlöny« szerk. 483.
»Budapesti Szemle« 4, 473, 517.
Budan D. I. 484.
Buday Aladár Elemér 484. — Sándorné 473.
Bujanovits Ede 243, 262.
Bukarest 5, 473, 477, 484.
Bulaqui múzeum 24.
Bullarium magnum Romanum 153.
Bullialdus, Astronomia Philolaica 155.
Bullinger Henrik 63—72. — Antithesis et compendium (Zürich, 1551.) 69; (1655.) 69. — Bericht etc. (Zürich, 1539.) 69. — Der Christenheit rechte Volkommenheit (Zürich, 1551.) 69. — Die rechten Opffer der Christenheit (Zürich, 1551.) 69; (1552.) 69; (1555) 69. —»Institutio« cz. műve 63—72. — La perfection des chrétiens (Zürich, 1555.) 69. — »Libellus epistolaris cz. műve 66—69. —naplójegyzékei 68. Perfectis Christianorum (Zürich, 1551.) 69; (1555.) 69.
Bulyovszky család nemesi bizonyitványa (1814.) 479.
Bulyovszky Gyula 479. — Sándor 479.
Burger C. P. 75.
Burton-féle papyrus 24.
Busbeck 57.
Buzárovits Gusztáv 4.
Buzsák 297.
»Büntetőjog Tára« szerk. 484.

Calcuttai Royal Botanic Garden 483.
Calendarium Tyrnaviense ad annum 1709. 168.
Calepinus, Lexicon octo linguarum 154.
Cambridge 5.
Campanella, De Hispanica monarchia 156.
Campianus, Edmundus, Rationes decem (Nagyszombat, 1700.) 168.
Canadai geological Survey 483.
Canisius P., Keresztény tudományoknak rövid summája. (Nagyszombat, 1596.) 6.
Capellus, Critica sacra 152.
Caraccioli Lajos Antal 330—335. — Dialogue entre le siècle de Louis. XIV. et le siècle de Louis XV. (La Haye, 1751.) 351. — Lettres intéressantes du pape Clément XIV. (Páris, 1775 és 1776.) 331. — Paris, métropole de l'Univers (Paris, 1802.) 331. — Vie du Pape Clément XIV.
Caramuel, Dominicus 158. — Encyclopaedia Concionatoria 153. — Maria liber 153. — Pax sacri Romani imperii 156.
Cardamus, Opera omnia 155.
Caretto 406.
»Caroli regis Angliae vita et regimen« 157.
Casale 413.
Cassianus, Opera omnia 157.
Cassiodorus, Codices legum vissigottorum 153.
Catalogus Bibliothecae Hungaricae Francisci Com. Széchényi (Sopron és Pest, 1799—1800.) 275, 276.
»Catalogus librorum bohemorum prohibitorum« 357.
Catanai egyetem 484.
Cato, De re rustica 154.
Cavaletti Scipione 115.
Cave Vilmos »Historia Literariája« 365.
Caxton, William 183.
»Centralblatt für Bibliothekswesen 188, 371, 516, 518.
Cerroni Giuseppe 358. — ktára 358.
Cesena 406.
Cesius, De mineralibus 155.
»Chaldaeorum librorum Catalogus« 158.

Champollion 23.
Chapó Móric 291, 300, 303—306, 309, 310.
Chastelain, Joseph Aime Maria — de la Tour 44.
Chicagoi Crerar John ktár 473, 484. —i Tred Columbian Museum 477.
Chich János egri kanonok 47.
Chronique de France L. Páris.
Chyzer 101.
Cicero 258. — beszédei a Korvin ktárban 58.
Cilley Borbála 54, 55.
Clovio Giulio, miniature-festő 56.
Clusius kodex 100.
Coberus, Descriptio rerum circa Budam 156.
Coenobia Anglicana ordinis S. Benedicti 158.
Cohen bonni antiquarius 8, 165.
Coimbrai egyetem 484.
Collectio praescriptionum medicinalium, XV. sz.-i kézirat 44.
Collin d'Harleville János 326.
Columna, Guido de — Trójai háborúja 54.
Comenius, Sanua linquae latinae (Lőcse, 1643.) 477.
Como 337.
Compactor Bálint 535.
Concilis, Discursus supra emblemata academica 155.
»Concordantia Bibliorum Theologorum Coloniensium« 152.
Conrad Gusztáv 185.
Conringius, De republica Germani imperii 156.
Constettner, Caspar de — Judenburga 42.
Cornides Dániel 354, 358. — ktár 174, 220.
Corpus Juris cirilis 155.
»Corvina« szerk. 484.
Corvingius, Laudatio Aristotelis 154.
Corvus András 370, 372.
Cothmann Antal 206.
Coubertini Péter 4.
Crerar John ktár Chicagóban 473, 484.
Crinesius, Grammatica Syriaca 154.
Cujacius, Opera omnia 153.
Cyprianus (Szent), Opera 153.
Cyrillus (Szent), Opera 153.
Csajághy Béláné, özv. — 500.
Családi ltárak a M. Nemz. Múzeum ktárában 10, 167, 171, 459, 468, 475, 476, 479.
Csanád vm. 465.
Csaplovits ktár Alsó-Kubinban 98, 103.
»Csarnok« 143.
Csapó István, Ecsedi — 119.
Csatáry Lajos 168.
Csák Máté 199, 200.
Csáktornya 473, 477,
Csáky Albin gr. 318.
Csákvári Varjas János L. Varjas János.
Csánki Dezső »Magyarország történelmi földrajza« cz. munkája 37.
Császár Ferencz 27, 42. — György L. Kaiser György. — Mihály 529.
Csehországi tart. kormány 483.
Csekonics András gr. 206.
Csengeri János 199.
Csepreg 473.
Csere János, Apáczai — Magyar Encyclopaedia. (Utrecht, 1653.) 222.
Cserei Elek 89. — Farkas 86.
Csernák László 121, 122.
Csernelócz 438.
Csernovics 206.
Csernyánszki János 354.
Csécsi János 74.
Csépán György 137.
Csépánfalva 36, 37. —i plébánia 29.
Csér 297.
Csiki Ernő 4.
Csillagh Károly, Aesthetik der Tonkunst (Pozsony, 1854.) 422.
Csipkés György, Komáromi —, Molimen Sisyphicum (Kolozsvár, 1672.) 72.
Csiz 412.
Csokonai Vitéz Mihály 138, 213, 276—281

— Árpádja 277. 278. — Dorottyája (1808.) 137.
Csokonya 297, 335, 336.
Csomay Gáspár 9.
Csorba Ferencz 484.
Csurgó 2.
Czakó Elemér 181, 182.
Czeglédi István. Az Úr frigyszekrénye előtt Dágon ledülése (Kolozsvár, 1670.) 73. — Lelki harcz (Kassa, 1659.) 477.
Czeizel Gábor 484.
Czemendorf 297.
Czenk 219, 222, 232, 236, 242, 244, 255, 259, 281—283, 286, 292, 293, 297, 334, 335, 359.
Czernovitzi cs. kir. egyetemi ktár 485.
Czerny Antal 497.
Czéh Sándor 441.
Czéhiratok a M. N. Múzeum ktárában 166, 476.
Czimer Károly 4, 164.
Czimeres levelek és nemesi iratok a M. Nemz. Múzeum ktárában 10, 11, 166, 167, 170, 476, 479.
Czinkota 354, 355, 361.
Czipott György 427, 437, 448. — Duhovni Áldovi . . . (Szombathely, 1829.) 437, 447.; (Muraszombat, 1901.) 447.
Cziráky Antal gr. 291.
Czóbel István 473.
Czobor Béla 471.
Czuppon Sándor kővágó-őrsi lelkész 428, 437.
Czvittinger Dávid 363, 365, 366. — Specimen Hungariae Litteratae (Frankfurt és Lipcse, 1711.) 365.

Dallos Márton 286, 295, 296.
Dalmatiai kormány 483.
Dalmatin-féle szlovén biblia 429, 432.
Dalmát benczés kolostorok 199.
Damján István 159.
Dankó Gábor, Ruttkay — 360, 361. — József 206. — Pista 420.
Dante Divina comediája (Jesi, 1472.) 473. — kézirat az egri érsekmegyei ktárban 27, 42.
Darány 297.
Darsmtadt 485.
Dániel Gábor 471.
Deák Ferencz 481.
Deáky Zsigmond 206.
Debreczen 6, 62, 72, 118, 130, 131, 134, 136, 223, 276, 278, 280, 320, 337, 477, 497. —i ev. ref. főiskola 116, 119.; — gyűlései 122—124.; ktára 98, 100, 104, 116—124, 223.; Adalékok a — történetéhez 116—124. —i kir. ügyészség 104, 107. —i vár. knyomda 136.; ltár 136.; tanács 120.
»Debreczen-Nagyvárad Értesítő« 141.
Dechy Sámuel 211. 212.
De Creure orvos 410.
»Decreta et Articuli Regni Hungariae« 155.
»Decreta Synodalia Dioecesis Strigoniensis« 147.
»Decreta Synodi Provincialis Tyrnaviensis« 147.
Dedek Crescens Lajos 480.
Deés 167. —i szolnok-dobokamegyei ir. tört. és ethn. társ. múzeuma 98, 104.
»Defectus pecuniarum« 156.
Delm, Siegfried Vilmos, Az ellenpont tana (1893.) 422.
De imaginibus deorum, XV. sz.-i kézirat 39.
De imitatione Christi, XV. sz.-i kézirat 41.
Delheas István 468, 476. —féle gyüjtemény a M. N. Múzeum ktárában 168, 470, 473, 476.
»Deliciae poetarum Germanorum« 154.
Delisle Léopold 183, 506, 529, 530. — jubileuma 529, 530.
Dembinszki Adalbert 400.
Demjén József 142.
Demkó Kálmán 471.
Democharе, Collectanea canonicorum decretorum 154.
»Demonstratio stemmatum sacri Romani imperii.« 156.

Demtschinszky N. 484.
Denis Mihály 216, 257, 258, 262.
Departement of agriculture Washingtonban 5, 164.
Depieres, Calendarium Romanum 156.
De Pont báróné Berzeviczy Ilona 206.
Dersi Pál 87.
Desein Ferencz, Bibliotheca Slusiana (Róma, 1690.) 365, 366.
Deseő Béla 477.
Dessewffy József gr. 30.; »Bártfai levelei« 30. — Sándor csanádi pk 484.
Dethian egyptomi főember 17, 25.
Detre, Veronai — 376.
Deutsch Vilmos 421.
»Deutsche Litteraturzeitung« 189, 520.
Deutsches Gebetbuch, XV. sz.-i kézirat 40, 45.
Dewey Melvil 504—508, 513.
Dégen W. bécsi antiquarius 219.
Délmagyarországi tört. és rég. múzeumtársulat múzeuma Temesvárott 99, 472, 473, 529.
Dénesfa 297.
Déri Béla 4, 484. — János 144.
Déryné 424.
Détsei család albumai 478.
Déva 471.
Dézsi Lajos 116, 182, 471, 484. — Tótfalusi Kis Miklós (Bpest, 1899.) 75, 182.
»Diarium Europaeum totum« 157.
Dibdin 58.
»Dictionarium Anglicum« a debreczeni ev. ref. főiskola ktárában 120.
»Dictionarium Pauperum« 152.
Dietrich Miklós 138.
Dietrichstein gr. 324, 326.
Diogenes 321.
Dioskorides 52.
Diószeg 135, 136.
Discorsi della Guerra d'Ungaria et Rendita di Giavarino l'anno 1595., XVII. sz.-i kézirat 478.
»Dissertatio de iure coronandi pro Electore Moguntio« 155.
Ditrói Mór 91.
Divald Kornél »A felsőmagyarországi renaissance építészet« cz. műve 100.
Dlabatz Gottfried 220, 358.
Dobai Székely Sámuel L. Székely Sámuel.
Dober pajdás . . . (Szent Gotthárd) 447.
Dobietzky József 471.
Dobrai György 118.
Dobrowszky Ágost 182, 429. — József 356, 357.
Dobróczky Lajos 473.
Dobrusky A. 472.
Dobrzyniecki Árpád 484.
Dodgson E. S. 484.
Dolnai Mihály 118.
Dolni-tuzlai gymn. 4, 165.
Dományi 324.
Domokos Imre 136.
Domokosfa 440.
Donatus latin grammatikája (1446.) 53. — »Roma vetus et nova« cz. munkája 156.
Donáth Antal 79, 82.
Doppler Ferencz 420.; »Benyovszky« cz. operája 420.; »Ilka« cz. operája 420.; »Vanda« cz. operája 420. — Károly 420.
Dorpáti egyetem L. Jurjevi egyetem.
Douai-i egylapos naptár (1585.) 184.
Döme József 421.
Dömhöffer bécsi udv. ktári assistens 60.
Dragonics 243.
Draskovich J. C. gr. 206.
Draveczky Ferencz 206.
Drági Tamás kir. személynök 363, 364, 368, 372, 373, 375.
Dreyschock 424.
Drexelius, Opera omnia 153.
Drezda 219, 354, 360.
Drotleff Péter 474.
Dubez József 420.
Dublini gyüjtemények 24.
Dudik Béla 371. — Geschichtliche Entwickelung des Buchdruckes in Mähren (Brünn, 1879.) 371.
Duka Tivadar 4, 164, 484.
Duna 66.

Dunamelléki ev. ref. püspökség 4, 164, 473.
Dunay Hugo Agenor 206.
Dunáninneni itélő tábla 414.
Dunántúli ker. tábla 294. 295.
Duncker és Humblot lipcsei könyvkiadó czég 484.
Dunkl Nep. János 424.
Dunyov István ezredes levelezése a M. N. Múzeum ktárában 10, 479.
Durand Codex Nationalisa 219.
Durandus, Guilelmus, Rationaléja 53.
Durich Fortunatus 354. — Bibliotheca slavica (Bécs, 1795.) 354.
Durmits Imre 182.
Dühovna Hrána . . . (Grácz) 445.
Dürer Albert 114.
Dziatzko Károly 93. 94, 183—185, 510.

Ebeczky Béla 206. — Balás Eugénia 206.
Ebergőcz 297.
Ebert 513.
Ecchellensis, Entychius Patriarcha Alexandrinus veridicatus 158.
Ecsedi Csapó István L. Csapó István.
Edinburghi egyetem 484. — Museum of science and art 4.
Edvi Illés Pál 440, 448.
Egenfölde 297.
Eger 27, 28, 30, 35, 49, 62, 168, 177, 178, 327, 413, 444. —i érs. iroda 4, 168. —i érs. lyceum 477, 484; könyvnyomdája 27, 177, 444; ktára 49, 177, 179. —i érsekmegyei ktár 27—49, 178, 244; Adatok az — történetéhez 27—49. —i főkáptalan 30, 31, 47; ktára 30, 31, 47. —i papnevelő intézet 111, 483; ktára 111. —i püspöki alumneatus a bécsi jezsuiták kolostorában 31, 47.
Eger János Frigyes 201.
Egervár 297.
»Egri Egyházmegyei Közlöny« 475.
Egressy Béni 420. — Gábor 7; irodalmi hagyatéka a M. Nemz. Múzeum ktárában 7, 8, 169. — Samu 420.
»Egyetemes Philologiai Közlöny« 186, 517.
»Egyetértés« 202.
Egyptomi kéziratok a M. Nemz. Múzeumban 17—26, 474.
Ehrlinger 206.
Eichler Ferdinánd 93, 94, 183, 184, 510.
Eiczenberger nagyváradi könyvnyomtató 133.
Eisler Mátyás 4, 497.
Ekkchard apát 176.
Eleonora császárné, III. Frigyes császár felesége 55.
Elischer-féle Goethe-gyüjtemény 527.
Ellenbogen Adolf 421.
Ellenzék kny. Kolozsvárott 168.
Eltér Antal 421.
Emich Gusztáv 8, 143, 206.
Enchiridion Fontium Historiae Hungarorum (Bpest, 1902.) 175, 176.
Endre (I.) m. kir. 369, 370, 386—388. — (II.) m. kir. 313, 369, 370. — (III.) m. kir. 369, 370.
Endrődi N. János 206. — Sándor 142.
Enessei Imre 410.
Engel János Keresztély 282. — Lajos 500.
Engelgrave, Lux Evangelica 153.
Engesser Mátyás 420, 422.
Entz Géza 471, 473.
Enyedi Sámuel, Praecepta morum (Bártfa, 1709.) 477.
Eötvös János, Ráczkevi — 118. — József br. 165, 178. 348. — Loránd 471.
Eperjes 168. —i Széchényi-kör, 111, 473, 483; ktára 111.
»Ephemerides Medicae« 132.
Epikuros 321.
Ercsei Dániel 121, 122. — Zsigmond 118.
Erdélyi Dezső 421. — Lajos 484. — Pál 199, 471. 490, 497.
Erdélyi irodalmi társaság 199. — Kárpát-egyesület 471. — Magyar Közművelődési Egyesület 471. — Múzeum egylet 199, 471, 490—499; ktára 64, 75, 99, 104, 350, 490—499.

»Erdélyi Magyar Hírvivő« 76, 80—82, 86.
»Erdélyi Múzeum« 4, 186, 484, 517.
Erdődy György-Gyula gr. 206. — Lujza grófnő 206.
Erhart 536.
Erkel Ferencz »Bánk bán« cz. operája 420, 471; »Hunyadi László« cz. operája 420; »Sarolta« cz. operája 420. — Sándor 424.
Erlangeni egyetem 353.
Erman »Aegypten und aegyptisches Leben in Alterthum« cz. műve 21.
Erney József 420, 422.
Ernő osztrák herczeg 53.
Ernuszt József 291.
Erődi Béla 471.
Erzsébet, Albert m. kir. felesége 33, 54. — cseh királyné, III. Rudolf osztrák herczeg felesége 53. Magyarországi Szent — legendája külföldi kéziratokban 58. »— album« cz. zenegyüjtemény (1857.) 422.
Erythraeus, Index in Virgilium 154.
Eschenbach, Wolfram von —, Wilhelm von Oranse, XV. sz.-i kézirat 42.
Escobarus, Opera 152.
»Esparsa opera completa« 150.
Esztegár László 1, 15, 162, 164, 199, 503, 527—529.
Esztergom 147, 165, 210, 485. —i érsekség 483. —i főegyházmegye 147, 199, 20; ktára 4, 164, 199, 200, 315, 484. —i herczegprímási iroda 4. — káptalan 199, 315, 409; ktára 246.
Esztergomi János franczisканus szerzetes 29, 54.
Eszterházy Albert gr. 206. — Antal gr. 337; huszárezred 209, 324. — Dániel 405. — Ferencz gr. 336, 532. — János gr. 85. — József gr. 206, 414. — Károly gr. egri pk. 27—31, 42. — Mihály herczeg 484, 500. — Miklós gr. 206. — Miklós nádor levelei Rákóczy Györgyhöz 156. — Miklós József herczeg 206. — Sándor 4.
Ettlinger 93.
Eugén, Savoyai — 57, 59, 398.
Euklides 397.
Euripides 154.
Euting L. 93.
»Ev. Egyház és Iskola« 431.
Exequiae principales (Gyula-Fehérvár, 1624.) 477.
Exlibrisek, Magyar — 205—208, 530—532.
Expositio decalogi Germanice, XV. sz.-i kézirat 43.
Expositio simboli apostolici Germanice, XV. sz.-i kézirat 42.
École des Chartes 529.
Éder Károly 206.
»Élete, Elfelejthetetlen ... gr. Eszterházy Károlynak jeles — ... és ... az általa szerzett ... Könyv-Gyüjteménynek leírása« (1819.) 27.
Érsekújvár 315.

Fabchich József 222.
Fabinyi Rudolf 471.
Fadd 297.
Falbork H. 484.
Falckenheiner Vilmos 184, 185.
Faliczky Jánosné 138.
Faludi Gábor 91.
Famler, Torzsa (Ujvidék, 1884.) 355.
Fantuzzi Monumenta Ravennatija 173.
Farkas R. Károly 4, 484.
Farnady József 169.
»Fasciculum Dissertationum Academicarum« 120.
Fauscher János Sebestyén L. Pfauser.
Fába Simon 206.
Fáy Aladár 497. — András 424, 478. — Gusztáv 424. — István gr. 424.; »Régi magyar zene gyöngyei« cz. gyüjteménye 422, 424. — János 206.
Feger Tibold 365, 367, 372—374, 392, 396.
Fehér vm. 81, 168, 337.
Fehértemplomi m. kir. áll. főgymnasium 484.

Feigler Géza 420.
Feilitzsch Arthur br. 471.
Fejér József 473, 477. — Vilmos 90, 91.
Fejérpataky László 1, 2, 4, 12, 92, 101. 458, 470, 473, 484, 503, 504, 427, 528.
Fejérváry Károly 206. — ktára 359.
Fekete Ferencz, Sólyom — 141.
Felkai Tátra-múzeum 98, 471.
Fellegi Viktor »Apolló« cz. zenegyüjteménye 422.
Felső-Ausztriai tart. kormány 483.
Felsőmagyarországi múzeum-egylet 106.
Felső-Ozor 353.
Felső-Segesd 297.
Felső-Szopor 297.
Felső-Vidék 299.
Felvidéki Magyar Közművelődési Egyesület 472.
Feöldi 410.
Ferdinánd (I.) arragoniai király 59. — (I.) m. kir. 55, 62, 244, 313.; imádságoskönyve 55. — (II.) m. kir. 167. — (III.) m. kir. 167, 476.
Ferencz (I.) m. kir. 89, 167, 201, 232, 244, 263, 265—274, 282—284, 313, 314, 453, 454.
Ferencz József (I.) m. kir. 1, 97, 141, 450, 451, 454, 457, 467, 469, 481, 482, 527.
Ferencz Károly főherczeg irata István nádorhoz a M. Nemz. Múzeum ltárában 10.
Ferenczy József 484.; »A magyar hírlapirodalom története« cz. műve 532. — Zoltán 182, 198, 471, 480, 484, 528.; »A kolozsvári nyomdászat története« cz. műve 90.; Könyvtártana 102.
Femberger György Kristóf 400.
Fest János 535.
Festetich György gr. 225, 452.; Georgikonja 452. — Mária grnő 315. — Rudolf gr. 468.
»Festschrift zur Gutenbergfeier« (Lipcse, 1900.) 185.
Feyérthói András udv. kanczelláriai titkár 69, 70.
Fényképmásolatok a M. Nemz. Múzeum ktárában 11, 170, 476.
Fiáth Károly István 480.
Fiedler M. 144.
»Figyelő« (Szerk.: Abafi) 404.
Filipecz János olmützi pk. 371, 372.
Filó János 206.
»Finnisch-ugrische Forschungen« szerkeszt. 4.
Firenzei gyüjtemények 24. — nemzeti ktár 485.
Firtinger Károly 4, 73, 182. — »Hazánk könyvnyomtatói Hunyadi Mátyás idejétől 1848—49-ig« cz. czikksorozata 73. — »Ötven esztendő a magyarországi könyvnyomtatás közelmúltjából« cz. műve 140.
Fischer István egri pk. 31.; ktára 31. — János 335. — Jánosné 535. — Sámuel 4, 484. — von Erlach 51.
Fiumei kormányzóság 532—534.
Flandria statutumai 56.
Focke G. 185.
Fok 297.
Folliot-Crenneville-féle gyüjtemény 168.
Forgách Ferencz esztergomi érsek 147. — József 9. — Miklós gr. 124.
Forli 406.
Forster Gyula 471.
Forster, Klein és Ludwig miskolczi nyomdász czég 477.
Főfelügyelősége, Múzeumok és ktárak orsz. — 96—112, 176, 473, 494, 500, 515, 528, 529.
Földes 297.
Földmivelésügyi miniszterium, M. kir. — 4, 168, 473, 482, 497, 500. Osztrák — 483.
Földrajzi társaság, Magyar — 458, 471, 500.
Földtani intézet, Magy. kir. — 4, 473, 483, 500.
Főrendiház, Magyar — 472.
Főrendiházi iroda, Magyar — 4, 164.
Fraknói Vilmos 4, 97, 164, 473, 477. — Martinovics és társainak összeesküvése

(Bpst, 1880.) 216. — Mátyás király magyar diplomatái (Bpest, 1898.) 371, 372.
Franckfordia, Nicolaus de — 46.
Franciscus, archiepiscopus Rotomagiensis, De rebus ecclesiae historia 158.
Frank Márton 303—307.
Frankenstein Kuno 516.
Frankfurt, 93, 147, 331, 365. —i Rotthschild-ktár 4, 473, 484. —i vár. ktár 484.
Franklin r. t. 483.
Franklin and Marshall College 483.
Frecskay János 8.
Freiman A. 93, 94.
Freund Lajos 144.
Friedmann Áron 474.
Frigyes (III.) német császár 41, 53, 54. — salzburgi pk. 45.
Frischmann Ambrus czle (1680.) 315.
Fritz Ármin 476.
Fritzsche R. 93.
Frontinus, Opera 156.
Froschomer Christian zürichi könyvnyomtató 69.
Fuchs Ferencz egri pk. 31.; ktára 31. — Zsigmond 181.
Fulvius, Antiquitates Romanae 157.
Furó Mihály 121, 122.
Fülöp (Jó) burgundi herczeg 56.
Füredy Mihály 422.
Füzes-Gyarmathy István 118.

Gaál Jenő 8, 165.
Gadrány 297.
Galgócz 48, 297.
Galgóczy Ferencz 206. — János 206.
Ganganelli Lőrincz L. XIV. Kelemen. — levelei 209, 324, 328—335.
Garloch György 185.
Gassendus, Opera 156.
Gazdasági egyesület, Orsz. magy. — 168.
Gazola grófné 413.
Gály János 421. — A hangrendszerről és zongorák hangolásáról (1864.) 422. — A muzsika tudománya (Nagy Károly 1831.) 421, 422.
Gámán Zsigmond 198.
Gánóczy nagyváradi kanonok 133.
Gáspár János 448. — -féle népiskolai könyvek vend kiadásai 439, 442—444.
Gáti István 422, 424.
Gebe Endre 509.
Gedeon Andrásné 8, 166. — László 138.
Gellius, Noctes Atticae 156.
Genf 179, 485.
Gent statutumai 56.
Gentius, Rosarium politicum 156.
Genua 168.
»Geographia sacra« 158.
Gera 93.
Gerely József 448. — -féle népiskolai tankönyvek vend fordítása 446.
Gergely (IX.) pápa 154. — Decretales (Nürnberg, 1493) 395.
Gergely Albert 497.
Geryo augsburgi orvos 69.
Gessner András zürichi könyvnyomtató 69. — -féle katalógus 68.
Gesztesi Ödön 142.
Gevantius, Thesaurus Sacrorum Rituum 154.
Gevers Bálint 535, 536.
Géresi Kálmán 116.
Géza m. fejedelem 376. — (I.) m. kir. 369, 379, 381. — (II.) m. kir. 369, 379.
Gielkens Émile 484.
Giessen 93.
Gilhofer és Ranschburg bécsi czég 8, 165.
Girk Alajos 206.
Giunta Lukács Antal velenczei könyvnyomtató 49.
Glasgowi Hunterian Museum 4, 164, 483.
Glattfelder Gyula 477.
Goarius Rituale Graecorum 154.
Gobbi Henrik 420.
Goethe-szoba a M. T. Akadémiában 527.
Gohl Emil 484. — Ödön 4.
Goldmark Károly 424. — »Sába királynő« cz. operája 423.

Golius, Onomasticon Graeco-Latinum 154.
Goll János 420, 422. — »Apollója« 420. — »Magyar zeneköltők kiállítási albuma« (1885.) 422. — »Orpheusa« 422.
Gomperz Theodor 471.
Goppelsroeder Fridrik 497.
Gosztonyi István 206.
Gottlieb Antal, Mármarosi — 125—138. — Theodor 60.
Gógánfa 297.
Gönczy Pál 448. — féle népiskolai könyvek vend fordításai 438, 443, 444.
Gönyüi György 137.
Görbö 297.
Görgey Márton 206.
Görle 357.
Görög Demeter 212, 221.
Gösfa 297.
Göttingen 93; —i egyetem 93; ktára 93, 94. 485; katalógusa 94.
Götze A. 93.
Graduale a Korvin ktárban 58.
Graesel Arnim, Handbuch der Bibliothekslehre (Lipcse 1902.) 510—516,
»Grafikai Szemle« 73, 186, 517.
Grassalkovich Antal 206. 409, 416, 462, 464,
Gratianus, Decretum (Nürnberg, 1493.) 395.
Grácz 261, 406. 426, 438, 439, 441, 445. —i cs. kir. egyetemi ktár 93, 485.
Gräser Rudolf bécsi könyvtárus 218.
Green James 484.
Greguss Ágost 166.
Greifswaldi egyetem 484.
Greimb udv. tanácsos 149.
Grineus, Historia ecclesiastica variorum scriptorum 158.
Grolius, Armales historiae Belgii 157). — Epistolae familiares 154.
Gross Jakab 474.
Grossus, Roberius, Divisiones, XV. sz.-i. kézirat 41.
Grosz Frigyes 140.
Grueber Zsigmond 45.
Grünenberg Wappenbuchja 5, 165.
Grünn Albert 4, 102, 177, 319.
Guostalai zsinat 176.
Guillermus, Opus super tercium librum Sinonymarum, XIII. sz.-i kézirat 32. — Postilla (Nürnberg, 1493.) 395.
Gulik László 206.
Gullen István 413.
Gulyás Pál 194, 508, 510, 524.
Gummus, Chronicon Sanctissimae Deiparae virginis Mariae 158.
Gutenberg-múzeum Mainzban 5, 164, 203. — társaság Mainzban 203.
Gutgesell Dávid 535.
Guthi Ország Mihály L. Ország Mihály.
Guthy András 120.
Gutmann Pál 133.
Günther O. 93.
Gyalókay Lajos 141. — ifj. 143.
Gyalui Farkas 61, 168, 198, 497.
Gyenes Antal 143.
Gyékényes 297.
»Gyorsírászati Lapok« 143,
»Gyógyászat« 484.
»Gyógyszerészeti Hetilap« szerk. 484.
Gyöngyös 297. —i ferenczes-kolostor 361. —i plébánia 48, 49; ktára 49.
Gyöngyösi József 83.
Győr vm. 479.
Győr (város) 2, 210, 314, 317, 338. 405, 407, 413, 432, 529. —i benczés-rendi főgymnasium 105. —i egyházmegye 206, 299. —i káptalan 299. —i kir. ügyészség 105. —i nagyobb seminárium 206. —i vár. hatóság 105. —i vár. ktár 98, 100, 104; múzeum 472.
Győrffy Iván 422. — Lajos 4. 8.
György Aladár 116, 471. — könyvtárstatisztikája 516.
Győri Jakab 122.
Győry Ferencz 206. — Sándor »A hangrendszer kiszámitásáról« (Buda, 1858.) 422. — Tibor 484, 497.
Győrzki katekizmus (Halle, 1715.) 428.
Gyugy 297.

Gyula erdélyi vajda 58, 369, 377—379, 381, 385.
Gyula (város) 98, 320. —i békésmegyei múzeum 98, 105. —i gymnasium 105. —i Oláh György ktár 99, 105.
Gyulafehérvár 6, 30, 79, 90, 165, 477. —i Batthány ktár 30, 32.
Gyurgyovits György 448.
Gyurkovits Ferencz 5; féle -gyüjtemény 5—7, 165, 478. — György 7. — János 222.
Gyurkovich Márkus 206.
Gyülevész 297.

Haan Lajos 140.
Habdelich-féle szótár 426.
Hackl N. Lajos 422.
»Hadi Történetek« 212, 222.
Hadik András gr. 206.
Hadrián (I.) pápa 52.
Hagen, Germania (Berlin, 1841.) 28, 44.
Haebler Konrád 94, 185.
Haftl Kálmán 474.
Haimo 199.
Hain, Repertorium bibliographicuma 45, 46, 204, 365, 370, 395.
Hajdu László 424.
Hajnóczy József 216—218, 225, 226, 328, 329, 343, 344.
Halasi ev. ref. főgymn. 105. — ktára 98, 105.
Halász Ignácz levelezése 497. — Ignáczné 497. — Lajos 144.
Haliczky Antal 455.
Halle 94, 428, 429. —i egyetem 94, 484.
Haller Gusztáv 477. — Sámuel 327. — Sámuelné Sánkfalvai Steinicher Katalin 327.
Halotti Beszéd 459.
Halotti könyv, Egyptomi — 17, 22—26.
Hamaliár Márton 355.
Hamburg 93, 141, 485.
Hammer-Purgstall br. 59. — gyüjteménye 59.
Hampel Antal 484.
Hampl József 138.
»Handabanda« 8.
»Handbuch der Architektur« 512.
Hankó Vilmos 471.
Hannoveri gyüjtemények 24.
Hanuš, Quellenkunde (Prága, 1868.) 360.
Harangozó József 474.
Haraszti Gyula 497.
Harrach Frigyes gr. 201.
Hartvig Kristóf 536.
Has (Zajacz) Pál 536.
Hassághi István 363, 364.
Hatvani István 117, 118, 122—124, 137.
Hauser Miska 424.
Havass Rezső 4, 164, 458, 471, 484.
Havrán Dániel 1, 4, 352, 527.
Haydn 423.
Haynald Lajos 468.
»Hazai és Külföldi Tudósítások« 347.
»Hazánk« szerk. 4.
Hazucha Xav. Ferencz 139.
Háromszék vmegye 108.
Heberle kölni antiquarius 8.
Heckenast Gusztáv 166.
Hegedüs Sándor 4, 164.
Hegyi Ödön 529.
Hegykő 297.
Heikel H. J. 4, 164.
Heinrich Gusztáv 471.
Heinsius, Orationes 154.
Heinze Lipót, Elméleti és gyakorlati összhangzat- és zenetan (Ober-Glogau, 1884.) 122.
Heister tábornok 148.
Helfy Ignácz 10.
Hellebrant Árpád 171, 373.
Heller Ágost 527.
Helmuth Gáspár 206.
Heltai Gáspár 66, 67.
Helthus Gáspár 39.
Helvetius 124.
Helyfi László 144.
Helytartótanács, M. kir. — 136, 246, 249, 251, 271—274, 282, 283, 409, 460, 462.
Hemtner Flórián 207.
Hencse 297.

Hennig Alajos 421, 422, 477.
Henrik csukárdi plébános misekönyve 35. — (II.) franczia király 69.
Henszlmann Béla 4, 484.
Heraldikai és genealogiai társaság, Magyar — 4, 164, 473.
Herbarium cum iconibus (Augsburg, 1486.) 477.
Herczegh Mihály 484.
Herepei Gergely 199.
Heresznye 297.
Herman Márta 535. — Ottó 4, 477.
Herodotos 120.
Herzán Ferencz, Harrasi gr. — szombathelyi pk. 434, 435.
Heubner bécsi knyomtató 314.
Hevenesy Gábor 229.
Heverdle Géza, Kalauz a magyar gyüjteményes vállalatokban és a magyar szinmüirodalomban (Bpest, 1901.) 179—181.
»Heves és Külső Szolnok vármegyék leírása« 27.
Heymann Ottó cairói orvos 17, 474.
Heyner István domokos barát 55.
Héczei Dániel 121.
Hétszemélyű tábla 295.
Hidegség 297.
Hidvég 297.
Hidvégi Benő 471.
Hieratikus írás 20—22.
Hieroglyphek, Egyptomi — 17—22.
Hilarius (Szent) »Genesise« 153.
Hild Venczel 293, 294.
Hildebrand dr. 399. — ktára 399.
Hildegard (Szent), Epistolae 158.
Himly Auguste 529.
Hirlapirodalom, Hazai — 2.
Hirlaposztály a M. N. Múzeum ktárában 7—9, 166, 169, 170, 347—351, 423, 455, 459, 475, 478.
Historia az Volter királyról. (Lőcse, 1640.) 6.
»Historia de Spiritu Posoniensi« 158.
»Historia pontificum et cardinalium« 158.
Historischer Verein für Steiermark 4.
Hlavács János 207.
Hochengrün János Pál br. udv. kanczellár 151.
Hochmeister Adolf 76, 89. — Márton id. 76. — Márton ifj. 76—89, ; »Hausbuch«-ja 89.
Hodászi törvényei 113.
Hodos 441.
Hodosy Mihály 118. — S., Eör álló toronyba helyeztetett vigyázó (Debreczen, 1680.) 6.
Hofecker Imre 419. — »A magyar zeneirodalom története« cz. munkája 419. — »A magyar zene költészettana« cz. műve 422. — »Az összhangzat és zeneszerzéstanítás módszertana« cz. műve 422. — »Általános zenetörténelem« cz. műve 422.
Hoffer K. 420.
Hoffhalter Rafael könyvnyomtató 61.
Hofgreff kolozsvári könyvnyomtató 67.
Hohenleiter 55.
Hohenzollern-ház 173.
Hollósi kanonok 334.
Hollósy György 207. — Jenő 142. — Kornélia 424. — Lajos 141.
Holzhausen Adolf 444, 445.
Homeros 278, 321, 325.
Homok 297.
Homok-Szent-György 297.
Hont-vmegyei múzeum Ipolyságon 98, 105, 471, 483.
Honti Rezső 484.
Hoós János 420. — »Eredeti magyar daltára« 422.
Hopkins John-egyetem Baltimoreban 484.
Horae Beatae Mariae Virginis, XV. sz.-i kézirat 44.
Horae canonicae, kézirat a bécsi udv. ktárban 54.
Horatius 280.
Horatschik János 91.
Horányi Elek 147, 207, 222, 242, 354, 363, 365. — Memoria Hungarorum (Pozsony, 1777.) 365.

Hormayr »Historisches Taschenbuch«-ja 146.
Hornyánszky Viktor 444, 460, 503, 504.
Hornyik József 484.
Horpács 219, 297, 306, 307, 334.
Horthy János 207.
Horvát Akadémia 426.
Horvát György, Szoboszlai — 118. — István 455, 466, 477.; ktára 455, 456, 467.
Horváth Alajos 181. — Ádám 215, 424. — Fábián 421. — Gábor 474. — Géza 4, 164, 168, 468, 477. — Ignácz 1, 13. — János 485. — Mihály 178, 205. — Sándor 473.
Hospitalius, Epistolae 154.
Hosszufalusi Márton 118.
Houdenc, Raoul de — regénye Mérangis de Portlesguezről 56.
Hódmező-Vásárhely 4, 483, 485. —i ev. ref. főgymnasium 529.
Hóra 80—82.
»Hölgyfutár« 9.
Hölzl Ferencz 421.
Hönig Józsefné 144.
Hörmann Constantin 472.
Hrabowszky György 432, 433. — »Presbyterologiája« 432.
Hubay Jenő »Moharózsa« cz. operája 420.
Huber Gyula 420. — Károly 420.
Hubert Emil 1, 527.
Hueber, Thomas — de Gwanus 42.
Hunfalvi Pál 527, 528.
Hungarus Georgius 58.
Hungária szálló 470.
Hunterian Museum Glasgowban 4, 164.
Hunyad vm. 81. —i tört. és rég. társulat 471.
Hunyadi János 38, 369, 379.
Huszár Gál 61—72. — Az Ur Jézus Christusnak szent vacsorájáról . . . való prédikációk (Magyar-Óvár, 1558.) 61. — ismeretlen nyomtatványa 61—72. — Isteni dicséretek és psalmusok (Debreczen, 1562.) 62.
Huszka József »Magyar ornamentika cz. műve 100.
Huszti Imre 136.
Hutter, Az szentírásbeli hitünk ágainak rövid összeszedése (Csepreg, 1635.) 473.
Hügel Ottó 141, 143, 145.
Hyporygiodas, Theophilus 73.

Ibrahim ben Ali 59.
Igazságügyminisztérium, M. kir. — 482.
Igló 473.
Igmándy Antal 295.
Ihász Dániel 10.
Illés Pál L. Edvi Illés.
Illésházy István gr. 207, 468. — József 410.
Illésy János 4, 477.
Illicinus Péter 358.
Imre m. kir. 209, 569, 379.
Imre Lajos 529. — Sándor, ifj. 485.
Inátsi Gábor költeménye Kántor Gerzson halálára 137.
Incze (III.) pápa 40. — (IV.) pápa, In libros decretalium commentarius 154. — (X.) pápa 153.
Incze Henrik 423.
Incunabulumok L. Ősnyomtatványok.
»Index instrumentorum pacis« 155.
»Index rariorum librorum bibliothecae universitatis regiae Budensis« 363.
»Index utriusque Testamenti« 152.
»Indices tres librorum prohibitorum« 154.
Inkey Imre 473.
Innsbruck 406. —i cs. kir. egyetemi ktár 485.
»Insignia equestria Franciae orientalis« 157.
»Insignia Sacri Romani Imperii« 157.
»Intelligenz-Blatt« 357.
Iparművészeti Múzeum, Orsz. — 4. 106, 164, 181, 458, 483; ktára 528. — társulat 318, 473.
Ipolyi Arnold 424.
Ipolyság 471. —i Hont vmegyei múzeum 98, 105, 471, 483.

Irenaeus (Szent), Adversus haeredes libri 153.
Irmei Ferencz 183.
Irodalmi levelestár a M. Nemz. Múzeum ktárában 7, 8, 165, 166, 169, 474, 478.
»Irodalomtörténeti Közlemények« 187, 403, 517.
Isidorus (Szent), Epistolae de interpretatione Divinae Scripturae 152.
Isis, egyptomi istennő 22.
Istók János 469.
István (I.) m. kir. 199, 369, 379, 382, 383. — (II.) m. kir. 369, 377, 379. — (III.) m. kir. 379, 392, 394. — (V.) m. kir. 369, 379. — nádor 10, 136.
Istvánffy Gyula 100. — Miklós, Historia rerum Ungaricarum 157.
Iszka-Szent-György 406—408, 411, 412.
Italica 406.
»Iura Regni Hungariae manuscripta« 155.
Ivancsics János 207.
Ivanócz 436.
Iványi Kazdag Lőrincz L. Kazdag Lőrincz.
Ivánka Sámuel 422.
Ivány 297.
Izabella, Arragoni — 115. — m. királyné 114, 115.
Izraelita magyar irodalmi társaság 4, 168, 483.

Jajca 366.
Jakab (I.) angol király 183. — (II.) angol kir. 115. — walesi harceg 115.
Jaklin István Miklós 207.
Jakosics József 207.
Janits Imre 472.
Jankovich Antal 480. 481. — Miklós 232, 239, 241—243, 262, 353, 355, 360, 361, 399, 401, 454. —féle gyűjtemény a M. Nemz. Múzeum ktárában 10, 399, 401, 453—454, 456, 465, 466.
Jankó János »Magyar tipusok a Balaton mellékéről« cz. műve 100.
Janotyckh von Adlersberg. 421, 422.
Janovits Ferencz 182.
Jansonius-féle Biblia 74.
Janus Nicius Erythraeus, Pinacotheca illustrium virorum 157.
Jaszvitz János Ferencz 207.
Jánky Péter 119, 120.
János, Nepomuki Szent — 405. — ragusai érsek 368, 373. Zápolyai — m. kir. 114.
Jánosy Gábor 101.
Jász-Nagykún-Szolnok vm. alispáni hivatala 4, 164.
Jäkl István 8, 166.
Jedlicska Pál »Kárpáti Emlékek« cz. munkája 152.
Jelenffy János 410.
Jeney Lajos 318.
Jeromos (Szent) kommentárjai a Korvin ktárban 58.
Jeszenák br. család ltára a M. Nemz. Múzeum ktárában 479.
Jeszenák István br. 207. — János 410, 413.
»Jezus moje pozselejnyi«, vend imádságos könyv 448.
Jezsuita rend eltörlése 332.
Jéna 353, 354.
Joachim Gyula 9. — J. 185.
Joecher 147.
Jogászegylet, Magyar — 483.
»Jogtudományi Közlöny« szerk. 484.
Johannes episcopus, Sermones de tempore et de sanctis, XV. sz.-i kézirat 42.
Joksch A. 421, 422.
Jonquère Alfréd 485.
Jordanus, Raymundus, Meditationes et preces de passione Domini, XV. sz.-i kézirat 44.
Jorga N. 473, 477.
»Journal officiel« 204.
Jovius, Elogia illustrium virorum 154
Jóba Elek 474.
Jókai Mór 8, 178.

Jóny Tivadar 509.
Jósika Antal br. 83. — Miklós br. 166, 178; »A hat Uderszky leány« kézirata a M. N. Múzeum ktárában 169.
József (II.) m. kir. 57, 130, 135, 167, 209, 219, 314, 336, 340—342, 346, 352, 353, 532. — nádor 232, 238, 246, 268, 269, 271, 283, 284, 314, 399, 401, 450, 451, 454, 455, 460—469; »A nemzeti gyüjtemények elintézése« cz. fölhívása 462.; szobra 450, 468. — Ágost főherczeg 318, 450, 451, 458, 468, 469.
»Jövőnk« 475.
Juhász Gyula 141. — Sámuel L. Kaposi Sámuel.
Junius Patricius L. Young.
Junker Kristóf 342, 343, 345, 531, 532.
Jurjev 485. —i egyetem 484.
Jutös 297.

Kabai Ferencz 118.
Kabos Bálint 528.
Kaczér Vilmos 144.
Kaiser-Császár György 421. — »A kúnok« cz. operája 420, 421.
»Kakas Márton« szerk. 484.
»Kalauz a könyvkiállításhoz« 48.
Kalina Ferencz 286.
Kalocsa 477, 485. —i érs. iroda 4, 168, 483.; ktár 253. —i káptalan 207.
Kalvin Institutiói 360.
Kamara, Cs. udv. — 147, 150. — M. kir. — 151, 272, 404.
Kammerer Ernő 458.
Kanczellária, Cs. udv. 218. M. kir. — 201, 246, 250, 271, 273, 274, 283.; levelező könyvei 244.
Kandra Kabos 178. — Magyar mythologiája 178. — Váradi regestuma 178.
Kapi Gyula 420, 422.
Kaposi (Juhász) Sámuel 74, 75. — kéziratai az Erdélyi Múzeum egylet ktárában 75.
Kaprinai István 147, 229.
Karabacek József 60, 471.
Karcsay család 353.
Kardos János 431, 438—444, 448, 449. — Krátki Návuk krsztsansztva . . . (Pest, 1837.) 439. — Krsztsanszke czerkvene peszmi (Kőszeg, 1848.) 440. — Mála Histori Bibliszk 439.
Karlsruhe 93.
Kartana egyptomi aranyműves 26.
Kaspar Péter bártfai plébános 30.
Kassa 62, 105, 477, 535, 536. —i domokosok 29, 32. — ktára 29, 32, 474. —i róm. kath. plébánia 535. —i vár. jegyzőkönyv 536.; múzeum 98—100, 105, 106, 472, 529.; ltár 535.; tanács 62, 536.
Kassai Ferencz 121.
Kaszaniczky Ádám 207.
»Katholikus Hitterjesztési Lapok« 143, 144.
Katona István 358. — József 422, 485; kör Kecskeméten 483.
Kautz Gyula »A nemzetgazdasági eszmék« cz. munkája 342.
»Kazáni krěstánska« (1578.) 361.
Kazay János czle (1618.) 479.
Kazdag Lőrincz, Iványi — 49.
Kazinczy Ferencz 215, 478. — levelezése 215.
Káldy György 429. — Biblia-fordítása 178.
Káldor Lajos 182.
Káldy Gyula 413, 422. — történelmi hangversenyei 419.
Kállai Sámuel 119.
Kállay Albert 500.
Kálmán m. kir. 176, 369, 379, 388, 389.
Kálmán Farkas 419.
Kálmáncsa 297.
Kámánházy Ferencz 207.
Kántor Gerzson 137.
Kápolnai Paur Ödön L. Paur Ödön.
Kápolnási Mihály 118.
Kármán András 121, 122.
Károli Gáspár 429. — Bibliája (1612.) — 221.; (Basel, 1751.) 168.
Károly (I.) angol király 183. — (Merész),

burgundi herczeg 56. — főherczeg 244. — (I.) m. kir. 369, 379. — (II.) m. kir. 363, 364, 368, 370, 379. — (III.) m. kir. 57, 415. Nagy — 52, 94. — (V.) német császár 55, 56.
Károly Ambrus főherczeg érsek 207.
Károlyi Gr. — féle nyomda Nagykárolyban 128, 133, 134, 137.
Károlyvár 223.
Kárpát-egyesület, Erdélyi — 471. Magyar — 4, 473. — múzeum Poprádon 99.
Kárpáti Kelemen 472.
Keán bolgár fejedelem 58.
Kecskemét 473, 484. —i jogakadémia 484. —i Katona-kör 483. —i vár. múzeum 98.
Kecskeméti János, Predikácziók (Debreczen, 1643.) 477.
Keglevich György gr. 207.
Keglevics Zsigmond 207.
Kehi Mihály 122.
Kehrer L. 476.
Kelecsény József 207.
Kelemen (XI.) pápa 317. — (XIII.) pápa 330, 332. — (XIV.) pápa 329, 331—333. — kollégium ktára Prágában 220.
Kelemen Lajos 497.
»Kelet« 169.
Keleti kéziratok a bécsi udv. ktárban 52, 59.
Keller György 207. — János egri kanonok 42.
Kellénk 297.
Kemcke, Johannes 183.
Kemény Farkas gr. 78. — János önéletirása 359. — József gr., Történelmi és irodalmi kalászok (Pest, 1861.) 370. — Lajos 536. — László br. 207. — Zsigmond br. 178.
Kempis Tamás 158.
Kendi Sándor 38.
Kenesei Péter 120.
Kerekasztala, Arthur király — 56.
Kerekes Sámuel 212.
Kereki 296.
Kereskedelmi minisztérium, Magyar — 4, 164, 168, 473, 477, 483, 497, 500. Osztrák — 5, 483.
Kereskedelmi múzeum, M. kir. — 483.
»Keresztény Seneca« 221.
Kereszty István 1, 13, 170, 199, 349, 417, 422, 527.
Kersch Ferencz 421, 422.
Kertbeny Károly 516.
Kertész Ábrahám, Szenczi — 90. — Ernő 182.
Keym 47.
Kéler Gottfried 218.
Képes Krónika 35, 37, 58, 362.
»Képes Missio Könyvtár« 144.
Képviselőház, Magyar — 472, 477, 482, 497, 500. — irodája 4, 164, 168, 473.
Képzőművészeti Társulat, Orsz. Magyar — 471, 500.
Kéry Ádám 316.
Késcsináló Mátyás 535.
Késmárky Árpád 421.
Kézirattári osztály a M. Nemz. Múzeum ktárában 7, 16, 165, 166, 169, 215, 232, 247, 251, 323, 353, 356, 361, 418, 423, 434, 474, 475, 478.
Kiállítás, Orsz. — (1885.) 58, 318. — (1896.) 58, 59.
Kinsky gr. 218, 269.
Király Péter 485.
Királyhegyi János L. Regiomontanus János.
Kircherus, Aegyptiaca lingua 156. — Musurgia universalis 156.
Kirchknopf 218.
Kirchlehner Szeráf 424.
Kis János 427, 437. — Miklós, Tótfalusi 74—76, 90, 182, 198, 199.; Apologia Bibliorum (Kolozsvár, 1697.) 75.; bibliája (1685.) az amsterdami egyetemi ktárban 75, 76.; emlékünnepe és síremléke Kolozsvárott 198, 199.
Kis-Keszi 297.
Kis-Séé 297.
Kis-Szombat 438.
Kisfaludy-társaság 471, 500.

Kismarton 484.
Kiss Antal 4, 164. R. — István 125. — Sándor 410.
Klapka György 10.
Klein Anna 535. — Gyula 4, 164. — J. S. 358.
Kliment János 1.
Klimó György 207, 257.
Klinger Izidor 485.
Klobusiczky ltár anyaga a M. Nemz. Múzeum ltárában 10.
Klobusiczky Ferencz gr. 413.
Kloska 81.
Klösz Jakab könyvnyomtató 126, 535.
Klug Lipót 497.
Klussmann 93.
»Kniga molitvena ztraroszlovenszka« (1868.) 441.
Kniga molitvena (Regede) 436, 445. — (Sopron, 1783.) 433.
Knige 'Zoltárszke szlavencsene (Bécs, 1883.) 445.
Knige 'zoltárszke . . . (Kőszeg, 1848.) 440.
Koberger Antal nürnbergi knyomtató 395.
Kocsi Cs. István 120.; »Epos lugubre in obitum Cl. Compegii Vitringa« cz. könyve 120. — Cs. János 118.
Koczogh András 529.
Kohn Béla 497.
Kollányi Ferencz 1, 12, 162, 164, 209, 469, 485, 503, 527.
Kollár Ferencz 218, 225, 229, 249. — Péter 446, 449.
Koller Ignácz 207.
Kollonics Lipót esztergomi érsek 257.
Kollonitz László gr. váradi pk. 207.
Kolom 297.
Kolos vm. 81.
Kolosi család 166.
Kolosy István 473, 476.
Kolozsvár 6, 66, 70, 72—77, 89—91, 159—161, 165, 168, 170, 198, 223, 422, 471, 477, 485. —i Ellenzék knyomda 169. —i ev. ref. kollégium 90, 207.; nyomdája 76—80, 86, 90, 91. —i kegyesrendiek székháza 497. —i kereskedelmi és iparkamara 497. —i lyceum 89. —i országgyűlés (1790/91.) jegyzőkönyve 76—90. —i tud. egyetem 199, 458, 471, 484, 497, 498.; ktára 170, 481, 495.
»Kolozsvári Friss Ujság« 144.
»Kolozsvári Magyar Futár« 169.
»Kolozsvári Szinházi Közlöny« 169.
Kolta 440.
Komárom 2, 168, 222, 323. — vmegyei múzeum-egyesület 168.
Komáromi Csipkés György L. Csipkés György.
Komlósd 297.
Komlóssy Antal 139.
Kondé Miklós 207, 413.
Konstanzi zsinat 57.
Kont Miklós nádor 376.
Kopácsi József 207.
Koppenhágai egyetem 484.
Kořinek József 181.
Korlátkő 297.
Korvin János 45, 55.
Korvin-kódexek 57—59, 204, 398, 454, 467. — ktár 57, 58, 204, 252.
Kossits József 438. — Kratki navuk vogrszkoga jezika (Grácz, 1833.) 438. — Zgodbe vogerszkoga králesztva (Szombathely, 1848.) 440.
Kossuth Lajos 10. — induló 421. — iratai a M. Nemz. Múzeum ktárában 10, 12, 479.
Koszta Mária L. Bánki Zsigmondné.
Kotsi Sz. János 119.
Kovachich József Miklós 28, 44. — Márton György 207, 214, 215, 218, 224—264, 281, 282, 324, 354, 355, 358, 452.; »Acta eruditorum instituti dipl. hist.« cz. műve 245.; »Codex iuris tavernicalis« cz. műve 245.; »Cogitationes pro plano erigendae Bibliothecae Nationalis« cz. műve 251.; »Formulae solennes styli« cz. műve 261, 262.; »Institutio Gramma

tophylacii publica« (Pest) cz. műve 230.; »Institutum Diplomatico-Hungaricum (Pest, 1791.)« cz. műve 229, 230, 251.; kéziratai a M. Nemz. Múzeum ktárában 214, 218, 225—227, 238, 239, 241, 242, 244, 246, 254, 255, 259, 282.; »Monumenta antiquitatum iurisprudentiae Hungariae« cz. műve 241, 245.; »Scriptores rerum Hungaricorum minores« cz. műve 245, 252, 260.; »Scriptorum rerum Hung. anecdotorum inventarium« cz. kézirata a M. N. Múzeum ktárában 169.; »Supplementum ad vestigia comitiorum« cz. műve 245.
Kovaltsik Amát 421.
Kovács János 485. — S. »A soproni ev. lyc. magyar társaság története« cz. műve 437.
Kováli János 207.
Kováts Lajos 485. — László 1, 2, 9, 15, 166, 504, 527. — Péter 331.
Kozma Ferencz 207.
Kónyi János 209, 319—346. — »A háládatos protestáns« cz. munkája 325. »A mindenkor nevető Democritus« cz. munkája 320, 321. 323, 325. — »A paraszt ember Magyarországon« cz. munkája 345. — »Az első hajós« cz. munkája 325. — »Ábelnek Kain által lett halála« cz. munkája 323, 325. — »Ártatlan mulatsága« 137, 320, 321, 323, 346. — »Díszes erkölcsekre tanító beszédek« cz. munkája 325. — »Elmefuttatások« cz. munkája 345. — Ganganelli levelei fordítása 209, 324, 326, 328, 329, 332—335. — »Gellert professornak erkölcsös meséi« cz. munkája 325. — »Gróf Valtron« cz. munkája 325. — »Keresztény tudományi elmélkedések« cz. munkája 325. — »Magyar hadi románja« 321, 322, 325. — »Orfeus és Euriditze« cz. munkája 325. — »Unalmas időkre szabható mulató óra« cz. munkája 325. — »Várta mulatsága« 320, 321, 325.
Kökényesdi László 337.
Kölcsey Ferencz 178, 478. — egyesület 483; múzeuma és ktára Aradon 98, 100, 103. — kör múzeuma Szatmáron 99, 109.
Köln 219, 363. —i képes biblia 185.
Königgrätz 337.
Könyves Kálmán kiadó-czég 485.
Könyvkiállítás Bpesten (1882). 58.
Könyvkölcsönzések hosszabb időre 203, 204.
Könyvkötő Bálint 535.
Könyvnyomdászok Szakköre 181.
Könyvnyomtatás, Adatok a — történetéhez Magyarországon 61—91.
Könyvszemle, Magyar — 2, 48, 73, 99, 101, 116, 123, 127, 139, 162—164, 182, 183, 198, 202, 205, 206, 348, 477. 528, 535.
Könyvtári előadások a M. Nemz. Múzeumban 2, 529.
»Könyvtári Szemle« 182, 183, 201.
Könyvtárnoki tanfolyam a M. Nemz. Múzeum ktárában 528, 529.
Körmöczbányai főreálisk. igazgatósága 4, 164. — m. kir. pénzverő hivatal 460.
Kőröshegy 296, 297.
Kőrösi Mihály 119. — Bozó L. Bozó.
Kőrösy József 534, 535.
Kőszeg 297, 326, 328, 440. —i ker. tábla 274, 295.
Köteles Gáspárné 535.
Kötelés példányok 95, 99, 104, 105, 107—110, 185, 204, 205, 494, 495, 499, 516. — M. Nemz. Múzeum ktárában 7—9, 11, 164—169, 204, 205, 348, 351, 472, 475—478. — a M. T. Akadémia ktárában 172.
Kővágó-Örs 437.
Kövesd 295, 297, 299, 305.
Köveskút 297.
Kövessi M. F. 485.
Közalapítványi kir. ügyigazgatóság 5, 7, 165.
Közgazdasági társulat 483.
»Közlöny« 204.

Közművelődési r. t. 90, 91.
Közoktatásügyi minisztérium, Franczia — 203, 204.
»Központi Értesítő« 483.
Krakó 32. —i cs. kir. egyetemi ktár 485. —i tud. Akadémia 4, 164.
Kraliczi biblia 360, 361. — psalterium 357.
Kramerius cseh író 354.
Krammer Ferencz 207. — Nándor 471.
Krátka šumma velikoga katekismuša (Bpest, 1892.) 445.
Krausz Sámuel 4, 164.
Kräuter-Wein (Silein, 1670.) 168.
Kreifel Antal 421.
Kribel János 207.
Kreiger, Joseph, Versuch einer Theorie der Töne (Pozsony, 1840.) 423.
Krisán György 81.
Kristofek József 474.
Kropf Lajos 115.
Krszcsanszke nôve peszmene knige (Sopron, 1823.) 437.
Krszcsansztva Ábécé... (Muraszombat.) 439.
Krsztsanszke czerkevne peszmi... (Grácz) 441.
Krumaui jezsuiták kolostora 58.
Kruppay Imre 207.
Kubinyi Ágoston 456.
Kudora Károly 471, 485. — Könyvtana 100.
Kulhanek András 535.
Kulpa 316.
Kultsár Katalin 437.
Kummer Károly Ferencz 28, 43. — Erlauer Spiele (Bécs, 1882.) 28, 43.
Kun László 420.
Kund magyar vezér 369, 378, 379, 385, 386.
Kurbályi György 207.
Kustyan 297.
Kútfő 297.
Kúti István 120, 122.
Kutnohorai biblia (1488.) 361.
Kutschera József 168.
Kuzmics István 427—433, 435, 436, 440, 444, 449. — ABC-s könyve 433. — Jobbított Graduálja 433. — Magyar arithmetikája 433. — Új testamentoma 440, 444. — Vandallus kis katekizmusa 433. — Vandallus Új testamentuma 433. — Vend abc könyve 447. — Vend énekeskönyve 447. — Vend kis kátéja 447.
Küküllői János L. Apród János.
Kündig H. 485.
Kürth 297.
Küzmics Miklós 427, 434—436, 449.
Kvačala János 485.
Kvassay (kvassói és brogyáni) család ltára a M. Nemz. Múzeum ktárában 476.
Kvassay Jenő 476.

»La Bibliofilia« 190, 521.
»La Chronique de la France« 168, 484.
Lackner György 150, 151.
Lacombe Paul 530.
La Haye 321.
Laibach 436.
Lajcsák Ferencz 127, 133.
Lajos (XIV.) franczia kir. 280. — (I.) m. kir. 201, 369, 369. — (II.) m. kir. 56, 244.
Lambecius, Historia Litteraria 157. — Rerum Hamburgensium libri 157.
Lambek György 207.
Lancaster 483.
Landauer S. 93.
Landerer János Mihály czle (1784.) 167. — Mihály 328.
Landerer-féle nyomda 327.
Lang János 6.
Langer Viktor 420.
Lantzmár 147.
Lappert 166.
Laskói János 119.
Laszky Ármin 143. — Tamás 143.
Laudatio funebris Johannis Lang (Lőcse, 1647.) 6.
Lauf Gáspár 535.

Lauka Gusztáv 140, 424.
Laurenbergius, Apparatus plantarum 155. — Horti cultura 155.
Laus Mariae, XV. sz.-i kézirat 43.
Lausannei egyetem 484.
Lausitz 407.
Law János 330.
Lazius Farkas 57.
Lábdy Antal 500.
Lábod 297.
Lánczy Gyula 4, 164.
Láng József 143.; A »Nagyvárad« huszonhat éve. (Nagyvárad, 1896.) 142. — Nándor 477.
Lányi biharmegyei levéltárnok 130. — consiliarius 212. — Ernő 420.; »Magyar gyászinduló«-ja 419.; »Polyphoniá«-ja 419.
László (I.) m. kir. 369, 373, 379—381, 383, 397, 401. — (II.) m. kir. 369. — (III.) m. kir. 369, 379. — (IV.) m. kir. 369, 379. — (V.) m. kir. 36, 53 54, 57, 369, 379.
Látvány 297.
Lázár Frigyes 318.
»Le Bibliographe Moderne« 190, 521.
Leczke János 185.
Lederkühn Pál 472.
»Legatio imperialis Caesaris Manuelis Comneni ad Armenios« 157.
Legenda sanctorum (Köln, 1485.) 49.
Legendae sanctorum regni Hungariae (Velencze, 1498.) 46.
Lehel magyar vezér 369, 377—379, 384.
Leiningen-Westenburg Herman gr. 207. — Károly gr. 206.
Leitgeb Imre 4, 168, 485.
Lembergi cs. kir. egyetemi ktár 485.
Lendva (folyó) 432. — (város) 439, 441, 442.
Lengyel (helység) 484.
Lenhossek György 207.
Lentolphus, Vita Christi 153.
Leo (X.) római pápa 280. — (XIII.) pápa 476.
Leonhard Hans 185.
Lepsius 23.
Lequile, Laudes domus Austriacae 157.
Leszik Károly 169.
»Letopis Matice Slov.« 448.
Levéltári osztály a M. Nemz. Múzeum ktárában 2, 9—12, 166, 167, 170, 171, 201, 347, 475, 476, 479, 480.
Leydeni múzeumok 24.
Leykam József 439. 441, 445, 446.
Lédecz 297.
Léderer Béla 485.
Lékafa 297.
Lévai Bálint 121. — József 424.
»Liber antiquus manuscriptus concionum« 153.
»Liber manuscriptus Chaldaice« 154.
Liber precum cum calendario, XV. sz.-i kézirat 41.
Liber titularis, XVI. sz.-i kézirat 45.
Liebenberg János L. Lunkányi János.
Lignitz 43.
Lille 485. —i egyetem 484.; ktára 203.
Lima, Archer de — 485.
Limbay Elemér 422.
Lindner Ernő 527.
Linz 42. —i Musaeum Francisco Carolinum 4.
Lipcse 93, 141, 183, 219, 220, 365, 423, 485, 510. —i vásári katalogusok 185.
Lipót (I.) m. kir. 317, 531. — (II.) m. kir. 86—88, 314.; hitlevele 86.
Lippich (Korongi) cs. ltára a M. Nemz. Múzeum ktárában 10, 11, 167.
Lippich Elek 10. — Kálmán 10, 167.
Lipszki, Repertorium locorum . . . Hungariae (Buda, 1808.) 37.
Lipthay (Kisfaludi) cs. ltára a M. Nemz. Múzeum ktárában 11.
Lipthay Frigyes br. 11.
Lirineus, Panegyrici veteres 154.
Lissabon 485.
Lisznyay Kálmán 424.
Liszt Ferencz 418, 420, 421, 423, 424. — »Des Bohémiens et de leur musique en Hongrie« cz. műve 423. — »Esztergomi miséje« 421.

Litava 297.
Liverpoli gyüjtemények 24.
Livius Historiája a Korvin ktárban 58.
Lobreisz Antal 410.
Lombardus, Historia 158.
London 4, 141, 219, 484. —i bibliografiai kongresszusok 527. —i Britisch Museum 23, 24, 26, 113, 115, 397. —i pathological society 483. —i philosoph. royal society 483.
Lonovics József érsek 207.
Loos 297.
Loretto 147. —i serviták konventje 148, 149, 151, 152.
Los Angeles 483.
Losonczi vár. közktár 98, 106.
Loubat herczeg 4, 164.
Louvre L. Páris.
Lovasi Gergely 118.
Lóczy Lajos 471.
Lónyay Elemérné gr. 472. — Erzsébet 207.
Löbrin Duchovny pohádky-jának zsolnai kiadása (1670.) 361.
Lőcse 6, 126, 484.
Lölle 296, 297.
Lőte József 199.
Lövő 297.
Löw Immánuel 485.
Luby Károly 207.
Lucius porosz földmüvelési miniszter 318. — János, De regno Dalmatiae et Croatiae 157.
Luckahaussi ágostonrendü atyák 149.
Lucretius, De natura rerum 154.
Ludoviceum 466.
Ludwig János Konrád 150.
Lugossy József 116. — jegyzetei 117—124.
Lukas Fer. K. 485.
Lukácsi István 118.
Lullius, Libelli chymia 155.
Lundstedt Bernhard 485.
Lunevillei béke (1801.) 265.
Lunkányi (Liebenberg) János 300, 306.
Luthár Pál 449. — Luther Mártona. (Szent-Gotthárd.) 447.
Luther katechismusának bártfai kiadása (1581.) 361.; lőcsei kiadása (1612.) 361. prédikációi (1520.) 357 — Máli kátekismus ... (Grácz.) 439.; (Pest, 1837). 438.
Luzsénszky László br. 207.
Lüneburg 90.
Lycophron 120.
Lyoni egyetem 484.
Lyra, Nicolaus de — Biblia latina cum postilla (Nürnberg, 1493.) 395.

Mac Donald Arthur 485.
Madan, Falconer, Summary Catalogue of Westem in the Bodleyan Library (Oxford, 1897.) 115. Francis — 115.
Madarász Zsigmond Eduárd 207.
Madary János 119.
Madách Sándor 221, 238, 240, 241, 254, 255, 360.
Mader Raoul 422. — »Die rothen Schuhe« cz. balletje 420.
»Magyar Hirmondó« 212, 222, 347.
»Magyar Ipar« szerk. 484.
»Magyar Iparművészet« szerk. 484.
Magyar József 428, 439, 448.
»Magyar Könyvkereskedők Évkönyve« 76.
»Magyar Kurir« 211, 347, 360.
»Magyar Magazin« 218.
»Magyar Minerva« 323, 324.
»Magyar Múzeum« 319.
»Magyar Nemzet« szerk. 483.
»Magyar Nyomdászok Évkönyve« (1902.) 181.
»Magyar Orvosi Archivum« szerk. 484.
Magyar-Óvár 61—66, 68, 70, 71, 441.
»Magyar Paedagogia« szerk. 484.
»Magyar Pénzügy« szerk. 483.
«Magyar Szó« 142.
Magyarod 297.
Magyarországi Mihály »Evagatoriuma« 477.
»Magyar Sion« szerk. 484.
»Magyar Szemle« szerk. 484.
»Magyar Zsidó Szemle« szerk. 484.

Mahler Ede 17, 477. — »Az egyptomi nyelv alapelemei« cz. dolgozata 17.
Mainz 93. —i Gutenberg-múzeum 5, 164, 203.; társaság 203.
Maittare, Michel 365. — Annales typographicae (Amsterdam, 1733.) 365.
Majláth József 5, 164.
Major J. Gyula »Magyar szinfoniája« 419. — »Szerenádja« 419.
Majthényi Imre 207.
Majthényi ktár 242.
Makai Ferencz 120. — István 159, 161.
Makay Antal veszprémi pk. 476.
Makó 473.
Malderus, Tractatus de sigillo confessionis 154.
Malomsok 414.
Maloveczky János 421.
Mandl Bernát 5.
Marang Miklós 399.
Maraviglia, Pseudomantia 155.
Marburgi egyetem 484.
Marchalkó Dániel 497.
Marchesinus, Johannes, Mammotrepton, XIII. sz.-i kézirat 39.
Marckwald strassburgi egyetemi könyvtárnok 95.
Marczali (helység) 297.
Marczali Henrik 9, 166, 175, 182.
Marczaltő 406—412.
Marczevicz Lajos 182.
Marczibányi család 468. — jutalom 455.
Margalits Ede 5.
Margit főherczegnő, németalföldi helytartónő 56. — imádságos könyve 56.
Marjalaki Dániel 122.
Markgraf Hermann 185.
Maros-Juth 297.
Marosvásárhely 223. —i ev. ref. kollégium 5, 207.
Maróthi György 120.
Marseillei gyüjtemények 24.
Martin Henry 530.
Martinius, Lexicon Philosophicum 154.
Martinovics Ignácz 226.
Martinus Oppaviensis 176.
Martonfa 297.
Martonfalvi Logikája 120.
Mascardi, Conclusiones probationum omnium 154.
Maszák Hugó 449. —féle népiskolai könyvek vend fordításai 439, 443.
Mateovich József 207.
Matica Srpska Ujvidéken 5, 164, 473, 477.
Maticza Szlovenszka 111.
Matkó István Bányász Csákánya 223.
Matlekovics Sándor 485.
Matthiolus, Sylva historiarum 153.
Matunák Mihály 497.
Mayer Sándor 474.
Mayor John 5.
Mayr Benedek 370.
Mazaly Sándor 426, 435.
Mádai Dávid Sámuel 207. — Ferencz 4.
Mánd 297.
Márcz 297.
Mária m. királynő, N. Lajos leánya 369, 379. — m. királyné, II. Lajos felesége 56. Burgundi — 56.
Mária Bianka császárné, I. Miksa császár felesége 55, 56.
Mária Terézia m. kir. 170, 413, 414.
Márk krónikája L. Képes Krónika.
Márki Sándor 5, 485, 497.
Mármaros vmegye 127, 128. —i Múzeumegyesület 471.
Mármarosi Gottlieb Antal L. Gottlieb Antal.
Mármarossziget 127, 129, 132, 471, 485. —i ev. ref. főiskola 107. — ktára 98, 99, 106, 107.
Mártonffy Imre 5.
Mártoni József 85.
Máthé Gyula 497.
Mátray Gábor 417, 422, 424. — A magyar dallos énekei (Bécs, 1837.) 422. — Flóra (Bécs, 1817.) 422. — Hunnia (Bécs, 1829.) 422. — Pannonia (Bécs, 1826.) 422.
Mátyás (I.) m. kir. 39, 41, 48, 58, 204, 252, 363, 364, 366—373, 375, 379,

381, 389—391, 394, 396, 398.; decretuma (1475.) 242, 243. — (II.) m. kir. 479.
Medgyesi Klára 129. — Pál 129, 130, 132, 134, 135; — Pálné Oláh Mária 129, 130, 132, 134.
Mednyánszky Miklós 207.
Megiserus, Institutio linguae Turcicae 154.
Melczer cs. ltára a M. Nemz. Múzeum ktárában 11, 167, 171.
Melczer Fülöp czle (1598.) 479.
Melich János 1, 15, 199, 426.
Menčik Ferd., Jiri Ribay (1892.) 353, 355.
Mendelssohn 424.
Mennel Jakab krónikája 55.
Mentelius, De origine typographiae 157.
Mentz F. 93.
Menyhárt Miklós 121, 122.
Merck E. 485.
Merenye 296, 297.
Merianus, Florilegium 155. — Theatrum Europaeum integrum 157. — Topographiae 157.
Meskó br. 207.
Mesterházi János 410.
Mesterházy Sándor 431.
Meszes László 485.
Meteorologiai és földmágnességi intézet, Magy. kir. — 4, 165, 473, 483.
Meyer, Eduard »Geschichte des alten Aegyptens« cz. műve 18. — Oskar 93, 94, 510.
Meynhardus de Nova Domo, XV. sz.-i kézirat 43.
Mezger, G. C., Augsburgs älteste Druckdenkmale (Augsburg, 1840.) 397.
Méhely Lajos, »Magyarország denevéreinek monographiája« cz. kiadványa 100.
Méhes Kálmán 476.
Mélius Péter 62. — A Christus közbejárásáról való prédikácziók (Debreczen, 1561.) 62, 64. — Aran Tamás tévelygései ellen írott műve (Debreczen, 1562.) 62, 64.
Ménfő 407.
Mérnök és Építész-Egylet, Magyar — 473, 483, 500.
Mészáros Károly 468.
Michael de Hungaria L. Magyarországi Mihály.
Michalek Manó 5, 27, 30. — Az egri érsekmegyei ktár szakszerű czímjegyzéke (Eger, 1893.) 27, 30, 45.
Michaud »Biographe universelle«je 331.
Migazzi Kristóf érsek 207.
Mihalik József 106.
Mihalovich Ödön »Toldi szerelme« cz. operája 420.
Mihalovics Béla 485.
Mihályi János 5, 485.
Mika Sándor 175.
Miklósi Ferencz váradi pk. 127.
Miklosich Ferencz 426.
Mikola Sándor 428.
Mikó Imre 207.
Miksa m. kir. 61, 64. — (I.) német császár 45, 55, 56, 71, 363.; halászkönyve 55.; imádságos könyve 55.
Milano 484. —i gyüjtemények 24.
Milchsack wolfenbütteli könyvtárőr 93, 94.
Milesz József 121, 122.
Milhoffer Izidor 5. — Sándor 485.
Miller Jakab Ferdinánd 207, 282, 401, 455.
Mindszent 297.
Minerva knyomda r. t. 477.
Minerva, Magyar — 102, 116, 176, 177.
Miniature-kiállítás a bécsi udv. ktárban 2, 50—60. — katalogusa 60.
Miraeus, Origo monastica 158.
Misekönyv kézirat az egri érsekmegyei ktárban 32.
Misell Jakab 481.
Miskolcz 35, 471, 473, 484, 509. —i ág. hitv. ev. egyházközség nyilv. ktára 509, 510.; jegyzéke 509, 510. —i borsod-miskolczi közművelődési és múzeum-egyesület múzeuma 98, 471, 473. —i keresk. és iparkamara 483.
Miskolczi László 32, 35.
Missale Romanum (Velencze, 1508.) — 44.

Strigoniense (1484.) 45.; (Nürnberg, 1490.) 46.; Velencze, (1498.) 46.; (1501.) 47.; (1502.) 47; Velencze (1507.) 47.; (1512.) 47.; (1513.) 47. — Ultramontanorum (Verona, 1480.) 45. — Zabrabiense (1515.) 47.
»Mittheilungen des Instituts für österr. Geschichtsforschung« 59.
Mizsur Ádám 474.
Modor 353.
Mohamed (IV.) török szultán 59.
Mohácsi vész 59.
Mohl A. »Loreto» cz. munkája 146, 151.
Moldován Gergely 471.
Molière 184.
»Molitii na stári slovenszki . . .« 442, 446.
Moll Gusztáv 142.
Molnár Albert, Dictionarium Hungarico-Latinum 154. — Eveline 473. — Géza, »A zene elmélete, története és aesthetikája« cz. műve 423.
Monaci Lőrincz krónikája 363. 364.
Montanus, Bened. — interliniare 120.
Montedégoi Albert Ferencz L. Albert Ferencz.
Monte Rotherii, Guido de — Manipulus curatorum, XV. sz.-i kézirat 43.
Montpellieri egyetemi ktár 203.
Montrozat család 44.
»Monumenta Zollerana« 173.
Mook Moyses 139.
Morava, Albertus — ab Aquis 401.
Mosenthal 423.
Mosony vm. 481.
Mosonyi István 49. — Mihály »Szép Ilonka« cz. operája 420.
Mölki benczések Diurnaléja (Velencze, 1488.) 395.
Möller A. 93.
Mrtvecsne peszmi (Szombathely, 1796.) 434.
Muglein, Heinrich von — Commentar über den Valerius Maximus, XV. sz.-i kézirat 44. — (Augsburg, 1489.) 45.
Muller Fred. et Comp. 485.
Mullerus, Lexicon medicum Galeno-phannacenticum 155.
Mundus symbolicus (1687.) 152.
Munkács 129.
»Munkások Ujsága« 169.
Muraszombat 431, 437, 439, 447.
Murković János 443, 449.
Murr nürnbergi könyvárus 219.
Musay 297.
Mutschenbacher Viktor 421.
Múzeum- és ktár bizottság, Orsz. — 5.
Múzeum, M. Nemz. — állattára 463. — ásványtára 462, 468. — hivatalos jelentése és kiadványai 101. — igazgatósága 4, 50, 101, 162, 164, 198, 457, 473, 483. — ismeretterjesztő előadásai 529. — jubiláris emlékérme 460. — képtára 459, 503. — ktára 1—17, 32, 92—94, 103, 162—171, 175, 199, 201—205, 207, 208—284, 311, 315—318, 347—351, 355, 362, 370, 397—399, 401—403, 417, 418, 425, 427—429, 434—447, 453—456, 458—467, 469, 470, 472—480, 498, 503, 504, 516, 527—529.; czímereslevéleinek katalogusa 11.; irodalomtört. kiállítása 470, 504, 529.; katalogusai 103, 272—276, 463. »— multja és jelene«, jubiláris díszmunka 458—460, 503, 504. — néprajzi tára 424, 456, 459, 470. — régiségtára 424, 456, 459, 461, 470. — százéves jubileuma 450—472, 527. — természeti tárai 456, 459, 461. — utazási alapja 199.
Múzeumok és ktárak orsz. tanácsa 5, 110, 456, 458, 477, 483, 509.
Műbarátok köre 5.
Műemlékek orsz. bizottsága 471.
Műkertészek egyesülete, Magyar — 4.
Müller Adolf 5. — József 421.
München 497. —i bajor kir. udv. és állami ktár 485.
Mysterium-gyüjtemény, Német — az egri érsekmegyei ktárban 28, 43.

Nagonius János Mihály dicsőitő éneke Miksa császárhoz 55.
Nagy Albert, Psenyeczki — 421. — Ferencz 477. — Gábor 207. — Géza 9, 166. — István 207. — József 420. — László 449.; féle népiskolai tankönyvek vend fordításai 442. — László, Perecsényi 139.; »Aradmegye teljes ismertetése« cz. műve 137. — Márton 49. — Sándor 5, 164. — Szabó János L. Szabó János.
Nagy-Almás 38.
Nagybánya 471. —i vár, múzeum 98, 107.; egyesület 107, 471, 483, 497, 529.
Nagy-Dorog 297.
Nagyenyed 164, 223, 471. —i Bethlen kollégium 91. 471.
Nagy-Eör 473.
Nagy-Harsány 335, 337.
Nagy-Kanizsa 485.
Nagy-Károly 134, 421, 422. —i gr. Károlyi-féle nyomda 131, 133, 134, 137.
Nagy-Keszi 297.
Nagy-Kutas 297.
Nagy-Séé 297.
Nagyszeben 76, 84—86, 89—91, 223, 424, 473, 483. — i g. k. egyházmegyei nyomda 474.
Nagyszombat 6, 47, 168, 178, 242, 253, 354, 406, 407, 412, 413, 536. —i egyetem 246. —i káptalan ktára 242, 253. —i kir. tábla 409. —i vár. tanács 414.
Nagyvárad 90, 91, 127—145, 320, 327, 463, 485. —i egyházmegye 144. —i káptalan 144. —i Kereskedelmi Csarnok 142. —i kir jogakadémia 132.; ktára 98. 100, 107. —i nyomdászat a XIX. sz.-ban 127—145. —i seminarium 128, 131i 133, 134, 135.; nyomdája 128, 131, 133, 134. —i Szent László nyomda 144. —i Szigligeti nyomda 144.; társaság 145, 473, 485.
»Nagyvárad« (hírlap) 142.
»Nagyváradi Friss Ujság« 144.
»Nagyváradi Közvetítő és Híradó« 143.
»Nagyváradi Lapok« 142.
»Nagyváradi Napló« 143.
»Nagyváradi Szinházi Lapok« 144.
Nagyváthy János 211. — »Mezei Gazda« cz. műve 211.
Naményi Lajos 5. 126. — »A nagyváradi nyomdászat« cz. czikke 127.
Nancyi egyetemi ktár 203.
Nanus, Historia reipublicae Venetae 157.
Napoleon Bonaparte 244, 460.
Naszályi István 118.
Naville 23, 26. — »Das ägyptische Todtenbuch der XVIII—XX. Dynastie« cz. munkája 24, 26.
Nádasd 297.
Nádasdy Ferencz gr. főispán 409. — Ferencz gr. országbíró 146—152, 207.; Basiliographia hungarica (Nürnberg, 1664.) 146.; Cynosura juristarum (Pottendorf, 1668.) 147, 150, 151.; ktára 146—158.; Mausoleum der ung. Könige (Nürnberg, 1664.) 146.; tárgymutatója a törvénygyüjteményekhez (Pottendorf, 1658.) 146. — János jezsuita 147.
Nánássi Mihály 122.
Nápoly 57, 212. —i gyüjtemények 24.
Náprádfa 297.
»Národno sôlszke knige cstenyá« 444.
Nátly József 500.
Neapolis, In Fastos Ovidii 154.
Nemescsó 353, 432.
Nemes-Kér 297.
Nemesovits Antal 422.
»Nemzeti Hirlap« szerk. 483.
Nemzeti Kaszinó 8, 169. — Szinház 471. — Zenede 421.
Nenius, Artographia 154.
Neuhaus 400.
Neumann Vilmos 144.
New-York 485. —i egyetem 484. —i State library 504.
Négyesy László 403, 405.
Németalföldi kormány 483.
Németh B. 422. — János 420. — László 212. — Sámuel 432.

Némethi Sámuel 118.
Németi Mihály Magyar Dominicája 120.
»Népiskola« 475.
»Népnevelési Közlöny« 143, 144.
Néprajzi társaság, Magyar — 4, 472.
Niczky Kristóf 207. — Zsigmond 410.
Niedermann Antal 142.
Nies Th. 485.
Niessen Max 485.
Nisándsi basa II. Szolimán történetéről szóló kézirata 59.
Nizsider 297.
»Nobilitatis liber« 157.
Nodus Gordius Domus Austriacae 155.
Nogáll János 143.
Nosz Gyula 471.
»Notes critiques« 516.
Nomi Zákon (Halle, 1771.) 429. — (Pozsony, 1817.) 436.
Novakovics Jakab 536.
Novák József 181. — Lajos 477. — László 182.
Nová-ves 354.
Novi Abeczedár ... (Magyar-Óvár, 1863.) 441. — (Sopron, 1820.) 436.
Nürnberg 32, 46, 146, 201.
Nysnánszky 243.
Nyáry József gr. 409, 414, 415. — Józsefné 409, 414, 415.
Nyiregyházi Szabolcs vmegyei törvényhatósági közktár 99, 100, 107.
Nyitra vm. 414.
Nyitra (város) 472, 484. —i káptalan ktára 47.
Nyizsnyai Iván 177.
Nyizsnyay Gusztáv 420, 424.
Nyomdák, Hazai — 2.; változásai 208, 536.
Nyomtatványi osztály a M. Nemz. Múzeum ktárában 2—7, 164, 165, 167—169, 347, 418, 472—474, 476—478
Nyulas 297.

Ober-Glogau 422.
»Obsequentis prodigiorum liber« 157.
Obsopoeus, Sibyllina oracula 155.
Occumenus et Aretas, Commentarii in Apocalypsis 152.
»Officium B. Mariae Virginis« (1527.) 115.
»Oesterr. Merkur« 475.
Ogulin város tanácsa 483.
Okolicsányi Imre 207.
Olad 296, 297.
Olasz kormány 483.
Olaszországi magyar légió iratai a M. Nemz. Múzeum ktárában 479.
Oláh György ktár Gyulán 99, 105. — Mária L. Medgyesi Pálné. — Miklós esztergomi érsek 61, 244.
Olchváry Ödön 5, 164.
Olcsai K. Mihály 118.
»Olcsó Könyvtár« 405.
Olmütz 370. —i egyház 370.
Olsavsky Mihály 207.
Olvasóterem a M. Nemz. Múzeum ktárában 2, 6, 417.
Opeliniana ktár 400.
Opus sermonum de Sanctis (Strassburg, 1485.) 48.
Orbán kapucinus barát 410. — (VIII.) pápa költeményei 155.
Orbán Sámuel, Szatmári — 119.
»Orbis novus cum tabula Cosmographica« 157.
Orczy Béla 318.
Orczy ktár Aradon 103.
Orderic Vital egyháztörténete 530.
Ordinarium Strigoniense (Velence, 1520.) 48.
Ordódy Gábor 207. — Tivadar 207.
Origenes 199.
Ormós András 122.
Ornithologiai központ, Magyar — 5, 7, 473, 477.
Orosz Endre 5, 164. — Ferencz 421.
Orosz kormány 483.
Ország Mihály, Guthi — nádor 363, 364.
»Ország-Világ« szerk. 484.
Országos Kaszinó 8, 169. — Képtár 458, 528. — Levéltár 8, 9, 127, 152, 166, 246, 271, 273, 274, 283, 459, 528.

»Országos Középiskolai Tanáregyleti Közlöny« szerk. 484.
Ortvay Tivadar 472.
Orvosok, Magyar — és természetvizsgálók XIII. nagygyülése 27.
Osiris egyptomi istenség 22, 23, 26.
Oszkó 297.
Osztrák kormány 483.
»Osztrák-magyar monarchia írásban és képben« 100.
Osztrogi biblia (1581.) 357.
Otlet 506.
Ott Emil 485.
Otto »Slovnikja« 427.
Ottó m. kir. 370, 379, 381.
Ottoni Giuseppe 505.
Ovidius 405. — Metamorphosisai 168.
Oxford 115. —i Bodleiana ktár 115.
Ónodi György 137.
Óváry Lipót 9.
Ögyek (álnév) 420.
Őri Vazul 118.
Öröm Miklós »Igy áll a világ« cz. költeménye 140.
Örs magyar vezér 369, 378, 379, 386.
Ősnyomtatványok az egri érsekmegyei ktárban 45—49. Héber — 94. — katalogizálása 184, 185. Spanyol — 94.

Padua, Albertus de — »Expositio evangeliorum« cz. műve 370.
Paep János 46, 47.
Paks 297.
Paksi István L. Szathmári István.
Palavicini, Historia Concilii Tridentini 158.
Paleotus, De bono senectutis 155. — De imaginibus sacris 153.
Palics Pál 410.
Palkovics György 207.
Palma 216.
Pannonhalma 299. —i főapátság 473. —i konvent 414.
Panormitanus apát, Opera 154.
Panrinius, Chronicon Alexandrinum 158.
Pantocsek József 472.
Pap István czle (1655.) 315. — János 324. — Keresztély czle (1675.) 167. — Tibor 471.
Papyrus, Turini — 23.
Paratus, Sermones (Nürnberg, 1493.) 395.
Paschalis (II.) pápa 176.
Passau 370, 372.
Passio Domini, XV. sz-i kézirat 40.
Passio-játék L. Mysterium.
Patikárus Károly 421.
Pauer János székesfehérvári pk. 204, 207.
Pauker Dániel 144.
Pauler Gyula 471. — »Wesselényi nádor és társainak összeesküvése« cz. munkája 146.
Paúr Iván 307, 316, 317.
Pavlovszky József Alajos 181.
Paxi András 121, 122.
Pálffy János gr. 410, 413. — Lipót 410.
Pálfi Márton 477.
Pállya István 222.
Pápa 481.
Páris 4, 58, 164, 168, 330. 331, 420, 423, 477, 484, 485, 529. —i école pratique des hautes études 483. —i Institut de France 529. —i kiállítás japáni osztálya 5.; magyar kir. kormánybiztossága 5.; magyar osztálya 100, 494. —i Louvre 24. —i múzeumok 24. —i nemzeti ktár 529, 530. —i Sainte-Geneviève ktár 203. —i société d'histoire contemporaine 483.
Párma 332. —i gyűjtemények 24.
Pásztori László 207.
Pásztory Ferencz 138. — Sándor 343.
Pásztoryné Jankovich Cornélia 485.
Pázmán német lovag 376.
Pázmány Péter 315. — imádságos könyve (Pozsony, 1650.) 178. — prédikációi (1636.) 178.
Pecsenyánszky-Palotási János 424.
Pecsétlenyomatok a M. Nemz. Múzeum ktárában 11, 476.
Pechata János 139.
Pejachevich Julián gr. 5, 165,
Pelei Imre 83.

Pelsőczi András 137.
Pelzel 357.
Pennaforte, Raymundus de — Opuscula, XV. sz.-i kézirat 43.
Perbegg József Károly 414.
Perczel Mór jegyzetei a M. N. Múzeum ktárában 169.
Perecsényi Nagy László L. Nagy László.
Peregrini János 5, 165.
Peremartoni Ferencz 120.
Pereszteg 297, 303.
Perényi Károly br. 207.
Pergamoni ó-kori ktár 183.
Perger Ferencz 437.
Perikles 280.
Peritoramires, Opera 152.
Perkhaim Gáspár lovag 43, 45. — György lovag 42.
Perlaky Kálmán 476.
Perlici János 228.
Pernstein Manrique Mária 401.
Pertl András 485.
Peschko Mihály 207.
Pesmi Krajnskoga naróda (Laibach, 1839.) 436.
Pest 130, 147, 205, 212, 222, 223, 227, 230, 236, 243, 251, 253, 255, 261, 263, 264, 269, 275, 281, 282, 329, 337, 340, 352, 355, 359, 361, 370, 406, 438, 439, 443, 453, 454, 463, 464, 466. —i domokosok 206. —i knyomda r. t. 504. —i papnevelő intézet 272, 460—462. — pálosok 206, 272, 274, 462.; ktára 282. — piaristák 206.
Pestalozzi János Henrik 340.
»Pester Lloyd« szerk. 483.
Pesthy cs. czle (1578.) 315.
Pesthy György czle (1580.) 315.
»Pesti Hirlap« szerk. 483.
Petavius, Opera Theologica 155.
Petényi Ottó 421.
Pethe Ferencz Természeti historiája 455.
Petrovay György 170.
Petrovits zágrábi cenzor 532, 533.
Pettkó Béla 473.
Petzholdt Julius 510, 511, 516. — Katechismusa 510, 511, 516.
Pécs 210, 325, 343—345, 422. —i káptalan 207.; ktára 253. —i kir. ügyészség 107. — városi múzeum 99, 100, 107.
Pécs-baranyai múzeum-egyesület 107.
Péczeli József 122.
»Pénzügyi Hirlap« szerk. 168.
Pénzügyminisztérium Cs. kir. — ltára 148—152. Magyar — 100, 108. 204, 483. Közös — 483.
Péterhida 297.
Péter m. kir. 369, 370, 377, 379.
Péterman 354.
Pfauser János Sebestyén 64, 67, 71.
Philadelphia 484.
Philippus, Theophrasti opera 155.
Philo, Historia 158.
Philologusok gyűlése Strassburgban 1.
Philostratos értekezései a Korvin ktárban 58.
Piacsek János 207.
Pichler József 421.
Pichlmajer József 536.
Pictor Bernát velenczei knyomtató 204.
Pietschmann Richárd 184.
Pighius, Annales Romanorum 157.
Pintér Kálmán 404.
Piringer 314.
Pisanus, Bartholomaeus, Summa de casibus conscientiae, XV. sz.-i kézirat 43.
Pistorius, Consilium antipodagricum 155.
Piszanevics Sándor 485.
Plattner Arzén 207.
Plautus vígjátékai a Korvin ktárban 58.
Pláza Mátyás 304—307.
Pleteršnik-féle szlovén szótár 426.
Plutarchos 321, 325.
»Pobo'zne molitri za poszebno csészt bo'zo« 441.
Podasteria 406.
Podhradszky János 207.
Podmaniczky Frigyes br. 8. — Géza br. 207.
Pohány Zoltán 471.
Poitiersi egyetemi ktár 203.

Polai hydrographiai hivatal 483.
Polányi Pál 414.
Polcz Albert 91.
Polgári K. János 118.
»Politikai Hetilap« 348.
Pollack Mihály 466.
Pollacsek Sándor 474.
Pollák R. 473.
Pollio, Asinius — 280.
Pollux, Onomasticon graece — 155.
Ponciánus Históriája (Bécs, 1573.) 359.
Pongrácz Elemér 471.
Ponori Thewrewk Emil L. Thewrewk Emil.
Pontecorvo 332.
»Pontificale Romanum« 158.
Poor Vilmos 421.
Pope 280.
Poprádi Kárpát-múzeum 99.
Posta és távirda vezérigazgatóság, M. kir — 483.
Posta Béla 170, 471.
Postilla epistolarum dominicalium, XV. sz.-i kézirat 43.
Pottendorf 146—150.
Potting gr. 148.
Pottornyay Jenő 473.
Pozen 406.
Pozsony 130, 134. 137, 218, 320, 321, 325, 328, 329, 340, 354, 356, 365, 406—414, 422, 423, 432, 434, 436, 472, 476, 479, 485. —i jezsuiták 207. —i káptalan 468. —i kir. jogakadémia 111, 112.; ktára 111, 112.; —i kir. ügyészség 108. —i orvos-természettudományi egyesület 5, 472.; ktára 99. —i Schulcommission 340. —i trinitáriusok 207. —i vár közktár 99, 100, 107, 108.
Pozsonyi Sándor gyüjteménye a M. N. Múzeum ktárában 7, 424.
Pölöske 297.
Prandau báróné Bedöcs Paula 206.
Pray György 363.
Prága 218, 220, 226, 337, 354, 355, 360, 479, 485. —i biblia (1488.) 361. —i cs. kir. egyetem 484.; ktára 357, 360, 485. —i cseh orsz. ltár 9, 166. —i jezsuita kollegium 401. —i Kelemen kollégium ktára 218. —i kir. ktár 269. — passionale (1495.) 361. —i Szent-György szobor 34.
Preinlein Mátyás könyvnyomtató 370.
Preysz Kornél »Ásványvízkereskedelmünk fejlődése« cz. munkája 101. — »Forschritte aus dem Gebiete des Badewesens Ungarns« cz. munkája 101.
Pribóc 354.
Prikkel János 207.
Procopius, Historia arcana 158.
»Promptuarium sacrum biblicum« 152.
»Protestáns Egyházi és Iskolai Lap« 61.
»Protestáns Hetilap« 8.
»Prt m hrw« (Halotti könyv) 23.
Prusch József 485.
Pruszkay Antal 410.
Psenyéczki Nagy Albert, L. Nagy Albert.
Ptahmes egyptomi aranyverőmester 16.
Ptolemaeus Almagestuma a Korvin ktárban 58. — Astronomiája a Korvin ktárban 58.
Pulszky Ferencz 10, 165, 207, 456. — »Életem és korom« cz. műve 454.
Puszta-Kovácsi 297.
Puszta-Szemes 297.
Pusztai József 446, 447, 449. — Krcsánszke Katholicsánszke cerkvene peszmi... (Bpest, 1893.) 445. — Mála molitvena kniga ... (Szent-Gotthárd.) 447.
Puys, Remy de — 56.
Püspöky Gráczián 9. 168.
Pypin-Spasovič-féle irodalomtörténet 427.
Pyrker János László egri pk. 31, 44. 468. — ktára 31.

Quastella 406.
Quentell Péter kölni könyvnyomtató 363.
Quirini biboros 333.

Rab András L. Corvus András.
»Rad« 427, 436, 438, 441—443.
Radisics Jenő 458.

Radkersburg L. Regede.
Radnai Mihály 182.
Radnóth 167.
Radnóti Dezső 471.
Ragos Kálmán, Rajkai — 9.
Raff 423.
Raffay Ferencz 5, 168, 485.
Rainaldus, Ad Annales Ecclesiaticos Baronii continuatio 158.
Rajner főherczeg 467.
Rajner Lajos »A püspöki székek betöltésének története« cz. értekezése 176.
Rakovszky István 9, 166.
Rall br. altábornagy 78.
Rampperstorffer Konrád bécsi tanácsos 53.
Ranzovius. Epistola 154.
Rasponus, De basicila et patriarchia Lateranensi 157.
Ratdolt Erhard 204. 365, 367, 368, 373, 374. 376, 381, 383, 384, 389, 390. 394—397. — »Fasciculus temporum« cz. nyomtatványa 381.
Ratzkay, Memoria Regum et Baronum Dalmatiae 157.
Rauscher Illés. A keresztyéni tudományoknak fő ágairól való könyvecske (1585.) 477. — Miklós 207.
Rába István 135.
Ráczkevi Eötvös János L. Eötvös János.
Ráday Gedeon 319.
Ráday-ktár 350.
Rájnis József 222.
Rákos Vilmos 144.
Rákosi Jenő 472.
Rákóczy Ferencz (II.) 10. — György (I.) erdélyi fejedelem 167.
Ráró 297.
Rát Mátyás 222.
Ráth György 58, 62, 66—70; »Bullinger Henrik és a magyar reformáczió« (Bpest, 1896.) 66, 68—70; »Két kassai plébános a XVI. században« cz. czikke 66. ktára 62. — Mór 5, 165, 485.
»Rebellio continua Franciae« 157.
Regede 431, 436, 445.
Regensburg 167.
Regiomontanus Astronomiája a Korvin ktárban 58. — Opera astrologico-astronomica, XV. sz.-i kézirat 44.
»Regulae equitum ordinis S. Jacobi« 158.
»Regulae ordinis B. Mariae virginis Annunciatae« 158.
»Regulae Societatis Jesu« 154.
Reich Jakab 474.
Reichard Károly 440.
Reichenthal Ulrik krónikája 57.
»Reichsgesetzblatt« szerk. 484.
Reinesius, De Deo Endovellico 157.
Reini cistercita-kolostor 53.
Reisch táblabiró 304.
Reizner János 499.
»Religio« szerk. 484.
Remete ügyvéd 304, 305.
Rennesi egyetemi ktár 203.
Reményi Ede 421, 424.
»Rendeleti Közlöny« szerk 483.
Reusnerus, Icones illustrium virorum 155.
»Revue des Bibliothèques« 192, 522.
Rewski Venczel 330.
Rexa Dezső 529.
Reznek 297.
Rezy 410.
Rezsviczky Rudolf gr. 201.
Réd Zvelicsánsztva (Halle, 1747.) 428.
Régészeti és Embertani Társulat, Orsz. — 471.
»Régészeti és Történelmi Közlöny« 143
Régi Magyar Könyvtár L. Szabó Károly.
Répás 297.
Réthy László 5.
Révai József br. 405, 413. — Miklós 175, 210, 228, 452; »Költeményes Gyüjteménye« 210. — Péter, Centurae septem de Monarchia et sacra Corona Hungariae (Frankfurt, 1659.) 147.
Révai Testvérek 485.
Révay Antal 207. — Ferencz br. 469. — Pál 207.
Révész Imre 61.
Rhédei Lajos 132, 136, 137.

Ribadeneira, Scriptores Sacri Societatis Jesu 158.
Ribay György 220, 221, 242, 243, 352—361, 434. — ktára a M. Nemzeti Múzeumban 352—361. — önéletrajza 353.
Ribinyi János 218.
Riccio Michele Fortunás könyve 56.
Ricciolus, Geographia et hydrographia 156.
Richter Aladár 471, 497. — Ede 5, 165.
Richtzeit Arthur 144.
Richwaldszky György 207, 410.
Ridley-Kohne 421.
Rigler Ferencz Pál 420. — Anleitung zum Gesange und Claviere (Buda, 1798.) 422.
Rihász Sándor 5, 165, 485.
Rimay János 125, 126. — Generosi ac magnanimi domini V. Balassa ad castra Strigoniensia iter et procinctus (Bártfa) 126.
Rimini 332. — i jezsuiták 332.
Ripka Ferencz 497.
Riskó János 141.
Ritter Dániel 207.
Ritzinger György 207.
»Rivista Dalmatica« szerk. 5, 473.
»Rivista delle Biblioteche e degli Archivi« 193, 523.
Rivnáč Fr. 485.
»Ro n s-'ckr hw« (Halotti könyv) 23.
Roberts Isaac 485.
Rogerius Carmen miserabiléje 362, 366—369, 373—375, 381, 392.
Rohonczy János 182.
Romagnai deputazione di storia patria per la provincia 483.
Ronbroke—Press 483.
Roscher prágai kanonok 220, 358.
Rosenbaum Miksa 474.
Rosner Adolf 474.
Rosnyai József 89.
Roth Hermann czle (1623.) 167.
Rottschild-ktár Frankfurtban 4, 473, 484
Rotweili András 370.
Rousseau 124.
Rovás és rovásírás 529.
Róder Alajos 449. — Bibliai történetek (Eger, 1873) 444.; vend fordítása 444.
Róma 41, 71, 168, 211, 242, 371. —i Institut internationale de statistique 483. — i ministero della publica istruzione 168. — i reale accademia die Lincei 483. —i történelmi kongresszus 199. — i vatikáni ktár 184, 530; múzeum 332.
Rónay Jáczint 64.
Róthkrepf (álnév) 422.
Röjtök 297.
Rössler Elemér 529.
Rudics József br. 400.
Rubin Antal 349.
Rudnay Sándor 207.
Rudolf m. kir. 479. — (III.) osztrák herczeg 53. — trónörökös 318.
Rumy György 324. — »Monumenta Hungariae« cz. munkája 327.
Ruprecht modori lelkész 354.
Ruttkay Dankó Gábor L. Dankó Gábor.
Ruzsicska Gyula 199.
Ruzitska Ignácz 422.

Sabar Jakab 448, 449.
Sabionetta 406.
Sachs, Hans 53. 58.
Safařik »Geschichtéje« 427.
Saint-Louis 485. —i Academy of Science 483.
Saisi dynastia Egyptomban 23, 24.
Salamon m. kir. 370, 379, 381, 382.
Salamon Ferencz 8.; irodalmi hagyatéka 8. — Ferenczné 8.
Salazar, Martyrologia Hispanorum 158.
»Sales Poetici Proverbiales« 415.
Salgó Sándor 474.
Salianus, Annales Ecclesiastici veteris Testamenti 158.
Salmasius, De amoribus clitophontis 155. — De foenore 156. — De re militari Romanorum 156. — De virorum caesarie et mulierum 156. —

Duarum veterum inscriptionum explicatio 157. — Miscellanea 156.
Salmero, Commentarii in Evangelicam Historiam 152.
»Salon« 143.
Salvianus, Opera 158.
Salzburg 45, 57.
Sammlung bibliothekwissenschaftlicher Arbeiten (Lipcse, 1898—1902.) 183—185.
Sancto Victore, Hugo de — Opera 153.
San-Severo herczeg 330.
Santo-Arcangelo 332.
Sarród 297.
Sartoris János L. Kuzmics István.
Saxoferrato, Bartolus de — heraldikai értekezése (1470.) 5, 165.
Sághy Ferencz 207. —féle kéziratgyüjtemény 218.
Sándor István 174, 175, 207; »Magyar Könyvesháza« 174, 175; »Sokféléje« 174, 175. — János 86. — József 471. — Mihály 83. — Miklós 5, 497.
Sándor Lipót nádor 232.
Sándorffy József 131, 134, 136.
Sárosi Bella 5.
Sáros-Olaszi 473.
Sárospatak 422, 477.
Sárosy Gyula 424. — »Arany trombitája« 424.
Sárvár 297.
Sárvári Pál 124, 128.
»Sbornik« szerk. 484.
Schafarzik Ferencz 471.
Schalek Maria 9, 166.
Schall, Historica narratio de missione Soc. Jesu Chinensi 157.
Schaumburg bécsi könyvárus 220.
Schäffer Faustus Psalteriuma (1457.) 219.
Schedel, Buch der Chroniken (Nürnberg, 1493.) 395; Liber chronicarum (Nürnberg, 1493.) 395. — Ferencz L. Toldy.
Schedius Lajos 359, 365.
Schilling Lajos 458, 471.
Schmall Lajos 477.
Schmidt Adolf 184. — Ferencz 9, 166. — Péter, A zene tankönyve (1837.) 422.
Schmitt Jenő 485.
Schnorrenberg Jakab Augustinus »De arte praedicandi« cz. műve 183.
Schoppius, Verisimitum libri 155.
Schott Gergely 409.
Schönherr Gyula 1, 2, 13, 50, 97, 102, 162, 163, 168, 177, 198, 199, 471, 485, 504, 527, 529.
Schönwisner 216.
Schreiber W. L. 185.
Schubart János Keresztély 340.
Schubert Antal 371. — »Die sicher nachweisbaren Inkunabeln Böhmens und Mährens« cz. czikke 371.
Schwandtner János 221.
Schwarcz Gyula ktára 482.
Schwartner Márton 342.
Schwartzenberg József herczeg 207.
Schwartzer János Lajos 207.
Schweizerbart'sche Buchhandlung 485.
Schweng József 477, 529.
Schwenke Pál 184, 185. — »Untersuchungen zur Geschichte des ersten Buchdrucks« cz. dolgozata 185.
Schwenterus, Deliciae Physico-Mathematicae 156.
Scitovszky János 207.
»Scriptores varii Italiae illustratae« 157.
Sebecko Menyhárt 535.
Sebestyén Ede 183. — Gyula 1, 14, 505, 527, 529.
Sedelmayer Ferencz 182.
Sefcsik Ferencz 529.
Segesvár 167.
Selmeczbánya 165, 353, 472. —i bányatörvényszék 108. —i Óvár 108. — vár. ltár 108; múzeuma 99. 100. 108.
Semsey Andor 456, 468.
Senj város tanácsa 483.
Sennowitz Adolf 76.
Sepsi-Szent-György 5, 473. —i székely nemzeti múzeum 99, 108, 473. —i vár. tanács 483.

Serajevó 472. —i boszniai-herczegovinai orsz. múzeum 472.
Serf Antal 449. — Predge na vse nedele . . . (Grácz, 1835.) 438.
Serly Lajos 420, 422.
Sermones de sanctis, XIV. sz.-i kézirat 39. — XV. sz.-i kézirat 41.
Sermones de tempore, XIV. sz.-i kézirat 35.
Serpilius Johannes, Pastorum fraternitas (Lőcse, 1647.) 6. — Vilmos 453.
Seth János 207.
Severini Márk 536. — Márkné 535.
Seywiz Kristóf Lukács pottendorfi jószágkormányzó 147—151.
Sénnye 297.
Sforza Giovanni Galeazzo 114.
Shaw's, H. — Illuminater Ornaments (1833.) 115.
Shiratori K. 168.
»Sicularum rerum scriptorum varii« 157.
»Siccus de ecclesiastica hymnodia« 158.
Siess Antal 434. — József János 433, 434.
Silein 168.
Simon mölki benczés 53.
Simonffy Kálmán 420.
Simoninus, Gesta Urbani VIII. 158.
Simonsits páter 128.
Simonyi Zsigmond 485.
Simplicius, Commentarius in Enchiridion Epiebeti 156.
Simsonius, Chronicon Catholicum 158.
Sinai Miklós 117, 118, 121, 124.
»Singender Mund« nürnbergi röpirat 201.
Sinterus József zürichi könyvnyomtató 69.
Sió-Maros 299.
Sipos Antal 139. — Arpád 142. — József 139.
Siringh János Péter 535.
Sitte Alfréd 146.
Skaliczky z Slauze I. gr. 401.
Skerlecz Miklós 336.
Skublics Sándor 285. — Sándorné Zarka Mária 285.
Sláby Ferdinánd 207.
»Slovanka« 429.
Slusius János Valter bibornok ktára 366.
Smithsonian Institution Washingtonban 5, 165, 168, 483.
Smitmer Ferencz Pál 207.
Sobieski Mária Klementina herczegnő 115.
Société de l'histoire de France 529.
Sofia 472, 484. —i múzeum 472. —i physikai intézet 485.
Soineanu Lázár 5.
Somogy vm. 299, 336, 463.
Somogyi Gyula 91. — Károly 500.
Somogyi ktár Szegeden 99, 100, 109. 350, 472, 499—502.
Somogyvár 297.
Somsich Pál 481.
Somsics Lázár 207.
Sonnenfeld Adolf 143.
Sopron vm. 147, 286, 457.
Sopron (város) 2, 218, 227, 238, 245, 254, 255, 274, 275. 295—297, 302, 305, 311, 317. 318, 325, 337. 338, 353, 427, 432—434, 437, 438, 440. 473. —i ev. ref. lyceum ktára 432. —i lyceumi magyar társaság 437.
Sólyom Fekete Ferencz L. Fekete Ferencz. — János 497.
Spech János 420.
Spilenberger Sámuel, Pestis Alexiacus (Lőcse, 1634.) 6.
Spirgatis M. 184, 185.
Spitzenmusterbuch (1612.) M. N. Múzeum ktárában 168.
Splényi Ferencz br. 207.
Spondanus, Annales sacri et ecclesiastici 158. — Annalium ecclesiasticorum Baronii continuatio 158.
Squarcialupus Marcellus, Triumphus (Kolozsvár (1584.) 6, 165.
Stach cseh iró 354.
Stahel Konrád könyvnyomtató 370—372.
Stalla Márton 182.
Stammhammer bibliografiája 516.
Stankovits György 140.
Starfield 485.

Stark Péter 421.
Starovolschy, Epitome conciliorum in ecclesia 154.
»Statisztikai Évkönyv« 201. 202.
Statisztikai hivatal, M. kir. központi — 473, 477, 483, 500.
»Statuae antiquae urbis Romae« 156.
Staub Móricz 471.
Stefánia kir. herczegnő L. Lónyay Elemérné.
Stefánia szegény gyermekkórház igazgatósága 483.
Steiff 93.
Stein János 90.
Steinburg Károly 83.
Steindachner Fr. 471.
Stengelius, Emblemata Josephiana 158.
Stevanecz Antal, Szerczé Jezus molitvena (Szent-Gotthárd) 446. 448.
Stipsics Ferencz 207.
Stockholm 485. —i kir. ktár 484. —i régészeti múzeum 483.
Stoll Béla 471.
Stődy Sámuel Frigyes 424. — A zene állapota Erdély nagyfejedelemségben (Nagy-Szeben, 1806.) 424.
Strabo 120.
Strassburg 1, 48, 92, 93, 96. —i egyetemi ktár 95. —i philologus gyűlés (1901.) 1, 92—96; könyvtári osztálya 1, 92—96. —i tartományi levéltár 96.
Stratzinger Gusztáv 91.
Strádl Felix 421. — »Tizenkét magyar nótája« 421.
Strekelj 448.
Stuttgart 93, 485.
Suchier hallei egyetemi tanár 94.
Suesz Eduárd 457, 471.
Suhajda József 9.
Sur János 535.
Surd 428, 431, 432. —i egyház 431.
Susara 406.
Sürüháza 428, 431.
Svájczi orsz. múzeum 472.
Svéd kormány 483.
Sybel-Sickel, Kaiserurkunden in Abbildungen 5, 165.
»Synodus generalis florentina« 154.
»Szabadalmi Leirások« 3, 202.
Szabadka 164. —i vár. múzeum és közktár 99, 109.
Szabados Béla 420. — Károly 420.
»Szabadság« 143.
Szabadságharczra von. gyüjtemény a M. N. Múzeum ktárában 8, 10—12, 166, 170, 475, 479, 480.
Szabolcs magyar vezér 369, 377—379, 381. 384.
Szabolcs vmegye alispáni hivatala 107. — törvényhatósági közktára Nyiregyházán 99, 100, 107.
Szabó András 207, 242. — Ervin 506, 507, 516; A bpesti kereskedelmi és iparkamara ktárának katalogusa (Budapest, 1902.) 504—509. — János (Nagy) czle (1658.) 167. — Károly 60. 61. 64. 70—74; és Hellebrant Árpád Régi Magyar Könyvtára 6, 46, 47, 60. 61, 66, 72, 73, 179, 373, 482, 497, 516. — Mártonné 535. — Sámuel 198.
Szacsvay Imre 140.
Szakáll Kornélia 5.
Szalacsi Mihály 120.
Szalay Imre 5, 9. 97, 102, 166, 168, 198, 450, 458, 460, 469, 471, 503; estélye a M. N. Múzeumban 471; »József nádor és Széchényi Ferencz« cz. tanulmánya 460—464; »Magyar nyelvtudomány«-a 438. — József 207. — Károly 168. — László 5, 28, 165; magyar története 178. — Mihály czle (1657.) 167. — Ödön 485.
Szamosközi János Pentadesei 359.
Szana Tamás 207. — »Száz év a magyar művészet történetéből« cz. műve 100.
Szaniszló Ferencz nagyváradi pk. 140.
Szapáry Péter gr. 207.
Szappanos Mihály 121.
Szarvas 320, 339. 341.

Szathmári Paksi István 117, 123. — Pál 120.
Szatmári Kölcsey-kör múzeuma 99, 109.
Szatmári Orbán Sámuel L. Orbán Sámuel.
Szádeczky Béla 497, 499. — Lajos 199, 497.
Számvevőszék, M. kir. állami — 4, 165, 168.
Szász Gyula 529. — József 5, 165. — Károly, Gr. Széchényi István és az Akadémia megalapítása (Bpest, 1880.) 228. — Zsombor 485.
»Századok« 62, 66, 187. 518.
Szeged 5, 164, 432, 485, 529. —i kereskед. és iparkamara 500. —i kir. ügyészség 109, 499. —i Somogyi ktár 99, 100, 109, 350, 472, 499—502. —i vár. tanács 483. 500.
Szegedi István gyöngyöspatai plébános 31, 48.
Szegzárdi Tolna vmegyei múzeum 99.
Szeleczky 207.
Szelepchényi György esztergomi érsek 147, 207.
Szelényi és társa, miskolczi knyomdász czég 569.
Szeli József 79, 82.
Szemenich Ferencz 207.
Szemere Leó 91. — Miklós 473.
Szemethy Geyza 422.
Szemnicz 407, 413.
Szenczi Kertész Ábrahám L. Kertész Ábrahám.
Szendrei János 471.
Szenkovits Gy. 422.
Szent-Benedek 297, 428, 432, 435, 436, 440.
Szent-Gotthárd 446—448.
Szent-Györgyvár 297.
Szentgyörgyvölgy 440.
Szentillonay József 410.
Szentimrei földművesiskolai alapítvány 318.
Szentirmay Elemér 420.
Szent-István társulat 5, 443—446, 473, 500. — testvériség 415.
Szent-Iványi cs. ltára a M. N. Múzeumi ktárában 11, 167, 171, 476, 479.
Szent-Iványi Gyula 479.
Szentiványi József, Kézdivásárhelyi — 159. — Ráfael 207.
Szent-Jakab 297.
Szent-László (helység) 297.
Szent-László nyomda Nagyváradon 144.
Szent-Lőrincz 437.
Szent-Márton 411.
Szentmártoni Kálmán 497.
Szent-Mihály 297.
Szent-Miklós 297.
Szentes 297.
Szent-Pétervár 484.
Szentyel Mihály, Veresegyházi — 73, 74. 90.
Szepes vm. 536.
Szer István 137.
Szered 244.
Szerém vm. 336.
Szever Mihály, Vanecsai — 428, 449.
Széchényi gr. család ltára a M. N. Múzeum ktárában 170, 210, 211, 214 217, 219, 220, 223, 227, 234, 236, 239, 246, 254, 255, 260, 263, 263, 281, 282, 285—318, 323, 355, 359, 470, 476, 533.
Széchényi Aladár gr. 170, 317, 318, 476. — Antal gr. 285. — Béla gr. 101, 170. 316; »Amerikai utam« cz. kiadványa 101; »Funde aus der Steinzeit im Neusiedler Seebecken« cz. kiadványa 101; keletázsiai útja 101; »Széchényi gyász« cz. kiadványa 101; »Trouvailles de l'age de la pierre dans le bassin du lac de Neusiedel« cz. kiadványa 101. — Emil gr. 318. 457. — Ferencz gr. 175, 207, 209—284, 286—297, 312—314, 317. 319, 323—329, 334—339, 343—346, 353, 355, 358—361, 427, 450—470, 530—532; exlibrisei 530—532; kéziratai a M. N. Múzeum ktárában 313, 314, 317; naplója 336, 346. 457, 458; szobra 450, 469. — Ferenczné 218. 271. 280.

288—290, 312, 462. — György gr. esztergomi érsek 297, 312, 315. — Gyula gr. 457. — Ignácz gr. 285, 286. — István gr. 287—295, 299—312, 317, 318, 453, 470; iratai a M. N. Múzeum ktárában 318, 470. — Istvánné 317. — Jánosné 312. — Karolina 207. — Lajos gr. 257, 271, 274, 287—295, 299—312, 468. — Lajosné Clam-Gallas Lujza 312. — László gr. 285. — Lőrincz gr. 312. — Lőrinczné 312. — Pál gr. kalocsai érsek 297, 312. — Pál gr., Ferencz fia 287—295, 299—312. — Pál gr. földmivelésügyi miniszter iratai a M. N. Múzeum ktárában 170, 171, 317, 318. 476. — — Pálné 318. — Zsigmond gr. 285 — Zsigmondné Cziráky Mária 286, 312.
Széchényi orsz. ktár L. M. N. Múzeum ktára.
Széchényi-kör Eperjesen 111, 473, 483. — ktára 111.
Széchy Károly 471.
Szécsen Antal gr. 207.
Szécsi Ferencz 91.
Székely László gr. 207. Dobai — Sámuel 207.
Székely Nemzeti Múzeum 99, 108. 473, 529. — ktára 159.
Székely-Udvarhely 223, 477.
Székesfehérvár 168, 313, 324, 326, 328, 329, 337, 407. —i püspöki ktár 204. —i Vörösmarty-kör 483, 497.
»Székesfehérvár« (hirlap) 8.
Szélesi Pál 121.
Szénfy Gusztáv 420, 424.
Széplak 285, 297.
Szigethy Mihály 127—138.
Szigeti Sándor 500.
Szigetvár 344, 345.
Szigligeti-nyomda Nagyváradon 144. — társaság Nagyváradon 145, 473, 483.
Szijártó János 434, 447, 449. — Sámuel 447.
Sziklay Jenő 5.
Szikszai Bálint, De sacramentis in genere (Genf, 1585.) 179. — György 118. 121.
Szilasi Móricz 485.
Szilágy vm. alispáni hiv. 5. 477. — közönsége 497.
Szilágyi Dezső levelezése a M. Nemz. Múzeum ktárában 10. — István 118, 121. Tönkő — Márton 118. — Sámuel 117, 123. — Sándor 178; ktára 482.
Sziléziai tart. kormány 483.
Szill 412.
Szily János szombathelyi pk. 427, 434, 435. — Kálmán 485.
»Szinészeti Almanach« 423.
Szingilla János 437.
Szini Károly 422.
Szinnyei József, id. 1, 5. 12, 62, 174, 175, 325, 347, 473, 477, 503; »Az első magyar bibliografus« cz. székfoglaló értekezése 174, 175; »Hirlapirodalmunk« cz. czikksorozata 548; »Magyar irók élete és munkái« cz. műve 62, 323, 325, 341, 350, 427, 429, 431, 436—438; »Repertoriumai« 350. — ifj. 168.
Szirmay cs. ltára a M. Nemz. Múzeum ktárában 11, 167. 171, 476.
Szirmay Balamér 11, 167.
Szirmay ktár 474, 475.
Szmida Lajos 472, 529.
Szoboszlai Horvát György L. Horvát György.
Szobotisty 406.
Szokolay Kornél 5, 165, 485.
Szokolyai-pör 118.
Szolimán (II.) török szultán 59.
Szolnok 164. —i vár 59.
Szolnok-dobokamegyei irodalmi, tört. és ethnographiai társ. múzeuma Deésen 98, 104.
Szombathely 297, 434, 437, 440, 445, 472. —i egyházmegye 434, 435. —i vasvmegyei kultur-egyesület múzeuma 99—101, 110, 472.
Szombathi József 121.
Szólód 296.

Szőke Ferencz, Bicskei — 120.
Sztankovits Miklós 207.
Sztarisinsztvo i zvacsinsztvo vodano . . . (1898.) 446.
Sztárai Mihály, Comoedia lepidissima de sacerdotio (Magyar-Óvár.) 62.
Sztojanovits Jenő »Ninon« cz. operája 420.
Sztrahovai éremtár 358.
Sztrukóc 431, 432.
Szuk Lipót 422. — Mátyás 421.
Szulok 297.
Szunyogh Lorántné 5, 422.
»Szünóra« 143.
Szvéta kri'sna pont . . . (Grácz. 1850.) 441.
Szvéti Evangyeliomi Pouleg kalendárioma (Szombathely, 1804.) 434.
Szvorényi Mihály 213, 223.

Tabernamontanus, Herbarium 155.
Taffinus de veterum Romanorum anno seculari 157.
Tallián cs. ötvösi ágának ltára a M. Nemz. Múzeum ktárában 11.
Tallián Gyula 421.
Tamposch Xavér Ferencz czle (1756.) 170.
Tarkó Albert 207.
Tarnócza 297.
»Tartufe, Le — epistolaire démasqué en Epître à M. le marquis de Caraccioli etc.« cz. vitairat 331.
Taurinus István 358.
Tausek Ferencz 141.
Tárkányi Béla költeményei 178. — György 497.
Táska 297.
Tátra-múzeum Felkán 98, 471.
Tcharnolousky W. 485.
Teilnkes János 207.
Telegdi Gábor 137. — Miklós Postillája (1578.) 178; prédikációi (Nagyszombat, 1578.) 178.
Telegdi-Pap 90.
Teleki gr. család ktára 174, 453.
Teleki József gr. id. 257. — Sámuel 137. — Sándor gr. 207.
Temesvár 5, 461, 472, 483. — i délmagyarországi tört. és rég. múzeumtársulat múzeuma 99, 472, 473, 529. — i kir. ügyészség 110. — i polgármesteri hivatal 477. — i vár. ktár 99, 100, 110.
Temesváry Rezső 485.
Temlin Ferencz 128.
Teörök Sándor 509.
Terentius vígjátékai (1493.) 168.
Természettudományi társulat, Magyar kir. — 4, 317, 471, 500.
Terplán Jenő 428, 431, 434, 439, 440, 448. — Sándor 427, 428, 431, 440, 444, 445, 449; Dvakrat pédeszét i dvê Bibliszke Historie (Budapest, 1878.) 444.
Tertina Mihály 207, 213, 324.
Tertullianus, Opera 153.
Teschedik Sámuel 210, 339—345. — »Der Landman in Ungarn« cz. munkája 210, 340—345. — »Oekonomisch-physikalisch-statistische Bemerkungen« cz. munkája 340. — önéletírása 341.
Tetraevangelion (Gyulafehérvár, (1552.) 6, 165.
Teutsch Gyula 5.
Télfy Iván ktára 482.
Térdszalagrend, Angol — statutumai 55.
Térey Gábor 207.
Téth 432.
Thalia knyomda 91.
Thallóczy Lajos 5, 168, 479.
Than Károly 471.
»Theatrum chymicum variorum autorum« 155.
»Theatrum sympatheticum variorum autorum« 155.
Theoderetus (Szent) Opera 153.
Theophylactus kommertárjai a Korvin ktárban 58. — Nádasdy Ferencz ktárában 152.
Thern Károly 420.

Thessényi György czle (1608.) 479.
»Theurdank« 55.
Thewrewk Emil. Ponori — »A hang, mint műanyag« cz. értekezése 423. — »A magyar zene rhythmusa« cz. értekezése 423. — »A magyar zene tudományos tárgyalása« cz. értekezése 423.
Thide Ábrahám lipcsei könyvárus 220.
Thierius, Epistolae Decratales Gregorii IX. 154.
Thierhaupten 402.
Thiring Gusztáv 473.
Thorda táltos 376.
Thot egyptomi istenség 22.
Thököly Imre fejedelmi kiáltványa (1684.) 477.
Thuróczy Vilmos 9.
Thurzó Ferencz 479.
Thysanodes, Georgius Nicolaus, Csipkés György álneve 73.
Tibolth Mihály 257, 259. 261, 276, 287, 295, 296, 298. 300, 306, 309.
Tichy Alajos 139—141, 145. — Ákos 141, 142, 145, 199. — János 131, 132. 135, 138, 139, 145.
Tihanyi (Ebeczki) cs. ltára a M. Nemz. Múzeum ktárában 11.
Tihanyi Mór 485.
»Tirolensium principum et comitum effigies« 156.
Tisza Kálmán 318.
Tisza szabályozása 317.
Tiszafüredi múzeum és könyvtáregyesület gyüjteményei 110.
»Tiszántúl« 144.
Tiszántúli ev. ref. egyházkerület 104.
Tiszapataky Mihály nemesi bizonyítványa (1773.) 479.
Tizedes osztályozási rendszer 504—508.
Todt, Johannes — de Vichtach 40.
Tokioi egyetem 484.
Tokody György 131, 132.
Toldy Ferencz 27, 28, 32—35, 37, 42, 44, 207, 281, 365, 366—368, 396, 400; »Egri szünnapok« cz. munkája 27, 42; »Túróczi kiadásairól« cz. czikke 365. — László 534, 535.
Tolna vmegye 336; —i múzeum Szegzárdon 99.
Tolna-Lengyel 473.
Tolnay Lajos 485.
Tomsa 354.
Torbino 484.
Torda vm. 81.
Torkos Jakab 413. — József 429.
Torma József 474. — Károly 474; irodalmi hagyatéka 474, 475.
Tormási János 122.
Tormássy János 421.
Tormellus, Annales Sacri 158.
Torontói egyetem 484.
Torzsa 355, 360, 361.
Tostatus, Opera omnia 152.
Toulousei egyetemi ktár 203.
Tours 330.
Tót, Múzeumi—társ. múzeuma Turócz-Szent-Mártonban 99, 111.
Tótfalusi Kis Miklós L. Kis Miklós.
Tóth de Csáford 207. — József 485. — Lajos 485. — Mihály 137. — Mike 485.
Tóthság 297.
Tóth-Szent-György 297.
Tölgyes 438.
Töltési Ferencz 120.
Tömörkényi István 500.
Tönkö Szilágyi Márton L. Szilágyi Márton.
Töplitz 218.
Török Ferencz 83. — János 207. — Mihály 72, 477.
Történelmi kongressus Rómában 199.
Történeti társulat, Magyar — 199, 500.
Törvénytár. Orsz. — szerk. 5.
Tőry Gusztáv 485.
Tractatus de missa fidelium, XV. sz.-i kézirat 43.
Tractatus de modo orandi Germanice, XV. sz.-i kézirat 43.
Tractatus de oratione, XV. sz.-i kézirat 43.

Tractatus de sacramentis, XV. sz.-i kézirat 43.
Trattner-Károlyi-féle nyomda 438, 439.
Trattner Mátyás 261, 332, 533.
Trebonei polgármesteri hivatal 168.
Trefort Ágoston 348, 481.
»Tribuna« szerk. 473.
Trieszti ált. biztosító társaság 5.
Trithemius, Ars aperiendi animum per Scripturam 156.
Trittenheim János spanheimi apát 362, 363. — Catalogus scriptorum ecclesiasticorum (Köln, 1531.) 362, 363.
Troppau 201.
Troppaui János brünni kanonok 53.
Truber-féle szlovén biblia 429.
»Tudományos Gyüjtemény« 27.
Tudós Társaság, Magyar — 215, 228, 452, 455.
Turáni Márton 207.
Turcsányi Imre 5.
Turini múzeum 24. — nemz. ktár 530.
Turócz vm. 479.
Turóczi (Szentmihályi) család 170.
Turóczi János 362—364, 372, 375. — Chronica Hungariae (Augsburg, 1488.) 168, 239, 362, 366—402. — (Brünn, 1488.) 46, 358, 362, 366—402. — krónikája a M. Nemz. Múzeum ktárában 362—402.
Túróczi konvent 363.
Turócz-szent-mártoni könyvnyomda r. t. 476. — múzeumi tót társaság múzeuma 99, 111.
Turóczy Dávid 207.
»Turul« szerk. 484.
Túry Gyula 8.
Tübingeni egyetem 484.
Türr István 10.
»Tydennik« 356.

Udvarhely 87.
Udvarhelyi Mihály nagyszebeni könyvnyomtató 90.
Udvardy Ferencz 439.
Ugocsa vmegye 127, 128.
»Uj Magyar Múzeum« 27, 33, 37, 42, 365, 396.
»Új Mindenes Gyüjtemény« 213.
Ujfalvi Imre, Sz. — A keresztyéni énekek praefatiója (1602.) 62. — M. 207.
Új-Kér 297.
Ujlak 297.
Újpest 477.
Újvidék 5, 164, 355, 473, 477. — i Matica Srpska 5, 164, 473, 477.
Ulászló (I.) m. kir. 370, 377, 379. — (II.) m. kir. 244.
Ungár cseh író 354, 357.
Urbinói minoriták 332. — piaristák 332.
Uruguay köztársaság 5.
Utrechti egyetem 484. — ktára 485.
Üchritz br. család ltára 403.
Ürményi József 421. — Júlia 421. — Péter 207.
»Üstökös« szerk. 484.

Vadász Imre 485.
Vadászi László 136.
Vadnay Károly 9.
Vajay László br. 207.
Vajda János czle (1638.) 167.
Valaszky János 509.
Valjavec M. 426, 436, 438, 441—443.
Vallás- és közoktatásügyi minisztérium, 5, 100, 104—109, 112, 162, 165, 168, 175, 198, 199, 476, 477, 483, 484, 494, 497—499, 502, 509.
Vanecsa 428.
Vanecsai Szever Mihály L. Szever Mihály.
Varasd 413, 437. — i vár. tanács 483.
Varasdy Lajos 5.
Vargha Gyula 471.
Varjas János, Csákvári — 117, 120, 123, 124.
Varjú Elemér 1—3, 5, 15, 27, 165, 177, Magyar 183, 201, 204, 208, 362, 503, 504, 527, 528. — A gyulafehérvári Batthány-ktár (Bpest, 1901.) 30, 183.
Varro, Terentius — 258.
Varsághi Béla 471.

Vas vm. 286, 426, 428, 432, 438, 440. — i kultur-egyesület múzeuma Szombathelyen 99—101, 110, 472. — i protocollumok 313.
Vas Ferencz Antal 207.
»Vasárnapi Ujság« 348, 484.
»Vaserus de antiquis nummis Haebreorum« 157.
Vas-Lak 428.
Vass József 27, 37, 38. — »A Béldy-codex« cz. czikke 37, 38.
Vasvár 419.
Vas-Vecsés 434.
»Vaterland« 152.
Vatikán L. Róma.
Vauquelin, Jean 56.
Vavrinecz Mór 422.
Vay László br. 207.
Vácz 127, 128, 131, 132. — i múzeum 99, 472.
Váczy János 349. — Kazinczy Ferencz levelezése (Bpest, 1891.) 215.
Vági plébánia 413.
Vághi Aurél L. Wachtel Aurél.
Vágó Gyula 474.
Váli Béla magyar szín művészettörténete 181.
Vályi András 213. 222, 263, 324. — »Magyarországnak leírása« (Buda, 1799.) cz. munkája 222, 327.
Vámbéry Rusztem 5, 485.
Vámosy István 5, 485.
Váradi P. Mihály 122. — Sámuel 118. — Zsigmond 142.
Várad-Olaszi 132, 135.
Várallya 297.
Várerdő 297.
Várkony 408.
Váró Ferencz 472.
Vásárhelyi ktár Aradon 103.
Vázsonyi Jenő 485.
Vecsey Gergely 119.
Vegeschius, Comparatio inter Tiberium et Cronvellum 156.
Velencze 46, 48, 49, 73, 204, 365—367, 370, 371, 373, 381, 394, 395, 397.
Velke W. 93.
Venczel (IV.) cseh király 54, 57, 58; bibliája 54. — m. kir. 199, 200, 369, 379.
Vend, Magyarországi — irodalom bibliografiája 426—449.
Vendomei kollégium 320.
Venetianer Lajos 477.
Venturi Adolfo »A budapesti orsz. képtár olasz képei« cz. műve 100.
Veracius Konstantin 73, 74. — Speracius 73, 74.
Veráncsics Antal 62, 243, 262.
»Ver. Ofner-Pester Zeitung« 127.
Verein deutscher Bibliothekaren 92. — für Siebenbürgische Landeskunde 473, 483.
Veresegyházi Szentyel Mihály L. Szentyel Mihály.
Vergilius 280, 321, 325.
Verona 45, 413.
Verőcze vm. 336.
Verseghy Ferencz »A magyar hárfásnak énekei« cz. gyüjteménye 422. — »Rövid értekezések a musikáról« cz. műve 423.
»Vesznicsko-sölszke knige cstenya« 442.
Veszprém vm. 337, 481.
Veszprém (város) 529. — i egyházmegye 477. — i káptalan 409. — i ktárak 2. — i püspökség 299.
Veszprémi István 120, 121.
Vesztenicze 407.
Vezsényi Béla 497.
Vécsei János 121. — Sámuel 121.
Vécsey Tamás 9, 458, 485.
Véghely Dezső 403. — gyüjteménye a M. Nemz. Múzeum ktárában 403—405, 476.
Vérbölcs magyar vezér 369, 377—379, 385.
Vértesy Arnold 473. — Jenő 1, 16, 403.
Viaticus Constantini cum glossa Gerhardi, XIV. sz.-i kodex 478.
Victor (Szent), Opera 153.

Viczay Mihály gr. 243, 245, 324—326. — Teréz 410.
Videmannus, Effigies magnatum Hungariae 157.
Vidéki ktárak 97—112.
Villa Dei, Alexander de — latin grammatikája 55.
Villâ novâ, Arnoldus de —, Opera 155.
Villiram 199.
Vilmos osztrák herczeg 53.
Vilt József 207.
Vindornya 297.
Virág Benedek »Magyar századok« cz. műve 455.
»Virágos Kert« 212.
»Viridarium imperatorum et regum Romanorum« 53.
Visonta 296. 297.
Viszlai Iván 118.
»Vitae et effigies pictorum illustrium 157.
Vitéz János 58. 371. — ifj. 371.
Vitéz-pályadíjj 455.
Vitnyéd 297.
Vojtkó Pál 432.
Volke bécsi knyomtató 314.
Volkmann 423.
Voltaire 124.
Voraginei Jakab. Legendae sanctorum (1498.) 46.
Vörös Antal-féle gyüjtemény a M. Nemz. Múzeum ktárában 12, 479. — Ferencz 207.
Vörösmarty Mihály 169. 178. — kör Székesfehérvárott 483. 497. — Szózatja 469.
Vőre krsztsánszke krátki návuk . . . . (Halle. 1754.) 428.
Vrana István 207.
Vrelants brüggei művész 56.
Vukovár tanácsa 483.
»Vulturul« 144.

Waagen's Art Treasures in Great Britain (1854.) 115.
Wachs Pál 474.
Wachtel (Vághi) Aurél 421.
Wajdits József 474. 485.
Wallis gr. 356.
Walter Gyula 5, 165. 485.
Waltersdorfer 353, 354.
Waltherr László 207.
Wanckelius, Horologium principum 156.
Wandra Lajos 181.
Warner Warner 75.
Wasady Gyula 159.
Washington 165, 168. 477. — i Departement of agriculture 5, 164, 477. — — i Smithsonian Institution 5, 165, 168, 483.
Weber lipcsei knyomtató 510. — pozsonyi könyvnyomtató 134.
Weigl Sándor 5.
Weinman M. pozsonyi rézmetsző 341.
Weinwurm Antal 9, 460, 504.
Weissenbach Rudolf zürichi könyvnyomtató 69.
»Weisskunig« 55.
Weitzinger Alajos 436. — J. 445.
Weixlgärtner bécsi udv. ktári asszistens 60.
Wekerle Sándor 318.
Wellisch Béla 446—449.
Welter H. 485.
Weltzl Mária Paulina L. Amade Lászlóné.
Wenker 512.
Werbőczy Tripartitumának első kiadása 241.
Wetlstein von Westerheim, Rich. Ritter — 471.
Wiesbaden 485. — i orsz. ktár 203.
Wietoris 225, 243.
Wilheim Miksa 474.
Windisch Károly 228.
Windt Mór 421.
Winkler Lajos 143.
Wittgenstein Karolina herczegnő 425.
Wlassics Gyula 450, 467, 501. 527.
Wohlnitzky magyar-óvári kapitány 61.
Wolfenbüttel 93. — i ktár 94.
Wolff nagyváradi könyvnyomtató 135.
Wolsdorf Vilmos 184.

Wolzogen János Lajos br. 400.
Worcester 484.
Wózner Ignácz 182.
Wrede A. »Geschichte der k. und k. Wehrmacht« cz. munkája 337.
Wunder Károly 474.
Wurzbach »Biographisches Lexicon«-ja 146, 147, 341.

Xenophon 120, 321.

Young Patrick 183.

Zajacz Pál L. Has Pál.
Zala vm. 426.
Zala-Egerszeg 485.
Zala-Szent-György 297.
Zalathnai uradalom 81.
Zapf, G. M., Augsburgs Buchdruckergeschichte (Augsburg, 1807.) 397.
Zaránd vm. 81.
Zarándy A. Gáspár 5, 165.
Zay Ferencz 62.
Zay-Ugrócz 353, 354.
Zayzon Ferencz 529.
Zách János 421.
Zágonyi György 421.
Zágráb 336, 342, 483, 532—534. —i délszláv Akadémia 483.
Zákány 297.
Zára 5, 473. —i helytartósági ltár 485.
Závodszky József 207.
Zbiskó József Károly 207.
Zedler G. 203.
»Zeitschrift der Internationalen Musikgesellschaft« 417.
»Zeitschrift für Bücherfreunde« 193, 523.
»Zeitschrift von und für Ungarn« 275, 365.
Zelenka Pál 509.
Zelner 536.
Zenegyüjtemény a M. Nemz. Múzeum ktárában 417—425.
»Zenelap« szerk. 484.
Zenta 164.
Zerdahelyi Gábor 207.
Zichy Borbála gr. 410. — Ferencz gr. 207, 409, 412. — Ferraris Emanuel, Musikalische Stenographie (Bécs, 1885.) 423. — Géza gr. 5; »Alár« cz. operája 420; »Roland mester« cz. operája 420. — István gr. 410. — Jenő gr. 456, 468, 471. — Mihály 169.
Zilahi Dezső 207.
Zimay László 420.
Zimányi János 324, 334. 335.
Zimmermann Ferencz 497.
Zirczi cziszterczita rend 483.
Zolnay Antal 134.
Zólyom-brézói m. kir. vasgyári hivatal 170.
Zrinyi Miklós. a költő 206.
Zürich 64. 66—69, 472. —i városi ktár 68.
Zsasskovszky Ferencz 422.
Zsámboki János 57, 59.
Zsell 297.
Zsigmond (I.) lengyel kir. 113—115; imakönyve a British Múzeumban 113—115. — (III.) lengyel kir. 115. — m. kir. 10, 33. 54, 55, 57, 362, 364, 369, 379. 394. — Ágoston lengyel kir. 115.
Zsilinszky Mihály 341.
Zsinka József 481.